GLENN E. TORREY

ROMÂNIA
ÎN
PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

METEOR PUBLISHING

„Participarea României la Primul Război Mondial a avut un amplu impact asupra tuturor forţelor beligerante. Atât Puterile Centrale, cât şi Aliaţii au imobilizat pe Frontul Românesc importante resurse militare, în detrimentul operaţiunilor desfăşurate în alte părţi. Mai mult, promisiunile cu privire la anexarea unor teritorii, pe care Puterile Antantei le-au făcut cu reticenţă noului aliat pentru a-l câştiga de partea lor, au reprezentat ulterior o piedică în negocierea unui acord de pace. În ceea ce-i priveşte pe români, aceştia au avut de îndurat o înfrângere zdrobitoare în 1916, o probă a focului trecută cu greu pe câmpul de luptă în 1917 şi impactul traumatizant al Revoluţiei Ruse, ceea ce i-a obligat să încheie separat o pace dezastruoasă cu Puterile Centrale. Victoria finală a Antantei le-a permis să-şi atingă ţelurile pentru care au luptat."

Glenn E. Torrey

Excepţionala cunoaştere a subiectului tratat de către autor – care şi-a dedicat întreaga activitate studierii participării României la prima conflagraţie mondială, învăţând chiar şi limba română – , precum şi accesul său la arhive şi surse secundare naţionale sau private dau echilibru şi autoritate acestei lucrări consacrate evenimentelor militare, strategice, diplomatice şi politice petrecute în ambele tabere. În plus, amintirile diverselor personaje politice şi militare implicate ajută la mai buna înţelegere a laturii umane a acestui dramatic conflict.

CARTE RECOMANDATĂ DE:

Historia

LiterNet.ro

ISBN: 978-606-8469-94-2

Distribuţie la:
tel./fax: 021.222.83.80
e-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Redactor: *Ioana Bârzeanu*
Tehnoredactor: *Mariana Radu*
Copertă: *Alexandra Comşa*
Ilustraţie copertă: *Parada victoriei de la Bucureşti, 1 decembrie 1918.*
De la stânga la dreapta: *Berthelot, Ferdinand, Maria, principele Nicolae.*
Sursa: *Muzeul Militar Naţional.*

Titlul original: ***The Romanian Battlefront in World War I***

Contact:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuţie la:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
TORREY, GLENN E.
România în Primul Război Mondial / Glenn E. Torrey ; trad.: Dan Criste ; red.: Ioana Bârzeanu. - Bucureşti : Meteor Publishing, 2014
Bibliogr.
Index
ISBN 978-606-8469-94-2

I. Criste, Dan (trad.)
II. Bârzeanu, Ioana (red.)

94(498:4)"1914/1918"

Glenn E. Torrey

ROMÂNIA
în
Primul Război Mondial

Traducere din limba engleză
de *Dan Criste*

METEOR
PUBLISHING

Cuprins

Ilustrații

HĂRȚI

FOTOGRAFII

TABELE

Prefaţă

Aşa cum am arătat altundeva, participarea României în Primul Război Mondial a avut un amplu impact asupra tuturor forţelor beligerante. Atât Puterile Centrale, cât şi Aliaţii au imobilizat pe Frontul Românesc importante resurse militare, în detrimentul operaţiunilor desfăşurate în alte părţi. Mai mult, promisiunile cu privire la anexarea unor teritorii, pe care Puterile Antantei le-au făcut cu reticenţă noului aliat pentru a-l câştiga de partea lor, au reprezentat ulterior o piedică în negocierea unui acord de pace.[1] În ceea ce-i priveşte pe români, aceştia au avut de îndurat o înfrângere zdrobitoare în 1916, o probă a focului trecută cu greu pe câmpul de luptă în 1917 şi impactul traumatizant al Revoluţiei Ruse, ceea ce i-a obligat să încheie separat o pace dezastruoasă cu Puterile Centrale. Victoria finală a Antantei le-a permis să-şi atingă ţelurile pentru care au luptat.

Cum era şi firesc, istoricii români au acordat întotdeauna o atenţie deosebită evenimentelor petrecute pe Frontul Românesc între 1916 şi 1918, care au fost hotărâtoare pentru naşterea României moderne. În perioada interbelică, istoricii străini au tratat şi ei subiectul cu un interes major. Relatările lor, asemenea celor româneşti, fie ele istorii oficiale sau studii independente, reflectau, atât prin accentele puse, cât şi prin documentare, o perspectivă naţională specifică. După al Doilea Război Mondial, în vreme ce istoricii români au continuat să detalieze rolul naţiunii lor în Marele Război, alţi istorici i-au acordat o atenţie redusă, neglijând cu totul evenimentele de la 1917. Acest lucru s-a datorat, în parte, lipsei de interes, dar şi dificultăţii de a apela la bibliotecile şi arhivele româneşti. Începând cu anii 1960, când situaţia a început, încet, încet, să se îmbunătăţească în privinţa ultimului aspect, am reuşit ca, în următorii 30 de ani, să fac o serie de vizite prelungite nu doar la instituţiile din România care deţineau arhive, ci şi la cele din ţările care i-au fost cândva aliate sau inamice. Pe baza acestei documentări, am scris deja despre câteva aspecte distincte ale temei referitoare la România şi statele beligerante

în anii 1914-1918. În această carte, caut să fac o examinare echilibrată a operaţiunilor militare şi a evenimentelor strâns legate de acestea, petrecute pe Frontul Românesc în 1916-1918, care ţine seama atât de perspectiva Puterilor Centrale, cât şi de cea a României şi aliaţilor ei. Campaniei neglijate de la 1917 i se acordă atenţia cuvenită.

Deşi studiul de faţă se întemeiază pe câteva dintre lucrările mele anterioare, el reprezintă o nouă sinteză, acoperind subiecte noi şi încorporând surse de arhivă suplimentare şi materiale secundare recente. Prin urmare, nu este o istorie exhaustivă a operaţiunilor militare, ci este o lucrare care – precum cred – prezintă suficiente amănunte şi hărţi pentru a le permite cititorilor să înţeleagă deciziile strategice şi tactice, precum şi urmările acestora pe câmpul de luptă. Ea caută de asemenea să înfăţişeze o parte a laturii umane a războiului, făcând referire la documente personale publicate sau nepublicate. Fiindcă majoritatea cititorilor nu au, probabil, cunoştinţe amănunţite despre România acelei perioade, am inclus şi câteva informaţii generale despre această ţară şi conducătorii ei. Sper ca ei, dar şi unii istorici care au o altă specialitate să înţeleagă mai bine acest capitol adeseori trecut cu vederea al istoriei Primului Război Mondial, a cărui influenţă se resimte şi astăzi.

Aş vrea să atrag cititorului atenţia cu privire la următoarele aspecte. În primul rând, pentru uniformitate, toate datele sunt prezentate conform calendarului gregorian în uz astăzi, deşi România şi Rusia foloseau la acea vreme calendarul iulian. În al doilea rând, deşi termenii *Antanta* şi *Aliaţii* sunt folosiţi unul în locul celuilalt pentru a-i desemna pe tovarăşii de arme ai României de până la 1917, ultimul este întrebuinţat după ce Rusia a ieşit din război.

Cercetările care au stat la originea acestei cărţi au fost cu putinţă datorită multiplelor subvenţii oferite de Consiliul Internaţional pentru Cercetare şi Schimburi Interacademice, Comisia Fulbright, Ministerul Educaţiei din SUA, Asociaţia Filozofică Americană şi concediilor de studii, precum şi sprijinului acordat de Universitatea de Stat Emporia. În plus, sunt îndatorat mai multor prieteni şi colegi decât pot aminti eu aici. Vreau să-mi exprim însă deosebita apreciere pentru ajutorul şi încurajarea primite din partea lui Keith Hitchins, Paul Michelson, Dennis Showalter, Ernest Latham jr., Dan Dimancescu, Opry Dragalina Popa, Adrian Pandea şi Jean-Claude Dubois. Îi datorez mulţumiri speciale lui Jacque Fehr de la Universitatea de Stat

Emporia pentru ajutorul ei indispensabil în ghidarea acestui proiect de la stadiul de manuscris la cel de prelucrare computerizată a textului şi până la ultima formă a acestuia. Vreau de asemenea să-mi exprim deosebita apreciere față de colectivul de la University Press of Kansas care a contribuit la publicarea acestei cărți: Karen Hellekson, Larisa Martin, Susan Schott şi în mod special redactorul-şef Michael Briggs. Doresc să aduc mulțumiri pentru contribuția soției mele, Audrey, care, înainte de toate, a fost alături de mine în multe dintre călătoriile de studiu şi a îndurat cu multă răbdare lungul proces al aşternerii pe hârtie a rezultatelor.

Glenn E. Torrey,
profesor emerit de istorie,
Universitatea de Stat Emporia

Abrevieri

AA	Archiv des Auswärtingen Amts, Berlin
AD	Archives Diplomatiques, Ministère des Affaires Étrangères, Paris
AMAER	Arhiva Ministerului Afacerilor Externe Român, Bucureşti
AMR	Arhivele Militare Române
AOK	Armeeoberkommando (Înaltul Comandament Austro-Ungar)
AN (Bucureşti)	Arhivele Naţionale Istorice Centrale
AS (Roma)	Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri
BA (Bucureşti)	Biblioteca Academiei
BA (Koblenz)	Bundesarchiv, Koblenz
BA / MA	Bundesarchiv / Militärarchiv, Freiburg
BCS	Biblioteca Centrală de Stat
BVM	Batalion de vânători de munte
BVW / WGB	Württembergisches Gebirgs Bataillon / Batalionul de vânători de munte din Württemberg
CA	Corp de armată
CTT	Comandamentul Trupelor din Transilvania
DC	Divizie de cavalerie
DI	Divizie de infanterie
GQG	Grand quartier général (Înaltul Comandament Francez)
HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv
ICB	Înaltul Comandament Bulgar

IMPR	*Istoria militară a poporului român*
KA (München)	Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv
KA (Stuttgart)	Württembergisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv
KA (Viena)	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv
Kmdo	Kommando (Comandament)
MCG	Marele Cartier General (Înaltul Comandament Român)
MMF	Mission Militaire Française
MMO	*Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz: Documente militare*
MSM	Marele Stat Major
NA	Nachrichten Abteilung
NARA	National Archives and Records Administration, Washington, D.C.
NFA	Neue Feldakten
NO	Nachrichten Offizier
NZ	*Notiţe zilnice din război*
OHL	Oberste Heeresleitung (Înaltul Comandament German)
OKM	Oberkommando Mackensen, Bucureşti
Op	Operaţiuni
PA	Politisches Archiv
PRO / FO	Public Record Office / Foreign Office, Londra
RAPRM	*România în anii Primului Război Mondial*
RI	Regiment de infanterie
RRM	*România în războiul mondial, anii 1916-1919*
SHAT	Service historique de l'armée de terre, Vincennes
STAVKA	Statul Major General ale Armatei Ruse de pe Front
TOE	Théâtre d'opérations extérieurs
VO	Verbindungs Offizier

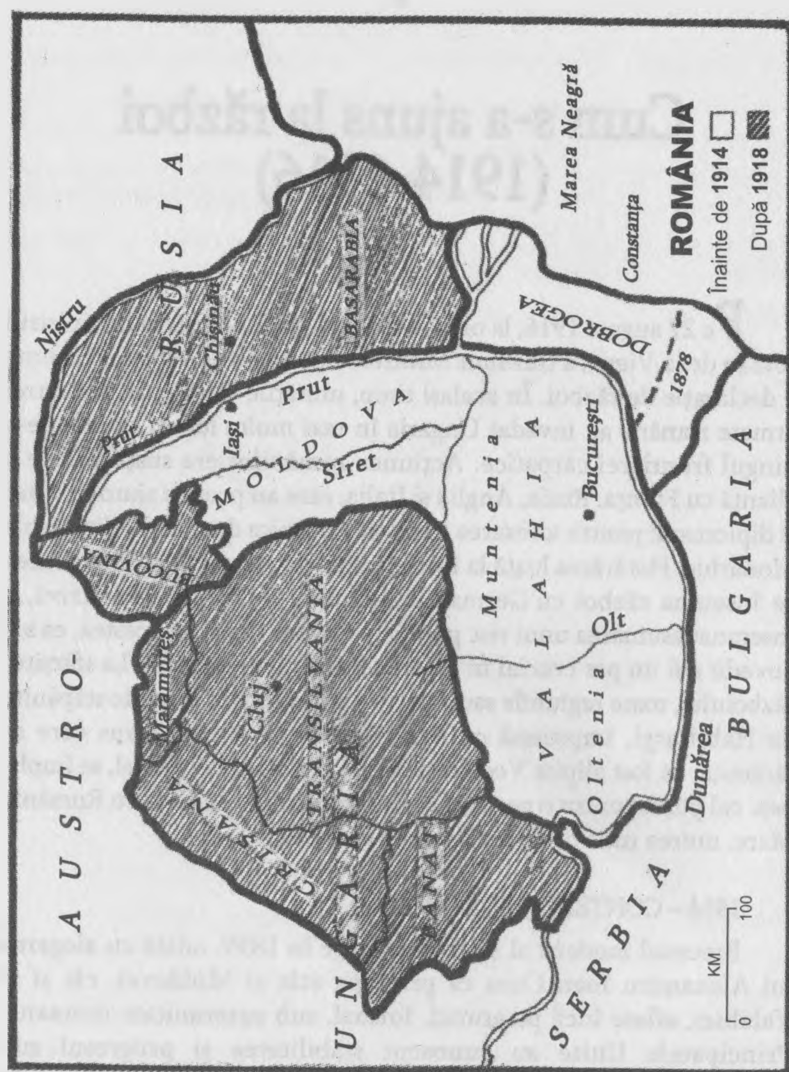
1

Cum s-a ajuns la război (1914-1916)

Pe 27 august 1916, la ora 9 seara, Edgar Mavrocordat, ministrul român de la Viena, a transmis Ministerului Austro-Ungar de Externe o declaraţie de război. În acelaşi timp, unităţile din avangardă a trei armate române au invadat Ungaria în mai multe locuri situate de-a lungul frontierei carpatice. Acţiunea românilor era susţinută de o alianţă cu Franţa, Rusia, Anglia şi Italia, care au promis ajutor militar şi diplomatic pentru anexarea regiunilor locuite de români din Dubla Monarhie. Hotărârea luată la Bucureşti de a interveni în conflict, ceea ce însemna război cu Germania, Bulgaria şi Turcia deopotrivă, a însemnat asumarea unui risc politic şi militar. Cu toate acestea, ea s-a dovedit a fi un pas crucial în crearea României moderne. La sfârşitul războiului, toate regiunile sau o parte a regiunilor în discuţie stăpânite de Habsburgi, împreună cu Basarabia de la imperiul rus care se fărâmiţa, au fost alipite Vechiului Regat al României. Astfel, se împlinea, cel puţin pentru o generaţie, visul românilor de a avea o Românie Mare, unirea tuturor teritoriilor lor istorice.

1914 – CONTEXTUL GENERAL

Procesul modern al unirii începuse în 1859, odată cu alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca principe atât al Moldovei, cât şi al Valahiei, aflate încă pe atunci, formal, sub suzeranitate otomană. Principatele Unite au cunoscut stabilitatea şi progresul sub puternicul şi abilul succesor al lui Cuza, prinţul german Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, care a venit la domnie în 1866. Participarea României alături de Rusia în războiul împotriva Turciei (1877-1878) a dus la recunoaşterea independenţei României în 1881, iar Carol a fost proclamat rege. În acelaşi timp, într-o manifestare

România înainte de 1914 și după 1918. Adaptare în ediția University Press of Kansas după William Rodney, *Joe Boyle: King of the Klondike* (Toronto, McGraw Hill-Ryerson, 1974).

tipică de nerecunoştinţă, Rusia, cu aprobarea Congresului de la Berlin, i-a luat României sudul Basarabiei. În schimb, România a primit Dobrogea, o provincie înapoiată, de care publicul român era, pe atunci, puţin interesat.[1]

Pierderea Basarabiei a exacerbat teama şi ura existente deja faţă de Rusia, servind drept catalizator al aderării României, în 1883, la Tripla Alianţă (Germania, Austro-Ungaria şi Italia). Legăturile economice şi puterea Germaniei conduse de Bismarck au făcut ca această aderare să fie ademenitoare. Alianţa a fost reînnoită de mai multe ori, ultima oară în 1913. De încheierea tratatului n-au ştiut decât Carol şi câţiva conducători politici. Aducerea ei la cunoştinţa unui public mai larg n-a fost cu putinţă din cauza sentimentelor profranceze ale majorităţii politicienilor români şi a nemulţumirii crescânde faţă de tratamentul aplicat de Ungaria celor aproape 3 000 000 de români de pe teritoriul acesteia. În anii 1890, intensificarea discriminării politice şi a persecuţiei culturale a declanşat mai multe mişcări de protest importante ale românilor transilvăneni, care s-au bucurat de simpatie în Vechiul Regat. Faptul că Budapesta şi-a continuat cu încăpăţânare şi în secolul al XX-lea programul de maghiarizare a dat apă la moară curentului iredentist din România. Deşi mulţi oameni politici şi intelectuali simpatizau cu ţelurile ei, niciun guvern de la Bucureşti nu putea susţine în mod public această mişcare. România avea încă nevoie de sprijinul Germaniei, care asigura avantaje economice şi securitate împotriva planurilor ruseşti din Balcani. Era limpede faptul că această orientare impunea coexistenţa cu Austro-Ungaria.[2]

O reevaluare a politicii externe româneşti a început să se facă după anexarea de către Austro-Ungaria a Bosniei-Herţegovina în 1908 şi venirea la putere la Bucureşti a unui cabinet de liberali profrancezi mai tineri, condus de Ion I.C. Brătianu. Politica românească a suferit o schimbare decisivă abia în cursul războaielor balcanice (1912-1913). Bucureştiul a fost profund nemulţumit de faptul că Austria n-a susţinut interesele româneşti în acest conflict. Ignorând sfatul Vienei, România a invadat, în vara lui 1913, Bulgaria când aceasta era atacată de armatele greceşti şi sârbeşti.[3] Drept recompensă pentru contribuţia ei la înfrângerea bulgarilor, România a anexat sudul Dobrogei. Alipirea acestui teritoriu de 8 000 km^2, cu o populaţie de 300 000 de locuitori, formată aproape în exclusivitate din bulgari şi turci, a avut o importanţă practică îndoielnică. Mai mult, bulgarii, care i-au

acuzat pe români că guvernează noile ținuturi în mod abuziv, ca pe o semicolonie, erau însetați de răzbunare.[4] Victoria facilă și alipirea unui teritoriu nou au întărit încrederea românilor în forțele proprii și au impulsionat visurile unei posibile anexări a Transilvaniei. În acest moment, alianța cu Austro-Ungaria devenise un anacronism. La sfârșitul lui 1913, contele Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, o caracteriza – după cum avea să se dovedească, în mod just – ca pe „nimic mai mult decât o bucată de hârtie fără nicio semnificație".[5]

Simultan cu această îndepărtare de Austro-Ungaria, România a devenit deschisă unei apropieri de Tripla Antantă. Imediat după războaiele balcanice, francezii au preluat inițiativa, încercând să câștige simpatia Bucureștiului și încurajând o reconciliere ruso-română. Brătianu, ajuns din nou premier, a fost receptiv. Chiar înainte de a veni la putere în ianuarie 1914, el afirmase răspicat că susținea reorientarea politicii externe românești. Prin urmare, a pus la cale desfășurarea unor discuții secrete cu Rusia, care au avut loc sub pretextul unei vizite de prietenie făcute de țarul Nicolae al II-lea și anturajul său în România în iunie 1914. Fapt neobișnuit, care a părut a fi o recunoaștere a pretențiilor românilor, ministrul rus de externe, Serghei Sazonov, l-a însoțit pe Brătianu într-o scurtă călătorie cu automobilul dincolo de granița ungurească, în Transilvania. Reconcilierea dintre București și Sankt Petersburg a demonstrat că „vechea cicatrice a Basarabiei" era mai ușor de uitat decât „rana în carne vie a Transilvaniei".[6]

Prin urmare, când, după o lună, a izbucnit războiul mondial, regele Carol a considerat necesar să-și avertizeze aliații de la Berlin și Viena că îi va fi imposibil să mobilizeze armata română și să pornească cu ea împotriva Rusiei deoarece „chestiunea românilor din Transilvania a stârnit un val de sentimente potrivnice Ungariei din partea populației române". Cu toate acestea, Carol a convocat, pe 3 august, Consiliul de Coroană la reședința sa de vară de la Sinaia pentru a cumpăni în privința atitudinii României în condițiile crizei europene. Cu o singură excepție, adunarea, formată din membri ai cabinetului, politicieni bătrâni, parlamentari de frunte și șefi de partide, a susținut ideea neutralității. Carol le-a acceptat decizia. În luna care a urmat, pe măsură ce armatele austro-ungare se retrăgeau din fața atacurilor rusești din Galiția și Bucovina, la București s-a

Regele Ferdinand și regina Maria. Sursa: Marie, Queen of Romania, *Ordeal: The Story of My Life* (New York, Charles Scribner's Sons, 1935).

intensificat mișcarea de propagandă care cerea ca România să intre în război și să dea Austro-Ungariei „lovitura finală". Carol, bolnav și abătut din cauza turnurii pe care o luaseră evenimentele, și-a pregătit declarația de abdicare. Dar moartea lui, survenită la 10 octombrie, a pus capăt dilemei în care se afla. La tron i-a succedat nepotul său în vârstă de 49 de ani, Ferdinand.[7]

DECIZIA INTRĂRII ÎN RĂZBOI

Spre deosebire de unchiul său, Ferdinand nu era, la vremea aceea, un conducător puternic și respectat. În concepția multora, el era „sărmanul Fritz", neinteresant, incompetent și „înclinat spre alcoolism". În realitate, era inteligent, cultivat și versat. Una peste alta, putea face conversație în mai multe limbi despre botanică, artă, arheologie, teologie sau muzică. În public, însă, ori cu persoane pe care nu le cunoștea bine, nu știa cum să se poarte și avea limba legată. Fie nu spunea nimic, fie rostea un amestec de fraze încurcate, fără sens. Criticii, inclusiv soția lui, Maria, credeau că problema lui nu era

doar timiditatea, ci și o lipsă de „voință și inițiativă” [8]. Regina, o persoană charismatică, profundă și hotărâtă, accentua problemele soțului ei, poate că în mod deliberat, prin personalitatea ei dominantă și intimidarea verbală. Aceasta i-a adus lui Ferdinand reputația de bărbat ținut sub papuc.[9] Maria era extraordinar de simpatizată de români și a știut să îmbine aspirațiile lor naționale cu propriile ei ambiții. La moartea lui Carol, ea era dornică să-i conducă dacă soțul ei abdica de la obligațiile sale. Așa cum i se cădea unei nepoate a reginei Victoria și a țarului Alexandru al II-lea, Maria a îmbrățișat cu pasiune cauza Antantei și a făcut în așa fel încât soțul ei să-și asume același angajament.[10] La urcarea pe tron, Ferdinand a declarat că va fi „un bun român”, acționând „doar în conformitate cu datoria și în interesul poporului român”. Nu i-a fost totuși ușor ca, în calitate de prinț german, să urmărească în mod activ o politică ce avea să ducă aproape inevitabil la un război cu țara sa natală.[11] Atât problemele de conștiință ale lui Ferdinand, cât și priceperea sa limitată în arta guvernării i-au fost de folos lui Brătianu, care a putut să pună nestingherit în practică politica realistă pe care o impunea interesul României.

Se spune că prim-ministrul, un admirator al lui Cesare Borgia, îl „citea pe Machiavelli noaptea ca să-i aplice principiile ziua”. Era cu siguranță cel mai potrivit pentru disimularea diplomatică necesară liniștirii Puterilor Centrale în timp ce negocia cu Antanta condițiile și momentul intrării României în război.[12] Înfățișat ca „una dintre cele mai complexe personalități ale României”, Brătianu reprezenta o enigmă pentru marea masă a românilor, rezervat și distant ca un sfinx. În cercul de elită al politicii românești, era „adorat de colaboratori și atacat cu vehemență de adversari”. Lua decizii exasperant de încet. Toate repercusiunile posibile erau „examinate, reexaminate și răsexaminate” cu atenție. Odată, i-a declarat unui reporter de la *Time*: „Încerc să las pe mâine greșelile pe care oamenii îmi spun că ar trebui să le fac azi.”[13] Când era presat să ia o decizie, devenea adeseori de negăsit, retrăgându-se la Florica, moșia lui de la țară, sau băgându-se în pat. Perioadele de muncă intensă alternau cu perioadele de letargie. Se culca devreme și dormea după-amiaza. Cât era treaz, își petrecea în general timpul într-un fotoliu sau întins pe canapea. Rareori se ducea la birou, preferând să se ocupe de treburi de acasă. Musafirii îl găseau adesea cu o carte în mână; de cele mai multe ori, era o carte de istorie. Fascinat de analogiile istorice, asemăna lupta României pentru

Premierul Ion I.C. Brătianu. *Sursa*: Marie, Queen of Romania, *Ordeal: The Story of My Life* (New York, Charles Scribner's Sons, 1935).

unitate națională cu cea a Italiei. „Va veni vremea", îi spunea el ministrului francez, Camille Blondel, în noiembrie 1912, „când edificiul Austro-Ungariei va fi distrus... de aceea trebuie să fim pregătiți... să-i primim pe frații noștri din Transilvania." Începutul războiului în 1914 l-a convins pe Brătianu că acea vreme venise. Credea că este sortit să îndeplinească un rol istoric în acest proces.[14]

Incapacitatea regelui Ferdinand de a juca un rol activ în politica externă i-a permis lui Brătianu să exercite o adevărată dictatură. Negocia direct cu reprezentanții Marilor Puteri de la București, ocolind serviciul diplomatic român. Ministrul afacerilor străine din cabinetul său era numit îndeobște „ministrul străin de afaceri". Brătianu exercita un control similar asupra altor sfere ale vieții politice românești prin intermediul Partidului Liberal și al unui grup format din rude și prieteni apropiați.[15] Brătianu căuta să câștige sprijinul regelui Ferdinand și al reginei Maria cu ajutorul unuia dintre cumnații lui, prințul Barbu Știrbey. Deși era, în aparență, doar administratorul domeniilor regale, Știrbey exercita o enormă influență

asupra perechii regale. Moşier bogat şi prosper om de afaceri, era deosebit de chipeş, sigur pe sine în societate şi considerat un „seducător de femei". Printre acestea din urmă se afla şi Maria, al cărei soţ nu întrunea niciuna dintre aceste calităţi. În 1907, după un şir de infidelităţi atât din partea ei, cât şi din a lui Ferdinand, Maria a găsit în Ştirbey un confident, un amant şi tatăl a cel puţin unuia dintre copiii ei. Fapt nu tocmai neobişnuit în societatea românească a timpului, Ferdinand nu doar că a tolerat această relaţie, dar a şi legat o strânsă prietenie cu Ştirbey. În 1914, Ştirbey ajunsese confidentul intim şi consilierul personal al lui Ferdinand. Ştiind să asculte şi să se adapteze la limitele monarhului, stătea şi discuta cu el ore în şir la o ceaşcă de cafea sau un pahar cu whisky. „Este un om cu care eu mă înţeleg" remarca Ferdinand în 1914.[16] Ştirbey, discret, devotat şi bun cunoscător al problemelor ţării, a devenit tutorele politic al lui Ferdinand între 1914 şi 1918. Duca nu este departe de adevăr când afirmă că Ştirbey „avea o influenţă totală asupra regelui, ca şi asupra reginei... El era adevăratul suveran al României". Acest rol displăcea multora care vedeau în Ştirbey o eminenţă cenuşie, un „Rasputin român".[17] Mulţumită lui Ştirbey, a existat o strânsă cooperare între Coroană şi Brătianu în anii grei ai neutralităţii şi războiului.

NEGOCIEREA OBIECTIVELOR PARTICIPĂRII LA RĂZBOI

Cu sprijinul regelui şi al unei largi majorităţi liberale în parlament, Brătianu a început în 1914 un atent şi temeinic proces de pregătire a României în vederea participării la lichidarea Austro-Ungariei. Principala lui problemă internă era existenţa unei coaliţii de politicieni şi intelectuali care, după ce primele bătălii demonstraseră că Dubla Monarhie era slabă şi că Ger mania nu era invincibilă, au cerut invadarea imediată a Transilvaniei. Brătianu, care era conştient de vulnerabilitatea poziţiei strategice a României şi de faptul că ţara nu era pregătită din punct de vedere militar, ştia că o eventuală invazie s-ar fi încheiat în mod sigur cu un dezastru. Aşa cum îi spusese cândva ministrului francez, el nu avea intenţia să meargă la război până când nu existau „75 de şanse dintr-o sută de a învinge".[18] Principala problemă diplomatică a lui Brătianu era aceea de a negocia cu Antanta o alianţă care să asigure că România îşi va atinge obiectivele în cazul participării la război, dar şi să evite o ruptură cu Puterile Centrale. Brătianu, „un maestru de primă clasă al jocului diplomatic", şi-a ascuns

atât de bine adevăratele intenții, încât Antanta a șovăit, iar Puterile Centrale s-au amăgit până în ultima clipă.[19]

Chiar înainte ca regele Carol să înceteze din viață, Brătianu negociase acorduri de neutralitate cu Italia (23 septembrie) și Rusia (1 octombrie). Ultimul prevedea ca, în schimbul neutralității binevoitoare a României, Rusia să-i recunoască dreptul de a anexa provinciile din Austro-Ungaria locuite de români, cu încuviințarea de a alege momentul în care le va ocupa. Acest acord n-a fost decât un acont pentru ceea ce dorea să obțină Brătianu; Rusia nu garanta faptul că România va dobândi acest teritoriu, iar Marea Britanie și Franța nu erau părtașe la înțelegere. La începutul lui 1915, Marea Britanie și Franța s-au alăturat Rusiei la negocieri, dar, pe atunci, niciuna nu era dispusă să accepte prețul mare cerut de Brătianu: Bucovina, Banatul, Transilvania și toată Crișana și Maramureșul sau cea mai mare parte a acestora. Atitudinea lor s-a schimbat însă în vara lui 1915. Impasul cu pierderi enorme pentru armatele britanice și franceze de pe Frontul de Vest, înfrângerea Aliaților la Dardanele și retragerea dezastruoasă a armatei rusești din Polonia le-au convins că ajutorul României era acum o necesitate.[20]

La începutul lui iulie, Puterile Antantei și-au exprimat disponibilitatea de a semna un acord prin care să fie acceptate, în esență, toate pretențiile teritoriale ale României în schimbul angajamentului acesteia de a intra în război într-un interval de cinci săptămâni. Având însă în vedere ultimele succese militare ale Puterilor Centrale, Brătianu a obiectat, spunând că intrarea României în război în acel moment ar fi fost curată „sinucidere". Spre sfârșitul verii, el nu era dispus nici măcar să semneze o înțelegere cu data intrării în vigoare nespecificată, ca nu cumva compromisul cu privire la caracterul ei secret să provoace un atac preventiv din partea Puterilor Centrale. Cabinetul său, înștiințat pentru prima dată despre aceste negocieri, l-a susținut pe Brătianu în decizia sa de a se abține.[21] Deși în 1915 nu s-a semnat nicio înțelegere, Brătianu se angajase din punct de vedere moral față de Antanta, iar aceasta din urmă aprobase vastele aspirații teritoriale ale României. În vara lui 1916, când situația militară a Aliaților s-a îmbunătățit, negocierile au fost reluate în baza acestor condiții. Până atunci, România s-a aflat într-o situație îngrijorătoare. Bulgaria, care s-a alăturat Puterilor Centrale (octombrie 1915) și a participat la înfrângerea și ocuparea Serbiei, devenise un vecin

periculos. Puterile Centrale au apelat la presiuni diplomatice şi au dat de înţeles că vor trece la acţiuni militare pentru a-l sili pe Brătianu să dea înapoi şi, în plus, să le vândă grânele şi petrolul de care aveau disperată nevoie.[22]

În vara lui 1916 însă, a avut loc o altă schimbare de situaţie. Armata germană n-a reuşit să cucerească Verdunul, Aliaţii strângeau o forţă considerabilă la Salonic sub conducerea generalului francez Maurice Sarrail, britanicii pregăteau o mare ofensivă pe Somme, iar ruşii au lansat o ofensivă condusă de generalul Alexei Brusilov. Începând cu luna iunie, forţele lui Brusilov au străpuns liniile austro-ungare în Galiţia şi Bucovina, ameninţând să pătrundă până în inima Ungariei. Era un motiv întemeiat ca Brătianu să se teamă că armata rusă putea ocupa Transilvania, că Austro-Ungaria putea fi obligată să ceară pace sau că Antanta, exasperată de tergiversările sale, putea hotărî că nu mai are nevoie de ajutorul României. Oricare dintre aceste scenarii putea pune în pericol atingerea obiectivelor României. Brătianu şi-a dat seama că venise vremea să-şi ia un angajament. Prin urmare, pe 4 iulie, a anunţat că este pregătit să încheie o alianţă. Cum liderii Antantei acceptaseră deja pretenţiile teritoriale esenţiale ale României, ei se aşteptau la o încheiere grabnică a acordurilor politice şi militare. Negocierile s-au întins în schimb pe durata a cinci săptămâni, întârziind intrarea României în război până la 27 august. Spre sfârşitul acestei perioade, ofensiva lui Brusilov s-a oprit.[23]

FINALIZAREA ALIANŢEI

Brătianu enunţase trei condiţii generale în vederea încheierii unei convenţii militare: asigurarea muniţiei necesare; armatele aliate de pe toate fronturile să treacă la ofensivă pentru a împiedica forţele inamice să se îndrepte împotriva României, ceea ce însemna inclusiv ca poziţia forţelor ruseşti din Bucovina şi Galiţia „să rămână cel puţin cea de astăzi"; şi, în fine, „protecţie necondiţionată" împotriva unui atac bulgăresc. Prima a fost îndeplinită în clipa în care britanicii şi francezii au promis că transporturi aflate deja pe drum vor fi expediate prin Rusia. *La defensive à outrance** a francezilor de la Verdun,

---

* Defensiva înverşunată (în franceză în original). (n.tr.)

redresarea armatei italiene de pe Piave, declanşarea ofensivei britanice pe Somme (4 iulie) şi succesul lui Brusilov păreau să satisfacă punctele 2 şi 3. Generalul Joseph Joffre, şeful Înaltului Comandament Francez, i-a asigurat pe români că „România ar putea invada... şi ocupa Transilvania fără niciun risc... Austria... nu dispune de nicio divizie pe care s-o trimită în Transilvania". Când Brătianu l-a întrebat pe ataşatul militar francez despre veştile privind formarea unei noi armate germane care putea fi trimisă împotriva României, el a fost asigurat „că, de opt luni, germanii n-au izbutit să creeze nici măcar o divizie nouă... formarea unei armate noi era o imposibilitate".[24]

Liderii Antantei, dorind cu disperare intrarea României în război, au fost la fel de înşelători în privinţa îndeplinirii condiţiei puse de Brătianu în legătură cu ameninţarea bulgară, care-l neliniştea cel mai mult. Blondel a prezis că armata bulgară va fi „anihilată" de forţele aliate de la Salonic; premierul francez, Aristide Briand, a susţinut cu tărie că un atac bulgăresc împotriva României era „improbabil".[25] Brătianu avea motive să fie sceptic în privinţa acestor previziuni fără temei. De aceea, a căutat să obţină asigurări că Aliaţii vor lansa o ofensivă destul de puternică încât să îndepărteze forţele bulgare de graniţa română, precum şi ajutorul unei puternice forţe expediţionare ruseşti în Dobrogea. Strategii militari români se bizuiau pe această forţă încă din noiembrie 1914, fiind cuprinsă în planul de război al României. În iulie 1916, când au început negocierile finale, Brătianu a cerut o forţă rusească de 50 000 de oameni. El a mărit-o la 200 000 când francezii şi britanicii au insistat ca, pe lângă operaţiunile principale îndreptate spre Transilvania, armata română să iniţieze o ofensivă împotriva Bulgariei. Când ruşii au refuzat să promită mai mult de 50 000 de oameni, Brătianu a ameninţat că nici măcar nu va declara război Bulgariei. Din acest impas s-a ieşit doar după ce românii au acceptat mai puţine trupe, iar Antanta a renunţat la cererea ca România să atace sau chiar să declare război Bulgariei.[26]

Brătianu a rămas plin de îndoieli cu privire la capacitatea şi intenţiile forţelor aliate de la Salonic (AAO). Francezii pretindeau că AAO au 400 000 de oameni. În realitate, numărau mai puţin de 229 000 de combatanţi. Românii aveau dovezi în privinţa acestei denaturări. Puterile Centrale furnizau rapoarte care puneau la îndoială efectivul trupelor aliate, iar depeşele trimise de ataşaţii militari ai României de la Sofia şi Atena confirmau acest lucru.[27]

Bănuitor, Brătianu a continuat să-i întrebe pe miniştrii aliaţi despre forţele lui Sarrail. El susţinea că acestea nu sunt „în măsură să-i înfrângă pe bulgari, nici să ţină în loc cea mai mare parte a acestora". Întreba „cu multă insistenţă" şi despre anvergura operaţiunilor AAO. Dădea de înţeles că voia ca ele nu doar să îndepărteze forţele bulgare de graniţa română, ci şi să se îndrepte spre nord, cu obiectivul de a deschide o rută de aprovizionare între Salonic şi Bucureşti.[28] În realitate, Sarrail şi asociatul său britanic, generalul George Milne, precizaseră propriilor guverne că ezită să „întreprindă ceva de natură serioasă", cum s-a exprimat ultimul. Bănuind şi el acest lucru, Brătianu a insistat nu numai ca AAO să atace cu zece zile înainte ca România să declare război, dar a şi propus ca trupele să ocupe în această perioadă anumite puncte de pe teritoriul bulgăresc. Chestiunea n-a fost soluţionată niciodată. Forma finală a convenţiei militare înfăţişa în mod ambiguu misiunea lui Sarrail ca fiind *une offensive affirmée**, ce trebuia să înceapă cu opt zile înainte ca România să declare război. Datele au fost fixate pentru 20 august, respectiv 28 august. Românii au interpretat expresia *offensive affirmée* ca însemnând cel puţin „o acţiune foarte energică şi prelungită, dacă nu de a străpunge imediat frontul bulgăresc, măcar de a împinge duşmanul înapoi şi de a-l obliga să elibereze regiunea Dunării [de forţe]". Aliaţii, în schimb, au interpretat-o doar ca pe o „încercare de a ţine forţele bulgare pe loc... [nu ca pe] o încercare de atac cu scopul de a înfrânge în mod hotărâtor forţele bulgare". Liderii aliaţi erau conştienţi că există o gravă neînţelegere, dar au acceptat, chiar dacă cu mustrări de conştiinţă, să n-o lămurească de teamă ca negocierile să nu eşueze.[29]

Pe lângă aceste probleme controversate existente în convenţia militară, negocierile de aliere au fost întârziate de faptul că Brătianu a vrut ca în convenţia politică să fie incluse două clauze conexe. Una, cea care prevedea să nu se încheie pace separată, obliga de fapt Antanta să lupte până când România îşi satisfăcea toate dezideratele teritoriale. Cealaltă garanta României egalitate cu puterile aliate în toate hotărârile şi discuţiile legate de încheierea păcii. Prima reflecta preocuparea lui Brătianu legată de faptul că

---

* O ofensivă afirmată (în franceză în original). (n.tr.)

Austro-Ungaria, descurajată de intrarea României în război, ar putea ajunge la o înțelegere cu Antanta în defavoarea României. Cea de-a doua, așa cum a explicat Londrei ministrul britanic George Barclay, reflecta îngrijorarea lui Brătianu că interesele României ar putea fi desconsiderate la negocierile de pace, așa cum se întâmplase după războiul ruso-turc, în perioada în care fusese premier tatăl său, „gând care l-a obsedat din copilărie". Dacă condițiile puse de el în aceste chestiuni, ca și în altele, nu erau îndeplinite, Brătianu a declarat că-și va da demisia, ceea ce ar fi contribuit la eșecul negocierilor. „Recunosc cu inima deschisă că pretențiile românești sunt ridicole", comenta colonelul Maurice Pelle, *aide-major* al generalului Joffre pentru Frontul de Est, „dar că ar merita ca negocierile să fie întrerupte din cauza lor, asta nu." În continuare, el arăta că nu se punea problema ca, până la urmă, cele patru Mari Puteri „să continue războiul doar pentru România". La fel, în chestiunea statutului Marilor Puteri, Pelle susținea că România va avea o „influență corespunzătoare puterii sale" și va „fi recompensată doar pentru importanța cooperării ei".[30] Argumentele lui Pelle au prevalat în fața opoziției Rusiei, iar rezervele respective au fost oficializate într-un acord secret încheiat între liderii Antantei. Ei au convenit că anexările promise României vor fi realizate „doar în măsura în care situația generală le va permite" și că, înainte ca România să fie primită la negocierile de pace, Aliații vor ajunge la un acord „asupra deciziilor extrem de importante". Este limpede că Aliații, în special rușii, nu se simțeau legați de litera convenției politice. Văzând în Brătianu un „cămătar politic" care îi șantaja, ei erau pregătiți „să-i plătească acestuia cu aceeași monedă", după cum s-a exprimat Vinogradov. Capitularea în fața cererilor României a marcat sfârșitul a aproape doi ani de târguială diplomatică. Capacitatea lui Brătianu „de a se tocmi cu o abilitate genială" făcuse ca ultima lună să fie deosebit de frustrantă pentru liderii aliați. A fost, conform expresiei lui Joffre, *„une toile de Penelope"**.[31] Dorința de a vedea România intervenind în conflict îi determinase să facă promisiuni fără a lua pe deplin în calcul impactul viitor al acestora. Împreună cu alte înțelegeri secrete, promisiunile teritoriale făcute

* O pânză a Penelopei (în franceză în original). (n.tr.)

României şi cuprinse în convenţia politică eliminau practic posibilitatea Aliaţilor de a încheia ulterior pace separată cu Austro-Ungaria. Era un pas important într-o neplanificată misiune a Aliaţilor de dezmembrare a imperiului multinaţional. Aceste acorduri, inclusiv cel cu România, au complicat desfăşurarea Conferinţei de Pace de la Paris din 1919.

Au trecut câteva zile până când toţi reprezentanţii diplomatici şi militari ai Antantei au primit autorizarea, aşa încât semnarea oficială a ambelor convenţii a avut loc pe 17 august, la ora 11. Obsedat de păstrarea secretului şi ştiind că România este „o ţară a indiscreţiei şi a indiscreţilor", Brătianu le-a cerut semnatarilor din partea Antantei să vină „pe drumuri diferite şi pe jos" acasă la fratele lui, Vintilă. După ce a făcut un ocol – pentru derutare – pe la un prieten, premierul a sosit şi el pe jos. Textele convenţiilor erau scrise de mână pentru că dactilografii le-ar fi putut divulga. După semnare, cei prezenţi au plecat „pe furiş unul câte unul".[32] A fost pregătită o declaraţie de război care urma să fie trimisă prin curier, la Viena, în noaptea de 27 spre 28 august, simultan cu trecerea frontierei austro-ungare de către armata română. A fost programat Consiliul de Coroană pentru dimineaţa zilei de 27 august, cu scopul de a informa cabinetul şi pe conducătorii partidelor. În după-amiaza aceleiaşi zile, avea să fie declarată în mod public mobilizarea, aflată deja în stadii preliminare.[33]

2

Armata română şi planul de război al României

ORGANIZARE, PERSONAL, TACTICĂ

În august 1916, dintr-o populaţie de numai 8 000 000 de locuitori, România a mobilizat 800 000 de oameni, având la dispoziţie alţi 400 000 care puteau fi chemaţi sub arme. Aceasta echivala cu 30% din populaţia masculină.[1] Circa 560 000 formau armata de operaţiuni, iar 440 000 dintre aceştia, forţele de luptă. Dintre cele 336 de batalioane, 146 erau în serviciul activ, 120 de rezervă, iar restul, unităţi teritoriale sau de miliţie, formate din bărbaţi mai vârstnici, unii şi de 55 de ani. Forţele de luptă erau organizate în 23 de divizii de infanterie, două divizii şi cinci brigăzi de cavalerie, şase brigăzi mixte şi 329 de baterii de artilerie. Diviziile de infanterie difereau mult în dimensiune, calitate şi armament. Fiecare divizie de la 1 la 10 avea trei brigăzi, dintre care două erau alcătuite din regimente active cu oameni mai tineri şi ofiţeri în general activi; a treia brigadă cuprindea, în cea mai mare parte, rezervişti mai vârstnici. Fiecărei divizii îi era ataşat un divizion de cavalerie, alături de câteva unităţi de artilerie uşoară şi de sprijin. Efectivul mediu al acestor divizii, potrivit cel puţin registrelor armatei, era de 640 de ofiţeri şi 27 000 de soldaţi fiecare. Armamentul lor de bază era reprezentat de relativ moderna puşcă Mannlicher, model 1893. Fiecare batalion avea patru mitraliere. Diviziile de la 11 la 16 aveau numai două brigăzi, formate mai ales din rezervişti, şi numărau în medie 420 de ofiţeri şi 17 000 de soldaţi fiecare. Aceştia erau înarmaţi parţial cu puşti Mannlicher mai vechi, model 1879, şi aveau numai o mitralieră la un batalion. Diviziile de la 17 la 23 erau unităţi ad-hoc, formate, în cursul mobilizării sau la scurt timp după aceea, din bărbaţi mai în vârstă şi batalioane luate de la diverse regimente. Erau înarmate cu puşti mai vechi, iar unele batalioane nu aveau nicio mitralieră. Cavaleria, prin însăşi natura ei,

era superioară din punctul de vedere al calității personalului și al experienței, dar era dotată cu arme ușoare și nu era instruită să lupte pe jos, cum era cavaleria de pe Frontul de Vest la 1916.[2]

Soldații pedeștri ai armatei române erau într-o proporție covârșitoare țărani, dintre care 60% nu știau să citească sau să scrie. Își iubeau însă foarte mult țara și erau foarte supuși, fiind obișnuiți cu greutățile și sacrificiul. Inamici și aliați deopotrivă erau de acord că acești oameni puteau forma o armată pe cinste.[3] Au dovedit acest lucru în 1917, după ce au dobândit echipament, instruire și experiență comparabilă cu cea a adversarilor lor. În 1916 însă, chiar și cei mai experimentați fuseseră școliți după metodele de dinainte de 1914. Nu știau nimic despre schimbările petrecute pe câmpul de luptă în 1914-1916.[4] Optzeci la sută dintre cei mobilizați erau rezerviști. Înainte de 1914, unitățile de rezervă existau numai pe hârtie, fără cadre, fără echipament și fără o organizare care să permită concentrarea. Între 1914 și 1916, se făcuseră destule progrese pentru ca practic toți rezerviștii mobilizați să aibă o oarecare pregătire militară. Instrucția lor anuală, desfășurată pe parcursul a 30 de zile la nivel local, în regimente teritoriale, era însă de slabă calitate, fiind presărată cu numeroase permisii. Existau chiar acuzații că unii comandanți locali compromiteau și mai mult pregătirea folosind în scopuri personale fondurile armatei sau făcând diverse afaceri și folosindu-și oamenii pe post de forță de muncă. Generalul Ioan Dragalina, comandantul Diviziei 1 Infanterie (DI 1), constata că, „în regimentele active, soldații sunt în general buni, în celelalte, majoritatea sunt fără instrucție militară, incomplet echipați și foarte prost organizați". Istoria militară oficială a României recunoaște faptul că „o parte semnificativă a efectivelor mobilizate nu avea decât o instrucție sumară"[5].

O conducere adecvată, care ar fi putut compensa în parte lipsa de experiență a oamenilor, nu exista. Crearea multor formațiuni noi la mobilizare a determinat o criză acută de cadre. Exista un singur subofițer la 87 de soldați. Înaintarea în grad a celor din eșaloanele inferioare era dificilă din cauza ratei mari a analfabetismului. În schimb, armata germană era caracterizată prin subofițeri foarte bine pregătiți. Armata română era supraîncărcată la vârf, având 154 de generali (55 activi și 99 în rezervă), dar numai 220 de maiori, 30% dintre ei în rezervă, care trebuiau să comande 366 de batalioane. În primele săptămâni ale războiului, când s-au înregistrat pierderi extraordinar de mari în rândul ofițerilor, au existat batalioane comandate de căpitani, ba chiar

de locotenenţi. La 1 701 companii (cu 300 de oameni fiecare), existau doar 820 de căpitani, 30% dintre aceştia fiind tot rezervişti. La 7 800 de plutoane (şi companii fără căpitan), existau numai 6 700 de locotenenţi, dintre care 75% erau rezervişti.[6] Fiindcă studiile reprezentau condiţia principală, majoritatea ofiţerilor erau absolvenţi de liceu, profesori, avocaţi, ingineri şi alţi intelectuali, dar aceştia aveau slabe aptitudini de conducere. În divizia sa, aflată în linia întâi, generalul Dragalina constata că „fiecare a doua companie este comandată de un ofiţer în rezervă fără pregătire militară". Evaluările făcute înaintea războiului de germani corpului ofiţeresc al armatei române conchideau cu justeţe că „pregătirea de front a acestuia nu era potrivită exigenţelor războiului". Deşi mulţi ofiţeri se vor transforma, prin instruire şi lupte grele, în conducători capabili, istoria oficială românească susţine această concluzie. „Dacă luăm în considerare că pregătirea ofiţerilor rezervişti... era slabă, ajungem la concluzia că armata mobilizată în 1916, înainte de toate infanteria, avea o conducere slabă."[7]

Mulţi comandanţi superiori erau şi ei nepregătiţi pentru genul de război cu care aveau să dea piept. Unii beneficiaseră de pregătire militară avansată în străinătate, îndeosebi în Franţa. Câţiva îşi începuseră cariera în armata austro-ungară.[8] Cunoşteau foarte bine literatura militară clasică; nu puţini scriseseră cărţi despre tactică şi strategie sau lucraseră ca profesori în şcolile militare, iar unii fuseseră aleşi în Academia Română.[9] Mulţi îşi petreceau însă prea mult timp la Bucureşti, prinşi în mrejele vieţii sociale şi politice a capitalei. Se făceau remarcaţi la hipodrom, la elitistul Jockey Club şi în partidele politice. Din păcate, aceste legături erau adeseori determinante, asemenea vechimii, în ce priveşte şansele de a avansa şi a obţine funcţii de comandă, în detrimentul carierei profesioniştilor capabili, mai tineri.[10] Pe câmpul de luptă, tradiţia românească a controlului strict centralizat, exercitat de comandanţii superiori, îi dezavantaja pe comandanţii din subordine. Cu libertatea de acţiune restrânsă şi sugestiile adeseori respinse, cei din urmă erau paralizaţi, iar iniţiativa lor, înăbuşită. Dificultăţile întâmpinate în campania din 1913 împotriva bulgarilor scoseseră în relief problemele de conducere şi comandă, însă, la 1916, reformele abia începuseră. Trebuie totuşi subliniat şi că mulţi comandanţi români, deşi în 1916 nu aveau experienţa de luptă a inamicilor lor, au dobândit-o în urma înfrângerii suferite şi au devenit, în 1917, conducători eficienţi. Printre aceştia din urmă s-au aflat câţiva care au dat greş şi au pierdut comanda în 1916.[11]

Tactica armatei române reflecta concepţiile care prevalau în Europa Occidentală în 1914, mai ales accentul pus de francezi pe atacul frontal şi pe ofensiva înverşunată. Folosirea terenului, mişcările de trupe şi învăluirea erau neglijate. Apărarea nu era văzută cu ochi buni, fiind considerată nefirească. Un atac urma câteva etape succesive: introducerea unei avangărzi, poziţionarea forţelor, atacul masiv cu infanteria, executarea asaltului final la baionetă şi, în fine, pătrunderea cavaleriei în adâncul apărării inamice.[12] Nu se cunoşteau decât parţial schimbările care apăreau la nivelul tacticii pe Frontul de Vest. Câţiva ataşaţi militari români din străinătate par să-şi fi neglijat cu totul activitatea de informare. Se spune că unele rapoarte ale ataşatului de la Paris, de exemplu, erau scrise de farmacistul său şi de soţia lui. Aceasta din urmă prezenta bârfele din cercurile feminine din jurul guvernului şi al Înaltului Comandament.[13] Armele mai noi erau cunoscute, mai ales artileria grea şi mitralierele, dar impactul lor era subestimat. Se acorda puţină atenţie concentrării focului artileriei şi coordonării acestuia cu infanteria. Generalul Alexandru Iarca, ce a activat ca inspector general şi influent consilier la Înaltul Comandament Român, scrisese înainte de război că contribuţia artileriei nu este hotărâtoare, rolul ei fiind doar acela de a „pregăti calea pentru atacul la baionetă". În locul puterii de foc, teoreticienii militari români puneau accentul pe vitejia oamenilor, întruchipată de atacul frontal al infanteriei şi de urmarea firească a acestuia, atacul cu sabia al cavaleriei. „Energia morală a unei armate", susţinea generalul Ioan Popovici, „este egală cu jumătate din forţa ei materială." Comandanţii români erau obişnuiţi cu vechile lozinci: „Noi atacăm cu piepturile soldaţilor noştri" sub „culorile patriei" şi în „sunetul goarnei". Soldaţii germani şi austrieci erau surprinşi când românii îşi anunţau atacurile cu „strigăte puternice, sunete de goarnă şi alte zgomote".[14]

RESURSELE MATERIALE

Armata română a intrat în război slab înarmată în comparaţie cu adversarele ei. În perioada antebelică, crizele economice şi priorităţile bugetare menţinuseră cheltuielile cu armata – raportate la numărul de locuitori – la cel mai scăzut nivel din Europa, mai scăzut şi decât cel al Greciei, Serbiei sau Bulgariei. Războaiele balcanice din 1912-1913 şi mai ales izbucnirea războiului european în 1914 au fost evenimentele care au impulsionat efortul de sporire şi înnoire a armamentului României. Din păcate, Puterile Centrale, furnizorul tradiţional,

au refuzat să vândă arme unui potențial inamic, iar Antanta a ezitat să facă acest lucru atâta vreme cât România nu şi-a asumat un angajament. În august 1916, au început să sosească puşti moderne, franţuzeşti, de 8 mm, model Lebel, care trebuiau să înlocuiască puştile mai vechi, Mannlicher, însă a apărut problema incompatibilității muniției.[15] Mai gravă era lipsa mitralierelor. Regimentele germane aveau între 18 şi 24 de mitraliere grele, plus trei puşti automate pe companie. Regimentele româneşti active nu aveau decât patru până la şase mitraliere, regimentele de rezervă, cel mult patru, iar multe batalioane teritoriale şi de miliție, niciuna. Infanteria română nu avea puşti automate. Mitralierele franţuzeşti, care au început să sosească în clipa în care a izbucnit războiul, au trebuit să fie retrase temporar din serviciu. Colonelul Romulus Scărişoreanu şi-a dat seama că soldații din brigada sa care urmau să le folosească erau „complet neinstruiți" şi chiar ofițerul care-i comanda „nu avea nici cele mai elementare cunoştințe cu privire la echipament şi nici la principiile folosirii lui în luptă". Acelaşi lucru se putea spune despre grenade. Imediat după începerea războiului, au sosit din Franța un milion de bucăți, dar personalul n-a putut fi instruit să le folosească până în 1917.[16]

Armata română avea deficiențe asemănătoare şi în materie de artilerie. Fiecare brigadă deținea şase tunuri de calibru mic (55 mm, 57 mm), recuperate din fortificații de dinainte de război abandonate. Acestea nu aveau putere de foc; soldații le numeau în batjocură puşcoace. Dintre cele 368 de baterii de artilerie terestră, numai 180 (75 mm, 105 mm) erau relativ moderne, trăgeau repede şi precis. În mod surprinzător pentru o țară cu 600 km de graniță pe Carpați, armata română nu avea trupe de munte şi dispunea de numai două baterii moderne şi şase baterii învechite de artilerie montană. Adversarii lor, bine echipați, erau Corpul Alpin German, Batalionul de Vânători de Munte de elită din Württemberg şi câteva brigăzi austriece de vânători de munte.[17] Dotarea armatei române cu artilerie grea era deficitară, iar în perioada neutralității n-a putut achiziționa nicio piesă. Crearea câtorva baterii prin improvizarea unor afeturi pentru tunurile vechi luate de la fortificații abandonate s-a dovedit a fi de puțin folos. Chiar punând la socoteală tunurile depăşite, unitățile româneşti puteau conta, în cel mai bun caz, doar pe 50% din artileria terestră şi 30% din artileria grea a adversarilor lor. În repetate rânduri, tunurile inamice, mai ales cele de calibru mare, au reuşit să aducă la tăcere artileria română şi să distrugă infanteria. Lipsa sprijinului din

partea artileriei proprii a fost reclamată în repetate rânduri de soldații români luați prizonieri; concluzia lui George Protopopescu potrivit căreia, comparativ cu puterea de foc a inamicilor, „armata română era practic dezarmată" este doar parțial exagerată.[18]

Logistica se caracteriza prin improvizații. Aparatura modernă de comunicație era limitată. Existau stații de radiotelegrafie la Înaltul Comandament, la fiecare armată de pe front și la fiecare divizie de cavalerie. Pentru transmiterea ordinelor, se foloseau adeseori liniile civile de telefon-telegraf și curierii, ambele metode fiind nesigure. Rapoartele și ordinele către și dinspre front soseau de obicei cu întârziere, ceea ce provoca uneori eșecul operațiunilor. Unitățile mai mari, de la regiment în sus, aveau aparatură telefonică de campanie, însă numărul telegrafelor era limitat. Niciunul nu era folosit la dirijarea tirului artileriei sau la coordonarea lui cu infanteria. Germanii, în schimb, aveau o rețea amplă de comunicații, inclusiv telefoane de campanie la nivel de companie.[19]

Rețeaua feroviară a României asigura principalul mijloc de transport al oamenilor și proviziilor. Era mai bună decât rețeaua bulgărească, dar nu era pe măsura celei ungurești. Liniile de la nord la sud erau bune, patru trecând în Ungaria. Exista însă doar o linie de la est la vest pentru transferul lateral al trupelor. Mai mult, toate liniile convergeau spre București, creând o strangulare îngrozitoare care producea întârzieri hotărâtoare în transferul trupelor. Pentru deplasarea statului major, au fost rechiziționate 1 500 de automobile particulare. Armata română nu avea decât 150 de camioane. Transportul pe front al proviziilor se făcea cu 50 000 de vehicule cu tracțiune animală, multe dintre ele căruțe rechiziționate de la țărani, unele mânate de civili speriați. În mod surprinzător, acest sistem improvizat a reușit în general să asigure hrana și muniția necesare celor aflați pe front, spre deosebire de campania din 1913, când mulți soldați erau să moară de foame.[20] În general, soldații aveau îmbrăcăminte de vară adecvată, dar echipamentul de iarnă lipsea. Când, în urma mobilizării, numărul recruților a crescut, lipsurile s-au înmulțit. Colonelul Scărișoreanu constata că unii dintre oamenii lui purtau opinci, făcute în casă, care se rupeau în cursul marșurilor. Uniformele românești verzi-cenușii aduceau ca aspect cu cele ale armatei austro-ungare – atât de mult semănau, încât comandanții germani erau sfătuiți să folosească binoclul și să-și coordoneze mișcările cu omologii lor austro-ungari pentru a nu-i „împușca pe prietenii noștri".[21] Asistența medicală era asigurată cu ajutorul a 42 de

trenuri-spital şi 900 de ambulanţe. Multe dintre acestea din urmă erau vehicule particulare rechiziţionate, ai căror proprietari erau scutiţi de serviciul militar dacă le conduceau ei. Măşti de gaze existau doar pentru aproximativ jumătate din armata de operaţiuni. Deşi au circulat zvonuri, nu există dovezi concrete că, în 1916, s-a folosit gaz otrăvitor pe frontul românesc, aşa cum s-a întâmplat în 1917.[22]

ARMELE AUXILIARE

Armata terestră era susţinută de marina şi aviaţia militară române. Ultima era abia la început în august 1916, fiind creată doar cu un an înainte. Avea 44 de aparate, dar numai 30 funcţionau când s-a declarat război. Toate erau modele franţuzeşti vechi, lente, potrivite doar pentru recunoaştere. Nu erau înarmate, deşi unele echipaje aveau puşti sau pistoale. Era o forţă ridicolă ca număr şi calitate comparativ cu cea a inamicului. Austro-Ungaria a mobilizat 65-70 de avioane pe frontul din Transilvania; germanii aveau 180 în Bulgaria, la care se adăugau două zepeline. Ultimele au fost pe punctul de a bombarda Bucureştiul în deplasări tur-retur între Razgrad şi Timişoara. Fiecare dintre cele patru armate române avea o escadrilă şi un balon de recunoaştere. Fragilele şi defectuoasele avioane româneşti au îndeplinit câteva misiuni în 1916, dar n-au reuşit să ajute armata din văzduh în momentele cruciale ale operaţiunilor. Baloanele au fost folosite cu o eficienţă redusă în misiunile de recunoaştere. Unul chiar s-a înălţat deasupra frontului pe care lupta Armata I, dar a dat „rezultate nesatisfăcătoare din cauză că ofiţerul-observator n-a avut un binoclu bun".[23]

Marina română, lipsită de nave care să poată acţiona în largul mării, şi-a limitat operaţiunile la fluviul Dunărea. Forţele ei erau împărţite într-o divizie-flotilă şi o divizie de apărare subacvatică. Prima era alcătuită din patru monitoare şi numeroase vase mai mici. Din cauza vulnerabilităţii faţă de artileria de pe ţărm, ea opera doar în sectoarele inferioare ale fluviului, unde ambele maluri se aflau sub control românesc. Din aceeaşi cauză, flotila austro-ungară (opt monitoare plus multe vase mai mici) îşi limita operaţiunile la cursul superior al Dunării. Cele două flotile nu s-au angajat niciodată în luptă directă. Amândouă aveau misiunea de a sprijini operaţiunile terestre ofensive şi defensive desfăşurate de-a lungul fluviului.[24] Divizia română de apărare subacvatică cuprindea baterii de ţărm, baraje, lansatoare de torpile şi mine. Principala ei misiune era aceea de a

împiedica vasele de război inamice să acţioneze pe Dunăre. Din păcate, acest segment era slab pregătit în 1916. Instalaţiile de pe ţărm şi barajele erau incomplete. Se ştia că minele produse în ţară erau defectuoase, fiind „mai periculoase pentru noi decât duşmanii noştri", mărturisea un ofiţer român. Mai mult, comandantul diviziei se purta de parcă aceasta era fieful său personal, acţionând independent şi uneori în contradicţie cu amiralul care comanda divizia de pe Dunăre. Exista de asemenea o înverşunată rivalitate între acesta din urmă şi alţi amirali români de la Ministerul de Război şi de la arsenalul naval de la Galaţi, neexistând delimitări clare ale autorităţii. Toţi căutau să-şi exercite controlul asupra marinei. Nu este de mirare că un ataşat naval francez, sosit după începutul războiului, raporta existenţa unei „anarhii" la nivelul comandamentului, pe care o descria foarte bine ca fiind o „caricatură comică" a haosului din armata otomană.[25]

Armata română mobilizată în august 1916 era numeroasă, dar slabă ca pregătire, experienţă, conducere şi echipare, mai ales ca putere de foc la toate nivelurile. Au fost mobilizaţi prea mulţi oameni, diluându-se resursele disponibile. Din nefericire, această armată a fost chemată să ducă la îndeplinire un plan de operaţiuni care-i depăşea posibilităţile.

PLANUL DE RĂZBOI: IPOTEZA Z

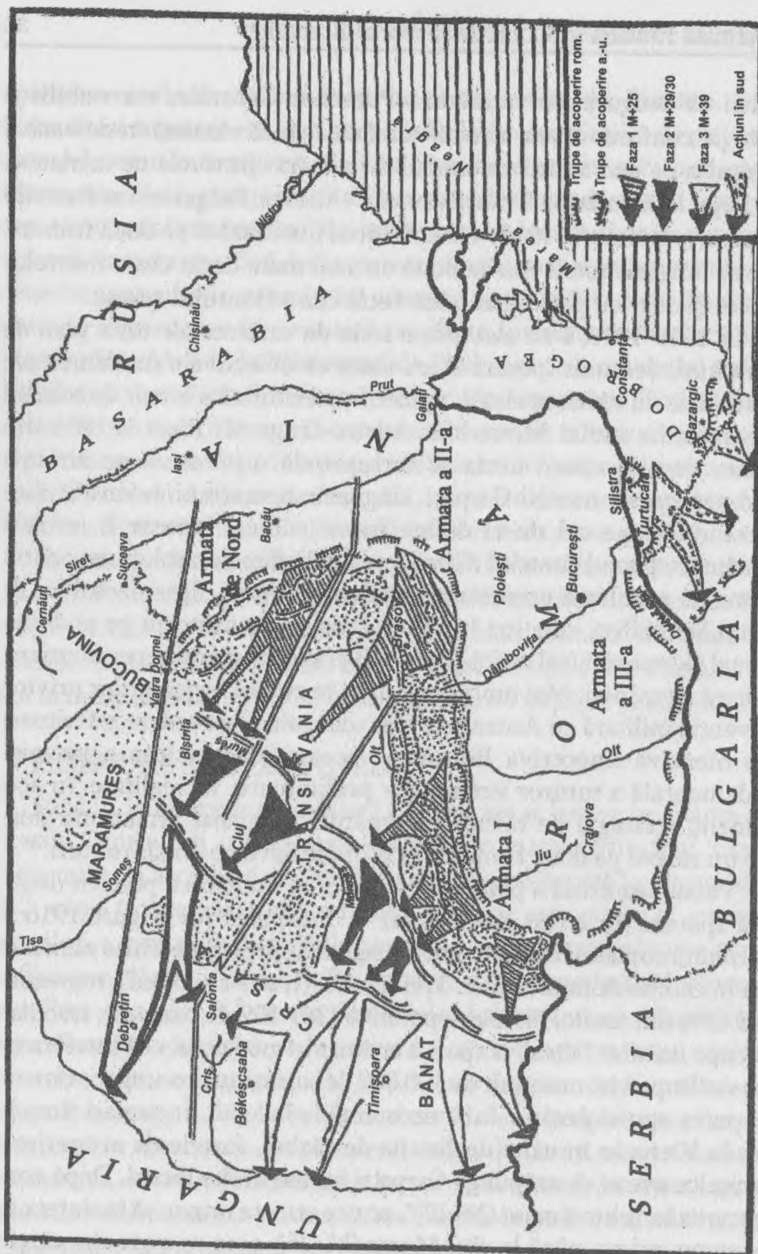
Până în 1914, strategia militară a României se bazase pe alianţa cu Puterile Centrale şi considerase Rusia drept inamic principal. Convenţia militară încheiată cu Puterile Centrale, reînnoită în decembrie 1912, când Conrad von Hötzendorf, şeful de stat major al austro-ungarilor, a vizitat Bucureştiul, prevedea ca, în eventualitatea unui conflict armat între Viena şi St Petersburg, armata română să înainteze peste Prut spre Kiev.[26] În urma războaielor balcanice însă, Marele Stat Major Român a început să ia serios în calcul varianta unui război împotriva Austro-Ungariei. Cu puţin timp înainte de Consiliul de Coroană din august 1914, Brătianu a cerut să fie pregătit un plan de operaţiuni în acest sens. Pe parcursul crizei din iulie, când situaţia a fost incertă, Marele Stat Major a lucrat cu fervoare la actualizarea planurilor existente cu privire la un război împotriva Rusiei şi, în acelaşi timp, la elaborarea unei strategii de atac împotriva Austro-Ungariei. Ultima a devenit punctul central al planificării strategice după moartea regelui Carol. La întâlnirile dintre Brătianu şi conducătorii armatei din noiembrie 1914 şi ianuarie 1915, când existau

indicii că Bulgaria se va alătura Puterilor Centrale, s-a stabilit o strategie conform căreia armata română avea să rămână în defensivă la granița de sud a țării cu scopul de a mări efectivele ce urmau să participe la invadarea Transilvaniei.[27] Alierea Bulgariei cu Puterile Centrale (septembrie 1915) a întărit ideea unui război pe două fronturi a căror lungime totală era de două ori mai mare decât cea a frontului francez şi doar cu puțin mai mică decât cea a frontului rusesc.

În 1915-1916, s-au elaborat o serie de variante ale unui plan de operațiuni, denumit Ipoteza B, cu toate că obiectivele fundamentale ale acestuia au rămas aceleaşi: „cucerirea teritoriului locuit de români care aparține astăzi Monarhiei Austro-Ungare". Până la 80% din armata de operațiuni urma să întreprindă o ofensivă pe direcția nord-vest, peste munții Carpați, singurele operațiuni defensive desfăşurându-se pe cel de-al doilea front (sudic). Ipoteza B semăna oarecum cu planul contelui Alfred von Schlieffen de a soluționa pentru Germania problema unui război pe două fronturi. Spre deosebire de Planul Schlieffen, care lua în calcul cedarea de teritoriu pe al doilea front al Germaniei (cel estic), Ipoteza B prevedea menținerea frontierei sudice a României. Mai mult decât atât, în cursul negocierilor privind convenția militară cu Antanta, a fost adăugată o prevedere referitoare la o ofensivă împotriva Bulgariei. Aceasta contrazicea o premisă fundamentală a tuturor versiunilor preliminare. În realitate, în acel moment, strategia de război a României a angajat armata nu doar într-un război pe două fronturi, ci şi în ofensivă pe două fronturi.[28]

Versiunea finală a planului de război al României, potrivit denumită Ipoteza Z, a fost definitivată la începutul lui august 1916 şi distribuită comandanților în plicuri sigilate, spre a fi deschise numai în ziua în care se declara război. Trei armate (I, a II-a şi Nord), reprezentând 65% din totalul forțelor operative (369 159 de oameni), trebuiau să ocupe imediat Transilvania. S-a estimat în mod corect că acestora nu li se vor împotrivi mai mult de 100 000 de soldați austro-ungari, care nu vor putea opune decât o slabă rezistență la început. În acelaşi timp în care la Viena se înmâna declarația de război, forțele de acoperire a granițelor aveau să străpungă Carpații în mai multe locuri. După concentrarea forțelor rămase (M+17)*, aceste armate urmau să înainteze în trei etape: prima, până la râul Mureş (M+25), ceea ce avea să scurteze frontul de la 950 la 300 de kilometri, să ofere un aliniament ce putea fi

* „M" reprezintă data decretării mobilizării. (n.tr.)

Planul de război al României – Ipoteza Z. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Alexandru Oşca, Dumitru Preda şi Eftimie Ardeleanu, *Proiecte şi planuri de operaţii ale Marelui Stat Major până în anul 1916* (Bucureşti, Arhivele Militare Române, 1992).

apărat şi să asigure posibilităţi adecvate de transport pe calea ferată; a doua, să continue înaintarea spre nord şi vest, respectiv spre Cluj şi Deva, şi spre munţii Apuseni (M+29/30); a treia, să pătrundă în Câmpia Ungară, până în zona Oradea-Debreţin (M+39). Acest calendar, bazat pe zile de marş fără a lua în calcul posibila rezistenţă a inamicului, era nerealist. Misiunea Armatei a III-a din sud era subordonată celei a armatelor transilvănene: să „ofere libertate de acţiune" pentru operaţiunile din nord prin respingerea atacurilor bulgăreşti şi „apărarea teritoriului naţional". Cei 142 523 de oameni ai acesteia, reprezentând 25% din totalul armatei de operaţiuni, au fost dispersaţi pe o distanţă foarte mare: o divizie de-a lungul cursului superior al Dunării, câte o divizie la Turtucaia şi Silistra şi o divizie plus o brigadă în estul Dobrogei. Pe deasupra, rezerva generală a armatei române (51 165), staţionată în vecinătatea Bucureştiului, putea fi folosită în sud. Conform Ipotezei Z, se estima că cei 105 000 – 120 000 de soldaţi care alcătuiau forţele germano-bulgare din nordul Bulgariei vor lansa o ofensivă „bruscă" şi vor face în acelaşi timp „demonstraţii", inclusiv traversări simulate, pe Dunăre. Operaţiunile Armatei a III-a urmau să se desfăşoare în două faze. Prima era pur defensivă. Cea de-a doua, care trebuia să înceapă după ce forţa expediţionară rusească îşi ocupa poziţia (M+10), era ofensivă şi viza distrugerea forţelor inamice din nord-estul Bulgariei, cu ocuparea zonei Ruse-Varna.[29]

Majoritatea comentatorilor recunosc faptul că elementele generale ale Ipotezei Z erau dictate de poziţia strategică dificilă a României şi de necesitatea politică a ocupării Transilvaniei. Au fost însă aspru criticate câteva detalii ale acesteia.[30] Cel mai des menţionată în legătură cu frontul transilvănean este contradicţia dintre înaintarea lentă (în 25 de zile) pe un front larg până la Mureş şi nevoia absolută de a exploata rapid slăbiciunea iniţială a inamicului, înainte ca acesta să aducă întăriri. Criticii spun că ar fi fost mai bine ca principalele forţe ale armatei române să fie grupate pe flancurile inamicului în vederea desfăşurării unei operaţiuni agresive de încercuire. S-a pus de asemenea problema lipsei din Ipoteza Z a unei aprecieri, chiar vagi, a posibilei reacţii a inamicului sau a întăririlor pe care acesta le putea trimite. Era greu de crezut că Germania va permite armatei române să pătrundă până în inima Ungariei fără să trimită ajutoare, chiar cu preţul înrăutăţirii situaţiei pe alte fronturi. Deşi se presupunea că, pentru invadarea Transilvaniei, se va coopera cu o armată rusească venită din Bucovina, nu se dădeau amănunte cu privire la operaţiunile

comune. După cum vom vedea, ruşii nu prea erau înclinaţi să coopereze cu românii, iar românii, la rândul lor, nu aveau niciun chef ca ruşii să intre în provincia respectivă, temându-se că se va repeta episodul de la 1877-1878.

Prevederile Ipotezei Z referitoare la frontul sudic au atras şi ele critici. La fel ca în nord, estimările cu privire la forţele inamice existente la graniţă erau realiste, dar nici de data aceasta nu se luau în calcul eventualele întăriri. S-a presupus că „majoritatea forţelor bulgare vor fi retrase spre Salonic" şi, prin urmare, că „Puterile Centrale şi Turcia nu vor fi în stare să trimită alte ajutoare în estul Bulgariei". Această presupunere a ajuns să fie pusă la îndoială când, la sfârşitul lui iulie şi în prima parte a lui august, au început să sosească la Bucureşti rapoarte despre concentrarea unor divizii otomane la Adrianopol sau chiar despre transportul lor în Bulgaria. Potrivit ataşatului militar britanic, românii credeau că aceşti turci vor fi duşi să lupte împotriva armatei aliate de la Salonic. O altă ţintă a criticilor a constituit-o prevederea din Ipoteza Z de a repartiza două divizii, aproape două treimi din totalul forţelor româneşti din Dobrogea, cetăţilor de la Turtucaia şi Silistra, unde aveau să fie izolate şi vulnerabile. S-a afirmat că mutarea acestor divizii în est şi folosirea lor împreună cu celelalte forţe ruso-române ar fi fost mai eficace. În cazul în care presiunea exercitată de inamic ar fi impus retragerea, toate forţele ar fi putut fi retrase, în timp ce contraatacau, în partea de mijloc, îngustă a Dobrogei. Acolo, s-ar fi putut pregăti poziţii mai uşor de apărat de-a lungul căii ferate Cernavodă-Constanţa. Dacă ar fi fost necesar, s-ar fi putut evacua întreaga regiune a Dobrogei, păstrându-se doar malul stâng al Dunării. O asemenea defensivă elastică în sud ar fi putut câştiga timp şi economisi resurse necesare pe frontul de nord. Au existat însă puternice obiecţii de ordin politic faţă de cedarea vreunei părţi din teritoriul naţional.[31]

MARELE STAT MAJOR

O evaluare a armatei române din august 1916 trebuie să cuprindă şi o privire critică asupra celor aflaţi la conducere în perioada pregătirii ei, respectiv între 1914 şi 1916.[32] Brătianu, care deţinea portofoliul războiului, se ocupa el însuşi de implicaţiile politice ale pregătirilor de război. El a lăsat detaliile militare în seama Marelui Stat Major (MSM). Acesta fusese creat în 1882, dar, până în 1907, n-a funcţionat permanent. Chiar şi după aceea, i-a lipsit profesionalismul şi a fost copleşit de probleme. Favoritismul regal, politica şi puternicele rivalităţi personale

dintre principalii generali îi influenţau componenţa şi deciziile. În 1914, când a început războiul, nu era înzestrat corespunzător pentru a asigura conducerea eficace a pregătirii armatei în vederea unei posibile intervenţii. Şefului de jure al Marelui Stat Major, generalului Vasile Zottu, îi lipsea iniţiativa, se bucura de puţin respect în armată şi era în general considerat ca fiind „vădit nepotrivit" pentru funcţia respectivă. Mai mult, el a fost acuzat ulterior că a acceptat subsidii de la agenţi germani. Fiindcă mulţi politicieni şi unii generali români au procedat la fel, fie de la un grup de beligeranţi, fie de la altul, acest lucru nu dovedeşte neapărat că era trădător, ci doar venal. Zottu a semnat toate dispoziţiile în perioada 1914-1916, dar se pare că nu a avut altă contribuţie decât aceea de a păta reputaţia armatei.[33] Şeful de facto al Marelui Stat Major Român în 1914-1916 a fost generalul Dumitru Iliescu, secretar general la Ministerul de Război. Bun prieten cu Brătianu şi credincios acestuia din punct de vedere politic, Iliescu nu era simpatizat de ofiţerii superiori şi de mulţi politicieni. În plus, era bănuit de corupţie, iar imaginea publică a comportamentului său moral era una scandaloasă chiar şi pentru România. Ataşatul militar francez, prieten şi coleg de clasă cu acesta la l'École polytechnique din Paris, recunoştea că Iliescu era „inutil în calitate de conducător al armatei". Cu toate acestea, Brătianu s-a bizuit mult pe sfaturile date de el în problemele militare, inclusiv în negocierea condiţiilor convenţiei militare. Iliescu, reputat administrator, a supravegheat pregătirile de război ale armatei, îndeosebi eforturile de achiziţie din străinătate şi improvizaţiile făcute în ţară pentru a compensa enormele deficienţe ale armatei. Pare să fi fost implicat doar într-o manieră generală în pregătirea planului românesc de război.[34] Adjunctul şefului statului major din 1914-1916, generalul Constantin Christescu, era considerat de mulţi unul dintre cei mai competenţi generali ai României, o autoritate în domeniul strategiei şi tacticii. Era o persoană populară în armată şi, după ce fusese secretar general la Ministerul de Război în 1910-1912, era de aşteptat să fie numit şef al statului major în 1914 în locul lui Zottu. A fost, cu siguranţă, un personaj important în elaborarea planurilor militare înainte şi după 1914, dar exact ce influenţă a avut asupra Ipotezei Z este greu de stabilit. Se afirmă că, ulterior, a încercat să-şi şteargă numele de pe ciornele pe care făcuse însemnări.[35]

După cum era de aşteptat, biroul de operaţii al Marelui Stat Major a jucat un rol esenţial în elaborarea Ipotezei Z. Şeful acestuia era locotenent-colonelul Ioan Răşcanu, al cărui nume apare pe fiecare

versiune a planului de război prezentată în perioada 1914-1916. Era cunoscut drept motorul Marelui Stat Major, un om inteligent şi „foarte capabil, trăind numai pentru serviciu", cum se spune într-o evaluare făcută de informatorii austrieci. Un improvizator, el „găsea repede soluţii temporare la orice problemă".[36] Din nefericire, aceste improvizaţii, deşi necesare de multe ori, erau o slăbiciune caracteristică a armatei române. Un alt personaj important din biroul de operaţii era maiorul Radu R. Rosetti, un alt cumnat al lui Brătianu. Între 1914 şi 1916, în calitate de director, a supravegheat activitatea biroului, inclusiv elaborarea diverselor versiuni ale planului de război şi, în vara lui 1916, a detaliilor suplimentare cu privire la mobilizarea şi concentrarea armatelor de uscat. Relaţia lui Rosetti cu Brătianu, cu care ţinea permanent legătura, îi subliniază influenţa.[37]

Există puţine dovezi că Marele Stat Major a căutat să obţină sau a fost dispus să primească ajutor din partea figurilor de seamă ale armatei române în pregătirea ţării pentru război. Alexandru Averescu, considerat de mulţi cel mai marcant general al naţiei, este unul dintre cei aflaţi în cauză. Intrase în armată ca soldat şi a avansat în timpul Războiului de Independenţă (1877-1878). După ce a ajuns ofiţer, a studiat la Şcoala Superioară de Război de la Torino, unde şi-a găsit şi o nevastă. Extraordinara lui pricepere i-a adus o serie de funcţii din ce în ce mai importante: comandant al Şcolii Superioare de Război (1894), ataşat militar la Berlin (1895-1897), ministru de război (1907-1909) şi şef al statului major al armatei (1913). Era extrem de simpatizat de soldaţi şi de publicul român, dar, ca om cu opinii ferme şi limbă ascuţită, nu se bucura de mare popularitate printre unii ofiţeri superiori. Informatorii austrieci îl înfăţişau foarte bine ca pe un om „orgolios şi încrezut", dar „unul dintre cei mai capabili conducători de vârf [ai României]".[38] Averescu avusese conflicte cu Brătianu în 1907-1909, pe când era ministru de război în cabinetul acestuia, şi cu prinţul moştenitor Ferdinand în timpul celui de-al doilea război balcanic, pe când era şef al Marelui Stat Major. Când Brătianu a venit la putere, la sfârşitul lui 1913, Averescu a demisionat din ultima funcţie, fiind exilat la comanda Corpului I de Armată de la Craiova. Între 1914 şi 1916, el şi-a păstrat resentimentele faţă de primul-ministru şi rege, convins fiind că aceştia intenţionau să-l împiedice să joace, în războiul care se apropia, un rol pe măsura competenţei sale. Avea o relaţie deosebit de ostilă şi cu Iliescu, pentru care nu nutrea decât dispreţ.[39] Drept urmare, lui Averescu i s-au dat puţine ocazii de a influenţa pregătirea pentru

Generali români: 1. Crăiniceanu, 2. Popovici, 3. Averescu, 4. Iliescu, 5. Zottu, 6. Georgescu, 7. Prezan. Sursa: *The Times History of the War* (Londra, *The Times*, 1917-1919).

război a armatei române. Întâlnirea întâmplătoare cu Brătianu într-un tren în martie 1915 i-a oferit pretextul de a-şi prezenta propriul plan de operaţiuni din Transilvania. Acesta era puţin diferit de ideile formulate de Marele Stat Major. Când au fost emise noi „Instrucţiuni cu privire la mobilizare", în aprilie 1915, el a formulat o critică. Drept urmare, după câteva luni, a fost invitat să se întâlnească atât cu Brătianu, cât şi cu Ferdinand, dar a constatat că aceştia nu erau dispuşi să dea curs recomandării sale ca plănuita mobilizare să se reducă de la 23 de divizii la 15. Aceasta, susţinea Averescu, corespundea mai bine resurselor naţiei – apreciere validată în cursul campaniei din 1916.[40]

Recunoscând neajunsurile armatei române şi ale planului său de campanie, trebuie evidenţiat totuşi că Marele Stat Major se afla într-o situaţie foarte grea. România modernă, care abia împlinise 50 de ani de existenţă, avea o insuficientă experienţă sau tradiţie militară. Armata se dovedise jenant de slabă şi dezorganizată în campania din 1913. Este iraţional să credem că ea s-ar fi putut ridica la nivelul inamicelor sale în 1916, mai ales datorită faptului că, acum, avea doi ani de experienţă pe câmpul de luptă. La fel, remedierea deficienţelor armatei în materie de armament era aproape imposibilă pentru o naţiune care abia avea câteva unităţi de producţie şi căreia beligeranţii refuzaseră să-i vândă arme. Chiar când a trebuit să fie conceput un plan de campanie, strategia de bază a fost dictată de exigenţele războiului pe două fronturi şi de considerente politice, nu militare. Evacuarea Dobrogei şi crearea unui puternic aliniament defensiv de-a lungul Dunării nici măcar n-au putut fi luate în discuţie. Această strategie n-ar fi putut fi acceptată nici de Aliaţi, nici de publicul român. Nici adoptarea unei atitudini defensive în Carpaţi şi declanşarea unui atac în sud în speranţa realizării unei legături cu forţele aliate de la Salonic nu ar fi fost posibile. „Opinia publică fusese pregătită pentru invadarea Transilvaniei", cum se exprima foarte bine profesorul Nicolae Iorga; „nimeni n-ar fi fost în măsură să impună o altă direcţie naţiei române."[41] Chiar dacă ar fi fost adoptată una dintre aceste variante, nu sunt motive să credem că ea ar fi avut mai mult succes decât Ipoteza Z. Date fiind eşecul ofensivei Brusilov, impasul în care se găsea armata Aliaţilor la Salonic şi deficienţele armatei române, pentru campania din 1916 se prefigura o înfrângere.

3

În ajunul războiului

PUTERILE CENTRALE: CALCULE GREŞITE PRIVIND INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI

Puterile Centrale erau la curent că guvernul român se pregătea să intervină. Criptografii austrieci spărseseră codul diplomatic al italienilor şi, din aprilie, făcuseră rost de o înregistrare a negocierilor lui Brătianu cu Antanta. Aceste radiograme interceptate, care erau transmise şi liderilor germani, dezvăluiau, pe măsură ce erau formulate, condiţiile convenţiilor politice şi militare deopotrivă. Într-un mesaj interceptat pe 30 iulie, se menţiona 14 august ca dată la care România ar fi fost obligată să intre în război. Această dovadă l-a făcut pe generalul Conrad von Hötzendorf, şeful Înaltului Comandament Austriac (AOK), să propună un atac prin surprindere împotriva României de îndată ce se verifica faptul că România încheiase o alianţă.[1] Generalul Erich von Falkenhayn, şeful Înaltului Comandament German (OHL), a atras atenţia asupra faptului că acest lucru era imposibil de realizat, deoarece nu existau forţe pregătite să execute un atac. Mai mult, s-au ridicat îndoieli cu privire la interceptări. Contele Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la Bucureşti, a susţinut că deţinea dovezi potrivit cărora radiogramele fuseseră falsificate în mod intenţionat pentru a induce în eroare Puterile Centrale. Această opinie a câştigat încrederea OHL, mai ales după ce data menţionată a trecut, iar România n-a făcut niciun pas.[2]

Dovada pe care o făceau radiogramele că România se pregătea să atace Austro-Ungaria era susţinută însă de numeroase informaţii furnizate de surse militare. Rapoartele ataşaţilor germani la Bucureşti enumerau multe măsuri care indicau că mobilizarea armatei române era iminentă: nicio permisie pentru ofiţeri după 4 august şi nicio altă permisie pentru strângerea recoltei (20 iulie); rechiziţionarea cailor, căruţelor şi autovehiculelor, „iminentă" (3 august); chemarea sub arme

a mai multor rezervişti (5 august); adunarea de trupe ruseşti în Basarabia şi prelungirea liniilor ruseşti de cale ferată, cu ecartament larg, în Moldova (5, 9 august).[3] Pe 11 august, colonelul Hans von Hammerstein descria foarte bine armata română ca „punându-se încet pe picior de război şi grupându-şi unităţile pentru operaţii – ofensive cu două treimi împotriva Transilvaniei, defensive cu o treime împotriva Bulgariei... În ritmul actual, poate fi gata să pornească împotriva Transilvaniei la sfârşitul lui august". Secţia de informaţii secrete a AOK a strâns mai multe date amănunţite despre ceea ce ea numea „pregătirea treptată, sistematică şi gruparea armatei [române] pentru intervenţie". Un semn grăitor de altă natură, printre multe altele, a fost încercarea Băncii Româneşti, controlate de familia Brătianu, de a vinde masiv mărci germane pe pieţele financiare externe.[4]

Imaginea înfăţişată de agenţii austro-germani era însă umbrită de depeşele lui von Czernin şi ale ministrului german de la Bucureşti, baronul Hilmar von dem Bussche. Ei erau convinşi că Brătianu se gândea să intre în război, dar credeau că regele Ferdinand, din casa de Hohenzollern, îi va bloca până la urmă intenţiile. „Sunt în continuare convins că regele nu plănuieşte un atac asupra noastră", scria von Czernin pe 9 august. Chiar şi pe 23 august, Bussche avea „impresia" că Ferdinand „nu va porni împotriva noastră".[5] Amândoi presupuneau în mod greşit că legăturile etnice şi familiale ale monarhului vor triumfa în cele din urmă asupra angajamentului său de a atinge obiectivele de campanie ale României şi gloria sa personală. Ei sperau că Ferdinand va înlocui cabinetul Brătianu cu un guvern compus din germanofili conservatori, conduşi de mai vârstnicul politician Titu Maiorescu. Chiar Hammerstein a ajuns să îmbrăţişeze acest punct de vedere: „Un cabinet germanofil este cea mai probabilă variantă acum", îi scria el lui Falkenhayn pe 21 august. Prinţul Ştirbey, care, credea von Czernin cu naivitate, „este de partea noastră", era principalul instrument care încuraja aceste calcule greşite cu privire la intenţiile lui Ferdinand, iar regele şi-a jucat cu pricepere rolul. „Guvernele noastre", se lamenta soţiei sale generalul Seeckt, „susţineau că Brătianu este un om de onoare, iar regele, un Hohenzollern." Dar, adăuga el, „cine erau prostănacii? Noi, militarii, cărora rapoartele zilnice ne spuneau [că] acele pregătiri de mobilizare indicau fără rezerve că se va ajunge la război."[6]

Prin urmare, în ciuda interceptărilor şi a altor informaţii, o speranţă neîntemeiată domnea la OHL. Omul de legătură al bulgarilor aflat acolo raporta la mijlocul lui august că împăratul Wilhelm nu

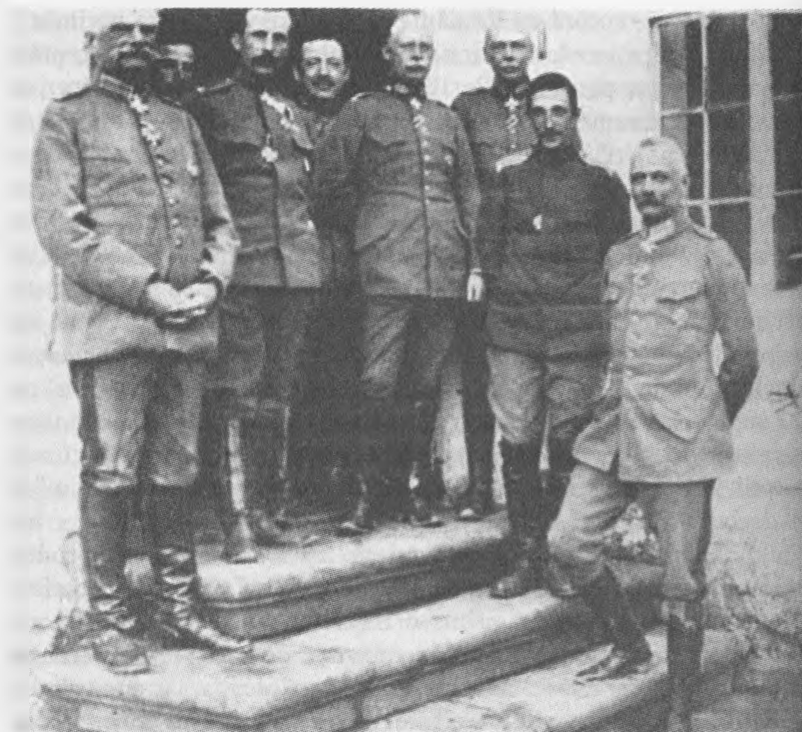
credea într-o ruptură cu România şi că Falkenhayn era „optimist". Îndoielile cu privire la veridicitatea fluxului continuu de interceptări ale austriecilor persistau. Pe 18 august, Falkenhayn i-a mărturisit cancelarului german Theobald von Bethmann Hollweg bănuiala că „suntem amăgiţi", în sensul că austriecii exagerau cu scopul de a mulge întăriri. În aceeaşi zi, generalul declara că nu vedea „niciun pericol iminent", iar după două zile, aprecia situaţia ca nefiind „neapărat nefavorabilă". Ulterior, el a explicat: „Credeam că intrarea [României] în război, dacă avea să se-ntâmple chiar în acest an, trebuia să aibă loc după strânsul recoltei, adică spre sfârşitul lui septembrie."[7] Dată fiind existenţa acestei mentalităţi la OHL, vestea declaraţiei de război făcute de România, care a ajuns la Pless* pe 27 august, la ora 22:30, a căzut ca o „bombă". La început, Falkenhayn a refuzat să-i dea crezare. Kaizerul, care a fost informat în cursul nopţii, în timp ce juca scat, „şi-a pierdut pe de-a-ntregul cumpătul" şi a declarat războiul „categoric pierdut". Aprecierea greşită a lui Falkenhayn cu privire la data intervenţiei României s-a produs într-un moment critic al luptei sale de a păstra comanda trupelor. Tocmai trecuse cu bine printr-o încercare a criticilor săi de a-l îndepărta din funcţie şi fusese reconfirmat de kaizer. Interpretarea greşită a situaţiei din România i-a slăbit însă poziţia, iar monarhul a cedat în faţa adversarilor săi, înlocuindu-l cu echipa formată din feldmareşalul Paul von Hindenburg şi generalul Erich Ludendorff. Sub dominaţia celui din urmă, Germania s-a angajat într-o strategie nesăbuită de război total, care va avea atât consecinţe imediate, cât şi urmări de lungă durată pentru Germania şi întreaga lume.[8]

STRATEGIA PUTERILOR CENTRALE

Deşi a apreciat greşit momentul intervenţiei României, Falkenhayn nu o ignorase şi se pregătise pentru ea. În iunie, i-a îndemnat pe bulgari să-şi întărească Armata a III-a, aflată la graniţa de sud a României şi a analizat posibilitatea sporirii efectivelor acesteia cu trupe turceşti. Ultima măsură era prematură pentru Sofia în acel moment.[9] Von Hötzendorf, a cărui ţară era cea mai ameninţată, nu-şi făcuse iluzii că

---

* Reşedinţa de la acea vreme a împăratului german Wilhelm al II-lea (1888-1918). (n.tr.)

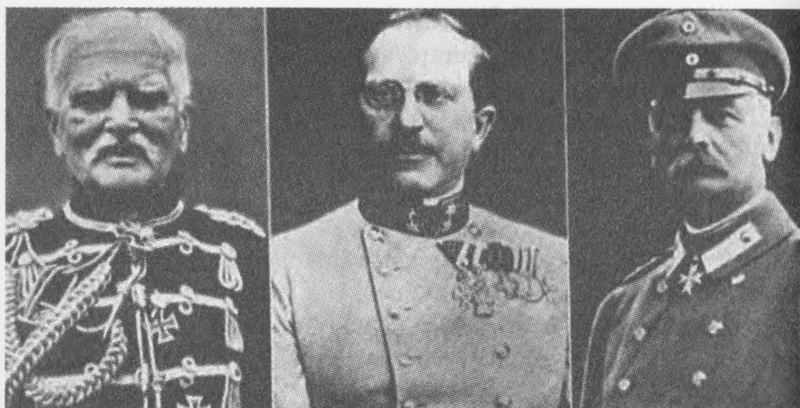

Înaltul comandament germano-bulgar. De la stânga la dreapta: feldmareşalul August von Mackensen, Nikola Jekov, şeful de stat major al armatei bulgare, colonelul Gerhard Tappen, generalul Hans von Seeckt, prinţul Boris, generalul Erich von Falkenhayn. Sursa: *Album de la grande guerre* (Berlin, Stikle, 1915-1918).

România nu va interveni, şi încă foarte curând. Pe 18 iulie, l-a vizitat pe Falkenhayn la Berlin şi a propus ca, de îndată ce România declara război, Puterile Centrale să pornească la atac, să traverseze Dunărea şi să se îndrepte în marş spre Bucureşti. În acest scop, el punea la dispoziţie unitatea austriacă de pontonieri, care fusese folosită împotriva Serbiei în 1915. Fiindcă, în eventualitatea izbucnirii războiului, România putea închide Porţile de Fier de la Dunăre, el o ascunsese deja pe malul bulgăresc al fluviului. Pe 29 iulie, von Hötzendorf şi Falkenhayn s-au întâlnit la OHL cu şeful secţiei de operaţii a armatei bulgare, generalul Nikola Jekov. Pe 3 august, ei s-au întâlnit la Budapesta cu ministrul turc de război, Enver Paşa, care a acceptat să

pună la dispoziţie trupe. În urma acestor întâlniri, a luat naştere o triplă strategie: prima, o operaţiune de rezistenţă în Transilvania, executată de forţe austro-germane până când puteau fi aduse întăriri de pe alte fronturi; a doua, o ofensivă imediată la graniţa de sud a României, realizată de Armata a III-a bulgară, întărită cu trupe germane şi turceşti; a treia, traversarea ulterioară a Dunării.[10]

Această strategie pleca de la premisa că o invazie a românilor în Transilvania nu putea fi oprită. Cu un an înainte, generalul Anton Goldbach, însărcinat cu apărarea provinciei, raportase că, înainte de a opune rezistenţă pe râul Mureş, nu era posibilă decât aplicarea unei tactici de întârziere, inclusiv purtarea unui „război de gherilă". „Nu putem aduce la graniţă o putere care să-şi merite numele", repeta Von Hotzendorf pe 20 iulie 1916, „ci doar grăniceri ajutaţi de jandarmi... O rezistenţă eficace la graniţă este exclusă."[11] În condiţiile în care, pe alte fronturi, luptele grele continuau, iar armatele lor se descurcau de pe o zi pe alta cu rezerve, AOK şi OHL au ezitat să trimită întăriri semnificative până când România n-a declarat efectiv război. La sfârşitul lui iulie, 12 batalioane de *Landsturm* (miliţii) au sosit în sprijinul jandarmilor de frontieră. La începutul lui august, trei divizii habsburgice, distruse în luptele de pe Frontul de Est, erau în drum spre Transilvania pentru refacere. Dintre acestea, DI 51 ungară „făcea o impresie foarte dureroasă", având nevoie de reorganizare şi reechipare completă. În DI 71, Regimentul 82 Infanterie (RI) secuiesc avea şi el „nevoie urgentă de reabilitare". Se spera că întărirea acestor unităţi sleite de puteri se va încheia înainte ca România să atace. OHL a promis să trimită patru-cinci divizii germane de infanterie şi una-două divizii de cavalerie în clipa în care se putea lipsi de ele pe alte fronturi, dar, în orice caz, numai după ce România intra propriu-zis în război. Pentru a organiza apărarea Transilvaniei, a fost creată o nouă structură de comandă, Armata I austro-ungară. Pe 14 august, generalul Arthur Arz von Straussenburg şi-a asumat comanda Armatei I şi responsabilitatea apărării provinciei. Era foarte familiarizat cu pământul pe care avea să-l apere. Fiu al unui pastor luteran din Sibiu, servise ca tânăr ofiţer în câteva posturi militare situate de-a lungul graniţei cu România. Sarcina lui Arz era una demoralizantă. Forţa iniţială pe care o putea folosi imediat pentru a apăra o graniţă lungă de 600 de kilometri era alcătuită numai din 15 batalioane „foarte slăbite", patru regimente ungureşti de cavalerie şi 13 baterii de artilerie.[12]

Feldmareşalul August von Mackensen, generalul Arthur Arz von Straussenburg şi generalul Erich von Falkenhayn. Sursa: Ernst Kabisch, *Der Rumänienkrieg, 1916* (Berlin, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1938).

MACKENSEN ŞI PUNCTUL SLAB AL ROMÂNILOR

În timp ce în Transilvania ceda teren, comandamentul austro-german era hotărât să atace puternic graniţa de sud a României. Deşi această operaţiune avea să fie executată în primul rând de trupe bulgăreşti, Jekov şi regele Ferdinand al Bulgariei au acceptat ca ea să fie condusă de feldmareşalul August von Mackensen, pe atunci comandant al armatelor Puterilor Centrale din Macedonia. Alegerea lui a fost una evidentă. Cuceritorul Serbiei, „al cărui nume valora cât o armată", inspira respect bulgarilor şi nelinişte românilor. Pentru a amplifica această nelinişte, vestea numirii lui Mackensen a fost adusă la cunoştinţă Bucureştiului.[13] La începutul lui august, feldmareşalul a făcut o vizită la Dunăre pentru a găsi locuri în care fluviul să poată fi traversat. La fel ca von Hötzendorf, el credea că o asemenea operaţiune va reuşi să susţină mai bine Frontul din Transilvania decât un atac spre est, în Dobrogea. Pe bulgari, însă, îi interesa mai mult să cucerească Dobrogea şi să recupereze teritoriul care le fusese luat în 1913 decât să treacă Dunărea şi să înainteze spre Bucureşti. Scopurile lor se potriveau strategiei lui Falkenhayn. El credea, pe bună dreptate, că forţele disponibile la început nu vor fi suficiente pentru o traversare a fluviului. Aceasta trebuia să fie precedată de o pătrundere în Dobrogea, care putea asigura protecţia pe flanc şi oferi timpul necesar pregătirii şi strângerii unei forţe adecvate pentru operaţiunea de la Dunăre.[14]

Falkenhayn i-a explicat această tactică lui Mackensen, precum şi faptul că trebuia să se bazeze pe resurse din Balcani pentru operaţiunea respectivă. În apropiere, lângă graniţă sau în partea de nord a Bulgariei, se aflau trei divizii şi jumătate ale Armatei a III-a bulgare, Detaşamentul german Kaufmann, compus din jumătate din DI 101, plus diverse unităţi situate de-a lungul Dunării, şi unitatea de pontonieri austrieci, împreună cu flotila de pe Dunăre. Două divizii turceşti se formau la Adrianopol, dar contribuţia lor era nesigură. Efectivul lor era redus, 2 000–3 000 de oameni fiecare, şi, cu toate că guvernul bulgar le-a acordat permis de trecere pe 18 august, ele aveau să ajungă pe frontul românesc după mai mult de două săptămâni. Mackensen nu mai avea altceva la dispoziţie decât unităţile sale de pe frontul din Macedonia. Dovezile conform cărora Sarrail plănuia un atac înainte ca România să intervină au convins comandamentul german să execute înaintea lui o ofensivă menită să scurteze şi să consolideze acest front. Apoi, forţele bulgăreşti împreună cu soldaţi şi artilerie germană puteau fi trimise la nord, în România.[15]

Deoarece Armata a XI-a germană, aflată în centru, înfrunta forţe franţuzeşti „mult superioare" în materie de artilerie, comandamentul german dorea ca Armatele I şi a II-a bulgăreşti, care beneficiau de condiţii mai favorabile pe flancuri, să execute ofensiva macedoneană. Bulgarii erau nerăbdători să atace în Macedonia fiindcă le oferea posibilitatea să-şi îndeplinească vechiul ţel al ocupării oraşelor greceşti Seres, Drama şi Kavala. Pe 13 august, Mackensen s-a întâlnit la Kiustendil, unde-şi avea sediul Înaltul Comandament Bulgar (BGK), cu Jekov şi prinţul moştenitor Boris, pentru a pune la punct relaţiile de la nivelul comandamentelor şi a stabili planurile de operaţiuni. S-a convenit ca Armata I bulgară să atace flancul stâng al lui Sarrail, iar Armata a II-a, pe cel drept. Armata a XI-a germană avea să rămână în defensivă. Colonelul Richard Hentsch, şeful statului major de la cartierul general al lui Mackensen (OKM), a făcut cunoscut faptul că feldmareşalul s-a folosit de întâlnire şi pentru a susţine „cu energie" operaţiunea împotriva României, argumentând că aceasta „nu mai poate fi amânată" din cauză că România „se mobilizează împotriva noastră". El a subliniat că majoritatea forţelor româneşti vor fi concentrate împotriva Transilvaniei şi „numai Corpul al V-lea şi una-două divizii de rezervă, împotriva Bulgariei". A recunoscut că întărirea lor cu o forţă expediţionară rusească era „foarte probabilă".

Perspectiva confruntării cu armata care eliberase Bulgaria de sub stăpânirea Turciei în 1877 era o chestiune sensibilă pentru mulți bulgari. Mackensen a subliniat însă că aveau în față un prilej favorabil de a-i lovi pe români în timpul mobilizării și de a le perturba „grav" pregătirile. Forțele germane și bulgărești eliberate de ofensiva de la Salonic și trimise în nord aveau să includă restul DI 101 germane, un regiment german care să întărească DI 12 bulgară, o brigadă din DI 6 bulgară (Armata a II-a) și o divizie bulgară de cavalerie. Aceasta avea să sporească efectivul Armatei a III-a la cinci divizii de infanterie și o divizie de cavalerie. „Acestea, folosite cum trebuie, vor fi suficiente pentru a reuși", conchidea Mackensen. Conform lui Hentsch, Jekov și Boris „au arătat că înțeleg acest lucru, dar ezitau încă să ia o decizie". Reținerea lor reflecta dorința guvernului de la Sofia de a evita o ruptură prematură cu România. De fapt, unii lideri politici și militari bulgari se opuneau cu totul unui atac împotriva României, iar câțiva înclinau chiar mai mult spre o înțelegere cu Antanta în vederea încheierii unei păci separate.[16]

Ofensiva bulgărească din Macedonia a început pe 17 august. Ea a venit într-un moment nepotrivit pentru forțele Aliaților. Acestea erau superioare numeric inamicilor, dar erau copleșite de probleme medicale, de aprovizionare și de comandă. Ultimele se concentrau în jurul concepțiilor diferite ale britanicilor și francezilor cu privire la obligația lor de a susține intrarea României în război cu un atac lansat cu opt zile înainte, cum cerea convenția militară. Britanicii ezitau să întreprindă vreo acțiune militară până când România nu declara efectiv război, iar atunci erau dispuși doar „să facă tot posibilul pentru a menține forțele bulgare acolo unde se află acum". Francezii se simțeau obligați să întreprindă o operațiune mai apropiată de ideea lui Brătianu cu privire la o ofensivă care să-i oblige pe bulgari să-și retragă trupele de la granița cu România. Acest diferend îl împiedica pe comandantul forțelor britanice să coopereze pe deplin cu Sarrail în conformitate cu planul de operații propus de acesta. Pregătirile lui Sarrail erau împiedicate și de incertitudinea și întârzierea negocierilor privind încheierea alianței. Semnarea convenției militare la 17 august i-a lăsat numai trei zile până la data când era prevăzut atacul forțelor aliate. Lucru și mai important, ofensiva armatelor bulgare, care a început chiar în acea zi, a fost un succes imediat – „o strălucită lovitură", potrivit lui Cyril Falls. Forțele

lui Sarrail au dat repede înapoi. Într-o săptămână şi ceva, Florina, Vodina, Seres şi Kavala fuseseră ocupate de bulgari. Apoi, rezistenţa a devenit mai fermă. Mackensen era însă mulţumit. Linia de bătaie se scurtase, Sarrail fusese luat prin surprindere, iar ofensiva Aliaţilor fusese întârziată până când n-a mai fost de ajutor României. Primul tren cu trupe bulgăreşti a plecat spre frontul românesc în seara zilei de 22 august. Mackensen şi stafful său aveau să le urmeze spre nord în câteva zile.[17]

De acum înainte, operaţiunile de la graniţa de sud a României au devenit principala prioritate a OKM. Planificarea ofensivei era în mâinile pricepute ale colonelului Hentsch. În condiţiile în care traversarea Dunării s-a amânat, el a propus ca, de îndată ce România declara război, ofensiva să înceapă cu un atac rapid în vestul Dobrogei, având ca ţintă oraşele Turtucaia şi Silistra. Această înaintare avea să ducă la o scurtare a frontului, „ceea ce este absolut necesar fiindcă, altfel, forţele bulgare n-ar fi în stare să reziste atacului românilor şi... aşteptatelor întăriri sârbeşti şi ruseşti". Falkenhayn era oarecum sceptic, subliniind că ea trebuia să fie doar complementară unei înaintări mai ample în Dobrogea.[18] Nimeni n-a prevăzut că ocuparea Turtucaiei în primele zile ale ofensivei va provoca panică la Bucureşti şi haos în Comandamentul Român. Această viguroasă şi rapidă reacţie a Puterilor Centrale la declaraţia de război avea să depăşească cu mult socotelile românilor şi asigurările aliaţilor lor.

Privind retrospectiv lucrurile, deşi estimarea greşită a Austro-Ungariei şi Germaniei privind data intrării României în război l-a costat postul pe Falkenhayn, ea a influenţat în mică măsură reacţia Puterilor Centrale la ameninţarea românească. Pregătirile nu fuseseră neglijate. Un răspuns mai rapid, care să includă un ultimatum sau un atac preventiv, era cu neputinţă. Participarea bulgarilor, o condiţie sine-qua-non pentru ambele variante, a rămas îndoielnică până când România a declarat efectiv război. În Transilvania, unde era nevoie de timp pentru a strânge forţe, comandamentul forţelor austro-ungare şi germane hotărâse deja să cedeze teren în loc să se apere pe graniţă. Generalul Wilhelm Groener, un influent şef de stat major la OHL, a subliniat chiar că lăsarea armatelor române să pătrundă în Transilvania prezenta un avantaj real. Apoi, ele puteau fi izolate şi distruse, nu doar alungate înapoi, peste graniţă.[19]

ROMÂNIA

Cele zece zile care au trecut de la semnarea tratatului de alianţă pe 17 august până la declaraţia de război au fost pline de stres pentru Brătianu, care, în ultimă instanţă, răspundea de decizia de a interveni în conflict. Nedezminţindu-se, zbuciumul său interior a continuat. Într-o seară, mergând cu maşina împreună cu cel mai apropiat consilier din cabinetul său,* monologa: „Cred că m-am gândit la toate, că am prevăzut totul, că n-am lăsat nimic la voia întâmplării. Caut mereu să văd ce mi-a putut scăpa." Fiului Gheorghe îi mărturisea îndoielile sale, faptul că lucrurile puteau să nu meargă cum trebuie şi România să fie înfrântă. Rapoartele cu privire la luptele din Macedonia dădeau consistenţă acestor îndoieli. Depeşele ataşatului militar român de la Sofia au adus imediat la cunoştinţă succesul bulgarilor şi neputinţa lui Sarrail.[20] Premierul era „foarte tulburat" din cauză că aceste rapoarte nefavorabile continuau să sosească şi erau însoţite de dovezi că trupele bulgare se îndreptau spre graniţa cu România. Ministrul bulgar de la Bucureşti a sporit îngrijorarea lăudându-se în particular că vor invada şi vor ocupa capitala în cinci zile.[21] Brătianu şi-a exprimat în repetate rânduri, faţă de puterile Antantei, disperarea cu privire la inerţia lui Sarrail şi regretul că nu condiţionase intrarea României în război de îndeplinirea de către Sarrail a unor obiective concrete. El a luat măsuri pentru a nu provoca Bulgaria şi a sugerat ca Antanta să sondeze Sofia cu privire la încheierea unei păci separate. Nu-şi făcuse iluzii în privinţa posibilităţii de a convinge Bulgaria, iar Antanta nu era dispusă să încerce, „măcar până după ce România începea lupta".[22] În ciuda acestei conjuncturi nefavorabile, Brătianu şi-a păstrat hotărârea de a intra în război şi a anunţat în mod public pe 26 august că, a doua zi, se va întruni Consiliul de Coroană.

CONSILIUL DE COROANĂ ŞI OPINIILE CU PRIVIRE LA RĂZBOI

Printre cei care s-au adunat în marea sufragerie, bogat împodobită a Palatului Cotroceni din Bucureşti duminică, 27 august, se aflau mulţi dintre conducătorii politici care fuseseră convocaţi la Consiliul de Coroană din urmă cu doi ani. De această dată însă, scopul

* Este vorba despre I.G. Duca, viitorul prim-ministru al României (noiembrie-decembrie 1933), pe atunci ministru al cultelor şi instrucţiunii publice. (n.tr.)

era altul. Atunci, regele Carol avusese nevoie de sfaturi ca să ia o decizie; acum, regele Ferdinand avea nevoie de sprijin pentru o decizie luată deja. Cu o încredere şi luciditate care nu-l caracterizau, monarhul a explicat conflictul intern în care se zbătea între originea sa germană şi datoria lui de rege al românilor. El a pledat pentru susţinerea de către toţi cei prezenţi a deciziei sale de a merge la război pentru îndeplinirea idealului naţional. Lunga prezentare făcută de Brătianu condiţiilor alianţei şi raţiunilor intrării în război a primit aprobarea majorităţii, compuse din liberali şi conservatori-democraţi. Minoritatea conservatoare care a ridicat obiecţii a susţinut că era primejdios să se ia un angajament, pe motiv că războiul era în continuare nedecis. Întâlnirea a continuat aproape două ore, timp în care regele şi Brătianu au încercat să schimbe atitudinea conservatorilor şi să le obţină acordul. În încheiere, Brătianu a vorbit din nou pe larg. A recunoscut că înfrângerea era posibilă. Dar a argumentat că, la fel ca în cazul războiului dintre Italia şi Austria de la 1859, înfrângerile pot reprezenta paşi spre victorie. S-a declarat pregătit să-şi asume întreaga răspundere pentru că l-a sfătuit pe rege să „scoată sabia". Ferdinand a încheiat discuţia afirmându-şi convingerea că intrarea în război cu scopul de a realiza idealul naţional era singura soluţie care corespundea adevăratelor interese ale ţării. Întâlnirea s-a sfârşit cu un nou apel al regelui la susţinere şi cu îndemnul: „Domnilor, cu Dumnezeu înainte!" El a părăsit încăperea în lacrimi. La scurt timp după întrunire, suveranul l-a chemat pe Alexandru Marghiloman, l-a cuprins cu ambele mâini şi i-a cerut să se alăture unui guvern de coaliţie. Liderul Partidului Conservator a refuzat, dar a adăugat: „Dacă lucrurile nu merg bine, este în interesul Coroanei să mă aibă pe mine drept rezervă."[23] A fost o profeţie cu privire la rolul pe care Marghiloman avea să-l joace în 1918, când a acceptat să conducă guvernul după ce România a fost obligată să facă pace separată cu Puterile Centrale. Târziu, în seara acelei zile, pe când ministrul român înmâna la Viena declaraţia de război, începea invadarea Ungariei.

Vestea cu privire la decizia luată la Consiliul de Coroană a dezlănţuit un val de patriotism. Mulţimile începuseră să se strângă pe străzile principale ale capitalei chiar înainte de reunirea Consiliului de Coroană, aşteptând nerăbdătoare anunţul făcut de acesta. „După prânz, veni marea veste", îşi aminteşte istoricul Constantin Kiriţescu, „făcând să izbucnească în mod spontan din mii de piepturi vechiul

imn al românilor «Deşteaptă-te, române!». Ore în şir, am rătăcit prin centru într-un entuziasm sufletesc de nedescris." Pentru alţii, atmosfera a fost „un infern". Când regele Ferdinand şi regina Maria au apărut într-un vehicul decapotabil, a avut loc „o explozie de afecţiune şi devotament faţă de dinastie; maşina abia se mai putea mişca. Regina radia". Cristian Racovski, liderul socialist care milita împotriva războiului, aflat în drum spre sediul poliţiei pentru a fi băgat la arest, a zărit mulţimi mărşăluind pe Calea Victoriei şi patroni de terase intonând cunoscutul cântec militar „La arme", unii cu acompaniament orchestral.[24] În acea seară, strategii de salon au atras mulţimile în cafenele şi în stradă cu explicaţiile lor despre ceea ce-i aştepta. Multe figuri publice, printre care şi Constantin Stere, mare adversar al războiului, au apărut în stradă îmbrăcaţi în false uniforme de ofiţeri. „Dacă Stere a fost făcut colonel, eu trebuie să fiu general", glumea profesorul Nicolae Iorga. În timp ce trenurile militare plecau spre graniţă, simpatizanţii le împodobeau cu flori şi cântau la unison cu soldaţii. Unele vagoane erau acoperite cu pancarte, „Spre Budapesta".[25] Toate aceste scene aminteau de isteria în masă care cuprinsese Berlinul în august 1914.

Manifestări similare de patriotism au existat şi în afara capitalei. La Râmnicu Vâlcea, clopotele bisericilor şi fanfara au început să răsune în timp ce rezerviştii locali s-au adunat în piaţa oraşului. Un preot i-a binecuvântat şi apoi a ţinut o cuvântare înflăcărată. În satul Broşteni, întreaga populaţie a ieşit să aclame, să cânte şi să danseze în timp ce Regimentul 16 Infanterie trecea în drum spre Transilvania. Învăţătorul din sat, deşi era trecut bine de vârsta înrolării, a cerut să i se dea o armă şi să fie primit în unitate. Sărbătorind într-un mod mai cumpătat evenimentul, generalul Ioan Dragalina şi colonelul Traian Moşoiu, ambii foşti ofiţeri în armata habsburgică, s-au îmbrăţişat în tăcere în clipa în care comandamentul lor a primit ordin să invadeze Ungaria în vederea împlinirii visului românesc. În Dobrogea, soldaţii au cântat cântece patriotice de război până târziu în noapte. Majoritatea românilor, civili şi militari deopotrivă, păreau a fi de acord cu un tânăr locotenent care le-a reamintit soldaţilor din compania sa că acesta era „un război sfânt în care ne vom răfui cu duşmanii noştri de veacuri".[26]

Pe lângă euforie însă, erau prezente neliniştea şi chiar teama. În armată, unii soldaţi s-au dezmeticit când şi-au dat seama că războiul

presupunea un risc considerabil pentru ei şi pentru ţara lor. Locotenentul Sterea Costescu a petrecut ultima noapte de pace făcându-şi testamentul; plutonierul-major din subordinea lui s-a grăbit să-şi boteze copilul nou-născut. Şi ofiţerii superiori aveau îndoieli. Colonelul Alexandru Sturdza, care, asemenea multora, se temea de o alianţă cu Rusia, a primit vestea intrării în război cu „inima îndurerată". Generalul Alexandru Averescu a găsit motive să fie pesimist atunci când a analizat planul de război al României cu un ochi critic.[27] În cercurile politice, emoţiile patriotice se împleteau cu un sentiment de nelinişte. Senatorul Vasile Cancicov mărturisea că stătea treaz noaptea, simţind când teamă, când bucurie. Mulţi politicieni conservatori erau plini de îndoială şi îngrijorare. Alexandru Marghiloman şi Titu Maiorescu refuzau cu hotărâre să creadă că Germania putea fi înfrântă. Rusofobi ca Petru Carp erau siguri că un război alături de Rusia va duce la ruinarea României.[28] Brătianu, cu realism cumpătat, a îndemnat presa să avertizeze publicul că teritoriul românesc poate fi pierdut şi că atacurile aeriene pot provoca victime în rândul civililor. Profeţia i s-a împlinit. La douăzeci şi patru de ore după înmânarea declaraţiei de război, zepelinul german Z-101 a trecut Dunărea dinspre Bulgaria şi a apărut deasupra Bucureştiului. Luminat de proiectoarele româneşti, acesta i-a făcut pe spectatori să rămână încremeniţi în timp ce se deplasa încet pe deasupra oraşului. Bombele sale au provocat puţine pagube, dar ele au servit drept avertisment pentru ceea ce avea să urmeze. S-au luat măsuri de precauţie. Unii cetăţeni de vază, printre care şi îndrăzneţul partizan al războiului Take Ionescu, s-au mutat la hotelul Athénée, una dintre puţinele construcţii din beton consolidate din oraş. Au fost puse în aplicare metode rudimentare de prevenire în caz de atac aerian: clopotele bisericilor, care începeau a bate după cele ale bisericii patriarhale, sunau alarma; poliţiştii le răspundeau cu fluierături. S-a recomandat ca, în capitală, să se stingă luminile, iar proprietarii de case au fost siliţi să pună la dispoziţie un rezervor cu apă, un topor, o furcă şi o scară pentru combaterea incendiilor.[29]

MOBILIZAREA ŞI CONCENTRAREA

Mobilizarea şi concentrarea armatei române s-au realizat repede şi relativ fără probleme. Aceasta a fost cu putinţă datorită faptului că majoritatea soldaţilor erau deja mobilizaţi când s-a publicat decretul, la miezul nopţii de 27 spre 28 august. Fără a se anunţa, în cursul lunii

anterioare, Armata a III-a din sud fusese mobilizată complet. Restul armatei permanente fusese completat cu contingente de rezervişti chemaţi la instrucţia regulată care se făcea vara. Lucrul cel mai important era acela că forţe de acoperire neobişnuit de însemnate fuseseră trimise deja la graniţă. Această acţiune, începută în timpul perioadei de neutralitate armată a României, se accelerase în cursul verii lui 1916. Pe 27 august, 20 de grupuri de acoperire totalizând 200 000 de oameni, mai mult de o treime din armata de operaţii, se aflau la graniţă sau în apropierea ei. Această desfăşurare timpurie de forţe a făcut ca reţeaua românească de căi ferate, care se lupta să facă faţă situaţiei, să fie mai puţin solicitată, cererile reducându-se cu 30%. Pe de altă parte, faptul că forţelor de acoperire le-au fost repartizate atât de multe unităţi a creat serioase probleme. Deşi, la mobilizare, unele batalioane se găseau deja localizate în vecinătatea punctului de adunare a diviziei de care aparţineau, multe erau la mare distanţă. Pentru a se evita transferurile de mare anvergură în vederea reunirii diviziilor, acestor batalioane li s-a ordonat să se alăture diviziei care se concentra în apropierea lor. Drept urmare, unele batalioane din prima linie au intrat în componenţa unor divizii de rezervă şi invers, unele batalioane teritoriale şi de miliţie au intrat în componenţa unor divizii de luptă. Această confuzie a schimbat foarte mult dispozitivul de luptă şi a afectat omogenitatea câtorva divizii.[30]

O altă problemă serioasă apărută în cursul mobilizării şi concentrării a fost aceea a repartizării în funcţiile de comandă şi de stat major. Intrigile din cadrul armatei şi obsesia lui Brătianu cu privire la păstrarea secretului au făcut ca nici comandanţii de la eşaloanele superioare să nu ştie, necum să-şi ia în primire posturile pe care aveau să le ocupe până în ajunul războiului. Generalul Mihai Aslan a fost informat la mijlocul lui august că va comanda Armata a III-a, dar nu i s-a permis s-o inspecteze sau să preia comanda până în ziua în care s-a declarat război. Brătianu l-a chemat pe Averescu doar cu două zile înainte de începutul ostilităţilor pentru a-l informa că va comanda Armata a II-a. În plus, cu excepţia generalului Constantin Prezan (Armata de Nord), niciun comandant de armată sau corp de armată nu cunoştea regiunea sau unitatea la care fusese repartizat. Generalul Ioan Culcer, care a preluat comanda Armatei I, nu mai avusese contact direct cu trupele de peste trei ani, timp în care a fost subinspector al armatei. Generalul Grigore Crăiniceanu, care a fost

numit comandantul Armatei a II-a la câteva zile după începerea războiului, îi era fidel lui Brătianu şi petrecuse perioada 1914-1916 ca redactor politic la marele cotidian bucureştean *Universul.* Comandanţii celor şase corpuri de armată au fost repartizaţi într-o manieră asemănătoare celei în care s-a făcut repartizarea comandanţilor de armate. S-a pus la îndoială faptul că ei ar fi fost potriviţi să dirijeze operaţiuni de luptă; niciunul nu era ofiţer de infanterie; cinci erau ingineri, celălalt, artilerist. Toţi au fost informaţi în ultima clipă despre numiri şi despre ordinele de operaţii. Aşa cum releva Gheorghe Dabija, comandanţii români au fost la fel de surprinşi de începutul războiului ca şi duşmanul.[31]

În momentul anunţării mobilizării, Marele Stat Major (MSM) a fost împărţit în două secţii, cea sedentară şi cea de operaţii. Prima, care a păstrat denumirea de MSM, a rămas în Bucureşti pentru a se ocupa cu sarcinile administrative. Era condusă de un subşef de stat major, generalul Dumitru Strătilescu. Ultima, denumită Marele Cartier General (MCG), dirija operaţiunile militare. Acesta a fost mutat în seara zilei de 27 august la Periş, un sătuc situat la 35 de kilometri nord de capitală. Aici, s-a argumentat, avea să fie izolat de „zgomot, intrigă şi indiscreţii".[32] MCG a fost adăpostit în clădirile Administraţiei Domeniilor Regale. Regele, care şi-a luat titlul de comandant suprem, şi-a stabilit reşedinţa la moşia sa din apropiere. MCG ţinea legătura prin radiotelegrafie cu armatele de pe front, cu reprezentantul său la Înaltul Comandament Rus (STAVKA) şi cu ofiţerul său de legătură ataşat forţei expediţionare ruse din Dobrogea. Generalul Zottu, grav bolnav, a rămas la Bucureşti ca şef de stat major doar cu numele. Brătianu a iscat discuţii alegându-l pe Iliescu, care era prost privit, în funcţia de adjunct al şefului de stat major pe lângă rege şi generalisim de facto, în defavoarea mai apreciatului Averescu sau a lui Christescu. Şi mai ilogică a fost numirea lui Christescu în calitate de şef de stat major al Armatei a II-a conduse de Averescu, şi nu de adjunct al lui Iliescu la MCG. Aceasta contravenea practicii tradiţionale a armatei române de a pune în aceeaşi echipă un adjunct competent cu un şef slab, lăsând MCG fără un ofiţer superior competent.[33]

În lipsa unui comandant sau adjunct capabil, conducerea armatei a revenit în sarcina secţiei de operaţii, unde a rămas şef colonelul Răşcanu. Deşi recunoscut pentru priceperea sa în calitate de ofiţer de

stat major, capacitatea lui de a „conduce totul" a fost pusă sub semnul întrebării. Al doilea ca influență după Rășcanu la MCG era maiorul Rosetti, care a continuat să fie directorul secției. Era cunoscut drept calul de povară de la MCG. Era primul care venea imediat după ora 4:30 și ultimul care pleca pe la miezul nopții. Citea toate mesajele care soseau și dădea sarcini personalului operativ. Le prezenta lui Rășcanu și Iliescu spre semnare ordinele de operațiuni și pregătea rapoartele pentru rege. Comunicarea cu comandanții de pe front se făcea în majoritatea cazurilor prin el. Felul său de a vorbi la telefon, adeseori răstit și categoric, îi înfuria pe unii. Era antipatizat mai ales de Averescu, care credea că Rosetti fusese implicat în blocarea numirii sale în funcția de șef al statului major. Rosetti a servit și ca om de legătură al lui Brătianu la MCG. El, nu regele, Iliescu sau Rășcanu, avea o linie telefonică directă cu biroul premierului din București. Rosetti ținea zilnic legătura cu cumnatul său, care urmărea îndeaproape ceea ce se petrecea la MCG și care, după cum vom vedea mai târziu, a intervenit direct în câteva decizii majore. În prima săptămână de război, MCG, nu comandanții celor patru armate, a avut controlul nemijlocit asupra operațiunilor din teren.[34] În campania din 1916, avea să devină evident faptul că Înaltului Comandament Român, privit în ansamblu, îi lipsea capacitatea de a conduce eficient, era nehotărât și era mânat de considerente politice. Este însă necesar să subliniem faptul că a avut sarcina aproape imposibilă de a duce un război pe două fronturi împotriva unor dușmani superiori, conduși de câțiva dintre cei mai competenți comandanți germani de unități de luptă.

4

Invadarea Transilvaniei

Pe 26 august, şefii de stat major ai corpurilor de armată pregătite să invadeze Transilvania au fost chemaţi la Bucureşti, unde li s-a dat ordinul ca, a doua zi, la ora 21:00, să trimită dincolo de graniţa austro-ungară forţe de acoperire. În ziua următoare, devreme, sub pretextul efectuării unui exerciţiu, s-a făcut un parcurs de probă pentru a determina durata deplasării din punctele de concentrare până la graniţă. După Consiliul de Coroană din acea după-amiază, celor patru comandanţi de armate li s-a ordonat să deschidă plicurile care conţineau copii ale Ipotezei Z. Acest plan complex menit să ţină totul secret a avut succes. În toate punctele prin care s-a pătruns, apărătorii inamici au fost luaţi prin surprindere; numai câţiva au opus rezistenţă. Succesul forţelor de acoperire a fost atât de rapid şi de mare, încât, pe 2 septembrie, MCG le-a instruit să-şi continue înaintarea dincolo de obiectivele iniţiale. Având posibilitatea să câştige suficient teren dincolo de Carpaţi, comandanţii armatelor Nord, I şi a II-a au primit ordinul de a efectua concentrarea restului unităţilor proprii în Transilvania. Din nefericire, uşurinţa cu care a avut loc înaintarea iniţială a trezit în oameni speranţa unui marş triumfal analog invadării Bulgariei din 1913.[1]

ARMATA DE NORD

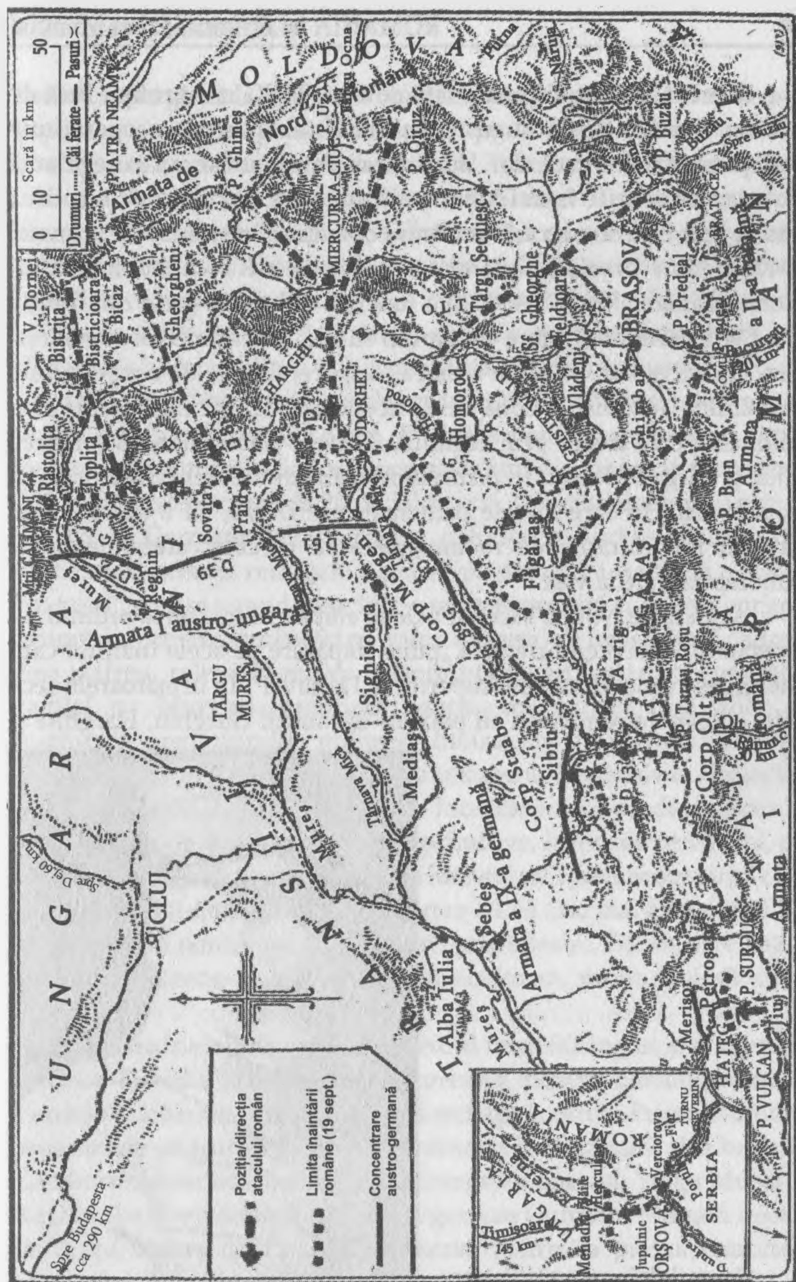
Armata de Nord, care a atacat în Carpaţii Orientali pe un front de 260 de kilometri între Vatra Dornei şi Oituz, era comandată de generalul Constantin Prezan. Era inginer militar, fără experienţă la nivelul statului major general. Acest lucru şi faptul că a slujit multă vreme ca adjutant pe lângă principele (acum regele) Ferdinand i-au creat imaginea publică a unui „general de salon", „elegant, dar fără o reputaţie deosebită".[2] Prezan se bizuia mult pe strălucitul, dar înfumuratul căpitan Ion Antonescu, un ofiţer de operaţii în vârstă

Infanteria română trecând Carpații, 28 august 1916.
Sursa: Muzeul Militar Național.

de 34 de ani, viitorul mareșal și șef de stat (1940-1944).[3] Operațiunile Armatei de Nord, care era compusă din trei divizii și jumătate de infanterie și o divizie și jumătate de cavalerie, s-au desfășurat în trei etape începând cu noaptea de 27 spre 28 august. În prima, șase grupuri de acoperire au pus stăpânire pe cele mai importante trecători carpatine de pe frontul lor: Bistrița, Bistricioara, Bicaz, Ghimeș, Uz și Oituz (de la nord la sud). La Bistrița și Uz, au avut loc ciocniri serioase, dar în alte părți, grănicerii habsburgi și elemente ale unei DI *Landsturm* austriece au opus doar o rezistență simbolică, fiind risipite de-a lungul întregului front. Pe 30 august, Prezan a putut raporta: „Inamic fragmentat în unități izolate și dezorganizate, bătut pe toată lungimea frontului, în retragere, urmat de coloanele noastre."[4]

O anticipată ofensivă de susținere care trebuia să fie lansată de Armata a IX-a rusă spre nord nu s-a materializat. Înainte de începutul ostilităților, nu se făcuse o planificare comună, dar, pe 30 august, un ofițer rus de legătură apăru la cartierul general al Armatei de Nord cu un plan de acțiune coordonată în vederea învăluirii aripii stângi a Armatei I austriece. Rusul a adus cu el aparatură de comunicații pentru a ține legătura direct cu propriul comandament, iar Prezan era dornic să realizeze o operațiune comună. Din cauza altor priorități

Înaintarea armatei române în Transilvania.
Sursa: *The Times History of the War* (Londra, *The Times*, 1917-1919).

şi a neîncrederii tradiţionale faţă de ruşi, MCG n-a profitat însă de această ocazie. Pe 31 august, ruşii chiar au început o operaţiune independentă limitată, dar, după ce au dat de un teren neregulat şi de contraatacurile inamicului, au abandonat atacul până la sosirea întăririlor. Ulterior, au existat câteva operaţiuni restrânse ale Armatei a IX-a, dar, în ciuda apelurilor repetate ale românilor, Înaltul Comandament Rus (STAVKA) a susținut că luptele grele din Galiţia nu-i vor permite să ofere un sprijin substanţial ofensivei româneşti din Transilvania. Cu toate acestea, singure, forţele de acoperire ale românilor au creat o zonă de concentrare de opt pe treisprezece kilometri care trecea prin regiunile Borsec, Gheorgheni, Miercurea Ciuc şi Târgu Secuiesc. În prima săptămână din septembrie a urmat o pauză, timp în care forţele principale ale DI 14, DI 8 şi DI 7 s-au grupat, iar unităţile de recunoaştere au cercetat atent dealurile subcarpatice de la vest.[5]

Armata de Nord a început a doua etapă a ofensivei la ordinul lui Prezan din 6 septembrie de a „pune stăpânire pe acele înălţimi care mărginesc văile Mureşului superior şi Târnavei". În următoarele zece zile, coloanele româneşti au pătruns în munţii Gurghiu, Harghita şi

Generalul Constantin Prezan, comandantul Armatei de Nord. Sursa: Muzeul Militar Național.

Baraolt, ajungând la marginea câmpiei ungureşti. DI 14 a ocupat Topliţa şi a avansat până la Răstoliţa, pe Mureş; DI 8 a trecut de Gheorgheni şi a atins cursul superior al Târnavei Mici lângă Praid; DI 7 şi-a consolidat poziţia în Miercurea Ciuc şi a continuat până la Târnava Mare lângă Odorhei. DC 2 a înaintat spre sud-vest pentru a stabili contactul cu Armata a II-a română.[6] DI 61 austriacă n-a putut face altceva decât să cedeze şi mai mult teren. Sosise din Galiția cu efectivele sleite de puteri şi rărite, după care a fost completată „cu elemente slab pregătite şi fără experienţă". Totalizând abia 6 000 de oameni, răspândiţi pe un front defensiv de 90 de kilometri, ea trebuia să facă faţă unui raport de 6 la 1. Pe 6 septembrie, temându-se să nu fie învăluit pe ambele flancuri, comandantul ei a ordonat retragerea fără luptă pe o distanţă de 20 de kilometri. Comandamentul Austro-Ungariei şi Germaniei era îngrijorat. Arhiducele Karl s-a plâns AOK, spunând că această retragere a pus aripa dreaptă a Armatei a VII-a din nord, pe care o conducea, într-o situaţie precară şi a cerut oprirea înaintării forţelor româneşti pe valea Mureşului. Ludendorff dăduse deja alarma, relevând marea importanţă a căii ferate care mergea paralel cu Mureşul, esenţială pentru transportul întăririlor şi susţinerea operaţiunilor militare. Înaintarea duşmanului trebuia oprită, stăruia el, „cu orice preţ", pe aliniamentul defensiv intermediar al Târnavei. AOK a răspuns cu o încercare tardivă de întărire a fortificaţiilor de dinainte de război, primitive, lipsite de rezistenţă, cu şi mai multă sârmă ghimpată. Von Hötzendorf a recunoscut însă că o acţiune reuşită de întârziere din partea DI 61 „nu mai este posibilă". Dacă românii continuau să avanseze, prevedea el, DI 71, care apăra sectorul sud-estic al Frontului Transilvănean, putea fi silită să se retragă.[7]

Oprirea înaintării Armatei de Nord între 30 august şi 6 septembrie s-a dovedit a fi însă mană cerească pentru comandamentul Puterilor Centrale, care se lupta să strângă întăriri. Primele unităţi programate să sosească, DI 10 bavareză, DI 39 ungară şi o brigadă *Landsturm* austriacă, erau încă în drum spre Bistriţa, Târgu Mureş şi Reghin. Pe 8 septembrie, generalul german Curt von Morgen a sosit la Târgu Mureş cu Corpul I Rezervă pentru a prelua comanda sectorului de nord-vest al frontului transilvănean. Era hotărât să opună inamicului o „dârză rezistenţă dublată de o lovitură ofensivă". Morgen a regrupat imediat formaţii locale de luptă şi câteva unităţi

sosite mai devreme cu scopul de a se împotrivi românilor care înaintau. Aceste tentative ad-hoc au eşuat pe toată lungimea frontului, iar apărătorii au continuat să dea înapoi. Atunci, Morgen a propus să fie folosite forţe suplimentare aflate încă în tranzit, care includeau acum Corpul Alpin, pentru a lansa o ofensivă majoră menită să înfrângă decisiv Armata de Nord. El a venit cu două variante. Prima consta într-un atac asupra aripii drepte a DI 14 române la nord-vest de Topliţa. A doua consta într-un atac pe văile Târnavelor şi crearea unei breşe în centrul Armatei de Nord. Arz şi-a dat aprobarea pentru a doua variantă, dar Ludendorff a văzut în Armatele române I şi a II-a din sud, care înaintau şovăitor şi confuz, o ţintă mai promiţătoare. Noul prim-adjunct al şefului OHL a insistat ca Morgen să rămână în defensivă în nord-est. Pentru ofensivul Morgen, aceasta însemna apărare activă. Drept urmare, el s-a mişcat repede pentru a-i înfrunta pe români cu forţele care-i erau repartizate. Prezan nota pe 11 septembrie că „rezistenţa opusă de inamic devine mai puternică în văile superioare ale Mureşului şi Oltului".[8]

În a doua etapă a ofensivei, Armata de Nord a pătruns pe o distanţă de 50-70 de kilometri în teritoriul unguresc, scurtându-şi frontul cu 100 de kilometri. Oraşele importante Topliţa, Gheorgheni, Miercurea Ciuc, Odorhei şi Târgu Secuiesc fuseseră ocupate. Apoi, pe neaşteptate, sosi de la MCG un ordin laconic: „Situaţia devine gravă pe frontul de sud ca urmare a căderii Turtucaiei şi a întăririlor primite de inamic; ofensiva generală din Transilvania trebuie amânată până la noi ordine." Pe 11 septembrie, Prezan şi-a informat comandanţii şi le-a ordonat să fortifice terenul deja cucerit cu mai multe linii de apărare. În această ultimă etapă a ofensivei Armatei de Nord, majoritatea unităţilor au rămas pe loc, desfăşurând numai operaţiuni locale, destinate îmbunătăţirii poziţiilor defensive. În săptămâna încheiată pe 19 septembrie, au avut loc însă câteva operaţiuni ofensive. DI 14 a fost instruită să avanseze spre nord-vest în munţii Căliman, în cooperare cu Armata a IX-a rusă. DC 2 a primit ordin să se deplaseze în sud-vest pe linia Homorod-Agostin pentru a micşora distanţa faţă de Armata a II-a.[9] Exceptând aceste acţiuni, frontul Armatei de Nord a rămas în esenţă stabil în luna următoare.

Prezan şi, implicit, Antonescu fuseseră lăudaţi pentru „competenţa şi energia" cu care au condus campania de început a Armatei de Nord. Au fost însă şi critici, mai ales pentru neputinţa de a înainta

mai repede în prima săptămână de război, când duşmanul era foarte vulnerabil.[10] Dar, fără o ofensivă puternică din partea Armatei a IX-a ruse în nord şi înaintarea celorlalte două armate române din Transilvania, o pătrundere mai adâncă în teritoriul ungar ar fi putut fi periculoasă. Dacă Armata de Nord ar fi înaintat singură în câmpia ungară, dincolo de poziţiile din munţi care puteau fi apărate, exista posibilitatea să fie prinsă între Armata a VII-a austriacă, aflată la dreapta ei, şi o nouă şi puternică Armată germană a IX-a, în curs de constituire la stânga.

ARMATA A II-A

Armata a II-a, alcătuită din patru divizii de infanterie şi una de cavalerie, a atacat de-a lungul arcului carpatic, pe un front de 230 de kilometri. Generalul Alexandru Averescu, numit la comanda ei, era înfuriat că n-a fost numit în schimb ca şef al MCG, funcţie la care credea că priceperea şi experienţa sa îl îndreptăţeau. Pe 28 august, a cerut o audienţă la rege încercând să schimbe decizia, dar a fost refuzat categoric. Ironia a făcut ca, după numai câteva zile, Ferdinand să fie obligat să apeleze la Averescu pentru a pune capăt şirului dezastruos de evenimente de pe frontul de sud.[11] Asemenea Armatei de Nord, Armata a II-a a întâmpinat la început o slabă rezistenţă, punând stăpânire pe cele mai importante trecători de pe frontul ei, Timiş (Predeal), Törzburg (Bran), Bratocea şi Buzău. La Predeal, forţele de acoperire române au dat buzna în vama ungară în timp ce ofiţerul de serviciu citea ziarul. La o cazarmă din apropiere, 20 de grăniceri s-au predat în lenjerie de noapte. Câţiva funcţionari unguri au fost răniţi sau ucişi într-o scurtă confruntare armată. În munţii din vest, o mână de soldaţi români au început să discute cu grănicerii unguri, apoi au deschis focul, după care au continuat. Absenţa oricărei unităţi armate şi lipsa generală de pregătire la graniţă au fost, în parte, o alegere deliberată a autorităţilor ungare. Ele se temeau că populaţia civilă putea intra prematur în panică dacă unităţile armate ocupau vămile şi oficiile de telefon-telegraf înainte să se declare război.[12]

Rezistenţa austro-ungară împotriva Armatei a II-a era condusă de generalul Anton Goldbach, care coordonase, din 1915, pregătirile de apărare din Transilvania. Acesta avea la dispoziţie un amestec de unităţi din care făcea parte şi DI 71 austriacă, reconstituită de curând, dar considerată „complet nepregătită". Apărarea Depresiunii Braşov

era condusă de Regimentul 82 Infanterie, alcătuit în mare parte din secui al căror pământ strămoşesc, situat la nord, stătea în calea înaintării românilor. Detaşamente ale RI 82 au opus o scurtă şi energică rezistenţă chiar la nord de trecătorile Predeal şi Bran, dar apoi, în conformitate cu strategia Puterilor Centrale de cedare a terenului în faţa superiorităţii covârşitoare a românilor, s-au retras. Astfel, pe 29 august, primele unităţi ale DI 4 române au putut intra în Braşov, important centru al populaţiei şi culturii române.[13] Cucerirea Braşovului a deschis legături vitale pe calea ferată şi şosea de la o margine la cealaltă a Carpaţilor şi dincolo de aceştia.

După trecerea Carpaţilor, următorul obiectiv al Armatei a II-a a fost să atingă linia Făgăraş-Homorod definită de râurile Olt şi Homorod. DI 3 şi DI 4 din aripa dreaptă au avansat spre nord-vest dinspre pasurile Bratocea şi Buzău. Spre deosebire de forţele Armatei de Nord, în ciuda slabei rezistenţe a inamicului, ele au înaintat încet. Patru zile de marş neîntrerupt le-au fost necesare pentru a ajunge în zonele de concentrare situate pe o linie cuprinsă între Vlădeni şi Feldioara. Au existat şi perturbări. Pe 6 septembrie, MCG a ordonat ca DI 5 să fie transferată în sud, unde situaţia se deteriora. Ea a fost înlocuită cu DI 22, o formaţie creată ad-hoc din unităţi luate de la alte divizii. Apoi, pe 7 septembrie, Averescu a fost transferat la comanda tuturor forţelor ruso-române din Dobrogea. Din păcate, în loc să-l promoveze pe Christescu în locul lui Averescu, MCG l-a trimis şi pe el în sud, iar comanda Armatei a II-a a predat-o incompetentului Grigore Crăiniceanu. Deşi Armata a II-a a fost inclusă în ordinul general din 8 septembrie care suspenda ofensiva din Transilvania, MCG l-a instruit pe Crăiniceanu pe data de 11 să continue înaintarea până la râurile Olt şi Homorod.[14]

Potrivit informaţiilor deţinute de români, era de aşteptat ca DI 71 austriacă să ocupe „poziţii permanente" la 20 de kilometri nord-vest de Braşov. Acest lucru s-a dovedit a fi fals. Goldbach hotărâse să-şi retragă forţele principale dincolo de Olt şi să lase numai o ariergardă la marginea pădurii Geisterwald. Drept urmare, coloanele româneşti au atins linia Olt-Homorod pe 14 septembrie, întâmpinând o slabă rezistenţă. Pentru a doua zi, s-a ordonat un atac cu trecerea râurilor. În zori, unităţile DI 4, DI 3 şi DI 6 (de la sud la nord) au traversat, intrând adeseori în apă din cauză că, în retragere, inamicul distrusese multe poduri. Unele dintre luptele cele mai grele s-au dat în

vecinătatea Făgăraşului. Pierderile românilor, circa 1 000 de oameni, au fost compensate de un număr egal de prizonieri austrieci şi de mândria ocupării unui oraş de mare interes istoric. O altă luptă înverşunată a avut loc în ţinutul deluros de lângă confluenţa Oltului şi Homorodului, unde românii au fost respinşi pentru o scurtă perioadă de timp. Previziunile conform cărora inamicul va opune rezistenţă în poziţiile fortificate de pe celălalt mal nu s-au împlinit însă. Goldbach hotărâse să-şi retragă din nou trupele pentru a apăra Sighişoara şi a-şi dispune forţele în vederea unui contraatac. Situaţia lui s-a îmbunătăţit când DC 1 austriacă şi nou-formatul Corp de Cavalerie al contelui Eberhard von Schmettow au umplut spaţiul liber dintre DI 71 şi DI 51 austriacă, situată la vest, lângă Sibiu. În ofensiva lor, care a continuat până pe 17 septembrie, coloanele româneşti au înaintat 10-15 kilometri dincolo de râurile Olt şi Homorod, fără a intra practic în contact cu inamicul.[15]

Între timp, MCG luase decizia discutabilă de a slăbi frontul transilvănean cu scopul de a asigura forţe pentru o ofensivă majoră pe frontul de sud. Pe 18 septembrie, DI 22 şi DI 21 (din rezerva Armatei a II-a) au fost urcate în tren cu destinaţia Dobrogea. În plus, forţele principale ale DI 3, DI 4 şi DI 6 au primit ordinul de a se retrage peste Olt şi Homorod, lăsând de cealaltă parte doar o linie de apărare. Acum, sarcina permanentă a Armatei a II-a era să-şi fortifice poziţiile şi să constituie un front solid cu Armata de Nord şi Corpul I al Armatei I din vest. Acesta din urmă, care intrase în Transilvania prin trecătoarea de pe Olt, era oprit înainte de Sibiu şi avea să devină ţinta unei puternice contraofensive inamice. Un gol periculos de 40 de kilometri exista între aripa stângă a Armatei a II-a, localizată la 15 kilometri sud-vest de Făgăraş, şi aripa dreaptă a Corpului I de Armată de la Avrig. Legătura se făcea numai prin patrule trimise zilnic în zona de la sud de Olt. Cavaleria lui Schmettow, care opera la nord de râu, ameninţa să taie această legătură şi să izoleze cele două armate. Dar, asemenea Armatei de Nord, Armata a II-a făcuse progrese impresionante la început, pătrunzând 70-100 de kilometri în Transilvania şi scurtându-şi frontul cu 100 de kilometri. Oprirea ofensivei înainte de a ajunge la Mureş şi transferul în sud a trei dintre diviziile sale au lăsat însă Armata a II-a într-o situaţie vulnerabilă în faţa unei contraofensive a forţelor inamice, care soseau în Transilvania în flux constant.[16]

ARMATA I

Armata I română forma aripa stângă a frontului carpatic de sud. Având cinci divizii, ea răspundea de un segment de 260 de kilometri care se întindea de la râul Argeş până la Dunăre. Armata I era comandată de generalul Ioan Culcer, respectat teoretician militar, dar slab comandant, a cărui lipsă de energie şi al cărui pesimism „îi demoraliza pe toţi cei aflaţi în subordinea lui". Ca să fim cinstiţi, trebuie precizat că misiunea lui Culcer era una grea. Forţele sale erau împărţite în trei grupuri de luptă numite după râurile pe care le-au urmat prin trecătorile Carpaţilor până în Transilvania: Cerna, Jiu şi Olt (de la vest la est). Aceste grupuri de luptă erau despărţite unul de altul de 60-100 de kilometri de teren muntos pe care nu existau căi laterale de comunicaţie.[17] Această periculoasă izolare nu putea fi contracarată decât dacă reuşeau să înainteze suficient de mult în Transilvania pentru a forma, pe râul Mureş, un front comun cu celelalte armate române.

Grupul Cerna era condus de comandantul DI 1, generalul Ioan Dragalina. Spre deosebire de Culcer, Dragalina era un conducător neobişnuit de energic şi priceput. Entuziasmul lui era molipsitor.[18] El a trecut repede graniţa de-a lungul Dunării şi a urcat apoi pe valea Cernei. După ce au fost opriţi vremelnic de tirul monitoarelor austro-ungare de pe Dunăre, românii au ocupat repede culmile de pe valea Cernei (1 septembrie), istorica insulă de pe Dunăre Ada Kaleh (3 septembrie) şi importantul port dunărean Orşova (4 septembrie). Cu obiectivele iniţiale prevăzute în Ipoteza Z atinse şi împiedicat de Culcer, Dragalina a trecut în defensivă. Fiindcă forţele inamice erau prea slabe pentru a porni la atac, situaţia în sectorul Cerna a rămas calmă vreme de câteva săptămâni.[19] În acest sector, ca pretutindeni pe frontul transilvănean, confruntările dintre soldaţii români şi cei inamici au dat naştere unor drame personale. Colonelul Alexandru Sturdza, care comanda un regiment din Grupul Cerna, îşi evalua sentimentele provocate de faptul că lupta împotriva armatei germane, în care făcuse un îndelungat stagiu la începutul carierei sale. „Nu am mustrări de cuget faţă de foştii mei şefi şi profesori", îi scria el mamei sale. „Voi trage în vechii mei prieteni cu *sang-froid**." Alţii o făceau

* Sânge rece (în franceză în original). (n.tr.)

cu strângere de inimă. Un ofiţer german a plâns deasupra trupului unui ofiţer român ucis în luptă după ce şi-a dat seama că era un fost coleg de şcoală. Colonelul Traian Moşoiu a fost profund impresionat când a descoperit că un soldat habsburg căzut la datorie era român ca şi el.[20]

La aproape o sută de kilometri est de Cerna, Grupul de Luptă Jiu din cadrul Armatei I avansa în Transilvania prin pasurile Surduc şi Vulcan. Era alcătuit din două brigăzi din care s-a format în scurtă vreme Divizia 11 Infanterie. Obiectivul ei era valea râului Mureş. Primul detaşament a ajuns la periferia centrului minier unguresc Petroşani pe 29 august. Un grup de apărători format în pripă dintr-o brigadă de miliţie şi trei batalioane de mineri s-a retras rapid. A doua zi, autorităţile municipale au invitat forţele româneşti să ocupe oraşul.[21] Înaintarea Grupului Jiu reprezenta o ameninţare semnificativă pentru apărarea Transilvaniei. Minele din Petroşani alimentau trenurile ungureşti, iar în Depresiunea Haţegului, situată la nord, se afla o cale ferată vitală pentru sosirea întăririlor. Când un contraatac executat de o forţă restrânsă pe 8 septembrie n-a reuşit să-i oprească pe români, au fost trimise întăriri semnificative, respectiv unităţi ale DI 187 germană şi ale Corpului Alpin. Înainte însă ca acest Corp să sosească, Grupul Jiu şi-a oprit înaintarea. Ţinând seama de cele întâmplate pe frontul de sud, MCG intenţiona să limiteze şi aici, ca peste tot, operaţiunile ofensive. Reflectând la periculoasa separare a grupurilor sale de luptă, precautul Culcer s-a temut că, dacă Grupul Jiu avansa şi mai mult, putea fi izolat de celelalte. Prin urmare, a ordonat ca acesta să se oprească la Merişor, la 15 kilometri nord de Petroşani, şi să-şi îndrepte eforturile spre fortificarea intrării în defileul Jiului. Până la sfârşitul lui septembrie, situaţia din sectorul Jiului s-a caracterizat prin atacuri şi contraatacuri alternative executate de forţele rivale, controlul asupra oraşului Petroşani trecând de câteva ori de la o parte la cealaltă. După lupte corp la corp, forţele austriece şi germane au pus ferm stăpânire pe oraş şi pe înălţimile de la intrarea în trecătoare. Românii au păstrat controlul asupra trecătorii propriu-zise de-a lungul liniei care marca vechea graniţă.[22]

Al treilea grup de luptă al Armatei I, Corpul I de Armată (Corpul Olt), a invadat Transilvania la 60 de kilometri spre est, pe unde râul Olt îşi croieşte drum prin Carpaţi. Defileul respectiv purta numele de Turnu Roşu (Rotenturm), după ruinele, încă masive, ale unei cetăţi

medievale de la capătul său nordic, colorate, spune legenda, de sângele invadatorilor turci. Drumul bun şi calea ferată care treceau pe acolo îi dădeau o importanţă strategică aparte. După cum recunoşteau chiar ei, apărătorii austro-ungari nu erau bine pregătiţi. Ignorând primele semne cu privire la intenţiile României, aceştia au început lucrări de fortificaţii abia când intervenţia românească a devenit evidentă. S-a făcut o încercare de a-i intimida pe români plimbând o mână de soldaţi germani de-a lungul frontierei. Este posibil ca, în urma acestei stratageme, românii să fi exagerat în estimările lor cu privire la forţele pe care aveau să le înfrunte, ceea ce i-a determinat să înainteze cu nesiguranţă şi maximă prudenţă.[23]

Corpul Olt era cel mai mare grup de luptă al Armatei I, având două divizii, DI 13 şi DI 23. După ce a ocupat ieşirea din trecătoare, misiunea lui a fost să cucerească imediat Depresiunea Sibiului, aflată la nord. Împreună cu Grupul Jiu, trebuia să servească drept pivot pentru înaintarea armatelor de Nord şi a II-a în inima Transilvaniei. La fel ca peste tot, atacul Corpului Olt a fost neaşteptat. Pe 27 august, la ora 23:00, potrivit raportului unui funcţionar austro-ungar de la graniţă, „un subofiţer român a venit spre noi şi ne-a spus că vrea să vadă dacă Marea Uşă a Frontierei este închisă cum trebuie... Deodată, a început să se tragă în noi de pe calea ferată şi de peste drum". O coloană românească a avansat relativ rapid, depăşind şi capturând un tren blindat austro-ungar, spre marea bucurie a soldaţilor ei, care erau ţărani. O altă coloană a intrat însă în panică la prima întâlnire cu focul inamicului şi s-a retras şapte kilometri pe teritoriul României. A doua zi, a recuperat şi a continuat să înainteze. La sfârşitul celei de-a patra zile, Corpul Olt ocupase întreaga câmpie de la sud de Sibiu. DI 51 ungară, cea mai apropiată unitate de mari dimensiuni a inamicului, cu forţele epuizate şi incomplet refăcută, s-a retras pe culmile de la nord de oraş.[24]

Neavând nicio dorinţă să supună acest important centru al culturii germane grelei încercări a luptelor de stradă, autorităţile austro-ungare au ordonat personalului militar şi guvernamental, nu şi civililor, să evacueze oraşul. Pe 1 septembrie, o delegaţie de la Sibiu, formată dintr-un negustor german şi un avocat român, s-a apropiat de prima coloană românească purtând un drapel al Crucii Roşii. Ei s-au oferit să predea oraşul „cu scopul de a preveni anarhia". Comandantul român, colonelul Traian Moşoiu, a ezitat să intre în oraş fără

permisiunea superiorilor. Deşi s-a dat această permisiune, ea n-a fost pusă în practică din cauza unui lanţ grotesc de greşeli, neînţelegeri şi indecizii la toate nivelurile structurii de comandă a armatei române. Un rol au jucat slaba comunicare şi informaţiile greşite. Erorile repetate comise în descifrarea mesajelor au prelungit cu ore, dacă nu cu zile întregi, procesul decizional[25]. În cele din urmă, oraşul n-a fost ocupat, deşi „garnizoana" lui cuprindea numai 300 de oameni folosiţi la evacuarea furniturilor. Generalul Matei Castriş, comandantul DI 23, a întârziat, se pare, înaintarea deoarece voia să pregătească o intrare triumfală. Mereu precautul Culcer credea că intrarea în oraş înaintea sosirii unor forţe noi era prea riscantă. Comandanţii români de front şovăiau încă pe 7 septembrie, când MCG a hotărât să limiteze operaţiunile în Transilvania. Armata Puterilor Centrale a fost uimită de faptul că, vreme de aproape o săptămână, românii au rămas pasivi în faţa unui premiu care le fusese cedat. Ocuparea oraşului ar fi ridicat moralul armatei şi populaţiei româneşti, ar fi întârziat concentrarea unor noi forţe inamice şi ar fi asigurat o poziţie solidă de pe care se putea continua ofensiva. Pe de altă parte, dacă ar fi ocupat oraşul, Corpul Olt ar fi fost expus unui pericol şi mai mare în momentul în care, la scurt timp după aceea, Puterile Centrale au preluat iniţiativa.[26]

REACŢIA POPULAŢIEI

Pătrunderea românilor în Transilvania a provocat panică în rândul populaţiei ungureşti. Această invazie le-a trezit ungurilor amintiri legate de intervenţia lor în 1848-1849 şi temerea că românii se vor răzbuna pentru deceniile de dominaţie maghiară.[27] Populaţia de origine germanică, ale cărei relaţii istorice cu vecinii ei români fuseseră oarecum benigne, a reacţionat în general cu mai mult calm decât cea ungurească. Un raport al armatei române consemna însă că „spiritul populaţiei germane este foarte ostil". La Cisnădie (Heltau), colonelul Moşoiu a considerat necesar să-i reasigure pe saşii „cuprinşi de panică" de faptul că românii nu veniseră să „ucidă ori să jefuiască".[28] Administraţia ungurească a exacerbat însă nesiguranţa şi haosul care au însoţit invazia românească, ordonând funcţionarilor locali să părăsească imediat zona, aceştia luând cu ei actele oficiale şi obiectele de valoare. Autorităţile militare ungureşti locale au propus, în mod iresponsabil, ca un sat să fie incendiat, iar, la Sibiu, să fie distruse gara, podurile şi depozitele. Din fericire, aceste propuneri

n-au fost duse la îndeplinire. În 24 de ore însă, administraţia şi serviciile publice locale au încetat să mai funcţioneze. Braşovul s-a cufundat în întuneric. La Sibiu, utilităţile nu mai funcţionau, la fel şi transportul, alimentele se găseau tot mai greu, iar spitalele erau paralizate din cauza lipsei medicilor.[29]

Autorităţile militare habsburgice se împotriveau evacuării civililor, dar n-au putut să-i împiedice să fugă în clipa în care s-a răspândit vestea înaintării românilor. Exodul a atins proporţii de masă. Se părea că, până la sosirea Corpului Alpin german, „cea mai mare parte" a populaţiei plecase. Strângând ceea ce au putut, mulţi civili s-au îndreptat mai întâi spre gară, dar puţini au reuşit să se îmbarce în trenuri. În văile din apropierea graniţei, refugiaţii au plecat pe jos, cu boccelele prinse după gât. „În şiruri nesfârşite, refugiaţii, grupaţi pe sate, umpleau toate drumurile."[30] Cei mai norocoşi aveau căruţe trase de boi, cai sau bivoli. Estimări făcute la vremea respectivă vorbesc de sute de mii de fugari, 100 000 numai în vecinătatea Sighişoarei – „fără egal în istoria războiului", după cum a descris situaţia Arz von Straussenburg. Confuzia a fost sporită de cele aproape 500 000 de animale pe care ţăranii au primit ordin să le mâne spre interiorul Transilvaniei. Dintre acestea făceau parte şi oile şi vitele rechiziţionate de la ţăranii români. Informatorii germani raportau însă că, vicleni, păstorii, cei mai mulţi români, mânau majoritatea vitelor în păduri sau spre România ca să nu le ia ungurii. Ajungând în zonele din spatele frontului, refugiaţii răspândeau adeseori informaţii exagerate despre ostilitatea, jafurile şi chiar violenţele românilor. În urma investigaţiilor, majoritatea acestor acuzaţii s-au dovedit a fi nefondate, după cum afirmă surse germane şi austriece. De unele jafuri produse vinovaţi au fost ungurii, chiar militari. Unii civili români au ocupat totuşi casele părăsite de unguri şi au luat ceea ce lăsaseră aceştia în urmă.[31]

În ciuda temerilor maghiare, trecerea sub stăpânire românească s-a făcut relativ paşnic. La Braşov, după fuga primarului şi a altor funcţionari, viceprimarul, un german, şi cei câţiva funcţionari rămaşi au cooperat predând oraşul autorităţilor militare române. Funcţionarii habsburgi au fost repede înlocuiţi cu cei români. Alte schimbări reflectau promisiunea făcută de comandantul militar că stăpânirea românească se instaura pe vecie: româna a înlocuit maghiara ca limbă oficială, simbolurile româneşti au luat locul însemnelor habsburgice,

iar portretele regelui Ferdinand le-au înlocuit pe cele ale împăratului Franz Joseph. Au urmat măsurile obişnuite unei ocupaţii militare: stare de asediu, limitarea dreptului de adunare, controlul presei, confiscarea armelor de foc şi pedeapsa cu moartea pentru spionaj. N-au existat expulzări în masă, deşi s-au dat ordine ca 40 de „notabili maghiari şi germani" să fie trimişi într-un sat de la periferia Braşovului. Potrivit instrucţiunilor armatei române, averea statului ungar urma să fie confiscată „în orice împrejurare". Averea instituţiilor româneşti avea să „rămână intactă". Averea cetăţenilor germani şi unguri nu avea să fie „confiscată, ci sechestrată şi folosită de stat". Acelaşi principiu urma să fie aplicat averii bisericilor şi şcolilor parohiale altele decât cele ortodoxe sau unite româneşti.[32]

Spre deosebire de suferinţa produsă ungurilor şi saşilor, sosirea armatei române a provocat, după cum era de aşteptat, o nemărginită veselie în rândul românilor transilvăneni. Când a intrat în Braşov, Regimentul 6 Infanterie a fost întâmpinat cu lacrimi, flori şi urale puternice. Mulţimea i-a escortat pe comandant şi trupele acestuia la biserica ortodoxă română pentru ceremonii religioase, discursuri şi intonarea imnului naţional al României. Un titlu apărut în *Gazeta Transilvaniei* în cele trei culori româneşti le ura *„Bine aţi venit!"*. „Fraţii eliberatori au sosit", se spunea în continuare. „A sunat ceasul... Înainte cu Dumnezeu pentru Rege şi ţară." Pentru majoritatea românilor, era un vis împlinit. „Îmi venea să cânt şi să joc", îşi amintea filologul român transilvănean de reputaţie internaţională Sextil Puşcariu. Relatările cu privire la primirea făcută trupelor române au stârnit bucurie şi lacrimi şi la Bucureşti. În alte regiuni din cuprinsul Carpaţilor, în satele româneşti mai mici, primirea a fost mai simplă, dar la fel de cordială. La Veşteni şi în alte sate de pe valea Oltului, populaţia s-a îmbrăcat în costume de sărbătoare şi a adus flori. Preoţii, conştiinţa de veacuri a naţionalismului românesc în Transilvania, i-au binecuvântat pe eliberatori cu crucea şi Evanghelia. La Săcel, ca şi la Răşinari, bărbaţi şi femei au jucat hora împreună cu ofiţeri şi soldaţi români, „un joc pentru reîntregirea mult aşteptată... împlinirea unui vis", îşi amintea un participant. La Şercaia, pe lângă flori, femeile şi fetele au umplut raniţele soldaţilor cu pâine şi slănină. În multe sate, bărbaţii îi ajutau pe soldaţi la construcţiile militare, făceau pe ghizii şi furnizau informaţii despre inamic. Părintele Moteş, directorul şcolii

unite din Răşinari, „şi-a oferit serviciile armatei române la sosirea acesteia" şi a efectuat „acţiuni de spionaj", potrivit surselor austriece.[33]

Identificarea transilvănenilor cu cauza românească a exacerbat îngrijorarea armatei habsburgice cu privire la loialitatea celor aproape 500 000 de soldaţi de naţionalitate română aflaţi în rândurile sale. După mobilizarea din 1914, un număr semnificativ, inclusiv de ofiţeri în rezervă, fugise deja peste Carpaţi ca să nu fie nevoiţi să lupte pentru Austro-Ungaria. Unii au intrat în armata română. După declaraţia de război din august 1916, statul major al armatei române a făcut un apel direct la ceilalţi să dezerteze: „Astăzi, locul vostru nu este în armata austro-ungară. Plecaţi din rândurile ei şi veniţi fără întârziere sub drapelul românesc." AOK a luat repede măsuri, mutând din Transilvania unităţile sedentare de rezervă, predominant româneşti. Dezertările au început imediat să se înmulţească şi au continuat pe parcursul războiului, mai ales pe frontul rusesc, unde se aflau majoritatea unităţilor de luptă ale românilor transilvăneni. La puţine săptămâni după începutul războiului, von Hötzendorf raporta câteva cazuri în care erau implicaţi ofiţeri români, adăugând cu o urmă de consternare: „Aproape toţi aceşti ofiţeri dezertori au fost decoraţi pe front de la izbucnirea războiului." El a dat ordin să fie urmăriţi toţi ofiţerii în rezervă şi ofiţerii aspiranţi români. Chiar şi fidelitatea ofiţerilor de carieră, loiali în trecut kaizerului Franz Joseph, considerat protectorul lor împotriva discriminării ungureşti, a fost subminată, cu atât mai mult după moartea monarhului la 21 noiembrie. Printre soldaţii de rând, controlul strict al informaţiilor şi rapiditatea succesului românesc au produs confuzie în privinţa evenimentelor de pe câmpul de luptă. Exprimarea făţişă a simpatiei pentru cauza românească era ceva riscant. În particular însă, vestea invaziei a produs multă bucurie, tot aşa cum înfrângerile care au urmat au produs multă mâhnire. După aceea, soldaţii au adoptat o atitudine de „rezistenţă nedeclarată" faţă de efortul de război al habsburgilor.[34]

5

Începe războiul pe frontul dobrogean

Aşa cum fusese planificat, Puterile Centrale au ripostat invadării Transilvaniei cu un atac la graniţa de sud a României. Pe 31 august, Mackensen şi-a mutat cartierul general la Târnovo, în nordul Bulgariei, şi s-a întâlnit cu generalul Stefan Toşev, comandantul Armatei a III-a bulgare. Ei au căzut de acord asupra planului de acţiune elaborat de colonelul Hentsch: hărţuirea românilor de-a lungul întregii frontiere, dar accentul trebuia pus pe desfăşurarea unui atac puternic asupra cetăţii Turtucaia.[1] În ciuda momentelor de încordare, între comandamentul lui Mackensen (OKM) şi Armata a III-a s-a stabilit o relaţie viabilă. Germanii îl respectau pe Toşev pentru onestitatea şi integritatea sa morală, trăsături pe care le găseau rareori în Balcani. Totuşi, asemenea altor comandanţi bulgari, el se opunea uneori directivelor operative ale lui Mackensen. Pentru a se asigura că acestea erau urmate cu promptitudine, germanii invocau autoritatea regală a prinţului moştenitor de 22 de ani, Boris, care stătea la cartierul general al Armatei a III-a, servind drept translator şi intermediar. Cu puţine excepţii, el a insistat să fie aplicate planurile lui Mackensen. Se înţelege că germanii îl considerau pe Boris „sufletul Armatei a III-a".[2]

FORŢELE COMBATANTE

Iniţial, Armata a III-a bulgară a cuprins două divizii şi jumătate de infanterie, o divizie de cavalerie şi două mici, dar vitale detaşamente germane. DI 4 bulgară era concentrată la sud-vest de Turtucaia, DI 1 bulgară, la sud-est de Turtucaia, iar jumătate din DI 6, la est, lângă Bazargic. În plus, DC 1 se afla aproape de mijlocul frontierei dobrogene, pregătită să se deplaseze fie la est, fie la vest.

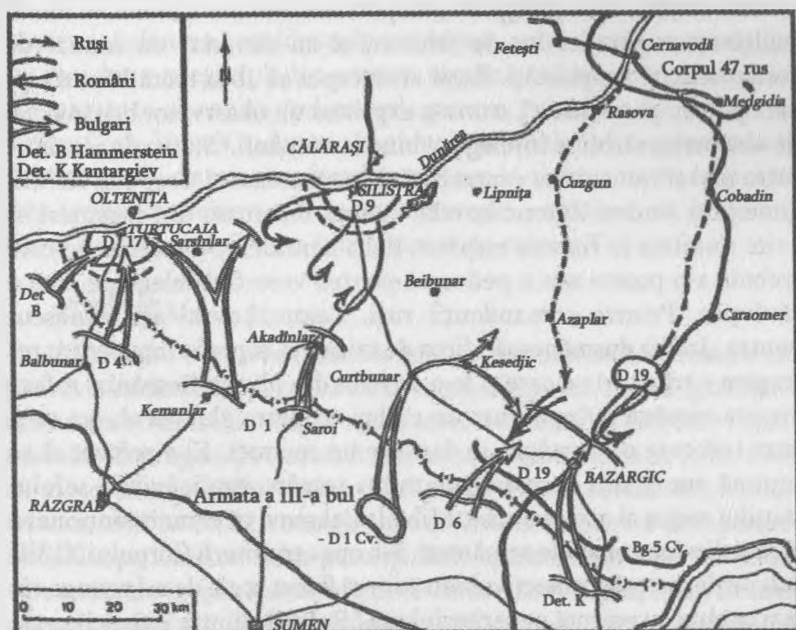
Un detaşament german a fost ataşat la DI 4, iar altul a fost poziţionat lângă coasta Mării Negre. Armata a III-a fusese staţionată în nordul Bulgariei în timpul campaniei din 1915-1916 împotriva Serbiei; prin urmare, nu avea prea multă experienţă de luptă cu românii. Avea, în schimb, alte avantaje. Trecând în ofensivă, ea putea să aleagă punctul în care urma să atace şi să-şi concentreze forţele. De asemenea, datorită alianţei cu Germania beneficia de o tehnică importantă: avioane, aparatură de comunicaţie, mijloace de transport, mitraliere şi, în primul rând, artilerie grea. Cu ea a venit însă şi tutela germană, care era adeseori greu de suportat.[3] Existau şi beneficii psihologice. Moralul trupelor a fost ridicat de perspectiva unui „război sfânt" de recucerire a fostului teritoriu naţional. În plus, se putea conta pe entuziasta susţinere a importantei populaţii bulgăreşti din sudul Dobrogei.[4]

Dobrogea era apărată de Grupul de Luptă Est al Armatei a III-a române. El răspundea de apărarea unei graniţe care se întindea pe 150 de kilometri de la Dunăre la Marea Neagră, de-a lungul unei stepe ierboase cu câteva dealuri, dar fără obstacole naturale. În conformitate cu priorităţile Ipotezei Z, pentru Dobrogea au fost repartizate numai trei divizii de infanterie şi o brigadă de cavalerie: DI 17 staţionată la Turtucaia, DI 9 la Silistra şi DI 19 cu o brigadă de cavalerie în estul

Generalul Stefan Toşev, comandantul Armatei a III-a bulgare.
Sursa: Ernst Kabisch, *Der Rumänienkrieg, 1916* (Berlin, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1938).

Dobrogei, lângă Bazargic. Importanța secundară acordată frontului din sud se reflecta în calitatea personalului și echipamentului. Dintre cele 54 de batalioane de infanterie, numai zece erau de cea mai înaltă clasă, 20 erau de rezervă, 19 erau de categoria a patra (cea mai joasă), iar cinci erau de miliție. Generalul Averescu aprecia că, „de fapt, batalioanele de categoria a patra și cele de miliție nu vor fi de ajutor într-o bătălie sângeroasă, dar sunt un element care creează panică". Multe erau înarmate cu puști Mannlicher depășite, de la 1878; mitraliere erau puține. Artileria română era incapabilă să răspundă barajelor inamicului, ceea ce avea un efect devastator asupra soldaților și moralului infanteriei române. Soldații erau demoralizați și din cauza psihologiei războiului din sudul Dobrogei. Spre deosebire de camarazii lor care eliberau Transilvania, ei apărau un teritoriu recent câștigat, locuit în mare parte de populații neromânești, multe dintre ele ostile. Soldații români erau intimidați de ideea că dușmanul era

Începe războiul în Dobrogea. Hartă adaptată în ediția University Press of Kansas după Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916-1917* (București, Editura Militară, 1967).

mai bine echipat, mai înflăcărat şi mai nemilos în luptă. Ultima impresie era întărită de prezenţa în Dobrogea a temuţilor comitagii, trupe neregulate bulgăreşti despre care se credea că „nu iau prizonieri, nici bărbaţi, nici femei, nici tineri, nici bătrâni". Strigătul „vin bulgarii!" era uneori de ajuns pentru a stârni panică.[5]

Forţele româneşti din Dobrogea erau completate cu un corp expediţionar rus, promis prin convenţia militară. În locul celor 50 000 de oameni aşteptaţi de români, nu au sosit mai mult de 30 000 de soldaţi.[6] Corpul expediţionar era compus dintr-o divizie cazacă de cavalerie cu efectiv insuficient, o divizie rusă de infanterie, sleită de puteri, şi o divizie sârbă care nu primise botezul focului, formată din prizonieri de război austro-ungari.[7] În orice caz, forţele ruseşti, denumite Corpul XLVII, au sosit cu promptitudine pe pământ românesc la 28 august, cu vaporul, pe Dunăre, şi pe jos, după ce au traversat Dunărea la Isaccea pe un pod de pontoane. Deşi au fost primite cu pâine şi sare, conform tradiţiei ortodoxe, românii au avut curând motive să se plângă de comportamentul lor. Cazacii au fost la înălţimea reputaţiei lor de jefuitori şi au devastat un număr de restaurante şi proprietăţi. Ruşii au început să „bea toată băutura pe care puteau pune mâna", cum s-a exprimat un observator britanic. Pe de altă parte, sârbii se înţelegeau bine cu românii.[8] Starea de tensiune între ruşi şi români era exacerbată de comandantul Corpului XLVII, generalul Andrei Zaioncikovski. Acesta încercase din răsputeri să evite numirea în funcţia respectivă şi a considerat-o o cruce pe care trebuia s-o poarte sau o pedeapsă pentru vreo fărădelege pe care o săvârşise. Printre comandanţii ruşi, Zaioncikovski era cunoscut pentru „ironia duşmănoasă", lipsa de iniţiativă şi preferinţa pentru retragere – trăsături pe care şi le-a dovedit din plin în România. A face armata română să lupte într-un război modern, glumea el, era ca şi cum i-ai cere unui măgar să danseze un menuet. El a refuzat să se supună autorităţii comandamentului român, explicându-i şefului statului major al armatei ruse, Mihail Alekseev, că el nu intenţiona să scoată din foc castanele româneşti. S-a opus trimiterii Corpului XLVII atât de departe, iar obiectivul său pare să fi fost acela de a-l retrage cât mai curând cu putinţă pe teritoriul rus.[9] Relaţiile dintre Zaioncikovski şi români n-au fost de bun augur pentru campania din Dobrogea.

Toate forţele româneşti din Dobrogea se aflau sub direcţia comandantului Armatei a III-a, generalul Mihail Aslan. Zvelt, spilcuit şi ager

Generalul Andrei Zaioncikovski.
Sursa: *The Times History of the War* (Londra, *The Times*, 1917-1918).

la minte, Aslan era considerat de unii drept „unul dintre comandanţii cel mai bine pregătiţi" din armata română. Alţii îl considerau un diletant care-şi neglija îndatoririle pentru partidele de cărţi de la Jockey Club. Numit în funcţie în ajunul războiului, el n-a avut ocazia să participe la dispunerea forţelor sale sau la elaborarea strategiei pe care trebuia s-o urmeze.[10] Această strategie – apărarea de pe poziţii rigide a graniţei ţării – era întruchipată de cetatea Turtucaia.

TURTUCAIA

La început tabără romană, iar apoi cetate turcească, Turtucaia era situată la extremitatea vestică a Dobrogei. Bulgarii îi ziceau „ghimpele din inima teritoriului bulgar". Ca ancoră a sistemului defensiv românesc din Dobrogea, Turtucaia fusese puternic fortificată în 1913-1916 cu ajutorul inginerilor militari belgieni. Aceste fortificaţii, neterminate încă în 1916, constau în trei linii concentrice de apărare, sprijinite pe Dunăre. Linia principală de apărare se afla pe înălţimile care străjuiau oraşul, încorporând 15 centre de rezistenţă, sau forturi, situate la circa doi kilometri unul de altul. Aceste forturi erau legate printr-o reţea de tranşee puţin adânci, protejate de obstacole din sârmă ghimpată. Deşi ultimele aveau o lăţime de 10-15 metri, ele nu erau continue şi aveau o înălţime atât de mică, încât „un căţeluş putea

sări peste ele". La patru kilometri în spatele liniei principale de rezistență se afla o linie secundară, primitivă, a cărei valoare era extrem de limitată. Din punct de vedere organizatoric, întregul sistem defensiv era împărțit în trei sectoare, I (vest), al II-lea (sud) și al III-lea (est), fiecare cu comandantul său. Cea mai mare parte a artileriei din dotarea garnizoanei se afla în linia principală. Predominau tunurile de calibru mic (37 mm, 53 mm). Cele de calibru mai mare erau depășite, imobile sau nu puteau trage spre flancuri sau în spate. Cetatea beneficia însă întrucâtva de puterea de foc a monitoarelor românești de pe Dunăre care controlau această porțiune a fluviului.[11] Din păcate, concepția defensivă pusă în practică la Turtucaia ignora lecțiile învățate pe alte câmpuri de luptă în 1914-1916: vulnerabilitatea fortificațiilor fixe în lipsa unei forțe de susținere mobile, necesitatea absolută a artileriei grele și pericolul concentrării tuturor resurselor într-o singură linie de apărare. O altă slăbiciune fundamentală a cetății Turtucaia era poziția ei: expusă la capătul vestic al Dobrogei, departe de forțele ruso-române, aflate mai spre est și fără o legătură sigură cu restul teritoriului României. Deși legată de Oltenița, situată peste Dunăre, printr-un cablu telefonic scufundat și o grămadă de mici ambarcațiuni, ea nu avea un pod. Pe când cetatea geamănă de la Silistra, situată în aval și mai puțin importantă, beneficia de o legătură printr-un ponton, Turtucaia a rămas un „cap de pod fără pod".[12]

Dar, conform concluziei trase ulterior de Mackensen, slăbiciunea Turtucaiei nu consta în primul rând în fortificațiile acesteia, ci în soldații români care o apărau, în special conducătorii lor. Comandantul cetății și al DI 17 era generalul Constantin Teodorescu. Acesta primise o pregătire militară avansată la Școala Superioară de Război de la Viena și își făcuse un renume în calitate de geograf militar înainte de a fi numit în 1915 să supravegheze construcția fortificațiilor de la Turtucaia. Deși evenimentele vor demonstra că a fost un conducător slab, trebuie arătat că solicitările repetate ale lui Teodorescu de a i se aloca resurse mai bune, în special artilerie de calibru mai mare și mijloace mai bune de culegere a informațiilor, au rămas neonorate. Sistemul de informații și de comunicare în general erau atât de ineficiente, încât Teodorescu a aflat pentru prima oară de declarația de război a bulgarilor prin intermediul zvonurilor.[13] DI 17, care cuprindea majoritatea apărătorilor Turtucaiei, abia fusese constituită din două regimente de rezervă și două regimente regulate. Asemenea

armatei române în ansamblu, ea fusese slăbită prin încorporarea multor recruţi neinstruiţi. Corpul de cadre al acesteia era cu totul inadecvat. Predominau ofiţerii rezervişti cu pregătire minimă. Soldaţii pe care aceştia îi conduceau erau la fel de slab pregătiţi. Moralul era scăzut; oamenii se simţeau în nesiguranţă şi izolaţi.[14]

Forţa ofensivă de la Turtucaia era compusă din DI 4 bulgară, o brigadă a DI 1 bulgare şi un detaşament format din patru batalioane germane comandate de maiorul von Hammerstein. Cel care comanda atacul era generalul Pantalei Kiselov (1863-1927), erou al războiului bulgaro-sârb de la 1885, care beneficiase de pregătire specializată de stat major în Franţa – de aici şi preferinţa lui pentru atacul frontal.[15] Kiselov avea o superioritate numerică de numai 1,4 la 1, dar, concentrându-şi forţele în zona principală a atacului (sectorul al II-lea sud), a realizat un avantaj local de 2,25 la 1. Forţele lui Kiselov beneficiau şi de alte avantaje importante faţă de români, inclusiv de un sistem excelent de informaţii secrete obţinute cu ajutorul localnicilor. Cel mai important avantaj pe care-l poseda Kiselov era însă moralul deosebit de ridicat al soldaţilor săi, dintre care unii se născuseră în regiune şi emigraseră după 1913. Aceştia juraseră să întoarcă Turtucaia la patria-mamă. Pentru ei, „ceasul răfuielii" sunase.[16]

În vreme ce forţele bulgăreşti plănuiau atacul asupra Turtucaiei, în estul Dobrogei au avut loc ciocniri locale de-a lungul frontierei cu Bulgaria. Pe 30 august, o bandă de comitagii s-a infiltrat în oraşul Bazargic, devastând proprietăţile şi determinând autorităţile municipale şi pe cetăţenii români să fugă îngroziţi. Pe 3 septembrie, la Balcic, oraş situat pe coastă, s-a întâmplat acelaşi lucru. Când garnizoana românească a fugit, „populaţia bulgărească, plină de bucurie, a ridicat pretutindeni steagul bulgăresc".[17] Reacţia generalului Nicolae Arghirescu, comandantul DI 19 române, a fost una indecisă. Iniţial, el a trimis trupe care să reocupe Bazargicul, dar, aproape imediat, le-a ordonat să se retragă, menţionând nevoia de a aştepta ca forţele lui Zaioncikovski să avanseze înainte de a se angaja în luptă cu duşmanul. Această decizie pare să fi fost înţeleaptă având în vedere dezastrele care urmau să se întâmple, dar superiorii săi, informaţi în mod greşit că, la Turtucaia, lucrurile mergeau bine, au ordonat reocuparea Bazargicului. La 4 septembrie, după un marş lung şi obositor, unităţi ale DI 19 au ajuns la periferie, unde au fost oprite de tirul artileriei

grele şi de infanteria bulgărească. Deşi recucerirea Bazargicului era mai mult o obligaţie strategică şi tactică decât o necesitate, un atac mai amplu a fost ordonat pentru data de 5 septembrie. La el a participat şi un contingent de avangardă al ruşilor, însă atacul a fost prost organizat şi nesusţinut de artilerie, fiind respins cu pierderi grele.[18] Atunci, a apărut pe front Arghirescu, care a ordonat o nouă retragere, a sărit în maşină şi s-a îndreptat spre spatele frontului. Oamenii săi, sleiţi de puteri şi demoralizaţi după ce mărşăluiseră aproape 60 de kilometri în două zile, s-au retras, unii dintre ei în dezordine. Confuzia a fost sporită de faptul că Zaioncikovski, care fusese numit la comanda tuturor forţelor din Dobrogea, a ordonat, pe 6 septembrie, să se facă o nouă încercare de a cuceri Bazargicul. Aceasta fost urmată de un alt ordin de retragere. Pe când DI 19 se retrăgea, un tânăr locotenent român a auzit întâmplător doi comandanţi de brigadă exprimându-şi „consternarea" în privinţa „ordinelor şi contraordinelor, acum atacă, acum retrage-te". El a tras concluzia că Arghirescu era „complet dezorientat" şi că comandamentul român, în general, „învăţa să facă război pe spinarea noastră".[19]

În opoziţie cu aceste manevre confuze era acţiunea agresivă a DC 1 bulgare, comandate de generalul Ivan Kolev, un experimentat veteran al campaniilor din Serbia şi Macedonia. Pe 2 septembrie, el a surprins două batalioane româneşti de infanterie mutându-se, fără o recunoaştere preliminară, lângă Kurtbunar, la nord-vest de Bazargic. Românii au fugit panicaţi, lăsând în urmă 100 de morţi şi 165 de prizonieri. A doua zi, nu foarte departe, Kolev a atacat Brigada a 6-a Mixtă românească, care se retrăgea şi ea fără să se asigure cum ar fi trebuit. Peste 650 de români au fost ucişi şi 728 capturaţi; restul au fugit în dezordine. „Confuzia era de nedescris", îşi amintea un ofiţer român. „Într-un zgomot asurzitor, soldaţii alergau disperaţi pe câmp în vreme ce căruţele, două sau trei la un loc, blocau drumurile în goana cailor." Echipamentul, inclusiv nepreţuita artilerie, a fost abandonat.[20] Aceste prime ciocniri din estul Dobrogei au ridicat moralul bulgarilor. Premierul Vasil Radoslavov se lăuda „bucuros" ministrului austriac de la Sofia că românii nu puteau ţine piept „trupelor bulgăreşti pline de o ură fanatică faţă de ei".[21] Aceste înfrângeri ale românilor nu erau decât un semn a ceea ce avea să urmeze.

LANSAREA ATACULUI ASUPRA TURTUCAIEI (2-4 SEPTEMBRIE)

În dimineaţa zilei de 2 septembrie, forţele germano-bulgare au trecut graniţa şi s-au apropiat de primele avanposturi defensive de la Turtucaia. În sectorul al II-lea (sud), unde s-a dat atacul principal, unităţi ale DI 4 au trecut cu uşurinţă de poziţiile româneşti. În sectorul al III-lea (est), forţele româneşti s-au retras chiar înainte de a fi atacate. Numai în sectorul I (vest), atacatorii au întâmpinat o rezistenţă semnificativă. Aici, germanii lui Hammerstein au înaintat foarte uşor la început, datorită tunului-„automobil" care le-a insuflat teamă adversarilor. Mai târziu însă, în cursul aceleiaşi zile, germanii au fost opriţi de tiruri de artilerie, trase mai ales de pe monitoarele româneşti aflate pe Dunăre. Pe ansamblu, până în seara acestei prime zile, apărătorii Turtucaiei se retrăseseră pe linia principală de apărare. Bulgarii erau uimiţi de pasivitatea românilor. Încă din seara zilei de 3 septembrie, telegramele lui Teodorescu adresate MCG şi cartierului general al Armatei a III-a arătau cât de alarmat era de amploarea atacului inamic şi indicau faptul că generalul român era înclinat să evacueze zona.[22]

Conducătorii statului român au refuzat însă să recunoască gravitatea situaţiei de la Turtucaia. Se spune că, atunci când a fost informat despre atac, prim-ministrul Brătianu ar fi replicat: „Este o simplă demonstraţie... Ei [bulgarii] nu au acolo decât o brigadă, în vreme ce generalul Teodorescu are o divizie." Primul răspuns venit de la MCG hotăra pur şi simplu că Turtucaia „trebuie să reziste până la capăt". S-au făcut încercări de a i se trimite lui Teodorescu trupe suplimentare din rezervele aflate în Bucureşti şi împrejurul oraşului. Primul contingent însă n-a reuşit să se îmbarce în trenuri deoarece gările erau blocate din cauza congestiei generale şi a confuziei care însoţea mobilizarea. Pentru a soluţiona astfel de probleme, au fost folosite în regim de urgenţă vehicule cu motor, inclusiv automobile particulare şi taximetre rechiziţionate de pe străzile Bucureştiului.[23] Din păcate pentru români, analogia cu Bătălia de pe Marna se oprea aici. Următoarele două zile (3-4 septembrie) au fost relativ liniştite, deoarece bulgarii şi-au adus infanteria şi artileria pentru atacul principal. Această întârziere îi dădea comandamentului român posibilitatea să înceapă o oportună evacuare spre est pentru a putea consolida forţele ruso-române din Dobrogea pe o poziţie mai uşor de

apărat, conform părerii multora de la cartierul general al Armatei a III-a române. MCG era însă reticent: „Turtucaia nu trebuie să cadă, garnizoana trebuie să reziste până la ultimul om fiindcă vor veni în ajutor trupe proaspete. Acesta este Ordinul Suveran al Majestății Sale Regele."[24]

Posibilitatea unui atac pe flanc din partea forțelor ruso-române în altă parte a Dobrogei îi preocupa într-adevăr pe comandanții germani și bulgari. Așa cum am văzut însă, DI 19 română din est nu prea era în măsură să ofere ajutor, iar Zaioncikovski avea planul lui, acela de a recuceri Bazargicul. Pe 4 septembrie, el a ignorat un apel urgent de a trimite toate unitățile disponibile în marș forțat spre Turtucaia. În apărarea lui Zaioncikovski trebuie arătat că, chiar și în marș forțat, ar fi fost imposibil să se parcurgă cei 100 de kilometri până la Turtucaia înainte ca orașul să capituleze.[25] Singura posibilitate realistă de ajutorare a forțelor de la Turtucaia o reprezenta DI 9 staționată la Silistra. Pe 4 septembrie, comandantului acesteia, generalul Ion Basarabescu, i s-a ordonat să trimită spre sud-vest un „detașament ofensiv de recunoaștere" de forța unui batalion. Când au întâmpinat prima rezistență din partea inamicului, soldații au intrat în panică și s-au retras în dezordine la Silistra. O nouă expediție, mai mare, a plecat pe 5 septembrie. A doua zi însă, când avangarda a fost atacată de cavaleria și artileria inamică, toată coloana a început să se retragă. Stârnită de strigăte precum „vin bulgarii" și „fugiți de cavaleria bulgară", panica i-a cuprins repede pe soldați. Infanteriștii și-au aruncat armele și au fugit, amestecându-se cu artileria. Tunarii și-au părăsit armele, au încălecat pe animalele de tracțiune și au fugit în galop. Căruțele cu provizii și materiale medicale, multe dintre ele mânate de localnici de origine bulgară sau turcă, au fost prinse în învălmășeală. Basarabescu, care însoțea expediția, s-a întors repede la Silistra în automobilul propriu.[26]

CĂDEREA TURTUCAIEI (5-6 SEPTEMBRIE)

Între timp, în dimineața zilei de 5 septembrie, Kiselov a lansat atacul final împotriva Turtucaiei. În sectorul al II-lea (sud), soldații bulgari au înaintat cu un „zel arzător"; două regimente au atacat cântând „O, Dobrogea, tu ești paradisul nostru pământesc". Românii, în cea mai mare parte, au început să abandoneze imediat ceea ce era singura lor linie adevărată de apărare. O retragere locală a provocat

alta. Retragerea s-a făcut în mare măsură în panică și dezordine. Maiorul Ulrich von Henning, ofițerul de legătură al germanilor, a observat mai târziu șiruri de soldați români morți, zăcând cu fața îndreptată spre Turtucaia, împușcați în spate în timp ce fugeau.[27] Rezervele trimise pe front s-au împrăștiat repede când au avut de înfruntat tirul artileriei. Ici, colo, unitățile române au luptat chiar bine. În ciuda pierderilor îngrozitoare suferite, în urma cărora a rămas cu numai 400 de oameni, Regimentul 79 Infanterie s-a regrupat și a contraatacat. În unele cazuri, servanții tunurilor românești au rezistat cu înverșunare, cedând numai după sângeroase lupte corp la corp. Dovada faptului că nu puțini români s-au bătut bine poate fi găsită în cifrele privind pierderile suferite de bulgari, care au ajuns la 50% în unele unități din sectorul al II-lea. În sectorul al III-lea (est) însă, Brigada I a DI 1 bulgare a avansat ușor spre Dunăre, aflată la nord. La ora 18:30, ea a atins înălțimile de la est care străjuiau fluviul, izolând complet Turtucaia. Până la căderea serii în ziua de 5 septembrie, românii predaseră 13 dintre cele 15 forturi și se retrăseseră pe o ultimă linie de rezistență. Colonelul Gerhard Tappen, noul șef de stat major al lui Mackensen, care a sosit în acea seară într-o inspecție personală, a fost surprins și mulțumit.[28]

În noaptea de 5 spre 6 septembrie, confuzia și disperarea au domnit în tabăra românească. Numai două forturi din linia principală de apărare mai rămăseseră în posesia apărătorilor. Practic, se pierduse toată artileria. În aproape toate unitățile, efectivele se reduseseră cu 50%. Mulți soldați se retrăseseră deja pe malurile Dunării și încercau să treacă pe partea cealaltă. MCG se agăța însă în continuare de speranța că mai multe întăriri sau un ajutor primit din est putea salva Turtucaia. A menținut hotărârea conform căreia garnizoana trebuia să lupte până la ultimul om. Întăririle luate din rezervele de lângă București, care sosiseră cu țârâita mai devreme, au ajuns în cele din urmă în număr mare pe 5 septembrie, în cursul zilei și al serii. Trimise în grabă la Turtucaia înainte de încheierea mobilizării și concentrării, aceste unități au sosit fără forțele de sprijin. Ele au fost aruncate în luptă la nimereală, fără ordine și fără niciun țel. În aceste condiții, întăririle au contribuit în mică măsură la apărarea Turtucaiei. Multe au sosit doar pentru a fi capturate.[29]

În vreme ce la români era harababură, Kiselov a dat ordin trupelor sale să atace în zori, „pentru a-l zdrobi pe dușman și a-l

arunca în Dunăre". La 4:30, artileria sa a dezlănțuit un „uragan de obuze", urmat de înaintarea infanteriei la ora 6 dimineața. Apărătorii români au început să cedeze teren aproape imediat. Soldații bulgari, simțind victoria finală, și-au scos baionetele și au dat năvală strigând „ura". Teodorescu a ordonat imediat un contraatac, îndemnându-și oamenii să reziste „cu orice preț până la sosirea ajutoarelor". În ciuda eroismului unor unități, contraatacul românilor a eșuat. După aceea, apărătorii n-au mai opus o rezistență serioasă, iar bulgarii au trecut de ultima linie de apărare a Turtucaiei și au pătruns în suburbiile orașului. Demoralizați și cuprinși de panică, soldații români s-au retras, fugind, spre centrul localității. La ora 11:00, Teodorescu a telefonat MCG: „Situația este disperată; nicio speranță de ajutor din partea Diviziei 9 [Silistra]. Solicit ordine." Răspunsul primit a fost să nu capituleze, dar, „în niciun caz, statul major al cetății nu trebuie să cadă prizonier". La 13:40, Teodorescu a sosit la docuri într-un automobil și s-a urcat într-o ambarcațiune pentru a trece de cealaltă parte a fluviului, după cum ordonase MCG.[30]

Ultimele ore ale zilei de 6 septembrie de la Turtucaia au fost pline de haos și tragedie. Buimăciți, fără o conducere competentă, terorizați de perspectiva căderii în mâinile bulgarilor, majoritatea soldaților români erau stăpâniți de un singur gând: să scape. Cei care au încercat să meargă pe lângă fluviu spre Silistra au fost împinși înapoi de artileria inamică și atacați de comitagiii bulgari și de localnici. Majoritatea au pornit-o în amonte, spre docuri, căutând o barcă cu care să fugă. Atât de aprigă a fost lupta dintre cei care voiau să se suie în puținele ambarcațiuni disponibile, încât multe s-au încărcat prea tare și s-au scufundat, ocupanții lor înecându-se. Unii soldați s-au aruncat în apă și au încercat să înoate, agățându-se de bucăți de lemn pentru a pluti. Foarte puțini au reușit să învingă cei 800 de metri de apă repede curgătoare și să ajungă pe celălalt mal.[31] Când soldații bulgari au pătruns în oraș, soldații români au început să strige din toate părțile: „ne predăm", „depunem armele", „ ne predăm". „Bucăți de pânză albă, ștergare și batiste fluturau deasupra multor capete." La 16:30, colonelul Nicolae Mărășescu, singurul ofițer de rang înalt rămas în zonă, i-a trimis lui Kiselov o notă în germană: „Predau fără condiții toți ofițerii, soldații și muniția mea." Propunerea i-a fost acceptată după o oră. De vreme ce numai 3 500 de români reușiseră să scape, pentru 480 de ofițeri și peste 25 000 de soldați au început doi ani de cruntă captivitate.[32]

Vina pentru dezastrul de la Turtucaia a fost aruncată inițial asupra generalilor Teodorescu, Basarabescu și Aslan. În 48 de ore, toți trei au fost îndepărtați din funcții. Privind însă retrospectiv, este limpede faptul că amploarea dezastrului s-a datorat refuzului MCG de a ordona o retragere strategică. Această decizie a avut la bază considerente politice, nu militare, fiind vorba în special de impactul pe care evacuarea Turtucaiei l-ar fi avut asupra moralului marelui public. Această rigiditate, care a provocat pierderea garnizoanei, precum și a orașului, a amplificat foarte mult impactul negativ al înfrângerii asupra populației, guvernului și armatei române.

URMĂRILE BĂTĂLIEI DE LA TURTUCAIA

Cucerirea Turtucaiei a insuflat energie Puterilor Centrale. Soldații bulgari erau „copleșiți de bucurie", mai încrezători în puterile lor și mai devotați cauzei războiului datorită acestei „victorii de la Cannae". La Sofia era mare veselie. Studenții zburdau pe străzi, iar prizonierii români erau plimbați prin fața mulțimii. Premierul Radoslavov plănuia să-i batjocorească pe diplomații români înainte de plecarea acestora punându-i pe ofițerii capturați să mărșăluiască prin fața ambasadei lor, dar a renunțat la idee după ce ministrul austriac a obiectat.[33] Vestea cuceririi Turtucaiei a adus ușurare și bucurie în tabăra conducătorilor austrieci și germani. „Trăiască feldmareșalul [Mackensen]" a exclamat generalul Seeckt. Kaizerul Wilhelm, refăcut după depresia provocată de intrarea în război a României, a sărbătorit cu o petrecere cu șampanie dată în cinstea reprezentantului bulgar la OHL. Planul Puterilor Centrale de a submina avansarea armatelor române în Transilvania cu un atac în Dobrogea reușea mai repede decât îndrăzniseră ei să spere. Analizele lor, bazate pe aceste prime confruntări din Dobrogea, duceau la concluzia că starea armatei române era „foarte proastă", conducerea ei, „foarte nesigură" și că trupele acesteia, lipsite de experiența frontului, vor „cădea în neorânduială" când vor fi atacate energic de artilerie și mitraliere. Folosind această strategie, Mackensen era încrezător că „ar putea realiza multe" cu forțele sale, inferioare din punct de vedere numeric, în alte părți ale Dobrogei.[34]

Căderea Turtucaiei a avut un impact devastator asupra românilor. Un „val de consternare" a trecut peste conducătorii lor. Vechii susținători ai intervenției plângeau ca niște copii. Adversarii războiului spuneau „eu v-am zis", începând să se gândească la o pace

separată. Brătianu, care pusese la cale participarea României la război, era cuprins de deznădejde. Profund abătut, a plâns cu fața în mâini la o ședință de cabinet. Singura lui consolare a fost să aducă o grămadă de reproșuri aliaților României, în special generalului francez Maurice Sarrail, pentru faptul că n-au ajutat România atacând cu putere Bulgaria dinspre Salonic. Populația a aflat târziu, pe 7 septembrie, de capitularea Turtucaiei. Venind în toiul bucuriei provocate de înaintarea din Transilvania, vestea aceasta a lovit „ca un trăsnet". Panica a cuprins Bucureștiul. Imaginea bulgarilor trecând Dunărea și îndreptându-se spre oraș era în mintea multora. Cetățenii avuți au început să plece din capitală, ducându-se în Moldova sau chiar în Rusia.[35] Poate singurul rezultat favorabil al catastrofei de la Turtucaia pentru public în general a fost acela că, în locul visurilor legate de o victorie facilă, s-a născut conștiința faptului că războiul, dacă putea fi câștigat, avea să fie lung și sângeros. Lucru foarte important, capitularea Turtucaiei și reacția Bucureștiului au neliniștit și Înaltul Comandament Român. A fost o înfrângere tactică rușinoasă, dar, în sine, ea nu avea o importanță strategică prea mare. Cu toate acestea, a doua zi după capitularea orașului, MCG a început să limiteze avansarea în nord și să transfere trupe în sud. Curând, s-a decis ca ofensiva din nord să fie oprită cu totul, iar majoritatea armatei române să fie trimisă în sud într-o tentativă de a redobândi inițiativa în zonă. Această deplasare de forțe s-a încheiat cu o încercare nereușită de a trece Dunărea și a invada Bulgaria și, în același timp, a deschis calea unei contraofensive austro-germane în Transilvania.

6

Manevra de la Flămânda

Pe 6 septembrie, la prânz, în timp ce căderea Turtucaiei devenea certitudine, MCG ordonase transferul în sud a două divizii suplimentare, una din Armata I şi cealaltă din Armata a II-a. Acesta a fost primul pas al unui proces care s-a încheiat cu abandonarea totală a planului originar de război. Sub presiunea „valului de teroare care a cuprins cercurile guvernamentale şi Bucureştiul în general", regele a căutat păreri în afara MCG. Pe 7 septembrie, el i-a chemat la Periş pe Averescu şi doi generali în rezervă mai în vârstă. Averescu a susţinut cu tărie ideea opririi ofensivei din nord şi constituirea, în sud, a unei forţe puternice care să treacă la atac împotriva bulgarilor. Această manevră, a susţinut el, avea să pună capăt temerilor de la Bucureşti şi să refacă moralul armatei. Regele a răspuns numindu-l pe Averescu în locul lui Aslan la comanda Armatei a III-a. A doua zi, s-au dat ordine ca armatele din nord să-şi „suspende deocamdată" ofensiva în Transilvania. În următoarele zile, au început să se facă alte transferuri dinspre nord spre sud.[1]

ASCENSIUNEA LUI AVERESCU

În luna care a urmat, influenţa lui Averescu asupra operaţiunilor militare româneşti a crescut, spre marea satisfacţie a admiratorilor săi. Mulţimile din Bucureşti l-au aclamat când s-a prezentat la noul său post de comandă. Pe buzele multora se putea citi că „Averescu nu poate fi învins". Susţinătorii politici l-au calificat drept „singura speranţă" a României şi îşi doreau ca el să preia conducerea tuturor operaţiunilor militare. În două note prezentate regelui pe 10 septembrie, Averescu şi-a dezvoltat planul de ieşire din situaţia de criză. Susţinând că armata română nu putea desfăşura operaţiuni ofensive pe două fronturi având în vedere resursele ei limitate, el a propus să se treacă în defensivă în nord, unde Carpaţii ofereau cea mai bună

Generalul Alexandru Averescu.
Sursa: WikimediaCommons.org.

posibilitate de a rezista inamicului. Apoi, în sud, Armata a III-a, întărită, avea să treacă în ofensivă împotriva Bulgariei. Astfel, afirma el, avea să se pună capăt ameninţării la adresa Bucureştiului, să crească probabilitatea atragerii unor întăriri suplimentare din partea Rusiei şi, eventual, să contribuie la realizarea unei joncţiuni cu armatele aliate care atacau spre nord dinspre Salonic.[2] Expunerea de către Averescu a avantajelor defensivei în nord şi ofensivei în sud era meritorie. Dacă această strategie ar fi fost adoptată înainte de începutul războiului, campania din 1916 ar fi putut avea o cu totul altă desfăşurare. Dar o schimbare atât de radicală a planului de război în acel moment – o proverbială schimbare a cailor în mijlocul râului – era dezastruoasă, după cum au dovedit-o evenimentele ulterioare.

În acelaşi moment în care Averescu îşi prezenta recomandările, aliaţii României aduceau în discuţie păreri similare. Pe 7 septembrie, Alekseev a sugerat, având în vedere înfrângerea de la Turtucaia, o „schimbare temporară a planului de operaţiuni", „luarea unor unităţi de la armatele I, a II-a şi a IV-a [Nord] pentru a stabiliza situaţia în sud". „Nu există niciun motiv să ne temem de ceea ce s-ar putea întâmpla dacă, temporar, ofensiva din Transilvania se va opri. Nu există nicio ameninţare la adresa României în acest sector." Acest sfat a fost repetat cu mai multă insistenţă în zilele care au urmat. Şefii statelor majore francez şi britanic, Joffre şi Robertson, s-au făcut ecoul

sfatului dat de Alekseev, deşi ataşaţii lor militari de la Bucureşti nu erau de acord.[3] Între timp, MCG, în numele regelui, a solicitat opinia generalului Prezan. Într-o notă amănunţită datată 12 septembrie, Prezan propunea întărirea Armatei a III-a din sud, dar „cel mult cu una, două divizii", cu scopul de a lansa o „ofensivă viguroasă, dar limitată" pentru a lărgi frontul din Dobrogea şi a proteja capitala. Spre deosebire de Averescu, el stăruia ca ofensiva din Transilvania să se desfăşoare „în mod energic" cu scopul de a ajunge la râul Mureş, ceea ce avea să scurteze frontul şi să permită crearea unor rezerve. Sfatul lui Prezan era probabil cel mai bun răspuns la situaţia imposibilă în care se afla România, dar, la fel cu cel al lui Averescu, n-a prevăzut rapiditatea şi tăria cu care inamicul avea să riposteze cu contraatacuri atât în nord, cât şi în sud. Realismul lui Prezan l-a determinat ca, într-o audienţă personală la rege, să susţină şi ca baza de operaţiuni să fie mutată de la Bucureşti în Moldova ca măsură de protecţie în cazul unei posibile invazii inamice în Valahia. Brătianu, care a fost prezent la întâlnire, a respins această recomandare. „Era cu neputinţă", afirma el cu tărie, ca guvernul să fie evacuat din cauza „panicii care avea să se producă".[4]

Pus în faţa unor sfaturi contradictorii, regele a dat curs sugestiei lui Prezan ca şi comandanţii tuturor armatelor aflate pe front să fie consultaţi. Prin urmare, Culcer, Prezan şi Averescu au fost convocaţi la Periş în dimineaţa zilei de 15 septembrie. Crăiniceanu (Armata a II-a) a fost reţinut de operaţiuni pe front. Iliescu şi Brătianu au participat şi ei. Regele a deschis întâlnirea dând citire unor telegrame trimise de Alekseev şi Joffre, care recomandau insistent ca, temporar, să nu se mai pună accentul pe situaţia din nord, ci pe cea din sud. Apoi, le-a cerut părerea celor convocaţi. Şedinţa s-a transformat repede într-o aprigă confruntare între Prezan şi Averescu. Când Averescu şi-a început prezentarea cerând reorganizarea armatei, Prezan l-a întrerupt, arătând că aceasta nu are legătură cu întrebarea regelui. Când Prezan a expus argumentele din nota sa, Averescu le-a găsit „teoretice" şi „soporifice", după cum avea să scrie ulterior. Apoi, a luat iniţiativa făcând următoarea remarcă: „Dată fiind forţa necesară, aş şti ce trebuie făcut." „Ce anume, generale?" a întrebat nerăbdător Brătianu. „Aş trece Dunărea şi aş cădea în spatele lui Mackensen", a răspuns Averescu. Prezan a etichetat o asemenea operaţiune drept „periculoasă", afirmând că ea va lăsa descoperit frontul principal

(de nord). „Aceasta este părerea dumneavoastră, nu şi a mea”, a replicat Averescu. Apoi, Brătianu l-a oprit pe Averescu pentru o întâlnire particulară cu el şi cu regele; Prezan, ignorat, a plecat pe front.[5] În urma întâlnirii, care a continuat ca un „consiliu *à trois*”, Averescu a fost numit la comanda unui nou grup de armate, Sud, şi i s-a ordonat „să treacă la ofensivă împotriva armatei bulgaro-germane din Dobrogea cu scopul de a o distruge”. El avea să primească drept întăriri patru divizii suplimentare, dintre care trei urmau să fie luate din nord. În acelaşi timp, armatelor din Transilvania li s-a dat ordin să rămână în defensivă, pe poziţiile pe care le ocupau atunci.[6] Această hotărâre, de a anula irevocabil ofensiva din Transilvania şi de a începe o ofensivă majoră în sud, a avut temeiuri politice, nu militare: recuperarea teritoriului pierdut, răzbunarea umilinţei suferite la Turtucaia şi ridicarea moralului naţiei. A fost ultimul pas într-o manifestare a lipsei de cutezanţă care a început cu ocuparea de către duşman a Turtucaiei.

RETRAGEREA DIN DOBROGEA

În vreme ce se făceau pregătiri pentru operaţiunea lui Averescu, frontul din Dobrogea se micşora cu repeziciune. La două zile de la căderea Turtucaiei, MCG a ordonat DI 9 române să se retragă din Silistra şi să se deplaseze la est, de-a lungul Dunării, pentru a se alătura forţelor lui Zaioncikovski, denumite acum „Armata Dobrogei”. În acelaşi timp, acesta din urmă a fost instruit să se retragă la graniţa românească de dinainte de 1913. Prin urmare, până la 13 septembrie, frontul dobrogean se redusese de la 150 la 100 de kilometri, cuprinzând un arc de la lacul Oltina de pe Dunăre până la Mangalia, pe ţărmul Mării Negre. Această linie n-a rezistat mult. DI 9 a intrat în panică şi s-a retras la est, de-a lungul Dunării, când a fost atacată de o brigadă germană comandată de colonelul Johann Bode, care a folosit care blindate şi artilerie grea. În centru, diviziile sârbeşti şi ruseşti au cedat şi ele teren, dar nu atât de repede, şi cu pierderi grele pentru inamic. De-a lungul Mării Negre, cavaleria bulgară a străpuns poziţiile ruso-române şi au cucerit Caraomer (azi, Negru-Vodă – n.n.). În faţa acestui succes al inamicului, Zaioncikovski a ordonat, pe 14 septembrie, o nouă retragere generală de 30 de kilometri pe linia Rasova-Cocargea-Cobadin-Topraisar-Tuzla, ultima localitate fiind situată la numai 18 kilometri sud de importantul oraş-port Constanţa.[7]

Această ultimă retragere a determinat evacuarea unor târguri precum Mangalia, cu o importantă populaţie românească. Pentru civili, a fost o experienţă traumatizantă; bătrâni, copii şi femei, nu puţine cu prunci, fugeau din calea bulgarilor care înaintau, abandonându-şi bunurile pe drum. Soldaţi din DI 9, unii născuţi în regiune, îi îndemnau şi îi ajutau cărându-i pe copiii mici. Moralul era la pământ printre soldaţii bolnavi de dizenterie şi epuizaţi de marşurile şi contramarşurile din ultimele două săptămâni. Unii îşi aruncau raniţele şi îşi abandonau armele, inclusiv preţioasele mitraliere. Reocuparea de către bulgari a sudului Dobrogei a fost însoţită, de ambele părţi, de rapoarte cu privire la comiterea unor atrocităţi.[8]

Mackensen era nerăbdător să exploateze retragerea trupelor ruso-române printr-o ofensivă generală imediată, care să provoace o înfrângere decisivă. Până la realizarea ei, atacurile plănuite de el peste Dunăre aveau să fie amânate şi, odată cu acestea, „ajutorul destinat frontului nostru din Transilvania". Bulgarii însă, aflaţi în posesia teritoriului pierdut în 1913, ba chiar a unui teritoriu mai mare, se mişcau încet. „Acum, ei o să se culce pe lauri" a tras concluzia Mackensen. Maiorul Henning, ofiţerul german de legătură, punea letargia bulgarilor pe seama dorinţei acestora de a se opri şi a prăda: „Pentru ei, o vacă furată este ceea ce reprezintă pentru noi un steag."[9] Cu siguranţă că interesul bulgarilor de a ataca scăzuse odată ce principalul lor ţel în acest război fusese atins. Cu toate acestea, afirmaţia lui Toşev conform căreia o ofensivă generală ar fi fost riscantă deoarece, din cauza pierderilor bulgarilor şi a întăririlor primite de inamic, Armata a III-a, condusă de el, fusese depăşită numeric, era întemeiată. Diviziile româneşti de infanterie 2, 5 şi 15 sosiseră, iar DI 12 şi DI 115 ruseşti debarcau. Întăririle primite de Toşev în acest moment se limitau la DI turceşti 15 anatoliană şi 25 arabă.[10] Mai mult, turcii nu erau complet pregătiţi pentru luptă. Potrivit lui Mackensen, ei au sosit „pe jumătate instruiţi", fără „uniforme, arme [şi] cai". Majoritatea ofiţerilor lor de rang inferior nu ştiau să scrie şi să citească; de la nivelul batalioanelor în jos, nu se puteau da decât ordine verbale. Pe de altă parte, Mackensen avea să le laude în curând curajul, fiind „uimit" cât de repede învăţau. Chiar şi foarte criticul Henning a recunoscut mai târziu că DI 15 „în ansamblu... a luptat bine"; în acelaşi timp însă, a considerat că DI 25 a fost „laşă... De multe ori... divizia fugea pur şi simplu din cauza unei

singure lovituri de tun". S-a dovedit necesar ca, până la urmă, să fie amestecată cu soldaţi din DI 15 sau cu soldaţi bulgari. Dezamăgit atât de bulgari, cât şi de turci, Mackensen a început să se lamenteze: „De-aş avea eu trupe germane!... Un regat pentru o divizie germană." În ciuda presiunilor făcute de germani, Toşev a refuzat să participe la o ofensivă generală, gândindu-se chiar la o retragere limitată. Apelul adresat prinţului moştenitor Boris, care, de obicei, avea succes, a fost în zadar. Soldaţii bulgari, a răspuns el, „sunt viteji în atac, dar dacă apar situaţii periculoase, aleargă spre Sofia şi nici Dumnezeu nu-i poate opri".[11]

Prin urmare, în ultima parte a lui septembrie, pe frontul dobrogean n-a avut loc nicio ofensivă majoră. Au existat însă câteva atacuri şi contraatacuri locale ale beligeranţilor, la care au participat una, două divizii şi care au fost violente şi sângeroase. De exemplu, pe 19 septembrie, lângă Cocargea, un atac al DI 4 bulgare a fost respins în urma unor lupte grele date de voluntarii sârbi în cooperare cu trupe ruseşti şi româneşti. Bulgarii au pierdut 2 500 de oameni în lupta care a durat trei zile. Pierderile românilor s-au apropiat de 30% din totalul efectivelor implicate. Pierderile sârbilor au fost şi mai grele, însumând 3 940 de morţi, răniţi şi dispăruţi. Divizia a trebuit să fie retrasă temporar de pe linia frontului. Purtarea ei pe câmpul de luptă i-a atras însă respectul. „Cei mai buni de la inamic", avea să afirme Henning, „au fost sârbii, în ciuda pierderilor grele pe care le-au suferit."[12] Pe 21 septembrie, Zaioncikovski a ordonat DI 19 române, secătuită în luptă, să atace la sud de Topraisar. Această operaţiune, cunoscută ca Bătălia de la Mustafa-Aci, a fost un exemplu remarcabil de sacrificiu din partea soldaţilor români prost echipaţi. Atacând în câmp deschis, practic fără sprijinul artileriei – o mişcare „complet prostească", potrivit germanilor – infanteria română a fost sfâşiată şi apoi pironită la pământ de un uragan de proiectile ale inamicului. Oamenii începeau să-şi piardă curajul. Locotenentul Costescu a auzit un strigăt dinspre compania aflată lângă a sa: „Nu mai avansaţi, sunteţi făcuţi carne de tun." El a încercat să „se opună retragerii, dar nimeni nu-l asculta". În urma intervenţiei energice a generalului Constantin Scărişoreanu, care-l înlocuise pe capriciosul Arghirescu la comanda diviziei, ordinea a fost în cele din urmă restabilită. Apoi, Zaioncikovski a hotărât să renunţe la atac, ordonând diviziei să se retragă la Topraisar. În cele două zile ale Bătăliei de la Mustafa-Aci,

Infanteriști turci pe Frontul Românesc, 1916. Sursa: Ernst Kabisch, *Der Rumänienkrieg, 1916* (Berlin, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1938).

compania lui Costescu a pierdut 50% din efectiv. În pofida pierderilor, după două săptămâni, DI 19 a trebuit să participe la o nouă ofensivă.[13] În ultima săptămână a lui septembrie, frontul din Dobrogea a fost relativ calm. Bulgarii au trecut în defensivă, iar forțele ruso-române s-au pregătit pentru rolul pe care aveau să-l joace în planul lui Averescu de a „trece Dunărea și a cădea în spatele lui Mackensen".

PREGĂTIREA MANEVREI DE LA FLĂMÂNDA

Pe 17 septembrie, la două zile după consiliul de la MCG pe tema strategiei, Averescu a reapărut cu un plan amplu care prevedea un atac bifurcat în Dobrogea: o ofensivă întreprinsă de o Armată a Dobrogei întărită în est și un atac prin surprindere cu traversarea Dunării, la sud de București, lansat de un nou grup de luptă compus din cinci divizii. Regele a aprobat planul, iar ordinul de operații a fost emis în aceeași zi. Înclinându-se în fața preocupării lui Averescu pentru păstrarea secretului, regele l-a scutit de obligația de a da informații cu privire la detaliile operațiunii. Acest lucru i-a împiedicat pe cei de la MCG să se opună strategiei lui Averescu – lucru care ar fi putut corecta unele deficiențe ale planului. Averescu s-a apucat de misiunea sa cu o energie și o organizare care lipseau până acum pe Frontul de Sud. L-a vizitat de câteva ori pe Zaioncikovski la cartierul

său general de la Medgidia. Deşi l-a găsit o „persoană iritabilă", care trebuia tratată ca un „buboi copt", el a reuşit să-i obţină cooperarea.[14] A reorganizat de asemenea unităţile Armatei a III-a, modificându-i dispozitivul de luptă, şi a numit o comisie de experţi care să pregătească trecerea fluviului. După ce a supravegheat malurile Dunării de la sud de Bucureşti, comisia a stabilit un loc lângă Flămânda, un sătuc de luncă. Avantajele acestuia erau: o lăţime a fluviului potrivită pentru construcţia unui pod de pontoane, maluri uşor accesibile şi existenţa în apropiere a mijloacelor de transport. Principalul dezavantaj, vulnerabilitatea la inundaţii în cazul unor ploi prelungite, a fost recunoscut, dar n-a fost luat în calcul, având în vedere că, de obicei, vremea era bună toamna şi că existau planuri de a înălţa şi a îmbunătăţi drumurile locale.[15] Acest pariu pus pe starea vremii a fost prima greşeală care a contribuit la eşecul final a ceea ce a devenit cunoscut drept „Manevra de la Flămânda".

A doua greşeală a fost incapacitatea de a asigura o protecţie adecvată podului de pontoane care trebuia să fie ancora de salvare a operaţiunii. Potenţialele ameninţări erau reprezentate de flotila austro-ungară de pe Dunăre şi aviaţia germană ataşată armatei bulgare. Comandantul Constantin Niculescu-Rizea, însărcinat cu apărarea navală, a considerat că minele, baricadele şi artileria de pe mal, care ţinuseră deocamdată navele inamice în Canalul Persina (Belene), la circa 75 de kilometri în amonte, vor fi de ajuns pentru a asigura protecţia. Puternicei flotile româneşti de pe Dunăre, care susţinea flancul dinspre fluviu al Armatei din Dobrogea situate în aval, nu i s-a cerut să joace vreun rol în Manevra de la Flămânda. Această decizie n-a fost rezultatul doar al subestimării ameninţării reprezentate de forţa navală inamică, ci şi al intensei rivalităţi dintre ofiţerii navali români. Niculescu-Rizea împreună cu superiorul său de la MCG, amiralul Constantin Bălescu, pe de o parte, şi amiralul Nicolae Negrescu, comandantul flotilei de pe Dunăre, pe de altă parte, se aflau într-un acerb conflict personal şi profesional. Când amiralul Negrescu l-a întrebat pe Averescu dacă este nevoie de flotila lui, el a fost asigurat că blocada lui Rizea va fi suficientă. Cererea lui Averescu de a i se asigura protecţie aeriană a determinat MCG să promită şase avioane.[16]

În mai puţin de două săptămâni, la îndemnurile lui Averescu şi ale comisiei, s-au făcut pregătiri impresionante: zece kilometri de drumuri construite; 250 de bărci şi alte materiale necesare construcţiei

pontoanelor transportate pe calea ferată și cu căruțele trase de cai din Lunca Dunării; linii de telefon și telegraf (unele duble) instalate, împreună cu echipament pentru montarea unui cablu subacvatic; artilerie grea suplimentară pe mal, mine și baricade amplasate în apropierea punctului de trecere. În același timp, Grupul de Armate Sud al lui Averescu a devenit cea mai mare unitate pusă sub comanda unui singur ofițer român pe tot parcursul războiului: 128 de batalioane ale Armatei din Dobrogea și 58 ale Armatei a III-a de la Dunăre. Ea reprezenta aproape jumătate din armata română mobilizată în august și peste jumătate din totalul trupelor aflate atunci pe front.[17] Din nefericire, informațiile românilor despre inamicul din Dobrogea erau false. Efectivul total al grupului de luptă al lui Mackensen era socotit la numai 76 de batalioane, când, în realitate, era de 105.[18] Unirea unităților menite să ia parte la traversare a creat mari probleme de logistică și camuflaj. Practic, la locul concentrării, nu era amenajat nimic. Cele două divizii principale (DI 10 și DI 21) și-au petrecut noaptea în aer liber, în zonele împădurite ale luncii dintre Flămânda și Prundu. Celelalte trei divizii de infanterie și o divizie de cavalerie au fost staționate în mai multe sătulețe situate la 10-20 de kilometri spre nord și vest. Toată artileria a fost adunată lângă Flămânda. Infrastructura necesară aprovizionării acestor forțe și evacuării răniților a trebuit să fie și ea creată. Activitățile de construcție și de grupare a forțelor s-au desfășurat în mare parte noaptea, pentru a nu fi descoperite de inamic.[19] Deși pregătirile făcute în vederea desfășurării Manevrei de la Flămânda au avut serioase neajunsuri, este uimitor faptul că s-au realizat atât de multe lucruri în cele 12 zile premergătoare atacului, fără ca dușmanul să detecteze ceva.

Averescu, cu comportamentul și vorbele sale care inspirau încredere, și-a strâns comandanții superiori la o ședință informativă la Colibași, lângă Flămânda, pe 29 septembrie. Aceștia au ascultat, povestește el, cu o atenție „pioasă" și și-au exprimat „entuziasmul de nedescris" pentru ștergerea umilinței din august. „Credința în victorie era generală", iar Averescu simțea că „acest spirit domina trupele". Nu toată lumea împărtășea optimismul lui Averescu. Comandantul uneia dintre diviziile de infanterie era sceptic și se pare că s-a dus la București pentru a-și exprima îngrijorările în fața liderilor politici. Vestea alarmantă a succesului repurtat de inamic în nord, în bătălia de la Sibiu, care a început pe 26 septembrie, a sporit presiunea care se

exercita asupra lui Averescu de a „termina cu situația împotriva bulgarilor" repede. Când Averescu s-a dus la MCG, pe 30 septembrie, pentru aprobarea finală, regele și consilierii săi l-au încurajat să înceapă operațiunea „chiar în acea noapte".[20]

TRAVERSAREA

Prin urmare, pe 30 septembrie, la ora 22, Divizia 10, care a inițiat ofensiva, a început să mărșăluiască spre punctele de îmbarcare. În jurul orei 3, primele unități ale acesteia au început traversarea în ambarcațiuni mici. Soldații purtau uniforme de vară și aveau la ei muniție limitată, iar în raniță, hrană pentru două zile. Până la 11:30, restul Diviziei 10 fusese trecut dincolo, iar până la ora 15, sosise și cea mai mare parte a celei de-a doua divizii (Divizia 21). Podul de pontoane, a cărui construcție a început la ora 5, ajunsese abia la mijlocul fluviului până la prânz. Din această cauză, exceptând tunurile foarte ușoare de 53 mm, toată artileria a fost nevoită să aștepte până când podul avea să fie terminat în seara zilei respective. Rezistența fiind aproape inexistentă, infanteria română a avansat în evantai, lărgind capul de pod cu patru până la șase kilometri în toate direcțiile. Până la ora 18, satele bulgărești Babovo și Rahovo, aflate în apropiere, au fost ocupate.[21] Traversarea de la Flămânda a fost o surpriză totală pentru comandamentul germano-bulgar, care își concentrase atenția asupra unei noi ofensive în estul Dobrogei. Pe 28 septembrie, aviația germană raportase mișcări de trupe „mai consistente", inclusiv coloane care se îndreptau în marș spre Dunăre și chiar existența lângă Flămânda a unor materiale folosite la construcția de poduri. Comandamentul lui Mackensen nu credea însă că sunt cu putință decât niște demonstrații, asemenea celor desfășurate ceva mai înainte. Când s-au întâlnit cu Mackensen pe 28 septembrie, Toșev și statul său major își exprimaseră îngrijorarea. Potrivit lui Toșev, Mackensen l-a asigurat că aceste concentrări de trupe erau menite să protejeze Bucureștiul: „Românii nu se gândesc decât la București." El a recomandat chiar să fie transferate unități de la Silistra și Turtucaia care să sprijine ofensiva din est.[22]

Vestea că românii au trecut Dunărea la 1 octombrie a „zdruncinat întregul comandament al Armatei [a III-a bulgare]". Prințul moștenitor s-a temut de pierderea Turtucaiei, aflată la numai 20 de kilometri în aval, și de impactul operațiunii asupra opoziției politice de la

Pod de pontoane peste Dunăre, Manevra de la Flămânda, 1 octombrie 1916. Sursa: *The Times History of the War* (Londra, *The Times*, 1917-1919).

Sofia. Toșev s-a întâlnit imediat cu Mackensen, care a minimalizat importanța acestei traversări. La început, el a refuzat să aprobe transferul unor trupe din est care să i se opună. În acest moment, nu-i era încă limpede dacă debarcarea românilor putea fi considerată o demonstrație sau un atac în forță. Era în continuare preocupat de așteptata ofensivă bulgaro-germană împotriva armatei lui Zaioncikovski din Dobrogea. În condițiile în care soldații lui Averescu erau la 150 de kilometri spre vest, germanii credeau că dispun de suficient timp pentru a pregăti o ripostă în cazul în care se va dovedi necesar. Mackensen a permis totuși ca unități ale DI 217 germane, care se aflau atunci în drum din Macedonia spre frontul dobrogean, să fie redirijate.[23] În imediata vecinătate a locului traversării, se aflau doar câteva miliții bulgărești. Generalul Robert Kosch, comandantul german de la Ruse, aflat la 20 de kilometri vest de locul respectiv, a pornit într-acolo cu câteva mici detașamente bulgărești și germane, din care făceau parte cadeți și personal de stat major. Singura forță care putea realmente să li se opună românilor era însă

DI 217 germană, aflată la 48 de ore distanță de mers cu trenul. Unul dintre batalioanele de avangardă ale acesteia, aflat deja la Bazargic, a fost trimis cu camioanele spre capul de pod. Un alt transfer dinspre est n-a mai fost considerat cu putință, iar cererea lui Mackensen adresată OHL ca restul DI 101 germane să fie trimis din Macedonia a fost refuzată. Mult așteptata ofensivă a lui Sarrail obligase armata bulgară de acolo să se retragă. Nu este de mirare că situația din Bulgaria a provocat o „gravă neliniște" la Comandamentul German Suprem de la Castelul Pless.[24]

Din fericire pentru Puterile Centrale, operațiunea de la Flămânda, care pornise atât de bine, a început rapid să dea înapoi. Podul de pontoane, ancora de salvare a operațiunii, a fost atacat de aviația germană pe 1 octombrie, la amiază, pe când se afla încă în construcție. Pe tot parcursul după-amiezii, bombele au căzut asupra podului și trupelor masate în zona de îmbarcare de pe malul nordic. Aceste atacuri nu i-au împiedicat pe curajoșii ingineri români să continue construcția podului, dar au produs panică în sânul unei părți a infanteriei și au scăzut moralul altora care așteptau să traverseze. Generalul Arthur Văitoianu, comandantul capului de pod, a cerut ca avioanele românești să-i înfrunte pe aviatorii germani, dar n-a apărut niciunul.[25] Atacurile aeriene ale inamicului au încetat la ora 17, permițând încheierea construcției podului după alte două ore. În cursul nopții însă, s-a produs o furtună puternică. Vântul și valurile au rupt podul în trei locuri. Eforturile eroice depuse de inginerii români pe tot parcursul nopții au permis redeschiderea podului pe 2 octombrie, la ora 6 dimineața. Numai că, din cauza ploii torențiale, nivelul fluviului se ridicase destul de mult pentru a transforma zonele de organizare și îmbarcare de pe partea românească într-un mare lac. Mutarea trupelor nu se mai putea face decât cu ajutorul bărcilor. Mutarea artileriei pe poziție pentru a apăra traversarea era absolut imposibilă. De asemenea, creșterea nivelului apei a permis vaselor inamice să treacă peste barierele pasive pe care le construiseră românii: vase scufundate, baraje, câmpuri de mine. Nepriceperea românilor a ajutat și ea forțele naturii. Minele, proiectate și fabricate în țară, și-au demonstrat ineficacitatea. Majoritatea n-au explodat deloc. Unele au explodat, însă au explodat prematur, ucigând și rănind specialiști de la mentenanță. Plasele montate lângă pod pentru a prinde minele plutitoare ale inamicului s-au dovedit a fi și ele

ineficiente. Majoritatea erau simple plase de pescuit luate din Lunca Dunării, şi abia au ajuns pentru a apăra jumătate din pod. Ordinele de instalare în amonte, pe mal, a artileriei necesare împiedicării vaselor inamice nu fuseseră îndeplinite.[26] Catastrofa naturală combinată cu neglijenţa omenească a văduvit practic operaţiunea de orice mijloc de apărare navală.

Lipsa unor forţe terestre germano-bulgare semnificative în zonă a făcut ca responsabilitatea iniţială privind împiedicarea traversării să cadă în sarcina vaselor flotilei austro-ungare de pe Dunăre. Ancorate la 70 de kilometri în amonte, la Belene, acestora li s-a ordonat de către generalul Kosch să pornească în aval cu toată viteza și să facă orice sacrificiu pentru a opri traversarea. În plus, din locuri aflate mai aproape de destinaţie, au fost lansate mine plutitoare. Ajutate de apa mare să ocolească mijloacele de apărare pasivă ale românilor, primele două nave de război austro-ungare, nişte şalupe de patrulare relativ mici, au ajuns la podul de pontoane în dimineaţa zilei de 2 octombrie. Apropiindu-se până la circa 200 de metri, ele au dat drumul minelor plutitoare şi au tras asupra podului cu tunuri de calibru mic şi mitraliere. Deşi n-au provocat structurii pagube serioase, ele au reuşit să îndepărteze de pod infanteria română. În ciuda faptului că au fost avariate de artileria română, canonierele au reuşit să rămână pe poziţie până la epuizarea muniţiei. Răgazul care a urmat a permis câtorva baterii de artilerie româneşti să traverseze. La 10:45, au sosit marile monitoare austro-ungare *Bodrog* şi *Körös*, care s-au apropiat la 1 000 de metri. Ele au eliberat mine şi au folosit tunurile de calibru mare pentru a avaria podul. Artileria română le-a împiedicat totuşi să se apropie mai mult şi, de asemenea, le-a avariat destul de mult pentru a le sili să se retragă spre sfârşitul după-amiezii de 2 octombrie.[27]

Cel mai important efect produs de atacurile aeriene şi navale asupra podului n-a constat însă în daunele materiale provocate. Pierderile româneşti au fost uşoare, iar pagubele produse podului au fost reparate relativ repede. Noutatea înspăimântătoare a bombardamentului aerian şi apariţia total neaşteptată a vaselor de război inamice au slăbit moralul trupelor, sporind teama izolării pe teritoriul inamic. Averescu, căruia i se promisese că podul va fi sigur, începea acum să se îndoiască în privinţa viabilităţii operaţiunii înseşi. Pe 2 octombrie, la ora 11, imediat după apariţia monitoarelor inamice, el a ordonat suspendarea traversării până la luarea unor măsuri care să

prevină atacurile aeriene și navale. După ce i-a dat șefului său de stat major, generalul Christescu, un ordin de operațiuni semnat, care autoriza retragerea, el a plecat la MCG. Acolo, a propus două soluții: continuarea acțiunii în ciuda riscurilor acesteia sau suspendarea operațiunilor, dar menținerea unui cap de pod pe malul bulgăresc cu intenția de a relua traversarea când avea să fie asigurată securitatea podului. MCG a ales-o pe ultima. Regele și-a dat aprobarea la ora 16:00, iar retragerea a început chiar în acea noapte.[28]

Planul lui Averescu de a relua mai târziu operațiunea era total nerealist, iar MCG l-a dat repede uitării. Pe când Manevra de la Flămânda era în plină desfășurare, Armatele I și a II-a din Transilvania, slăbite de transferurile făcute în sud, se retrăgeau sub atacul noii Armate a IX-a germane, conduse de generalul Erich von Falkenhayn. Pe 3 octombrie, MCG i-a ordonat lui Averescu să-și retragă toate trupele și să trimită imediat două divizii în nord. Aveau să urmeze altele. În timp ce capul de pod era evacuat, flotila austro-ungară a atacat din nou, rupând podul în trei locuri. Salvarea restului trupelor s-a făcut cu bărcile. În mod paradoxal, în noaptea de 2 spre 3 octombrie, Bălescu, șeful operațiunilor navale de la MCG, îi telefonase cu întârziere amiralului Negrescu, întrebându-l dacă monitoarele lui puteau veni să apere podul. Amiralul era dispus să facă acest lucru, dar avea de parcurs 155 de kilometri (cu zece kilometri la oră). Ideea a fost abandonată când MCG a hotărât o retragere definitivă. Deși s-au pierdut câteva piese de artilerie și o mare parte a materialului de susținere, Manevra de la Flămânda s-a soldat cu un număr relativ mic de victime printre români (204 morți, 880 de răniți și 221 de dispăruți) fiindcă operațiunea s-a încheiat înainte ca apărătorii să lanseze un atac terestru important. Strategia lui Mackensen fusese să înconjoare capul de pod și să întârzie extinderea acestuia. Primul contraatac, plănuit pentru 4 octombrie doar cu trupele limitate imediat disponibile, a fost anulat când a început retragerea românilor.[29]

CONSECINȚELE MANEVREI DE LA FLĂMÂNDA

Asemenea Bătăliei de la Turtucaia, rezultatul Manevrei de la Flămânda a adus liniște și a insuflat energie Puterilor Centrale. Mackensen consemna în jurnal: „Pericolul de la Dunăre a fost înlăturat. Pot dormi liniștit." OHL, care fusese „șocat" de vestea traversării românilor, era acum nerăbdător ca Mackensen să-și

înceapă ofensiva, amânată din cauza transferurilor către Flămânda. Bulgarii au primit „cu mare bucurie" vestea respingerii românilor și au prins putere pentru a ataca forțele ruso-române din estul Dobrogei.[30] În schimb, comandamentul român era din nou demoralizat și năucit. „Până acum", se lamenta șeful de cabinet al lui Iliescu, „toate operațiunile întreprinse de noi au eșuat... Sper că, cu aceasta, seria noastră de înfrângeri se va încheia". Pe de altă parte, circulau zvonuri că Iliescu în persoană a sărbătorit cu șampanie eșecul suferit de Averescu, sperietoarea lui. Populația Bucureștiului a trăit sentimente contradictorii pe parcursul Manevrei de la Flămânda. Convoaiele cu pontoane și trenurile cu soldați care treceau îndreptându-se spre sud născuseră speranțe. „Toți ochii fuseseră îndreptați spre Flămânda... și speram că de acolo va veni salvarea noastră", își amintește Duca. Un comunicat oficial din 2 octombrie, care anunța trecerea Dunării, declanșase un entuziasm enorm, mulțimea cântând „La arme" și strigând „Trăiască Averescu!". În același timp, la unii se putea vedea o urmă de scepticism: „Va reuși oare lovitura asta? Este prea bine ca să fie adevărat." Lipsa amănuntelor din presa de pe 4 octombrie a trezit temeri, confirmate a doua zi de anunțul privind retragerea. Deși a fost înfățișată ca o simplă „demonstrație", toată lumea și-a dat seama că a fost o altă înfrângere majoră. Impactul a fost deosebit de descurajator, fiindcă ea a venit aproape simultan cu vestea că Armatele I, a II-a și de Nord se retrăseseră din Transilvania.[31]

Cum ar trebui evaluată Manevra de la Flămânda? Ea a fost descrisă în diverse feluri, „plină de imaginație", „ingenioasă", „frumos concepută", „îndrăzneață". Faptul că o operațiune de asemenea anvergură a putut fi organizată în secret în numai 12 zile și că inginerii români au putut construi podul de pontoane în asemenea împrejurări este cu certitudine demn de laudă. La fel și faptul că, spre deosebire de bătălia de la Turtucaia, comandanții atacului și oamenii lor s-au comportat meritoriu. Nimeni altul decât Oskar Regele*, o autoritate în domeniu, ajunge la concluzia că „perspectivele [operațiunii]... n-au

* Oskar Regele (1890-1969) – istoric militar austriac, ofițer de stat major în armata imperială, iar în perioada interbelică atașat militar al Austriei la Budapesta. După război, a fost șef al Kriegsarchiv și al Arhivelor Statului din Austria. (n.tr.)

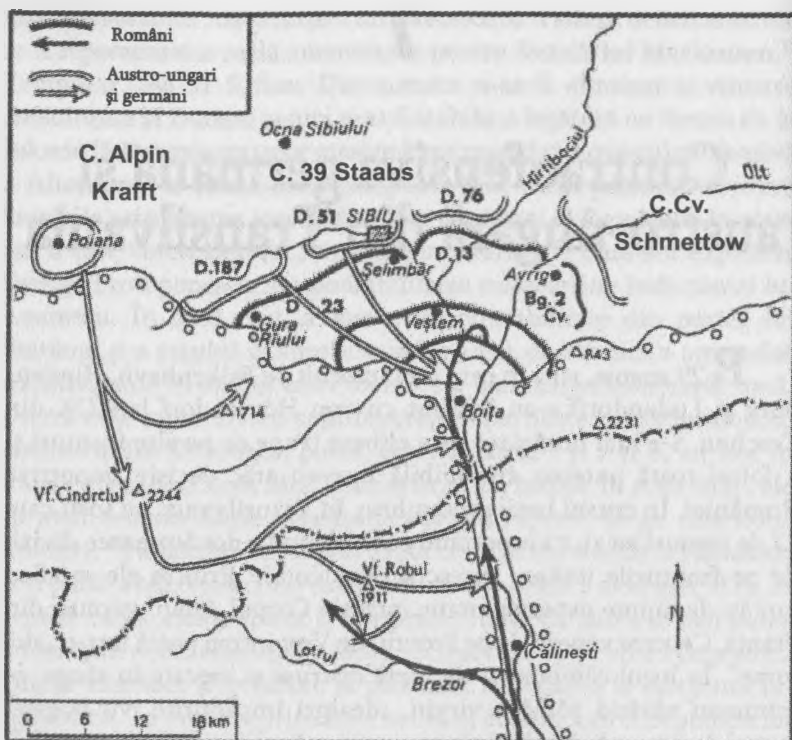
fost nefavorabile"; dacă forțele lui Averescu ar fi sfârșit debarcarea, ele ar fi reprezentat o reală amenințare pentru forțele lui Mackensen.[32] Temporar, așa ar fi fost. Dar aceasta n-ar fi eliminat o viitoare amenințare la Dunăre și nici n-ar fi stabilit o legătură cu forțele de la Salonic fără angajarea unor masive forțe rusești și o puternică ofensivă a Aliaților. Nu exista vreo perspectivă în nicio privință. Privind lucrurile prin prisma întregului efort de război al României, în acest caz a fost vorba despre „aventurism strategic", cum s-a exprimat George Protopopescu. Responsabilitatea nu aparține însă numai lui Averescu. În mod cert, a fost o iresponsabilitate din partea lui Brătianu și a regelui să aprobe o slăbire atât de drastică a armatelor transilvănene în ajunul unei ofensive a inamicului în această zonă. Dintre cele șapte divizii suplimentare repartizate operațiunilor lui Averescu din Dobrogea, patru, din Armatele I și a II-a, au fost în tranzit aproape o lună, fiind trimise în sud și înapoi. În acest timp, ele au avut o contribuție nesemnificativă la luptele de pe cele două fronturi.[33] Paradoxal este faptul că succesul Manevrei de la Flămânda ar fi putut avea consecințe mai dezastruoase decât a avut eșecul ei. În primul caz, aceste trupe ar fi fost prinse în luptă, fără a se mai putea întoarce în nord, așa cum au făcut, tocmai la timp pentru a împiedica forțele austriece și germane să pătrundă în Valahia la începutul lui octombrie. În mod surprinzător, în ciuda acestui fiasco, reputația lui Averescu a avut puțin de suferit. Susținătorii lui politici au continuat să ceară numirea lui în funcția de generalisim. Colonelul Luciano Ferigo, atașatul militar al Italiei, a apelat chiar la regina Maria să intervină pe lângă rege în acest scop. „Știu că are dreptate", scria Maria în jurnalul ei.[34] Acest lucru nu s-a întâmplat. Pe 8 octombrie, Averescu a fost numit din nou la comanda Armatei a II-a, înlocuindu-l pe Crăiniceanu, al cărui mandat de o lună fusese un dezastru.

7

Contraofensiva germană şi austro-ungară din Transilvania

Pe 29 august, ziua în care l-au înlocuit pe Falkenhayn, Hindenburg şi Ludendorff s-au întâlnit cu von Hötzendorf la AOK din Teschen. S-a luat hotărârea de a elibera trupe de pe alte fronturi şi a folosi toată puterea disponibilă într-un atac decisiv împotriva României. În cursul lunii septembrie, în Transilvania, au sosit cam 22 de trenuri pe zi, transportând echivalentul a douăsprezece divizii de pe fronturile italian, rusesc şi occidental.[1] Printre ele se aflau unităţi de munte experimentate, inclusiv Corpul Alpin[2] german din Franţa. Cei care veneau de pe Frontul de Vest intrau parcă într-o „altă lume". În locul câmpurilor de luptă distruse şi înecate în sânge, se minunau văzând pământ virgin, „dealuri împădurite, vii bogate, lanuri de porumb şi pajişti alpine verzi, mănoase, unde pasc vacile". Numeroasele sate săseşti, cu nume nemţeşti şi locuitori care vorbeau germana, le aduceau aminte de casă. „Ar fi putut fi la fel de bine în Turingia", remarca Falkenhayn despre o asemenea aşezare.[3]

Datorită faptului că cea mai mare parte a acestor întăriri erau germane, OHL a putut să insiste ca frâiele operaţiilor să fie în mâinile germanilor. Von Hötzendorf acceptase deja ca Armata I austro-ungară a lui Arz von Straussenburg să fie reorganizată în două grupuri de luptă conduse de generalii germani Curt von Morgen (Corpul I Rezervă, la nord) şi Hermann von Staabs (Corpul XXXIX Rezervă, la sud). Crearea unei noi Armate a IX-a germane la 6 septembrie, care a preluat controlul asupra Corpului XXXIX, ca şi asupra majorităţii întăririlor care au sosit după aceea, a marginalizat şi mai mult rolul habsburgilor în războiul dus împotriva României. Armata I austro-ungară s-a limitat în principiu la o operaţiune de rezistenţă în partea de est a Transilvaniei.[4] Asumarea comenzii Armatei a IX-a de către generalul Erich von Falkenhayn la 16 septembrie a dat un nou impuls operaţiunilor. Era un

Bătălia de la Sibiu, 26-29 septembrie. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Victor Atanasiu, *România în primul război mondial* (Bucureşti, Editura Militară, 1979).

excelent tehnician militar şi unul foarte motivat. Aici, avea şansa să-şi relanseze cariera şi să se răzbune pe români, a căror intrare prematură în război fusese catalizatorul demiterii sale din funcţia de şef al OHL. Scopul lui, a declarat el armatei sale, era „nu doar să înfrângem, ci să distrugem" acest „inamic necredincios", care a „încălcat tratate şi promisiuni" şi „ne-a înjunghiat cu viclenie pe la spate".[5]

BĂTĂLIA DE LA SIBIU

Prima ţintă a lui Falkenhayn, definită de OHL, era Corpul I de Armată român, aflat la sud de Sibiu. Oprirea ofensivei româneşti îl lăsase pe acesta într-o poziţie extrem de vulnerabilă, la 60 de kilometri

distanţă de alte unităţi ale Armatei I române de pe Jiu, aflate la vest, şi la 50 de kilometri distanţă de forţele principale ale Armatei a II-a române, aflate la est. Vreme de trei săptămâni, el îşi păstrase poziţia: un arc de 45 de kilometri, la 18-25 de kilometri de capătul nordic al trecătorii Oltului. Pentru a-şi proteja flancurile, acesta se baza pe terenul accidentat al munţilor Carpaţi, consideraţi de mulţi a fi de netrecut. Comandat de generalul Ioan Popovici, Corpul Olt, cum era cunoscut, era alcătuit din DI 13 şi DI 23, totalizând 28 de batalioane, plus o brigadă de cavalerie cu opt escadroane. Asemenea multor unităţi din linia a doua ale armatei române, ambele divizii de infanterie era incomplete şi cuprindeau rezervişti insuficient de bine pregătiţi. Cu numai 19 baterii de artilerie (două grele) şi 34 de mitraliere, Corpul Olt avea o putere de foc redusă.[6] Şi comandanţii erau slabi. Asemenea multora dintre colegii săi, Popovici avea o excelentă reputaţie de scriitor şi teoretician militar, dar era nepotrivit pentru comanda unei unităţi de luptă. Nu era un conducător energic şi, peste toate, când a sosit pe 15 septembrie să preia Corpul Olt, şeful său de stat major s-a îmbolnăvit, iar comandantul DI 13 s-a declarat incapabil să continue din cauza deprimării. Popovici însuşi a fost dezorientat la început, având doar o vagă idee despre forţele inamice care se grupau înaintea lui. Două dintre cele trei avioane de recunoaştere atribuite Corpului I erau nefuncţionale, iar al treilea n-a observat prezenţa tot mai numeroasă a inamicului.[7] MCG, pe informaţiile căruia se bizuia Popovici, nu ştia nici el de masarea inamicului, crezând că acesta continua să-şi retragă trupele din zona Sibiului. Când Popovici a început să strângă dovezi despre sporirea forţelor pe care le înfrunta, Comandamentul Armatei I n-a ţinut cont de ele. Restricţiile aplicate acţiunilor ofensive de comandamentul suprem au limitat operaţiunile de recunoaştere. Drept urmare, unităţile avansate ale Armatei a IX-a germane au reuşit să se grupeze netulburate lângă Sibiu – o surpriză plăcută pentru Falkenhayn.[8]

Chiar în faţa Corpului Olt stătea Corpul XXXIX Rezervă al lui Staab. Acesta cuprindea, pe lângă DI 51 ungară, DI 187 şi DI 76 germane. Depăşea ca număr de batalioane pe cele româneşti, 36 faţă de 28, şi beneficia de o putere de foc cu mult superioară: 59 de baterii de artilerie (15 grele) faţă de 19 (două grele) şi 172 de mitraliere faţă de 34. Staabs era flancat la vest de nouă batalioane ale Corpului Alpin comandat de generalul Konrad Krafft von Dellmensingen. La est se afla Corpul de Cavalerie Schmettow.

Puterea fiecăruia corespundea cu aproximație unei divizii.[9] Când și-a formulat planul de atac, Falkenhayn a refuzat să accepte ideea preconcepută conform căreia înalții Carpați făceau imposibilă învăluirea Corpului Olt. El a ordonat Corpului Alpin să execute o misiune de recunoaștere. Acesta a raportat că munții puteau fi străpunși, dar fără vehicule. Încurajat, Falkenhayn i-a ordonat lui Krafft să se infiltreze în spatele românilor și să pună stăpânire pe trecătoarea Oltului. Acesta avea să fie semnalul lansării de către Corpul XXXIX a unui atac frontal. Cavaleria lui Schmettow trebuia să împiedice o evadare spre est sau sosirea unui ajutor de la Armata a II-a română.[10]

Pe 22 septembrie, șase batalioane ale Corpului Alpin au început o grea ascensiune în accidentații munți ai Cibinului. Un detașament comandat de locotenent-colonelul Franz Ritter von Epp[11] a înaintat spre sud și apoi a luat-o spre est, către mijlocul trecătorii. Un alt detașament, condus de maiorul Friedrich Paulus[12], a început să-și croiască drum pe lângă flancul stâng al DI 23 române, spre capătul nordic al defileului. Înaintarea a devenit dificilă când drumul a ajuns la înălțimi de peste 2 000 de metri. Terenul stâncos nu oferea nici hrană

Generalul Krafft von Delmensingen raportează arhiducelui Karl lângă Sibiu. Sursa: Albert Reich, *Durch Siebenbürgen und Rumänien* (München, A. Reich, 1917).

pentru oameni, nici nutreț pentru puținele animale de povară care-i însoțeau. Majoritatea proviziilor și muniției era cărată în spate de soldați. Câteva arme grele au trebuit să fie abandonate pe drum. La trecerea frontierei, înaintarea le-a fost ușurată întrucâtva când au descoperit cărări îmbunătățite recent de români. Secretul operațiunii, la care sperase Falkenhayn, a fost în curând compromis. Spre sfârșitul celei de-a doua zile de marș, unitățile din față au avut un schimb de focuri cu o patrulă românească de grăniceri. Și alte surse românești de informații, inclusiv rapoarte telefonice ale prefecților locali, au confirmat prezența inamicului. Pe 25 septembrie, Popovici a trimis două detașamente, fiecare constând într-un batalion de infanterie și un escadron de cavalerie, în regiuni separate ale munților. La Comandamentul Armatei I, apariția inamicului a fost considerată un simulacru. Trăgând concluzia că intrușii „nu pot fi prea numeroși", șeful de stat major al Armatei I, generalul Alexandru Lupescu, l-a mustrat pe Popovici că a reacționat în mod exagerat. Abia pe 25 septembrie, când coloanele inamice se apropiau de trecătoarea de pe Olt, a fost luată în serios amenințarea reprezentată de Corpul Alpin.[13]

Niciun detașament românesc n-a fost în stare să împiedice Corpul Alpin să ajungă, pe 26 septembrie, la trecătoare, unde și-a concentrat forțele în trei locuri (Boița, Lunci și Câineni). Cu totul, germanii au preluat controlul a circa trei kilometri din lungimea de 20 de kilometri a trecătorii, au aruncat în aer sectoare de cale ferată, au baricadat șoseaua și au distrus liniile de telefon și telegraf, tăind astfel legăturile cu Corpul Olt. La Câineni, ei au fost înfruntați de o mică forță defensivă constituită pe moment de un ofițer român de stat major care s-a întâmplat să treacă pe acolo. El a recrutat o duzină de țărani din partea locului și le-a umplut buzunarele cu cartușe; cu ajutorul a doi jandarmi, a organizat o linie de tragere de-a lungul drumului. Germanii, care au crezut că au de-a face cu o forță mult mai numeroasă, au fost ținuți pe loc destulă vreme pentru ca românii să poată primi întăriri cu mortiere. După o luptă care a durat toată ziua, intrușii s-au retras pe înălțimile din vestul defileului. Deși aici, ca și în alte puncte, Corpul Alpin n-a reușit să blocheze permanent trecătoarea, cum sperase Falkenhayn, acesta a putut să împiedice circulația cu ajutorul focurilor de mitralieră trase din pozițiile dominante pe care le ocupa. Mai mult, simpla lui prezență în spatele Corpului Olt a avut un efect neliniștitor asupra oamenilor și comandanților acestuia deopotrivă.[14]

În timp ce Corpul Alpin se apropia de trecătoare, Falkenhayn a ordonat Corpului XXXIX al lui Staab să lanseze un atac frontal împotriva forţelor principale ale lui Popovici. Dimineaţa senină, liniştită şi frumoasă de toamnă a zilei de 26 septembrie a fost stricată de un masiv baraj de artilerie. Chiar înainte de amiază, trupele de asalt au bombardat poziţiile române cu grenade şi au dat năvală. Atacurile lor s-au concentrat asupra DI 23 române, şi mai ales asupra Regimentului 3 Infanterie al colonelului Traian Moşoiu. Lipsa de îndrăzneală a românilor şi realinierea frontului cu o zi înainte îi făcuseră pe germani să creadă că românii nu vor opune decât o slabă rezistenţă. Prin urmare, când a vizitat personal linia frontului, Falkenhayn a fost surprins de „rezistenţa îndârjită" cu care au fost întâmpinate forţele sale. Românii au răspuns asaltului iniţial şi celorlalte care au urmat în acea zi cu contraatacuri pline de curaj, chiar în faţa tirului mortal al artileriei şi mitralierelor căruia nu i se puteau împotrivi pe măsură.[15]

Deşi, în prima zi, s-a avansat pe flancurile românilor, mai ales de către cavaleria lui Schmettow, Falkenhayn n-a fost mulţumit. Bătălia decisivă menită să-i zdrobească pe români nu se materializase. Perspectiva unei încleştări prelungite la Sibiu ridica serioase probleme. Corpul Alpin, pătruns adânc în trecătoarea Oltului cu oameni şi provizii limitate, nu putea rezista mult. În urma unei ofensive pornite pe Jiu în 25 septembrie, românii recuceriseră Petroşani şi ameninţau calea ferată Arad-Deva-Sibiu, principala linie de aprovizionare a Armatei a IX-a. Şi probabilitatea ca Armata a II-a română, din est, să vină în ajutorul Corpului Olt provoca îngrijorare. Spre deosebire însă de nehotărârea comandanţilor români, Falkenhayn a refuzat să se abată de la planul său de operaţiuni. El a ordonat ca „niciun om să nu fie trimis [la Jiu] până când nu se încheie operaţiile de la Sibiu". Pentru a doua zi, a ordonat ca atacul împotriva Corpului Olt să fie executat „cu orice preţ". Staabs s-a conformat. Şi-a masat artileria împotriva perimetrului din ce în ce mai mic al românilor şi a aruncat în luptă rezerve noi, inclusiv două batalioane suplimentare ale Corpului Alpin aduse de pe Jiu. Cu toate acestea, potrivit martorilor germani, românii „au rezistat din nou cu vitejie". „De dimineaţa devreme până după-amiaza târziu, ei au lansat iar şi iar contraatacuri puternice." Acest lucru nu era valabil pentru întreg Corpul Olt. Unele unităţi ale DI 13 române au contraatacat şovăitor şi apoi au fugit.

După-amiaza, detașamentul lui Paulus a reușit să încercuiască aripa stângă a DI 13, obligând-o să se retragă. Aceasta a creat o breșă între ea și DI 23. Ultima a fost apoi și ea forțată să se retragă. La sfârșitul celei de-a doua zile a Bătăliei de la Sibiu, poziția românilor se redusese la un arc de 25 de kilometri cu o adâncime de nouă kilometri. Văzând tranșeele evacuate de inamic, Falkenhayn a fost uimit să găsească acolo nu doar morți și răniți, atât civili, cât și militari, ci și grupuri de refugiați care fugiseră din satele învecinate.[16] În ciuda acestui succes însemnat din a doua zi de operații, Falkenhayn nu considera încă situația „pe deplin satisfăcătoare". Corpul XXXIX nu „terminase cu dușmanul", iar poziția expusă a Corpului Alpin din trecătoarea Oltului era „îngrijorătoare". Falkenhayn era preocupat și de eficiența unităților Armatei I austro-ungare, care protejau flancul stâng al Armatei a IX-a de o posibilă înaintare a Armatelor a II-a și de Nord române. Refuzând în continuare să renunțe la orice modificare a planului originar de operații, el i-a ordonat lui Staabs să intensifice atacul și să-i pună la dispoziție ultimele rezerve ale Armatei a IX-a, care erau duse în grabă pe front cu camionul.[17]

În a treia zi, 28 septembrie, balanța Bătăliei de la Sibiu s-a înclinat în mod hotărâtor în favoarea Armatei a IX-a. Dimineața, devreme, Falkenhayn s-a suit în turnul înalt al bisericii luterane din Sibiu pentru a vedea lupta cu binoclul. Era evident faptul că rezistența românilor slăbea. DI 187 înainta rapid, iar DI 51 și DI 76 avansau și ele fără probleme. Corpul Olt se retrăgea în interiorul unui arc care, acum, se reducea la 12 kilometri pe șapte kilometri. Fiecare ungher al poziției românilor cădea acum sub loviturile repetate ale artileriei grele germane. La aceasta se adăuga bombardamentul aerian descurajant al zonelor de regrupare, mijloacelor de transport, gărilor și posturilor de comandă. Începură să circule zvonuri exagerate că trecătoarea, singura cale de scăpare, fusese blocată complet de inamic. În aceste condiții, voința de a rezista a multor membri ai Corpului Olt, inclusiv a lui Popovici însuși, a început să se năruiască. Speranța lor într-o victorie aproape că dispăruse. MCG nu-i putea ajuta. Alocase toate resursele, inclusiv câte două divizii din Armatele I și a II-a, pentru așteptata Manevră de la Flămânda. Culcer trimisese în mod nechibzuit rezervele rămase din Armata I pe Jiu. Deși erau chemate înapoi acum, ele nu puteau ajunge la Olt la timp.[18] Singura speranță a lui Popovici și temerea care-l sâcâia pe

Falkenhayn erau ca Armata a II-a să nu pornească spre vest pentru a lua parte la Bătălia de la Sibiu.

Încă din 23 septembrie, Comandamentul Armatei I ceruse MCG să prelungească aripa stângă a Armatei a II-a spre vest pentru a-l ajuta pe Popovici „dacă este necesar". Crăiniceanu şi statul său major s-au opus, pe bună dreptate, argumentând că această manevră ar lăsa descoperit flancul lor. El a propus în schimb ca toată Armata a II-a să fie mutată la vest şi Armata de Nord să se mute la sud pentru a asigura acoperirea frontului. MCG n-a fost de acord şi, pe 25 septembrie, i-a ordonat lui Crăiniceanu să mute numai aripa lui stângă. În timp ce se pregătea această manevră, a început atacul împotriva Corpului Olt. La o zi de la începerea bătăliei de la Sibiu, Popovici a avertizat că intervenţia Armatei a II-a era necesară pentru „salvarea situaţiei critice". Culcer a fost de acord. Acum, în sfârşit alarmat, MCG a ordonat, pe 27 septembrie, executarea manevrei propuse de Crăiniceanu.[19] La sfârşitul după-amiezii acelei zile, Armata a II-a a început să se deplaseze spre vest. Se pierduseră însă două zile.

Îngrijorarea lui Falkenhayn a crescut când Armata a II-a a înaintat spre flancul stâng al Armatei a IX-a şi împotriva aripii drepte a Armatei I austro-ungare, a cărei putere de rezistenţă era foarte îndoielnică. O singură brigadă habsburgică de cavalerie acoperea breşa de 20 de kilometri existentă între cele două armate. Când a luat contact cu forţele lui Crăiniceanu, pe 27-28 septembrie, slaba DI 71 austro-ungară a început să dea înapoi. Chiar şi Morgen, de obicei o persoană optimistă, s-a temut că o retragere masivă, care ar fi pus în pericol Armata a IX-a, era inevitabilă. „Rareori în viaţa mea", îşi aminteşte Falkenhayn cu privire la noaptea de 28 septembrie, „am aşteptat cu mai multă încordare desfăşurarea unor evenimente." El i-a cerut insistent lui Arz ca forţele austro-ungare să reziste cu orice preţ, dar i-a şi trimis în ajutor DI 89 germană, comandată de generalul Friedrich Baron von Lüttwitz. Alcătuită mai ales din „negustori din Berlin", DI 89 a răspuns cu un marş forţat de 30 de kilometri menit să le insufle aliaţilor habsburgici dorinţa de a rezista. Iar aripa dreaptă a Armatei I austro-ungare a rezistat.[20]

Îngrijorarea lui Falkenhayn cu privire la rezultatul Bătăliei de la Sibiu s-a risipit repede. În seara zilei de 28 septembrie, Popovici s-a recunoscut învins şi a ordonat Corpului Olt să se retragă în defileul Oltului. Era furios şi abătut fiindcă Armata a II-a venise cu întârziere

în ajutorul său. „Inactivitatea ei este de neiertat", îi scria el lui Crăiniceanu pe 27 septembrie. Într-un mesaj ulterior, el compara situaţia grea în care se afla cu cea a regelui Leonida de la Termopile. „Când anume, în cursul zilei de mâine, se va putea da un atac în spatele inamicului...? Sângele vărsat de vitejii soldaţi pe care-i comand cere să fie răzbunat." Crăiniceanu a răspuns că armata lui înainta în marş forţat şi avea să ajungă la 15 kilometri de Corpul Olt în seara de 28. Acest mesaj, trimis prin curier aerian, n-a mai ajuns niciodată la destinaţie. A doua zi devreme, Crăiniceanu a mai trimis unul, prin care anunţa că armata sa îşi relua marşul în zori şi urma să sosească cu ajutoare şi muniţie. Avionul care ducea depeşa a aterizat din greşeală în spatele liniilor inamice.[21] Era însă deja prea târziu.

RETRAGEREA ÎN TRECĂTOARE

După ce a aşteptat toată ziua în zadar ajutorul promis, Popovici a început să se retragă în defileul Oltului. În noaptea de 28 spre 29 septembrie, o procesiune parcă nesfârşită de oameni, animale şi mijloace de transport a pornit-o cu greu prin trecătoare spre sud. Aceasta cuprindea peste 2 000 de vehicule: piese de artilerie şi chesoane trase de cai sau boi, căruţe cu muniţie şi provizii, vehicule militare şi altele; civilii cu vitele lor sporeau starea de confuzie. Ofiţerilor le era greu să păstreze ordinea printre oamenii obosiţi, descurajaţi şi agitaţi. Gradele superioare nu erau favorizate; generalul Popovici şi statul său major mergeau pe jos în mijlocul coloanei. Încercările de a trece în linişte pe lângă locurile în care pândeau soldaţii Corpului Alpin au eşuat. Ordinele şi înjurăturile celor care mânau animalele l-au alertat pe inamic. Brusc, gloanţele mitralierelor au început să ricoşeze şi să răsune pe pantele stâncoase, dezlănţuind panica în sânul coloanei. Strigătele victimelor erau acoperite de mugetele animalelor rănite şi speriate. Unii refugiaţi au trecut Oltul încercând zadarnic să scape de tirul mortal. Cei mai mulţi s-au avântat înainte pentru a scăpa cât mai repede cu putinţă de ploaia de foc. Mai norocoase au fost unităţile de infanterie, care au ocolit trecătoarea şi s-au retras pe cărările de munte paralele cu Oltul, cărându-i în braţe pe răniţi. De-a lungul râului, coloana de refugiaţi a fost ţinută pe loc vreme de câteva ore, până când a putut fi adusă artileria pentru a-l sili pe inamic să se retragă pe culmi, în afara bătăii mitralierelor. Abia atunci au putut fi îndepărtate baricadele de căruţe şi cai morţi pentru

Monument al Corpului Alpin. Trecătoarea Oltului, „Das Alpenkorps 26-29 IX 1916". Sursa: *Die Grosse Zeit, illustrierte Kriegsgeschichte* (Berlin, Ullstein, f.d. [cca 1917-1920]).

a continua marşul. Corpul Alpin n-a putut apoi decât să urmărească neputincios cum românii îşi încheiau fuga. Pe 29 septembrie, la ora 14, capul convoiului a ajuns la Câineni, aflat la capătul sudic al trecătorii, care era acum controlat de români. În urma lui a rămas un râu plin de căruţe răsturnate, animale moarte şi echipament abandonat. Corpul Olt era într-o „dezordine totală", după cum recunoştea MCG. Moralul era la pământ[22]. Supravieţuitorii Corpului Alpin ne aduc aminte că, şi pentru ei, a fost o „noapte de sacrificii". Când au sosit unităţile româneşti de ajutor, germanii au fost supuşi, din trei părţi, unui atac din ce în ce mai puternic. În cele din urmă, rămaşi fără grenade şi cu muniţia aproape epuizată, ei s-au retras spre nord şi au restabilit contactul cu forţele principale.[23]

Falkenhayn a ales să nu-i urmărească pe români în trecătoare. În schimb, a închis capătul de nord cu ajutorul Corpului Alpin şi s-a îndreptat spre est pentru a înfrunta Armata a II-a română. Deşi câştigase Bătălia de la Sibiu, nu reuşise să-şi atingă obiectivul primar: distrugerea Corpului Olt. Românii scăpaseră cu majoritatea oamenilor şi artileriei. Cu toate acestea, ei plătiseră un preţ greu, 3 000 de soldaţi fiind luaţi prizonieri de inamic. Lucru şi mai important, înfrângerea de la Sibiu a dat lovitura de graţie optimismului superficial care însoţise invazia iniţială în Transilvania cu o lună înainte. Împreună cu înfrângerile din sud, ea a descurajat şi a demoralizat conducerea

Contraofensiva Armatei a IX-a germane, 25 septembrie – 9 octombrie. Adaptare în ediția University Press of Kansas după Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916-1917* (București, Editura Militară, 1967).

armatei, guvernul şi populaţia. Şeful statului major al Armatei I a plâns la telefon. Când a apărut la MCG pentru a raporta înfrângerea, a dat impresia unei „cârpe stoarse". În ciuda dovezilor, unele dintre ele prezentate de noi mai înainte, că responsabilitatea pentru înfrângerea de la Sibiu n-a aparţinut numai lui Popovici, acestuia i s-a luat comanda.[24]

DE LA SIBIU LA BRAŞOV

Chiar înainte ca trupele Corpului Olt să-şi încheie retragerea în defileu, Falkenhayn se pregătea să lovească repede la est Armata a II-a a lui Crăiniceanu care avansa. Dacă aceasta era susţinută de o ofensivă a Armatei de Nord, slaba Armată I a lui Arz putea să cedeze, obligând Armata a IX-a să treacă în defensivă, pentru care resursele sale erau total inadecvate. Falkenhayn nu trebuia să-şi facă griji. Pe 30 septembrie, în lumina înfrângerii de la Sibiu şi a aşteptatei Manevre de la Flămânda, MCG a ordonat armatelor din Transilvania să-şi suspende complet acţiunile ofensive şi să rămână pe poziţiile curente. Crăiniceanu a mers mai departe. A cerut şi i s-a dat permisiunea să se retragă.[25]

Falkenhayn plănuia să se ocupe de Armata a II-a la fel cum o făcuse cu Corpul Olt: un atac frontal executat de Corpul XXXIX al lui Staabs, susţinut de cavaleria lui Schmettow, de ambele părţi ale Oltului, în direcţia est, spre Făgăraş; un atac executat asupra aripii drepte a românilor de Corpul de Rezervă al lui Morgen; şi o mişcare de învăluire prin Carpaţi. Ultima trebuia să fie amânată din cauza lipsei trupelor de munte. Corpul Alpin, ocupat cu apărarea trecătorii Oltului, nu era disponibil, iar Brigada a 8-a Vânători de Munte austriacă era încă pe drum de la Isonzo. Cu toate acestea, dându-şi seama de pericolul întârzierii, Falkenhayn a decis să pornească oricum la atac.[26]

Prima confruntare serioasă a avut loc la nord-vest de Făgăraş pe 2 octombrie, când DI 89 germană, condusă de Morgen, şi DI 71 ungară au intrat într-un „viespar", un contraatac puternic executat de DI 3 şi DI 6 române. DI 89 a fost respinsă cu pierderi grele. Morgen se temea că forţele sale nu vor putea să reziste unui nou atac al inamicului. Spre marea sa uşurare şi spre neîncrederea lui Falkenhayn, Crăiniceanu n-a profitat de succesul avut. În schimb, Armata a II-a şi-a continuat retragerea, predând, la 3 octombrie,

Făgărașul, important centru istoric românesc. În cele din urmă, a ocupat poziții la 25 de kilometri est de munții Perșani, un lanț de dealuri care se întinde de la nord la sud perpendicular pe Carpați. Aici, forțele române făcuseră pregătiri complexe pentru a apăra cele două drumuri principale care duceau spre est, la Brașov. Confruntarea, care a început pe 5 octombrie, este cunoscută sub numele de „Bătălia de la Geisterwald", după frumoasa, „romantica" pădure care acoperă versantul vestic al munților Perșani.[27] În urma unor misiuni extinse de recunoaștere aeriană, comandanții germani au obținut informații despre forța și poziția exactă a apărătorilor români. După o pregătire intensă efectuată pe tot parcursul dimineții de artileria germană, DI 76 a lui Staabs i-a atacat frontal pe români, în vreme ce unități ale DI 187 și ale DI 51 ungare au atacat flancul și ariergarda. După un oarecare succes inițial al inamicului, românii au contraatacat în repetate rânduri cu un zel admirat de un martor ocular german: „Era ceva extraordinar să vezi aceste rânduri strâns unite năpustindu-se înainte cu nepăsare, disprețuind moartea în ciuda îngrozitoarelor contraefecte ale artileriei și infanteriei noastre... Loviturile directe ale mortierelor noastre rupeau rândurile, dar ele se grupau la loc. Și totuși, artileria noastră era atât de grea, efectul ei atât de teribil, încât acest atac și, de asemenea, altele două s-au năruit complet." Soldații români aflați sub „grindina de fier alergau lipsiți de apărare încoace și-ncolo, căutând adăpost", nota generalul Hugo von Elstermann, comandantul DI 76.[28]

Pe 6 octombrie, la ora 14, contraatacul românilor a făcut loc retragerii, apoi panicii. Aceasta din urmă a fost stârnită de o unitate de artilerie care fugea călare și pe jos, lăsând baltă infanteria. Curând, întregul front a cedat. Coloane de soldați, cărora li se alăturau refugiați din partea locului, au umplut cele două drumuri care duceau spre est, în vreme ce artileria germană curăța aceste căi de retragere cu tirul ei mortal. Fiindcă fuga a avut o asemenea amploare, germanii au luat puțini prizonieri; „înălțimile [Geisterwald] erau acoperite cu trupuri de [români] morți și răniți". Inamicul nu i-a urmărit imediat pe românii epuizați fizic și moral pentru că și el era epuizat. „Dacă ar fi putut să exercite cea mai mică presiune, totul ar fi fost pierdut", a recunoscut ofițerul de operații al Armatei a II-a. Rezistența eficace a detașamentelor românești din ariergardă a contribuit și ea la limitarea dezastrului. Unități ale DI 4 române au prins în ambuscadă un

regiment al DI 76. Un german care a supraviețuit își amintește: „Gloanțele dușmanului zburau de-a curmezișul drumului; caii cădeau, oamenii mureau, erau răniți... Pierderile au depășit totalul pierderilor suferite de regiment în toate bătăliile anterioare din campania transilvăneană.”[29]

Panica de la Geisterwald a alarmat MCG. De teamă că fuga Armatei a II-a ar putea continua dincolo de Carpați, pe 6 octombrie au fost trimiși în trecătorile brașovene ofițeri de la biroul operațiuni care să se asigure că fugarii sunt opriți. Comandanților li s-a ordonat să ia „măsuri drastice împotriva celor care propagă panică și celor vinovați de neglijență [criminală], executându-i sumar, indiferent de grad”. Medicul-șef al Armatei a II-a, dr. Alexandru Slătineanu, a mers la Periș, aparent la încurajarea și sfatul subșefului de stat major al armatei, locotenent-colonelul Gheorghe Dabija, pentru a povesti despre haosul și dezordinea care domneau sub comanda lui Crăiniceanu și a cere îndepărtarea sa. După două zile, pe 8 octombrie, Averescu, a cărui Manevră de la Flămânda tocmai se încheiase, a fost numit în locul lui Crăiniceanu. Sfârșitul operațiunii din sud a determinat și întoarcerea a două divizii de infanterie (21 și 22), luate de la Armata a II-a cu trei săptămâni înainte.[30] Ele au sosit prea târziu pentru a mai împiedica Armata a II-a să se retragă, dar au reușit să-i acopere retragerea în munți.

Informațiile cu privire la transferul de forțe românești din sud în nord l-au determinat pe Falkenhayn să grăbească atacul asupra Armatei a II-a. El spera să-l împiedice pe inamicul aflat în retragere să ajungă la trecătorile din Carpați, de lângă Brașov, care puteau fi apărate. În timp ce DI 187 și DI 51 au avansat direct spre oraș, DI 76 a luat-o către sud, spre pasul Bran (Törzburg), unde i s-a alăturat Brigada a 8-a Vânători de Munte austriacă, sosită de curând. DI 89 a lui Morgen și DI 71, însoțite de unități ale cavaleriei lui Schmettow, au ocolit orașul pe la nord și est. În seara zilei de 7 octombrie, unități ale Armatei a IX-a ajunseseră la marginea Depresiunii Brașov, formate în curbura Carpaților. În aceeași zi, corespondenții germani de război s-au alăturat comandanților austrieci și germani în turnul bisericii luterane din Ghimbav (Weidenbach) pentru a vedea Brașovul, aflat la numai câtiva kilometri depărtare. Era o splendidă zi de toamnă, însă un nor de fum negru se înălța de la incendiile care cuprinseseră gara și magaziile. O imagine care îi făcu pe cei care priveau să creadă că orașul era abandonat. Ceea ce era parțial adevărat.

Soldaţi români care au murit apărând Braşovul, 7-8 octombrie 1916. Sursa: Ernst Kabisch, *Der Rumänienkrieg* (Berlin, Verhut-Verlag Otto Schlegel, 1938).

Din cauza ordinelor confuze, unele unităţi româneşti se retrăseseră pe o linie situată la sud de oraş. Ordine noi de a lupta pentru ocuparea Braşovului le cereau să atace şi să reocupe poziţii din oraş şi din jurul acestuia, cucerite deja de inamic. A fost o încercare costisitoare. Un contraatac executat de români în nordul oraşului a fost „zdrobit cu o precizie sinistră" de obuzele inamicului. În noaptea de 7 spre 8 octombrie, DI 51 ungare i s-a dat ocazia să intre prima în oraş, drept recompensă pentru victoria asupra românilor. Comandantul ei n-a vrut să se „arunce într-o mare de case" şi astfel şi-a concentrat atacurile cele mai grele în jurul bisericii Sf. Bartolomeu şi al gării. După o rezistenţă acerbă, un batalion românesc care apăra gara s-a retras, dar o „companie a morţii" a luptat până la capăt, lăsând o „linie ticsită cu morţi". Pe dealurile Vechiului Braşov, ungurii au dat atacuri la baionetă pentru a-i alunga pe apărătorii români.[31]

EVACUAREA TRANSILVANIEI

În noaptea de 8 spre 9 octombrie, trupele româneşti au evacuat complet Braşovul şi împrejurimile. DI 21, care a sosit de la Flămânda, a asigurat acoperirea în timpul retragerii la intrarea în pasul Predeal. La douăzeci de kilometri sud-vest de oraş, DI 4 română a fost obligată să evacueze satul Bran, poarta către pasul Törzburg. Cu ajutorul DI 22, a reuşit să se retragă în defileu, evitând

Întoarcerea trupelor ungare la Braşov, 8 octombrie 1916. *Die Grosse Zeit, illustrierte Kriegsgeschichte* (Berlin, Ullstein, f.d. [cca 1917-1920]).

încercuirea de către Brigada a 8-a austriacă Vânători de Munte, care se deplasa spre est, de-a lungul crestei Carpaţilor.[32]

Pe 9 octombrie, la ora 1, pe când Armata a II-a îşi încheia retragerea la frontieră, generalul Alexandru Averescu, însoţit de vechiul său şef de cabinet, maiorul Carol Ressel, a sosit la cartierul general al armatei pentru a-l înlocui pe Crăiniceanu. El i-a găsit pe comandanţii din subordine „stăpâniţi literalmente de un sentiment de frică... gata să se retragă la cea mai mică presiune a inamicului". Biroul de operaţii „nu avea nici cea mai mică cunoştinţă despre situaţia trupelor armatei". În noua sa funcţie, Averescu s-a apucat imediat să combată haosul şi defetismul. În primul raport adresat regelui, Averescu punea la îndoială planul MCG de a opune rezistenţă la intrarea în trecători: „Linia ordonată... nu poate fi apărată din cauza superiorităţii artileriei inamice şi a moralului scăzut al trupelor noastre. Chiar şi trupele nou sosite sunt influenţate de dezordinea şi deprimarea pe care le văd în jurul lor. Sunt decis să intru în defileuri pentru ca duşmanul să nu poată folosi artileria grea cu atâta precizie." Nu putea oferi garanţii. „Totul depinde de duşman. Dacă el ne va da timp să organizăm poziţiile... să restabilim ordinea în haosul care domneşte şi să

refacem moralul trupelor, atunci rezistenţa va fi posibilă." În faţa logicii irefutabile a lui Averescu, MCG n-a putut face altceva decât să fie de acord. În două zile, toate diviziile Armatei a II-a, ca şi cele ale Armatei I, se retrăseseră în defileurile înguste ale Carpaţilor.[33]

Armata de Nord a ocupat curând poziţii similare în Carpaţii Orientali. După succesul facil din primele zile ale războiului, progresul realizat de Prezan fusese limitat de decizia MCG de a pune accent mai mult pe evenimentele din sud. Dar, la fel ca Armatei a II-a, Armatei de Nord i se ordonase să avanseze din nou şi să ajute Corpul Olt la Sibiu. În luptele grele din 25-28 septembrie, ea împinsese câţiva kilometri spre vest DI 39 şi DI 61 ungare. Această mişcare a reprezentat o potenţială ameninţare pentru flancul stâng al Armatei a IX-a a lui Falkenhayn. Înfrângerea Corpului Olt şi Manevra de la Flămânda, care stătea să înceapă, au determinat MCG să-i ordone la 1 octombrie lui Prezan să oprească din nou înaintarea forţelor sale. El a fost silit curând să dea înapoi în clipa în care retragerea Armatei a II-a spre Braşov a lăsat descoperit flancul stâng al forţelor sale. O încercare a inamicului de a exploata situaţia printr-o învăluire a dat greş fiindcă Prezan a condus o retragere controlată şi ordonată pe poziţiile pregătite în Carpaţii Orientali. La 13 octombrie, el îşi avea armata ascunsă la loc sigur în munţi, cu legături stabile cu Armata a IX-a rusă aflată la nord.[34]

La patruzeci de zile de când trecuse Carpaţii, armata română era alungată din Transilvania. Pe lângă înfrângerea militară, efectele conexe asupra moralului au fost profunde. În Transilvania, comunităţile săseşti şi ungureşti „i-au întâmpinat jubilând", ca pe nişte eliberatori, pe soldaţii germani şi austro-ungari, strigând „ura" şi aruncând flori. Îşi manifestau dispreţul faţă de vecinii lor români copleşiţi de durere.[35] Aceştia din urmă nu manifestau o ostilitate făţişă faţă de forţele inamice care se întorceau, ci erau doar tăcuţi sau posaci. Cei mai mulţi îşi închideau uşile şi ferestrele şi „vărsau lacrimi în tăcere". Preoţii, dascălii şi alţi capi ai comunităţilor locale care susţinuseră în mod evident ocupaţia românească, iar acum se aşteptau la răzbunare au fost cuprinşi de o „panică de nedescris". Unii şi-au abandonat averile pentru a însoţi armata română în exil, printre aceştia aflându-se 100 de preoţi. Reprezentativ a fost directorul şcolii uniate din Răşinari. În august, la sosirea armatei române, după cum am menţionat mai înainte, el şi-a oferit voluntar serviciile şi a fost numit notar local. Această poziţie i-a adus un loc pe lista celor căutaţi de unguri, oameni pe care unităţile

armatelor austro-ungare şi germane urmau să-i caute după invazia României. Şcolile confesionale au fost închise, iar notabilităţile române, în special preoţii, au fost deportate din zona situată de-a lungul frontierei. Alţii au fost arestaţi şi trimişi la închisoare, unii pentru fapte aparent inofensive precum aceea de a ajuta autorităţile militare române să aleagă un alt primar. La începutul lui 1917, la notoriul tribunal militar de la Cluj, nouă români au fost condamnaţi la moarte, dar sentinţa n-a fost executată niciodată.[36]

Retragerea armatelor române din Transilvania, care a coincis cu eşecul de la Flămânda, a declanşat un nou val de disperare la Bucureşti. Deşi comunicatele oficiale dăduseră puţine detalii cu privire la înfrângerile de pe câmpul de luptă, chiar neclaritatea lor era un motiv de îngrijorare. Existau şi alte semne inconfundabile: trecerea trupelor de la nord la sud şi înapoi; răniţii care soseau în număr mare în spitalele bucureştene; indiscreţiile personalului militar. Mai exista o cauză pentru care publicul era alarmat. La 7 octombrie, ziarele au transmis ştirea că, pe străzile Bucureştiului, fuseseră găsite obiecte infectate cu bacterii. La baza ei a stat descoperirea făcută cu o zi înainte în grădina legaţiei germane, când fuseseră dezgropate fiole cu spori de antrax. Acestea fuseseră importate cu un an înainte cu scopul de a fi folosite, în eventualitatea izbucnirii războiului, pentru a contamina caii, lipsind astfel armata română de mijloace de transport. Nu sunt dovezi că ele au fost folosite. Probabil că ceea ce a contribuit imediat la alarmarea publicului a fost, aşa cum prevăzuse Brătianu, apariţia bruscă a camioanelor la diverse ministere de unde au încărcat documente spre a fi evacuate în Moldova. Aceasta a declanşat un noul val de refugiaţi care fugeau din capitală. Miniştrii au dat un exemplu negativ. Ministrul lucrărilor publice şi-a expediat importanta colecţie de artă, în vreme ce multor cetăţeni li s-a refuzat permisiunea de a trimite chiar şi o valiză. Ministrul de interne a încărcat un tren întreg cu rude, vin şi mâncare spre a fi transportate în Moldova. Chiar şi miniştrii Antantei au fost cuprinşi de panică. Aceştia au ars arhivele, au distrus cifruri şi s-au pregătit să se retragă la Iaşi, unde invazia celor de la Bucureşti provoca haos.[37]

Regretul pentru intrarea în război a crescut, şi se vorbea despre pace. Conducătorii Puterilor Centrale sperau să exploateze această situaţie. Presupunând că, „după victoriile noastre din Transilvania şi înfrângerile lor sângeroase, ei [românii] nu vor mai avea voinţa de a

continua", Ministerul de Externe german a făcut câţiva paşi preliminari pentru a cerceta posibilitatea atragerii României într-o pace separată. Fostul ministru german de la Bucureşti a întreprins o vizită la Copenhaga la începutul lui octombrie pentru a-l contacta pe ministrul român germanofil de acolo. Scenariul prevedea ca guvernul Brătianu să fie înlocuit cu unul conservator, condus de Petru Carp. „Pentru a realiza această schimbare", recomanda fostul însărcinat cu afaceri al Germaniei la Bucureşti, „trebuie convinşi unul sau mai mulţi generali." În acelaşi timp, la Bucureşti, un aliat politic al lui Carp l-a abordat pe Averescu, care a acceptat să facă parte dintr-un guvern Carp dacă acesta avea mandat să încheie pace. Toate aceste tatonări n-au dus la nimic. Brătianu, care-şi veni în fire după Turtucaia, a rămas stăpân pe situaţie cu sprijinul regelui. Amândoi erau hotărâţi să continue lupta în Moldova dacă era nevoie.[38]

Românii au văzut o rază de speranţă în iminenta sosire a unei misiuni militare franceze, conduse de generalul Henri Mathias Berthelot, fost şef de operaţii al armatei franceze pe Frontul de Vest. Brătianu îşi pierduse încrederea în Înaltul Comandament Român, mai ales în Iliescu, şi era pregătit să-i încredinţeze lui Berthelot conducerea războiului. Acesta din urmă avea tactul necesar pentru a respecta amorul propriu al românilor, ca şi optimismul necesar pentru a le susţine moralul zdruncinat. Pe 16 octombrie, când Berthelot a sosit la Periş, prioritatea lui a fost să combată descurajarea şi defetismul, să „le insufle tuturor, stat major şi lideri, spiritul rezistenţei cu orice preţ". „Este necesar să se respingă pretutindeni ideea retragerii; să se apere cu disperare, chiar la frontieră, teritoriul naţional." Ofiţerii care făceau parte din Mission Militaire Française (MMF) au fost trimişi la principalele unităţi de luptă pentru a transmite acest mesaj. Păstrând neschimbată conducerea MCG, Berthelot şi-a asumat rolul de consilier militar al regelui. El îşi exercita influenţa prin intermediul acestei relaţii personale cu Ferdinand, care îi urma în mod invariabil sfatul. Până la sfârşitul lui octombrie, se recăpătase întrucâtva încrederea că venirea iernii şi o defensivă eroică în Carpaţi vor întârzia suficient de mult invazia inamicului pentru ca eforturile militare întreprinse de Aliaţi pe alte fronturi să diminueze presiunea asupra României.[39]

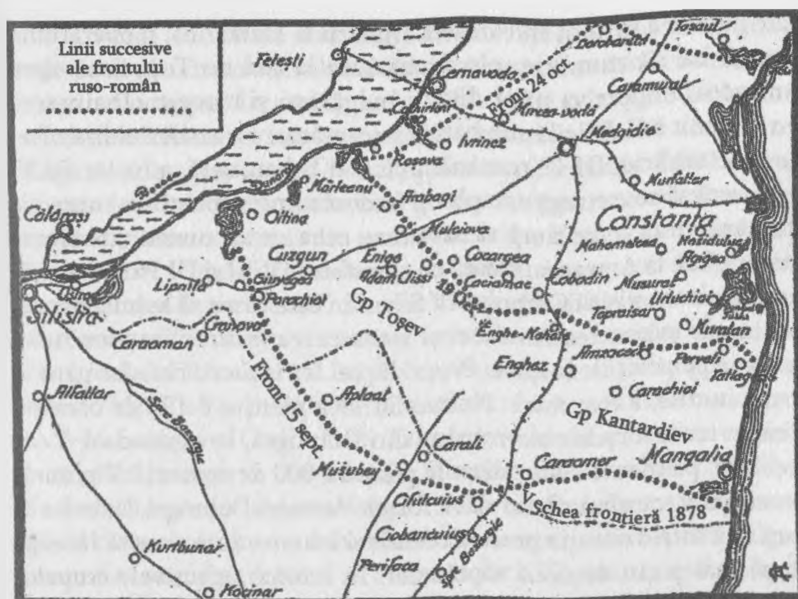
8

Bătăliile de la frontiere

Eşecul Manevrei de la Flămânda şi înfrângerea din Transilvania au lăsat România într-o poziţie strategică precară. Armata a IX-a a lui Falkenhayn era pregătită să străpungă Carpaţii, iar Mackensen era acum liber să lanseze o ofensivă majoră în Dobrogea. Din partea aliaţilor României nu se putea aştepta vreun ajutor. Impactul produs de armata aliată de la Salonic asupra frontului românesc a rămas o promisiune deşartă. Operaţiunile scurte, limitate, din Macedonia Occidentală nu le-au fost de niciun ajutor românilor.[1] Misiunea militară franceză, deşi putea reprezenta un catalizator al eventualei reconstruiri a armatei române, nu putea oferi un ajutor imediat prea mare. După şase săptămâni de apeluri neîncetate, era limpede că ruşii nu vor da un ajutor substanţial pentru apărarea Valahiei. Şeful de stat major Mihail Alekseev îl avertizase pe generalul Berthelot, la 12 octombrie, când acesta din urmă s-a oprit la STAVKA în drum spre România, că armata română nu trebuia să conteze pe trupe ruseşti în apărarea întinsei sale frontiere. Pe o hartă a României, Alekseev a tras „o linie mare, albastră" de-a lungul râului Siret, de la Galaţi până la Carpaţi. El a denumit-o „singura linie de apărare". Alekseev şi-a reiterat poziţia în faţa românilor, îndemnându-i să pregătească evacuarea Valahiei şi să construiască fortificaţii pe Siret. Era deja evident faptul că urmau să se trimită trupe ruseşti doar pentru a apăra Moldova, care constituia aripa stângă a frontului rusesc. În rest, românii aveau să fie, în principiu, pe cont propriu.[2]

OFENSIVA LUI MACKENSEN DIN DOBROGEA

Sfârşitul operaţiunilor lui Averescu la Flămânda a eliberat trupe şi a înlăturat obiecţiile bulgarilor faţă de planurile lui Mackensen de a lansa un atac masiv pentru a provoca o înfrângere decisivă armatei ruso-române din Dobrogea. Odată atins acest obiectiv, puteau fi transferate trupe pentru a lansa mult-amânatul atac peste Dunăre, la

Retragerea forțelor ruso-române din Dobrogea. Adaptare în ediția University Press of Kansas după Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. a II-a (București, Editura Casei Școalelor, 1925).

sud-vest de București. Planul de operații al lui Mackensen împărțea frontul în două grupuri de luptă: estic și vestic. Lui Toșev i se dădea mai mult sau mai puțin mână liberă asupra celui din urmă, alcătuit din trupe bulgărești și turcești. Misiunea lui era să țină în loc diviziile românești și rusești în timp ce grupul de luptă estic dădea lovitura principală. Ultimul, comandat de generalul bulgar Todor Kantardiev, cuprindea trei divizii bulgărești, DI 217 germană, Brigada Bode și artilerie grea germană. Mackensen a exercitat în mod nemijlocit comanda pentru prima oară în campania din Dobrogea, mutându-și cartierul general la Bazargic și vizitându-l zilnic pe Kantardiev. În jurnalul său, el mărturisea încă o dată că-i era incomod să se bizuie, în cea mai mare parte, pe trupe bulgărești și turcești: „Norocos este cel care are de comandat numai trupe germane."[3]

Armata din Dobrogea era total nepregătită să facă față atacului inamic. Nu fusese organizată nicio poziție defensivă, cu excepția unei linii rudimentare de tragere. Fapt și mai important, forțele ruso-române erau sleite de puteri după o săptămână de lupte grele

date pentru a sprijini traversarea Dunării la Flămânda, o operaţiune eşuată. La 1 octombrie, ele avansaseră la sud de Topraisar, spre Amzacea, împotriva unor divizii bulgăreşti şi turceşti. Înaintarea s-a dovedit a fi dificilă sub bătaia necruţătoare a artileriei inamice. La 3 octombrie, DI 19 română, atacând la baionetă, a forţat DI 25 turcească să se „retragă complet şi în dezordine", cucerind Amzacea. Românii n-au avut timp să savureze ceea ce au numit „frumoasa victorie" de la Amzacea. Odată cu transferul DI 12 şi DI 15 române în nord înaintea sosirii Corpului IV Siberian care urma să le înlocuiască, s-a impus evacuarea Amzacei şi întoarcerea tuturor forţelor ruso-române pe poziţiile iniţiale. Preţul luptei lor la sacrificiu, dar până la urmă inutile, a fost mare. Numai DI 19 a pierdut 3 195 de oameni. Pentru toate forţele ruso-române din Dobrogea, în perioada 1-7 octombrie, pierderile s-au ridicat la peste 11 000 de oameni.[4] Victimele omeneşti şi transferurile au slăbit forţele Armatei Dobrogei, lăsând-o să facă faţă într-o situaţie precară ofensivei inamice care avea să înceapă după mai puţin de două săptămâni. În schimb, efectivele trupelor bulgare erau permanent completate. Deosebit de importantă era prezenţa DI 217 germane, care avea un impact favorabil asupra moralului lor. Mackensen relatează că bulgarii întrebau întruna de „*germanskis*. Voiau să vadă lângă ei trupe germane".[5]

Pe 19 octombrie, când a început ofensiva Armatei a III-a, progresul făcut de grupul de luptă estic l-a dezamăgit pe Mackensen. Bulgarii, cu excepţia cavaleriei lui Kolev, nu numai că au ezitat să atace, dar au şi întrerupt atacul – nemulţumire des exprimată de germani. Unităţile germane au avut la început un oarecare succes, datorită în mare măsură artileriei lor grele. Dirijată cu ajutorul baloanelor şi aviaţiei, ea a adus repede la tăcere tunurile româneşti şi apoi a atacat fără milă infanteria. „Era ca şi cum un om cu o bâtă se lupta cu un adversar care avea o puşcă bună", spunea un ofiţer român. Un contraatac energic al românilor, combinat cu rezistenţa dârză a sârbilor sleiţi de puteri, a contribuit totuşi la oprirea temporară a înaintării DI 217 germane. Henning n-a avut decât cuvinte de admiraţie pentru „extrema tenacitate" a „ceea ce mai rămăsese" din divizia sârbească, „cel mai viteaz duşman al nostru". DI 19 română, aflată sub conducerea inspirată a lui Scărişoreanu, l-a făcut pe acesta să tragă concluzia că „românul din octombrie era un cu totul alt inamic decât cel din septembrie".[6]

La vest, rezultatele erau foarte diferite. Spre surprinderea tuturor, cele două divizii turceşti ale lui Toşev au spart frontul DI 61 ruse şi au cucerit Cocargea. În acelaşi timp, DI 1 şi DI 4 bulgare au înaintat cinci-şase kilometri împotriva DI 2 române şi DI 115 ruse. Într-o singură zi, au fost luaţi 5 000 de prizonieri, inclusiv 2 800 de ruşi. Singura rază de lumină din vest pentru forţele ruso-române a fost sprijinul puternic primit din partea tunurilor flotilelor combinate de pe Dunăre. Transformându-şi, cu permisiunea lui Mackensen, „operaţiunea de rezistenţă" din vest într-o ofensivă, Toşev a continuat să nimicească dreapta şi centrul frontului ruso-român.[7] În acelaşi timp, cavaleria bulgară a lui Kolev, care ataca de-a lungul coastei Mării Negre, a reuşit să determine flancul stâng al DI 9 române să bată în retragere. Ordinul lui Zaioncikovski de a „rezista cu orice preţ" până la sosirea Corpului IV Siberian era nerealist. Cu ambele flancuri atacate, retragerea forţelor ruso-române s-a transformat, în 20-21 octombrie, într-o debandadă. Au existat informaţii că bulgarii incendiau satele pe măsură ce avansau. Întâi Topraisar, apoi Cobadin au fost ocupate; calea spre Constanţa era acum deschisă. Pentru Mackensen, care supraveghea câmpul de luptă din vârful unei coline, a fost o experienţă irepetabilă: trupele germane şi bulgăreşti urmărindu-l spre nord pe duşmanul care fugea; portul Constanţa cu minaretele-i albe ivindu-se din ceaţă şi din fumul tancurilor petroliere care ardeau; flota rusă depărtându-se în grabă pe Marea Neagră. „N-am să uit niciodată impresia produsă de aceste imagini", scria el.[8]

SFÂRŞITUL CAMPANIEI DOBROGENE

Evacuarea Constanţei de către trupele ruso-române la 21 octombrie a fost însoţită de haos. Absurditatea, drama şi tragedia ei pot fi înţelese rezumând rapoartele grăitoare ale consulilor britanic şi francez. Panica cuprinsese populaţia şi administraţia cu câteva zile înainte. Plângându-se de un „atac de cord", prefectul local îşi părăsise practic postul, căutând refugiu într-un mic sat din nord. Soldaţii răniţi umpleau până la refuz spitalele existente şi adăposturile improvizate din şcoli, hoteluri, cazărmi şi chiar cazinoul bogat ornamentat al Constanţei. Pe măsură ce duşmanul se apropia, se făceau încercări de a-i evacua cu trenul înainte ca inamicul să pună stăpânire pe calea ferată spre Cernavodă. Gara a devenit „un morman uriaş de oameni care sufereau şi sângerau". Avioanele inamice apăreau din când în

când şi aruncau bombe, sporind haosul. Mulţi români au fugit, lăsând în oraş, în cea mai mare parte, cetăţeni de origine turcească ori bulgărească. Pe drumuri, refugiaţii se amestecau cu soldaţii care se retrăgeau în dezordine. Unii soldaţi români originari din partea locului dezertau şi se refugiau în casele proprii.[9] Cavaleria generalului rus Pavlov a încercat să-l ţină pe inamic la sud de oraş, dar a fost respinsă în dezordine. Pavlov însuşi era cât pe ce să fie capturat. Pe 22 octombrie, consulii rezidenţi străini au fugit la bordul unui vapor britanic în mijlocul unei ploi de obuze inamice. Viteazul căpitan al vasului le-a sărit în ajutor după ce flota rusă din Marea Neagră îi abandonase. Aceasta din urmă nu făcuse mare lucru pentru a susţine forţele terestre şi nu distrusese decât câteva depozite de petrol şi cereale din Constanţa, la care germanii ţineau foarte mult.[10]

În ciuda căderii Constanţei, românii sperau să poată păstra podul de cale ferată peste Dunăre de la Cernavodă cu ajutorul puterii de foc a monitoarelor ruseşti şi româneşti. Când inamicul s-a apropiat, pe 25 octombrie, de la MCG a venit ordin ca faimosul pod, lung de 750 de metri şi construit la 30 de metri deasupra nivelului apei, cel mai mare din Europa, să fie distrus. Inginerului român Anghel Saligny i se dăduse dureroasa însărcinare a întocmirii planurilor de distrugere a măreţei sale opere. Ofiţerii români şi chiar cei ruşi aflaţi la faţa locului au ezitat, considerând un „sacrilegiu" dărâmarea aceste „opere de artă". Durerea le-a fost alinată întrucâtva când deschiderea principală a rezistat primei explozii, iar ei au trebuit să se mulţumească cu distrugerea unei deschideri de legătură. Germanii n-au finalizat lucrările de distrugere fiindcă podul le era util, dar şi din „sentimentalism". Mackensen însuşi s-a dus la Cernavodă ca să meargă de la un capăt al „minunii arhitectonice" la celălalt.[11]

Odată cu cucerirea Constanţei, tensiunea a crescut în interiorul coaliţiei lui Mackensen. Bulgarii erau tot mai deranjaţi de prezenţa turcilor în Dobrogea. Mai grav era conflictul dintre germani şi bulgari. În fruntea listei diferendelor se afla controlul exercitat de germani asupra căilor ferate şi administraţiei din Dobrogea, prerogativă pe care o revendicau bulgarii. În replică, au contribuit cu o rezistenţă pasivă la transportul trupelor şi proviziilor – activitate care se desfăşura îngrozitor de încet chiar şi cu ajutorul lor. Germanii erau furioşi din cauză că această atitudine întârzia pregătirile pe care le făceau în vederea plănuitului lor atac peste Dunăre. O altă neînţelegere viza

împărţirea prăzii de război. „Bulgarii erau atraşi de bogata Constanţă, turcii, de Medgidia, Sfânta Medgidie; bulgarii trebuiau să jefuiască, turcii trebuiau să se roage" spunea cinicul Henning. „Aspiraţiile de jaf" ale bulgarilor, în care intrau bogatele depozite de petrol şi cereale rămase la Constanţa, le creau mari greutăţi germanilor, care le voiau pentru ei. Ca răspuns la cererea lui Mackensen, bulgarii au acceptat să fie instalat la Constanţa un general german „care va împărţi prada între aliaţi". Ulterior, s-a ajuns la un acord general cu privire la împărţire în cadrul unei consfătuiri a coaliţiei de la Sofia.[12] Între timp, jefuitorii bulgari acţionau îndrăzneţ. Un caz celebru l-a constituit furtul statuii din bronz a poetului roman Ovidiu, aflată în faţa primăriei din Constanţa. Mackensen a fost deosebit de indignat. El i-a pus pe soldaţii germani să-i prindă grabnic pe hoţi şi să-l repună pe Ovidiu pe piedestalul său. Ulterior, când germanii s-au folosit de controlul pe care-l aveau asupra căilor ferate pentru a împiedica transportul unor bunuri de valoare precum pianele, bulgarii „le-au făcut bucăţi" pentru a nu le lăsa aliaţilor lor.[13]

După ce a pus stăpânire pe Constanţa şi pe calea ferată spre Cernavodă, Mackensen „şi-a îndreptat gândurile spre Bucureşti, lăsând în urmă Dobrogea". El a ordonat retragerea DI 217 germane, a DI 1 bulgare şi a artileriei grele germane în vederea pregătirii mult-amânatei traversări a Dunării. Toşev a refuzat la început să accepte slăbirea armatei sale, îndeosebi transferul DI 1. El a insistat să ducă până la sfârşit cucerirea Dobrogei. Ofiţerul de legătură austriac raporta despre „marele resentiment" existent la OKM în privinţa insubordonării lui Toşev: „Armata a III-a bulgară face ce vrea şi doar în parte se supune ordinelor date [de Mackensen]." Transferul s-a realizat până la urmă datorită intervenţiei ţarului bulgar Ferdinand. Toşev a fost trimis, la scurt timp, pe frontul din Macedonia. Restul Armatei a III-a, condus de cavaleria lui Kolev, a primit sarcina de a continua înaintarea spre nord, spre Delta Dunării. Dar, după transferul de forţe în vest, înaintarea a încetinit şi apoi s-a oprit mai mult de o lună lângă Babadag, la 90 de kilometri nord de Constanţa. Bulgarii n-au mai înfruntat divizii româneşti. Acestea „îşi pierduseră capacitatea de luptă" şi au fost retrase, împreună cu Divizia sârbă de Voluntari. Pe front nu erau decât forţe ruseşti. Zaioncikovski, pe care românii îl considerau marele vinovat de înfrângerea lor pe frontul de

sud, a fost concediat pe 29 octombrie la cererea regelui Ferdinand. El a fost înlocuit de generalul Vladimir Saharov.[14]

Încercarea românilor din primele două luni ale războiului de a apăra Dobrogea a fost o misiune costisitoare. Independent de scurta Manevră de la Flămânda, la care a luat parte peste jumătate din armata română, în campania dobrogeană au fost implicate în cele din urmă opt divizii ruseşti şi şapte divizii româneşti. Fiindcă a fost în cea mai mare parte un război de poziţie, atac şi contraatac, pierderile au fost grele. Deşi nu există date exacte în privinţa pierderilor, cele ale forţelor ruso-române au depăşit foarte probabil cifra de 75 000. Puterile Centrale au făcut în Dobrogea, între 1 septembrie şi 25 octombrie, 37 600 de prizonieri. Numai Divizia sârbă de Voluntari a pierdut 8 331 de oameni, adică 50% din efectiv, între 6 septembrie şi 25 octombrie. Deşi nu există date similare pentru diviziile ruseşti şi româneşti, procentajele trebuie să fi fost comparabile. Dimensiunea pierderilor este indicată de faptul că a trebuit să se combine patru divizii româneşti (2, 5, 9, 19) în două, denumite, după ce au fost retrase din Dobrogea, DI 2/5 şi DI 9/19.[15]

FALKENHAYN ŞI TRECĂTORILE CARPAŢILOR

Accidentaţii, împăduriţii Carpaţi păreau a reprezenta un obstacol greu de trecut în cazul unei invazii, mai ales iarna. Dar, cum remarcase odată Friedrich al II-lea, „pe unde poate trece o capră, poate să treacă şi un soldat".[16] În plus, aceşti munţi erau traversaţi de peste 15 trecători; în cinci dintre acestea, inamicul avea să lanseze ofensive majore. Cu numai 13 divizii la o frontieră de 700 de kilometri şi neştiind unde avea să-şi concentreze inamicul atacul, românii erau nevoiţi să-şi disipeze forţele, în vreme ce adversarii lor aveau posibilitatea să şi le concentreze. Legătura dintre cele trei armate nordice era slabă în cel mai bun caz, iar informaţii exacte despre duşmanul aflat înaintea lor erau puţine din cauza slabei activităţi de spionaj. În plus, multe divizii româneşti erau slabe. Unele dintre cele mai bune suferiseră îngrozitor în săptămânile din urmă. Altele erau sub efectivul normal ori fuseseră amestecate cu aşa-numite miliţii de două-trei zile, formate din recruţi proaspăt înrolaţi, cu minimum de instrucţie. Întăririle soseau fără secţiile de comandă sau susţinere. În afara unei divizii din Armata de Nord a lui Prezan, rezerve nu existau. Deşi forţele austro-ungare şi germane rămâneau inferioare din punct

de vedere numeric, ele erau cu mult superioare ca experiență, conducere și, ca întotdeauna, armament. Din cauza neglijării, în perioada antebelică, a lucrărilor de apărare din Carpați, armatele din nord nu prea aveau în ce să-și pună speranța în caz de nevoie. În cele din urmă, la 5 octombrie, s-a dat ordin „să se întărească cu fortificații și obstacole" punctele înalte ale trecătorilor. Deși au fost pregătite în grabă câteva poziții, exista sentimentul general că „inamicul putea să spargă destul de ușor acest cordon subțire".[17]

Pregătindu-se să atace peste Carpați, conducătorii austrieci și germani aveau problemele lor. Greutățile de pe celelalte fronturi și apropierea iernii impuneau încheierea grabnică a campaniei. Mai mult, desfășurarea ei a iscat neînțelegeri. OHL și AOK voiau să dea prioritate străpungerii trecătorilor spre Moldova din Carpații Orientali; Falkenhayn prefera un atac rapid în Valahia. OHL plănuia să lase cavaleriei lui Schmettow drum liber pentru a acționa pe valea Siretului, să împiedice comunicațiile pe șosea și calea ferată, să întârzie sosirea întăririlor rusești și să izoleze Valahia. Falkenhayn nu era de acord. Deși prefera să apere aceste trecători împotriva unui atac inamic în spatele Armatei a IX-a conduse de el, Falkenhayn avea îndoieli că se putea ajunge în Moldova numai cu infanteria și cavaleria existente: „Fără artilerie, ingineri și trupe auxiliare, această acțiune n-avea nicio șansă [de reușită]." El punea la îndoială și alocarea resurselor necesare în Carpații Meridionali. Conflictul lui Falkenhayn cu OHL și AOK s-a intensificat când acestea au subordonat Armata a IX-a comandamentului de front al arhiducelui Karl, în al cărui șef de stat major, generalul german Hans von Seeckt, el, personal, nu avea încredere.[18]

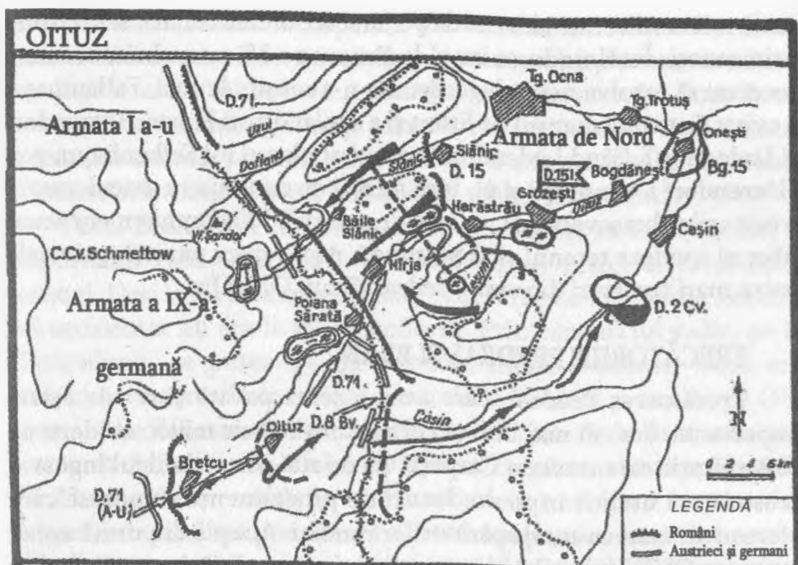
Cu toate acestea, la insistențele superiorilor, Falkenhayn a ordonat un atac la est, spre Târgu Ocna. În vreme ce Armata I austro-ungară a atacat aripa dreaptă a Armatei de Nord a lui Prezan, unități ale Armatei a IX-a au fost prinse într-o serie de încleștări înverșunate și sângeroase cu aripa stângă a românilor. Cea mai importantă a avut loc în pasul Oituz, unde, pe 14 octombrie, DI 71 austriacă a lansat o ofensivă majoră, pătrunzând pe teritoriul românesc. Din fericire pentru români, DI 15, abia sosită din Dobrogea, a fost în măsură să oprească înaintarea inamicului. Comandantul ei, generalul Eremia Grigorescu, era un lider energic, care își îndemna oamenii să reziste cu o hotărâre sălbatică. Admonestat de Prezan, care era îngrijorat că succesul dușmanului de la Oituz va periclita întregul front, Grigorescu i-a răspuns cu o frază devenită legendară: „Pe aci,

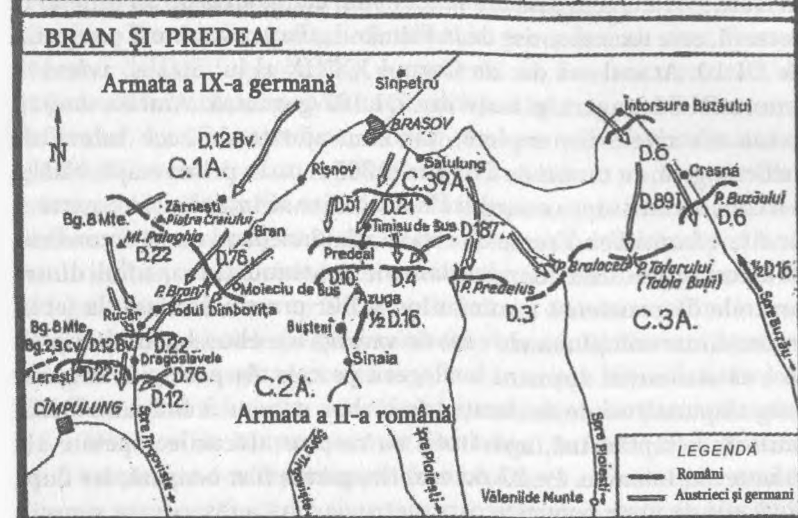

Generalul Falkenhayn (centru dreapta) pe front. Sursa: Wikimedia Commons.org, Falkenhayn și statul major al Armatei a IX-a în timpul campaniei din România.

dușmanul nu va trece." Un ofițer din MMF care a vizitat Oituzul în toiul luptelor a avut multe cuvinte de laudă la adresa diviziei lui Grigorescu: „Moralul este excelent... comandanții sunt plini de încredere... nici gând de retragere." După ce a făcut ceea ce promisese că va face, Grigorescu a trecut în ofensivă la 21 octombrie și a aruncat dușmanul înapoi la frontieră. Luptele au fost grele, cu pierderi din ce în ce mai mari de ambele părți. După aceasta, OHL și AOK au renunțat să mai spere că vor pătrunde în Moldova.[19]

În condițiile în care evaluarea îi fusese confirmată, Falkenhayn a fost liber să întrebuințeze cavaleria lui Schmettow, care rămăsese deoparte, așteptând crearea unei breșe, în operațiile din Carpații Meridionali.[20] Momentul a generat un dezacord în privința strategiei de străpungere a Carpaților Meridionali. Von Hötzendorf și Comandamentul de Front al arhiducelui Karl preferau să se concentreze asupra trecătorilor brașovene (Predeal, Bran). OHL german a acceptat inițial ideea că aceasta avea să fie cea mai bună cale pentru a ajunge la București și a tăia România în două. Falkenhayn a fost din nou de altă părere. El susținea, pe bună dreptate, că aceste trecători lungi și înguste vor favoriza o apărare „tenace". Remarca și faptul că existau legături slabe pe calea ferată cu punctele sale de concentrare a oamenilor și proviziilor de la Sibiu și Sighișoara. Acest ultim argument era susținut și de șeful transporturilor feroviare ale armatei, influentul general Wilhelm Groener. Falkenhayn prefera să încerce

Bătălii în trecătorile Carpaţilor. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Victor Atanasiu, *România în primul război mondial* (Bucureşti, Editura Militară, 1979).

toate trecătorile, mai ales cea de pe Jiu, care oferea cel mai scurt drum prin munţi. Întâlnindu-se cu el la Braşov pe 15 octombrie, Seeckt a încercat să rezolve neînţelegerile, dar n-a reuşit. Atunci, Falkenhayn a evitat Comandamentul de Front şi a apelat direct la von Hötzendorf şi Ludendorff. Când Ludendorff a aprobat planul lui Falkenhayn, von Hötzendorf a consimţit şi el, însă numai cu condiţia ca atacul asupra trecătorilor braşovene „să nu aibă de suferit".[21] Falkenhayn era acum liber să sondeze terenul şi să pătrundă, dacă era cu putinţă, prin cele patru mari trecători din sud: Predeal, Bran, Olt şi Jiu.

TRECĂTORILE PREDEAL ŞI BRAN

Trecătoarea Predeal, care avea o şosea pavată şi o cale ferată importantă, era cel mai bun şi cel mai des folosit mijloc modern de comunicaţie care traversa Carpaţii. Pe de altă parte, defileul îngust al acesteia era umbrit în multe locuri de proeminenţe stâncoase care ofereau un mare avantaj apărătorilor români. Aceştia din urmă aveau în frunte DI 21, compusă din rezervişti şi comandată de un general în rezervă, care tocmai sosise de la Flămânda. Ea era susţinută pe alocuri de DI 10. Atacul era dat de Corpul XXXIX al lui Staabs, având în frunte DI 51 ungară şi forţe din DI 187 germană. Ambele unităţi aveau efectivele incomplete, dar erau ajutate de zece baterii de artilerie grea, cu tunuri de 210 mm şi 305 mm. În prima etapă, bătălia s-a concentrat asupra oraşului Predeal, care se întindea de o parte şi de alta a frontierei. Vreme de câteva zile, începând cu 14 octombrie, el a fost supus unui bombardament continuu. Gara, unul dintre centrele de rezistenţă a românilor, a fost practic distrusă, la fel ca multe dintre somptuoasele case de vacanţă ale elitei bucureştene. Se zice că artileriştii duşmani le alegeau pe cele ale politicienilor care erau răspunzători de declaraţia de război, cum ar fi Brătianu.[22] Mai mult de o săptămână, apărătorii au respins atacurile repetate ale infanteriei inamice. Pe 23 octombrie, gara a fost ocupată, iar după două zile de lupte pentru fiecare metru de oraş, a fost ocupat şi restul Predealului. Atunci, Averescu le-a permis comandanţilor din subordine să se retragă, în două etape, mai adânc în trecătoare, întâi la Azuga, apoi, pe 31 octombrie, pe o poziţie uşor de apărat, chiar la nord de Buşteni. DI 21, cu efectivul redus, din cauza luptelor neîncetate, la numai 2 400 de oameni sleiţi de puteri, a fost înlocuită în prima linie cu DI 4. Aceasta s-a apărat cu străşnicie şi chiar a

contraatacat la asalturile repetate ale forțelor lui Staabs. Conform istoriei oficiale austriece, „jocul sângeros al atacului şi contraatacului... n-a dus la nicio schimbare a situației". Pe parcursul a două luni, atacatorii au înaintat doar zece kilometri în trecătoare.[23] Deşi situația românilor a rămas precară, pasul Predeal n-a fost străpuns decât abia în decembrie, când frontul carpatic s-a prăbuşit cu totul.

Pasul Bran, aflat la vest de Predeal, fusese, în Evul Mediu, o importantă cale comercială, străjuită de un castel al cavalerilor teutoni. Deşi la fel de lung ca pasul Predeal (50 de kilometri), relieful lui accidentat nu era la fel de uniform. Prin capătul lui sudic, pe la Câmpulung, se putea ajunge uşor în inima Valahiei. Dacă era străpuns, trecătorile învecinate, cea de la Predeal şi cea de pe Olt, aveau să fie flancate. La fel ca la Predeal, forțele de la Bran erau sub comanda Armatei a II-a a lui Averescu. Trecătoarea era apărată de DI 22, una dintre unitățile româneşti care participase într-o mică măsură la lupte; luna precedentă o petrecuse pe calea ferată între nord şi sud. Forța atacatoare era reprezentată de Corpul I Rezervă al lui Morgen. Planul de operații al acestuia prevedea un atac frontal executat de DI 76 germană şi o manevră de flancare executată de Brigada a 8-a Vânători de Munte pe vechile cărări de munte din vestul defileului. La 12 octombrie, când a început ofensiva inamicului, apărătorii români s-au repliat încet în defileu, unde controlau principalele înălțimi. Ei au fost luați însă prin surprindere de austrieci pe flanc. Pentru a nu fi învăluiți, românii au evacuat Rucărul pe 14 octombrie.[24] În ciuda puternicei rezistențe a românilor, forțele lui Morgen, întărite acum cu DI 12 bavareză, au continuat să înainteze, ocupând Dragoslavele pe 16 octombrie. Atunci, DI 22 română a fost obligată să se retragă pe poziții noi, la numai opt kilometri nord de Câmpulung. Din fericire, pericolul de încercuire din partea Brigăzii a 8-a Vânători de Munte a scăzut. Austriecii au rămas fără provizii când vremea rea i-a împiedicat să mai folosească animalele de povară. Fiecare mişcare făcută de oameni sau de animale a devenit dificilă în clipa în care s-au instalat ploaia, ceața şi apoi ninsoarea cu frigul chinuitor. Mulți soldați şi multe animale n-au mai putut să meargă din cauza degerăturilor şi a altor boli. Cu toate acestea, situația forțelor române din zonele mai joase de la nord de Câmpulung rămânea critică. Averescu, alarmat de posibilitatea unei străpungeri din partea inamicului, a trimis DI 12, care tocmai se întorcea din

Dobrogea. Sosirea ei pe 19 octombrie n-a făcut decât să compenseze pierderile suferite de DI 22 în zece zile de lupte grele. Câteva batalioane ale acesteia din urmă pierduseră 75% din efective.[25]

În ultimele zile ale lui octombrie, forţele lui Morgen au continuat să se năpustească în atac. În noaptea de 22 spre 23 octombrie, chiar oraşul Câmpulung a început să fie supus bombardamentului artileriei. O parte din populaţia locală a fugit, panicată. Altă parte, inclusiv femei, a ajutat trupele române cu mâncare sau îndrumându-le în marşul lor. Aflând că comandanţii locali erau descurajaţi şi adoptaseră o atitudine defetistă, Averescu le-a făcut o vizită personală, elaborând împreună cu ei un plan de contraatac. Această ofensivă, lansată pe 27 octombrie, a silit BVM a 8-a austriac să se retragă. Manevra a compromis şi poziţia DI 12 bavareze, obligând-o să înceapă o retragere temporară. În impasul care a continuat pe tot parcursul lunii noiembrie, lupta de la Câmpulung s-a desfăşurat după acelaşi tipar fatal de la Predeal: atac urmat de contraatac. „Corpul Morgen", relatează istoria oficială austriacă, „ocupa punctele înalte care înconjoară Câmpulung la nord-vest, vest şi est. Nu avea însă puterea de a înfrânge rezistenţa curajoasei apărări a duşmanului." Când Falkenhayn i-a refuzat cererea de a-i suplimenta efectivele, Morgen a propus întreruperea luptelor şi retragerea în trecătoare. În schimb, i s-a ordonat să menţină presiunea în timp ce se încerca străpungerea Carpaţilor în alt punct.[26] Doar atunci când s-a întâmplat acest lucru, iar apărătorii lui au fost înconjuraţi, a fost ocupat Câmpulung (29 noiembrie), iar pasul Bran, deschis invadatorilor. Capacitatea lui Averescu de a conduce apărarea tenace a trecătorilor Bran şi Predeal a fost mult lăudată. Aceasta a avut loc însă în contextul conflictului neîntrerupt dintre el şi MCG, un „război" cum îl numeşte Otu. Deşi diferendele priveau chestiuni operative, ele erau şi de natură personală: dispreţul lui Averescu faţă de Iliescu şi profunda nemulţumire a lui Brătianu faţă de legăturile generalului cu politicieni din opoziţie. La scurt timp după sosirea sa la mijlocul lui octombrie, Berthelot s-a alăturat corului de critici ai lui Averescu.[27]

TRECĂTOAREA OLTULUI

Defileul Oltului era o cale atractivă de invazie. O cale ferată şi o şosea bună urmau cursul râului. După o secţiune îngustă la nord, defileul se lărgea, oferind acces şi spre valea Argeşului, o altă poartă importantă spre inima Valahiei. Falkenhayn a insistat ca forţele

Retragerea armatei române de pe Olt şi Jiu. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Alexandru Niculescu, *Luptele de la Jiu* (Bucureşti, Editura Militară, 1976).

Corpului Alpin să atace pe Olt, respingând opţiunea lui Krafft de a-şi croi drum prin trecătorile de la sud de Braşov. Pentru această operaţiune, două brigăzi montane austriece (2 şi 10) au fost puse şi ele sub comanda sa. Misiunea lui Krafft era să se infiltreze şi să-i încercuiască pe români prin munţi şi prin văile mici, paralele de la est şi vest de Olt. Să desfăşori, într-o perioadă atât de târzie a anului, o campanie în înalţii Carpaţi avea să fie o acţiune riscantă, după cum nota în jurnalul său: „Trebuie să avem mult noroc."[28]

Grupului Krafft i se împotrivea Corpul Olt. DI 13 şi DI 23, din componenţa acestuia, erau formate din batalioane alcătuite la repezeală din diferite companii care au supravieţuit Bătăliei de la Sibiu. În total erau 33 de batalioane, faţă de cele 20 ale inamicului. Niciunul nu era unitate de munte, în vreme ce grupul lui Krafft includea 14 batalioane formate din alpinişti experimentaţi. Inferioritatea părţii române era şi mai accentuată în materie de armament. Corpul Olt avea numai trei baterii de munte, faţă de 12 ale adversarului, şi câteva mitraliere. Singura rază de lumină era noul comandant al corpului, generalul David Praporgescu, un conducător energic, care ştia să-şi însufleţească trupele. Când a preluat comanda, le-a spus oamenilor săi: „Nimeni nu are dreptul să facă un pas înapoi, nimănui nu-i va fi îngăduit să şovăie... Vom învinge sau vom muri pentru gloria patriei." Acest deziderat s-a dovedit a fi o presimţire a ceea ce avea să i se-ntâmple. Pe 13 octombrie, după două săptămâni de la preluarea comenzii, Praporgescu a fost ucis de artileria inamică în timp ce inspecta frontul.[29]

După trei zile de la moartea lui Praporgescu, forţele austriece şi germane au început ofensiva pe Olt. Experimentatele unităţi ale inamicului au înaintat rapid pe ambele flancuri ale românilor, îndeosebi la est. Aici, primele coloane, care urmau valea Topologului, au avansat 30 de kilometri în două zile. Întâmpinând o slabă rezistenţă, ele au putut să pătrundă spre sud până la Sălătruc, aproape de capătul trecătorii. De aici, puteau să-i încercuiască pe apărătorii de pe Olt şi să ajungă la râul Argeş. Posibilitatea unui sfârşit rapid al campaniei româneşti a stârnit un sentiment de „euforie" care a cuprins o parte a Corpului Alpin.[30] Şi românii considerau că situaţia era critică; o străpungere din partea inamicului părea a fi iminentă. O cerere de întăriri adresată MCG a produs singurul răspuns cu putinţă: „Nici un om, nici un cal." Prin urmare, câteva unităţi

existente au fost grupate în două mari detaşamente conduse de colonelul Henri Cihoski şi colonelul Traian Moşoiu. Acestea au atacat duşmanul din două direcţii şi, în urma unei bătălii care a durat trei zile, între 22 şi 24 octombrie, l-au obligat să se retragă la nord de Sălătruc „în mare dezordine", lăsând în urmă câteva sute de morţi, răniţi şi prizonieri. „Un batalion bavarez", se înflăcăra Cihoski, „n-a fost în stare să tragă un cartuş, fugind la primul foc de armă tras în spatele lui." Bătălia de la Sălătruc a îndepărtat temporar ameninţarea ce plana asupra flancului drept şi ariergărzii Corpului Olt. În centru însă, DI 23 a cedat teren în luptele grele duse împotriva Corpului Alpin. La finele lunii, divizia era sleită de forţe, reducându-se la numai 125 de ofiţeri şi 6 000 de soldaţi. Retragerea DI 23 a obligat DI 13, aflată la vest de Olt, să dea şi ea înapoi.[31]

Din fericire, instalarea iernii a venit în ajutorul românilor aflaţi în trecătoarea Oltului. Ceaţa din văi oferea protecţie împotriva tirului devastator al artileriei inamice. Pe 17 octombrie, la altitudini mai mari, începuse să ningă. În câteva zile, ninsoarea s-a transformat în viscol, zăpada care s-a strâns ajungând să măsoare un metru şi jumătate. Vizibilitatea era zero, iar temperatura a scăzut drastic. Cărările de munte s-au transformat în gheţuşuri. Animalele de povară erau inutile, aşa încât germanii au luat cu forţa „ultimul om şi ultima femeie în stare să muncească". Vremea nu doar a îngreunat operaţiunile forţelor lui Krafft, dar le-a făcut aproape imposibile, deoarece nu aveau echipament complet de iarnă. Proviziile de tot felul se împuţinau, inclusiv mâncarea. Exceptând carnea de la caii muribunzi, unele unităţi depindeau de mâncarea confiscată de la români, luând pâine chiar şi de la soldaţii morţi. Fără adăpost, uzi şi înfriguraţi, soldaţii Corpului Alpin „zăceau în tranşee mizerabile, pe care le săpau singuri".[32] Drept urmare, Krafft a încercat să avanseze mai repede spre sud, unde vremea era mai caldă, dar n-a reuşit. La sfârşitul lui octombrie, înaintarea forţelor sale a încetinit, fiind atrase în hora mortală a atacului şi contraatacului cu românii. Aceştia din urmă au continuat să cedeze teren puţin câte puţin, suferind mari pierderi. Dar, aşa cum recunoştea Falkenhayn, „săptămânile de lupte grele consumaseră tăria Corpului Alpin".[33] Românii s-au plecat, dar nu au cedat. Trecătoarea Oltului a rămas închisă duşmanului la începutul lui noiembrie.

În puţinele zile de relativă acalmie de la începutul lui noiembrie, ambele tabere şi-au adus întăriri. DI 216 germană şi DI 73 austriacă

s-au alăturat forțelor lui Krafft, în vreme ce Corpul Olt a fost suplimentat cu DI 14. Aceasta din urmă n-a prea făcut altceva decât să compenseze forța sleitei DI 23, care retrăsese jumătate din efective. Cele rămase erau formate în mare parte din soldați „total neinstruiți" sau supraviețuitori din unitățile decimate, care au fost grupate încă o dată la repezeală în batalioane improvizate. Așadar, românii nu erau bine pregătiți când Krafft a lansat o nouă ofensivă la 10 noiembrie. În valea Oltului, un tren blindat îi bombarda pe români, dar, așa cum nota Krafft în jurnalul său, acesta făcea „mai mult zgomot decât pagube".[34] Atacatorii și-au concentrat eforturile la est de Olt, în direcția orașului Curtea de Argeș. În prima zi, românii au reușit să-l respingă pe inamic în majoritatea sectoarelor, dar, în zilele următoare, au cedat teren. Unele unități au intrat în panică și au fugit sub tirul inamicului. Comandanților li s-a ordonat să pună în spatele liniilor poliție militară care să-i împuște pe cei ce-și părăseau pozițiile. Majoritatea unităților românești au rezistat însă, chiar dacă au bătut în retragere.[35] Criza de pe Olt, la care s-a adăugat înaintarea simultană a dușmanului pe Jiu, i-a provocat comandantului Armatei I o cădere nervoasă. Generalul Nicolae Petala, care îi luase locul lui Praporgescu cu numai opt zile înainte, dăduse semne de labilitate psihică mai devreme, în Dobrogea. Acum, copleșit de greutatea marii răspunderi ce-i revenea și neputând dormi de ceva vreme, a ajuns într-o stare de „demoralizare totală". Ulterior, el i-a mărturisit reginei Maria de pe patul unui spital bucureștean că devenise atât de confuz, încât nu mai știa unde îi erau trupele. Un ofițer din misiunea lui Berthelot, trimis să facă investigații, l-a convins pe Petala să solicite un concediu medical, fiind înlocuit de generalul Dumitru Strătilescu. „Vom vedea dacă este mai bun decât celălalt", nota principele Carol în jurnalul său. „Generalii noștri se prăbușesc unul după altul, fie din incompetență, fie din cauza nervilor."[36]

Pe 18 noiembrie, forțele austriece și germane și-au reluat atacul pe Olt. Conform mărturiei dușmanilor lor, românii au rezistat cu cerbicie și au contraatacat adeseori, uneori cu strigăte puternice de „ura" și sunete de goarnă. Nu s-au dat în lături de la lupta corp la corp. Copleșiți însă numericește și depășiți pe flancuri de trupele inamice infiltrate, puterea lor de rezistență a slăbit, iar Corpul Olt a continuat să cedeze teren în ultima jumătate a lui noiembrie. N-a fost nicio derută; artileria și răniții au fost evacuați, iar tunelurile și podurile au

Prizonieri români capturați pe Olt. Sursa: Martin Breitenacher, *Das Alpenkorps, 1914-1918* (Berlin, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1939).

fost distruse. Multe dintre luptele cele mai aprige s-au dat pentru controlul culmilor, detaşamentele germane şi austriece de munte, inclusiv cele conduse de Epp şi Paulus, atacând vârf după vârf. Apărătorii rezistau până când erau alungați, după care se apărau pe vârful următor. Fiecare succes, recunoştea Falkenhayn, „era obținut în urma celei mai dificile lupte. Românii se împotriveau cu disperare. A trebuit să fie luat cu asalt fiecare munte. Şi chiar dacă în acest mod am capturat o pradă abundentă şi mulți prizonieri, a fost nevoie să facem sacrificii serioase în schimbul avansării noastre".[37]

Pe măsură ce luna noiembrie se scurgea, Corpul Olt avea tot mai mare nevoie de efective. În primele două săptămâni, căzuseră prizonieri peste 5 800 de soldați şi ofițeri. Tendința a continuat. Pe 16 noiembrie, au fost capturați încă 1 800 de români, pe 17, 2 000, iar pe 18, 2 800. DI 14, care sosise de curând cu un efectiv de 12 000 de oameni, era deja diminuată la 42 de ofițeri şi 2 974 de soldați. O evaluare făcută de comandantul unui detaşament românesc era valabilă pentru multe alte detaşamente: „Valoarea trupelor, ca şi a ofițerilor, este mult inferioară în condițiile unui moral scăzut... Infanteria este alcătuită din rămăşițe ale batalioanelor..., o mare parte a personalului de serviciu şi cei pierduți de diversele unități ale diviziei pe care i-am găsit pe drumul de retragere." Duşmanul era uimit că trupele române, „învinse de multe ori, obosite, fără experiență în războiul de tranşee şi vulnerabile la focul artileriei, s-au... luptat de asemenea cu vitejie şi tenacitate în multe puncte". Această rezistență îndârjită a ceea ce

mai rămăsese din cele trei divizii ale Corpului Olt, plus întăririle sub forma DI 8, care a sosit pe 19 noiembrie, a împiedicat înaintarea forțelor lui Krafft prin trecătoare până la sfârșitul lunii. Abia după ce inamicul a străpuns trecătoarea învecinată de pe Jiu și a depășit Oltul, românii au renunțat la apărarea trecătorii.[38]

PRIMA BĂTĂLIE A JIULUI

Ultimul atac, încununat în cele din urmă de succes, asupra pozițiilor defensive din Carpații României a avut loc pe Jiu. Acest defileu era preferatul lui Falkenhayn fiindcă era cel mai scurt și oferea cea mai bună posibilitate de surprindere a inamicului. Aici, românii erau cel mai vulnerabili. Acțiunile restrânse desfășurate de inamic pe acest front în cea mai mare parte a lunii octombrie și nevoia de trupe în alte sectoare determinaseră MCG să diminueze cu opt batalioane DI 11, care apăra Jiul. Două batalioane transferate de la DI 1 de pe Cerna nu erau suficiente. DI 11 era nu doar incompletă, ci și epuizată, aflându-se permanent pe front de la începutul războiului. Împotriva „Grupului Jiu" era aliniată o forță comandată de generalul bavarez Paul Ritter von Kneussl. Ea era compusă din Brigada 144 Infanterie austriacă, DI 11 bavareză, DI 301 germană, Divizia 6 Cavalerie (DC) germană și două batalioane germane de bicicliști. Pe drum se aflau încă DC 7 germană și Batalionul de Vânători de Munte de elită din Württemberg (BVW). Românii nu prea știau cu ce se confruntau. „Potrivit informațiilor noastre", a declarat ulterior un comandant de divizie, „inamicii din fața noastră erau o divizie germană și ceva cavalerie, însă nu știam de trupele din spatele lor, care îi ajutau."[39]

Kneussl a lansat atacul pe 23 octombrie atât pe ramura Surduc, cât și pe ramura Vulcan a trecătorii Jiului. Neavând la început unități de munte, el a folosit infanteria regulată și cavaleria pedestră pentru a ataca înălțimile de deasupra defileurilor. La început, a fost pesimist din cauza zăpezii care căzuse de curând, iar aceste unități nu aveau echipament de munte: bocanci, îmbrăcăminte călduroasă ori animale de povară. În dimineața atacului, era o vreme de toamnă predominant frumoasă. Neta superioritate a trupelor lui Kneussl s-a manifestat imediat. Au fost cucerite câteva vârfuri, iar în zonele mai joase, artileria germană a transformat câmpul de luptă într-un „iad" al exploziilor care a lăsat „terenul plin de morți și răniți". Retragerea

unor unităţi româneşti s-a transformat într-o fugă dezordonată spre Târgu Jiu, aflat în sud. Curând, întreaga DI 11 era în retragere. La cererea de întăriri a comandantului ei s-a răspuns că acestea nu sunt disponibile şi că trebuie să înfrunte atacul cu ceea ce are. A doua zi, superiorul lui, comandantul Armatei I, generalul Ioan Culcer, a cerut MCG permisiunea de a executa o retragere generală. Răspunsul dat de la Periş, unde nou-venitul Berthelot propovăduia rezistența cu orice preţ, a fost ca generalul Culcer să fie înlocuit cu generalul Ioan Dragalina. Acestuia i s-a ordonat să pună capăt oricărei discuţii despre retragere, cedând teren doar pas cu pas, cu permanente contraatacuri. Dragalina, care a preluat comanda la 24 octombrie, era şi mai neînduplecat cu oamenii lui: „Soldaţii care nu pot înainta trebuie să moară la faţa locului, în vreme ce comandanţii care dau ordin de retragere vor fi... aduşi în faţa curţii marţiale."[40]

Caracterizând situaţia drept „gravă, dar nu disperată", Dragalina a ordonat contraatacuri imediate pe centru şi pe flancurile inamicului. Înainte ca planurile lui să se înfăptuiască, a sfârşit în mod tragic. În a doua zi de la preluarea comenzii, în timp ce făcea turul unei poziţii avansate de pe Frontul Jiului, inamicul a început să tragă asupra drumului pe care mergea. Fără să ezite, bravul general i-a cerut şoferului să treacă în viteză prin zona periculoasă. O ploaie de gloanţe s-a abătut asupra vehiculului. Deşi toţi ceilalţi din grupul său au scăpat nevătămaţi, Dragalina a fost grav rănit la braţul drept. A fost evacuat la un spital din Bucureşti, unde i-a fost amputat braţul. Din cauza declanşării unei septicemii, moare după două săptămâni.[41] Într-o perioadă de numai 12 zile, armata română îi pierduse pe Praporgescu şi Dragalina, doi dintre cei mai dinamici şi mai respectaţi comandanţi de front ai ei.

Pierderea lui Dragalina părea să prevestească prăbuşirea apărării româneşti de pe Jiu. Contraatacurile locale eşuau, iar forţele române continuau să se retragă cu totul. Un batalion s-a predat fără să tragă un foc de armă; ocuparea unor poziţii pregătite a fost neglijată. Forţele lui Kneussl au dobândit controlul asupra întregii culmi muntoase şi au ajuns la limita pădurii de pe versantul sudic. Unităţile din avangardă se aflau la numai cinci kilometri de Târgu Jiu. O coloană a ajuns chiar la podul de la periferie. Deşi oraşul era păzit doar de câteva miliţii, localnicii li s-au alăturat, baricadând străzile şi fortificând casele din apropierea podului. Bătrâni, tineri şi chiar femei au pus mâna pe

arme. Ei i-au împiedicat pe germani să treacă podul până când a sosit infanteria română şi i-a alungat. În dimineaţa zilei de 27 octombrie însă, se părea că forţele lui Kneussl erau pe punctul de a năvăli în câmpia valahă. Falkenhayn i-a cerut contelui Schmettow să se pună în fruntea cavaleriei sale şi să treacă la acţiune. Prizonierii zdrenţuiţi, care „făceau o impresie destul de jalnică" au întărit convingerea germanilor că inamicul era înfrânt.[42]

Aparenta demoralizare din rândurile forţelor române de pe câmpul de luptă fusese pe măsura confuziei existente la nivelul întregii structuri de comandă după moartea lui Dragalina. În cele câteva zile de tranziţie, pe Jiu nu existase o comandă unificată. Până la urmă, conducerea a fost preluată de un comitet după ce comandanţii celor mai mari unităţi s-au întâlnit în seara zilei de 26 octombrie. Ei au decis să aplice imediat planurile lui Dragalina de executare a unui contraatac înainte ca inamicul să-şi consolideze poziţia pe câmpia de la Târgu Jiu. Trupele lor erau pregătite sufleteşte pentru atac după ce s-a răspândit vestea morţii eroice* a lui Dragalina. În dimineaţa zilei de 27 octombrie, în timp ce forţele române au atacat centrul şi flancurile inamicului, a căzut o ploaie abundentă. Tactica infiltrării şi învăluirii a avut succes, deoarece forţele lui Kneussl, neconsolidate încă, erau izolate în grupuri mici pe un front de 20 de kilometri care se întindea de la sud-vest la nord-est. Deşi n-au avut peste tot succes, românii au silit treptat forţele lui Kneussl să se retragă în munţii de la nord de Târgu Jiu.[43] Slăbită de luptă, dar nu de cea cu românii, ci de aceea cu ploaia, zăpada şi drumurile proaste care le împiedicau aprovizionarea, rezistenţa germanilor s-a prăbuşit brusc, iar forţele lui Kneussl au început o „retragere totală". Recunoscând această uimitoare răsturnare de situaţie, Kneussl a autorizat o retragere generală în pădure şi, dacă era nevoie, chiar la frontieră. Această retragere, potrivit lui Falkenhayn, „a fost efectuată cu o greutate care abia poate fi înfăţişată... Drumurile erau, în multe locuri, îngheţate, pline de apă, surpate sau distruse de potop. Chiar retragerea cailor abia a fost cu putinţă; în cazul tunurilor şi vehiculelor, a fost imposibilă. A trebuit ca ele să fie distruse sau împinse în râpi".

* *Heldentod* în original, în germană. (n.tr.)

Generalul Ioan Dragalina, comandantul Armatei I. Sursa: WikimediaCommons.org.

Locotenentul-major Erwin Rommel, din BVW, care tocmai atunci ajungea pe front, descria astfel o unitate în retragere a DI 11 bavareze pe care a întâlnit-o: „Păreau cu nervii la pământ... Majoritatea camarazilor lor fuseseră uciși în luptele cu românii... Îi descriau pe români drept adversari feroce și periculoși."[44] Vremea aspră și luptele epuizante și-au pus amprenta asupra tuturor. La 31 octombrie, ambele tabere și-au suspendat operațiile. Pierderile suferite în prima bătălie a Jiului au fost mari. Dacă, în cazul românilor, nu există cifre, inamicul a numărat 2 200 de prizonieri. Pierderile austro-ungarilor și germanilor au depășit 3 600 de oameni. În plus, s-a pierdut mult echipament, inclusiv artilerie de care românii, deja dotați cu tunuri de fabricație germană, s-au folosit din plin. Pentru forțele lui Kneussl, a fost, după cum recunoaște Seeckt, „o gravă înfrângere". Deși nu reușiseră să pătrundă în Valahia, invadatorii de pe Jiu controlau încă înălțimile și cea mai mare parte a trecătorii[45].

A DOUA BĂTĂLIE A JIULUI

În vreme ce românii primeau felicitări pentru victoria lor, Falkenhayn se pregătea să atace din nou, înainte ca venirea definitivă a iernii să spulbere orice speranță de reușită. Pentru ca înfrângerea din octombrie să nu se repete, el a mărit cu mult grupul inițial de

Prizonieri germani capturaţi pe Jiu. Sursa: Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. a II-a (Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1925).

luptă al lui Kneussl cu DC 7, DI 41 şi DI 109 germane, precum şi cu BVW. Această nouă forţă de atac, denumită Corpul LIV, pus sub comanda generalului Victor Kühne, dispunea de 40 de batalioane de infanterie şi 52 de escadroane de cavalerie. Prin comparaţie, Grupul Jiu totaliza numai 18 batalioane, un amestec de detaşamente ce avea să fie denumit în curând DI 1. Pentru a-şi ascunde intenţiile de pe Jiu, Falkenhayn a făcut câteva vizite personale ostentative în trecătorile braşovene. Înaltul Comandament român s-a înşelat, crezând că inamicul nu va mai ataca pe Jiu atât de repede după înfrângerea suferită recent. Drept urmare, retrăsese DI 11 pentru a fi reorganizată şi nu dispusese înlocuirea ei imediată, în ciuda informaţiilor cu privire la prezenţa unor noi unităţi inamice. După ce că DI 17 a fost repartizată tardiv apărării Jiului pe 14 noiembrie, sosirea ei a fost întârziată şi mai mult de deraierea unei tren. MCG se bizuia pe faptul că armatele sale vor rezista inamicului vreme de opt zile în speranţa că mult-promisa ofensivă a Armatei a IX-a ruse în cooperare cu Armata de Nord va abate atenţia inamicului. Era o speranţă deşartă.[46]

Între timp, pe 11 noiembrie, Kühne a iniţiat un atac coordonat în trecătoarea Jiului. În vreme ce infanteria şi artileria germană au lovit poziţiile româneşti din defileu, BVW a primit ordin să efectueze o manevră de flancare pe înălţimile de la vest. Rommel, dând deja

dovadă de cutezanţa şi determinarea care-l vor caracteriza, şi-a condus compania în timpul traversării terenului extrem de accidentat şi a ajuns în şaua munţilor. Chiar supravieţuirea la înălţimi de 2 000-2 500 de metri pe vreme rea, nemaivorbind de luptă, a reprezentat un test dificil pentru BVW. Uzi din cauza ploii continue şi lipsiţi de posibilitatea de a face foc, mulţi soldaţi s-au îmbolnăvit. Hrana trebuia să fie procurată prin jaf; prinderea unei vaci româneşti a produs mare bucurie tuturor. Suferinţele îndurate din cauza vremii au încetat abia când s-a ajuns într-un sat, iar locuitorii români au fost alungaţi din casele lor. Pe 12 noiembrie, la Vălari Curpenel, un puternic contraatac al românilor a ţinut pe loc unitatea lui Rommel vreme de o zi întreagă şi până după căderea întunericului. Românii au atacat în valuri, pentru a fi respinşi de fiecare dată de o putere de foc superioară, datorată mai ales mitralierelor grele ale germanilor. A doua zi dimineaţă, numărând sutele de români morţi pe câmpul de luptă, Rommel s-a minunat că aceştia „au atacat în mod repetat" şi au perseverat împotriva extraordinarei sale puteri de foc. Alţi membri ai BVW şi-au lăudat şi ei duşmanii pentru „vitejie şi tenacitate", dar au subliniat că aceştia au fost „seceraţi de focul nostru nimicitor".[47]

În vreme ce BVW a cucerit înălţimile, forţele germane din centru au atacat direct spre Târgu Jiu. Timp de două zile, românii le-au ţinut piept la Bumbeşti, rezistând bombardamentului devastator al artileriei şi repetatelor atacuri cu grenade şi mitraliere ale infanteriei. Pe 12 noiembrie însă, rezistenţa românilor a cedat. Forţele lui Kühne deţineau acum controlul total asupra drumului din trecătoare. El s-a pregătit imediat să trimită grosul infanteriei şi artileriei sale, precum şi cele două divizii de cavalerie ale contelui Schmettow pe câmpia din jurul oraşului Târgu Jiu. Acesta a fost ocupat pe 15 noiembrie după o scurtă împotrivire a câtorva miliţii româneşti. Mulţi civili fugiseră de teama „barbarilor" germani, care le luau casele şi animalele. Descriind Valahia ca fiind „cu adevărat o ţară în care curge lapte şi miere", membrii BVW s-au cazat confortabil şi au mâncat „aproape zilnic supă de pui".[48]

Germanii n-au zăbovit mult în Târgu Jiu. Generalul Seeckt, care a vizitat oraşul a doua zi după cucerirea lui, a pledat în favoarea unei lovituri rapide în sud şi est înainte ca zăpada să facă drumurile impracticabile. Kühne a acceptat ideea şi le-a ordonat trupelor sale să se grăbească. A fost surprins când comandamentul român a hotărât

să opună rezistență pe înălțimile situate chiar la sud de Târgu Jiu.[49] Nedându-și încă seama de uriașa superioritate a inamicului, românii plănuiau să reziste cu DI 1 întărită cu DI 17, o parte a acesteia aflându-se încă pe drum. În plus, detașamentele de pe Olt și Cerna aveau să atace flancurile inamicului. După o luptă care a durat două zile, de pe 16 până pe 17 noiembrie, frontul românesc a fost străpuns, iar cavaleria lui Schmettow a năvălit pe câmpia valahă. Luptând cu disperare să-și apere patria, românii au suferit pierderi catastrofale. Dintr-un regiment, trei sferturi zăceau pe câmpul de luptă, morți sau răniți, iar restul au fost luați prizonieri. DI 1 a fost redusă la 1 800 de oameni, iar DI 17, la 2 000. Ceea ce a rămas din Grupul Jiu s-a retras „în mare dezordine". După victoria inamicului pe Jiu, întreaga apărare a Carpaților Meridionali era compromisă.[50]

9

Bătălia pentru Valahia

PIERDEREA OLTENIEI

După străpungerea barierei Carpaţilor la Târgu Jiu, forţele austro-ungare şi germane, conduse de cavaleria lui Schmettow, au pornit-o în grabă spre sud, pătrunzând în inima Olteniei.[1] Infanteria urma îndeaproape, fiind încetinită doar de refugiaţii înspăimântaţi şi de carele lor cu boi, care trebuiau să fie împinse în afara drumurilor. Comandamentul român n-a vrut să organizeze rezistenţa în Craiova şi în jurul oraşului ca să „nu-l expună inutil bombardamentului". Al doilea mare oraş al României a fost ocupat pe 21 noiembrie. Kühne le-a făcut o bucurie oamenilor săi dându-le o zi de odihnă şi permisiunea să viziteze locurile interesante. Aceştia s-au minunat de „palatele milionarilor" de la Craiova, care făceau un contrast izbitor cu sărăcia pe care o văzuseră în oraşele mai mici ale României.[2]

Înaintarea rapidă a inamicului în Oltenia a tăiat DI 1 română în două, izolând detaşamentul Cerna şi alte unităţi situate de-a lungul Dunării. Drept urmare, comandamentul Armatei I le-a ordonat să se retragă în marş forţat spre est. Când s-a aflat la MCG, Berthelot, neliniştit de faptul că această manevră avea să-i deschidă inamicului drumul spre Dunăre, „a reacţionat într-o manieră violentă". „În numele Antantei", i-a declarat el regelui, „cer ca detaşamentul Cerna să rămână pe poziţii." MCG a ordonat imediat ca unitatea respectivă şi celelalte dispuse de-a lungul Dunării „să reziste până la capăt". În cazul în care capturarea devenea iminentă, ele trebuiau „să arunce toată artileria în Dunăre" şi „să lupte ca partizani". Ele chiar au rezistat, atacate din toate părţile nu doar de forţe austro-ungare şi germane, ci şi de comitagii bulgari îmbrăcaţi în piei de oaie, care treceau Dunărea în căutarea prăzii. După un „calvar de două săptămâni", supravieţuitorii s-au predat. Au fost sacrificate patru

regimente, circa 10 000 de soldaţi, printre care şi patru dintre cei mai buni comandanţi ai armatei române, de care era mare nevoie în altă parte.[3]

Pătrunderea unor puternice forţe inamice în vestul Valahiei a declanşat la MCG o controversă în privinţa strategiei. Ofiţerul rus de legătură, generalul Mihail Beliaev, susţinea o retragere planificată spre est pentru a conserva structura şi resursele armatei române. Lui Berthelot, acest lucru i s-a părut suspect, la fel ca sfatul de mai înainte al lui Alekseev de a abandona Valahia. El a propus în schimb ca românii să lanseze o contraofensivă de anvergură pe râul Olt, singurul obstacol natural important de la vest de Bucureşti. Dacă reuşea, această ripostă şi venirea iernii puteau întârzia înaintarea inamicului suficient de mult pentru ca întăririle ruseşti să sosească, iar ofensivele Aliaţilor de pe alte fronturi să aibă impact. Opinia lui Berthelot a avut câştig de cauză nu doar datorită enormei lui influenţe asupra regelui, ci şi datorită faptului că majoritatea românilor nu erau încă resemnaţi pentru a ceda atât de mult teritoriu, plus capitala, fără o luptă majoră.[4]

Drept urmare, s-au făcut planuri de creare a unei „mase de manevră" speciale care să contraatace pe Olt. Generalul Prezan a fost retras de la comanda Armatei de Nord pentru a conduce această operaţiune. Acesta a sosit la Periş pe 23 noiembrie, însoţit de căpitanul Antonescu. Dându-i-se comanda unui grup de armate care includea Armata I, Prezan a plecat în acea seară la noul său cartier general de la Piteşti, împreună cu Antonescu şi cu şeful de stat major al lui Berthelot, colonelul Victor Pétin. Când au ajuns, a doua zi dimineaţă, li s-au adus la cunoştinţă două evenimente care făceau imposibilă o manevră pe Olt. Cu o zi înainte, cavaleria lui Schmettow, înaintând dinspre Craiova spre sud-est, atinsese Oltul la Stoeneşti şi capturase un pod pe care românii încercaseră să-l distrugă, dar nu reuşiseră.[5] DC 6 a traversat repede podul şi a continuat spre est, urmată de DI 109 germană. DC 7, comandată de Schmettow, a înaintat spre nord, de-a lungul malului estic, pentru a-i înconjura pe apărătorii români şi a acoperi traversarea altor trei divizii de infanterie pe la Slatina şi Drăgăşani. Bariera Oltului nu mai exista. Şi mai important era însă faptul că, tot pe 23 noiembrie, o forţă germano-bulgaro-turcească executase un atac, trecând Dunărea pe la Şiştov-Zimnicea, la 35 de kilometri est de Olt.[6]

TRECEREA DUNĂRII

Spre deosebire de operaţiunea românească de la Flămânda, organizată pe moment şi în grabă, cea de la Şiştov-Zimnicea a fost plănuită cu meticulozitate şi executată ireproşabil. Locul a fost bine ales, la 100 de kilometri sud-vest de Bucureşti – nu prea departe pentru un atac rapid asupra capitalei, dar nici prea aproape de rezervele româneşti încartiruite acolo. În acest punct, fluviul era relativ îngust (1 000 de metri) şi curgea încet. Pe fluviu erau multe insuliţe după care s-au putut ascunde oameni şi echipament. Printre aceştia se aflau şi pontonierii pe care von Hötzendorf îi ascunsese acolo înainte de începutul războiului. Cel mai mare neajuns al acestui loc era faptul că mai fusese folosit în trecut pentru a trece Dunărea, ultima oară în timpul războiului ruso-turc din 1877-1878, când armata rusă a construit aici un pod de pontoane.[7] Oare românii aveau să-şi amintească? De la izbucnirea războiului, se făcuseră pregătiri sub coordonarea comandantului desemnat să conducă atacul, generalul german Robert Kosch. Liniile de tren bulgăreşti au fost modernizate, au fost construite drumuri noi, durabile, iar podurile au fost consolidate pentru a uşura traversarea oamenilor şi artileriei grele. S-a avut mare grijă ca aceste îmbunătăţiri să fie camuflate. Corpul LII al lui Kosch era compus din cinci divizii: DI 217 germană, DI 1 şi DI 12 bulgară, o divizie mixtă de cavalerie sub comanda generalului german Karl von der Goltz şi DI 26 turcă. Ele erau susţinute de 64 de baterii de artilerie, multe de calibru mare, tunurile flotilei austro-ungare de pe Dunăre şi 36 de avioane germane şi austro-ungare.[8] Data fixată iniţial, sfârşitul lui octombrie, a trebuit să fie amânată de câteva ori, întâi din cauza înfrângerilor temporare din Dobrogea, apoi din cauza dificultăţilor legate de transportul trupelor şi artileriei. Pe lângă starea proastă a liniilor de tren, bulgarii nu voiau să-şi retragă forţele din Dobrogea, acolo unde se concentra atenţia lor, pentru a le folosi într-o invazie a vestului României, care-i interesa foarte puţin. „Împotrivirea lor pasivă" n-a fost înfrântă până când Mackensen nu l-a determinat pe ţarul Ferdinand să intervină personal.[9]

Grupul românesc al Apărării Dunării nu era pregătit să opună o dârză rezistenţă traversării. Alcătuit din DI 18, compusă în special din miliţii plus trei brigăzi de cavalerie, el era împărţit în trei detaşamente aproape egale, care se întindeau de-a lungul fluviului pe o distanţă de 210 kilometri. Batalioanele din sectorul de 56 de kilometri în care se

afla Zimnicea erau deosebit de slabe, „insuficient instruite, slab organizate şi slab conduse, cu arme depăşite..., majoritatea fără o singură mitralieră". Doar două batalioane se aflau destul de aproape de Zimnicea.[10] Informaţiile deficitare au împiedicat comandamentul român să trimită forţe înaintea traversării. Distras de crizele de pe alte fronturi şi indus în eroare de şiretlicurile inamicului, printre care bombardamentele de artilerie şi cel puţin o falsă traversare în altă parte, Înaltul Comandament român a fost prins complet nepregătit. Indiciile fuseseră ignorate: rapoartele cu privire la mişcările de trupe produse lângă Şiştov; apariţia unui număr mare de ambarcaţiuni pe râu, inclusiv a unor monitoare austro-ungare; rapoartele posturilor de pe malul românesc cu privire la zgomotele neobişnuite de pe malul bulgăresc; activitatea sporită desfăşurată de inamic în faţa Zimnicei. În plus, aviatorii englezi, care zburau deasupra Bulgariei dinspre Salonic, au raportat că o întreagă coloană, lungă de 25 de kilometri, se mişca în Dobrogea spre vest. Nu s-a tras nicio concluzie şi nu s-a luat nicio măsură de precauţie.[11]

O ceaţă deasă plutea deasupra Dunării, ascunzând forţele lui Kosch în timp ce acestea se grupau şi se îmbarcau în noaptea de 22 noiembrie. Traversarea a început a doua zi, în zori. Primele grupuri n-au întâmpinat nicio rezistenţă, astfel încât a început transferul organizat al celor cinci divizii. Fiecare avea aproximativ 20 000 de oameni, 5 000 de cai şi 1 200 de căruţe, transportul acestora necesitând opt-zece ore. Pe 23-24 noiembrie, au trecut două divizii. Singura piedică a apărut atunci când soldaţii bulgari, temându-se de apă, au ezitat iniţial să se suie în bărci. Au fost liniştiţi şi, la scurt timp, traversau Dunărea pe muzica interpretată de fanfarele regimentelor lor. Zimnicea a fost ocupată la ora 14:30, iar Mackensen a trecut la scurt timp după aceea. El a trimis din vama românească o telegramă prin care-l anunţa pe kaizer de succesul operaţiunii. A doua zi, la 7:30, a început construcţia podului de pontoane. Acesta a fost terminat în mai puţin de 24 de ore, astfel încât, pe 25 şi 26 noiembrie, a trecut restul infanteriei, cavaleriei şi artileriei. Spre deosebire de ce se întâmplase la Flămânda, podul şi traversarea de la Zimnicea n-au fost periclitate de vase de război sau mine inamice.[12]

Mica unitate a miliţiilor româneşti care a răspuns strigătului iniţial de alarmă pe 23 noiembrie s-a retras cu repeziciune. Primul contraatac serios al românilor a avut loc devreme, pe 24 noiembrie, cu două batalioane aflate sub comanda colonelului francez Ernest Mercier.

„După o aparentă rezistenţă”, românii s-au panicat şi au fugit. Rămas singur pe câmpul de luptă, Mercier a fost grav rănit. În ciuda acestor ciocniri timpurii, comandamentul român nu şi-a dat seama de amploarea pericolului. O misiune românească de recunoaştere aeriană efectuată pe 25 noiembrie a raportat că a văzut un pod, dar nu şi trupe pe el ori în vecinătatea lui – exact în ziua în care a trecut pe pod cea mai mare parte a celor două divizii de infanterie, a cavaleriei şi a artileriei. Un ordin de operaţiuni dat de MCG în aceeaşi zi ajungea la o concluzie eronată: „Slabe forţe inamice au traversat Dunărea.” Berthelot exprima astfel confuzia existentă la nivelul MCG: „Unii spun că numai un regiment a trecut fluviul pe la Zimnicea... Alţii sunt mai pesimişti, [spunând că] sunt deja trei divizii la nord de Dunăre.” Enervat de ineficienţa recunoaşterii aeriene, el l-a dat afară pe ofiţerul francez care conducea operaţiile aeriene comune franco-române.[13]

O reacţie viguroasă a românilor a fost împiedicată şi de faptul că, în ziua dinaintea traversării, comandantul Grupului Apărării Dunării, generalul Constantin Christescu, plecase spre Armata de Nord pentru a-l înlocui pe Prezan. Succesorul său a preluat comanda a doua zi, şi, chiar atunci, MCG i-a respins propunerea de a trimite toată infanteria şi cavaleria disponibilă spre Zimnicea. A ales în schimb să trimită Divizia 2 Cavalerie din vecinătatea Olteniţei, situată la 100 de kilometri spre est. Reacţia slabă şi tardivă a românilor abia dacă l-a deranjat pe Kosch, care şi-a dus la capăt operaţiunea de traversare şi grupare a forţelor.[14] DI 217 germană a condus atacul, deplasându-se spre Bucureşti, aflat la nord-est. Cavaleria lui Goltz a pornit spre Alexandria, aflată la nord, patrulele ei luând contact cu DC 6 a lui Schmettow pe 27 noiembrie. DI 1 bulgară, care mărşăluia spre est de-a lungul Dunării, a ocupat în aceeaşi zi Giurgiul. Ei i s-au alăturat forţe bulgare suplimentare, care au trecut fluviul în acel punct şi au început să construiască un alt pod de pontoane.[15] Forţele lui Mackensen se aflau acum la 60 de kilometri de capitala României.

PROBLEME DE STRATEGIE

Trecerea Oltului şi a Dunării a ridicat serioase probleme de strategie atât comandanţilor germani, cât şi celor români. Judecând după rapida şi dezordonata retragere a inamicului de la Târgu Jiu, Falkenhayn nu credea că armata română era în stare să opună rezistenţă la vest de Bucureşti. Intenţia lui era să trimită forţele lui

Bătălia pentru Bucureşti. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României* (Bucureşti, Institutul de arte grafice, 1922) şi Victor Atanasiu, *România în primul război mondial* (Bucureşti, Editura Militară, 1979).

Kühne la nord-est, spre Ploieşti, lăsându-l pe Mackensen să ocupe capitala. Obiectivul lui era să ajungă la râul Siret înainte de sosirea iernii şi a întăririlor ruse. Nefiind convinşi că români se vor retrage atât de repede, superiorii lui Falkenhayn n-au fost de acord. Seeckt voia să împartă forţele lui Kühne: aripa stângă să pornească spre nord pentru a face joncţiune cu Krafft, iar aripa dreaptă să se deplaseze spre sud-est, unde se aflau Bucureştiul şi Armata de Dunăre a lui Kosch. OHL prefera o strategie precautǎ de înaintare pe un front larg. Aceste diferende, exacerbate de vechi antagonisme personale, au dat naştere unui schimb înfierbântat de mesaje telefonice şi telegrafice. Falkenhayn considera intervenţia lui Seeckt şi a OHL o violare a autorităţii sale de comandant. El a declarat că va accepta dorinţele lui Seeckt doar dacă i se va ordona de la OHL. Într-un sfârşit, OHL a acceptat în principiu poziţia lui Falkenhayn şi, încercând să asigure unitatea campaniei româneşti, a transferat Armata a IX-a de sub comanda lui Seeckt sub cea a lui Mackensen.[16]

Pentru comandamentul român, trecerea simultană a Oltului şi a Dunării de către inamic a creat o problemă strategică şi mai spinoasă. „Deodată", consemna Berthelot, „toate planurile de manevră pe Olt se năruie. Se ordonă retragerea generală a tuturor unităţilor Armatei I. Se va încerca apărarea Bucureştiului prin gruparea tuturor forţelor disponibile pe râul Argeş, la vest de capitală." Dar, adăuga el într-un raport adresat Parisului, „nu avem suficiente forţe pentru o linie de 150 de kilometri de la Dunăre până la munţi. Unica soluţie: un război de mişcare, acţiuni în capetele coloanelor germane".[17] Pe 27 noiembrie, când s-au întors la MCG de la Piteşti, Prezan şi Antonescu aveau un plan concret de acţiune, în care era evidenţiat faptul că între forţele lui Kühne de pe Oltul Mijlociu şi cele ale lui Kosch de pe Dunăre exista un spaţiu acoperit doar de cavaleria lui Schmettow. Prezan a propus să se execute un contraatac folosind masa de manevră ce se constituia pentru de acum imposibila contraofensivă de pe Olt: mai întâi să se „cadă cu putere în flancul lui Mackensen" şi „să fie aruncat în Dunăre", apoi să se întoarcă spre nord împotriva Armatei a IX-a a lui Falkenhayn.[18] Potrivit lui Duca, planul lui Prezan „a fost discutat în amănunţime cu toate autorităţile competente de la MCG, cu Berthelot, cu profeţii misiunii franceze. Toţi şi-au pus mari speranţe în el". Vocea criticilor n-a fost auzită. Duca, cel căruia „speranţele militarilor îi păreau ridicole", a păstrat tăcerea. Averescu, căruia nu i s-a cerut părerea, îl considera „o bătălie pierdută de la bun

început".[19] Privind retrospectiv, ar trebui să fim de acord cu el. În acel moment, majoritatea conducătorilor români, ca şi consilierii lor francezi, nu erau încă dispuşi să predea capitala fără o luptă grea. La baza deciziei lor de a risca o contraofensivă dintr-o poziţie strategică extrem de nefavorabilă au stat ipoteze incorecte cu privire la forţa inamicului, capacităţile armatei române şi probabilitatea unui ajutor din partea ruşilor.

Serviciile române de spionaj, care eşuaseră mizerabil, nerecunoscând semnele unei iminente traversări, n-au reuşit nici să aprecieze mărimea şi componenţa forţelor inamice pe care masa de manevră avea să le înfrunte. DI 217 germană a fost identificată abia pe 27 noiembrie, DI 1 bulgară, pe 29 noiembrie, iar divizia de cavalerie a lui Goltz, pe 1 decembrie. Românii şi-au dat seama că forţa invadatoare era alcătuită din cinci divizii pe 2 decembrie, când bătălia era practic încheiată. Informaţiile româneşti despre forţele lui Kühne de pe Olt erau mai exacte, dar nu includeau DI 301 germană, una dintre diviziile de cavalerie ale lui Schmettow şi rezerva Armatei a IX-a (două divizii şi o brigadă).[20] În schimb, Prezan a supraestimat capacitatea masei sale de manevră de a desfăşura complicata operaţiune pe care o preconiza. El avea la dispoziţie numai patru divizii, DI 2/5, DI 9/19, DI 21 şi DC 2. După cum indică şi denumirea lor, primele două erau rezultatul contopirii în pripă a diviziilor decimate în campania din Dobrogea. Divizia 21 abia fusese reconstituită după ce suferise pierderi grele în Valea Prahovei. O singură companie cu 150 de oameni putea cuprinde soldaţi din cinci sau mai multe regimente. Trupele de umplutură erau adeseori total neinstruite. După ce i-au interogat pe ofiţerii români luaţi prizonieri, serviciile germane de informaţii au ajuns la concluzia că aceste unităţi refăcute, „aruncate de-a valma la un loc", aveau o „mică valoare" şi exercitau o influenţă dăunătoare asupra disciplinei şi capacităţii de luptă a armatei. Chiar şi unităţile omogene sufereau de oboseală şi deprimare în urma săptămânilor de luptă şi înfrângeri. Deşi oamenii care formau masa de manevră au pornit supuşi la atac, ideea că aceştia puteau înfrânge un inamic superior ca putere de foc, moral şi conducere era o „inexplicabilă iluzie".[21]

La baza deciziei românilor de a contraataca a stat speranţa că aliatul rus îşi va respecta până la urmă promisiunea de a desfăşura o ofensivă viguroasă cu Armata a IX-a din Carpaţi şi cu Armata lui Saharov din Dobrogea. A existat chiar speranţa unei intervenţii

directe în Valahia. Era ea realistă? Vreme de aproape trei luni, apelurile insistente, chiar disperate de ajutor adresate ruşilor se dovediseră zadarnice. „Ei nu ne refuzau propriu-zis, ci se eschivau [şi] făceau promisiuni", îşi aminteşte generalul Coandă, ofiţerul român de legătură de la STAVKA. În ciuda acestor dovezi de neimplicare, atât conducătorii români, cât şi aliaţii lor francezi nu puteau să creadă că ruşii vor rămâne un simplu spectator la înfrângerea României. În ajunul contraofensivei, MCG îşi păstra speranţa că Armata a IX-a rusă şi Armata rusă din Dobrogea vor trece la ofensivă. Deşi STAVKA a evitat să-şi ia angajamentul de a interveni nemijlocit pe frontul valah, un corp de armată rus a primit ordin să se deplaseze spre vest de-a lungul Dunării. Coandă însă a repetat pe 25 noiembrie un avertisment pe care-l dăduse de câteva ori înainte: „Eu cred... că, deocamdată, nu avem pe ce să ne bizuim în afară de noi înşine."[22]

Berthelot aprobase planul lui Prezan cu un avertisment: „Da, dar cu condiţia să se grăbească şi să se atace energic." Acest lucru s-a dovedit a fi cu neputinţă. Cele trei divizii de atac erau la o distanţă cuprinsă între 40 şi 78 de kilometri una de alta şi se aflau la 60 de kilometri de locul prevăzut pentru atac. Marşurile lungi produceau întârzieri semnificative şi extenuau trupele. Concentrarea şi direcţia acestor forţe au fost afectate şi mai mult de comunicarea inadecvată. Grupul de luptă al lui Prezan nu avea telex ori aparat Hughes, cum se numea pe atunci, iar cablul pentru telefoanele de teren era limitat. Liniile telefonice civile existente erau adeseori tăiate de cavaleria lui Schmettow sau nu funcţionau. Trimiterea de mesaje prin curier era o metodă înceată şi la fel de nesigură. Observaţiile aeriene lipseau. Rezultatul final a fost acela că ideea lui Prezan despre ceea ce se întâmpla pe câmpul de luptă era limitată şi învechită. De regulă, comandanţii săi de front primeau ordine care nu mai corespundeau situaţiei curente – sau nu primeau ordine deloc. Şi mai rău chiar, în cursul bătăliei pentru Bucureşti, MCG a abdicat practic de la rolul său de supraveghere a operaţiilor şi de coordonare a masei de manevră cu celelalte armate române.[23]

BĂTĂLIA PENTRU BUCUREŞTI

Ordinul de operaţii al lui Prezan din 27 noiembrie prevedea ca atacul să înceapă peste două zile. Divizia 21 a pornit imediat din poziţia de rezervă, de lângă Bucureşti, spre sud-vest, de-a lungul

drumului național spre Alexandria. Ea a fost întârziată de o coloană de refugiați, înfățișată de locotenentul de 19 ani Emilian Ionescu ca „un râu viu de oameni panicați și însetați, animale înfometate împotriva cărora regimentul trebuia să-și croiască drum". Divizia a ajuns la aliniament pe 28 noiembrie, înlocuind DI 18, care fusese înfrântă crunt de DI 217 germană după ce cavaleria care o însoțea fusese practic distrusă într-o șarjă nesăbuită. Pe 29-30 noiembrie, DI 21 a înfruntat singură dușmanul, în timp ce celelalte două divizii de atac erau încă pe drum. Ea a fost zdrobită de artileria germană care „a transformat în pulbere pozițiile noastre", după cum își amintește Ionescu. Divizia a fost obligată să se retragă imediat dincolo de râul Neajlov. DI 9/19, aflată lângă Titu, în vecinătatea forțelor lui Kosch, a început să mărșăluiască devreme spre sud pe 28 noiembrie. A doua zi, la ora 14, ea a fost oprită de tirul artileriei și al puștilor cavaleriștilor lui von der Goltz. DC 2 română nu reușise să asigure protecție deoarece nu avea ordine, pierzând timpul în marșuri și contramarșuri. Divizia 9/19 a continuat să se deplaseze spre sud, dar a întârziat să dea piept cu dușmanul din cauză că nu sosise Divizia 2/5.[24]

Divizia 2/5, care lupta la est de Olt, avea de făcut cel mai lung marș până la locul atacului. Comandantul ei, generalul Alexandru Socec, a fost prevenit pe 27 noiembrie, dar a primit ordine abia a doua zi, la ora 19:30. Aceste ordine nu conțineau amănunte despre operațiune, dar cereau ca unitatea lui să fie la Drăgănești, situat la 80 de kilometri distanță, în seara următoare. Oamenii au început să se miște spre sud la ora 21:00 în două coloane situate la 12 kilometri una de alta. După 24 de ore de marș greu, hărțuiți permanent de cavaleria lui Schmettow, ei au parcurs o mare parte a distanței până la locul atacului. Sleiți de puteri, îmbrăcați în uniforme rupte și murdare, cărând cu ei răniții, oamenii nu mai erau în stare să ia parte la ofensivă. În condițiile în care DI 2/5 n-a putut să respecte programul stabilit de el, Prezan a amânat atacul masei de manevră până pe 30 noiembrie. Între timp, DI 9/19 a lui Socec a continuat să mărșăluiască spre sud, fiind atacată din nou de cavaleria lui Goltz și apoi de cea a lui Schmettow, respingându-i și pe unii, și pe alții și făcând prizonieri. Prezan a amânat iarăși atacul, de data aceasta până la 1 decembrie. În vreme ce diviziile 2/5 și 9/19 erau pe drum, Divizia 21, atacată puternic de DI 217 germană, fusese obligată să se retragă din nou, de data aceasta dincolo de râul Argeș.[25]

În fine, pe 1 decembrie, DI 2/5 şi DI 9/19 au ajuns în flancul forţelor lui Kosch. Românii n-au putut să atace decât spre sfârşitul zilei, în parte din cauză că noile ordine ale lui Prezan au sosit târziu şi au fost complicate de lipsa unui cifru. La sfârşitul după-amiezii şi în cursul serii, ei au respins cavaleria de acoperire a lui Goltz şi au atacat flancul stâng şi ariergarda DI 217 germane. La ora 18:00, a început o luptă grea lângă Bălăria, şi a continuat în cea mai mare parte a nopţii şi zilei următoare (2 decembrie). Pierderile germanilor au fost grele, incluzând 2 000 de prizonieri. Regimentele diviziei au fost reduse la 800, 500, respectiv 300 de oameni. DI 217 a fost silită să se retragă de la Argeş şi să formeze o apărare compactă împotriva atacului concentric al celor trei divizii româneşti. Situaţia DI 217 a devenit „extrem de critică". Dacă ea nu rezista, legătura celorlalte divizii ale lui Kosch cu podurile avea să fie în pericol. Alarmat de această perspectivă, Mackensen i-a transmis lui Falkenhayn două apeluri ca o parte dintre forţele lui Kühne să fie trimise în sud pentru a acorda ajutor. Conform AOK, acesta era „momentul de vârf" al crizei Armatei de Dunăre.[26]

În toată armata română, s-au răspândit informaţii exagerate cu privire la succesul timpuriu al masei de manevră. Generalul Strătilescu îi informa pe comandanţii Armatei I, pe care o conducea, că „duşmanul fuge în dezordine spre Dunăre, având tăiată retragerea spre pod". Din nefericire, Prezan şi statul său major au împărtăşit acest optimism nejustificat. Într-un ordin aruncat dintr-un avion, ei cereau ca atacul să continue pe 3 decembrie „fără întrerupere". Într-o anexă, Prezan adăuga: „Situaţia generală cere indiscutabil ca acţiunea să se termine în cel mai scurt timp cu putinţă..., într-o manieră definitivă în cursul zilei de 3 decembrie." Aceasta, împreună cu evacuarea preliminară a MCG de la Periş la est de Buzău, indică faptul că românii înţelegeau că bătălia pentru Bucureşti putea fi pierdută.[27]

Scepticismul lui Falkenhayn cu privire la contraatacul executat de români la vest de Bucureşti îl făcuse să desconsidere solicitările iniţiale ale lui Mackensen de a întări forţele lui Kosch. Cu toate acestea, în după-amiaza zilei de 1 decembrie, doi ofiţeri români de stat major au fost prinşi într-un automobil rătăcit în spatele liniilor germane, pe cursul superior al Argeşului. În posesia lor se aflau documente care dezvăluiau esenţa planului lui Prezan.[28] Bazându-se pe noile informaţii, Falkenhayn a ordonat aripii drepte a armatei lui

Kühne să se întoarcă şi să atace masa de manevră. DI 11 bavareză a pornit imediat în marş forţat spre sud. Documentele interceptate i-au mai dezvăluit lui Falkenhayn faptul că deplasarea DI 2/5 şi a DI 9/19 spre sud crease un spaţiu gol în frontul românesc. El a ordonat restului diviziilor lui Kühne să exploateze acest spaţiu, avansând repede spre Argeş cu scopul de a le tăia forţelor române calea de retragere. În plus, a fost adusă în prim-plan DI 26 turcă, care fusese ţinută în rezervă.[29]

La primele ore ale zilei de duminică, 3 decembrie, masa de manevră se pregătea să-şi reia ofensiva aşa cum ordonase Prezan. Ofiţerii şi-au vizitat trupele la revărsatul zorilor, încurajându-le în vederea atacului. Niciunul nu ştia că DI 11 bavareză, care se apropia dinspre nord, era practic lângă ei. DC 2 şi DI 7 (în rezervă) ale armatei române, însărcinate să acopere spatele, au rămas în mod inexplicabil inactive. Pe la mijlocul dimineţii, DI 2/5 a fost atacată brusc pe trei laturi de către bavarezi, turci, cavaleria lui Goltz şi DI 217 regrupată. Românii au rămas pe poziţie până pe la ora 13. Apoi, au căzut victimă epuizării şi demoralizării în urma unei săptămâni de marş şi lupte permanente care le reduseseră deja rândurile aproape la jumătate. Loviţi de o „ploaie de proiectile" care a făcut „să se cutremure pământul", ei au început cedeze pe toată linia. Incapabil să-şi stăpânească trupele, Socec a ordonat retragerea generală. Cartierul său general, bombardat deja cu o zi înainte, a fost transformat acum într-un „infern" de artileria inamică. Potrivit propriei sale relatări, trebuie să tragem concluzia că el însuşi a suferit o cădere nervoasă. Şi-a mutat într-un mod precipitat şi bătător la ochi postul de comandă în spate, exacerbând panica din rândul soldaţilor. A doua zi, Socec, vădit zdruncinat, a continuat să se retragă spre împrejurimile Bucureştiului. Comportamentul lui, deşi interpretabil, l-a adus în faţa curţii marţiale pentru acuzaţia de a-şi fi abandonat trupele.[30]

Fuga Diviziei 2/5 a obligat divizia învecinată, 9/19, să se retragă şi ea. Curând, în ambele divizii domneau dezordinea şi panica în timp ce ele se retrăgeau spre Bucureşti cu duşmanul la numai 300-400 de metri în spatele lor. Din când în când, soldaţii români şi germani dădeau peste refugiaţi care se grăbeau să ajungă la râul Neajlov. Găsind podul de pe şoseaua naţională atacat de inamic şi plin de vehicule şi cadavre de oameni şi animale, românii au încercat să

treacă cu piciorul prin apa rece ca gheaţa a râului. Mulţi au pierit. Cei care au reuşit şi-au continuat fuga peste râul Argeş, oprindu-se doar la Bragadiru, la 13 kilometri vest de Bucureşti. Divizia 2/5 număra acum numai 2 500 de oameni, faţă de cei 10 000 cu câţi începuse marşul spre sud cu cinci zile mai înainte. Divizia 9/19 număra 5 000 de supravieţuitori. Ambele divizii pierduseră practic toată artileria. În seara zilei de 3 decembrie, Prezan a ordonat masei de manevră să se retragă în vecinătatea Bucureştiului. Nu era decât o confirmare a retragerii care avusese deja loc.[31]

Deşi planul lui Prezan cu privire la desfăşurarea unei contraofensive conţinea în sine germenii propriului eşec, după cum s-a menţionat mai devreme, este necesar să arătăm că anticipatele atacuri de susţinere ale ruşilor nu s-au materializat. În Carpaţii Orientali, Armata a IX-a rusă împreună cu Armata română de Nord au fost silite să înceapă ofensiva împotriva Armatei I austro-ungare. După multe ezitări, ruşii au pornit, pe 28 noiembrie, un atac împotriva poziţiilor inamice situate de-a lungul râului Trotuş, care străjuiau importantul pas Ghimeş ce ducea în Transilvania. Victoriile obţinute n-au fost mari, între unu şi nouă kilometri, dar l-au alarmat pe Seeckt într-atât încât să ceară întăriri de la germani. Ofensiva rusă ar fi putut crea serioase probleme comandamentului austro-ungar şi german dacă ar fi continuat cu asiduitate. În schimb, ea a continuat cu o intensitate din ce în ce mai mică vreme de numai zece zile. Frontul n-a fost străpuns, şi nici nu s-a creat diversiune în rândul forţelor din Armata a IX-a germană din Valahia.[32] O ofensivă simultană desfăşurată de Armata română de Nord a creat probleme şi mai mici inamicului. Ordonându-i-se de către MCG să lanseze un atac coordonat cu ruşii, generalul Constantin Christescu a obiectat, susţinând că forţele lui erau prea slabe şi nu aveau artileria necesară unei acţiuni ofensive. Cei doi subordonaţi principali ai săi, Eremia Grigorescu (DI 15) şi Alexandru Sturdza (Brigada a 7-a Mixtă), erau de aceeaşi părere. MCG a respins obiecţiile lui Christescu şi a repetat ordinul de declanşare a ofensivei. Drept urmare, divizia lui Christescu a lansat, între 30 noiembrie şi 2 decembrie, câteva atacuri care, potrivit comandantului inamic, au fost „adânci, organizate", dar „au eşuat din cauza pierderilor uriaşe". Sturdza, care ajunsese deja să fie profund nemulţumit de conducătorii României, era pregătit să nu se supună ordinului. În cele din urmă, a reuşit să blocheze iniţierea acţiunii de către

brigada sa până când ordinul de atac a fost revocat. După aceea, forţele ruseşti şi româneşti din Carpaţii de Nord au desfăşurat numai operaţiuni la scară mică.[33]

De asemenea, în bătălia pentru Bucureşti, a existat o slabă susţinere din partea forţelor ruse rămase în Dobrogea, chiar dacă acestea beneficiau de o superioritate numerică evidentă ca urmare a retragerii unor unităţi germane şi bulgăreşti în vederea trecerii Dunării la Şiştov-Zimnicea. Un ordin de atac dat de Saharov pe 24 noiembrie a avut slabe rezultate şi a fost abandonat după două zile. La fel, niciun ajutor efectiv n-a venit din partea Corpului European IV rus, care fusese poziţionat de-a lungul Dunării, la est de Bucureşti. Când a aflat de traversarea inamicului, Coandă a prezentat la STAVKA, în numele regelui Ferdinand, cererea ca Corpul IV să mărşăluiască spre vest pentru a întări Grupul Apărării Dunării. La început, STAVKA a refuzat, dar, după ce Coandă s-a adresat direct ţarului, s-a răzgândit şi a promis că va trimite două divizii (DI 30 şi DI 40). Primul contingent, o brigadă, a ajuns la râul Argeş, la sud de Bucureşti, pe 1 decembrie. Mackensen a fost foarte îngrijorat când a primit rapoarte cu privire la prezenţa unor trupe ruseşti în flancul diviziei bulgare aflate acolo. N-ar fi trebuit să-şi facă griji. Ruşii nu au întreprins nicio acţiune pe 2 decembrie, o zi critică pentru masa de manevră. Ei au atacat a doua zi, pe la prânz, dar „fără prea multă forţă", apoi s-au alăturat românilor care se retrăgeau. Comandamentul lui Mackensen a considerat că neimplicarea ruşilor „s-a datorat în special faptului că armata [Dunării], în ciuda situaţiei grele a flancului stâng, a reuşit să păstreze terenul câştigat".[34]

RETRAGEREA ARMATEI I

În timp ce masa de manevră ataca forţele lui Mackensen, Armata I română, aflată la nord, se retrăgea sub atacul concentric al Armatei a IX-a a lui Falkenhayn. Trimiterea diviziilor 2/5 şi 9/19 pentru a exploata un spaţiu gol apărut între forţele lui Kühne şi cele ale lui Kosch crease în schimb un gol de 60 de kilometri în frontul românesc. Acesta i-a permis cavaleriei lui Schmettow, urmate de infanterie, să pătrundă spre est fără a întâmpina o mare rezistenţă. Temându-se că, prin această înaintare, aripa dreaptă a Armatei I va fi încercuită, Prezan i-a ordonat, pe 27 noiembrie, să se retragă 25 de kilometri. Astfel, s-a renunţat la puternicele poziţii defensive de la nord de

Curtea de Argeş, care stătuseră săptămâni întregi în calea Grupului Krafft. Odată începută, retragerea românilor n-a mai putut fi oprită. După ce a ocupat Curtea de Argeş fără opoziţie, aripa dreaptă a lui Krafft s-a deplasat spre sud-est, către Piteşti, în vreme ce Corpul Alpin a avansat spre est, peste dealurile subcarpatice. Această manevră i-a dezamăgit pe unii dintre oamenii lui Krafft, care sperau să lupte mai uşor pe câmpia românească după săptămâni de lupte în munţi. Ei au răspuns cu determinare. Înfruntând ploaia rece, drumurile impracticabile şi râurile umflate, parcurgeau până la 30 de kilometri pe zi. Au încercuit Corpul II de Armată român (Armata a II-a), care ţinuse în loc Corpul I Rezervă al lui Morgen la Câmpulung din octombrie. Pe 27 noiembrie, Averescu i-a ordonat să se retragă, iar germanii au ocupat oraşul evacuat pe 29 noiembrie, la ora 10.[35]

Atât Krafft, cât şi Morgen s-au îndreptat acum spre est, spre Valea Prahovei, pentru a cuceri „centura petroliferă" a României, care se întindea de la Târgovişte până la Ploieşti, şi pentru a învălui restul Armatei a II-a a lui Averescu, care ocupa încă trecătoarea Predeal. La nord-vest de Târgovişte, forţele lui Morgen au înaintat rapid, producând pierderi enorme românilor care se retrăgeau. Numai pe 30 noiembrie, ei au capturat 3 000 de soldaţi români, unii dintre ei îmbrăcaţi în civili; alţii au dispărut în obscuritatea satelor de baştină. Un contraatac executat de un regiment românesc de cavalerie a fost respins de o companie germană de biciclişti. Când Morgen a ordonat ca Târgovişte să fie luat cu asalt pe 3 decembrie, apărătorii, relatează el, au „opus o rezistenţă hotărâtă şi nu au putut fi respinşi decât prin luptă la baionetă".[36] Oraşul a fost ocupat în cele din urmă la ora 14:30.

La sud-vest de Târgovişte, DI 14 română a încercat să oprească înaintarea DI 216 a lui Krafft. Contraatacurile ei au eşuat însă, iar comandantul raporta disperat: „Nu mai este cu putinţă să se reziste nicăieri. Trupele fug în dezordine... Cartierul general al diviziei este ameninţat de cavaleria inamică. Rog ordonaţi urgent ce trebuie făcut." A doua zi, în timp ce divizia a continuat să se retragă dincolo de Argeş, unele unităţi ale ei au fost capturate în întregime. Divizia 13, adusă din rezervă, a contraatacat la ordinul energicului ei comandant, colonelul Henri Cihoski, dar n-a reuşit să restabilească situaţia. După aceea, cele două divizii au fost combinate ca Divizia 13/14, sub comanda lui Cihoski. Împreună, ele numărau nu mai mult de 4 000 de oameni. Din nefericire, pe 2 decembrie, în prima sa zi în

noua funcţie de comandant, Cihoski a fost grav rănit, asemenea colonelului francez Georges Dubois, care comanda un regiment. Divizia a fost respinsă în dezordine, retrăgându-se în totalitate la est.[37]

La sud de Morgen şi Krafft, Corpul LIV al lui Kühne înainta şi el cu rapiditate. DI 1/17 română îl înfrunta practic singură după ce masa de manevră a fost trimisă în sud. Singura rezervă disponibilă (DI 10) tocmai îşi refăcuse forţele la Ploieşti şi era încă la 45 de kilometri depărtare. Pe 30 noiembrie – 1 decembrie, DI 1/17 a putut să respingă atacurile puternice ale DI 301 germane şi chiar să recucerească o parte a poziţiei pierdute mai înainte, dar cu sacrificii. În raportul întocmit după acţiune, comandantul avertiza că întreaga capacitate de luptă a oamenilor săi era îndoielnică: după trei luni de bătălii neîncetate, „rămâne [doar] o mână de ofiţeri de carieră" care să conducă „fragmentele" diviziei. Ordinele sale de apărare a malului estic al Argeşului n-au putut fi îndeplinite. Patrule inamice ajunseseră deja la podul de la Ioneşti. Cea mai mare parte a diviziei a reuşit să treacă râul prin alt loc, dar a trebuit să abandoneze multe piese de artilerie. Pe partea cealaltă, „toate drumurile erau pline de patrule inamice". DI 8 învecinată era ea însăşi într-o stare de dezintegrare. „Încercuiţi din două părţi", raporta comandantul Batalionului 69 Infanterie din cadrul acesteia, „oamenii, în cel mai înalt grad de indisciplină, s-au retras în dezordine şi n-au putut fi opriţi nici de ofiţeri, nici de tirul artileriei". Pe 2 decembrie, un batalion german a ocupat cartierul general al diviziei, capturând statul major şi arhivele, singur comandantul scăpând „în mod miraculos".[38]

După cedarea Argeşului, retragerea românilor s-a accelerat, iar haosul a sporit. Patrulele inamice operau departe în spatele unor grupări mari de trupe româneşti. Comandantul Corpului I a fost uluit când un car blindat german i-a bombardat cartierul general de la Găeşti. Toate drumurile care duceau spre est erau pline cu trupe în retragere, convoaie şi care ale refugiaţilor. Divizia 10, care a sosit până la urmă cu misiunea de întărire, a fugit în dezordine la prima întâlnire cu inamicul. Comandantul ei a mărturisit că era „complet dezorientat şi nu mai era stăpân pe trupele sale". Relatarea personală a căpitanului A.-S. Ionescu surprinde atmosfera din timpul fugii spre est a Armatei I: „În mult mai multe judeţe, Olt, Argeş, Ilfov, Teleorman, Dâmboviţa şi Prahova, a fost foarte deprimant, cu marşuri forţate, odihnă puţină, nesiguranţă, indecizie, ordine contradictorii

şi o retragere total dezorganizată, fără măcar o bătălie, fără măcar o formă de rezistenţă."[39] Pe 4-5 decembrie, linia frontului urma cu aproximaţie calea ferată Bucureşti-Ploieşti-Sinaia. Forţele lui Averescu care ţineau piept Corpului XXXIX al lui Staabs în trecătoarea Predeal, acum încercuite, au fost obligate să pivoteze spre sud-est, abandonând şi linia Prahovei.

OCUPAREA BUCUREŞTIULUI ŞI A CÂMPURILOR PETROLIFERE

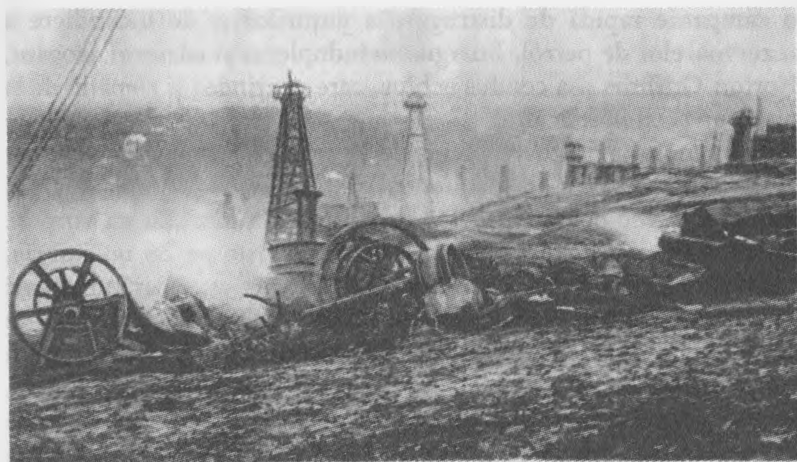
Comandamentul român nu anticipase anvergura nici a dezintegrării masei de manevră, nici a retragerii precipitate a Armatei I. Prezan, căruia îi fusese încredinţată misiunea de a ţine sub control ambele procese, fusese prost informat în permanenţă. Pe 4 decembrie, MCG a hotărât să ia din nou conducerea operaţiunilor de pe front. Pe parcursul discuţiilor iniţiale din biroul de operaţii cu privire la ceea ce trebuia făcut mai departe, colonelul francez Pétin a cerut cu aroganţă, „în interesul Antantei", să se dea o nouă bătălie lângă Ploieşti şi Bucureşti. Un coleg român a protestat: „Armata noastră ar fi iremediabil distrusă." Berthelot, înţelept, a fost de acord cu faptul că trupele române nu mai puteau face un nou efort. El a sugerat un plan de acţiune adoptat de rege la şedinţa informativă din 5 decembrie. Acesta presupunea o retragere generală de 100 de kilometri spre est, pe linia Râmnicu Sărat-Viziru, unde forţele ruseşti se grupau şi pregăteau poziţii defensive. Au fost specificate etape clare ale retragerii, dar, „dacă duşmanul va ataca, atunci se va evita o bătălie generală, iar retragerea va continua pas cu pas".[40]

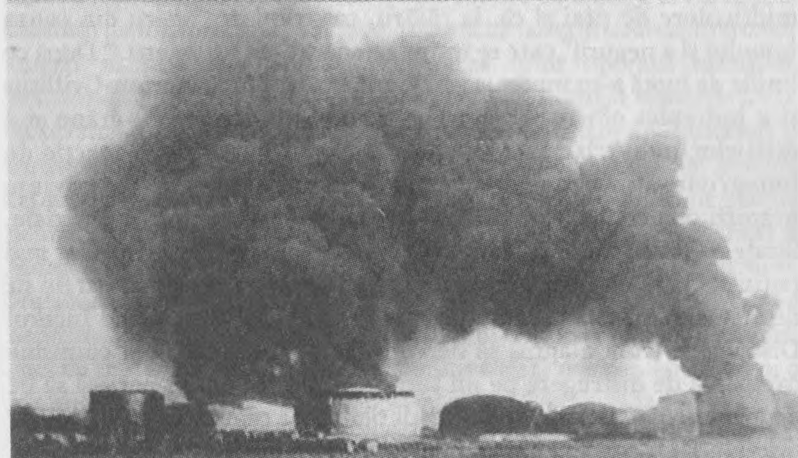
Ordinul regelui garanta faptul că Bucureştiul nu va deveni ţinta artileriei grele pe care Mackensen o adusese pentru a-l lovi până va capitula. Răspunzând ultimatumului dat de el în 5 decembrie, prin care ameninţa să distrugă capitala, oficialităţi municipale, flancate de miniştrii american şi olandez, s-au întâlnit în afara oraşului cu parlamentari germani, asigurându-i că oraşul nu era apărat. Acest lucru a fost confirmat în cursul nopţii de cavaleria germană şi patrulele de biciclişti. În după-amiaza zilei de 6 decembrie, Mackensen, căruia OHL îi acordase onoarea de a accepta capitularea, a sosit într-un automobil decapotabil. În suburbii, locuitorii se uitau „cu apatie". În centru, el a fost surprins să vadă prăvălii deschise şi cafenele pline. „În loc de focuri de tun şi puşcă, urale şi flori", nota

Mackensen. El a primit capitularea oficială a orașului înaintea unei mulțimi alcătuite mai ales din membri ai coloniilor germană și austriacă. Pentru feldmareșal, experiența trăită pe 6 decembrie i-a produs o satisfacție enormă. Împlinea 67 de ani. Pentru unii bucureșteni, intrarea germanilor a însemnat o „noapte de nesomn și teroare"; parcă „Dumnezeu își întorsese fața de la noi".[41]

Trecerea la autoritatea ocupației inamice a fost bine organizată.[42] Soldații germani, amenințați cu curtea marțială dacă jefuiau sau provocau distrugeri inutile, și-au împlinit dorința de a prăda satisfăcându-și în special nevoia de îmbrăcăminte și încălțăminte. Eu au caracterizat primirea făcută de români drept „politicoasă, dacă nu prietenească". Turcii n-au fost primiți atât de bine, iar bulgarii, și mai puțin.[43] Mackensen a restrâns accesul în oraș al forțelor proprii, cu excepția unui număr simbolic, pentru a preveni jaful. Trupele bulgare au staționat însă de-a lungul Dunării, iar comitagiii au găsit prilejul să se dedea la obișnuitele jafuri. Ei au prădat Giurgiu, Oltenița și Călărași, incendiind clădiri și fugind cu cantități uriașe de animale, cereale și lucruri de valoare. Unui regiment german de husari i s-a dat sarcina să-i „împiedice pe bulgarii care fură animale și alte lucruri pentru a le trimite peste Dunăre". Flotila austriacă de pe Dunăre a primit și ea sarcina de a opri transporturile dincolo de fluviu. Solicitarea bulgarilor de a primi o parte mai mare din prada de război, care punea în pericol rechizițiile germane și austriece, a continuat să provoace o mare încordare în sânul coaliției de ocupație – atât de mare, încât colonelul Hentsch a ajuns la concluzia că ar fi fost mai înțelept ca DI 1 bulgară să fi fost lăsată în estul Dobrogei, iar, în locul ei, să fi fost folosită, la trecerea fluviului, o a doua divizie turcească.[44]

Tot pe 6 decembrie, trupele germane au intrat în Ploiești. Corpul Alpin a staționat în suburbii, în vreme ce DI 12 bavareză a ocupat centrul orașului. „Populația ne-a primit cu flori", se relatează într-o istorie a unității, „strigând cu entuziasm «ura Germania»." „Nu se poate să fi fost români", comentează un român, lăsând să se înțeleagă că mulțimea respectivă reprezenta minoritățile nemulțumite, ceea ce putea fi adevărat.[45] Ploiești, centrul industriei petroliere a României, avea o importanță deosebită pentru Puterile Centrale însetate de combustibil. Blocarea accesului lor la resursele de petrol ale României era la fel de importantă pentru conducătorii aliați. Când guvernul român s-a arătat reticent față de ideea distrugerii facilităților celui

Distrugerea zonei petrolifere a României. Sursa: J. Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie-Division durch Rumänien* (München, Verlag Jos. C. Huber, 1917).

mai de preţ bun economic al său, guvernul britanic l-a trimis pe locotenent-colonelul John Norton-Griffiths pentru a supraveghea îndeplinirea acestei misiuni. Northon-Griffiths, un inginer britanic care se distinsese în operaţiunile de minare de pe Frontul de Vest, a sosit la Bucureşti pe 18 noiembrie. Pentru că autorităţile române nu s-au arătat prea cooperante, el şi-a format o echipă din oficialităţi şi ingineri britanici, aflaţi în misiune la faţa locului, care să desfăşoare

o campanie rapidă de distrugere a puţurilor şi de incendiere a rezervoarelor de petrol. Energic, neînduplecat şi adeseori arogant, Norton-Griffiths şi-a condus echipa, care cuprindea şi români, de la un câmp petrolifer la altul.

A ignorat şovăitoarea Comisie Petrolieră Română şi a speriat autorităţile locale cu personalitatea sa de natură să intimideze. Dacă întâmpina vreo opoziţie, scotea revolverul şi tuna: „Eu nu vorbesc limba dumneavoastră." Începând cu Târgovişte pe 26 noiembrie, Norton-Griffiths şi echipa lui s-au deplasat spre est, operând uneori în spatele liniilor inamicului care înainta. Sondele şi utilajele petroliere au fost distruse, puţurile, astupate, iar rezervoarele, golite şi conţinutul lor, ars. „Trupele care se apropiau de zona petroliferă", îşi aminteşte un membru al Corpului Alpin, „au observat că toate cursurile de apă, în special Prahova, erau acoperite cu pelicule groase, multicolore de ţiţei şi că, la răsărit, tot cerul era negru din cauza fumului şi a negurii" care se întindeau pe 100 de kilometri.[46] După ce liniile de luptă s-au mutat la est de zona petroliferă, Norton-Griffiths şi-a îndreptat eforturile spre distrugerea rezervelor de grâne şi a utilajelor industriale. Acest lucru a stârnit o puternică reacţie de împotrivire din partea românilor, care-şi făceau griji în privinţa hrănirii oamenilor şi a păstrării limitatei infrastructuri industriale. Strategia pământului pârjolit aplicată de Norton-Griffiths a fost mai puţin eficientă în cazul cerealelor greu de ars, însă acesta a lăsat un şir de fabrici şi material rulant distruse până la râul Siret. Când Îngerul Distrugerii, cum a ajuns să fie cunoscut, a încercat să-şi continue campania de distrugere pe un teritoriu care nu era în pericol să fie ocupat imediat, Berthelot s-a simţit obligat să ceară ataşatului militar britanic să „modereze ardoarea distructivă a lui Norton-Griffiths".[47]

10

Retragerea în Moldova

PRĂBUŞIREA ARMATEI ROMÂNE

După bătălia de la Bucureşti, Falkenhayn era hotărât să distrugă în totalitate capacitatea de luptă a armatei române, urmărind-o cu hotărâre şi fără preget spre est. Ţelul lui era să ajungă la Siret şi la sistemul de fortificaţii al Moldovei înainte ca iarna şi sosirea întăririlor ruseşti să facă imposibilă desfăşurarea unor operaţii ofensive. Refuzând să se abată de la acest obiectiv, el a alungat temerile OHL cu privire la un posibil atac pe flanc pornit de la sud de Bucureşti şi i-a avertizat pe Schmettow şi Kühne să nu se lase „seduşi" de atracţia capitalei. În vreme ce forţele lui Kosch, puternic slăbite în bătălia pentru Bucureşti, se regrupau, Falkenhayn le-a ordonat lui Krafft şi Morgen să atace rapid spre Buzău, aflat la nord-est, şi apoi spre Siret. Forţelor române, ameninţate de înaintarea lor agresivă, le-a fost cu neputinţă să realizeze, aşa cum dorea MCG, o retragere controlată, „pas cu pas". „Inamicul nu dădea niciun răgaz, se ţinea aproape cu o baionetă în spate."[1]

Înaintarea Armatei a IX-a a fost încetinită nu atât de români, cât de ploaia neîncetată, drumurile impracticabile, podurile distruse, oamenii şi caii vlăguiţi. Deşi unele unităţi româneşti din ariergardă au opus o „rezistenţă îndârjită", după cum recunoaşte Falkenhayn, acestea au fost „aproape anihilate".[2] Alte unităţi, inclusiv batalioane, regimente, brigăzi şi chiar divizii, s-au trezit izolate în haosul retragerii şi au fost silite să capituleze. Pe 6 decembrie, la 25 de kilometri nord de Bucureşti, DI 41 germană a încercuit un segment important al DI 10 româneşti (Armata I). Printre cei 3 000 de prizonieri, s-au aflat statul major şi comandantul unităţii, generalul Constantin Costescu, aceştia fiind capturaţi în timp ce mâncau la castelul de la Tâncăbeşti. Masa, începută de români, a fost continuată

cu „musafirii", cu care Costescu a discutat în germană despre situaţia tactică.[3] În aceeaşi zi, lângă Câmpina, DI 4 (Armata a II-a) a fost încercuită, iar comandamentul acesteia, capturat. Fără conducere, unităţile subordonate au încercat să iasă din încercuire, dar n-au reuşit. A doua zi, întreaga divizie, cu excepţia câtorva oameni, a capitulat. Mediator a fost un preot militar ortodox român care, cu crucea în mână, a intrat în liniile inamice. Un credincios ortodox bosniac din Brigada a 8-a Vânători de Munte austriacă, recunoscând un preot, a îngenuncheat, i-a sărutat crucea şi apoi a aranjat o capitulare paşnică. Numărând peste 10 000 de oameni, aceasta a fost cea mai mare unitate care s-a predat după episodul Turtucaia. MCG a reacţionat cu neîncredere, întrebându-l pe Averescu: „Ce s-a ales de Divizia 4... şi ce sancţiuni se propun împotriva trădătorilor?"[4]

În perioada 23 noiembrie – 7 decembrie, numai forţele lui Krafft au capturat 23 000 de soldaţi români. Între 1 şi 8 decembrie, 60 000 de oameni au căzut în mâinile Armatei a IX-a. Multe divizii româneşti care n-au fost capturate în totalitate nu mai erau acum decât nişte „fantome". Diviziile 12, 22 şi 23 numărau nu mai mult de 1 000 de oameni fiecare. Diviziile 8, 10, 11, 13/14 şi 1/17 pierduseră până la o treime din efective.[5] Armata I a lui Prezan era în pragul dezmembrării totale. „Fugarii şi rătăciţii umplu drumurile în toate direcţiile", se plângea el. Pe 7 decembrie, nu avea decât o vagă idee despre situaţia a jumătate dintre diviziile sale; de asemenea, pierduse cu totul legătura cu Armata a II-a. Aceasta era într-o stare ceva mai bună. Averescu, cu obişnuita lui prudenţă, pusese la punct un plan amănunţit de retragere, astfel încât unităţile din aripa sa dreaptă, din Carpaţi, au reuşit să păstreze o oarecare coeziune. În altă parte, pe lângă capitularea DI 4, diviziile 12, 16 şi 22 au început o retragere dezorganizată. Averescu recunoştea faţă de MCG că acestea „şi-au pierdut toată capacitatea de luptă... Chiar simpla apariţie a unei patrule [inamice] provoacă o retragere dezordonată. Nivelul de disciplină a atins o stare alarmantă. Măsurile extreme de reprimare nu mai au niciun efect". Criza căreia trebuia să-i facă faţă comandamentul român era amplificată de tendinţa generalului Eris Han Aliev, comandantul Corpului IV rus, care apăra linia frontului la sud de Bucureşti, de a se retrage, lăsând descoperit flancul stâng al Armatei I.[6]

O tentativă eşuată din 9-11 decembrie de a-l opri pe duşman la râul Cricov, la 30 de kilometri est de Ploieşti, a convins MCG că

Trupe române în plină retragere spre Moldova. Sursa: Muzeul Militar Național.

amânarea acțiunii era cu neputință. S-a decis ca retragerea să se facă direct pe linia Râmnicu Sărat și să se ceară rușilor să ocupe cea mai mare parte a frontului. În apelul românilor era un aer de neputință și o aluzie la interesul rușilor: „Trupele noastre sunt foarte obosite și nu vor fi în stare să reziste... împotriva trupelor germane... mai bine înzestrate... și cu un moral foarte bun... Situația este critică și privește nu doar soarta noastră, ci și soarta întregului război pentru Rusia."[7] Toate diviziile românești de pe frontul valah urmau să fie retrase de pe linia frontului, în afara de cinci, considerate cele mai bune. Grupul Apărării Dunării, Armata de Nord și Armata I aveau să fie dizolvate. Urma să rămână numai Armata a II-a, tot cu Averescu la comandă. Ea avea să fie compusă din Grupul Râmnic (diviziile 1, 3 și 6 pe linia frontului, 7 și 12 în rezervă), care urma să apere o mică porțiune a frontului, la nord de Râmnicu Sărat, și Grupul Oituz-Vrancea, format din ceea ce mai rămăsese din Armata de Nord (DI 15, Brigada a 7-a Mixtă), care trebuia să apere culmile Carpaților Orientali. Dintre aceste șapte unități, numai DI 12 și Brigada a 7-a Mixtă erau cu efectivele aproape întregi; celelalte contau pe un sfert până la cel mult jumătate din efectivul normal.[8]

REORGANIZAREA COMANDAMENTULUI RUSO-ROMÂN

Drept reacție la prăbușirea armatei române, rușii au acceptat să ocupe frontul care se întindea de la Râmnicu Sărat până în sud, la Dunăre. Indiferența lor din trecut și letargia în fața repetatelor și freneticelor cereri de ajutor ale românilor dispăruseră. Odată cu căderea Bucureștiului și a înaintării rapide spre est a puternicelor forțe austro-ungare și germane, Moldova a devenit flancul sudic al

frontului rus. STAVKA nu avea altă variantă decât să trimită întăriri masive. Mulţi români au interpretat întârzierea cu care a venit ajutorul rusesc ca fiind deliberată, rezultatul convingerii lui Alekseev că linia Siretului era „cea mai bună linie de apărare", după cum i-a declarat pentru prima oară lui Berthelot în octombrie. Masarea de forţe ruseşti a început cu întărirea Corpului IV al lui Aliev cu câteva unităţi ale Armatei ruseşti de Dobrogea, staţionate pe malul stâng (nordic) al Dunării. După ce, ulterior, li s-au alăturat forţe ruseşti suplimentare evacuate din Dobrogea, ele au fost organizate ca Armata a VI-a rusă, sub comanda lui Aliev. În plus, peste o duzină de divizii ruseşti de infanterie şi cavalerie se îndreptau spre linia defensivă care se pregătea la Râmnicu Sărat. Acestea aveau să fie organizate ca Armata a IV-a rusă, sub comanda generalului Aleksandr Ragoza. La nord, trei corpuri de cavalerie ruseşti au sosit să sprijine Armata a II-a română. În Bucovina, Armata a IX-a rusă, aflată sub comanda generalului P.A. Leciţki, şi-a asumat răspunderea pentru o porţiune importantă din frontiera carpatică a Moldovei. La sfârşitul lui decembrie, peste 30 de divizii ruse erau angajate într-un fel sau altul în situaţia din România.[9]

Lucru cât se poate de înţeles, în schimbul acestui ajutor masiv, ruşii au insistat să joace un rol predominant în dirijarea operaţiilor. STAVKA prefera ca armata română să fie pur şi simplu încorporată structurii de comandă ruseşti. Românii, temându-se dintotdeauna de dominaţia rusă, au insistat ca armata proprie şi statul major al acesteia să fie complet independente. Ei au fost ajutaţi de bunăvoinţa împăratului Nicolae, văr cu regina Maria. Din respect pentru amorul propriu al regelui Ferdinand, el a decretat ca toate trupele ruseşti de pe teritoriul României să rămână sub comanda oficială a regelui. STAVKA a avut rezerve, dar, după unele negocieri încordate, a trebuit să se mulţumească cu desemnarea generalului rus V.V. Saharov în funcţia de şef de stat major al lui Ferdinand. În plus, STAVKA a insistat ca Berthelot, spaima tuturor, să nu participe la operaţiuni şi să se limiteze la instruirea şi reorganizarea armatei române. În practică, noul „Comandament al Frontului Român" funcţiona destul de bine. Plin de tact şi moderat în exercitarea funcţiei sale, Saharov şi-a limitat autoritatea imediată la forţele ruseşti. La rândul lui, Berthelot şi-a exercitat influenţa cu mai multă discreţie.[10]

Şi comandamentul român s-a reorganizat. Pe 14 decembrie, Ferdinand l-a luat deoparte pe Iliescu după şedinţa zilnică de informare de la MCG. Referindu-se la „marea insatisfacţie care există în public şi în partidele politice", el l-a anunţat că Prezan îi va lua locul în calitate de şef al statului major. Cererea lui Iliescu de a rămâne ca adjunct al şefului de stat major sau de a i se da comanda unei unităţi de pe front a fost refuzată. În schimb, el a fost exilat într-un post de legătură la Paris.[11] Alegerea lui Prezan ar putea părea stranie în lumina eşecului suferit de el în bătălia pentru Bucureşti. Averescu, cel mai plauzibil candidat, era de neacceptat pentru cei care au luat această decizie: Brătianu, Ferdinand şi Berthelot. Pe de altă parte, Prezan avea un trecut comun cu Brătianu, de pe vremea când învăţau amândoi la Paris, o relaţie personală cu regele, binecuvântarea lui Berthelot, „singurul militar de aici care este cu adevărat capabil", precum şi susţinerea activă a reginei Maria. Refuzându-i-se din nou postul la care râvnea de multă vreme, Averescu a luat numirea lui Prezan ca pe un afront personal, considerându-l nepotrivit pentru funcţia respectivă. Deşi lui Prezan îi lipseau popularitatea şi reputaţia de care Averescu se bucura în rândul militarilor, cât şi în cel al civililor, el avea caracterul şi personalitatea potrivită pentru a conduce armata română în procesul de reabilitare a acesteia şi în încercările prin care avea să treacă în bătăliile cruciale ale anului 1917. El s-a dovedit a fi o alegere mai potrivită decât înfumuratul, cârtitorul şi ambiţiosul Averescu.[12]

BĂTĂLIA DE LA RÂMNICU SĂRAT

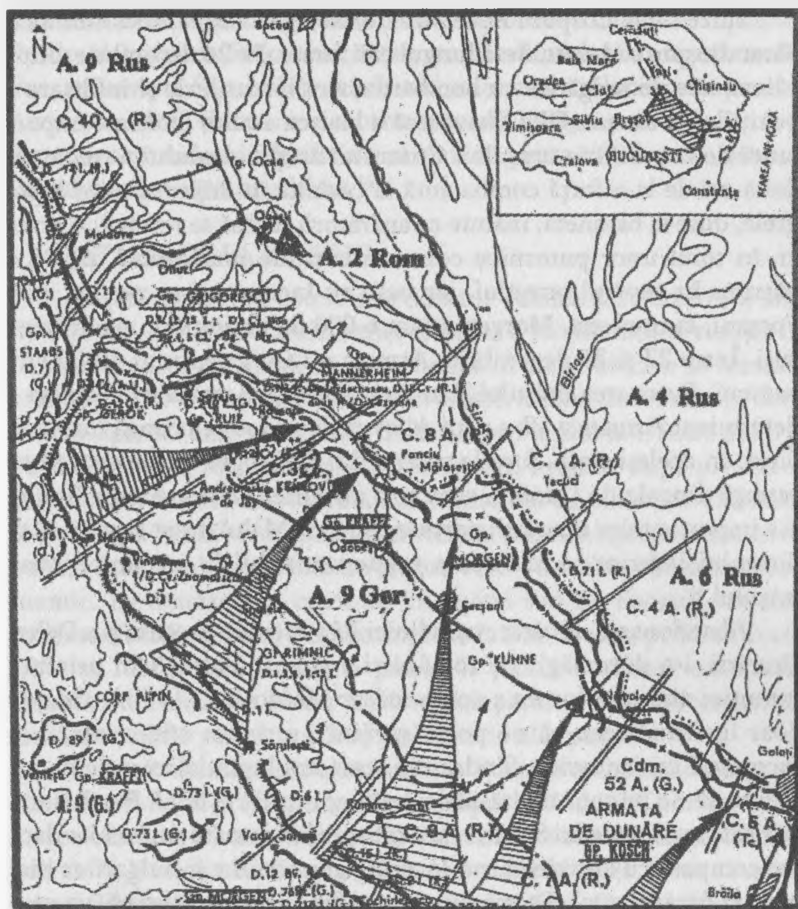
Pe la mijlocul lui decembrie, viteza cu care se retrăgeau românii depăşise capacitatea Armatei a IX-a de a o exploata. „Treptat", notează Morgen, „românii au dispărut cu totul de pe câmpul de luptă." Cavaleria rusă, unităţile din avangarda întăririlor făgăduite României, a lansat un contraatac temporar, dar şi ea avea de gând să se retragă. Falkenhayn a hotărât însă că oamenii lui sunt prea obosiţi fizic şi psihic pentru a mai continua urmărirea fără întrerupere. Disciplina slăbea şi trebuia controlată. Comandanţii erau preocupaţi de impactul pe care iniţiativa germană de pace (12 decembrie) îl putea avea asupra spiritului ofensiv al oamenilor lor. Falkenhayn decretase deja o zi de odihnă pe 8 decembrie, iar pe 16 decembrie şi-a oprit forţele lângă Buzău pentru aproape o săptămână de pregătire înainte de a-l înfrunta

pe duşman la Râmnicu Sărat. După o lună de urmărire de la o margine la alta a Valahiei, infanteria germană avea nevoie de odihnă, îmbrăcăminte şi muniţie. Caii lui Schmettow erau slabi din cauza lipsei furajelor şi trebuiau repotcoviţi. În acest timp, batalioanele de la calea ferată au lucrat pentru a redeschide o linie directă prin Carpaţi către Transilvania. Companiile de genişti au lucrat la îmbunătăţirea drumurilor pe care chesoanele şi căruţele cu provizii se afundau până la osie. Podurile, în a căror distrugere „ruşii sunt maeştri", au fost reparate folosind sute de prizonieri care au cărat scânduri şi piatră pentru a propti căile de acces nisipoase şi mocirloase.[13]

Acest răgaz a permis forţelor ruso-române să consolideze noua linie de rezistenţă, care era ancorată în Carpaţi şi în dealurile de la vest de Râmnicu Sărat. După ce a văzut fotografiile aeriene, Falkenhayn a considerat-o foarte puternică datorită reliefului, de aceeaşi părere fiind şi Berthelot şi ofiţerii săi francezi. Germanii aveau un respect deosebit pentru cavaleria şi infanteria rusă, care soseau acum în fiecare zi, întârziate doar de suprasolicitata reţea feroviară română. Saharov a promis să reziste pe linia Râmnic cât mai mult cu putinţă. Berthelot a făcut apel la mândria sa, reamintindu-i că, în apropiere, se afla o statuie a faimosului general rus Aleksandr Suvorov care comemora victoria acestuia împotriva turcilor la 22 septembrie 1789, pentru care istoria i-a dat apelativul de *Rîmnikski*.[14]

Planul de atac al lui Falkenhayn presupunea ca Kühne şi Kosch să exercite presiune de-a lungul Dunării, ca Morgen să atace direct Râmnicu Sărat, iar Krafft să-l depăşească peste munţii de la nord-vest. Pentru acesta din urmă, care comanda acum toate unităţile austro-ungare şi germane de munte, înaintarea a fost înceată şi grea. Soldaţii ruşi şi români „îşi apărau poziţiile cu multă înverşunare", iar uneori chiar îşi obligau duşmanii să se retragă în urma unor contraatacuri. Alungaţi de pe un vârf, ei îşi reluau rezistenţa pe următorul. Soldaţii germani au rămas cu o amintire dureroasă din acest *Weihnachtsschlacht**. S-au improvizat nişte brazi şi s-au cântat colinde, dar „Crăciunul", îşi aminteşte Martin Breitenacher, „a fost sărbătorit de trupele Corpului Alpin în jalnicele colibe ale oamenilor

* „Bătălia de Crăciun", denumită astfel de germani pentru că s-a dat între 22 şi 27 decembrie. (n.tr.)

Bătăliile de la Râmnicu Sărat, Focşani şi din Vrancea, decembrie 1916-1917. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Victor Atanasiu et al., *România în anii primului război mondial* (Bucureşti, Editura Militară, 1987).

de la munte, în parte stând de strajă, în parte patrulând, în parte în luptă cu unităţi inamice în zăpadă." „Am petrecut ajunul Crăciunului în creierii munţilor, în cele mai nenorocite condiţii", a mărturisit şi Erwin Rommel. Vreme de patru zile, a continuat un şir de atacuri şi contraatacuri în timp ce forţele lui Krafft îşi croiau drum peste munţi spre o poziţie dominantă, la nord de Râmnicu Sărat.[15]

Între timp, Corpul I Rezervă al lui Morgen ataca direct Râmnicu Sărat dinspre sud-vest, de-a lungul căii ferate. Pe 26 decembrie, după câteva zile de pregătire cu bombardament de artilerie și infiltrare a pozițiilor avansate, DI 12 bavareză a luat cu asalt o înălțime importantă de la periferia orașului. Controlul asupra dealului a trecut de două ori de la o forță combatantă la cealaltă în mijlocul unor lupte grele, duse la baionetă, înainte ca apărătorii ruși să se retragă. A doua zi, în toiul unor puternice contraatacuri ale inamicului, DI 76 a pătruns în centrul orașului, iar rușii au început să se retragă spre Focșani, la nord-est. Morgen a luat 6 000 de prizonieri, majoritatea ruși. Între 22 și 27 decembrie, Armata a IX-a a capturat 10 000 de oameni. Evacuarea orașului Râmnicu Sărat de Armata a IV-a rusă a determinat Armata a VI-a a lui Aliev de la sud să se retragă înapoi la Siret. În același timp, forțele rusești din Dobrogea au început să se retragă dincolo de Dunăre, ceea ce a dus ulterior la predarea Brăilei și a importantelor instalații portuare de aici. Malul drept (apusean) al Siretului Inferior se afla acum pe de-a-ntregul în stăpânirea inamicului.[16]

Abandonarea de către ruși a liniei Râmnicului, precum și a Deltei Dunării, i-a dezamăgit pe români și a ridicat îndoieli în privința intenției aliatului lor de a apăra măcar Moldova. „[Avem] nădejde doar în Dumnezeu că ne poate sprijini", scria un ofițer român la începutul lui ianuarie, „fiindcă noi, care am luptat alături de ei, nu putem să ne punem multă nădejde în ajutorul rușilor." Berthelot a criticat timiditatea lui Saharov și a subapreciat armata rusă: chiar dacă „se compară cu austriecii, nu le ajung germanilor și bulgarilor nici până la degetul mic". Teama lui, scria el familiei, era aceea că „va veni o zi când vor abandona Siretul pentru linia Prutului, iar România va avea aceeași soartă ca Serbia".[17] În realitate, nu exista un pericol imediat ca inamicul să încerce să traverseze Siretul. Așa cum le explica Falkenhayn celor din OHL, dacă ar fi înfruntat numai armata română, ar fi putut s-o învingă „cu foarte mare probabilitate". Dar „situația s-a schimbat odată cu apariția unor puternice unități ruse." Chiar dacă se stabilea un cap de pod pe celălalt mal al râului, ar fi fost greu ca acesta să reziste pe timp de iarnă „fără cantonamente, comunicații și combustibili în această țară atât de săracă și sistematic devastată de ruși". OHL a fost de aceeași părere, dar a insistat ca Focșaniul să fie cucerit. Falkenhayn avea rețineri. Trupele lui erau epuizate fizic și

moral. Comandanţii lui se îndoiau ori se opuneau continuării luptelor. Pe de altă parte, Falkenhayn recunoştea faptul că renunţarea la Focşani avea să fie „un sfârşit prost al celei mai strălucite campanii a Armatei a IX-a". Pentru a-şi motiva oamenii să lupte mai departe, şi-a instruit comandanţii de divizii să dea de veste că ofensiva asupra Focşaniului avea să fie ultima.[18]

BĂTĂLIA DE LA FOCŞANI

Focşani, poarta de comunicare dintre Valahia şi Moldova, se afla de o parte şi de alta a traiectoriei istorice a incursiunilor ruseşti în Balcani. Pentru a-l apăra de o asemenea invazie, de care se temeau înainte de 1914, românii fortificaseră oraşul, făcând din el ancora unei linii de apărare care se întindea de la Carpaţi la Dunăre. Între 1888 şi 1893, Focşani a fost încercuit cu 15 forturi armate, după proiectul germanului Maximilian Schumann, înzestrate cu tunuri de 150 mm. Şi pentru că Rusia era duşmanul anticipat, aceste amplasamente erau cu faţa spre nord, est şi sud, nu şi spre vest – de unde venea actualul inamic. La douăzeci şi cinci de kilometri sud de Focşani, au fost realizate fortificaţii mai puţin complexe la Nămoloasa, pe Siret. Între 1914 şi 1916, când România punea la punct o alianţă cu Rusia, tunurile din ambele locuri au fost îndepărtate şi transformate în artilerie mobilă pentru a fi întrebuinţate în alte părţi.[19]

Strategia aplicată de Falkenhayn la Focşani era asemănătoare cu cea folosită de el la Râmnicu Sărat. Corpul LIV al lui Kühne avea să atace Armata a VI-a rusă la sud de Focşani, în vecinătatea capului de pod de la Nămoloasa. Corpul I Rezervă al lui Morgen urma să atace oraşul şi trupele Armatei a IV-a ruse care-l apărau. Grupul Krafft avea rolul cel mai important: să înconjoare oraşul cucerind înălţimile carpatice de la nord. Acolo, rezista „Grupul Râmnic" al armatei române, susţinut de o divizie de cazaci. Germanii Breitenacher şi Rommel, participanţi la evenimente, fac o descriere sugestivă şi amănunţită a acestei lupte purtate pe munte pe timp de iarnă. Deplasându-se spre nord dinspre Râmnicu Sărat, unităţile lor au mărşăluit oră de oră prin ploaie şi zăpadă „peste culmi înalte şi prin văi adânci", unde „nu se văd nicio casă şi niciun suflet de om". Folosirea animalelor de povară era exclusă, astfel că oamenii erau nevoiţi să care singuri mitraliere grele şi muniţie. În frigul extrem, armele îngheţau adeseori şi trebuia să fie dezgheţate cu alcool.

În pauzele dintre lupte, mecanismele de tragere erau ţinute calde cu ajutorul păturilor. Staţionând noaptea, oamenii sleiţi de puteri se afundau pur şi simplu în zăpada mare. În Ajunul Anului Nou, când a fost observat un sat sărac românesc, oamenii „au început o adevărată cursă pentru cele mai bune locuinţe". Pe lângă faptul că a luptat cu vremea şi cu relieful, Corpul Alpin a trebuit să-i înfrunte pe apărătorii români care „luptau cu un efort disperat şi cu multă înverşunare pe fiecare vârf şi culme". Câştigurile se obţineau încet, adeseori cu baioneta.[20]

Cea mai importantă bătălie s-a dat pentru controlul măgurii Odobeşti, înalte de 1 000 de metri, care străjuieşte valea Putnei, la 13 kilometri nord-vest de Focşani. Cucerirea ei avea să compromită apărarea oraşului. În timpul luptei, care a început pe 4 ianuarie, atât infanteria Corpului Alpin, cât şi cea a Batalionului de Vânători de Munte din Württemberg au primit ordinul să ocupe vârful. Înălţimile măgurii Odobeşti erau apărate de unităţi ale DI 3 şi DI 12 române. Terenul accidentat şi împădurit împiedica folosirea artileriei. Atacul frontal în susul coastelor ar fi fost costisitor. Astfel, a fost conceput un plan de infiltrare şi învăluire. Între unităţi ale Corpului Alpin (care urcau pe panta sudică) şi BVW (care urca pe la vest) a început o întrecere amicală pentru cine ajunge primul în vârf. Erwin Rommel comanda un detaşament al BVW, locotenentul Lieb, pe celălalt. Fidel reputaţiei sale de mai târziu, Rommel a condus atacul în mod energic, chiar cu temeritate, aflându-se mereu în prima linie a bătăliei. Când avea îndoieli în privinţa inamicului, tactica lui era întotdeauna de a ataca. Pe de altă parte, Rommel se pregătea cu meticulozitate, începând cu o atentă recunoaştere a terenului şi a inamicului înainte de fiecare operaţiune. O reţea de telefoane de campanie, care românilor le lipseau, permitea detaşamentelor BVW să-şi coordoneze înaintarea. Aici, ca şi în alte părţi, apărătorii români, dezavantajaţi de pierderile grele produse în rândul ofiţerilor lor cu experienţă, au fost luaţi adeseori pe nepregătite, nefiind în stare să organizeze o rezistenţă eficace. Într-un raport întocmit după desfăşurarea bătăliei, BVW remarca: „Conducerea română pare să nu-şi fi propus nimic. Referitor la trupe, ai impresia că acestea umblă pe un teren montan greu şi împădurit fără sarcini şi ordine precise şi fără a avea contact unele cu altele."[21]

Pe pantele sudice, Corpul Alpin a întâmpinat o rezistenţă mai puternică. Spre deosebire de obiceiul românilor de a fugi şi a se preda,

despre care vorbeşte Rommel, Martin Breitenacher descrie înaintarea înceată, după „lupte aprige, apropiate” cu românii, în care era folosită baioneta. Un batalion românesc a luptat „corp la corp” timp de o oră şi jumătate înainte de a fi învins, lăsând în urmă 170 de morţi şi răniţi şi pe comandant prizonier. Unitatea Corpului Alpin a ajuns pe culmea cea mai înaltă, „de unde se puteau vedea contururile oraşului şi cetăţii Focşani”, aflate la o depărtare de zece kilometri. Cam în acelaşi timp, au ajuns în vârf şi cei din BVW, situaţie care, după război, a dat naştere unei controverse legate de cine se putea lăuda cu ocuparea măgurii Odobeşti. În noaptea respectivă, cele două detaşamente ale BVW s-au adăpostit în mănăstirea Tarniţa de pe coasta de răsărit a măgurii. Tihna lor nu durat mult. Corpul Alpin a sosit în scurtă vreme, şi, deoarece comandantul acestuia era mai mare în rang decât Rommel şi Lieb, membrii BVW au trebuit să se mute în nişte colibe de pământ din apropiere, unde „au petrecut o noapte îngrozitoare şi cumplit de friguroasă”.[22]

A doua zi dis-de dimineaţă, pe 7 ianuarie, Rommel a primit permisiunea să coboare pe pantele nordice ale măgurii Odobeşti spre târgul Găgeşti şi râul Putna. În timp ce conducea o grupă dotată cu arme uşoare şi se apropia de sat, Rommel a dat peste „un număr mare de români... Am înaintat spre inamic, ordonându-i să se predea strigând şi fluturând batiste... În sinea mea, eram îngrijorat în privinţa rezultatului... În cele din urmă, am ajuns până la ei şi i-am dezarmat. Le-am spus o poveste gogonată despre sfârşitul războiului”. Într-o altă întâlnire însă, românii „ne-au luat la ochi şi o ploaie de plumbi a şuierat pe lângă noi” până când ceaţa l-a ajutat pe Rommel să scape. Când detaşamentul lui Rommel a ajuns la Găgeşti, cei 360 de soldaţi ai garnizoanei s-au predat fără să tragă un foc. Primarul i-a oferit apoi lui Rommel cheia oraşului, împreună cu un dar de 300 de pâini, câteva animale tăiate şi un număr de butoaie cu vin. După o noapte liniştită petrecută în locuinţe calde şi uscate, detaşamentul lui Rommel a ocupat poziţii în jurul satului, în aşteptarea unui contraatac ruso-român – dar n-a avut loc niciunul.[23]

Măgura Odobeşti era elementul central al apărării din valea Putnei. Când aceasta a trecut în mâinile inamicului, Averescu a ordonat imediat detaşamentelor ruso-române din regiunea Vrancea şi de la nord s-o cucerească. Acest lucru era cu neputinţă însă, deoarece forţele austro-ungare şi germane se aflau în ofensivă pe toată

lungimea frontului. Prin urmare, în seara zilei de 7 ianuarie, forţele ruso-române au început o retragere generală dincolo de râul Putna. Patrulele germane care au cercetat malul răsăritean au fost respinse. Acestea au raportat că malurile înalte şi artileria inamică făceau cu neputinţă luarea cu asalt a râului, cel puţin momentan. Cucerirea înălţimilor dominante ale măgurii Odobeşti a asigurat de asemenea succesul înaintării Armatei a IX-a spre Focşani. Aceasta fusese amânată când ruşii au respins o tentativă a Corpului LIV al lui Kühne de pe 4 ianuarie de a cuceri Năneşti, lângă capul de pod Nămoloasa, un avanpost pe care primii îl deţinuseră la vest de Siret, lângă un cot al râului. În urma unui contraatac ulterior, Brigada a 144-a austriacă s-a retras, permiţând duşmanului să străpungă poziţia ocupată de DI 41 germană. Artileria grea s-a pierdut, iar Falkenhayn a considerat situaţia „foarte critică"; lui Morgen i s-a ordonat să-şi amâne atacul asupra Focşaniului. Alte unităţi germane au fost repede repoziţionate pentru a face faţă ameninţării. Îngrijorarea a dispărut când o radiogramă interceptată de la ruşi a dezvăluit faptul că inamicul nu intenţiona să exploateze succesul de la Năneşti. Atunci, Falkenhayn i-a dat lui Morgen undă verde să execute un atac direct asupra oraşului pe 7 ianuarie. În suburbii, au fost lupte aprige, dar, depăşiţi de forţele lui Krafft pe râul Putna, ruşii au abandonat Focşaniul în noaptea de 7 spre 8 ianuarie. A doua zi, forţele lui Morgen au avansat rapid spre confluenţa Putnei cu Siretul.[24]

Falkenhayn era mulţumit că ajunsese la linia Siret-Putna. OHL însă nutrea în continuare ideea traversării văii Putnei cu scopul de a folosi drumul de aici pentru a face legătura cu Armata a IX-a şi Armata I austro-ungară şi pentru ca artileria germană să poată bombarda căile de comunicaţie româneşti din valea Siretului mijlociu. Falkenhayn a argumentat că starea de epuizare a oamenilor şi instalarea iernii făceau imposibilă desfăşurarea altor operaţii, dar mai ales pentru că unele dintre unităţile sale importante urmau să fie transferate pe alte fronturi. De asemenea, apariţia holerei în regiune punea într-o situaţie riscantă trupele germane. S-a ajuns la un compromis: OHL a acceptat ca Putna să nu fie traversată, în vreme ce Falkenhayn a acceptat ca forţele lui Kühne să mai încerce o dată să cucerească Năneşti. Acest lucru s-a realizat pe 19 ianuarie, dar o porţiune din capul de pod de la Nămoloasa a rămas mai departe în mâinile ruşilor. Armata a IX-a a trecut în defensivă până în vara lui 1917.[25]

OITUZ-VRANCEA

În vreme ce Armata a IX-a ataca Râmnicu Sărat și Focșani, Armata I austro-ungară desfășura o operațiune de susținere la nord, în regiunea Oituz-Vrancea, unde aripa ei dreaptă se învecina cu Grupul Krafft. Scopul ei era să pătrundă în valea Trotușului și să amenințe liniile de comunicație dintre Armata a IX-a rusă din Bucovina și forțele ruso-române de pe Siret. La operațiune, comandată de generalul Friedrich von Gerok din Württemberg, participau numai două divizii austro-ungare (DI 71 și DC 1). Altele au fost considerate prea slabe pentru o acțiune ofensivă. Forța de atac era întărită de DI 187 și DI 218 germane. Gerok beneficia de o superioritate evidentă în efective și artilerie, dar printre adversarii lui se aflau cele mai bune unități rămase în armata română: DI 15, comandată de energicul Grigorescu, și Brigada a 7-a Mixtă a colonelului Sturdza, o unitate bine instruită, cu oameni noi, deși în general neîncercați. Ultima era pusă împreună cu DC 12 rusă sub comanda generalului de origine finlandeză Carl Gustaf Mannerheim.[26] Divizia lui Grigorescu a fost ținta principală a atacului inițial al forțelor austriece și germane, care a început pe 29 decembrie. Vreme de câteva zile, ea a opus o „rezistență înverșunată" pentru apărarea munților Cașin. După ce a pierdut peste 800 de oameni, DI 15 a fost silită să se retragă. Sturdza, întărit cu o brigadă de cavalerie pedestră, a primit ordin să lanseze un atac lângă Soveja pentru a diminua presiunea exercitată asupra lui Grigorescu. Prin ceea ce comandamentul lui Gerok a descris ca fiind „contraatacuri puternice", forțele lui Sturdza au reușit inițial să-l împingă înapoi pe dușman. Apoi, menționând un pericol de încercuire din partea inamicului, Sturdza a ordonat o retragere care, ulterior, a fost considerată nejustificată. Rezultatul final a fost acela că, până la sfârșitul lui decembrie, munții Cașin au fost pierduți, iar Soveja, evacuată. Toate forțele ruso-române care apărau regiunea Oituz-Vrancea se aflau acum într-o retragere lentă, dar generală. Cavaleria cazacă, dacă este să dăm crezare relatărilor contemporane, a profitat de retragere ca să comită acte de jaf și violență în satele românești prin care a trecut.[27]

Pe 2 ianuarie, Grigorescu a lansat o ofensivă cu scopul de a recuceri munții Cașin. DC 1 austriacă a încasat „multe atacuri puternice din partea inamicului", dar a rezistat. Câteva înălțimi învecinate au fost reocupate de români, dar au fost abandonate apoi în urma unor

grele contraatacuri. Sturdza a trecut şi el la atac împotriva DI 218 germane, dar a fost „respins cu uşurinţă". Apoi, pe 5 ianuarie, menţionând o retragere a trupelor ruseşti învecinate, a ordonat şi el retragerea, obligând DI 15 condusă de Grigorescu să dea înapoi. Averescu s-a înfuriat şi i-a cerut lui Sturdza să explice această manevră „precipitată" şi „nejustificabilă". Ulterior, el a luat măsuri ca Sturdza să fie îndepărtat din armata sa.[28] Pe 6 ianuarie, patrulele germane pătrunseseră până la 15 kilometri de valea Trotuşului. Profund alarmat, Averescu a raportat că situaţia era „foarte gravă" şi că el nu avea „capacitatea de a opri înaintarea inamicului". MCG a răspuns dându-i instrucţiuni generale cu privire la o retragere pe râul Trotuş în cazul în care era necesar. Pe 10 ianuarie, înainte ca această retragere să se poată realiza, Gerok a făcut o nouă încercare de a ajunge la Trotuş. În câteva zile de luptă intensă în care au fost folosite grenadele şi baionetele, divizia lui Grigorescu, cu sprijinul altor unităţi ruso-române, a ţinut piept atacatorilor, care au obţinut victorii minime. Printre acestea se afla şi satul Mărăşti, nesemnificativ pe atunci, dar care va intra în istorie mai târziu, după luptele din 1917. Pe la mijlocul lui ianuarie, Armata I austriacă a renunţat la ofensivă din aceleaşi motive ca Armata a IX-a germană: instalarea iernii, starea de epuizare a trupelor şi retragerea unor unităţi pentru a fi trimise în altă parte.[29] Frontul românesc a rămas în principiu stabil în următoarele şase luni, timp în care comandamentul austro-ungar şi german a acordat prioritate altor fronturi, iar românii au încercat să-şi refacă armata distrusă. Unităţi ale fostei Armate de Nord şi ale Armatei I, care fuseseră dizolvate, au fost trimise în spatele frontului pentru reorganizare. Pe front a rămas numai Armata a II-a a lui Averescu. Dintre cele şase divizii ale acesteia, numai una, DI 8, avea efectivul de 12 000 de „baionete" cât de cât complet. Dintre celelalte, câteva numărau între 2 500 şi 5 000 de oameni fiecare. Serviciile austriece de informaţii au stabilit pe 9 februarie că numai 23 000 de români se aflau pe linia frontului.[30] Acest front de mai puţin de 40 de kilometri începea chiar la vest de Mănăstirea Caşin şi se termina în sud, la Răcoasa. Pe flancul drept (de nord), era legat de Armata a IX-a rusă, care trecuse la sud pentru a ocupa o mare parte a frontului fostei Armate de Nord. Pe flancul stâng al românilor se afla Armata a IV-a rusă, al cărei front se întindea de-a lungul Putnei până la confluenţa acesteia cu Siretul. La sud, Armata a VI-a rusă se apăra de-a lungul Siretului până la Dunăre şi mai departe, la Marea Neagră.

CONSECINȚELE ÎNFRÂNGERII ARMATEI ROMÂNE

Înfrângerea armatei române a ridicat moralul conducătorilor militari şi politici ai Puterilor Centrale. În noaptea în care Mackensen a intrat în Bucureşti, o atmosferă de triumf a domnit la OHL. Kaizerul Wilhelm a toastat în onoarea feldmareşalului şi a propus ca un crucişător de luptă să poarte numele lui; *Mackensen* a fost lansat la apă în 1917.[31] Ocuparea Valahiei a dat de asemenea speranțe germanilor şi austriecilor că accesul la bogățiile naturale ale acesteia va atenua în mod semnificativ criza de alimente şi combustibili din țările lor. În ciuda eforturilor lui Norton-Griffiths, au fost capturate mari cantități de cereale şi produse petroliere. La acestea s-au adăugat recoltele din 1917-1918, precum şi rezultatele unui program intensiv de reluare a extracției țițeiului. Numai din decembrie 1916 şi până în octombrie 1917, au fost exportate din România două milioane de tone de cereale şi o cantitate egală de alte produse alimentare, 90% dintre acestea fiind împărțite în mod aproximativ egal între Germania şi Austro-Ungaria. În plus, rechizițiile efectuate pe plan local de trupele şi autoritățile de ocupație le-au permis acestora să trăiască din roadele pământului. În aceeaşi perioadă, au ajuns la Puterile Centrale 272 000 de tone de produse petroliere, 90% revenind Germaniei. Pădurile româneşti au furnizat combustibil suplimentar.[32] De asemenea, succesul spectaculos avut împotriva României le-a oferit diplomaților de la Berlin şi Viena ocazia, considerată potrivită, de a-şi prezenta mult-plănuita propunere de pace (12 decembrie). În acelaşi timp, victoriile obținute i-au determinat pe cei din OHL să creadă că situația militară se schimbase atât de mult, încât războiul putea fi continuat fără nicio restricție, nu numai pe pământ, ci şi cu submarine.[33] Campania din România a fost costisitoare pentru Puterile Centrale, chiar dacă s-ar exclude pierderile omeneşti – numai în cazul germanilor, ele au depăşit 60 000 de oameni. Ea a necesitat repartizarea a 33 de divizii de infanterie (17 germane) şi a opt divizii de cavalerie (trei şi jumătate germane) în dauna operațiunilor de pe alte fronturi. Din cauză că România a continuat să lupte, Puterile Centrale au fost silite să păstreze efective mai mici, dar semnificative, care să acopere pe o perioadă nedeterminată un nou front de aproape 300 de kilometri. Aşa cum avea să recunoască ulterior Ludendorff, „în ciuda victoriei noastre asupra României, ni s-a redus capacitatea generală de război”.[34]

Înfrângerea României a avut un mare impact şi asupra Puterilor Antantei. Pentru a stabiliza frontul, STAVKA a fost obligat să trimită până la urmă 36 de divizii de infanterie şi 11 divizii de cavalerie. Acestea au reprezentat 23%, respectiv 37% din forţele ruseşti de pe întregul front, de la Baltica la Marea Neagră. În consecinţă, armata rusă a fost mult prea răsfirată şi incapabilă de acţiuni ofensive în altă parte. Eşecul românesc, moment culminant al unei serii de gafe şi dezastre, a exacerbat nemulţumirea existentă la adresa guvernului şi a felului în care acesta conducea războiul în ajunul Revoluţiei Ruse. Dezamăgirea şi furia provocate de prăbuşirea armatei române au dat naştere unor tensiuni şi acuzaţii reciproce între ceilalţi lideri ai Antantei cu privire la cine anume era răspunzător, punându-se chiar în discuţie dacă România ar fi trebuit să fie cooptată vreodată. Diferendele au determinat îndepărtarea lui Joffre din Înaltul Comandament Francez şi răsturnarea guvernelor Briand şi Asquith de la Paris şi Londra.[35]

În ceea ce-i priveşte pe români, înfrângerea din 1916 a însemnat sute de mii de victime omeneşti şi pierderea a două treimi din teritoriul naţional. Odată cu înfrângerea, au venit consternarea şi deprimarea. Visul realizării unei Românii Mari a fost pus sub semnul întrebării. Planurile de anexare ale bulgarilor şi austro-ungarilor ameninţau să înlocuiască acest vis cu realitatea unei Românii Mici. Chiar dacă aliaţii câştigau războiul, posibilitatea ca ei să împlinească promisiunile cuprinse în Tratatul din 1916 părea îndoielnică. Ministrul britanic de externe, Arthur Balfour, catalogând desfăşurarea războiului din România drept „o incompetenţă la limita unei crime", era pregătit să arunce cu totul la coş tratatul secret încheiat cu România.[36]

11

Reorganizarea armatei române (ianuarie-iunie 1917)

REORGANIZAREA FORŢELOR RĂMASE

„În afara diviziilor din munţi", informa Berthelot Parisul pe 13 decembrie, „nu a mai rămas nimic din Armata Română." După zece zile, el adăuga: „Ne este imposibil încă să determinăm câte tunuri, câţi oameni etc. avem... trebuie să vedem şi să le refacem."[1] Pierderile s-au dovedit a fi şocante: 163 515 morţi, grav răniţi sau dispăruţi şi 146 600 luaţi prizonieri. Dintre cei 505 000 de soldaţi şi ofiţeri ai armatelor de campanie mobilizaţi în august 1916, numai 194 945 (39%) s-au prezentat la unităţile lor în Moldova. Unele unităţi dispăruseră practic. „N-a rămas nimeni în afară de conducătorii de atelaje şi 70-80 de oameni care au venit din spital", se lamenta un comandant de companie din Regimentul 54 Infanterie. Chiar şi în Armata a II-a, care avea cele mai bune divizii, unele unităţi erau mult descompletate. „În regimentul nostru, au rămas doar 15% dintre oamenii mobilizaţi", scria un tânăr ofiţer de pe front.[2] Pe de altă parte, exista în continuare posibilitatea creării unei forţe militare formidabile de circa 400 000 de oameni, după cum recunoşteau şi serviciile de informaţii ale inamicului. Pe lângă cei 90 000-100 000 de oameni din Armata a II-a a lui Averescu, erau 90 000-150 000 de oameni din vechea Armată I, până la 100 000 de recruţi din contingentele 1917-1920 care dăduseră ascultare apelului autorităţilor de a însoţi retragerea din Valahia şi 50 000 de convalescenţi.[3]

Cu excepţia diviziilor Armatei a II-a a lui Averescu, soldaţii şi recruţii erau îndrumaţi spre partea de centru-nord a Moldovei, unde avea loc procesul de reconstrucţie. Zonele de destinaţie, itinerarele şi

punctele de aprovizionare pentru aceste deplasări au fost stabilite de MCG la mijlocul lui decembrie. Erau însă necesare multe schimbări ad-hoc, aşa încât planurile finale n-au fost definitivate până la sfârşitul lui ianuarie. Între timp, au urmat haosul şi suferinţa. „Mulţi ofiţeri şi soldaţi... hoinăreau fără ţintă prin oraşe, sate, gări, pe drumuri", se plângea MCG pe 3 ianuarie. „Este dureros şi dezgustător să vezi... mulţimi enorme de oameni care se scurg prin Bacău în căutarea unităţilor de care aparţin", nota Averescu; „o mai mare dezordine este greu de închipuit." Unii moldoveni se duceau pur şi simplu acasă. Cu excepţia cavaleriei, migraţia se făcea în general pe jos. Mulţi soldaţi, purtând încă uniformele de vară din momentul mobilizării, mergeau şi 300 de kilometri „în plină iarnă cu frig zdravăn, viscole şi mânie cerească". Deosebit de greu le era recruţilor dezorganizaţi, „nehrăniţi, foarte slabi, prost îmbrăcaţi şi încălţaţi". Unii au supravieţuit doar cerşind.[4]

Cu contribuţia lui Berthelot şi a statului său major, MCG a adoptat o nouă structură pentru armata română. Numărul diviziilor de infanterie a fost redus de la 23 la 15, „numărul posibil de a fi reînarmat", explica Berthelot Parisului. Forţa unei divizii a fost stabilită la „19 000 de beneficiari de raţii cu 12 000 de puşti". Primele zece divizii trebuiau să fie compuse din două brigăzi de infanterie, fiecare cu câte două regimente, plus două escadroane de cavalerie pentru misiuni de recunoaştere. Fiecare regiment de infanterie urma să aibă trei batalioane, iar fiecare batalion, trei companii de infanterie plus o companie de mitraliori. Companiile au fost reduse ca dimensiune de la 260 de oameni în 1916 la mai puţin de 200. A patra companie din fiecare batalion existent, cu ofiţeri şi echipament, a fost ulterior retrasă, iar toate companiile retrase au fost comasate, creându-se un batalion suplimentar în fiecare regiment. Aceste trei batalioane suplimentare aveau să se constituie la rândul lor într-un *régiment de marche*, o rezervă la nivel de divizie. Primele zece divizii, organizate în aşa fel încât să lupte independent, trebuiau să includă artilerie terestră, ingineri şi personal de serviciu. Independente de diviziile de infanterie, din dispozitivul de luptă făceau parte două divizii de cavalerie, un batalion de vânători de munte, patru regimente de artilerie grea plus unul de artilerie de munte şi un corp de aviaţie. Cele şase divizii ale Armatei a II-a a lui Averescu (1, 3, 6, 7, 8, 12) au fost organizate în corpurile II şi IV. Reorganizarea lor trebuia să se facă pe front şi în apropierea acestuia. Celelalte nouă divizii (2, 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 15), viitoarea Armată I, au fost grupate în patru corpuri de armată (I, III, V

şi VI). Ele aveau să fie refăcute în zone separate din interiorul ţării. Diviziilor de cavalerie, artileriei grele şi corpului de aviaţie li s-au atribuit zone proprii pentru reorganizare.[5]

Înaltul Comandament Rus a propus ca reorganizarea tuturor diviziilor care nu se aflau pe linia frontului să se facă în sudul Rusiei, între râurile Bug şi Nistru. STAVKA susţinea, în mod indiscutabil, că Moldova era plină de refugiaţi şi un milion de soldaţi ruşi, cu cantităţi insuficiente de hrană şi combustibil, greu de aprovizionat pe inadecvata cale ferată ruso-română. Un beneficiu secundar din punctul de vedere al ruşilor era acela că, în condiţiile în care misiunea militară franceză însoţea evacuarea, influenţa lui Berthelot pe frontul românesc avea să înceteze. Prezan şi statul său major au fost iniţial deschişi la această idee şi au început să facă studii preliminare. Berthelot însă s-a opus energic, arătând că era cu neputinţă să pui mii de soldaţi să mărşăluiască sute de kilometri pe vreme de iarnă pe nişte drumuri mizerabile. Lucru şi mai important, sublinia el în mod corect, părăsirea ţării pentru un loc ciudat şi dubios avea să distrugă moralul armatei şi să ducă la dezertări în masă. Aceste argumente, la care s-a adăugat constatarea că evacuarea avea să diminueze influenţa franceză în România, au atras la Paris un sprijin puternic pentru poziţia lui Berthelot. Ministrul de război, susţinut de şeful de stat major Robert Nivelle, a afirmat că evacuarea era „contrară onoarei militare" şi va „distruge spiritul militar al naţiei". Chiar şi după ce reorganizarea armatei a început în Moldova, ruşii au continuat să facă presiuni în această direcţie, provocând multă nelinişte printre ofiţerii români. Odată însă cu izbucnirea Revoluţiei Ruse şi a tulburărilor revoluţionare, ideea evacuării a fost abandonată.[6]

CIRCUMSTANŢELE REORGANIZĂRII

Reorganizarea s-a făcut, după cum se exprima Berthelot, într-o „mare mizerie fiziologică". Unităţile trimise în interior găseau la destinaţie, în majoritatea cazurilor, puţine condiţii favorabile. Regimentele erau încartiruite în sătuleţe pentru care concurau uneori cu unităţi ale armatei ruse. Iniţial, soldaţii români au fost înghesuiţi în case primitive ale sătenilor, multe dintre ele, cu o singură cameră. Regimentul 3, format din 3 629 de soldaţi şi 39 de ofiţeri, a fost încartiruit la Todirelu, în 102 case. Aceasta a însemnat o medie de 35 de soldaţi la o casă. La Bîrnova, Regimentul 19 a fost ceva mai

puţin înghesuit, existând 200 de case la 4 482 de soldaţi şi ofiţeri.[7] Înghesuiala într-un mediu în care animalele şi oamenii trăiau laolaltă şi în care toaletele şi băile erau primitive sau inexistente punea în pericol sănătatea soldaţilor. În cele din urmă, oamenii au fost adăpostiţi în nişte barăci construite în grabă, dar condiţiile sanitare rămâneau în continuare într-o situaţie precară. În urma unei vizite făcute la sfârşitul lui martie la Corpul V de Armată de lângă Vaslui, Berthelot spunea despre cantonamentele acestuia că „se scaldă aproape în murdărie".[8] Mulţi soldaţi din Armata I aveau şi acum doar îmbrăcămintea cu care începuseră războiul. „Oamenii sunt cu totul neîmbrăcaţi", scria comandantul Regimentului 26 pe 26 februarie"; „niciunul nu are haină, toţi sunt îmbrăcaţi în bluze de vară, având o manta din piele de oaie, dar nimic pe dedesubt." Dintre cei 2 300 de recruţi noi ai acestui regiment, 1 000 erau cu totul desculţi; ceilalţi purtau opinci care se stricau. „Între 25% şi 75% sunt practic fără cizme", raporta un ataşat militar britanic după o inspecţie. „Tot ceea ce au este legat cu sfoară şi bucăţi de pânză."[9]

În timpul evacuării, majoritatea soldaţilor nu primiseră mese regulate, iar când au început să le capete din nou, erau neîndestulătoare. Carnea se găsea rareori în cantităţi adecvate. Potrivit unui comandant de regiment, chiar şi pâinea era de multe ori insuficientă, şi asta pentru că aproape jumătate era şterpelită înainte de sosire. Aşa cum era de aşteptat, nemulţumirile legate de hrană se situau pe primul loc în rapoartele întocmite în urma interogării prizonierilor şi dezertorilor români.[10] În primele luni ale lui 1917, se acordase prioritate forţelor ruse în rechiziţionările făcute la nivel local. Din păcate, ruşii au continuat să monopolizeze alimentele disponibile fiindcă intendenţii lor ofereau preţuri mai mari proprietarilor români. Berthelot a observat un contrast frapant între soldaţii ruşi „puternici, rumeni, graşi ca nişte porci" şi „scheletele" române. „Este o mizerie cruntă, aproape că se poate vorbi de foamete", scria el după vizita făcută Corpului V de Armată. El cataloga monopolul rus o deliberată „oprimare prin lipsa hranei", „o crimă împotriva umanităţii". Berthelot era prea aspru. Iniţial, ruşii au manifestat într-adevăr o slabă preocupare pentru armata română. Nevoia lor de a trăi din roadele pământului avea însă legătură cu slaba reţea feroviară ruso-română, unde se acorda prioritate transportului trupelor şi materialului de război.[11] S-au făcut încercări de a suplimenta hrana trupelor române. Averescu a format o comisie care să încurajeze cultivarea legumelor,

„mai ales a cartofilor”, în toate locurile cu putinţă, inclusiv în curţi şi pe acoperişuri. Un ingenios comandant local a completat hrana regimentului său mituindu-l pe paznicul însetat de alcool al unui depozit rusesc de alimente din apropiere, oferindu-i acestuia ţuică şi vin în schimbul vitelor.[12]

Privaţiunile suferite de Armata a II-a în timpul restructurării au fost asemănătoare celor suferite de viitoarea Armată I, dar au fost amplificate de necesitatea fortificării şi înzestrării cu efective a unei linii a frontului situate pe un teren muntos, acoperit cu multă zăpadă. „Totul este îngheţat”, scria un tânăr ofiţer, „oamenii şi caii sunt afară, fără adăpost.” Când se construiau *abri*-uri* primitive, caii înfometaţi ai artileriei mâncau crengile. Colonelul francez Ga briel Landrot raporta că soldaţii DI 1 şi DI 12 erau în „mare suferinţă” din cauza frigului, a stării încălţămintei lor şi a lipsei cămăşilor şi pantalonilor. Generalul Dumitru Strătilescu, comandantul DI 12, a propus să fie rechiziţionate de la populaţia civilă „cămăşi şi izmene”. Soţia lui Averescu, Clothilda, le-a organizat pe femeile din Bacău pentru a coase haine. La fel ca în cazul hranei, asemenea iniţiative locale, limitate, erau de puţin ajutor. Situaţia se îndrepta încet. Rapoartele serviciilor austriece de informaţii menţionau, chiar şi în aprilie, că soldaţii români purtau „haine şi încălţăminte complet uzate” sau uniforme improvizate de origine rusească. Dar, aşa cum afirma Landrot, „oamenii suportă cu curaj aceste mizerii” şi „fac o bună impresie de rezistenţă”.[13]

EPIDEMIILE

Soldaţii români prost adăpostiţi, prost îmbrăcaţi şi prost hrăniţi, din interior sau de pe front, erau extrem de vulnerabili la bolile fatale. Deja în cursul primei luni de război, în Dobrogea apăruse holera, năpasta Balcanilor. Ea a izbucnit printre cei circa 7 000 de străini internaţi pe vapoare pe Dunăre în condiţii jalnice. S-a răspândit la DI 5 română, printre soldaţii care se sustrăseseră vaccinării efectuate mai înainte în toată armata. Guvernul a dat în mod înţelept puteri depline în această chestiune dr. Ioan Cantacuzino, epidemiolog cunoscut pe plan internaţional. Acesta i-a mutat pe internaţi, a

* Adăpost, refugiu (în franceză, în original). (n.tr.)

instituit carantina şi a convins MCG să izoleze DI 5, amânând plănuitul ei transfer până la încheierea perioadei de incubaţie. Deşi au apărut 120 de cazuri, armata a fost scutită de o epidemie.[14]

În cursul iernii 1916-1917, a apărut o nouă epidemie, mai puternică, de tifos exantematic, pentru care nu exista vaccin. Ea a fost însoţită de alte boli debilitante: febra tifoidă, febra recurentă, dizenteria, gălbinarea şi gripa contagioasă. Datele statistice provenite de la Corpul I de Armată (DI 2, DI 4 şi DI 11), aflat în reorganizare la sud de Iaşi, care confirmă evoluţia epidemiei, sunt prezentate în tabelul 1. Numărul total al morţilor din decembrie până în mai, a reprezentat 23% din efectivul corpului. În cazul DI 2, el a ajuns la 33%. Aceste procentaje le-au egalat sau chiar le-au depăşit pe cele ale pierderilor suferite în luptă. Pentru armata română în ansamblu nu există date statistice, dar pierderile au fost estimate la peste 100 000 de oameni.[15] În unele unităţi ale Armatei I, boala i-a cuprins într-o proporţie mai mare pe ofiţeri. Dintre cei 32 de ofiţeri care au stat la masă cu maiorul Rosetti pe 8 februarie, când acesta a preluat comanda regimentului său, numai opt au rămas să cineze cu el pe 3 aprilie, în seara în care el însuşi s-a îmbolnăvit. Indiferent că era vorba despre soldaţi sau ofiţeri, informaţiile cu privire la numărul tot mai mare al victimelor aveau un efect negativ asupra moralului. Colonelul Ştefan Holban, comandantul DI 2, se lamenta pe 14 martie: „Mulţi dintre fraţii noştri au murit, în vreme ce viaţa altora atârnă în balanţă. Am plâns când am citit raportul cu privire la cei morţi, iar inima mi se frânge când văd cum piere zi de zi floarea Olteniei." După câteva zile, Holban însuşi s-a îmbolnăvit. Epidemia a fost mai blândă în unităţile Armatei a II-a de pe front, care s-au aflat mai departe de focarul de infecţie situat în sau lângă Iaşi. Cu toate acestea, comandamentul austro-ungar şi german a fost destul de îngrijorat ca să ia măsuri preventive în tabăra proprie.[16]

Tabelul 1. *Date statistice preluate de la Corpul I de Armată (DI 2, DI 4, DI 11), aflat în reorganizare la sud de Iaşi, 1917*

Stare	Decembrie	Ianuarie	Februarie	Martie	Aprilie	Mai	Total
Morţi	16	629	4 322	5 500	1 928	765	13 160
Bolnavi	483	8 453	16 547	17 387	9 451	5 643	58 324

Sistemul medical românesc nu era pregătit să facă față epidemiei. În ciuda semnalului de alarmă tras de scurta epidemie de holeră şi de valul dezastruos de tifos care măturase Serbia în 1915-1916, se făcuseră puţine pregătiri. Şeful serviciului medical al armatei şi directorul general al sănătăţii publice, care se invidiau reciproc, s-au făcut cu siguranţă vinovaţi de a nu fi pus la punct dinainte proceduri şi unităţi pentru a rezolva problema. Puncte de dezinfecţie nu existau, nici măsuri de a organiza puncte de carantină pentru cei bolnavi şi cei bănuiţi de a fi bolnavi. Unităţile medicale mai mari, încă pline cu răniţi din campania anului 1916, au fost depăşite de situaţie când a izbucnit epidemia. Spitalele locale ale unităţilor militare au fost şi mai aglomerate. Spitalul Regimentului 10 avea numai 90 de paturi la 400 de pacienţi; unele cantonamente nu aveau niciun spital. La început, bolnavii au stat împreună cu răniţii şi convalescenţii. Consecinţele au fost dezastruoase. Unii bolnavi au fost transportaţi la spitalele din oraşele mari, epidemia răspândindu-se astfel în rândul populaţiei civile. Bolnavii şi muribunzii erau părăsiţi în stradă sau în gări. Spitalele din Iaşi au devenit un „iad îngrozitor", încât unor medici le era teamă să intre în pavilioanele acestora.[17]

La sfârşitul lui ianuarie, dr. Cantacuzino a fost numit în fruntea tuturor serviciilor medicale, civile şi militare, cu puteri practic dictatoriale. El a adoptat măsuri drastice de prevenire, izolându-i pe bolnavi şi ţinându-i în carantină pe cei suspecţi de boală, îmbunătăţind în acelaşi timp igiena şi hrana pentru cei sănătoşi. În afara cantonamentelor, au fost construite barăci separate pentru cei infectaţi. Acestea erau păzite astfel încât cei care delirau să nu poată pleca. Au fost construite latrine noi, dezinfectate cu var, şi au fost asigurate posibilităţi de îmbăiere, uneori în „trenuri-duş" mobile.[18] Un nepreţuit ajutor în combaterea epidemiei a fost oferit de personal medical din Anglia, Italia, Elveţia, Statele Unite ale Americii şi, în primul rând, Franţa. Din ultima ţară au venit medici, chirurgi, radiologi, farmacişti, dentişti şi chiar veterinari, precum şi o mulţime de surori medicale şi alţi lucrători medicali. Unii erau doctori militari în cadrul MMF, dar majoritatea erau civili recrutaţi în Franţa şi plătiţi de statul român. Berthelot l-a numit pe dr. Coullaud în fruntea unei misiuni medicale franceze menite să exercite un anumit grad de supraveghere. Pe 12 ianuarie, ea număra 89 de medici şi chirurgi; 25% erau din MMF. În martie, Berthelot a cerut de la Paris

încă 40. Deşi au existat şi excepţii, majoritatea lucrătorilor medicali din Franţa au fost un model de abnegaţie. Mulţi s-au îmbolnăvit. Nouăsprezece doctori francezi şi mulţi alţi lucrători auxiliari au murit. Dr. Pierre Clunet, un tânăr şi strălucit medic care se luptase mai înainte cu tifosul în Dardanele şi Corfu, a devenit, după moarte, cel mai venerat dintre „martiri".[19]

Mulţi doctori români s-au ridicat la înălţimea colegilor francezi prin devotamentul lor dezinteresat. Dr. Traian Rămurescu a devenit simbolul acestora. Rănit în luptă, el a insistat să plece de pe patul de spital ca să aibă grijă de victimele epidemiei, pentru a fi răpus în cele din urmă el însuşi de boală. Cel puţin 180 de doctori români au murit şi 200 s-au îmbolnăvit grav. Peste 1 000 de alţi lucrători medicali au murit şi ei.[20] Pe de altă parte, există numeroase mărturii că mai mulţi doctori români, speriaţi de îngrozitoarea epidemie, n-au vrut să se implice. Se găseau şi în serviciul medical al armatei oameni care fugeau de răspundere. Un ofiţer de legătură francez a raportat că, în momentul culminant al crizei, dintre cei 60 de doctori repartizaţi DI 10, numai 36 erau prezenţi, nouă dintre aceştia având tifos. Ceilalţi absentau nemotivat. În acelaşi timp, un ofiţer francez din DI 4 raporta că, dintre cei 68 de doctori repartizaţi, numai 25 se aflau la datorie, 43 absentând nemotivat. „Este necesar înainte de toate ca aceşti fugari să fie întorşi la divizie", conchidea el. Regimentul lui Rosetti nu primise vizita unui doctor până la sfârşitul lui aprilie.[21] Abia în primăvara lui 1917, odată cu încălzirea vremii şi pe măsură ce măsurile preventive au început să-şi facă efect, epidemia a dat înapoi.

MORALUL

Informaţiile culese de serviciile austriece confirmă dovezile prezentate deja, conform cărora înfrângerea, privaţiunile şi epidemiile au pus la grea încercare moralul soldaţilor români. În timp ce conducătorii militari se străduiau să le ridice starea de spirit, multe personalităţi româneşti şi-au oferit ajutorul. Figuri ale literaturii precum Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Barbu Delavrancea şi Radu Rosetti scriau regulat la *România*, un ziar al armatei fondat de MCG şi menit tocmai să întărească moralul. George Enescu, virtuozul României, cânta în spitalele militare. Pe 12 ianuarie, de exemplu, el a interpretat a sa *Rapsodie română* în diverse pavilioane ale spitalului militar din Dorohoi; apoi, într-un spaţiu mai larg, a oferit un concert de două ore

atât la vioară, cât şi la pian, pe care-l stăpânea la fel de bine.[22] Regina Maria s-a folosit din plin de farmecul personal, vizitând neobosită spitalele, încurajându-i pe bolnavi şi consolându-i pe muribunzi. Întruchiparea ei ca maică a răniţilor a fost extrem de apreciată. Când Maria l-a întrebat pe un soldat aflat într-un spital dacă are nevoie de ceva, el a răspuns că-i este de ajuns s-o vadă. Apoi, a izbucnit în lacrimi şi a sărutat o fotografie cu autograf pe care i-o dăduse regina. Prizonierii recunoşteau că preoţii militari ortodocşi români veneau să ridice moralul regimentelor. La sfârşitul lui decembrie, şeful serviciului religios al armatei îi instruise pe preoţii din subordine să nu-şi limiteze activitatea „la săvârşirea slujbelor religioase şi la alinarea bolnavilor şi a celor obidiţi. Preoţii trebuie, înainte de toate, să susţină şi chiar să modeleze moralul armatei". Comandanţii locali şi ofiţerii interesaţi erau adeseori cheia îmbunătăţirii moralului. În regimentul său, Rosetti a folosit „două măsuri neprevăzute în manualele militare: muzica şi ţigările... Am făcut să apară în regiment muzicieni, şi au fost destui, care să cânte pe alei şi în spaţii deschise, să cânte cântece de dragoste şi chiar să danseze." Un ofiţer francez din DI 6 era de aceeaşi părere. „Este uşor să-i influenţezi [soldatului] moralul: un fluier, o vioară [şi] dansul poate începe. În fiecare seară, în batalionul de rezervă avem muzică şi dans."[23]

Dacă membrii MMF aveau aproape numai cuvinte de laudă pentru devotamentul soldaţilor români proveniţi dintre ţărani, înfăţişându-i drept „curajoşi, răbdători, supuşi şi devotaţi" când erau motivaţi şi conduşi cu pricepere, ei aveau în acelaşi timp îndoieli în privinţa dăruirii unor ofiţeri, fiind deosebit de critici la adresa ofiţerilor în rezervă care „lenevesc în birouri şi acasă", „nepăsându-le de îndatoririle" şi oamenii lor. Membrii MMF erau dezamăgiţi şi de ofiţerii care întârziau să se prezinte la unităţi sau care, odată ajunşi acolo, absentau, făcând dese vizite la Iaşi sau în alte locuri pentru a se distra. Aceste critici trebuie privite cu o oarecare rezervă. Existau şi mulţi ofiţeri în rezervă asemenea sublocotenentului Şt. Petrovici, care îi scria, în martie, unui fost profesor al său, mărturisindu-i greutăţile şi clipele de descurajare trăite pe front, dar adăugând: „Cu toate acestea, nimic nu ne va împiedica să ne facem datoria indiferent de împrejurări şi cu orice preţ."[24]

O gravă ameninţare la adresa moralului, mai ales al ofiţerilor, erau zvonurile care circulau despre evacuarea armatei române sau a

unei părţi a acesteia în Rusia. Neliniştea provocată de această perspectivă a fost exemplificată în mod dramatic de dezertarea unuia dintre cei mai respectaţi ofiţeri ai României, a colonelului Alexandru Sturdza, desemnat să comande DI 8. Pe 6 februarie, el a trecut liniile austro-ungare şi germane şi, cu sprijinul inamicului, a adresat un apel soldaţilor români, cerându-le să-i urmeze exemplul. Deşi rusofobia care l-a motivat pe Sturdza era larg răspândită, planul său a fost un eşec nefericit. În ianuarie, existase un număr semnificativ de dezertări. Două batalioane ale DI 12 pierduseră 120-150 de oameni în patru zile şi au fost retrase de pe front. Nu există însă dovezi că fapta lui Sturdza a determinat un număr sporit de soldaţi români să dezerteze. De fapt, comandantul DI 218 germane, care a transmis apelul lui Sturdza, a raportat după aceea că au avut loc doar câteva dezertări izolate, motivate de hrana proastă sau de asprimea ofiţerilor. Fapt ce a confirmat scepticismul conducătorilor austrieci şi germani cu privire la planul lui Sturdza şi le-a întărit aversiunea pentru gestul lui de a încălca onoarea militară.[25] Deşi afacerea Sturdza n-a afectat în mod grav armata română, informaţiile cu privire la ea au confirmat pe moment temerea liderilor Antantei că armata română nu prezenta încredere. Berthelot s-a simţit obligat să avertizeze Parisul să „nu tragă din cazul izolat al dezertării lui Sturdza concluzia că ideile germanofile au năpădit armata română, că aceasta este pregătită să dezerteze".[26] Afacerea Sturdza a mai demonstrat profunzimea

Generalul Berthelot (centru) cu ofiţeri ai misiunii militare franceze. Sursa: Muzeul Militar Naţional.

suspiciunii românilor față de Rusia, care avea să fie întărită în curând de conduita soldaților revoluționari ruși. Teama că revoluția se putea răspândi în armata română a determinat guvernul să îmbunătățească starea materială și posibilitățile de viitor ale soldaților săi proveniți din rândurile țărănimii. Reafirmarea în mai de către regele Ferdinand a promisiunii făcute anterior cu privire la înfăptuirea reformei funciare este un exemplu elocvent.[27] Și mai importante pentru ridicarea moralului au fost încălzirea vremii odată cu venirea primăverii, îmbunătățirea condițiilor de trai și scăderea în intensitate a epidemiilor. Acești factori au permis continuarea procesului de instrucție.

INSTRUCȚIA

Pregătirea fusese mult restrânsă și, în unele cazuri, suspendată cu totul din cauza condițiilor descrise în amănunt mai înainte. În cursul lunilor ianuarie, februarie și martie, rapoartele ofițerilor francezi descriau toate aceeași situație: „stare sanitară deplorabilă... instrucția nu poate avea loc"; „instrucția a fost oprită din cauza bolilor". Începând cu aprilie, aceste rapoarte s-au schimbat: „puțin câte puțin, se reia instrucția"; „centrele de instrucție funcționează normal". Procesul de instrucție se făcea din inițiativa și sub îndrumarea membrilor MMF, care, pe 15 februarie, se mărise la 400 de ofițeri, plus câteva sute de subofițeri și tehnicieni. Aceștia erau activi la toate nivelurile, de la regiment în sus, instruindu-i nu doar pe cei proaspăt recrutați, ci și pe veterani ai campaniei din 1916 în folosirea armelor și tacticilor noi. Cele mai importante centre de instrucție se găseau la nivel de divizie, unde se organizau școli sau cursuri scurte de pregătire intensivă în folosirea mitralierelor, puștilor automate, grenadelor și aparaturii de comunicație, precum și de însușire a unor deprinderi precum recunoașterea, patrularea, executarea de lucrări de fortificații și purtarea tărgilor. Absolvenții acestor cursuri se întorceau la regimentele lor pentru a transmite ceea ce învățaseră. La eșaloanele superioare, ofițerii și subofițerii erau instruiți în tehnici de spionaj, comunicații, logistică, lucrări de fortificații și tactică.[28]

Școlile de cadre aveau o importanță deosebită. Aici, soldații erau transformați în caporali, caporalii, în sergenți, iar sergenții, în subofițeri. O mare atenție se acorda și școlilor de cadeți, care scoteau o nouă generație de tineri ofițeri de infanterie, cavalerie și artilerie.

Berthelot avea mare grijă să viziteze aceste şcoli şi să le atragă atenţia cadeţilor „despre necesitatea unui efort continuu şi despre îndatoririle lor de ofiţeri, şi mai ales să acorde atenţie nevoilor oamenilor lor". Mari speranţe se puneau în absolvenţii acestor şcoli de cadeţi care, pe la mijlocul lui aprilie, aveau înscrişi în diverse clase peste 4 000 de elevi. Ofiţerii francezi considerau că aceştia erau extrem de necesari pentru a-i înlocui pe ofiţerii incompetenţi din rezervă şi a compensa lipsa acută a comandanţilor de pluton. La fel ca în toate programele de pregătire, membrii misiunii militare franceze „au elaborat regulamentele sau instrucţiunile de luptă, ca şi pe cele de organizare şi desfăşurare a instrucţiei", dar cu cooperarea ofiţerilor români. Comanda administrativă a şcolilor a aparţinut românilor, dar aceştia aveau un adjunct francez care exercita controlul efectiv asupra chestiunilor legate de instruire şi asupra celor tehnice.[29]

Potrivit rapoartelor ofiţerilor francezi, prin luna mai, rezultatele tuturor acestor programe de pregătire începeau să răspundă nevoilor unităţilor de pe front. Maiorul Legros din Armata a II-a spunea despre recruţii care soseau pe front că au „o foarte bună instrucţie şi o atitudine de tinereţe şi entuziasm". „Ofiţerii cadeţi care sosesc aici", continua el, „fac o impresie excelentă." Colonelul Letellier (Armata I) era de aceeaşi părere. Pe 29 mai, Berthelot raporta plin de mândrie la Paris: „Cadrele au fost completate cu tineri ofiţeri înflăcăraţi, instruiţi la şcolile noastre de ofiţerii noştri."[30] Lipsa ofiţerilor superiori n-a putut fi compensată însă atât de uşor. „Lipsesc maiorii care să comande două batalioane de infanterie", scrisese, în martie, colonelul Sancery (DI 5). „MCG răspunde că nu are niciun ofiţer la dispoziţie." Aceeaşi problemă era semnalată chiar şi în luna mai de colonelul Letellier (DI 9): „Dintre cele 14 batalioane ale acestei divizii, cinci sunt comandate de locotenenţi... Este nevoie urgentă de maiori care să comande aceste batalioane."[31] Reorganizarea celor două divizii de cavalerie era rămasă în urmă faţă de cea a infanteriei, pe de o parte din cauza importanţei lor mai scăzute în tactica curentă, iar pe de altă parte din cauza lipsei cailor. Mulţi fuseseră pierduţi pe timpul luptelor sau al foametei. Cei care mai rămăseseră erau într-o stare proastă, iar cei mai buni au fost repartizaţi artileriei. Furajele erau în continuare insuficiente. Aceste probleme au dus la decizia de a pregăti mulţi cavalerişti pentru a lupta pe jos, ca infanterie uşoară, dar ajutaţi de puterea de foc sporită a mitralierelor şi puştilor automate. În această postură aveau să se şi distingă în timpul ofensivei de vară.[32]

Necunoscând obstacolele extraordinare care trebuiau învinse, colonelul Victor Pétin, şeful statului major al MMF, estima în ianuarie că reorganizarea celor nouă divizii ale Armatei I trimise în interior avea să dureze cel puţin trei luni. Pe 31 martie, Berthelot a prelungit termenul estimat la 15 iunie. El a informat Parisul pe 14 mai că numai patru divizii vor fi gata să intre în luptă alături de cele şase divizii ale Armatei a II-a a lui Averescu. Cu toate acestea, era mândru de ceea ce se realizase: „Zece divizii se vor prezenta într-o stare perfectă şi vor face, fără îndoială, o figură onorabilă." Dintre celelalte cinci divizii care urmau să fie reorganizate, numai una (DI 10) era gata când armata română a început ofensiva de vară, pe 24 iulie. Alte trei divizii (DI 11, DI 15 şi DI 2) au sosit pe front în august, dar cu armament incomplet. DI 4 a fost parţial organizată în noiembrie[33].

Averescu, în stilu-i propriu, a exercitat un control strict în restructurarea Armatei a II-a. Faptul că el comanda singurele unităţi operative ale armatei române îi conferea putere şi prestigiu în comparaţie cu aparenta neputinţă a conducătorilor de la Iaşi. Putea să ignore, chiar să sfideze MCG când îi convenea. Acelaşi spirit de independenţă caracteriza şi maniera sa de abordare a instrucţiei armatei proprii. Aceasta includea aceleaşi aptitudini învăţate de unităţile retrase în interior, iar pregătirea tehnică era condusă de membri ai MMF. Averescu a căutat să limiteze influenţa nemijlocită a ofiţerilor francezi în alte zone. A înfiinţat un centru de instrucţie la cartierul său general de la Bacău şi a aplicat o formulă compatibilă cu misiunea armatei sale de a menţine şi de a apăra frontul. În fiecare lună, o divizie din fiecare dintre cele două corpuri din armata sa era retrasă de pe front pentru o lună de pregătire şi reechipare. Fiecare divizie de pe front ţinea un regiment în spatele liniilor drept rezervă, regimentele rotindu-se la fiecare trei săptămâni. Batalioanele din cadrul regimentelor erau rotite la fiecare şapte zile. Pentru a grăbi şi a simplifica reorganizarea Armatei a II-a, s-a luat decizia ca trei dintre diviziile acesteia (6, 7, 8) să fie înarmate cu obişnuitele puşti Mannlicher de 6,5 mm, aflate în dotare. Celelalte trei divizii (1, 2, 12), asemenea întregii Armate I, au fost înarmate cu noua puşcă franceză Lebel de 8 mm.[34] Potrivit programului iniţial, două divizii (3, 6) au încheiat reorganizarea pe 28 februarie, alte două (7, 12) pe 29 martie, iar celelalte două (1, 8) pe 15 mai. Există însă motive să punem la îndoială temeinicia acestui proces. Pe 24 martie, serviciile austriece de

informații ajungeau la concluzia că „valoarea de luptă" a câtorva dintre diviziile Armatei a II-a „nu poate fi considerată refăcută. Ele constau în regimente îmbrăcate prost și înarmate insuficient, care de nevoie au fost completate cu soldați din alte unități extrem de epuizate". După o lună, în urma unei evaluări similare, se raporta că, la întoarcerea pe front, DI 12 reechipată avea numai 70-80 de oameni pe companie în loc de 194, cât se dorea. Rapoartele ofițerilor de legătură francezi indicau că vara avea să sosească înainte ca Armata a II-a să fie efectiv „reconstruită".[35] Din fericire, inamicul n-a lansat niciun atac semnificativ în cele șase luni de reorganizare. Multe dintre unitățile de bază ale acestuia, inclusiv Corpul Alpin, fuseseră mutate pe alte fronturi. Vremea rece a făcut ca unitățile rămase să adopte o atitudine pasivă.[36]

REÎNARMAREA

Procesul de reorganizare a presupus, teoretic, reînarmarea totală a armatei române. În campania din 1916 s-au pierdut 80% din puști, 50% din artilerie și 85% din mitraliere. Pe la sfârșitul lui martie, au început să sosească mari cantități de muniție franțuzească. Totalul primit sau aflat pe drum în acel moment era impresionant: 199 de avioane, 300 de vehicule, 220 000 de puști, 4 500 de puști automate, 2 700 de mitraliere, 80 de tunuri de 75 mm, 85 de tunuri de 120 mm, 1 945 000 de proiectile de artilerie, 101 500 000 de cartușe de pușcă, 1 370 000 de grenade, 600 000 de măști de gaze. Acest echipament și ceea ce a mai urmat până la sfârșitul lui mai au fost de ajuns pentru a echipa zece divizii. Echipamentul prevăzut pentru celelalte cinci divizii nu avea să fie autorizat de Paris, în ciuda intervențiilor repetate ale lui Berthelot, decât în iulie, prea târziu pentru a le pregăti pe toate pentru ofensiva din vară.[37]

Cea mai mare parte a materialului a trebuit să fie transportat cu nava până la Arhanghelsk, prin Oceanul Arctic, cale devenită din ce în ce mai periculoasă după reluarea de către Germania a războiului nelimitat cu submarine la 1 februarie 1917. El a trebuit totuși să mai parcurgă 2 000 de kilometri pe calea ferată rusească din ce în ce mai deteriorată până la frontiera cu România. Nu doar că aprovizionarea românească se făcea cumplit de încet, dar ea trebuia să concureze cu transporturile destinate armatei ruse. Pe 28 martie, Berthelot scria

frustrat: „Sosirea materialului destinat armatei române n-a progresat mai deloc... s-a blocat cu siguranţă pe calea ferată şi în depozitele româneşti organizate în Rusia.” Pentru a ameliora situaţia, la Iaşi a fost creată o comisie aliată mixtă pentru transportul feroviar, din care făcea parte şi un consultant francez. Sub supravegherea ofiţerilor francezi aflaţi pe traseu, transportul materialului a început să se îmbunătăţească.[38] Odată cu izbucnirea Revoluţiei din Martie şi cu dezordinea care s-a instalat după aceea în Rusia, avea să se producă însă o criză şi mai mare. În ciuda acestor dificultăţi, până în vara lui 1917, armata română primise suficient material de război pentru a-şi înarma cele zece divizii aflate în linia întâi la un nivel comparabil cu cel al diviziilor germane şi superior celui al diviziilor austro-ungare, bulgăreşti şi turceşti. Regimentele, care, în 1916, aveau între două şi şase mitraliere şi nicio puşcă automată, deţineau acum, în medie, 24 de mitraliere şi 96 de puşti automate. Diviziile româneşti aveau acum în medie 112 mitraliere fiecare, faţă de 81 până la 108 în cazul diviziilor germane. Artileria grea, practic inexistentă în 1916, număra acum 49 de baterii.[39] Îmbunătăţirea dotării cu armament a permis aplicarea unei tactici noi, cu accent pe puterea de foc, la fel ca în Occident. În locul asalturilor executate de infanterişti cu mâinile goale, artileria, mitralierele şi puştile automate aveau să joace un rol hotărâtor în atacurile românilor.

ARMELE AUXILIARE: MARINA ŞI AVIAŢIA

La începutul lui 1917, marina română se afla în cea mai dezastruoasă perioadă a sa. Monitoarele şi bateriile inamice de pe mal o împiedicau să opereze pe Dunăre, exceptând cursul ei inferior. Conflictul intestin dintre ofiţeri a continuat. Moralul era scăzut. La presiunile francezilor, a avut loc o reorganizare parţială a conducerii ei haotice, iar sub direcţia unei misiuni navale franceze au fost instituite reforme. „Am preluat de fapt direcţia şi responsabilităţile”, scria un ofiţer francez, „impunându-ne soluţiile, schimbând oameni şi practici anapoda.” Până la sfârşitul războiului, misiunea marinei române a constat în protejarea malului românesc şi a celui rusesc de pe cursul inferior al Dunării, blocarea acestei părţi a fluviului pentru inamic şi escortarea navelor ruseşti şi româneşti în zona respectivă. Pentru a îndeplini aceste sarcini, ea a cooperat cu marina rusă.

În iunie, misiunea franceză îi raporta lui Berthelot că flota de pe Dunăre a fost reorganizată și reechipată, iar moralul ei, refăcut. Era considerată gata de acțiune. Această acțiune a rămas însă defensivă și s-a limitat la sarcinile menționate mai înainte.[40]

Aviația militară română, aflată încă într-o stare embrionară, avusese o mică contribuție la campania din 1916. Imboldul revitalizării ei a fost dat de Berthelot. Interesul său față de forța aviației, îndeosebi față de cooperarea ei cu infanteria și artileria, data din 1911, când el însuși a zburat. În decembrie 1916, cu armata română în retragere, el a solicitat Parisului resurse pentru a „constitui imediat o aviație puternică și rapidă, care să corespundă celei pe care inamicul o posedă deja pe acest front". În locul modelelor depășite trimise până acum, el a cerut modelele cele mai noi – pe care Ministerul de Război francez ezita să le mute de pe Frontul de Vest. În cursul anului 1917, a sosit o importantă misiune aviatică franceză, formată din 74 de ofițeri, 42 de subofițeri și 209 cadre inferioare. Piloții și observatorii erau reprezentați în toate cele trei categorii. Restul personalului includea mecanici (fiecare pilot avea unul propriu), specialiști în structura avioanelor și tehnicieni specializați în recunoaștere fotografică. A fost înființată o școală de pilotaj la Botoșani. Aceasta era condusă, la fel ca întreaga aviație, de un ofițer francez, care avea un adjunct român. Toți instructorii erau aviatori experimentați de pe Frontul de Vest. Printre ei se afla aventurierul american Bert Hall, care fusese unul dintre primii membri ai Escadrilei Lafayette.[41] Din cauză că numărul de absolvenți ai școlii de aviație era insuficient, piloții și observatorii francezi au format cu românii echipaje și escadrile de luptă mixte. Acestea au fost organizate în trei grupuri de aviație, compuse dintr-o escadrilă de vânătoare și una de observație. Fiecare grup a fost repartizat unei armate: Grupul 1, cu baza la Bacău, Armatei a II-a; Grupul 2, cu baza la Tecuci, Armatei a IV-a ruse; Grupul 3, cu baza la Galați, Armatei a VI-a ruse. Inițial, aceste grupuri erau comandate de ofițeri francezi, iar piloții francezi îndeplineau misiunile „dificile și delicate". Treptat însă, piloții români au jucat un rol proeminent, iar mulți dintre ei s-au făcut remarcați. Aviatorii francezi erau uneori critici, crezând, de exemplu, că colegilor lor români le lipsea „îndrăzneala", acea cutezanță nesăbuită întâlnită în războiul aerian

de pe Frontul de Vest. Totuşi, în cursul operaţiunilor aeriene din 1917, escadrilele mixte franco-române au reuşit să ţină piept inamicului.[42]

RELAŢIILE FRANCO-ROMÂNE

Deosebirile de specific naţional şi pericolul de a răni amorul propriu al românilor, inerent unui raport de consiliere, au provocat uneori tensiuni şi chiar conflicte serioase în relaţiile franco-române. Ofiţerii francezi, de la Berthelot în jos, era dezgustaţi când întâlneau – de prea multe ori, credeau ei – ofiţeri români incompetenţi, indolenţi, depravaţi sau cruzi cu oamenii lor. Aceste atitudini, împreună cu nerăbdarea şi spiritul critic faţă de felul în care procedau românii, nu erau ascunse de gazdele lor. Încă din noiembrie 1916, cenzorul român îl informa pe Berthelot că unele scrisori trimise de oamenii săi în Franţa conţineau remarci „absolut nepoliticoase faţă de armata română şi jignitoare pentru populaţie". Berthelot a simţit nevoia să le reamintească ofiţerilor săi că, pentru a reuşi în misiunea lor, trebuie să manifeste „tact", „bună dispoziţie" şi „modestie". Cu privire la ofiţerii români, consultanţii francezi trebuiau „nu să-i critice, [ci] să le dea motive de a cere sfaturi". Ofiţerii trebuiau „să meargă cu soldaţii, şi nu [să călătorească] în vehicule în timpul deplasărilor; în cantonamente, să fie prezenţi la împărţirea raţiilor, să controleze pregătirea hranei, să viziteze locurile în care sunt adăpostite trupele, să se întâlnească cu soldaţii pentru a-şi arăta interesul, să fie un exemplu în orice împrejurare". Berthelot i-a trimis o copie a acestor instrucţiuni lui Prezan, care le-a repetat aproape textual ofiţerilor români. Este posibil ca ele să fi avut un efect favorabil. Câţiva prizonieri români le-au spus anchetatorilor austrieci că, „de la sosirea ofiţerilor francezi", n-au mai fost bătuţi ori au fost bătuţi mai puţin.[43] Inutil să mai spunem că MMF a insuflat puternice sentimente de respect şi afecţiune în rândul soldaţilor. Mulţi, dacă nu majoritatea ofiţerilor români au fost încântaţi să fie consiliaţi de ofiţerii francezi „pentru că ei au mult mai multă experienţă în războiul modern decât noi". „Am ajuns să-l cunosc bine", spunea locotenentul Costescu despre maiorul de Meru, „n-am decât cuvinte de laudă despre el." Mâncând şi participând împreună la activităţi sociale, mulţi au ajuns să se înţeleagă şi să se preţuiască mai mult unul pe

celălalt. Chiar români care nu erau încântați de colegii lor francezi se purtau politicos și cooperau cu ei pentru realizarea obiectivului comun.[44]

Au apărut totuși și conflicte grave. Unele erau rezultatul nedelimitării clare a sferelor de autoritate, mai ales în domenii în care erau în joc cariera și mândria. În mai, colonelul francez Steghens, căruia regele îi încredințase comanda tehnică a artileriei grele românești, a solicitat ca Prezan să suspende avansarea locotenent-colonelului Jetianu „pe motiv că acesta nu vrea să execute ordinele date". În același timp, Berthelot a cerut îndepărtarea colonelului Pașalega, comandantul artileriei DI 2, care s-a dovedit a fi „absolut ostil" planului francez.[45] Pe de altă parte, așa cum relevă Rosetti, „erau unii ofițeri francezi, puțini la număr, este adevărat, care erau lipsiți de tact. Păreau să ne considere locuitori ai unei colonii, poate nu ca negrii, dar ca algerienii, marocanii și indochinezii". Printre cei menționați de Rosetti se afla colonelul Pétin, șeful de stat major al lui Berthelot. Și alții considerau că Pétin era „semeț" și „foarte arogant" sau, cum se exprima regina Maria, „neavând reputația de a fi un bărbat foarte amabil". Colonelul Antonescu, șeful biroului de operații al lui Prezan, cu care Pétin era în legătură zilnic, nu s-a plâns public în timpul războiului. Mult mai târziu, după ce a recunoscut că francezii „ne-au învățat să purtăm un război", a adăugat cu amărăciune: „Tot ei ne-au umilit zilnic prin lipsa de tact și trufia lor."[46]

Cearta lui Averescu cu Berthelot a fost amintită deja. Averescu se afla totuși în relații cordiale cu câțiva ofițeri superiori francezi din serviciul tehnic. Îl înfuriau însă rolul ofițerilor de legătură de a-i „corecta" pe coloneii și generalii români și „amestecul în treburile comandamentului". El califica aceste lucruri „imorale fiindcă ei nu împărțeau cu noi răspunderea", luând măsuri ca să limiteze implicarea ofițerilor francezi în chestiuni operaționale. Indignarea lui Averescu a crescut când Berthelot a solicitat, iar regele a aprobat scrisorile de serviciu revizuite destinate ofițerilor francezi atașați unităților românești, prin care era extins în mod oficial rolul acestora de la activitatea de instrucție la zone ale autorității ierarhice. Cu aceste scrisori, îi explica Berthelot regelui, „ofițerii francezi pot intra în foc de pe picior de egalitate cu camarazii lor români". Averescu a condamnat plin de furie acest lucru ca pe o extindere „obraznică" a dominației franceze.[47]

Relaţiile dintre MMF şi gazdele lor române n-au fost idilice. Încordarea şi conflictul au existat împreună cu respectul, afecţiunea şi camaraderia. Toate acestea au fost puse în umbră de dorinţa de a reorganiza armata română. Această reorganizare a presupus un efort comun, caracterizat cel mai bine, poate, de unul dintre inspiratele aforisme ale lui Argetoianu: „Francezii ne-au arătat drumul, dar noi l-am parcurs." Această îndrumare n-a avut doar un caracter tehnic. Prezenţa MMF, i se destăinuia Duca lui Berthelot, a inspirat încredere, „acel factor imponderabil care, din timpuri imemoriale, a hotărât soarta bătăliilor".[48] Succesul colaborării franco-române în procesul de reorganizare a armatei române a fost demonstrat într-un mod impresionant în cursul operaţiunilor militare din vara lui 1917.

12

Ofensiva ruso-română: Mărăşti, iulie 1917

PRELUDIUL: ELABORAREA UNUI PLAN DE OPERAŢII

La Conferinţa Interaliată de la Chantilly din noiembrie 1916, Rusia a acceptat să lanseze, în 1917, o ofensivă generală pe Frontul de Est în completarea ofensivelor plănuite de Anglia şi Franţa în Vest. Statul Major General Rus a hotărât ca atacul principal să se dea în Galiţia, pe Frontul de Sud-Vest, în speranţa că generalul Brusilov va putea să repete spectaculosul succes repurtat în 1916. Pe celelalte trei fronturi, inclusiv pe cel românesc, urma să se desfăşoare operaţii de susţinere. Planul iniţial al STAVKA, care, pe atunci, vedea în armata română o piedică, îi rezervase un rol limitat, o operaţiune de rezistenţă pe frontul Armatei a II-a a lui Averescu.[1] Românii plănuiau ceva mai important, nu doar pentru a grăbi eliberarea ţării, ci şi pentru a-şi proteja poziţia deţinută în coaliţia aliată. La sfârşitul lui martie, Prezan şi Averescu au prezentat regelui Ferdinand câte un plan cu privire la vasta implicare a României. Prezan propunea ca o nouă Armată I, formată din patru până la şase divizii reorganizate, să lanseze un atac la vest de Siret, la Nămoloasa, în cooperare cu Armata a VI-a rusă. Simultan, Armata a II-a avea să desfăşoare o ofensivă secundară prin pasul Oituz spre Transilvania. După părerea lui Averescu, aceasta era o „nebunie". El a propus ca, în loc ca două armate să atace în direcţii diferite, Armata a II-a, condusă de el, să fie întărită şi să dea atacul principal în sud, spre râul Putna, Focşani şi, în cele din urmă, Buzău. Deşi propunerea lui poate fi susţinută cu argumente strategice, eşti tentat să vezi în spatele ei şi orgoliul lui Averescu. Aceste concepţii opuse cu privire la ofensivă au contribuit la o nouă exacerbare a „vechilor rivalităţi în sânul comandamentului român".[2]

În acest moment, STAVKA era pregătit să acorde un rol lărgit armatei române. Această schimbare radicală s-a datorat, bineînţeles, impactului Revoluţiei din Martie. În numele democratizării, guvernul provizoriu abolise pedeapsa cu moartea, redusese autoritatea ofiţerilor şi crease consilii ale soldaţilor care participau la luarea deciziilor comandamentului. Eliberaţi de disciplina severă a armatei imperiale şi agitaţi de discursul revoluţionar, tot mai mulţi soldaţi ruşi cereau pace, refuzau să îndeplinească ordinele şi promiteau să nu pornească ofensiva. Ofiţerii şi comandanţii erau frustraţi şi intimidaţi. Când, la sfârşitul lui aprilie, generalul D.G. Şcerbacev l-a înlocuit pe Saharov în funcţia de şef al statului major rus de pe lângă Ferdinand, el şi-a inspectat armatele de pe frontul românesc. Inspecţia, consemna el, „a trezit temeri serioase pentru viitor". El era de acord cu mulţi generali ruşi că o ofensivă putea fi „indispensabilă pentru a înăbuşi anarhia". Prezan, făcând referire la moralul în scădere al armatei ruse, a insistat pe lângă Berthelot ca ofensiva să înceapă „cât mai repede cu putinţă". Acesta a acceptat. „Singurul mijloc de a scăpa armata rusă de indisciplină", declara el Parisului pe 14 mai, „este s-o trimitem în focul luptei."[3] Şcerbacev s-a întâlnit cu Alekseev şi ceilalţi comandanţi ai frontului rus la STAVKA la mijlocul lui mai pentru a discuta despre criza din armată şi ofensiva de vară. De acolo, grupul s-a dus la Petrograd pentru a încerca să obţină aprobarea privind oprirea democratizării armatei şi declanşarea unei ofensive generale pe toate fronturile. Dacă prima propunere a fost respinsă, cea de-a doua a fost aprobată. Intenţia lui Alekseev era să înceapă operaţiuni pe toate fronturile în acelaşi timp cu scopul de a obţine un impact maxim. Pe 15 iunie însă, el a fost înlocuit de Brusilov. Noul şi impetuosul şef de stat major a hotărât să înceapă la 1 iulie cu o ofensivă pe Frontul de Sud-Vest, celelalte fronturi urmând a i se alătura pe măsură ce împrejurările locale o permiteau. Nevoia de a încheia reorganizarea armatei române a impus ca operaţiile de pe frontul ei să fie lăsate la urmă.[4]

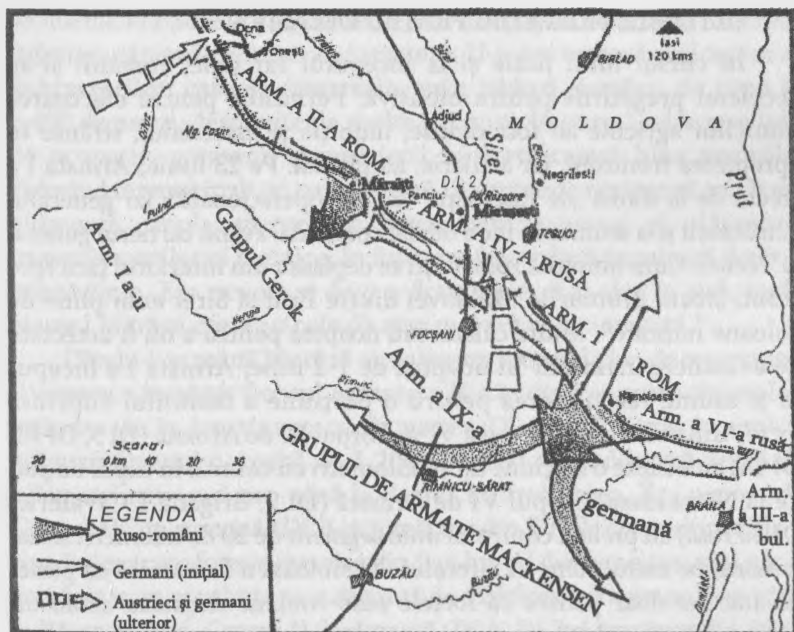
Între timp, Şcerbacev se întorsese la Iaşi cu aprobarea STAVKA privind un plan general de operaţii pentru frontul românesc. Şeful său de stat major, generalul Nikolai Golovin, a schiţat repede obiectivele pentru cele două armate româneşti şi cele trei armate ruseşti. Pe 1 iunie s-au dat instrucţiunile operaţionale. Armata I română a primit principalul rol ofensiv, „să atace şi să străpungă cu orice preţ" frontul Armatei a IX-a germane la vest de capul de pod Nămoloasa. Înaintând

spre Râmnicu Sărat, ea avea să învăluie ariergarda inamicului. Armatei a II-a române i s-a încredinţat o ofensivă secundară, urmând să atace aripa dreaptă a Armatei I austriece. Înaintând pe valea superioară a Putnei, ea avea să ameninţe principala cale de comunicare dintre cele două armate duşmane. Armata a IV-a rusă, care opera între cele două armate române, a primit instrucţiuni să străpungă frontul inamic în apropiere de Ireşti; apoi, îndreptându-se spre sud, spre Focşani, trebuia să se alăture Armatei I pentru a distruge forţele inamice situate între Siret şi munţi. Armatele ruse a IX-a din nord şi a VI-a din sud erau însărcinate să desfăşoare acţiuni ofensive locale menite să susţină şi să acopere înaintarea celorlalte trei armate. Ofensiva era prevăzută să înceapă între 12 iunie şi 14 iulie. După cum s-a dovedit, întârzierile apărute în încheierea pregătirilor au împins data atacului pe 24 iulie, pregătirea de artilerie urmând să înceapă cu două zile mai înainte.[5]

Averescu a reacţionat nefavorabil la ordinul de operaţii de la 1 iunie. Nu numai că acesta confirma în general concepţia lui Prezan în defavoarea concepţiei sale, dar, la afrontul adus, mai adăuga şi o insultă prin transferul a două divizii de sub comanda sa sub controlul MCG. După ce şi-a exprimat criticile faţă de Şcerbacev personal, la Iaşi s-a ţinut pe 12 iunie „un fel de consiliu de război", după cum s-a exprimat Berthelot, pentru a asculta obiecţiile lui Averescu. După ce a făcut o critică a planului existent, Averescu a prezentat unul cu totul nou. În locul unei străpungeri la Nămoloasa,

Generalul Dimitri Şcerbacev, comandant, frontul românesc. Sursa: *The Times History of the War* (Londra, *The Times*, 1917-1919).

Planurile de ofensivă pentru 1917. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Victor Atanasiu, *România în primul război mondial* (Bucureşti, Editura Militară, 1979).

el propunea una în regiunea Vrancea, unde îşi uneau forţele armatele a IX-a germană şi I austriacă. Aripa stângă a inamicului avea să fie aruncată înapoi în Transilvania, în vreme ce aripa dreaptă avea să fie silită să se retragă în sud, spre Râmnicu Sărat. În esenţă, planul lui Averescu prevedea o manevră de învăluire. Ipoteza nerostită era aceea că el avea s-o conducă. Consiliul a respins în unanimitate propunerea lui Averescu. Indiferent de calităţile lui, o asemenea schimbare radicală era imposibilă acum. Pregătirile pentru atacul de la Nămoloasa erau mult prea avansate: poziţiile armatelor erau fixate, lucrările de construcţie începuseră, o mare parte a artileriei era mutată la faţa locului, iar transportul trupelor era în plină desfăşurare. Confruntarea de pe 12 iunie a sporit izolarea lui Averescu şi l-a lăsat pe Prezan „cu un gust amar” şi „scârbit” de maniera în care cel dintâi îşi prezentase criticile.[6]

ULTIMELE PREGĂTIRI PENTRU OFENSIVĂ

În cursul lunii iunie şi la începutul lui iulie, românii şi-au accelerat pregătirile pentru ofensivă. Permisiile pentru efectuarea muncilor agricole au fost reduse, muniţia şi materialul, strânse în apropierea frontului, iar artileria, amplasată. Pe 23 iunie, Armata I a trecut de la starea „de instrucţie" la cea „operaţională", iar generalul Christescu şi-a asumat în mod oficial comanda, având cartierul general la Tecuci. Cum unităţile româneşti se deplasau din interiorul ţării spre front, „toate drumurile Moldovei dintre Prut şi Siret erau pline de coloane militare". Multe călătoreau noaptea pentru a nu fi detectate de avioanele inamice.[7] În noaptea de 1-2 iulie, Armata I a început să-şi asume răspunderea pentru o porţiune a frontului cuprinsă între Armatele ruse a IV-a şi a VI-a. Corpul III de Armată (DI 5, DI 13, DI 14) au ocupat o secţiune de 14 kilometri cu centrul în capul de pod de la Nămoloasa. Corpul VI de Armată (DI 9, Brigada 1 Cavalerie, DI 80 rusă) au preluat controlul unui segment de 20 de kilometri situat la nord, pe malul stâng al Siretului. Nămoloasa a fost aleasă ca punct de atac nu doar pentru că forţele ruso-române deţineau acolo un avanpost la vest de Siret, ci şi pentru că existenţa unui pod şi a unui drum facilita amplasarea unor efective importante dincolo de râu. La sud, terenul era prea mlăştinos, iar la nord, malul răsăritean era înalt şi abrupt. Conform planului de operaţii elaborat de Christescu, Corpul III trebuia să deschidă ofensiva pe un front de şase kilometri. După ce frontul inamic era străpuns, Corpul de Cavalerie (două divizii) şi trei divizii ale Corpului VII rus (Armata a IV-a) aveau să se reunească pentru a înainta spre Râmnicu Sărat. Unităţile Armatei a VI-a ruse care cooperau aveau să împingă aripa dreaptă a inamicului spre sud-est, către Dunăre.[8] Punctele slabe ale acestui plan şi ale întregii ofensive ruso-române erau acelea că, în primul rând, pleca de la premisa că unităţile ruseşti vor lupta bine şi, în al doilea rând, că nu lua în considerare posibilele întăriri ale forţelor inamice.

Problemele întâmpinate de Armata a II-a difereau de cele ale Armatei I. În loc să sosească odihnite pe front, un număr de unităţi ale acesteia petrecuseră luni întregi pe aliniament. „Este absolut indispensabil", scria pe 28 iunie un ofiţer de legătură francez despre DI 3, „ca aceasta să ia un repaus. Ofiţerii şi soldaţii sunt absolut sleiţi de puteri după patru luni petrecute în pădure." În luna dinaintea ofensivei, s-au acordat, prin rotaţie, permisii de două-patru zile. O altă

problemă era aceea că, spre deosebire de spaţiul deschis al Siretului Inferior, câmpul de luptă al Armatei a II-a era terenul accidentat al Subcarpaţilor, care se caracteriza prin păduri şi culmi de până la 1 400 de metri, despărţite de multe văi mici. În cursul celor şase luni de ocupaţie, germanii şi austriecii îşi fortificaseră bine poziţiile. Folosind terenul înalt, ei construiseră 18 centre de rezistenţă cu sârmă ghimpată, amplasamente din beton pentru tunuri şi adăposturi împotriva artileriei inamice. În iulie, nu fusese însă terminată decât o primă linie. Era nevoie şi de o a doua linie, mai ales în sud, unde platoul Mărăşti oferea o cale de atac mai puţin accidentată.[9]

Dându-i-se mână liberă să-şi elaboreze propriul plan de operaţiuni, Averescu a împărţit frontul Armatei a II-a în două sectoare. Primul se întindea de la joncţiunea cu Armata a IX-a rusă, situat în umbra Măgurii Caşinului, înaltă de 1 200 de metri, pe o distanţă de 25 de kilometri spre sud-est, până la dealul Încărcătoarea. Era ocupat de Corpul IV de Armată (DI 8 şi jumătate din DI 6), cu misiunea de a ţine în loc toate forţele inamice din faţa lui. Al doilea sector, mai puţin accidentat, se continua pe o distanţă de 12 kilometri spre sud-est până la Răcoasa. Aici, Corpul II de Armată (DI 1, DI 3 şi jumătate din DI 6) trebuia să dea atacul principal. La acest prim atac trebuiau să participe şi trei divizii ale Corpului VIII de Armată rus (Armata a IV-a), care ocupau alţi 13 kilometri ai frontului între Răcoasa şi Ireşti. Obiectivul iniţial al corpurilor II şi VIII era să străpungă frontul şi să ocupe dealul Momâia şi platoul Mărăşti. Dacă reuşeau, înaintarea lor avea să continue pentru a ocupa valea superioară a Putnei.[10]

Pregătirile lui Averescu s-au desfăşurat în „spiritul său metodic". Având, poate, în minte cele întâmplate în timpul Manevrei de la Flămânda, el s-a asigurat „să nu fie lăsat aproape nimic la voia întâmplării". Pentru a facilita accesul în zona frontului, a fost construită o linie ferată cu ecartament îngust şi s-au deschis drumuri noi. În şedinţele organizate cu comandanţii corpurilor de armată şi diviziilor pentru a le explica planul său de operaţiuni, Averescu a pus accentul pe două lucruri învăţate în 1916: nevoia unei strânse cooperări între artilerie şi infanterie şi trimiterea maselor de infanterişti spre liniile inamice numai după ce artileria făcea breşe în poziţiile defensive. Pentru ofiţerii inferiori, el a organizat minicursuri despre problemele tactice pe care le puteau întâmpina. În ajunul atacului, Averescu consemna în jurnalul său o „încredere fermă în succesul trupelor

noastre de pe frontul armatei mele". În acelaşi timp, el îşi exprima scepticismul cu privire la succesul ofensivei ruso-române în celălalt sector: „Nu cred în distrugerea inamicului. Nu cred că se va ajunge la Râmnicu Sărat, mai ales pe direcţia Nămoloasa. Dimpotrivă, mi-e teamă de o înfrângere zdrobitoare în acel sector după un succes iniţial facil." Este posibil ca pesimismul legat de această operaţiune să fi creat îndoieli şi în privinţa succesului final al propriului său atac.[11]

Pe parcursul pregătirii atacului, moralul soldaţilor români din Armatele I şi a II-a a fost ridicat. Deziluzia şi tristeţea înfrângerii din 1916 trecuseră, iar entuziasmul naiv din acelaşi an fusese înlocuit cu hotărârea fermă de a lua înapoi pământul ţării. Dobândiseră aptitudini noi şi arme moderne. Un soldat îşi exprima încântarea faţă de noile căşti franţuzeşti şi de baionetele lungi, care, spunea el, intrau „ca în unt". Noua putere de foc era însă cea care dădea încredere. O analiză făcută de francezi a ajuns la concluzia că, în iunie 1917, diviziile româneşti aveau armament „identic cu cel al diviziilor de infanterie de pe Frontul de Vest". În materie de piese de artilerie şi mitraliere, forţele române erau la egalitate cu adversarele lor germane şi superioare celor austriece. În 1916, infanteria fusese intimidată de dominaţia covârşitoare a artileriei inamice. Acum, ea putea conta pe un sprijin solid din partea propriilor tunuri. Un român interogat de serviciile secrete austriece a declarat că ofiţerul său l-a asigurat de faptul că bombardamentul dinaintea atacului îl va distruge în aşa măsură pe inamic, încât infanteria va „putea înainta cu mâinile în buzunarele de la pantaloni". Berthelot era satisfăcut de noua imagine a armatei române. După o vizită făcută pe front în ajunul ofensivei, el socotea că oamenii erau „bine echipaţi şi bine înarmaţi, nerăbdători să treacă la atac". Într-o scrisoare adresată cumnatei sale, el adăuga: „Dacă ruşii merg la luptă, putem spera într-un succes frumos."[12]

Reţinerea exprimată de Berthelot era întemeiată. În vreme ce majoritatea soldaţilor ruşi erau în continuare pregătiţi să se apere, pe alţii, „numai când aud cuvântul «ofensivă» şi îi apucă turbarea", cum raporta un ofiţer din Armata a IX-a rusă. Încercările comandanţilor şi reprezentanţilor guvernului provizoriu de a genera entuziasm în privinţa atacului au eşuat în mare măsură. Rapoartele ofiţerilor de legătură români din unităţile ruseşti din ajunul ofensivei erau îngrijorătoare. Dacă unele regimente ruseşti au votat cu o mică majoritate să atace, altele au votat să nu atace. Cei mai radicali

încercau să-i intimideze pe cei dispuşi să lanseze ofensiva. Locotenentul Mavrocordat raporta pe 20 iulie că Corpul XLVII (Armata a VI-a) „trimite aproape zilnic soldaţi la DI 40 îndemnând să nu... participe la ofensivă. Dacă această divizie ar începe să înainteze, soldaţii Corpului XLVII ar fi obligaţi să tragă în soldaţii DI 40". Atât în Armata a IV-a, cât şi în Armata a VI-a, batalioanele speciale de şoc, create să fie un exemplu, au fost silite să tacă şi ameninţate cu moartea. Soldaţi din unele regimente îşi părăseau poziţiile de pe front. Alţii insistau să vadă ordinele de operaţiuni înainte de a hotărî dacă să pornească la atac. În ajunul ofensivei, mulţi ofiţeri ruşi se simţeau neputincioşi şi abătuţi. „Comandantul diviziei mi-a vorbit ieri cu lacrimi în ochi despre situaţie", raporta ofiţerul de legătură român din divizia rusă care se învecina cu Corpul III de Armată român. Serviciile inamice de informaţii confirmau existenţa unei aversiuni larg răspândite faţă de ideea atacului.[13]

Neliniştea provocată de reacţia pe care o vor avea trupele ruseşti de pe frontul românesc în clipa în care avea să înceapă ofensiva a fost amplificată de sosirea unor rapoarte nefavorabile cu privire la ofensiva rusească de pe Frontul de Sud-Vest, unde, după cum consemna Berthelot, „multe regimente refuză să meargă la luptă". Acolo, forţele ruseşti se bucuraseră iniţial de succes, străpungând liniile inamice la Zloczow (1-3 iulie) şi Stanislau-Kalusz (6-12 iulie). Pierderile grele şi întărirea forţelor germane şi austro-ungare cu unităţi de pe alte fronturi au oprit însă înaintarea ruşilor. Pe 17 iulie, forţele inamice au lansat o contraofensivă care a străpuns liniile ruseşti. Întregul front a început să cadă. Vestea dezastrului din Galiţia a declanşat un val de îngrijorare la Iaşi. „Oamenii sunt abătuţi, Brătianu în primul rând", scria Berthelot, „iar eu lupt cât pot împotriva acestei stări de spirit." Chiar Şcerbacev, susţinător constant al ofensivei, dădea semne de şovăială. La un consiliu de război din 24 iulie, Berthelot a cerut ca ofensiva să fie suspendată. El a fost susţinut de generalul Coandă, care tocmai se întorsese de la STAVKA cu veşti pesimiste. Şcerbacev a rămas însă neclintit alături de Prezan şi de rege, afirmând că atacul trebuie să continue.[14]

INTENŢIILE PUTERILOR CENTRALE

În primăvara lui 1917, Puterile Centrale n-au făcut pregătiri speciale pentru operaţiuni militare majore pe frontul românesc. Priorităţile lor dictaseră ca multe unităţi importante – Corpul Alpin,

Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg, Corpul de Cavalerie al lui Schmettow şi Corpul XXXIX, printre altele – să fie transferate pe alte fronturi. Cele rămase trecuseră printr-o iarnă grea. Hrana şi furajele au fost greu de obţinut. Degerăturile i-au afectat pe mulţi dintre cei aflaţi în tranşee. Bolile iernii au fost urmate de cele ale verii. Pregătirea a avut de suferit, iar capacitatea de luptă a trupelor a provocat îngrijorare. A mai existat un motiv pentru care n-au avut loc acţiuni ofensive. Revoluţia din Martie de la Petrograd a fost văzută la Berlin şi Viena ca un prilej de a elimina Frontul de Est printr-o pace separată cu Rusia. Era esenţial să se evite desfăşurarea unor operaţiuni militare care puteau perturba discuţiile diplomatice neoficiale purtate în acel moment. Prin urmare, OHL i-a ordonat lui Mackensen să se abţină de la „acţiuni agresive pe frontul răsăritean, mai ales în timpul sărbătorilor ruseşti". Cu ocazia Paştelui ortodox (14-16 aprilie), comandamentele german şi austriac au proclamat în mod unilateral un armistiţiu de trei zile. În multe locuri de pe front, soldaţii ruşi au fost invitaţi să fraternizeze. Mii au răspuns cu entuziasm, părăsind tranşeele pentru a face schimb de pâine şi vin şi pentru a bea, a cânta şi a dansa cu duşmanii în zona neutră. Vreme de câteva zile, frontul a fost ca un ciur.[15]

Temându-se că trupele li se vor molipsi de spiritul revoluţionar, conducătorii austro-ungari şi germani au trecut curând de la tactica fraternizării la cea a pacifismului. Ofiţerilor de informaţii li s-au dat instrucţiuni amănunţite cu scopul de a exploata repulsia soldaţilor ruşi faţă de război. La Brăila, a fost tipărit, în mai multe mii de exemplare, un ziar de propagandă în limba rusă, care a fost distribuit pe front. Agenţi vorbitori de rusă operau în spatele liniilor. Informările, mai ales cele ale austriecilor, care „culegeau informaţii cu mult zel", înfăţişau în amănunt agravarea dezordinii, neglijarea disciplinei şi pacifismul din rândurile armatelor ruseşti de pe frontul românesc. Aceste informaţii încurajau comandamentele austro-ungare şi germane să subestimeze numărul soldaţilor încă dispuşi să atace – şi mai ales numărul mult mai mare al celor încă dispuşi să se apere. Pe 3 iulie chiar, Hindenburg conchidea că armata rusă nu va putea „să atace multă vreme de acum încolo".[16] Informaţiile agenţilor despre armata română au fost şi ele interpretate greşit. Interogatoriile luate dezertorilor scoteau în evidenţă faptul că soldaţii români erau „slabi", „abătuţi", „fără dorinţă de a ataca" sau „gata să dezerteze". O evaluare

făcută de austrieci pe 25 iunie ajungea la concluzia că moralul românilor se „înrăutăţise. Spiritul războinic de mai înainte a slăbit mult chiar şi printre ofiţeri". Se făcuseră eforturi pentru a distribui materiale de propagandă pacifistă printre militarii români, inclusiv un apel din partea mitropolitului ortodox român Alexandru Donici* ca soldaţii să părăsească frontul şi să se întoarcă la casele şi familiile lor din Valahia. Generalul Seeckt s-a întâlnit cu colonelul Sturdza pentru a discuta despre eforturile depuse de Sturdza în această privinţă şi a arătat că, după părerea lui, propaganda avea efect asupra românilor. Mai mult, estimările făcute de serviciile secrete austro-ungare şi germane cu privire la reorganizarea armatei române erau inexacte sau, în cel mai bun caz, contradictorii. Un analist de la AOK se plângea că, într-un raport, aceasta era considerată „complet refăcută", iar în altul, „complet dezorganizată... Adevărul este probabil undeva la mijloc". Această atitudine ambiguă s-a perpetuat la începutul lui iulie, când AOK încă concluziona că armata română „abia dacă este gata de luptă" şi „fără mari intenţii de atac". Erau considerate posibile numai atacuri locale, executate de divizii izolate.[17]

La mijlocul lui iulie însă, pregătirile ruso-române în vederea unui atac erau prea evidente ca să mai fie ignorate: construcţia unor poduri suplimentare şi a unor poziţii ofensive la Nămoloasa, creşterea traficului de oameni şi materiale pe drumuri, apariţia unui număr mare de soldaţi români în apropierea frontului. Încercările germanilor de a obţine informaţii au devenit şi mai îndrăzneţe. Se organizau incursiuni pentru a evalua forţa unităţilor române cu care se confruntau. Dezertorii specificau valea Oituzului, Mărăşti şi zona Focşani ca puncte în care se putea da atacul. Seeckt observa pe 13 iulie „semne aproape sigure ale unui atac inamic împotriva flancului drept al Armatei I [austriece]". A doua zi, generalul Friedrich von Gerok, al cărui grup de luptă ocupa acel sector, şi-a avertizat comandanţii să se aştepte la un atac şi să fie pregătiţi de contraatac. Pe 15 iulie, OKM a

---

* Este vorba de fapt despre Conon Arămescu-Donici (1837-1922), mitropolit primat al Ungro-Vlahiei şi României între 1912 şi 1919, constrâns de autorităţile germane să dea o proclamaţie către armata română prin care o îndemna să înceteze lupta împotriva Puterilor Centrale. Pentru aceasta a fost acuzat după război de antiromânism. (n.tr.)

ajuns la concluzia foarte corectă că, pe frontul Armatei a IX-a germane, trebuia aşteptat un atac de-a lungul unei linii de 20 de kilometri care se întindea de la Voineşti spre nord, până la Nămoloasa.[18]

Comandamentul german a hotărât să răspundă unei ofensive a inamicului pe frontul românesc cu o contraofensivă, aşa cum s-a întâmplat pe frontul din Galiția. Pe 24 iulie, OHL i-a dat lui Mackensen misiunea de a respinge iminenta ofensivă a inamicului şi apoi de a-i „ataca pe români în mod special şi de a trece Siretul inferior". Scenariul ideal era ca înaintarea să continue spre est, până la Prut, iar apoi să se pornească repede spre nord, nimicind frontul moldovean cu ajutorul ofensivei secundare executate de Armata I austro-ungară. Generalul Johannes von Eben, care-i succedase în mai lui Falkenhayn la comanda Armatei a IX-a, a întocmit repede planurile Operaţiunii Weisenernte. Asemenea inamicilor lor, germanii au ales ca punct de atac Nămoloasa. După trecerea Siretului, ei plănuiau să stabilească cel puţin un cap de pod larg la est de râu în vederea desfăşurării operaţiilor viitoare.[19] În ce măsură acest plan era realizabil rămâne de discutat. Pentru atacul iniţial, erau disponibile numai cinci divizii ale Corpului I Rezervă al generalului Morgen, doar cât să ajungă pentru a egala forţa iniţială de atac ruso-română. Întăririle germane erau pe drum, dar românii şi ruşii aveau şi ei câteva divizii în rezervă. Lipsindu-i superioritatea numerică necesară în mod obişnuit în operaţiunile ofensive, planul german pare a fi avut la bază două ipoteze, aceea că ruşii nu vor opune o rezistenţă prea mare şi aceea că românii nu vor putea rezista unui atac susţinut. Aşa cum vom vedea, niciuna dintre ipoteze n-a fost corectă. Fiindcă nici planul ruso-român, nici cel german privitor la o ofensivă dincolo de Siret n-au fost aplicate, nu se poate decât specula asupra rezultatului anticipatei confruntări de la Nămoloasa. Însă impasul în care s-a ajuns ulterior la Mărăşeşti va arăta că niciuna dintre părți nu-şi va fi atins obiectivul.

Condiţii similare celor din Armata a IX-a existau în Armata I austro-ungară, care trebuia să facă faţă atacului Armatei a II-a române şi Corpului VIII al Armatei a IV-a ruse. Transferurile către alte fronturi, inclusiv a 19 000 de soldaţi în Italia în iunie, o slăbiseră considerabil. „A trebuit să dăm un pic cam mulţi soldaţi pentru Galiţia şi, mai înainte, pentru Isonzo", se lamenta Seeckt pe 15 iulie. Alţi soldaţi fuseseră lăsaţi să plece pentru a participa la strânsul recoltei. Dat fiind faptul că, în Galiţia, luptele grele continuau, OHL ezita să

dea curs cererii AOK de înapoiere a diviziilor trimise acolo mai devreme. Câteva unităţi amestecate şi formaţii de rezervă erau pe drum, dar, în principiu, Armatei I i s-a spus că va trebui să se bizuie pe resursele proprii. Surprinzător, pe 21 iulie, Comandamentul de Front austriac, după ce a identificat în mod corect aripa dreaptă a Grupului Gerok drept ţintă a atacului inamic, l-a considerat destul de puternic. O comparaţie a forţelor arată cât de greşită era această evaluare. Sectorul respectiv, aflat sub comanda generalului Eugen Ruiz de Roxas, era apărat de Brigada a 8-a Vânători de Munte austriacă (3 500 de cehi, polonezi, ruteni, bosniaci şi albanezi), DC I austro-ungară (3 200 de soldaţi, două treimi pe jos), DI 218 germană (7 400 de rezervişti şi trupe *Landwehr*), plus o altă divizie de rezervă. Grupului Ruiz i se opuneau patru divizii ale Armatei a II-a a lui Averescu plus trei divizii ale Corpului VIII rus. Atacatorii aveau, astfel, o superioritate de 2,7 la 1 în infanterie şi de 1,6 la 1 în artilerie. Această discrepanţă era şi mai mare pe frontul DI 218 germane, care era împrăştiată pe o distanţă de 30 de kilometri. În punctul său de atac de pe platoul Mărăşti, DI 3 română avea o superioritate de 4,3 la 1 în infanterie şi de 1,4 la 1 în artilerie.[20]

BĂTĂLIA DE LA MĂRĂŞTI (24 IULIE – 1 AUGUST)

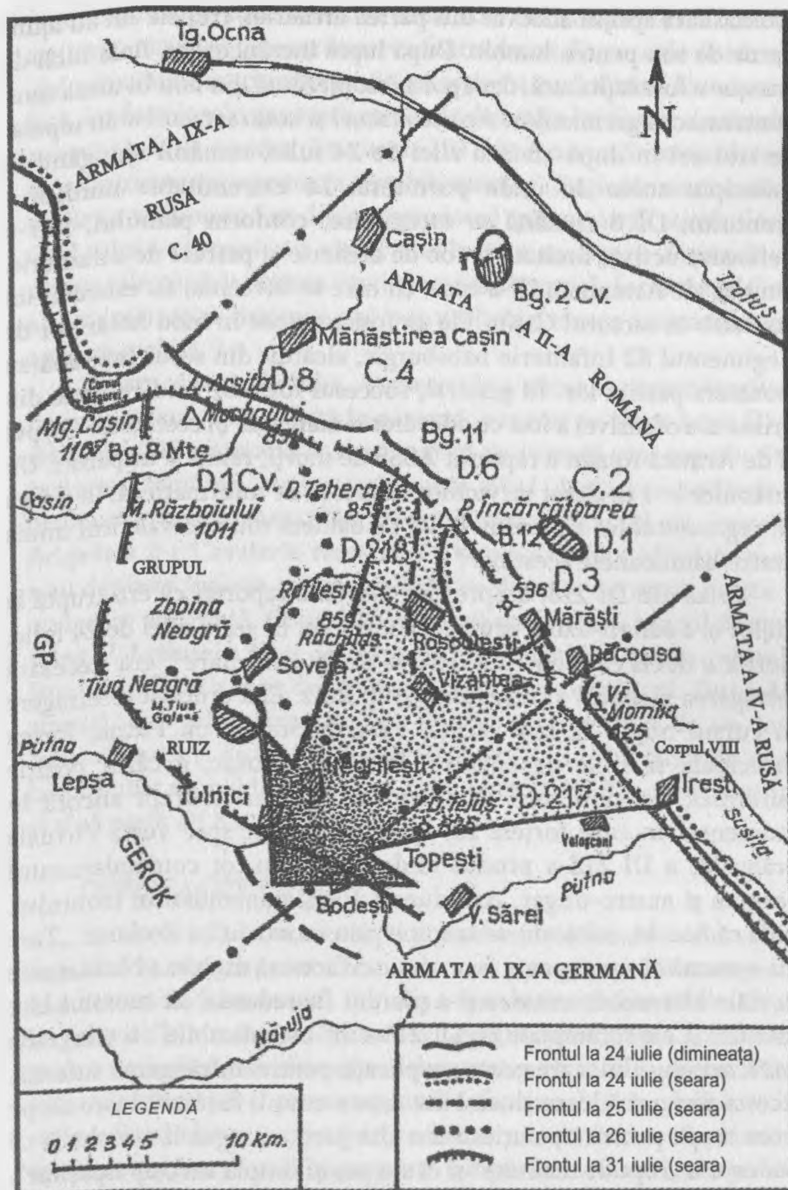
Ploaia şi ceaţa de pe 22 iulie au împiedicat dirijarea tirului de artilerie care trebuia să pregătească atacul de infanterie al armatelor ruso-române programat peste două zile. Vremea de pe Siretul inferior era atât de aspră, încât Christescu a primit permisiunea să amâne atacul de la Nămoloasa cu patruzeci şi opt de ore. În nord, unde vremea era mai îngăduitoare, Averescu şi comandantul Armatei a IV-a ruse, generalul Aleksandr Ragoza, au hotărât să meargă înainte ca nu cumva o întârziere să exacerbeze moralul instabil al soldaţilor ruşi. Peste 200 de tunuri româneşti, cărora li s-a adăugat un număr egal de tunuri ruseşti, au dezlănţuit, vreme de două zile, o putere de foc devastatoare. Poziţiile defensive ale germanilor, care fuseseră bine stabilite prin fotografiere aeriană, au fost distruse. Tirul de ripostă al inamicului a fost limitat din cauza faptului că bombardamentul a împiedicat reaprovizionarea artileriei germane. În noaptea de 23 spre 24 iulie, Mărăşti, sătucul care a dat numele bătăliei, a fost cuprins de flăcări. Chiar înainte să înceapă atacul la sol, la barajul de artilerie s-au adăugat proiectile cu gaz.[21]

BREŞA FĂCUTĂ DE FORŢELE RUSO-ROMÂNE

Pe frontul atacului principal, care era centrat pe Mărăşti şi vecinătatea acestuia, DI 3 română a început să înainteze la ora 4 dimineaţa. De sub protecţia zonelor împădurite unde se pregătiseră şi petrecuseră noaptea, soldaţii s-au deplasat în linişte, dar nu fără emoţie. Prizonierii au mărturisit ulterior anchetatorilor austrieci că erau „foarte entuziasmaţi de atac" şi „foarte hotărâţi să recucerească zona ocupată". Trei regimente de pe dreapta (nord) au atacat punctele întărite ale inamicului de pe dealul Mărăşti şi de pe dealurile învecinate. Trecând repede prin deschizăturile făcute în sârma ghimpată de artileria lor, românii ajunseseră în tranşeele inamice pe la ora 4:15. În scurt timp, germanii au început să se retragă. Hrana caldă de pe mesele de la popotă indica amploarea surprizei. În cursul după-amiezii, duşmanul a fost alungat de pe celelalte înălţimi în urma unei încleştări sângeroase, care s-a încheiat prin luptă corp la corp la baionetă. Pe aripa stângă a DI 3, alte trei regimente au luat cu asalt satul Mărăşti. Ajungând la periferia acestuia la 6:30 dimineaţa, românii au dobândit controlul asupra centrului înainte de prânz. După-amiază, ei au avansat spre sud-vest, până la Vizantea, unde germanii au opus o rezistenţă mai puternică. Un atac direct lansat la ora 16 a reuşit, iar majoritatea apărătorilor au căzut prizonieri. Până seara, se realizase legătura cu Corpul VIII rus.[22]

Ruşii, „plini de ardoare revoluţionară... cu mult elan", cum s-a exprimat Şcerbacev, au dublat succesul românilor. După cum afirma un entuziast observator francez, ei „au măturat linia inamică dintre Răcoasa şi Ireşti". DI 15 a continuat să înainteze şi, până seara, a ocupat dealul Momâia. DI 14 şi Divizia 3 Turkistan au cucerit Voloşcani. Până la sfârşitul primei zile a ofensivei, atât DI 3 română, cât şi Corpul VIII rus îşi depăşiseră obiectivele fixate. DI 218 germană se retrăsese în fiecare moment, adeseori în mod precipitat, abandonând echipament şi lucruri personale. Pierderile înregistrate de ea pe 24 iulie includeau 1 500 de prizonieri şi majoritatea pieselor de artilerie. Succesul a avut un efect însufleţitor asupra moralului românilor: „Rareori îi văzuseră pe soldaţii germani fugind într-o asemenea pripă."[23]

În alte puncte, alte divizii ale Armatei a II-a n-au avut acelaşi succes în prima zi. În partea centrală a frontului, la dealul Încărcătoarea, DI 6 a atacat pe un teren extrem de dificil poziţii inamice foarte bine fortificate. Când comandantul diviziei a ordonat un atac

Bătălia de la Mărăşti, 24 iulie – 1 august 1917. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Victor Atanasiu, *România în primul război mondial* (Bucureşti, Editura Militară, 1979).

frontal fără sprijin adecvat din partea artileriei, trupele lui au ajuns carne de tun pentru inamic. După lupte încrâncenate, linia întâi de tranşee a fost capturată, dar apoi a fost pierdută din nou în urma unui contraatac al germanilor. Aceste atacuri şi contraatacuri s-au repetat de trei ori în după-amiaza zilei de 24 iulie, românii ajungând în principiu acolo de unde porniseră. La extremitatea nordică a frontului, DI 8 română se menţinuse, conform planului, într-o defensivă activă, limitată la foc de artilerie şi patrule de infanterie. Unităţi ale Armatei a IX-a ruse, cu care se învecina, au executat un atac slab în sectorul Caşin. Ele au fost respinse în mod hotărâtor de Regimentul 82 Infanterie habsburgic, alcătuit din secui care apărau frontiera patriei lor. În general, succesul forţelor ruso-române din prima zi a ofensivei a fost cu adevărat remarcabil. Şi costisitor. Corpul II de Armată român a raportat 2 335 de morţi, răniţi şi dispăruţi. Un prizonier le-a declarat serviciilor austriece de informaţii că, în prima zi, regimentul lui a pierdut 1 200 de oameni sau echivalentul unuia dintre batalioanele acestuia.[24]

Criza din DI 218, despre care Gerok a raportat că era „ruptă la mijloc şi a suferit foarte mult", a continuat. În seara zilei de 24 iulie, Gerok a decis că, pentru a o salva de la „anihilare", era necesară retragerea generală a întregului Grup Ruiz. El a ordonat o retragere în cursul nopţii la râul Şuşiţa, care, împreună cu Putna, forma principala sa linie de apărare. BVM 8 austriac, a cărui poziţie puternică din nord nu era ameninţată, a servit drept ancoră în momentul în care forţele lui Ruiz au pivotat spre vest. Virtuala prăbuşire a DI 218 a produs unde de şoc în tot comandamentul german şi austro-ungar. Arhiducele Josef, comandantul frontului, nota că Seeckt, „uitându-se la mine prin monoclu", a declarat: „Tare mi-e teamă că nu se poate face nimic cu această divizie... Nu mai este în stare să reziste; unitatea şi-a pierdut încrederea, iar moralul este scăzut." „Cele întâmplate cu DI 218 sunt inexplicabile", îi telegrafia AOK arhiducelui, care ceruse explicaţii pentru înfrângerea suferită. Acesta din urmă, care ţinea bine minte cum îi fuseseră luate de pe front trupe pentru operaţiuni din alte părţi, ajungea la concluzia că Baden era „rupt de realitate" şi căuta pur şi simplu un „ţap ispăşitor". Cu toate acestea, a numit un anchetator special. Raportul întocmit de acesta ulterior nu dădea vina pe trupe, nici pe comandant, ci pe frontul lung de 30 de kilometri al DI 218, pe lipsa avioanelor de

recunoaştere, pe superioritatea românilor în materie de infanterie şi artilerie, mai ales pe coordonarea foarte bună dintre cele două, şi pe „folosirea unor mari cantităţi de muniţie cu gaz". Ruiz a fost destituit însă, iar forţele sale, puse sub comanda directă a lui Gerok. Ludendorff a cerut ca AOK, condus din martie 1917 de Arz von Straussenburg, să ia „măsuri energice pentru a restabili situaţia". Puţinele rezerve disponibile în regiune au fost dirijate spre locul „pătrunderii" românilor, iar OHL-ului i s-a cerut un ajutor mai însemnat. Aveau să treacă vreo câteva zile până la sosirea unui ajutor substanţial. Între timp, Gerok a fost instruit să limiteze cât mai mult înaintarea inamicului cu o apărare mobilă.[25]

Pentru ziua de 25 iulie, Averescu le-a ordonat comandanţilor să lanseze atacul. DI 1, aflată în rezervă, a intrat pe front între DI 3 şi DI 6. DI 218 germană a continuat să se retragă mai repede decât înaintau românii, care se chinuiau să-şi deplaseze artileria pe drumurile mocirloase. Când s-a pierdut contactul cu inamicul, Brigada a 2-a Cavalerie română şi o parte a carelor blindate ruseşti s-au deplasat înainte pentru a afla în ce direcţie s-a retras acesta. Cu o vigoare susţinută, Corpul VIII rus a avansat de-a lungul flancului stâng al Armatei a IX-a germane pe râul Putna. În partea centrală a frontului, DI 6 a ieşit din impasul din ziua precedentă. După două atacuri, ea a silit aripa stângă a DI 218 să se retragă de pe dealul Încărcătoarea şi de pe culmile învecinate. Frontul a rămas în esenţă neschimbat numai în regiunea Caşin, unde BVM 8 austriac continua să ţină piept DI 8 române.[26]

OPRIREA OFENSIVEI

Succesul iniţial al ofensivei a produs un entuziasm deosebit la Iaşi. Unii se amăgeau visând că „Averescu a pornit spre Bucureşti... iar Mackensen va fi încercuit". Bucuria a fost de scurtă durată. Pe 25 iulie, în timp ce lua masa cu Prezan la Legaţia Americană, Şcerbacev a primit de la Kerenski faimoasa telegramă prin care se cerea ca toate armatele ruseşti să înceteze acţiunile ofensive. Mai în glumă, mai în serios, Berthelot i-a spus lui Şcerbacev că, dacă el ar fi primit un asemenea ordin, „l-aş fi băgat pur şi simplu în buzunar". „Imposibil", a răspuns rusul. Telegrama sosise necodificată, iar consiliile soldaţilor ştiau înaintea lui ce conţinea. N-a putut face altceva decât să le ordone armatelor sale să-şi păstreze poziţiile. Fără nicio tragere de inimă,

MCG a făcut la fel. Armata I, care nu-şi începuse încă atacul, a primit ordin să „rămână pe poziţie". Lui Averescu i s-a ordonat să-şi ţină armata pe poziţiile în care ajunsese în seara zilei de 25 iulie. Şi unii, şi alţii au fost instruiţi să-şi grupeze forţele pentru un posibil atac inamic. În câteva ore, la Iaşi, deziluzia luase locul veseliei. „Deodată, toate speranţele noastre de a reocupa Muntenia s-au prăbuşit", îşi amintea Duca.[27]

Averescu a reacţionat cu neîncredere şi furie la ordinul prin care era suspendată ofensiva, arătând că această decizie va lăsa inamicul în poziţii dominante pe toată lungimea frontului. Răspunsul său a fost să le ordone comandanţilor lui să înainteze „fără întrerupere până la Putna", şi încă repede. Drept urmare, pe 26 iulie, Corpul II de Armată a continuat să hărţuiască DI 218 în timp ce aceasta se retrăgea spre Soveja doar cu scurte momente de împotrivire. Unele unităţi au fost înconjurate şi au fost nevoite să lupte pentru a scăpa. Căruţe răsturnate, cai morţi, tunuri, haine şi documente abandonate arătau dezordinea în care a avut loc fuga. Germanii împreună cu DC 1 austriacă din stânga lor au continuat să pivoteze spre vest, aripa lor stângă fiind în continuare stabilizată de BVM 8 de pe înălţimile Caşinului. Urmărirea în care porniseră românii a încetinit când au întâlnit un teren mai accidentat, iar unităţile avansate au aşteptat să fie prinse din urmă de forţa principală. În clipa în care comandanţii nerăbdători au lansat atacuri asupra unor puncte înalte fără sprijinul artileriei, pierderile au fost mari. Spre sfârşitul operaţiunilor de pe 26 iulie, ofiţerii români au început să se gândească să ajungă la frontiera cu Ungaria. „M-a atras ideea", nota Averescu, „de a putea să înfigem un steag pe un petic din pământul pe care voiam să-l cucerim, ca simbol al aspiraţiilor noastre naţionale." A doua zi, forţele române au ocupat Soveja, centrul de sprijin al DI 218. Aici, au căzut în mâinile românilor mulţi prizonieri şi mult echipament, inclusiv preţioase articole farmaceutice. Femeile şi copiii din târg, „plângând de bucurie", au defilat în costume de sărbătoare prin faţa eliberatorilor. Bătrânii s-au oferit să facă pe călăuzele în urmărirea germanilor. Ţăranii, care-şi petrecuseră iarna în munţi pentru ca vitele să nu le fie rechiziţionate de germani, au coborât din nou în văi.[28]

Având în vedere că inamicul continua să se retragă, MCG a aprobat cererea lui Averescu de a confirma continuarea înaintării: „Dacă credeţi că se poate şi este necesar, daţi dispoziţii pe de o parte ca dreapta armatei să avanseze până la Măgura Caşinului, iar cealaltă

[aripă], până la o linie generală de rezistenţă care să nu-i permită duşmanului să se mişte prin valea Putnei." Această permisiune viza operaţii tactice limitate de rectificare a liniei frontului, fără a prejudicia ordinul anterior de trecere în defensivă. Averescu a aplicat-o de aşa manieră, încât ofensiva forţelor sale s-a prelungit cu câteva zile. El a elaborat planul unei linii de înaintare care se întindea de la punctul de contact cu Armata a IX-a rusă din nord, de la Măgura Caşinului, trecea prin vârfurile Cornul Măgurei, Zboina Neagră, Tuia Neagră, Tuia Golaşă şi Tulnici, iar apoi urma înălţimile de pe malul stâng al Putnei dintre Negrileşti şi Valea Sărei. Acolo, avea să facă legătura cu Corpul VIII rus.[29] Cu excepţia Măgurii Caşinului şi a Cornului Măgurii de pe frontul DI 8, toate aceste obiective au fost atinse pe 27-28 iulie. Pe 27 iulie, DI 6, care opera la nord de Dragosloveni, a întâmpinat o slabă rezistenţă din partea DC 1 austriece, care se retrăgea. A doua zi, Gerok i-a ordonat acestei divizii să contraatace de pe înălţimile Zboinei Negre cu ajutorul unui batalion al BVM 8. Contraatacul a fost respins destul de uşor, iar în seara zilei de 28 iulie, Zboina Neagră şi înălţimile învecinate de la sud de Tuia Neagră se aflau în mâinile românilor. DI 1, care opera la sud

Prizonieri austro-ungari capturaţi în Bătălia de la Mărăşti.
Sursa: Muzeul Militar Naţional.

de Dragosloveni, a întâmpinat o rezistenţă semnificativă din partea DI 218 abia când s-a apropiat de obiectivele sale: vârfurile de la sud de Tuia Neagră. După ce artileria a slăbit rezistenţa inamicului, la sfârşitul zilei de 27 iulie, după cinci ore de atacuri şi contraatacuri, infanteria română a luat cu asalt punctele înalte. A doua zi, atât DI 6, cât şi DI 1 au trimis patrule pe teritoriul unguresc situat de-a lungul văii Lepşei. Comandamentul austriac era acum profund alarmat; se temea că Gerok nu putea împiedica înaintarea românilor pe teritoriul unguresc. Rapoartele observatorilor aerieni care vorbeau despre „coloane inamice puternice" mişcându-se spre vest de la Soveja nu erau încurajatoare.[30]

AVERESCU CONTINUĂ SĂ ATACE

DI 3, aripa dreaptă a lui Averescu, a continuat să urmărească până la Putna DI 218 care se retrăgea. Pe 27 iulie, ea a ocupat Baba Maria şi Topleşti, inamicul retrăgându-se dincolo de râu. Unităţile aflate cel mai la sud au intrat în contact cu Corpul VIII rus la Valea Sării. Ele au raportat că forţele de recunoaştere înzestrate cu artilerie au trecut pe malul drept al Putnei, urmate imediat de importante elemente însărcinate să cureţe regiunea Coza-Bârseşti. Trecerea Putnei a trezit furia MCG, care se temea de un contraatac inamic şi nu voia să provoace Armata a IX-a germană. Prezan i s-a plâns lui Averescu că acţiunea lui contravenea „libertăţii de acţiune acordate Armatei" şi era „contrară intereselor ordinului de operaţii şi dorinţelor Majestăţii Sale Regele". „Au reînceput atacurile MCG", scria Averescu în jurnal. „Se spune că am mers prea departe, că am depăşit ordinele." Şi adăuga sfidător: „Niciun centimetru de pământ câştigat de noi nu va fi cedat fără un ordin impus... Acolo unde situaţia locală o va cere, vom avansa către linia impusă de forma terenului."[31] Afirmaţia lui Averescu referitoare la autonomia operaţională a provocat o „profundă indignare" la MCG, unde consolidarea poziţiei defensive a României era considerată imperativă. Înaintarea germanilor şi austro-ungarilor în Galiţia şi Bucovina a dat naştere temerii că Moldova avea să fie cotropită în întregime începând din nord. Pentru a preîntâmpina acest pericol, comandamentul ruso-român plănuia ca forţele ruse să se deplaseze în număr mare în direcţia respectivă. Armata I română urma să preia o mare parte a frontului Armatei a IV-a ruse, ale cărei forţe aveau să fie trimise în nord. Armata a II-a a

lui Averescu trebuia să-şi extindă flancul drept cu 25 de kilometri spre nord, eliberând forţele ruse din valea Oituzului.[32] Mai mult decât atât, inamicul pregătea o contraofensivă. Comandamentul austro-ungar şi german îi trimitea în grabă lui Gerok, cu camioanele şi cu trenul, întăriri din alte sectoare ale Frontului de Est. Serviciile române de informaţii observaseră sosirea primelor transporturi. În plus, OHL şi AOK erau în pragul unei schimbări majore de strategie. În loc să contraatace pur şi simplu pe linia de înaintare a lui Averescu, ele aveau să ameninţe flancurile acestuia. Armata a IX-a urma să atace dinspre sud pe Putna, iar Armata I austriacă, dinspre nord în valea Oituzului. Românii aveau să fie obligaţi să evacueze localităţile cucerite pentru a nu fi încercuiţi.[33]

Neştiind că lui Averescu i se ordonase să se oprească, liderii austro-ungari şi germani se temeau că situaţia lui Gerok va continua să se înrăutăţească înainte ca aceste noi operaţiuni să se poată organiza. Îngrijorarea lor era alimentată de acţiunea ofensivă din nord a DI 8 române, care a continuat vreme de câteva zile după ce se opriseră celelalte divizii. Stăvilită mai devreme, divizia a început să avanseze pe 27 iulie. BVM 8 austriacă, al cărei flanc era descoperit în urma retragerii DC 1, s-a retras din Arşiţa spre vest. Ea a ocupat poziţii pregătite pe lanţul de culmi care străjuiau de o parte şi de alta râul Caşin: Măgura Caşinului şi Cornul Măgurii la nord, muntele Războiul şi muntele Seciul la sud. Terenul era prăpăstios, împădurit şi bine fortificat. Pe Măgura Caşinului se aflau poziţii semipermanente consolidate şi era amplasată artilerie. Aceste condiţii au determinat DI 8 să plănuiască, pe lângă un atac frontal, o manevră de învăluire. Brigada a 15-a a colonelului Liciu a primit ordin să atace dreapta (flancul sudic) al BVM 8, în vreme ce Brigada a 16-a a colonelului Dabija a atacat frontal Măgura Caşinului. Unităţile Corpului XL rus, aflat în vecinătate, au primit ordin să atace de la nord. Cu toate acestea, potrivit interogatoriului luat prizonierilor ruşi de serviciile austriece de informaţii, reprezentanţii consiliilor soldaţilor votaseră deja împotriva participării la un atac. Unii soldaţi au declarat că „în niciun caz nu vor ataca, ci vor dezerta". Un aşa-numit batalion al morţii care trebuia să conducă un atac a fost ameninţat cu moartea dacă înainta. Românii au fost puşi în gardă când ruşii au refuzat să ocupe tranşeele părăsite de inamic la Arşiţa.[34]

Ofensiva DI 8 a început în forță pe 29 iulie. La Măgura Cașinului, brigăzii colonelului Dabija i-a opus rezistență RI 82 secui. Acest regiment, luptând pentru a-și apăra patria, a lansat repetate contraatacuri care au împiedicat fiecare încercare a românilor de a înainta. Din partea rușilor n-a venit niciun ajutor. Trupele lor, inclusiv batalionul morții, nu doar că au refuzat să atace, dar s-au și retras de pe unele poziții. La sud de râul Cașin, brigada colonelului Liciu a reușit să avanseze. Aici, pozițiile dușmanului erau mai slab fortificate, dar terenul prezenta obstacole. Accesul pe culmile dominante se putea face doar pe îngustele cărări de munte, impracticabile pentru artilerie. Pe 30 iulie, unul dintre regimentele lui Liciu a ocupat creasta principală a muntelui Războiul, în vreme ce altul a continuat spre vest pentru a ocupa muntele Seciul. Măgura Cașinului și culmile învecinate au rămas sub controlul ferm al austriecilor.[35] Încercările de a reocupa aceste culmi s-au repetat pe 31 iulie și, din nou, pe 1 august. Aceste operațiuni costisitoare și „fără rost" s-au desfășurat la ordinul lui Averescu de a continua „luptele care sunt în curs" în scopul stabilirii unor poziții defensive mai bune. Pentru comandantul DI 8, aceasta însemna, înainte de toate, cucerirea Măgurii Cașinului. Dabija pretinde că l-a avertizat pe comandantul diviziei, generalul Pătrașcu, că un atac nu va reuși din cauza terenului dificil și a lipsei tirului pregătitor de artilerie. Cu toate acestea, brigada lui a primit ordin să atace culmea cu toată puterea. Apărătorii secui bine poziționați, a căror tenacitate o egala pe cea a atacatorilor, au folosit grenade de mână, respingându-i pe români cu pierderi grele. Lupta a fost atent urmărită la AOK, iar în seara respectivă, kaizerul Karl a trimis o telegramă de mulțumire RI 82. Din nefericire, românii au repetat operațiunea pe 1 august cu aceleași rezultate. În urma unei vizite personale făcute la locul luptei în acea zi, Averescu s-a convins că Măgura Cașinului și Cornul Măgurii din vecinătate nu puteau fi cucerite fără mari sacrificii. De aceea, a ordonat încetarea atacurilor.[36] Bătălia de la Mărăști se încheiase.

CONSECINȚELE BĂTĂLIEI DE LA MĂRĂȘTI

Consecințele palpabile ale Bătăliei de la Mărăști pot fi rezumate cu ușurință. Într-o săptămână, deși dezavantajată de anularea operațiunii complementare de la Nămoloasa, Armata a II-a română și Corpul VIII rus au recuperat circa 500 de kilometri pătrați de teritoriu

românesc şi au eliberat 30 de sate. Au fost capturaţi 3000 de soldaţi austro-ungari şi germani şi cel puţin 60 de tunuri. Preţul victoriei a fost mare. Potrivit surselor celor mai credibile, pierderile românilor s-au ridicat la 1 469 de morţi, 3 052 de răniţi şi 367 de dispăruţi.[37] Consecinţele impalpabile ale Bătăliei de la Mărăşti au fost mult mai vaste. A fost, cum se exprima Averescu într-o scrisoare personală, „prima victorie adevărată din istoria armatei române moderne". Ea a demonstrat că soldaţii români, dacă erau instruiţi şi echipaţi cum trebuie, puteau lupta de la egal la egal cu adversarii lor. Acest succes a ridicat moralul şi a dat încredere soldaţilor şi ofiţerilor din întreaga armată. A fost un precedent important pentru bătăliile de la Mărăşeşti şi Oituz, care aveau să urmeze în curând. Pentru Averescu însuşi, Bătălia de la Mărăşti s-a dovedit a fi apogeul carierei sale militare. Ea i-a mărit prestigiul şi popularitatea deosebită de care se bucura deja şi pe care avea să-şi clădească ulterior cariera politică.[38] Pentru Puterile Centrale, Bătălia de la Mărăşti a avut şi alte consecinţe negative pe lângă pierderile suferite. Le-a obligat încă o dată să reducă operaţiunile de pe alte fronturi cu scopul de a trimite întăriri forţelor zdruncinate ale lui Gerok. Şi mai important, ea le-a determinat să lanseze ofensivele inadecvat susţinute şi, prin urmare, nereuşite de la Mărăşeşti şi Oituz.

13

Ofensiva germană și austro-ungară: Mărășești, august 1917

PLANURILE PUTERILOR CENTRALE

Succesul forțelor ruso-române din Bătălia de la Mărăști a determinat comandamentul austriac (AOK) să ceară pe 28 iulie comandamentului german (OHL) intervenția directă a Armatei a IX-a. În urma unei schimbări radicale a strategiei, Ludendorff i-a ordonat lui Mackensen să-și amâne planul de a ataca la est, dincolo de Siret, și să înainteze în schimb spre nord, pe partea de vest a râului. Aici, Armata a IV-a rusă apăra un front de 40 de kilometri care se întindea de la Bilieşti, pe Siret, spre nord-vest, de-a lungul râului Putna, până la Ireşti. După ce treceau de ruși, prea puțin băgați în seamă, forțele lui Mackensen aveau să atace flancul stâng al lui Averescu. În același timp, la nord, aripa stângă a Grupului Gerok avea să atace flancul drept al lui Averescu în valea Oituzului. Odată tranșată confruntarea cu Armata a II-a română, urma să fie stabilit un cap de pod peste Siret, în vecinătatea liniei Mărășești-Tecuci. Atacul Armatei a IX-a a fost fixat pentru 6 august, iar cel al lui Gerok, după două zile. Primul a deschis Bătălia de la Mărășești, al doilea, Bătălia de la Oituz. Speranțele erau mari. Ludendorff i-a declarat reprezentantului cancelarului imperial că „ocuparea întregii Românii este iminentă". Se purtau deja negocieri între OHL și AOK pentru împărțirea autorității în timpul ocupării Moldovei.[1]

Mackensen era înclinat să dea o altă direcție ofensivei Armatei a IX-a deoarece și flancul ei era amenințat de înaintarea lui Averescu. Comandanții lui și-au exprimat însă îndoiala, îndeosebi generalul

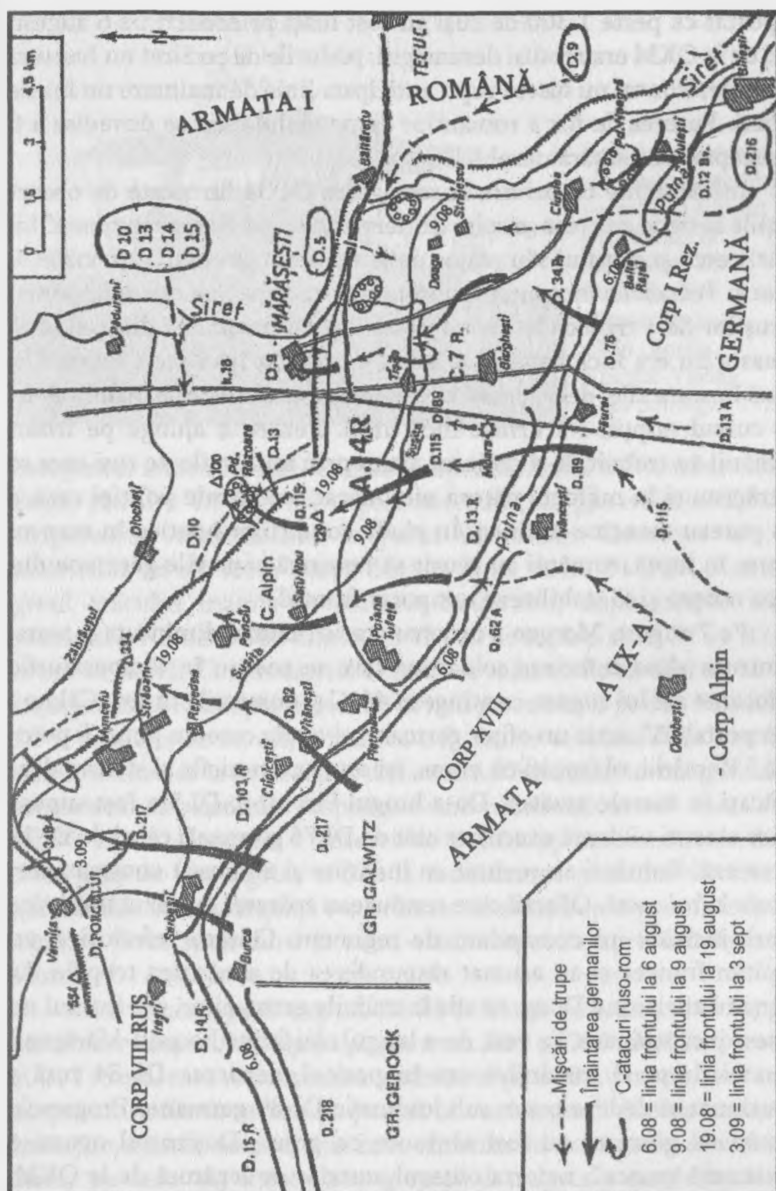
Curt von Morgen, al cărui Corp I Rezervă era menit să deschidă ofensiva. Spaţiul dintre Siret şi dealurile de la poalele Carpaţilor era îngust şi nu dispunea decât de un singur drum practicabil. Nu era foarte potrivit pentru genul de război deschis care se dovedise eficient în cotropirea Valahiei. În plus, extinderea Armatei a IX-a spre nord avea s-o expună tirului din flanc al artileriei române de dincolo de Siret. Aici, spre deosebire de zona Nămoloasa, malul estic reprezenta un obstacol formidabil, având o înălţime medie de 40-80 de metri. Era un loc excelent pentru tunurile româneşti. Şefii de stat major ai Grupului de Armate Mackensen, care s-au întâlnit la Râmnicu Sărat pe 1 august, au remarcat că înaintarea Armatei a II-a române se oprise şi, astfel, nu mai exista un motiv atât de puternic ca planurile să fie schimbate. Întâlnirea a caracterizat „întoarcerea la ideea originară a OKM a unei lovituri în zona de la est de Siret drept cea mai eficientă direcţie de atac". Mai mult decât atât, la OKM exista părerea unanimă că nu se putea aştepta „un succes de anvergură" în noua direcţie dacă Gerok nu putea desfăşura o operaţiune puternică de susţinere, în privinţa căreia existau unele îndoieli. Pe de altă parte, o altă schimbare a planurilor avea să determine o întârziere inacceptabilă, fiindcă Armata a IX-a se repoziţiona deja în vederea atacului pe direcţia nord. Prin urmare, singura modificare a versiunii finale a noului plan de operaţiuni a fost să se pună accentul pe o viitoare trecere a Siretului. Ofensiva trebuia să se desfăşoare în două etape: prima, o înaintare spre nord, până la linia Panciu-Mărăşeşti-Băltăreţu. Apoi, forţa de atac urma să se împartă. Patru divizii aveau să continue spre nord şi nord-vest împotriva Armatei a II-a române, obligând-o să se retragă din munţi. Alte cinci aveau să stabilească un vast cap de pod dincolo de Siret, sub forma unui mare arc de cerc cu centrul la Tecuci. Prezenţa acestuia la est de Siret era menită să protejeze flancul Armatei a IX-a şi să servească în acelaşi timp drept bază pentru viitoarele operaţii.[2]

Pe 6 august, data atacului, pregătirile nu erau încheiate. Corpul XVIII german, care trebuia să se alăture în atac Corpului I Rezervă, era încă în curs de organizare. Generalul Karl von Wenninger şi comandamentul acestuia abia sosiseră la Focşani. Câteva unităţi importante, inclusiv Corpul Alpin, erau încă pe drum de pe alte fronturi. Cu toate acestea, Ludendorff a insistat ca ofensiva să înceapă aşa cum fusese planificat: „Nu este nevoie", telegrafia el la OKM

pe 4 august, „să se aştepte sosirea întregului Corp Alpin." Aşadar, forţa iniţială de atac avea să se limiteze la Corpul I Rezervă, format din DI 76, DI 89, DI 216 germane şi DI 12 bavareză.[3] Inamic urma să-i fie Corpul VII rus (DI 13, DI 34 şi DI 71). Corpul VII era deja programat să fie transferat în Bucovina şi înlocuit cu divizii ale Armatei I române devenite disponibile în urma sistării ofensivei de la Nămoloasa. Însă unităţile româneşti au pornit spre nord abia pe 5 august şi se aflau încă la est de Siret când a început atacul german. Mărturiile indică faptul că comandamentul german n-a anticipat aceste schimbări, aşteptându-se să întâlnească numai trupe ruseşti, „indisciplinate, epuizate de luptă, care nu vor rezista".[4] De partea cealaltă, comandamentul ruso-român n-a anticipat ofensiva germană decât abia în ajunul acesteia. Pe 5 august, avioanele de recunoaştere româneşti au survolat Focşaniul şi sectorul de atac, raportând ample mişcări de trupe inamice. Lansarea, pe 5 august, a unui balon de reperare a artileriei germane în apropierea liniilor DI 34 ruse a dat un mesaj mai limpede. „Părerea mea", raporta comandantul Corpului VII cartierului general al Armatei a IV-a ruse, „este că trupele germane pregătesc o ofensivă în sectorul Corpului VII." El a adus cinci batalioane din rezerva proprie, dar întăriri substanţiale aveau să vină abia odată cu sosirea forţelor române după începerea atacului.[5]

ATACUL INIŢIAL (6-8 AUGUST)

Pe 6 august, la ora 4:30, Morgen a declanşat Bătălia de la Mărăşeşti cu un baraj de artilerie de trei ore, care a inclus obuze cu gaz asfixiant. Asaltul care a urmat, dat de DI 76, DI 12 şi o parte a DI 89, s-a concentrat asupra unui sector de zece kilometri al frontului dintre Siret şi calea ferată Focşani-Mărăşeşti, ocupat în mare parte de DI 34 rusă. Inferiori din punct de vedere numeric şi al dotării, ruşii au părăsit repede liniile de apărare, retrăgându-se trei kilometri de-a lungul căii ferate şi zece kilometri de-a lungul Siretului. În vreme ce unii ruşi, potrivit rapoartelor germane, au opus o „rezistenţă foarte dârză, hotărâtă", alţii au fugit în dezordine, ascunzându-se în zonele împădurite sau trecând Siretul pe un pod la Ciuşlea. Tirul puternic al artileriei româneşti de pe malul estic a întârziat acţiunea de urmărire a germanilor suficient de mult încât comandantul rus să reuşească să dea foc podului. DI 34 a abandonat în retragere majoritatea pieselor de artilerie; norii gazoşi uciseseră caii care le tractau.[6] Morgen a

Bătălia de la Mărăşeşti, 6 august – 3 septembrie 1917. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Ion Cupşa, *Armata română în campaniile din anii 1916, 1917* (Bucureşti, Editura Militară, 1967).

raportat că peste 1 300 de ruşi au fost luaţi prizonieri pe 6 august. Cei de la OKM erau totuşi dezamăgiţi: podurile de pe Siret nu fuseseră cucerite; frontul nu fusese rupt; anticipata linie de înaintare nu fusese atinsă. Puterea de foc a românilor de pe malul estic se dovedise a fi neaşteptat de „supărătoare".[7]

Informaţiile cu privire la retragerea DI 34 furnizate de observaţiile aeriene au creat „o stare de nervozitate şi nelinişte extremă" lui Christescu şi statului său major de la cartierul general al Armatei I, aflat la Tecuci. La început, ei au ezitat să dea curs unei cereri disperate a ruşilor de a trimite în ajutor peste râu DI 5 română din cauză că aceasta nu era încă completă. MCG a ordonat însă acest lucru, iar, până în seara zilei de 6 august, un regiment se afla deja pe malul vestic. În cursul nopţii, i-a urmat încă unul. Pentru a ajunge pe front, românii au trebuit să-şi croiască drum prin mulţimile de ruşi care se retrăgeau şi în mijlocul cărora nici măcar baionetele poliţiei cazace nu puteau menţine ordinea. În ciuda condiţiilor haotice în care au intrat în luptă, românii au reuşit să respingă atacurile germane din acea noapte şi să stabilizeze temporar frontul.[8]

Pe 7 august, Morgen a ordonat atacuri numai dimineaţa şi seara, pentru a alina suferinţa soldaţilor care se coceau în temperaturile sufocante ale lui august, ce atingeau 46°C şi durau zile în şir. „Căldură insuportabilă", scria un ofiţer german, „şi o sete care nu putea fi potolită." Românii, obişnuiţi cu clima, îşi aruncau tunicile şi stăteau dezbrăcaţi în soarele arzător. De-a lungul Siretului, DI 5 a fost supusă unor atacuri violente executate atât de DI 76 germană, cât şi de DI 12 bavareză. Românii au rezistat cu îndârjire şi au lansat contraatacuri locale la baionetă. Ofiţerii care conduceau apărarea au căzut unul câte unul, inclusiv un comandant de regiment. Ofiţerii inferiori şi un căpitan francez şi-au asumat răspunderea de a regrupa trupele. La sfârşitul zilei, satul Doaga se afla în mâinile germanilor, dar frontul nu fusese încă străpuns. La vest, de-a lungul căii ferate Focşani-Mărăşeşti, flancul drept al românilor era în pericol, deoarece DI 34 rusă a continuat să cedeze teren sub loviturile DI 89 germane. Progresele făcute de germani au fost obţinute cu greu. „Duşmanul opune o rezistenţă tenace", raporta ofiţerul austriac de legătură de la OKM, „ruşii şi românii au lansat multe contraatacuri foarte bine organizate."[9]

În zorii zilei de 7 august, generalul Aristide Razu, comandantul DI 5, a cerut întăriri. În acea seară, unităţi ale DI 9 române au

Post de observaţie al comandamentului german în timpul Bătăliei de la Mărăşeşti. Ernst Kabisch, *Der Rumänienkrieg 1916* (Berlin, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1938).

început să treacă Siretul. Comanda operativă atât a diviziilor româneşti, cât şi a DI 34 ruse a fost încredinţată generalului Eremia Grigorescu, comandantul Corpului VI român. Deoarece efectul întăririlor nu s-a făcut simţit decât a doua zi, DI 34 şi DI 5 au dus greul atacului inamic în primele două zile, după cum o arată pierderile. Numai 3 500 dintre cei 15 000 de soldaţi ai DI 34 au rămas acum în luptă. Comandantul acesteia a mărturisit că divizia sa era „incapabilă să mai lupte şi deci nu se mai putea conta pe ea". Pierderile DI 5, estimate de un ofiţer francez a fi „foarte considerabile", au fost stabilite ulterior la peste 2 200 de oameni. Comandamentul german a recunoscut că pierderile proprii „nu sunt nesemnificative", mai ales la DI 76. Eşecul Corpului I Rezervă de a-şi îndeplini obiectivele după două zile de lupte grele a dus la modificarea planului de atac al germanilor. Lui Morgen i s-a ordonat să-şi îndrepte grosul forţelor dinspre Siret spre nord şi nord-vest, respectiv spre Mărăşeşti şi Panciu.[10]

Prin urmare, pe 8 august, DI 76 şi DI 89 au atacat de-a lungul căii ferate Focşani-Mărăşeşti şi spre vest. DI 5 şi DI 9 române, precum şi DI 71 rusă, care sosise pentru a o înlocui pe DI 34, practic decimată, au primit ordin să reziste pe poziţii „cu orice preţ". Ele au luptat cu îndârjire, ajutate de tirul din flanc al artileriei române de dincolo de Siret, pe care un locotenent german l-a descris ca „înfiorător", provocând „pierderi grele". Atacurile germane au continuat pe tot parcursul zilei. Deşi s-a pierdut ceva teren, frontul DI 5 s-a stabilizat cu ajutorul primului contingent al DI 9. Acesta din urmă a ocupat

o poziție de-a lungul căii ferate, având la stânga DI 5, iar la dreapta DI 71. Înaintarea germanilor a fost oprită chiar înainte de punctul în care linia frontului întâlnea calea ferată spre Tecuci, la 3,5 kilometri sud de Mărășești. Mai departe spre vest, a intrat în luptă DI 13 rusă, care a rezistat cu hotărâre încercărilor inamicului de a trece Putna și a înainta spre râul Șușița. Abia spre sfârșitul zilei, infanteria germană a reușit să ajungă la râu.[11]

OKM nu a fost „nicidecum satisfăcut" de rezultatele primelor trei zile ale ofensivei. Fuseseră luați peste 3 300 de prizonieri și fusese ocupat un teritoriu de circa șase kilometri lungime și 20 de kilometri lățime. Aceste realizări „n-au putut să compenseze... pierderile foarte mari" suferite de Corpul I Rezervă. Ce era mai grav, însă, era că așteptata străpungere nu fusese realizată. În ciuda neajunsurilor, Corpul VII rus încetinise înaintarea inițială a lui Morgen îndeajuns pentru a permite forțelor române să ajungă la timp. Berthelot nu era îngrijorat de succesul inițial al inamicului, el scriind familiei: „Avem în rezervă patru divizii românești." Perspectiva sosirii altor divizii românești a alimentat îndoielile celor de la OKM cu privire la întregul plan de operații. Generalul Emile Hell, șeful de stat major al lui Mackensen, a propus OHL ca, dacă atacul spre nord-vest nu reușea în câteva zile, să se mulțumească cu ceea ce se câștigase, iar forțele să se regrupeze pentru a duce la îndeplinire planul originar de traversare a Siretului la Nămoloasa. Ludendorff a respins categoric această propunere și a ordonat ca ofensiva spre nord-vest să continue cu participarea mai mare a artileriei. „Cu acest tir de artilerie, vom răzbi treptat", pretindea el.[12]

ATAC ȘI CONTRAATAC (9-11 AUGUST)

Pe 9 august, Corpul XVIII al lui Wenninger a intrat în luptă pentru a stimula atacul pe direcția nord-vest, fiind vizate Panciu și, în cele din urmă, Muncelu. Fiindcă efectivul Corpului Alpin nu se regrupase încă în totalitate, atacul a început cu DI 115 germană și DI 62 austriacă. Un regiment al acesteia din urmă, care includea un număr mare de rezerviști cehi, tocmai sosise de pe frontul italian „sleit de puteri" și „având nevoie urgentă de întăriri". După ce, inițial, au înaintat, austriecii s-au trezit în fața unui contraatac al rușilor care i-a aruncat înapoi, peste Putna. Generalul Eben a confirmat „dispariția a 2 500 de oameni... Probabil că au trecut la inamic. Altfel, dispariția

este inexplicabilă. Această divizie n-are capacitate de luptă." Pentru a preveni distrugerea totală a frontului DI 62, au fost aduse primele unităţi ale Corpului Alpin. Ofensiva Corpului XVIII avea să fie amânată până la regruparea completă a acestuia din urmă. Prin urmare, vreme de încă trei zile, acţiunea s-a concentrat pe frontul lui Morgen, unde a continuat seria atacurilor germane şi contraatacurilor româneşti. Pe 9 august, la vest de calea ferată Focşani-Mărăşeşti, DI 89 germană a silit DI 71 rusă să se retragă dincolo de Şuşiţa şi de drumul principal est-vest de la sud de Mărăşeşti. La est de calea ferată, DI 76 şi DI 216 au lansat atacuri repetate împotriva românilor. Ultimii s-au retras, dar numai „pas cu pas" şi cu contraatacuri energice. Doar câteva sute de metri au trecut din stăpânirea unei tabere în a celeilalte. Pierderile au fost grele de ambele părţi. În cadrul DI 9 română, Regimentul 34 a numărat 586 de morţi şi răniţi, iar Regimentul 36, 990. Trei batalioane ale primului regiment au trebuit să fie regrupate într-unul singur. Ofiţerul de legătură austriac de la OKM a raportat că DI 76 şi DI 89 „au fost slăbite considerabil după atacurile grele concentrate în care s-a ajuns în mod constant la luptă corp la corp". OKM a mutat DI 12 bavareză dinspre Siret spre vest pentru a ajuta aceste două divizii[13].

Morgen şi-a continuat atacurile pe 10 august, obligând DI 9 şi DI 5 să se retragă la nord de calea ferată Tecuci-Mărăşeşti. Comandamentul de Front al lui Şcerbacev de la Iaşi a ripostat cu o contraofensivă pe toată lungimea frontului. Ruşii, care au atacat la vest de calea ferată Focşani-Mărăşeşti, au început în forţă, avansând spre vechile poziţii de la sud de Şuşiţa. Ei au dat repede înapoi sub presiunea reînnoită a germanilor. În acest moment, generalul Alexandr Ragoza, comandantul Armatei a IV-a, a anulat în mod unilateral ofensiva. Generalul Constantin Scărişoreanu, comandantul DI 9 române, raportase în seara dinainte că, după părerea sa, având în vedere pierderile suferite deja, nici divizia lui nu mai era în stare să atace. Cu toate acestea, el a executat ordinul MCG de a continua lupta. Regimentul 34 din divizia lui a ajuns la liniile germane, dar, oprit de sârma ghimpată, a fost lovit de artileria inamică. Întorcându-se în tranşee, oamenilor li s-a ordonat să atace din nou. S-au făcut mici progrese, dar, dintre cei 3 020 de oameni cu care regimentul intrase în luptă cu două zile înainte, nu mai rămăseseră acum decât patru ofiţeri şi 250 de soldaţi. Alte două regimente au suferit pierderi

Generalul Curt von Morgen, comandantul Corpului I Rezervă. Sursa: *The Times History of the War* (Londra, *The Times*, 1917-1919).

serioase, dar mai mici. Comandantul unuia a avut curajul de a raporta că „orice încercare de a înainta este inutilă, oamenii fiind măcelăriţi fără rost". Generalul Scărişoreanu a încuviinţat şi a suspendat atacul.[14] La est, DI 5 a avut o soartă asemănătoare în tentativa de a recuceri Doaga pe 10 august. Un regiment a avansat până la 200 de metri de perimetrul satului, dar a fost oprit apoi de tirul puternic al inamicului. Trei atacuri s-au dat sub soarele strălucitor de august. Germanii au răspuns de fiecare dată cu contraatacuri. Bătălia de la Doaga s-a sfârşit într-un impas sângeros. Raportându-i lui Berthelot, maiorul francez Caput rezuma astfel încleştarea din 10 august: „Lupta a fost cruntă, 5 000 de oameni au fost ucişi sau răniţi, o adevărată bătălie." Calculele făcute după război au stabilit că, pe 10 august, numai pierderile românilor au fost de 4 795 de oameni, inclusiv 1 200 de prizonieri. Practic toate aceste pierderi au fost suferite de DI 5 şi DI 9. Regimentul 9 Puşcaşi al DI 9 s-a redus la şapte ofiţeri şi 400 de soldaţi. Pentru români, 10 august rămâne în istorie ca una dintre cele mai sângeroase zile ale Bătăliei de la Mărăşeşti.[15]

Pe 11 august, în ciuda pierderilor enorme din ziua anterioară, Christescu şi Ragoza, sub presiunea superiorilor, au acceptat să reia ofensiva. În cursul pregătirii de artilerie de dimineaţă, Ragoza a dat brusc din nou înapoi. El a oferit justificări care erau credibile: „pierderile suferite, starea proastă a trupelor şi lipsa rezervelor". În orice caz, românii au continuat, dar, după progrese neglijabile, au fost siliţi să se retragă în poziţiile de plecare. Morgen a răspuns ofensivei nereuşite a inamicului cu una proprie. El şi-a concentrat tirul asupra părţii de vest a căii ferate Focşani-Mărăşeşti, la joncţiunea dintre DI 9 română şi DI 71 rusă. Atacaţi de DI 12 bavareză, ruşii au cedat teren şi au lăsat descoperit flancul românilor. Aceştia din urmă au fost obligaţi să se retragă spre două importante puncte întărite, o fabrică

de parchet și gara de la periferia Mărășeștiului. Regimentul 40 al DI 9 a avut cele mai mari pierderi. Iată ce spune Kirițescu: „Ofițerii și soldații cad unii după alții... Inamicul a capturat șapte ofițeri și 120 de soldați; restul au rămas să înnegrească câmpul de luptă, morți și răniți." Scărișoreanu și-a adus ultimele rezerve, iar înaintarea dușmanului a fost oprită.[16] Forțele lui Morgen se aflau acum la extremitatea de sud și de sud-vest a orașului, care era la discreția tunurilor sale. Totuși, după aproape o săptămână de lupte grele, comandamentul german avea puține motive să fie optimist. Eben îi raporta lui Mackensen că „puterea de luptă" a forțelor sale era „redusă ca urmare a pierderilor grele" și că, „pentru a continua bătălia, este necesar să se completeze rândurile ofițerilor și soldaților". Dar OKM nu mai avea alte rezerve la dispoziție. În schimb, inamicii lor, în ciuda pierderilor îngrozitoare – 11 724 de oameni doar de partea română – aveau încă resurse la dispoziție. Deocamdată, fuseseră implicate doar două divizii românești (DI 5 și DI 9). Alte patru (DI 10, DI 13, DI 14 și DI 15) urmau să sosească de pe malul estic. În plus, Corpul VIII rus, care dobândise respectul germanilor în Bătălia de la Mărăști, DI 124 și divizia de cavalerie Zamurskaia nu luaseră parte la Bătălia de la Mărășești.[17]

BĂTĂLIA DE LA PANCIU ȘI CRIZA COMANDAMENTULUI RUSO-ROMÂN (12-14 AUGUST)

Începând cu seara zilei de 11 august, timp de aproape o săptămână, intensitatea încleștării din jurul Mărășeștiului a slăbit, fiind întreprinse doar acțiuni ofensive limitate de către „diviziile foarte epuizate" ale lui Morgen. Prizonierii germani susțineau că pierderile reduseseră efectivul unei companii la 60-70 de oameni în DI 12 bavareză și la 20-30 de oameni în unele companii ale DI 89. Grigorescu, ale cărui divizii erau la fel de descompletate, a respins presiunile făcute de MCG în vederea lansării unei noi contraofensive, dar a ordonat ca toate unitățile românești „să mențină cu orice preț pozițiile prezente până la noi ordine".[18] Atenția s-a îndreptat acum spre nord-vest, unde Corpul XVIII al lui Wenninger își reluase înaintarea. Pe 10 august, Corpul Alpin trecuse Putna și se îndrepta spre Șușița. Marșul în umbra măgurii Odobești, aflată în apropiere, le-a adus aminte multor soldați de luptele duse acolo în 1916 și de lunile reci de iarnă în care au stat de strajă pe Putna. DI 13 rusă a cedat treptat

terenul înaintea lor, limitându-şi rezistenţa la tiruri de artilerie şi ciocniri periodice. Când au ajuns la Şuşiţa, ruşii s-au retras în partea de nord. Deşi secat complet, râul era un obstacol formidabil. Avea aproape un kilometru lăţime şi se afla sub tirul inamicului adăpostit pe malul înalt de 50 de metri. Generalul Leo Sontag, care comanda acum Corpul Alpin, a hotărât să aştepte sosirea mai multor piese de artilerie înainte de a încerca să atace trecerea râului.[19]

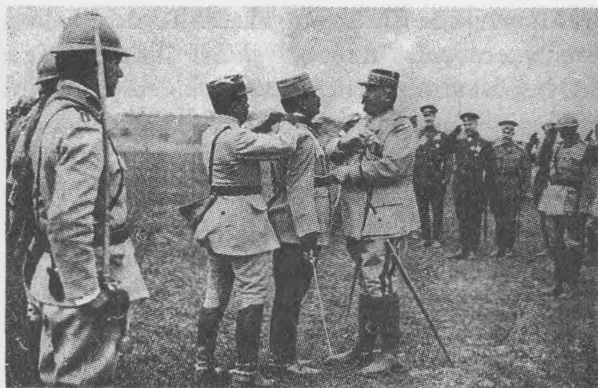
Aşteptarea a durat până pe 12 august. Când germanii s-au avântat în valuri în acea după-amiază, tirul artileriei şi mitralierelor a transformat pietrele din albia râului într-o ploaie de şrapnele. Ruşii, buimăciţi de violenţa atacului, s-au retras în Satul Nou, aflat în apropiere, unde s-au angajat într-o confruntare sângeroasă pentru fiecare bucăţică de teren. Fiind supuşi unei presiuni puternice, ei s-au retras la nord, într-un labirint de viţă-de-vie. Aici, DI 13 a organizat un contraatac cu ajutorul DI 15 din Corpul VIII rus, care tocmai ajunsese pe linia frontului.[20] La ora 17, o scurtă, dar violentă furtună a întrerupt lupta. Membrii Corpului Alpin s-au bucurat de pauză şi de ocazia de a strânge apă în căşti pentru a-şi astâmpăra setea arzătoare. După o oră şi ceva, lupta s-a reluat, iar ruşii au continuat să se retragă. La căderea întunericului, retragerea lor s-a accelerat. Dumbrava, Crucea de Jos şi apoi Panciu au fost ocupate. Înainte de a preda ultimele două localităţi, ruşii au dat atacuri la baionetă, oprite însă de tirul mitralierelor la 100 de metri de liniile germane. După ce a ocupat Panciu, Corpul XVIII a făcut pauză timp de două zile, după care şi-a reluat înaintarea spre Muncelu şi înălţimile de la nord care apărau Armata a II-a a lui Averescu.[21] Acest scurt răgaz a fost benefic pentru conducătorii ruso-români deoarece comandamentul lor era în plină criză.

În noaptea de 11 spre 12 august, MCG l-a informat pe Christescu că Grigorescu îi va locul la comanda Armatei I. „Pentru ce motiv", scria Berthelot la Paris, „nu ştiu." Altundeva, el se referea la „dualitatea comenzii" între Christescu şi Ragoza şi la „incapacitatea lor de a se asculta unul pe celălalt". El s-a referit şi la nemulţumirea MCG cu privire la „sfiala" lui Christescu de a trimite divizii româneşti dincolo de Siret pentru a contracara ofensiva germană. Prima chestiune, după cum explica Berthelot, putea fi pusă pe seama unei relaţii de autoritate „niciodată bine definite" între cei doi. Ea a fost exacerbată de strădania lui Ragoza de a se izola în cartierul său general

din Bârlad, la 60 de kilometri de Christescu, aflat la Tecuci, şi chiar mai departe de front. N-a cooperat în tentativele lui Christescu de a coordona operaţiunile. A dat vina pentru această problemă pe colegul său într-o plângere adresată Comandamentului de Front. Şcerbacev a răspuns cerându-i lui Prezan să-l înlocuiască pe Christescu.[22] MCG a avut motivele sale să accepte. Deja pe 9 august, Antonescu, pe tonul unui superior care se adresează unui subaltern, îl criticase aspru pe Christescu pentru „ezitarea repetată de a respecta ordinele" şi restabilirea situaţiei după atacul germanilor. El l-a învinuit de distrugerea DI 34 şi de pierderile grele suferite de DI 5 şi DI 9. Răspunsul bine motivat al lui Christescu a fost în zadar.

El pierduse şi încrederea lui Prezan: „Christescu nu crede că va putea să reziste", scria acesta într-o notă informativă. Mutarea lui Christescu într-un post umilitor de inspector al centrelor de recrutare din Moldova a întărit percepţia publicului că făcuse o greşeală gravă. Christescu îşi are însă apărătorii săi. Ei îi justifică precauţia şi dau de înţeles că nu este exclus să fi fost victima unei alte manifestări a rivalităţii din sânul comandamentului român.[23]

Oricum ar fi, Grigorescu a fost o alegere excelentă pentru conducerea Armatei I. Era un comandant de front experimentat – ceea ce nu se putea spune despre Christescu –, faimos pentru promisiunea făcută în 1916 că „pe aici nu se trece". Prin mesaje emoţionale care făceau apel la patriotism şi sacrificiu, el a insuflat acelaşi spirit de rezistenţă trupelor sale în august 1917. Numirea lui Grigorescu a fost însă însoţită de decizia nechibzuită de a trece Armata I sub autoritatea lui Ragoza. Acest transfer a exacerbat, în loc să rezolve criza de autoritate, deoarece Ragoza a continuat să se poarte ciudat. În primele ore ale zilei de 13 august, la mai puţin de 24 de ore de la preluarea comenzii pe front, el a ordonat retragerea generală a forţelor ruso-române. Alarmat de faptul că inamicul ocupase Panciu, el a cerut o retragere rapidă spre nord pe linia Ireşti-Diocheţi-Pădureni-Siret. Pentru români, aceasta însemna să renunţe la Mărăşeşti şi capul de pod Bălţăreţu, pentru apărarea cărora luptaseră şi muriseră.[24] Grigorescu a amânat aplicarea ordinului lui Ragoza şi s-a consultat cu Prezan prin telex. Îndemnat de acesta din urmă, Grigorescu a propus o alternativă la retragere, un atac asupra flancului şi spatelui Corpului XVIII german, „pentru a le bloca înaintarea". Mai târziu, în cursul după-amiezii, Şcerbacev, care se afla la MCG, a vorbit cu Grigorescu

Generalul Eremia Grigorescu este decorat de generalul Berthelot, pe front. Sursa: Muzeul Militar Naţional.

prin telex în prezenţa lui Prezan. Principala lui grijă era ca Armata I să elibereze Corpul VII rus, cele trei divizii ale acestuia „având fiecare mai puţin de 1 000 de baionete", şi să împartă frontul Corpului VIII. În schimbul asumării de către trupele române a „efortului principal în viitoarele operaţii", Grigorescu avea să fie numit în locul lui Ragoza la comanda întregului front. După ce a fost asigurat că Armata I va fi întărită de divizii româneşti „cu forţe proaspete", şi anume DI 10, DI 13, DI 14 şi DI 15, Grigorescu a acceptat condiţiile lui Şcerbacev. Imediat după preluarea comenzii frontului, Grigorescu a revocat ordinul de retragere al lui Ragoza. Criza de autoritate luase sfârşit.[25]

PRIMA BĂTĂLIE DE LA MUNCELU (14-15 AUGUST)

În timpul scurtei perioade de acalmie care a coincis cu criza de autoritate, ambele tabere şi-au regrupat forţele. Succesul de la Panciu a încurajat comandamentul german să grăbească atacul pe direcţia nord-est, spre Muncelu. Această ameninţare directă pentru flancul Armatei a II-a a lui Averescu avea să fie de mare ajutor ofensivei lui Gerok de la Oituz, care fusese oprită de un contraatac al românilor pe 13 august. Deşi nu erau disponibile alte rezerve, DI 13 austriacă (jumătate de divizie) şi DI 217 germană au fost trimise să ajute Corpul Alpin. Cunoscând intenţia inamicului şi temându-se ca între cele două armate ale sale să nu apară un gol, comandamentul român a decretat că „înaintarea duşmanului trebuie oprită". Aducerea unor noi divizii româneşti a fost grăbită. În noaptea de 13 spre 14 august,

DI 13 a ocupat frontul Corpului VII rus. DI 10 s-a deplasat la vest pentru a ajuta Corpul VIII, aflat la nord de Panciu. Patruzeci şi opt de ore după aceea, DI 14 şi-a încheiat transferul de pe malul estic, făcut cu scopul de a sprijini DI 5 de-a lungul Siretului. DI 15 a fost repoziţionată pentru a servi Armatei I drept rezervă. În plus, MCG i-a ordonat lui Averescu să trimită un detaşament din Armata a II-a care să sprijine aripa dreaptă a Corpului VIII lângă Ireşti.[26]

Pe 14 august, Corpul XVIII al lui Wenninger şi-a reluat înaintarea spre Muncelu, lansând un atac asupra Corpului VIII rus. Corpul Alpin deschidea calea cu DI 13 austro-ungară la dreapta şi DI 217 germană la stânga lui. Iniţial, Corpul VIII, apreciat de germani datorită succesului repurtat în bătălia de la Mărăşti, a oferit un „ajutor hotărât". DI 15, care făcea parte din el, chiar a lansat câteva contraatacuri puternice în unele localităţi, inclusiv la Văleni, care i-au forţat pe germani să treacă în defensivă. Dar, aşa cum raporta Berthelot la Paris, „ruşii sunt instabili. O dată contraatacă plini de energie; altă dată, aceleaşi trupe se retrag dacă sunt bombardate". Aşa cum era de aşteptat, în timpul unui atac german susţinut de un baraj violent de artilerie, un regiment al DI 15 şi-a părăsit repede poziţia în dezordine, producând o breşă în front. Dacă aceasta nu era închisă, DI 10 română din apropiere putea fi încercuită. Deşi soldaţii erau obosiţi după un marş de şase zile de la est de Siret, comandantul diviziei, generalul Henri Cihoski, le-a ordonat să intervină imediat. Luându-i pe germani prin surprindere la cota 334, Regimentul 10 a lansat o şarjă la baionetă, susţinută de tirul puternic al artileriei ruso-române şi de bombardament aerian. După o luptă crâncenă, breşa a fost închisă. Luptele au continuat pe 15 august, când au fost pierdute Crucea de Sus, Străoanei şi cota 334, dar frontul n-a fost spart. Intensitatea împotrivirii a fost remarcată la OHL. „Lângă Străoanei", raporta reprezentantul cancelarului imperial, „Corpul Alpin a fost respins de mai multe ori în urma unor foarte puternice atacuri ruso-române." Succesul inamicului a fost de ajuns pentru a se produce panică în rândul personalului auxiliar al Corpului Alpin în clipa în care s-a răspândit zvonul că ruşii se infiltraseră în zonele dinapoi. Ulterior, s-a stabilit că sursa acestuia a fost apariţia neaşteptată a unor prizonieri ruşi, cărora li se permisese să se deplaseze până la locul captivităţii fără pază. Bătălia din 14-15 august s-a soldat cu pierderi serioase.

Brigada 20 a DI 10 române a numărat 693 de morți, răniți și dispăruți. Prizonierii ruși interogați de serviciile germane de informații au estimat pierderile proprii la 50% în unele unități. Printre cei morți se afla generalul L. Pogosky, comandantul DI 15. Cel puțin un batalion al Corpului Alpin „a suferit enorm".[27]

În aripa stângă a Corpului XVIII, DI 217 germană a obligat DI 103 rusă să se retragă din Șerbești. Un ofițer de legătură român din cadrul diviziei a raportat că unii soldați ruși s-au împușcat în mână, iar alții au tăiat legăturile cu comandamentul și s-au împrăștiat. Alții însă au luptat bine. Unitățile germane au raportat că, înainte să ajungă la Irești, au întâmpinat „o rezistență deosebit de puternică ce n-a putut fi înfrântă". S-a împotrivit și un detașament al DI 3 din Armata a II-a, pe care Averescu îl retrăsese din depresiunea Soveja pentru a nu fi încercuit. După două zile de lupte intense, înaintarea Corpului XVIII a fost oprită, iar ambele tabere au început să-și amenajeze pozițiile. Când a început bătălia pentru Muncelu, Mackensen, care venise de la București să asiste la ea, era optimist în privința obținerii unei victorii decisive. După ce-și petrecuse ziua de 15 august în vârful măgurii Odobești, supraveghind desfășurarea luptei, era mai puțin încrezător. A doua zi, el scria: „Ieri, am făcut din nou aproape 4 000 de prizonieri. Dar așa nu va scădea numărul inamicilor. Rușii și românii aduc mereu divizii noi."[28]

CUCERIREA CAPULUI DE POD BĂLTĂREȚU

În vreme ce Corpul XVIII al lui Wenninger ataca spre nord-vest, Corpul I al lui Morgen făcea o nouă încercare de a ocupa capul de pod de pe Siret de la Băltărețu. Germanii sperau astfel să reducă tirul mortal al artileriei și amenințarea unui atac în flanc de pe malul estic. DI 5 română ridicase trei linii de apărare la sud de calea ferată Tecuci-Mărășești. În după-amiaza zilei de 14 august, un uragan de obuze cu gaz și explozive s-a abătut asupra apărătorilor. Comunicațiile au fost întrerupte, soldații, îngropați în tranșee, barierele de sârmă ghimpată, distruse, tunurile și mitralierele, sfărâmate. La ora 19:00, infanteria diviziei 216 germane a atacat dinspre sud și vest. Până la 20:30, traversase calea ferată, dar o puternică acțiune a ariergărzii române a amânat înaintarea lor spre pod. Intensitatea atacului inamic a provocat panică în câteva unități românești, unii oameni fugind pe

pod, alţii înecându-se în timp ce încercau să treacă râul înot, iar alţii predându-se prematur. Pierderile germanilor au fost uşoare, dar DI 5 română a fost practic distrusă complet: 2 827 de morţi şi răniţi, 3 500 de oameni căzuţi prizonieri. Totalul de 6 018 morţi şi răniţi din cele şapte zile de lupte continue este destul pentru a explica lichidarea acestei divizii. Eşecul DI 216 de a exploata repede succesul iniţial le-a dat timp românilor să păstreze controlul asupra podului. Soldaţilor şi ofiţerilor li s-au dat ordine pline de pasiune să reacţioneze la criză cu energie şi patriotism. Unităţi ale DI 14 au înlocuit resturile DI 5, care a fost retrasă pentru reconstrucţie, pe front rămânând doar artileria acesteia. Inginerii români au aruncat în aer podul feroviar şi rutier din oţel pe 15 august. Înaintarea germanilor a fost oprită la apă. În condiţiile în care capul de pod vestic era în mâinile duşmanilor, îngrijorarea românilor cu privire la o trecere a râului sau o „diversiune" a forţelor lui Morgen nu a dispărut.[29]

MCG era nerăbdător să răspundă succesului lui Morgen cu o contraofensivă. Într-o conversaţie purtată prin telex în seara zilei de 15 august, Antonescu l-a întrebat pe şeful de stat major al lui Grigorescu, colonelul Nicolae Samsonovici: „Când ar putea fi lansată o contraofensivă?" Antonescu credea în mod nerealist că aceasta putea „lichida într-o manieră favorabilă... bătălia de la Mărăşeşti". Apoi, susţinea el, diviziile puteau fi transferate la nord, pentru a ajuta Armata a II-a să înfrângă inamicul în valea Oituzului. Când Samsonovici a arătat că Grigorescu era înclinat să rămână în defensivă, Antonescu a etichetat această opţiune drept „o gravă greşeală". Mai târziu, în aceeaşi seară, Prezan a continuat discuţia chiar cu Grigorescu. Acesta din urmă a contracarat optimismul de la MCG cu comentarii pesimiste: acum, DI 5 nu era în stare să lupte; Armata I avea numai o divizie în rezervă; Corpul VII rus, cu numai 3 000 de baionete, va avea nevoie de cel puţin o lună ca să se reconstituie; Corpul VIII „nu mai avea capacitatea să lupte, fiind compus doar din 6 000 de baionete... oameni obosiţi şi slabi, care se retrag la prima presiune a inamicului". Şi a continuat: „Propun ca, până vom ajunge la... un echilibru aproximativ [de forţe]... să menţinem cu orice preţ frontul actual." Prezan a încercat să-i schimbe părerea. „Deşi suntem sleiţi de puteri, la fel este şi duşmanul... Dacă... rămânem în defensivă, nu câştigăm nimic. Defensiva scade moralul trupelor... Vă întreb din nou... n-ar fi

cu putință să lansăm o contraofensivă care să reușească?" Grigorescu a rămas ferm pe poziție. „Având în vedere raportul dintre forțele inamice și cele ale noastre, consider că probabilitatea de reușită este de 50%. Cu toate acestea, dacă judecați altfel, eu voi executa ordinul." Răspunsul lui Prezan dovedește încrederea pe care o avea în Grigorescu. „Dorința mea este să ajungem la Putna... Totuși, nefiind familiarizat cu situația de acolo și, din păcate, incapabil s-o văd, vă las pe dumneavoastră, ultimul judecător, să vedeți dacă se poate sau nu se poate realiza această dorință. Este însă necesar, fără discuție, să nu mai cedăm absolut deloc." Afirmațiile categorice ale lui Grigorescu referitoare la realitățile de pe câmpul de luptă au avut câștig de cauză în fața „optimismului inexplicabil" care prevala la MCG, aflat la 180 de kilometri distanță. Dacă s-ar fi acționat altfel, s-ar fi putut ajunge la un dezastru.[30]

PUNCTUL DE COTITURĂ (19 AUGUST)

Incapacitatea Corpului XVIII de a ocupa Muncelu la prima tentativă a determinat comandamentul german să facă o pauză și să-și regrupeze forțele înainte de a relua atacul. Potrivit ofițerului de legătură austriac, OKM a fost impresionat de contraatacurile ruso-române „excepțional de puternice", „susținute deosebit de bine de artilerie", atribuindu-le „superiorității pronunțate" a aviației inamice, care executa misiuni de reperare pentru bateriile proprii și, de asemenea, „limita în mod sever" folosirea artileriei germane. Înainte ca atacul Corpului XVIII să continue, OKM a hotărât să aducă mai multă artilerie grea și „o nouă unitate de zbor". Pentru aceasta era nevoie de câteva zile. Între timp, Corpul I de Rezervă al lui Morgen a rămas protagonistul acțiunii. Considerând improbabil un atac al românilor de-a lungul Siretului, OKM a stabilit că, acum, principala sarcină a lui Morgen avea să fie acoperirea flancului Corpului XVIII prin prelungirea propriului front spre nord-vest: „linia Mărășești-Diocheți trebuie cucerită." În același timp, lui Morgen i s-a ordonat să atace din nou la Oituz.[31]

Prin urmare, în dimineața zilei de 19 august, Morgen a atacat de-a lungul unui front care se întindea pe zece kilometri spre nord-vest de la marginea de sud a Mărășeștiului. Forțele de atac, DI 76 și DI 115 germane, DI 12 bavareză și DI 13 austriacă, erau toate

departe de a avea efectivele complete, fiecare batalion numărând în medie 500 de oameni. Împotriva lor lupta Corpul V român, compus din DI 9, DI 10 şi DI 13. Ultimele două aveau forţe proaspete şi efectivul complet, însă mult-încercata DI 9, chiar dacă fusese reorganizată, era cu efectivul aproape la jumătate, numărând circa 5 500 de oameni. Apărând bine oraşul Mărăşeşti, DI 9 se adăpostea în două rânduri de tranşee ancorate de două mari clădiri din suburbii: fabrica de parchet (la sud) şi gara (la vest). Duelul preliminar de artilerie dintre germani şi români, care a durat două ore, a fost cel mai puternic din întreaga Bătălie de la Mărăşeşti. La ora 9:30, infanteria germană a fost observată înaintând prin lanurile de porumb înalte de doi metri. După o luptă crâncenă cu grenade şi baionete, apărătorii români din stânga au fost siliţi să părăsească fabrica şi să se retragă pe a doua linie de apărare din perimetrul oraşului. La vest, retragerea aripii stângi a DI 13 a obligat DI 9 să se replieze la a doua linie de apărare, care trecea prin faţa gării. Mitralierele instalate la ferestrele de sus ale clădiri au produs pierderi grele atacatorilor germani. Aceştia au reuşit să ocupe câteva clădirii auxiliare, dar gara, „apărată cu un curaj născut din disperare", a rămas în mâinile românilor, la fel şi oraşul.[32]

Greul atacului lui Morgen a fost suportat de DI 13, care ocupa frontul de la periferia vestică a Mărăşeştiului spre nord-vest, până la pădurea Răzoare. Linia ei defensivă nu era completă, dar era bine susţinută de artilerie. Celor 13 baterii româneşti li se adăugau 12 ruseşti, care rămăseseră după plecarea Corpului VII – un total de 25 de baterii pentru un front de cinci kilometri. Cunoscând acest lucru, infanteria germană a fost răsfirată în cursul atacului: în faţă, patrule la intervale de 150 de metri, grupuri de 20-50 de infanterişti la intervale de 50 de metri, apoi o linie de trăgători de elită la intervale de cinci-şase metri. „Trebuia să trecem printr-un teribil baraj de foc", consemna un soldat din DI 12 bavareză care a atacat. „Nici chiar la Verdun n-am văzut un tir de artilerie atât de groaznic." Atacul iniţial al germanilor a trecut de prima linie de apărători români, obligând aripa stângă (Regimentul 50) de lângă Mărăşeşti să se retragă spre nord, punând în pericol poziţia DI 9 de la gară. În centrul DI 13, atacatorii au înaintat spre Cota 100, aflată la est. Cucerirea ei oferea posibilitatea încercuirii Mărăşeştiului şi a unei mari părţi din Armata I.

Prizonieri români cărând un camarad rănit. Ernst Kabisch, *Der Rumänienkrieg, 1916* (Berlin, Verhut-Verlag Otto Schlegel, 1938).

Românii au rezistat până la moarte la Cota 100. Un batalion din Regimentul 51 şi-a pierdut toţi ofiţerii, inclusiv pe căpitanul Grigore Ignat, care, atunci când trăgătorii lui au căzut, a început el însuşi să tragă cu mitraliera. Descoperirea, după bătălie, a trupului său ţinând în continuare strâns arma a făcut din el unul dintre cei mai vestiţi eroi români ai războiului.[33]

Pe flancul drept al DI 13, Regimentul 47 apăra pădurea Răzoare, o zonă împădurită, relativ redusă ca suprafaţă, prin care păstra legătura cu DI 10 cu care se învecina. Aici şi-au concentrat atacul unităţi din trei divizii inamice. Pe 19 august, la ora 9 dimineaţa, după un intens bombardament asupra poziţiilor române, infanteria inamică a atacat „val după val". Dreapta românilor, legată de DI 10 şi susţinută de artilerie, a rezistat. La stânga însă, germanii au înaintat, ascunzându-se într-un lan înalt de porumb. Colonelul Radu Rosetti, comandantul Regimentului 47, a ordonat Batalionului 1 să contraatace. Acesta a răspuns în forţă, dar a fost asaltat de inamic din trei direcţii şi, practic, a fost distrus. Până seara, n-au mai rămas din batalion decât un locotenent şi 71 de oameni. Rosetti însuşi a fost grav rănit. Cu sprijinul puternic al artileriei DI 10, celelalte batalioane ale Regimentului 47 au reuşit să împiedice inamicul să creeze o breşă. Până la amiază însă,

practic toate poziţiile principale ale DI 13 fuseseră depăşite, iar zonele din spate, unde se afla artileria, erau ameninţate.[34]

În cursul după-amiezii zilei de 19 august, situaţia s-a schimbat. Generalul Popescu, comandantul DI 13, a ordonat rezervelor sosite să execute un contraatac pe ambele laturi atacate de germani. În acelaşi timp, generalul Henri Cihoski, comandantul DI 10, aflate alături, a luat iniţiativa de a lansa un contraatac de susţinere. Acesta a străpuns liniile DI 12 bavareze şi a ameninţat poziţia DI 115 învecinate. Germanii au început să se retragă. Un regiment al DI 13 române a reuşit să-şi reocupe vechile poziţii. Regimentul 47 a înaintat un kilometru faţă de linia de pornire. Al treilea regiment şi-a stabilizat poziţia. Agresivul Cihoski a ordonat forţelor proprii să continue înaintarea până în valea Şuşiţei; în această regiune cu vii şi lanuri înalte de porumb, el le-a atras atenţia să se păzească de ambuscade. Duşmanii lor, mai ales DI 13 austriacă, s-au retras în mare dezordine, abandonând pe drum armele. Artileriştii ruşi şi-au ovaţionat fraţii de arme strigând „bravo rumînskii". Înaintarea românilor a continuat pe tot parcursul zilei, primele unităţi ajungând la Dumbrava şi Satul Nou. Au existat informaţii false că germanii evacuaseră Panciu. Vestea victoriei a declanşat un val de entuziasm în toată Armata I, destul de evident pentru a fi remarcat de serviciile germane de spionaj.[35] Încleştarea de pe 19 august s-a dovedit a fi punctul de cotitură al Bătăliei de la Mărăşeşti.

CE A URMAT?

Grigorescu era preocupat acum de faptul că înaintarea armatei române putea scăpa de sub control. Pe 19 august, spre sfârşitul după-amiezii, el a avertizat Corpul V „să nu se aventureze înaintând prea departe". În acea noapte, el a fost mai explicit: „Trupele vor înceta să înainteze şi vor statornici controlul asupra poziţiilor pe care le-au ocupat astăzi, înainte de atacul inamic." Prudenţa lui Grigorescu era motivată de pierderile grele şi de teama că inamicul va riposta în altă parte. Pe 19 august, DI 13 a numărat 3 264 de soldaţi şi ofiţeri morţi, răniţi sau dispăruţi; unele regimente ale ei au fost reduse în medie la doar 1 000 de oameni fiecare. DI 9, aflată deja cu efectivul la jumătate, a pierdut alţi 1 361 de oameni. Un prizonier a afirmat că compania sa a fost redusă de la 90-100 de oameni la numai 16. DI 10 a pierdut 773, ceea ce a făcut ca totalul pierderilor suferite de

Corpul V într-o zi să ajungă la 5 398. Grigorescu era preocupat şi de informaţiile cu privire la noi coloane inamice care înaintau pe şoseaua Focşani-Mărăşeşti spre câmpul de luptă. În plus, el credea că germanii puteau încerca să forţeze Siretul. A ordonat acţiuni de recunoaştere aeriană pentru a urmări mişcarea trupelor inamice şi a repoziţionat forţele române pe malul estic. Preocuparea lui Grigorescu pentru apărare a stârnit nedumeriri în cadrul comandamentului român. Colonelul Samsonovici, şeful său de stat major, era convins că duşmanul suferise o înfrângere serioasă, pe care a propus s-o exploateze folosind proaspetele divizii de infanterie 15 română şi 124 rusă, ambele în rezervă, ca şi câteva batalioane ale DI 11, aflate încă în proces de organizare, pentru a continua ofensiva. El mai intenţiona să ceară ca Armata a VI-a rusă să execute un atac diversionist la Nămoloasa. MCG preconiza acelaşi lucru. Antonescu s-a exprimat astfel într-o discuţie purtată prin telex cu Samsonovici pe 21 august: „Avem impresia că s-a pierdut o ocazie de a profita de succesul obţinut... că întregul front putea înainta până la Şuşiţa." Cu o neobişnuită modestie, Antonescu recunoştea: „Eu nu mă pot încredinţa decât cu aproximaţie în privinţa faptelor de la distanţa la care mă aflu şi deci pot fi în eroare." În orice caz, stăruia el, MCG era hotărât să nu „dea timp duşmanului să se reorganizeze şi posibilitatea de a-şi concentra forţele în vederea unei noi lovituri". Între timp, Armata I trebuia să se menţină într-o „apărare strategică". De îndată ce noile forţe se regrupau, „ceea ce cred că se va întâmpla în curând", continua el, „vom relua ofensiva".[36]

Eşecul stânjenitor şi costisitor al ofensivei Grupului I de Rezervă al lui Morgen de pe 19 august a avut un impact hotărâtor asupra concepţiei comandamentului german. Generalul Eben i-a ordonat lui Morgen să înceteze imediat ofensiva fiindcă, „înfruntând diviziile germane slăbite, românii posedă o mare superioritate numerică". Odihna şi regruparea trupelor sale, îi raporta Eben lui Mackensen, „par absolut necesare... Efectivele infanteriei s-au diminuat. Continuarea ofensivei nu mai pare a fi recomandabilă". Pentru Mackensen însă, era o chestiune de mândrie. Corpul I de Rezervă ar fi trebuit să ocupe Mărăşeşti, iar Corpul XVIII să ocupe linia Muncelu-Moviliţa „cu scopul de a nu le da autorităţilor române ideea că succesele lor locale... au influenţat operaţiunile germane". Hell, şeful său de stat major, i-a propus lui Ludendorff pe 21 august ca toate forţele care puteau fi

disponibilizate din alte părţi de pe Frontul de Est să fie îndreptate împotriva celor două armate româneşti. Dacă lovitura reuşea, susţinea el, avea să-i oblige fără doar şi poate pe români să caute să încheie pace. Ludendorff a răspuns că aşa ceva era de dorit, dar, din cauza luptelor grele de pe Frontul de Vest şi situaţiei nefavorabile a rezervelor, era cu neputinţă să se trimită trupe în România. Trebuia să se renunţe la cucerirea Mărăşeştiului, a ordonat el, şi să fie ocupate doar Muncelu şi înălţimile de la nord. Gerok avea să coopereze înteţindu-şi atacul. Dacă românii evacuau munţii, atunci OHL avea să se mai gândească dacă ofensiva trebuia să aibă loc. Cei de la OHL nu prea credeau într-o asemenea posibilitate. Serviciile de informaţii apreciau că „este de aşteptat o nouă rezistenţă îndărătnică" din partea armatei române, care „a luptat bine în atac, ca şi în apărare".[37]

Ludendorff a eliminat posibilitatea prelungirii ofensivei când l-a informat pe Mackensen pe 24 august că Corpul Alpin şi DI 13 austriacă vor fi transferate în Italia la începutul lui septembrie. Transferuri asemănătoare s-au făcut la ordin din rândul forţelor lui Gerok, iar ofensiva acestuia a fost anulată. Aceste hotărâri ale OHL au făcut ca viitoarea operaţiune de la Muncelu să aibă doar o semnificaţie locală: crearea unui front care să poată fi apărat de Armata a IX-a. Ordinele transmise de OHL au provocat o mare frustrare comandanţilor germani şi austro-ungari de pe frontul românesc, începând cu Mackensen. El şi-a dat seama acum că nu va putea să adauge cucerirea Moldovei la numeroşii săi lauri. A părăsit frontul şi, pe 23 august, s-a întors la Bucureşti. După câteva zile, consemna plin de dezamăgire: „În condiţii favorabile din punct de vedere tactic, s-ar fi putut desfăşura o operaţiune foarte promiţătoare, care ar fi avut urmări politice semnificative. Este cu totul regretabil că mă fac dependent de evenimente de pe alte câmpuri de luptă."[38]

A DOUA BĂTĂLIE DE LA MUNCELU

Pe 28 august, înainte de plecarea celor două divizii spre Italia, Armata a IX-a a lansat ultima ei ofensivă. Artileria germană a început cel mai intens bombardament din această campanie cu scopul de a bloca forţele române de pe toată lungimea frontului în vreme ce Corpul XVIII ataca Muncelu. La 7 dimineaţa, Corpul Alpin a atacat pe un sector de numai 1,5 kilometri la joncţiunea DI 14 cu DI 124 rusă. Primul val a fost „decimat" de grenadele de mână şi mitralierele

apărătorilor ruşi. Atacurile continue ale germanilor i-au silit pe ruşi să se retragă, dar, potrivit mărturiei membrilor Corpului Alpin, Muncelu a fost apărat cu sălbăticie: „A trebuit să fie luată cu asalt prin luptă crâncenă casă cu casă, curte cu curte." În cursul dimineţii, târgul a fost ocupat, iar ruşii s-au retras spre nord. Două regimente ale DI 124 şi-au părăsit ulterior poziţiile şi au fugit cuprinse de panică. Retragerea a continuat pe tot parcursul zilei, permiţându-le germanilor să creeze un ieşind în linia frontului lat de cinci kilometri şi adânc de patru kilometri. Retragerea ruşilor a creat de asemenea un gol între Armatele româneşti I şi a II-a. Numai intervenţia a două regimente ale DI 3 din ultima unitate a împiedicat producerea unei rupturi grave. Un scenariu asemănător s-a produs la vest, unde DI 216 germană i-a obligat pe ruşi să se retragă din Ireşti. Averescu a fost silit din nou să trimită unităţi de rezervă care să închidă o altă breşă periculoasă.[39]

Pe 29 august, au fost aduse unităţi ale DI 9 române, DI 13 române şi DI 15 ruse care să ajute la recuperarea terenului pierdut de ruşi. În vreme ce forţele române au pus presiune pe flancul inamicului, ruşii au atacat direct spre Muncelu. Martin Breitenacher, din Corpul Alpin, ne spune că ei au înaintat „val după val cu o admirabilă disciplină şi precizie ca pe un teren de exerciţiu". De îndată ce s-au apropiat destul de mult, soldaţii ruşi au fost decimaţi de puşcaşii, mitralierele şi artileria germană. Atacul ruşilor s-a repetat de trei ori în acea zi, până când „râpile şi povârnişurile din faţa liniilor germane s-au umplut de morţi şi răniţi". Deşi Muncelu n-a fost recucerit, forţele ruso-române au reuşit să recâştige o parte a terenului pierdut cu o zi înainte. Ploaia puternică a dus apoi la suspendarea luptelor în cea mai mare parte a următoarelor două zile. Prezenţa duşmanului la nord de Muncelu era considerată „o situaţie extrem de critică" de către MCG, care se temea încă de o ruptură între Armata I şi Armata a II-a. Lui Grigorescu i s-a ordonat să întreprindă o contraofensivă împotriva flancului drept al pătrunderii germane. Rolul ruşilor devenise însă acum discutabil. Având în vedere pierderile anterioare, comandantul Corpului VIII nu voia să atace. Se putea oare conta pe faptul că ruşii aveau să reziste în defensivă în timp ce românii atacau? Aceasta a fost întrebarea pe care Prezan i-a pus-o lui Grigorescu într-o discuţie purtată prin telex pe 30 august. Da, a răspuns Grigorescu, „fiindcă o dovadă de sinceritate a fost făcută în bătăliile trecute". Berthelot era de aceeaşi părere:

„Divizia 15 rusă s-a dovedit a fi până acum la înălţimea sarcinii încredinţate."[40]

În aceste condiţii, contraofensiva lui Grigorescu a început la 1 septembrie. Corpul VIII nu şi-a păstrat poziţiile, dar lucrurile n-au mers rău pentru grupul român care a dat atacul, comandat de generalul Popescu. Pregătirea executată de artilerie a fost insuficientă, iar coordonarea cu infanteria în timpul luptei a fost slabă. Corpul Alpin ocupa poziţii fortificate pe un teren accidentat, împădurit, fiind bine sprijinit de artilerie, mitraliere şi mortiere. Infanteria lui a rezistat pas cu pas atacului românilor. Din perspectiva Corpului Alpin, a fost o repetare a măcelului provocat ruşilor cu două zile înainte, doar că, acum, soldaţii români erau cei seceraţi. Atacul a fost suspendat la prânz, dar reluat seara. Numai un sfert din terenul pierdut a fost recâştigat. Continuarea înaintării forţelor române a fost amânată până la 3 septembrie, cu scopul de a odihni şi a reorganiza trupele.[41]

În primul asalt de pe 3 septembrie, românii au câştigat numai vreo 300 de metri în sectoarele atacate. În urma unui al doilea asalt, s-a reuşit să se ajungă în vecinătatea localităţii Muncelu, dar nu mai aproape de 50 de metri de sârma ghimpată a inamicului din perimetrul acesteia. Numai în această zi, grupul lui Popescu a pierdut 35 de ofiţeri şi 2 700 de soldaţi morţi, răniţi sau dispăruţi. Printre cei morţi se afla şi locotenentul Ecaterina Teodoroiu, o fostă infirmieră a cărei vitejie dovedită în apărarea oraşului Târgu Jiu în 1916 îi adusese o misiune pe câmpul de luptă şi comanda unui pluton de infanterie. În seara respectivă, Grigorescu a ordonat ca atacul asupra localităţii Muncelu să înceteze şi să fie organizate poziţii defensive.[42]

Mărturiile membrilor Corpului Alpin confirmă faptul că forţele germane erau şi ele sleite de puteri şi descompletate. Zilele lungi de lupte grele în căldura extremă deveniseră de nesuportat din cauza lipsei apei. Sursele existente în Muncelu fuseseră poluate de obuze şi cadavre. Pierderile fuseseră mari. Bătăliile de la Panciu şi Muncelu reduseseră efectivul unor companii la numai 30-40 de oameni fiecare. Numai regimentul Leib pierduse 36 de ofiţeri şi 1 000 de soldaţi. Pe 30 august, generalul Eben îl informase pe Mackensen că prelungirea acţiunilor ofensive va fi posibilă „doar dacă Corpul Alpin va rămâne mai mult timp". Planurile de scoatere a acestuia de pe front cu începere de la 4 septembrie au rămas însă în vigoare. Drept urmare, pe 3 septembrie, Eben a ordonat atât Corpului I de Rezervă,

cât şi Corpului XVIII să înceteze atacurile şi să fortifice frontul existent în vederea ocupării lui permanente.[43] Bătălia de la Mărăşeşti se încheiase.

EVALUAREA BĂTĂLIEI DE LA MĂRĂŞEŞTI

Costul în vieţi omeneşti al Bătăliei de la Mărăşeşti a fost mare. Armata a IX-a germană a pierdut 16 000 de oameni, morţi sau răniţi. Unul dintre aceştia a fost generalul Wenninger, ucis de un glonţ inamic pe 8 septembrie. Cele mai bune cifre care există în legătură cu pierderile românilor plasează numărul morţilor şi răniţilor acestora la peste 17 000, dând aproape 10 000 de dispăruţi sau prizonieri. Ele sunt comparabile cu pierderile germanilor, cu deosebirea că au fost luaţi prizonieri mai puţin de 1 000 de germani. Pierderile ruşilor au fost similare celor ale românilor, după cum se vede în tabelul 2.[44]

Comandamentului german i-a fost greu să înfăţişeze într-o manieră pozitivă rezultatul Bătăliei de la Mărăşeşti. Declaraţia publică făcută de Eben conform căreia Armata a IX-a a „realizat aproape toate obiectivele trasate" nu a fost convingătoare. Afirmaţia lui Morgen cu privire la „un succes local, dar nu decisiv" a fost mai realistă. Amândoi puteau face referire la pierderile grele provocate inamicului, inclusiv la cei 15 000 de prizonieri, la retragerea forţelor române de pe o mare

Tabelul 2. *Pierderile românilor şi ale ruşilor din Bătălia de la Mărăşeşti, 1917*

Starea	Ofiţeri	Soldaţi
Români		
Ucişi	125	5 000
Răniţi	367	12 100
Dispăruţi	118	9 700
Total	610	26 800
Ruşi		
Ucişi	83	7 000
Răniţi	400	10 000
Dispăruţi	167	8 000
Total	650	25 000

parte a teritoriului ocupat în urma Bătăliei de la Mărăşti şi la faptul că forţele române nu erau acum în stare să treacă la atac. Realitatea era însă că ofensiva Armatei a IX-a a fost, „din primele zile, o dezamăgire". Istoria germană oficială oferă câteva explicaţii ale acestei nereuşite: terenul nefavorabil, căldura extremă, prea multe obiective, artileria insuficientă, rezervele inadecvate, dar, „înainte de toate, duşmanul fusese subevaluat". Raportul final dat de Eben lui Mackensen, chiar dacă reprezintă o apologie, atinge esenţa problemei: „Presupunerile şi speranţele că ruşii şi românii se vor retrage fără să opună rezistenţă sau că se vor lăsa prinşi au fost greşite. Dimpotrivă, armatele ruso-române au luptat vitejeşte. Fiecare şanţ, fiecare casă, fiecare deal a fost apărat cu îndârjire... Contraatacurile au fost bine conduse şi majoritatea s-au încheiat cu luptă corp la corp."[45] Cuvintele lui Eben ne aduc aminte de faptul că soldaţii ruşi au avut o contribuţie esenţială în Bătălia de la Mărăşeşti. Deşi unii au fugit de pe câmpul de luptă, alţii au luptat bine. Purtarea celor dintâi a provocat în mod justificat indignare şi ostilitate în rândul românilor. Răspunzând unei nemulţumiri a lui Şcerbacev cu privire la manifestarea făţişă a acestor atitudini, Prezan le-a reamintit ofiţerilor săi de preţul greu pe care-l plăteau ruşii luptând pentru apărarea pământului românesc. „Este ştiut", scria el, „că numai corpurile VII şi VIII au pierdut aproape 30 000 de oameni morţi şi răniţi... dovedind astfel valoarea militară şi sinceritatea cu care ei au cooperat."[46]

Deşi au recunoscut şi ei rolul jucat de ruşi în oprirea ofensivei Armatei a IX-a, germanii şi-au păstrat cele mai înalte aprecieri pentru români. Potrivit afirmaţiei moderate a lui Morgen, aceştia „au devenit adversari respectabili... S-au bătut mai bine, au fost conduşi cu mai multă pricepere, iar artileria a cooperat [mai bine] decât la începutul campaniei româneşti". Rezumatele serviciilor austriece de informaţii dezvoltă aceste teme: „În atac, românii dau dovadă de energie şi sfidare a morţii", iar „oamenii însufleţiţi de o intensă propagandă patriotică românească s-au lăsat duşi de bunăvoie la luptă". Ofiţerii români luaţi prizonieri, chiar şi cei mai tineri aspiranţi, erau înfăţişaţi drept „militari serioşi, versaţi, se comportă cu demnitate şi manifestă în conversaţie mult patriotism, simţ al datoriei, entuziasm şi încredere". Altul atribuia „rezistenţa extrem de îndârjită" a infanteriei române şi „încrederea acesteia în puterile proprii" aptitudinilor de conducători ale ofiţerilor, abundenţei mitralierelor şi „sprijinului

puternic" al „artileriei precise şi bine aprovizionate". Istoria austriacă oficială rezumă astfel Bătălia de la Mărăşeşti: „Ideea comandamentului german de a invada Moldova peste Siret s-a lovit de rezistenţa românilor."[47]

Dacă Bătălia de la Mărăşti a fost „prima victorie adevărată a armatei române moderne", cum a descris-o Averescu, Bătălia de la Mărăşeşti a fost cea mai semnificativă victorie a acestei armate în Primul Război Mondial şi, poate, din toată istoria României. A fost o victorie defensivă pe care românii au numit-o „micul nostru Verdun". Împreună cu Bătălia de la Oituz, despre care vom discuta în capitolul următor, ea a împiedicat prăbuşirea frontului românesc în 1917. În perioada interbelică, Mărăşeşti a devenit simbolul curajului, sacrificiului şi împlinirii întregii armate române în 1917. Ziua de 6 august, când a început bătălia, a fost declarată sărbătoare naţională, Ziua Eroilor. La sud de oraş, pe şoseaua către Focşani, unde au avut loc unele dintre luptele cele mai grele, a fost construit un mausoleu cu aspect de cetate. În rotonda centrală se află sarcofagul generalului Grigorescu, iar în jurul lui, criptele care adăpostesc rămăşiţele pământeşti a peste 6 000 de soldaţi morţi în bătălie.[48]

14

Ofensiva germană și austro-ungară: Oituz, august 1917

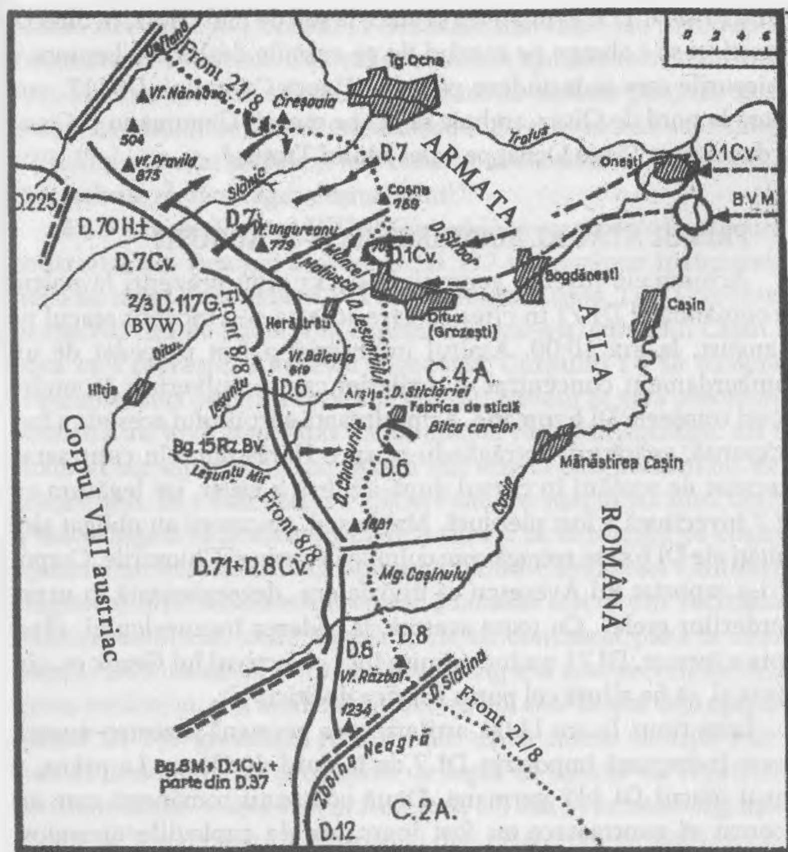
ATACATORII ŞI APĂRĂTORII

La două zile după ce Armata a IX-a germană a atacat la Mărăşeşti, aripa stângă a Grupului Gerok a lansat ofensiva de la Oituz pe direcţia est, spre valea Trotuşului. Obiectivul imediat era acela de a învălui şi de a strânge ca într-un cleşte unităţile lui Averescu care pătrunseseră în depresiunea Soveja. Comandamentul austro-ungar spera de asemenea ca forţele lui Gerok să poată continua dincolo de râul Trotuş. Atunci, sub presiunea Armatei a IX-a şi a Armatei a VII-a austriece care ataca din Bucovina, armata română avea să fie strivită şi toată Moldova, ocupată. În caz contrar, era de părere arhiducele Josef, „România va renaşte şi ne va da multe bătăi de cap".[1]

Când a fost concepută operaţiunea de la Oituz, acest sector al frontului era apărat de Corpul XL rus. Indisciplina şi receptivitatea soldaţilor acestui corp la propaganda pacifistă germană erau bine cunoscute. Lipsindu-le „dorinţa de a se bate", după cum au fost caracterizaţi ruşii de serviciile austriece de spionaj, starea lor de spirit a reprezentat pentru Gerok un factor major în alegerea direcţiei atacului. „Ne aşteptăm la o retragere a inamicului", conchidea el în ordinul de operaţii din 3 august. „Fiţi gata să-l hărţuiţi şi să-l urmăriţi pe inamic, producând o ruptură."[2] Înainte ca operaţiunea, purtând numele codificat de Czernowitz, să înceapă, Corpul XL a fost înlocuit cu trupe româneşti. Începând din noaptea de 1 spre 2 august, DI 7, comandată de generalul Nicolae Rujinsky, a ocupat un sector de front de zece kilometri de la râul Dofteana spre sud, până la valea Oituzului.

După două zile, DI 6, comandată de generalul Nicolae Arghirescu, şi-a asumat răspunderea pentru un alt sector de front de zece kilometri, de la valea Oituzului spre sud, până la Măgura Caşinului. Acolo, făcea joncţiune cu DI 8, care asigura legătura dintre fronturile Mărăşti şi Oituz. Aceste trei divizii, din Corpul IV de Armată comandat de generalul Gheorghe Văleanu, au rămas în subordinea Armatei a II-a a lui Averescu. DI 7, care intra în luptă pentru prima oară, era cu efectivul complet. DI 6, care participase din plin la bătălia de la Mărăşti, nu avea efectivul complet. Ambele divizii erau slab dotate cu artilerie. Aveau însă avantajul defensiv al terenului accidentat, dominat de vârfuri de 700-1 000 de metri, legate prin creste abrupte, împădurite. Pe de altă parte, poziţiile moştenite de la ruşi lăsau mult de dorit: tranşee puţin adânci, obstacole din sârmă ghimpată incomplete şi puţine adăposturi pentru soldaţi. Serviciile ruseşti şi româneşti de spionaj n-au detectat pregătirile de atac ale duşmanului. Pe 7 august, Corpul IV a raportat totuşi că „trupele inamice se reduc".[3] În plus, sectorul Oituz avea trupe mai puţine comparativ cu restul frontului şi nu avea rezerve semnificative. De ambele neajunsuri era răspunzător Averescu. Neglija în mod frecvent să păstreze rezerve, iar pe 8 august, nu existau decât patru batalioane pentru toată Armata a II-a. MCG – care-l criticase în această privinţă încă de la începutul războiului – i-a ordonat pe 7 august să se retragă din depresiunea Soveja, să-şi scurteze frontul şi să formeze „o rezervă puternică". Pentru că nu dorea să renunţe la rodul victoriei sale, Averescu a cerut – şi a primit – permisiunea de a amâna retragerea. Această decizie a făcut ca în cea mai mare parte Armata a II-a să rămână inactivă pe frontul de la Mărăşti, unde duşmanul, secătuit de forţe, nu prezenta o ameninţare, iar în sectorul nordic de la Oituz, unde avea să se dea atacul, să nu existe decât două divizii. Abia după patru zile de la atacul lui Gerok, Averescu a ordonat retragerea în rezervă a unei divizii.[4]

Forţa de atac a lui Gerok era reprezentată de Corpul VIII austriac, comandat de generalul Siegmund Ritter von Benigni. Ea era alcătuită din DI 70 ungară a generalului Bela Sorsich (cu jumătate din efectiv), DI 71 austriacă a generalului Anton Goldbach şi formaţiuni diverse grupate în DI 117 germană, comandată de generalul Paul Seydel. Ultima încorpora un număr de unităţi eterogene, precum Brigada 15 Infanterie bavareză, câteva regimente germane şi ungureşti şi Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg (BVW), sosit pe

Bătălia de la Oituz, 8-21 august 1917. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Victor Atanasiu, *România în primul război mondial* (Bucureşti, Editura Militară, 1979).

9 august de pe Frontul de Vest. De îndată ce comandamentul austriac şi-a dat seama că va înfrunta soldaţi români, pe care îi ştiau că „se bucură să lupte", nu ruşi, şase regimente descălecate ale DC 7 şi DC 8 austriece au fost integrate în DI 70 şi DI 71. Corpul VIII avea în acel moment 24 300 de oameni şi peste 200 de tunuri uşoare şi grele. Cu două divizii contra trei, românii erau în inferioritate, raportul de forţe fiind de 1,6 la 1 în cazul infanteriei şi de 2,3 la 1 în cazul artileriei. În punctul de atac, raportul era şi mai mare.[5] Planul de operaţii al lui Benigni prevedea ca ofensiva să fie condusă

de DI 71 şi DI 117. Prima avea să atace la sud de râul Oituz, în direcţia Oneşti, şi să-i alunge pe români de pe culmile dealurilor Leşunţu şi Chioşurile care se întindeau până la Măgura Caşinului. DI 117, care opera la nord de Oituz, trebuia să ocupe munţii Ungureanu şi Coşna în drum spre Târgu Ocna, pe valea râului Trotuş.[6]

PRIMUL ATAC AL AUSTRIECILOR (8-11 AUGUST)

Arhiducele Josef şi generalul Seeckt erau prezenţi la postul de comandă al DI 71 în clipa în care aceasta şi-a început atacul pe 8 august, la ora 10:00. Asaltul infanteriei a fost precedat de un bombardament concentrat al artileriei care a pulverizat în multe locuri tranşeele DI 6 române. Aripa dreaptă a frontului acesteia a fost străpunsă, apărătorii retrăgându-se spre Herăstrău. Un contraatac executat de români în cursul după-amiezii a eşuat, iar legătura cu DI 7 învecinată a fost pierdută. Mai la sud, atacatorii au obligat alte unităţi ale DI 6 să se retragă spre culmile Leşunţu şi Chioşurile. Corpul IV i-a raportat lui Averescu că divizia era „dezorganizată în urma pierderilor grele". Cu toate acestea, la căderea întunericului, când lupta a încetat, DI 71 nu îndeplinise încă obiectivul lui Gerok ca, „în prima zi, să fie atinsă cel puţin Fabrica de Sticlă".[7]

Între timp, la ora 11:00, artileria grea germană şi austro-ungară fusese îndreptată împotriva DI 7 de la nord de Oituz. La prânz, a urmat atacul DI 117 germane. Două companii româneşti care au încercat să contraatace au fost îngropate de exploziile obuzelor. Regimentul lor s-a retras, predând muntele Ungureanu. Printre germanii răniţi care au luat cu asalt coastele acestuia s-a aflat şi locotenentul în rezervă Rudolf Hess. Un glonţ pătruns în plămânul stâng, a treia rană suferită în timpul războiului, a pus capăt carierei sale de infanterist.[8] Extremitatea stângă a DI 7, compromisă de retragerea DI 6, a fost silită să dea înapoi spre satul Grozeşti. Încercarea ei de a ajuta DI 6 n-a dus la nimic. Nici măcar legătura dintre cele două divizii n-a putut fi restabilită decât după miezul nopţii. Mai la nord, pe aripa dreaptă a DI 7, DI 70 a lui Sorsich a atacat în direcţia muntelui Pravila. La început, a fost oprită de rezistenţa tenace a românilor şi tirul precis al artileriei care a produs pierderi grele. După-amiază însă, ungurii au reluat ofensiva şi au reuşit să cucerească această culme importantă. Românii s-au retras doi kilometri spre est. La sfârşitul

primei zile de lupte, Corpul IV rezistase mai mult sau mai puţin la extremităţile frontului. Centrul se retrăsese spre est într-un buzunar larg. Situaţia era deosebit de periculoasă de ambele părţi ale râului Oituz. În ansamblu, Gerok era mulţumit de ceea ce realizase Corpul VIII. El şi-a lăudat trupele şi le-a ordonat să continue atacul a doua zi: „Nu trebuie să dăm răgaz duşmanului!"[9]

Pe 9 august, Corpul VIII şi Corpul IV s-au ciocnit în atacuri şi contraatacuri. Benigni a ordonat DI 117 să continue înaintarea la nord de râul Oituz pentru a ocupa muntele Coşna. DI 71 trebuia să ocupe Fabrica de Sticlă şi să continue la sud-est, spre râul Caşin. În ceea ce-l priveşte, Averescu a ordonat Corpului IV să lanseze o contraofensivă pentru a recupera terenul pierdut în ziua precedentă. Românii au lovit mai întâi cu un atac la răsăritul soarelui. DI 6 a înaintat un kilometru, dar apoi a dat înapoi sub puternicul tir al inamicului. În ciuda câtorva atacuri date pe parcursul zilei, divizia a fost obligată să predea muntele Arşiţa şi să se retragă pe coastele apusene ale muntelui Leşenţu şi pe culmile muntelui Chioşurile. Regimentul 82 Infanterie secuiesc a condus atacul din vecinătatea Fabricii de Sticlă, unde luptele grele au continuat până la miezul nopţii. DI 7 română, al cărei flanc stâng era compromis de retragerea vecinei ei, şi-a anulat contraofensiva, care fusese deja oprită de atacul DI 117 germane. Aceasta din urmă fusese întărită atât ca număr de soldaţi, cât şi ca spirit de luptă de sosirea BVW. Potrivit locotenentului-major Erwin Rommel, cei din Württemberg, aşteptându-se la o repetare a campaniei din 1916, erau nerăbdători să se alăture ofensivei ca nu cumva să rateze o străpungere. Prima lor misiune a fost să elibereze coastele sudice şi estice ale muntelui Ungureanu. Sub conducerea pricepută şi agresivă a lui Rommel, trei companii s-au infiltrat de-a lungul văii Oituzului, strecurându-se în spatele primului eşalon românesc. Ameninţată cu încercuirea, DI 7 a evacuat complet culmea Ungureanu în noaptea de 9 spre 10 august. Rujinsky, comandantul diviziei, a ordonat apoi o retragere generală cu scopul de a-şi scurta frontul. Averescu, care era la postul de comandă al Corpului IV, n-a aprobat manevra, dar a acceptat-o ca pe un fapt împlinit.[10]

În două zile, Corpul VIII austriac repurtase o importantă victorie împotriva românilor. Trupele acestora din urmă erau secătuite de puteri şi suferiseră multe pierderi, inclusiv 1 200 de prizonieri. Unul

dintre ei le-a spus anchetatorilor austrieci că „ordinele stricte de a rămâne pe poziţii au dus la pierderi grele... Din compania lui, abia dacă au mai rămas 20 de oameni". Forţele lui Gerok oc upaseră înălţimi importante, Pravila, Ungureanu şi Arşiţa, care marcau prima linie de apărare a românilor. La nord de Oituz, atacatorii ameninţau acum acele creste care reprezentau ultimul obstacol în drumul lor spre valea Trotuşului, în special munţii Cireşoaia şi Coşna. O atmosferă de nelinişte domnea la cartierul general al Corpului IV în seara zilei de 9 august. Era nevoie disperată de întăriri. Dintre cele câteva batalioane care puteau fi trimise rapid pe front, numai Batalionul românesc de Vânători de Munte era apt de luptă. Celelalte erau „regimente de marş" incomplet instruite şi echipate, care includeau oameni recent sosiţi din spitale şi centre de instrucţie.[11] Neglijarea de către Averescu a rezervelor contribuise la apariţia unei grave crize.

Averescu n-a putut face altceva decât să transmită MCG prin telefon o cerere de ajutor. Într-un răspuns formulat în termeni tăioşi, Prezan l-a dojenit pentru că nu s-a îngrijit să-şi creeze o rezervă, „aşa cum se recomanda în toate ordinele de operaţii", şi a repetat ordinul de a crea una. Totuşi, „dată fiind situaţia critică", Prezan i-a trimis Armatei a II-a Divizia 1 Cavalerie şi Brigada de Grăniceri, ambele din rezerva generală a MCG. Lui Averescu i s-a atras atenţia să „restabilească repede şi cu orice preţ" situaţia Corpului IV de Armată. Într-o conversaţie particulară avută cu Duca, Prezan s-a plâns plin de amărăciune de faptul că, la Mărăşti, Averescu a înaintat „mai mult decât era necesar cu scopul de a-şi face singur reclamă" şi astfel „a rărit fără nicio justificare frontul". Prezan avea dreptate în privinţa ultimului aspect, dar nu şi când a afirmat că acest dezechilibru îl invitase pe duşman să atace la Oituz. Comandamentul german şi austro-ungar hotărâse să atace la Oituz cu o săptămână înainte ca trupele lui Averescu să-i înlocuiască pe ruşi în acel sector. Aşa cum s-a precizat mai devreme, slăbiciunea ruşilor a fost cea care a favorizat declanşarea atacului.[12]

Pe 10 august, în timp ce întăririle erau pe drum, tempoul ofensivei lui Gerok a încetinit. Benigni a ordonat Corpului VIII să „se ţină pe urmele" românilor. Acest lucru s-a dovedit a fi dificil. Oamenii lui erau slăbiţi în urma pierderilor suferite şi „foarte obosiţi" din cauza căldurii şi a terenului accidentat. Mai mult, românii cedau acum teren doar „puţin câte puţin, cu contraatacuri puternice", după cum se

exprima arhiducele Josef. În nord, românii s-au retras încet spre est, dinspre muntele Pravila spre coastele muntelui Cireşoaia. La sud, DI 6 şi-a păstrat poziţiile deţinute pe crestele Leşunţului şi lângă Fabrica de Sticlă. În centru, DI 117 a continuat să înainteze spre est dinspre muntele Ungureanu.[13] BVW a condus înaintarea acestei divizii de-a lungul liniei culmilor care duceau la muntele Coşna. Rommel, căruia i se încredinţase o mare parte a batalionului, a condus atacul folosind tactica inducerii în eroare şi a surprinderii care i-a adus ulterior supranumele de Vulpea Deşertului. După ce, în primele ore ale dimineţii, şi-a infiltrat oamenii şi mitralierele chiar la marginea poziţiei principale a inamicului, Rommel a lansat un atac prin surprindere. Românii s-au retras doi kilometri şi au părut a fi în dificultate. Atunci, colonelul Mihail Cezari a adunat Regimentul 16 Infanterie şi a urmat o aprigă luptă corp la corp. Aflat mereu în frunte, Rommel a avut în acea zi două întâlniri cu moartea. „Una dintre ordonanţele mele de front", îşi amintea el, „a tras un glonţ în capul unui român din stânga mea care mă luase la ţintă de la o distanţă de circa 15 metri." Mai târziu, a fost rănit în braţ când s-a trezit brusc în faţa unui grup de români. Rommel povestea că, în timp ce el şi tovarăşii lui alergau pentru a se pune la adăpost, ofiţerul francez care însoţea unitatea română „a strigat întruna «omorâţi-i pe câinii de germani» până când a fost lovit de un glonţ tras de aproape".[14] Românii au rămas pe poziţii vreme de circa două ore, dar, spre sfârşitul zilei, au fost obligaţi să se retragă până la 500 de metri de vârful principal Coşna (cota 789).

ÎNAINTAREA AUSTRIECILOR CONTINUĂ (11-12 AUGUST)

Pe 11 august, ofensiva lui Gerok s-a reluat la intensitate maximă. DI 70 a lui Sorsich şi-a continuat înaintarea pe două coloane spre est, în dauna DI 7. După ce a înfrânt rezistenţa tenace a românilor, o coloană a ocupat muntele Cireşoaia şi a înaintat repede spre valea Trotuşului, la nord de Târgu Ocna. Câteva unităţi româneşti şi postul de comandă al DI 7 s-au retras pe malul estic al râului. Cealaltă coloană, care a atacat de-a lungul râului Slănic, a ajuns într-un punct situat chiar la vest de Târgu Ocna. Oraşul şi principalele căi de comunicaţie ale acestuia erau acum sub tirul inamicului. Populaţia civilă a început să fugă. În scene care aminteau de 1916, coloane de refugiaţi cu căruţe pline până sus cu lucruri personale umpleau

drumurile spre est. În sectorul sudic al frontului, DI 71 a lui Goldbach, care înainta spre Bâtca Carelor, a fost surprinsă de împotrivirea viguroasă a DI 6 române. Luptele aprige au continuat lângă Fabrica de Sticlă până noaptea târziu. DI 6 n-a făcut niciun progres, dar şi-a păstrat poziţiile.[15]

Pe 11 august, DI 117 şi continuat înaintarea pe Coşna, BVW conducând din nou atacul. În ciuda faptului că era rănit, lui Rommel i s-a cerut să conducă şase companii ale batalionului într-un atac pe coastele de vest şi nord-vest. „Noua şi dificila sarcină era foarte interesantă", îşi aminteşte el, „aşa încât am rămas cu echipamentul." Românii îşi creaseră un cerc de avanposturi pentru a nu mai fi luaţi prin surprindere. Cu Rommel dirijându-le personal, patru companii ale BVW s-au infiltrat neobservate în perimetrul românilor, într-un singur şir. La amiază, în timp ce mitralierele executau un foc de acoperire nimicitor, oamenii lui Rommel au luat cu asalt poziţiile defensive româneşti şi au ocupat prima creastă. „Totul a mers cu precizia de ceasornic a unei manevre efectuate pe timp de pace", exulta Rommel. Apoi, românii au contraatacat, iar bătălia pentru controlul asupra vârfului a continuat cu sălbăticie pe tot parcursul zilei. „Pierderile noastre au început să crească într-un ritm alarmant", îşi amintea Rommel. Târziu, românii s-au retras pe coastele răsăritene şi au lăsat vârful Coşna în mâinile duşmanului.[16]

În seara zilei de 11 august, DI 7 se afla într-o situaţie critică. Forţele ei fuseseră alungate de pe vârfurile Cireşoaia şi Coşna. „Trupele sunt reduse la 70-100 de oameni de companie, iar oamenii sunt sleiţi de puteri după patru zile şi patru nopţi de lupte continue", raporta comandamentul acesteia. În condiţiile în care valea Trotuşului şi întregul front al Corpului IV de Armată erau în pericol, Averescu le-a dat o misiune de suflet ofiţerilor superiori ai DC 1 descălecată, formată din două batalioane a 700 de oameni fiecare, ce tocmai mărşăluise 82 de kilometri pentru a întări DI 7, care era foarte slăbită. Oprirea „avalanşei" inamice depindea de ei, a declarat acesta. Ei trebuiau să le spună oamenilor lor că erau „sortiţi să lupte şi să moară pentru patrie". La ora 19:00, cavaleriştii, înfăţişaţi ca manifestând „un entuziasm de nedescris", au atacat de-a lungul coastelor sudice şi estice ale muntelui Coşna. N-au reuşit să recucerească cota 789, dar au oprit înaintarea germanilor. Întâlnind „forţe inamice foarte puternice" care „au atacat în mase compacte dinspre est", batalioanele

bavareze care susţineau BVW au dat înapoi, înregistrând pierderi grele. Chiar temerarul Rommel nu s-a mai gândit să continue coborârea pe coastele estice ale Coşnei în acea zi: „A trebuit să ne mulţumim cu cucerirea vârfului."[17] Criza din 11 august a fost primul moment de cotitură din Bătălia de la Oituz.

În zorii zilei de 12 august, bavarezii, cu forţele extenuate ale lui Rommel jucând un rol secundar, au primit ordinul să ia cu asalt poziţiile româneşti de la est de Coşna. Ei au întâmpinat o puternică rezistenţă, susţinută de focul precis al artileriei care a provocat pierderi grele, inclusiv 300 de răniţi. Agresivul Rommel era înclinat să meargă mai departe cu detaşamentul său, dar i s-a ordonat să se retragă vreo 800 de metri spre o creastă de la sud-vest de Coşna. Sosiseră informaţii că forţele inamice străpunseseră poziţiile DI 70 ungare la nord de valea Slănicului, sporind pericolul încercuirii. Pentru 12 august, Averescu a ordonat Corpului IV să „menţină poziţiile actuale" cu scopul de a se recupera în urma luptelor grele din ziua precedentă. El nu trebuia să participe la acţiuni majore decât „în caz de necesitate imperioasă". Aceasta a apărut atunci când DI 70 ungară a continuat să înainteze spre est, dinspre muntele Cireşoaia spre Trotuş, cu ordinul de a ocupa punctele de trecere a râului şi de a distruge calea ferată. Aripa dreaptă a DI 7, împreună cu Batalionul românesc de Vânători de Munte şi forţele ruseşti din vecinătate, au întâmpinat DI 70 cu un contraatac în urma căruia s-a reuşit ruperea frontului acesteia. Forţele ungare s-au retras în dezordine pe muntele Cireşoaia şi în valea Slănicului. Lovitura principală a fost dată de batalionul montan, care a prins peste 400 de soldaţi inamici. Dacă, pe 12 august, flancul românesc era în pericol să fie dat peste cap, acum era ameninţat flancul Corpului VIII. Gerok a hotărât ca DI 70 să reziste „necondiţionat" pe muntele Cireşoaia.[18]

CONTRAOFENSIVA ROMÂNILOR (13 AUGUST)

Succesul din 12 august l-a încurajat pe Averescu să ordone Corpului IV să treacă la ofensivă pe 13 august şi să recucerească vechile poziţii. Pentru a da mai multă energie conducerii frontului Oituz, el i-a schimbat pe comandanţii corpurilor de armată. Generalul Arthur Văitoianu, care condusese ofensiva reuşită de la Mărăşti, a preluat Corpul IV, Văleanu înlocuindu-l la conducerea Corpului II. Aripa dreaptă a DI 7, ajutată de cinci batalioane ruseşti învecinate, a

continuat înaintarea din ziua precedentă. Slăbita DI 70 ungară n-a putut să îndeplinească ordinul lui Gerok de a rezista, predând muntele Cireşoaia şi ieşirea spre defileul Slănicului. Ruşii, care, potrivit lui Averescu, „luptaseră foarte hotărât" cu o zi înainte, au început bătălia în forţă. După-amiază, când ungurii au contraatacat cu ajutorul unui batalion german, ruşii s-au panicat. Ei s-au retras şi au lăsat un gol de 600 de metri în linia frontului. În condiţiile în care flancul le era descoperit acum, românii au fost siliţi să se retragă şi ei, evacuând încă o dată Cireşoaia.[19]

Pe 13 august, în altă parte, restul DI 7 şi întreaga DC 1 şi-au îndreptat contraofensiva împotriva forţelor germane de pe muntele Coşna. „Coloane româneşti masive au atacat de la sud-est, nord-est şi nord", îşi aminteşte adjutantul BVW. „În pofida pierderilor grele, continuau să vină tot mai mulţi duşmani", se mai spune în raportul de luptă al BVW. „Drumul şi coastele, dar mai ales şanţurile s-au umplut cu cadavrele duşmanilor." Rommel aduce, în amănunte grăitoare şi înfricoşătoare, un tribut tenacităţii şi sacrificiului soldaţilor români:

> Duşmanul arunca în mod repetat forţe noi împotriva liniilor noastre subţiri... După-amiază, bătălia s-a dezlănţuit cu aceeaşi furie... Forţele ostile au luat cu asalt creasta goală într-o mulţime compactă... Mitralierele [noastre] grele trăgeau în ei şi-i secerau ca pe nişte porumbi copţi... În ciuda pierderilor foarte grele, românii au continuat să atace până târziu în noapte... Când zgomotul luptei s-a stins, am auzit vaietele şi tânguirile răniţilor de pe toată întinderea frontului.

Rommel recunoaşte că propriile lui forţe „au suferit şi ele foarte mult". El însuşi s-a simţit „foarte slăbit"; de cinci zile nu-i fusese schimbat bandajul de pe rană şi nu-şi scosese încălţămintea din picioarele umflate.[20] Românii au încheiat ziua stăpâni pe vârful Coşna, dar germanii se apărau cu fermitate pe coastele vestice ale acestuia.

Tot pe 13 august, la sud de râul Oituz, aripa dreaptă a DI 6 a dat repetate asalturi asupra DI 71 în vecinătatea Fabricii de Sticlă. Deşi numai un asalt i-a penetrat poziţiile, Goldbach s-a temut de o încercuire din cauza succesului repurtat de români pe Coşna. El a întrebat comandamentul Corpului VIII dacă divizia lui trebuia şi ea să se retragă. Răspunsul lui Benigni a fost să trimită imediat întăriri. Cu ajutorul lor, austriecii au preîntâmpinat o străpungere din partea

românilor. La sud de Fabrica de Sticlă, aripa stângă a DI 6 a atacat în vecinătatea muntelui Arşiţa cu ajutorul Brigăzii române de Grăniceri. Aceasta, formată din 4 000 de foşti grăniceri, fusese adusă în grabă cu trenul şi camioanele de la Tecuci. După un alt marş de noapte pe distanţa de 20 de kilometri, ei au ajuns pe front la 5 dimineaţa. Când i s-a ordonat să atace imediat, comandantul, colonelul Gheorghe Cantacuzino, a telefonat la cartierul general al DI 6, protestând şi spunând că are nevoie de mai mult timp ca să-şi grupeze trupele, să permită sosirea muniţiei şi să cerceteze sectorul. Averescu, care se găsea la postul de comandă al diviziei, i-a ordonat lui Cantacuzino să atace, altfel pierdea comanda şi era arestat. Cantacuzino a ales să atace. Operaţiunea a fost un dezastru. Brigada s-a supus şi a dat repetate asalturi împotriva unui regiment croat care ocupa o poziţie mai înaltă. Ea a fost ţintuită locului ore întregi în faţa obstacolelor de sârmă de care n-au putut trece. Cu toate acestea, mai târziu în acea zi, Averescu a ordonat ca atacul prost conceput să continue. Nu s-a obţinut nimic, iar brigada a raportat „pierderi colosale" reprezentând 50% din numărul ofiţerilor şi 40% din cel al participanţilor la lupte. Unitatea a trebuit să fie retrasă de pe front. Pe 14 august, întregul Corp IV a adoptat o atitudine defensivă. În urma contraofensivei românilor de pe 13 august, s-a recuperat numai o mică parte din teritoriul pierdut în zilele precedente. Duşmanul a fost însă împins de la marginea văii Trotuşului şi au fost reocupate înălţimile care o dominau. Corpul VIII austriac fusese slăbit serios, iar Averescu a avut timp să regrupeze forţele Armatei a II-a. Rezultatele ar fi putut fi mai decisive dacă operaţiunea ar fi fost amânată până pe 14 august, când toate unităţile participante ar fi fost mai bine pregătite.[21]

Incidentul în care a fost implicată Brigada de Grăniceri a devenit un alt motiv de conflict între MCG şi Averescu. Acesta a dat vina pentru tragedie pe „schimbările bruşte" din alcătuirea armatei sale orchestrate de MCG, care au necesitat „marşuri şi contramarşuri ce au făcut-o să lupte slăbită împotriva duşmanului". Prezan a fost înfuriat de „acuzaţiile" lui Averescu, considerându-le doar o scuză neconvingătoare cu care acesta evita să-şi asume răspunderea. El a respins acuzaţiile într-un răspuns direct şi sarcastic, redactat de Antonescu şi întins pe 15 pagini. Ultimul tocmai primise o scrisoare personală de la un ofiţer de stat major al MCG care era în vizită pe front. Ea critica tacticile lui Averescu şi cuprindea o versiune a incidentului

relatată de colonelul Cantacuzino. Pe lângă învinuirile aduse lui Averescu pentru pierderile suferite de brigadă, Prezan a inclus o critică detaliată a strategiei acestuia: organizarea „liniară" a frontului, care „făcea mereu imposibilă formarea unor rezerve"; întârzierea cu care a scurtat frontul şi a retras o divizie; introducerea în luptă a unor regimente de marş nepregătite; faptul că n-a prevăzut atacul lui Gerok. Prezan încheia cu o acuzaţie drastică: faptul că Averescu n-a creat o rezervă a obligat MCG să îndrepte spre Armata a II-a unităţi care ar fi putut fi folosite într-o ofensivă a Armatei I: „S-a pierdut un prilej de a-l înfrânge pe duşman atât la Mărăşeşti, cât şi la Oituz."[22] Este probabil adevărat că, dacă Averescu şi-ar fi distribuit cum trebuia forţele, ofensiva lui Gerok ar fi putut fi oprită mai devreme. Este însă improbabil ca rezervele trimise Armatei a II-a să fi putut influenţa substanţial operaţiunile Armatei I de pe frontul de la Mărăşeşti.

Între 14 şi 18 august, a intervenit o pauză în bătălia de la Oituz, când ambele tabere s-au odihnit, şi-au completat efectivele şi şi-au regrupat forţele. Ea a coincis cu o acalmie similară apărută pe frontul de la Mărăşeşti, timp în care Armata a IX-a germană a pregătit o nouă ofensivă, iar forţele ruso-române au trecut printr-o „criză de comandament". Anunţata intenţie a lui Ragoza de a se retrage pe frontul respectiv l-a determinat pe Averescu să ordone Corpului II să evacueze depresiunea Soveja şi să se retragă pe o linie care se întindea de la muntele Slatina în nord până la Ireşti în sud. Retragerea de circa zece kilometri s-a produs în noaptea de 13 spre 14 august. Strădania inginerilor de a bloca drumurile şi de a distruge podurile nu a împiedicat DI 218 germană să ajungă la Soveja în seara următoare. La nord, unităţi austriece au reocupat muntele Zboina Neagră şi s-au apropiat de muntele Războiul. În numai câteva ore, a fost cedat jumătate din terenul câştigat în urma Bătăliei de la Mărăşti. În acelaşi timp, executând un ordin direct al MCG, Averescu a retras de pe front DI 1 şi a trecut-o în rezervă.[23]

ULTIMA OFENSIVĂ A GRUPULUI GEROK (19-22 AUGUST)

Între timp, comandamentele austro-ungare şi germane au căzut de acord ca, din 19 august, să reia ofensivele, cu atacuri simultane la Oituz şi ale Armatei a IX-a la Mărăşeşti. Obiectivul principal al Corpului VIII austriac era să-i alunge pe români încă o dată de pe muntele Coşna şi să ajungă la Trotuş în număr mare. Odată realizat

acest lucru, arhiducele Josef avea mari speranțe că Gerok putea trece râul. Apoi, continuând spre Siret, forțele lui puteau forma un scut care să înlesnească trecerea râului de către Armata a IX-a în aval.[24] În cazul ofensivei din 19 august, strategia lui Benigni a fost dictată de artileria grea limitată. DI 70 și DI 71 aveau să atace dimineața cu sprijinul tunurilor mari. DI 117 avea să aștepte până după-amiază, când artileria putea fi îndreptată spre Coșna. Pe 19 august, la ora 7:30, DI 71 a început ofensiva între Grozești și Fabrica de Sticlă. Ea a reușit să împingă înapoi DI 6 până când artileria grea a fost transferată pentru a susține DI 117. În acel moment, în urma unui contraatac, românii au recâștigat o parte a terenului pierdut. „Atacul n-a reușit", se explica în raportul de luptă al DI 71, „din cauza rezistenței îndârjite a dușmanului." La celălalt capăt al frontului, DI 70 a reușit să-i împingă pe români și câteva unități rusești înapoi pe muntele Cireșoaia și în satul Slănic. Acolo, unități ale DI 7 și Batalionul românesc de Vânători de Munte i-au oprit pe unguri.[25]

BVW a jucat iarăși un rol principal în noua încercare de recucerire a culmii Coșna. Datorită experienței și succesului din trecut, lui Rommel i s-a cerut să organizeze atacul. Netinând seama de dureroasa-i rană, el s-a ocupat tot timpul de coordonarea artileriei într-o nouă tentativă de a sparge frontul prin asalt. La ora 11:00, artileria grea germană transferată din sud a început să arunce o ploaie de explozibili asupra pozițiilor DC 1 române. „Obuzele de 210 mm și 305 mm aruncau în aer gheizere de pământ, iar tufele aterizau împroșcând țărână", povestește în mod sugestiv Rommel. „Unele dintre craterele acestora puteau adăposti cu ușurință o întreagă companie." Așa cum fusese stabilit, tirul de artilerie a încetat pe o porțiune îngustă. Forțele lui Rommel au pornit prin fum, pâclă și o ploaie de grenade și obuze, atacându-i pe apărătorii români în tranșeele lor. Deși covârșiți, aceștia din urmă au ripostat. Un căpitan român de cavalerie l-a ucis pe conducătorul atacului lui Rommel împușcându-l cu pistolul în cap. În șocul și confuzia provocate de luptă, căpitanul și mulți alți români au fost făcuți prizonieri.[26]

Pentru a remedia situația, Văitoianu a ordonat DC 1 să „reziste cu orice preț acolo unde vă găsiți" și a cerut DI 7 să trimită ajutoare. Atacată ea însăși puternic, DI 7 n-a putut să răspundă. Pentru DC 1,

singura variantă a fost să se retragă de pe vârful Coşna pe poziţii secundare de pe coastele estice. Retragerea s-a transformat în fugă dezordonată, cu Rommel şi oamenii lui în spate. „Alergam la vale cât ne ţineau picioarele", îşi amintea Rommel. „Mulţi români morţi şi răniţi zăceau peste tot în jurul nostru." Patru sute de români au fost luaţi prizonieri în acea zi. Aşteptând ca rezervele să-i ajute să continue străpungerea, detaşamentul lui Rommel a făcut o pauză pe un loc înalt de unde se vedea valea Trotuşului, „iar foarte aproape, la două mile distanţă, era Târgu Ocna". „Oraşul însuşi era sub tirul artileriei grele şi puteam vedea coloane nesfârşite de vehicule oprite lângă trenuri la fel de lungi în gară. Am fi putut ajunge în oraş în treizeci de minute", adaugă Rommel. Rezervele pe care le aştepta el n-au mai sosit. În plus, în altă parte a Coşnei, alte unităţi române au rezistat cu îndârjire pe poziţii şi chiar au contraatacat. Era prea riscant pentru Rommel să meargă imediat mai departe. Dezamăgit, s-a resemnat cu gândul că trebuia să aştepte până a doua zi ca să ducă la sfârşit străpungerea frontului.[27]

Pentru români, era imperios să oprească înaintarea germanilor. Pe 20 august, pentru a veni în ajutorul DC 1, care avea efectivul diminuat, Văitoianu a format un detaşament special de atac, din care făcea parte şi un regiment din Divizia 1 Infanterie, ce sosea în acel moment dinspre sud. Detaşamentul a fost înzestrat cu noi piese de artilerie, iar colonelul Ioan Manolescu, şeful statului major al Corpului IV, a preluat personal conducerea atacului. Acesta s-a concentrat asupra cotei 703, cu intenţia de a încercui poziţia ocupată de inamic în vârf, la cota 789. Când a început să tragă artileria română, lui Rommel i-a devenit limpede că duşmanul pregătea un atac important. „Era timpul să trecem în defensivă", a conchis el. Adăpostindu-se repede, BVW a fost în măsură să respingă uşor primul atac al românilor. Dar, aşa cum îşi aminteşte Rommel, „bătălia creştea în violenţă de la oră la oră, iar, pe parcursul zilei, duşmanul a lansat cel puţin 20 de atacuri împotriva noastră". Tirul mortal al mitralierelor oprea fiecare atac al românilor la un kilometru distanţă de cota 789. În noaptea de 20 spre 21 august, BVW şi un batalion bavarez au lansat şase contraatacuri. Toate au fost respinse. Pierderile ambelor tabere au fost grele. Una dintre acestea a fost Rommel însuşi. Epuizat de luptă şi cu febră mare din cauza rănii, el se limitase să dea ordine în timp

ce stătea întins. În seara respectivă, el a renunţat la comandă şi a părăsit Coşna.[28]

Deşi 20 august a marcat sfârşitul ofensivei germane şi austro-ungare de la Oituz, românii şi-au continuat contraofensiva încă două zile cu multă înverşunare. „Duşmanul încearcă din nou să recucerească Coşna cu orice mijloace", se spune în raportul de luptă al BVW din 21 august. „Atacurile urmează acum unul după altul. Românii se aruncă iar şi iar cu îndârjire asupra liniilor noastre... Toate atacurile au fost respinse, majoritatea în urma unor aprige lupte corp la corp... Între cele două poziţii, s-au adunat cadavrele românilor morţi." Pe 22 august: „Românii s-au avântat înainte în rânduri compacte peste trupurile morţilor lor şi n-au putut fi respinşi decât după lupte îndârjite corp la corp. Unitatea este aproape de limita puterilor, în vreme ce duşmanul trimite mereu trupe proaspete de la Târgu Ocna." Aceste ultime două zile de lupte intense şi confruntări sângeroase de pe frontul de la Oituz n-au adus o schimbare apreciabilă a situaţiei frontului. Acesta trecea acum prin muntele Cireşoaia, muntele Coşna, satul Grozeşti şi muntele Sticlărie, până la Măgura Caşinului. Forţele germane şi austro-ungare controlau vârfurile, iar românii, coastele răsăritene.[29] La fel ca în Bătălia de la Mărăşeşti, niciuna dintre tabere nu avea forţa necesară obţinerii unei victorii definitive. După două săptămâni de luptă (8-22 august), pierderile Corpului IV român totalizau circa 1 850 de morţi, 5 000 de răniţi şi 5 700 de dispăruţi. Deşi cifrele privitoare la pierderile germane şi austro-ungare sunt incomplete, numai pentru DI 70 acestea s-au ridicat la circa 1 700. Pentru BVW, „bătălia pentru muntele Coşna şi-a luat un bir teribil de la soldaţii tineri", se lamenta Rommel. „Am pierdut 500 de oameni în două săptămâni şi 60 de vânători de munte viteji zac în pământul românesc." Pentru aceste pierderi, capturarea a 1 150 de români de către BVW a fost o slabă compensaţie.[30]

EPILOG: BĂTĂLIA DE LA CIREŞOAIA (9-10 SEPTEMBRIE)

Comandamentul german şi austro-ungar a dat puţină atenţie unei alte ofensive a lui Gerok desfăşurate în coordonare cu ultima încercare a Armatei a IX-a de a cuceri Muncelu pe 28 august, care s-a dovedit imposibilă. Ordinul din 24 august emis de OHL, prin care se anunţa transferul iminent în Italia al Corpului Alpin, se referea şi la BVW. Acest lucru, la care s-a adăugat retragerea a două regimente de

cavalerie în regiunea Soveja, a redus cu o treime efectivul Corpului VIII. Arhiducele Josef, alarmat, i s-a plâns lui Mackensen că pasul Oituz era „în pericol". Dându-şi seama de slăbiciunea inamicului, Averescu şi-a dorit şi mai mult să lanseze o nouă ofensivă. Ca punct de atac, el a ales muntele Cireşoaia. De pe înălţimile acestuia, tunurile duşmanului băteau încă până la Târgu Ocna, paralizând comunicaţiile din valea Trotuşului. De asemenea, dacă era luată Cireşoaia, Coşna putea fi încercuită, stabilindu-se o bază pentru viitoare operaţii. Încă din 21 august, Averescu a iniţiat discuţii cu Ragoza şi Şcerbacev în privinţa unei operaţiuni comune ruso-române. Pe 1 septembrie, el şi Ragoza au conceput un plan. Muntele Cireşoaia avea să fie atacat de la nord de DI 49 rusă şi de la est şi sud de Batalionul românesc de Vânători de Munte şi DI 1 română, sosită de curând. DI 6 şi DI 7 trebuiau să ţină pe loc duşmanul din faţa lor, ultima urmând DI 1 dacă putea să înainteze. Programat iniţial pentru 7 septembrie, atacul a fost amânat cu două zile la insistenţele ruşilor. Regele Ferdinand şi Averescu au fost amândoi prezenţi pe 9 septembrie la postul de comandă al Corpului IV pentru a asista la atac.[31]

Desfăşurarea ofensivei s-a caracterizat prin neşansă. În noaptea dinainte, un dezertor român a dezvăluit unde şi când va avea loc atacul. Imediat, duşmanul a făcut corecţii: DI 225 germană, aflată în vecinătate, a trimis rezerve la Cireşoaia, tenacele RI 82 secuiesc a fost trimis în nord, la Coşna, iar cele două regimente de cavalerie au fost retrase din depresiunea Soveja. Dezvăluirile făcute de dezertor au permis de asemenea artileriei austro-ungare şi germane să bombardeze şi să şocheze trupele române de asalt chiar înainte ca ele să atace. Mai gravă şi mai tragică a fost incapacitatea artileriei române de a crea breşe în obstacolele din sârmă ghimpată. Oprită în faţa acestor bariere, DI 1 română a fost lovită cu grenade şi gloanţe trase de puşti şi mitraliere. S-a înaintat puţin sau chiar deloc, iar pierderile au fost deosebit de grele. Unităţile DI 7 care au cooperat au păţit la fel. În prima zi, pierderile celor două divizii au depăşit 500 de oameni. La nord de Cireşoaia, ruşii, având în frunte un „batalion al morţii", au făcut mici progrese, dar au fost repede aruncaţi înapoi, pierzându-şi dorinţa de a mai ataca. La sud de Cireşoaia, secuii şi un regiment bosniac au respins o încercare a românilor de a înainta pe Coşna. Averescu a ordonat ca ofensiva să continue pe 10 septembrie, dar Văitoianu a pus în mod înţelept condiţia ca atacurile infanteriei să nu

fie reluate până „nu se fac efectiv breşe în plase [de sârmă]". Drept urmare, forţele române şi-au limitat acţiunile de pe 10 septembrie la tiruri de artilerie în timp ce se luptau să rezolve problema. În noaptea de 10 spre 11 septembrie, câteva grupe de ingineri din DI 1 au fost trimise cu foarfece de sârmă. Ei au reuşit să facă doar o deschidere de circa 20 de metri. Când infanteria a atacat în dimineaţa următoare, primul val a reuşit să treacă prin deschizătură. Apoi însă, oamenii au întâlnit alte obstacole şi mitralierele duşmanului. Practic toţi au fost fie ucişi, fie răniţi. Încercările următoare de pătrundere au fost respinse de nimicitoarea putere de foc a inamicului. În cursul serii, comandantul DI 1 a raportat că alte atacuri „nu au nicio şansă de reuşită" dacă nu sunt pregătite îndeajuns cu ajutorul artileriei. Ragoza a fost de aceeaşi părere şi a ordonat trupelor ruse să înceteze atacul. Atunci, Averescu a acceptat ca şi încercările românilor să înceteze. După aceea, singurele acţiuni întreprinse în sectorul Oituz au constat în tentative locale de rectificare a frontului. Ultima încercare de cucerire a Cireşoaiei a fost un eşec inutil şi costisitor. Pierderile suferite de români în două zile au depăşit 1 200 de morţi, răniţi şi dispăruţi.[32]

CONCLUZII CU PRIVIRE LA BĂTĂLIILE DIN 1917

Pentru comandamentul german şi austro-ungar, îndeosebi pentru arhiducele Josef, Bătălia de la Oituz a fost, la fel cu cea de la Mărăşeşti, o amară dezamăgire. S-a înaintat, este adevărat, între doi şi şase kilometri pe un front de 18-20 de kilometri. Aici au intrat munţii Cireşoaia şi Coşna, de unde valea Trotuşului a fost supusă unui tir ostil. Artileria inamică n-a reuşit însă niciodată să împiedice în totalitate circulaţia pe şoseaua şi calea ferată spre Târgu Ocna. Corpul VIII austriac lupta acum pe un front mai mare ca înainte. Înaintarea grupului Gerok l-a silit totuşi pe Averescu să se retragă din depresiunea Soveja, dar acesta n-a reuşit să spargă frontul românesc, să treacă Trotuşul şi să încercuiască armatele ruso-române de la vest de Siret. Această posibilă catastrofă a fost evitată de hotărârea comandamentului român de a rezista cu orice preţ şi a soldaţilor români de a plăti acel preţ. Analizele făcute după bătălie de austrieci subliniau „dispreţul faţă de moarte" şi „statornicia" demonstrată „în repetate rânduri" de soldaţii români în luptele corp la corp desfăşurate în timpul Bătăliei de la Oituz. Ofensiva Grupului Gerok avea şansa să

reuşească numai dacă se realiza o străpungere în primele două zile. Corpul VIII nu avea rezerve pentru o campanie de durată, iar întăriri importante n-au sosit atunci când a fost nevoie. Oamenii pierduţi în luptă n-au putut fi înlocuiţi. Unităţi esenţiale ca RI 82 secuiesc au ajuns să fie „mult diminuate". Oare rezultatul bătăliei ar fi fost altul dacă, aşa cum „recomanda urgent" şeful de operaţii al lui Ludendorff, maiorul Wilhelm Wetzell, Corpul Alpin ar fi fost trimis iniţial la Oituz, nu la Putna? Istoria germană oficială susţine că nu.[33] Succesul mai micului Batalion de Vânători de Munte din Württemberg arată însă că Corpul Alpin ar fi putut fi folosit mai bine pe frontul muntos de la Oituz decât pe terenul mult mai accesibil de la nord-vest de Mărăşeşti.

Ofensivele germane şi austro-ungare de la Mărăşeşti şi Oituz, lansate cu mari speranţe, au avut un succes tactic limitat, dar, din punct de vedere strategic, au fost un eşec. Armatele ruso-române n-au fost înfrânte, iar Moldova n-a fost ocupată. Comandanţii austro-ungari şi germani au recunoscut că aceste obiective n-au fost îndeplinite din cauza neaşteptatei rezistenţe a inamicului. Ei anticipaseră că vor întâlni fie divizii ruseşti ineficiente din cauza propagandei revoluţionare, fie forţe româneşti slab pregătite. În schimb, au întâlnit unităţi ruseşti dornice să lupte şi divizii româneşti reorganizate şi reînarmate, cu soldaţi disciplinaţi şi hotărâţi să-şi apere patria. Aprecierea greşită a adversarilor i-a făcut pe comandanţii germani şi austro-ungari să desfăşoare operaţii fără a avea rezerve adecvate, fapt ce le-a periclitat şansele de reuşită, care se legau de o străpungere rapidă. Această perspectivă a fost compromisă şi mai mult de începerea ofensivelor înainte de sosirea unor unităţi importante, cum ar fi Corpul Alpin şi Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg. După ce au absorbit şocul iniţial, forţele ruso-române au reuşit să reziste pe linii succesive de apărare, ceea ce a necesitat repetate asalturi violente. Acestea i-au sleit de puteri pe atacatori şi au creat artileriei proprii probleme de reaprovizionare. Deşi ofensivele germane şi austro-ungare de la Mărăşeşti şi Oituz au fost plănuite în aşa fel încât să fie complementare, în practică ele au avut o mică influenţă una asupra alteia. Acelaşi lucru se poate spune despre efortul defensiv ruso-român, chiar dacă acesta s-a desfăşurat pe linii interioare cu fronturi situate la o distanţă de sub 50 de kilometri unul

de altul. În ciuda greşelilor şi neajunsurilor, acest efort a fost suficient pentru a dejuca intenţia inamicului de a sparge frontul şi a scoate România din război. Ultimul lucru s-a produs numai pe măsură ce s-au manifestat urmările Revoluţiei Bolşevice. Între timp, vreme de peste şase luni, Puterile Centrale nu s-au putut bucura de roadele victoriei: accesul la grânarele Ucrainei şi libertatea de a realiza transferuri masive de trupe pe alte fronturi. În plus, atrăgând şi implicând în luptă trupe inamice suplimentare în vara lui 1917, românii şi-au ajutat aliaţii care luptau pe Frontul de Vest şi pe cel italian. Frontul românesc a fost unul dintre puţinele episoade favorabile dintre toate operaţiunile militare ale Antantei din acel an.[34]

Deşi bătăliile de pe frontul românesc din 1917 au avut urmări importante pentru Marile Puteri, trebuie să recunoaştem că ele nu reprezintă decât un mic capitol din întreaga epopee a războiului. Pentru români însă, aceste bătălii au fost un moment definitoriu al existenţei naţiunii lor. O victorie a duşmanului ar fi obligat guvernul şi armata română să capituleze sau să se retragă în Rusia revoluționară. Consecințele politice şi militare ale unei asemenea acțiuni ar fi fost dezastruoase. În ambele cazuri, Mackensen plănuia să inițieze de la Bucureşti o lovitură de stat, condusă de conservatorul Petru Carp, menită să răstoarne dinastia şi Constituţia, apoi să alieze România cu Puterile Centrale. „Eşecul ofensivei", scria, pe 29 august, reprezentantul diplomatic austriac la Bucureşti, „a discreditat... acțiunea politică a lui Carp, din moment ce... cucerirea Moldovei a reprezentat nu doar supoziţia intrinsecă a programului lui Carp, ci... fusese anunțată ca punct de pornire pentru debutul acestuia".[35]

Admirabila comportare a armatei române a jucat un rol crucial şi în convingerea Antantei de a-şi respecta promisiunile făcute prin tratatul din 1916. După ce armata ei şi-a demonstrat slăbiciunea în 1916, Aliaţii se gândeau în mod serios să nu mai susțină obiectivele de război ale României. O altă înfrângere ar fi putut tranşa problema. După cum s-a dovedit, izbânzile şi eroismul de pe câmpul de luptă din 1917 au ajutat România să-şi recapete respectul şi credibilitatea în faţa Antantei. Mai mult, această armată, trecută prin focul de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, avea să ocupe ulterior Basarabia, Bucovina şi Transilvania, creând astfel România Mare. Renumele dobândit de armata ei a fost determinant pentru rolul important acordat

după război României de Aliaţi în cadrul cordonului sanitar creat împotriva bolşevismului şi în sistemul francez de alianţe din Europa Răsăriteană.[36]

Mai puţin palpabil, dar nu mai puţin important a fost impactul pe care succesul armatei l-a avut asupra mentalităţii colective a românilor. Soldaţii proveniţi din rândurile ţărănimii „au înţeles că soarta ţării lor depindea de hotărârea şi spiritul lor de sacrificiu, că erau o forţă de care trebuia să se ţină seama. Întorcându-se acasă, ei au adus în sate un spirit nou, care a schimbat starea sufletească a întregii ţărănimi". Acest curent a fost catalizatorul schimbării economice, sociale şi politice. Capacitatea armatei de a rămâne ferm pe poziţie în 1917, împotriva unor duşmani altădată temuţi şi respectaţi, le-a îmbunătăţit românilor părerea despre ei înşişi şi le-a sporit încrederea în forţele proprii. „Ruşinea provocată de campania din 1916 a fost spălată."[37] În perioada interbelică, memoria bătăliilor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz a fost omagiată, în termeni eroici, în literatura, arta şi scrierile istorice româneşti. Istoria în trei volume uşor de citit, înflăcărată, scrisă de Constantin Kiriţescu, care a înfăţişat în culori vii atât agonia, cât şi extazul războiului, a captivat şi a inspirat o generaţie întreagă de tineri români. Chiar şi astăzi, după multe decenii, evenimentele petrecute în 1917 pe câmpurile de luptă ale Moldovei şi urmările care le-au însoţit au o influenţă importantă asupra naţionalismului românesc modern.[38]

15

Între război şi pace (septembrie 1917 – ianuarie 1918)

Bătăliile de la Mărăşeşti şi Oituz au marcat sfârşitul operaţiunilor ofensive de pe frontul românesc. O propunere făcută de Seeckt şi arhiducele Josef privind o nouă încercare de a cuceri Moldova a fost respinsă de Ludendorff şi Arz. Atenţia lor era concentrată acum asupra Franţei şi Italiei. O cerere a Antantei cu privire la un atac ruso-român care să-i ajute pe italienii aflaţi în criză la Caparetto a fost primită cu indiferenţă de Şcerbacev şi Prezan. Berthelot a respins-o cu hotărâre: doar pentru a menţine frontul era nevoie de „un miracol al echilibrului".[1] Prin urmare, ambele părţi au rămas pe poziţii în timpul iernii. Forţele ruso-române s-au regrupat. Unităţile Armatei a IV-a ruse aflate între cele două armate româneşti au fost retrase, astfel că românii aveau un front continuu de 120 de kilometri, care se întindea de la valea Uzului în nord spre sud până la Iveşti, apoi spre sud-est până la Suraia, pe Siret. Linia frontului era ocupată de zece divizii româneşti de infanterie şi una de cavalerie, cinci divizii de infanterie şi una de cavalerie fiind ţinute în rezervă. Cele care avuseseră de suferit în urma luptelor grele din timpul verii erau completate şi refăcute sub supravegherea MMF. Românii erau flancaţi la nord de armatele a IV-a şi a IX-a ruse, iar la sud de Armata a VI-a. Acestea, împreună cu Armata a VIII-a din Bucovina, totalizau 59 de divizii de infanterie şi opt divizii de cavalerie. Unităţile lor aveau însă efectivele incomplete, iar disciplina le era subminată de pacifism şi indisciplina revoluţionară. În ceea ce le priveşte, Puterile Centrale au continuat să transfere trupe pe alte fronturi. Pe lângă Corpul Alpin, Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg şi DI 13 austriacă, menţionate mai înainte, alte şase mari unităţi au plecat în perioada septembrie-noiembrie 1917. În locul lor, au fost trimise doar o divizie germană şi două divizii austro-ungare, slăbite din cauza luptelor.

Prin urmare, pe hârtie, Puterile Centrale erau depăşite cu mult din punct de vedere numeric, raportul diviziilor de infanterie fiind de 2 la 1. Dată fiind starea diviziilor ruseşti, care nu erau capabile de acţiuni ofensive şi a căror capacitate de apărare era tot mai îndoielnică, pe frontul românesc exista un echilibru aproximativ de forţe.[2]

ÎN SPATELE FRONTULUI: RĂZBOIUL PROPAGANDISTIC

Încetarea luptelor a permis Puterilor Centrale să se îndrepte asupra armatei române cu o campanie propagandistică ce se dovedise foarte eficientă în cazul armatei ruse. Armata I austro-ungară a înfiinţat pe front patru noi centre de propagandă pe lângă cele 12 deja existente. Unul dintre scopurile acestor centre şi ale celor similare ale Armatei a IX-a germane era să distribuie materiale tipărite. Aici intrau ziare şi periodice de la Bucureşti, inclusiv *Gazeta Bucureştilor*, *Lumina* şi *Săptămâna ilustrată*. Acolo unde era cu putinţă, acestea erau înmânate direct soldaţilor români, aruncate peste linii sau puse în locuri prestabilite în zona neutră.[3] Erau de asemenea distribuite manifeste care încurajau dezertările. Unul, semnat „Patrioţi români din teritoriul ocupat", cuprindea o ofertă specială făcută soldaţilor născuţi în Valahia, care formau majoritatea armatei române. Dezertorii, nu însă şi prizonierii de război, nu erau trimişi la închisoare, ci se întorceau imediat la casele şi treburile lor. El se încheia cu un apel de suflet: „Veniţi acasă, soţiile şi copiii, părinţii şi pământul natal vă aşteaptă cu braţele deschise." Fotografii ale dezertorilor care au acceptat oferta au fost apoi publicate în *Săptămâna ilustrată*.[4]

Serviciile de spionaj austro-ungare şi germane au raportat că numărul dezertărilor a crescut în septembrie. Motivele cel mai des menţionate în cursul interogatoriilor erau traiul prost, purtarea grosolană a ofiţerilor şi sila de război. Câţiva s-au referit şi la oferta de repatriere. Fotografiile celor întorşi, apărute în *Săptămâna ilustrată*, „au produs o impresie deosebită", conchidea o evaluare a austriecilor. „Din ceea ce ştiu eu", relata un alt analist, „majoritatea dezertorilor provin din unităţi surogat."[5] Datele concrete cu privire la numărul efectiv al dezertorilor sunt fragmentare. Grupul Gerok, care avea în faţă Armata a II-a română, a raportat, în perioada 1-25 septembrie, un număr de 111 dezertări. Armata a IX-a a lui Mackensen, aflată vizavi de Armata I română, a numărat 84 de dezertări în a doua săptămână

a lui septembrie, 23 în perioada 19-21 septembrie şi 30 în perioada 18-24 septembrie. Datele sunt insuficiente pentru a trage o concluzie fermă, dar dacă cifrele ar fi extrapolate şi comparate apoi cu numărul soldaţilor, s-ar constata că rata dezertărilor din armata română în toamna lui 1917 n-a fost mare. Rapoartele întocmite pentru fiecare divizie în parte de ofiţerii de legătură francezi calificau moralul de la „bun" la „excelent" şi nu lăsau să se înțeleagă că dezertările reprezentau o problemă gravă.[6]

Potrivit serviciilor inamice, incapacitatea de a instiga dezertări în masă din armata română s-a datorat „contramăsurilor severe [care] fac foarte dificilă, adeseori imposibilă dezertarea". Dezertorii susţineau că oamenii erau urmăriţi îndeaproape de ofiţerii lor; scoaterea centurii cu pistol de la brâu trezea suspiciuni. Se pare că oamenilor li se ofereau bani ca să trădeze planurile camarazilor lor. Generalul Petala (CA I) le-a ordonat propriilor ofiţeri să „vorbească zilnic cu soldaţii de pe linia frontului", lăudându-i pentru cele înfăptuite la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz şi promiţându-le că, „în cursul anului următor, suferinţa noastră se va sfârşi... România va îngloba teritoriu din Austro-Ungaria." Petala a mai dat şi un drastic avertisment: „Trădătorii trebuie judecaţi şi condamnaţi la moarte... Pe de altă parte, luptătorii credincioşi, fie ei în viaţă sau căzuţi pe câmpul de luptă... vor fi acoperiţi cu glorie... Trădătorii, dimpotrivă, vor îngrămădi ruşinea asupra numelui lor, plătind pentru păcatul lor."[7]

Deşi se pare că au dezertat relativ puţini soldaţi români, mulţi, inclusiv ofiţeri, au fraternizat. Un alt rol al centrelor de propagandă ale inamicului era să trimită, de cealaltă parte a frontului, agenţi, numiţi „negociatori", care vorbeau româneşte. Aceştia au raportat că au intrat în legătură practic cu toate diviziile româneşti de pe front. CA IV (Armata a II-a) a fost caracterizată drept „foarte accesibilă"; ziarele circulau „peste tot" şi erau „citite cu aviditate". În DI 12, „soldaţii au primit ziare, şnaps şi fotografii... un ofiţer român a cumpărat un ceas". În aceeaşi divizie, „un român... a venit pentru o scurtă discuţie şi mi-a dat o scrisoare prietenească şi corespondenţă pentru rudele din zona ocupată". Traficul de scrisori a început la scurt timp în ambele direcţii. Potrivit unui raport austriac, pe 19 septembrie, un locotenent-colonel din DI 12 „l-a ascultat cu atenţie pe negociatorul nostru şi a notat nişte lucruri... Intenţiona să le discute cu ofiţerii comandanţi ai DI 12 fără ştiinţa ofiţerului

francez ataşat diviziei". La plecarea negociatorului, gărzile avanpostului românesc au salutat, iar comandantul lor a strigat în germană „*Hoch Deutschland*". După cinci zile, un sergent român a expediat o scrisoare: „Înaltul comandament al regimentului şi diviziei n-a vrut să negocieze şi nu s-a mai primit nimic." În unele unităţi, soldaţii au continuat să accepte materiale de propagandă: „Diviziile româneşti de infanterie 6, 7 şi 8 ridică ziarele noastre din aproape orice loc", se afirma într-un raport al inamicului. De asemenea, în cursul lunilor octombrie şi noiembrie, negociatorii inamici au raportat că discuţiile au fost refuzate, iar patrulele de propagandă au fost întâmpinate cu focuri de armă în timp ce distribuiau materiale. În apropiere de Măgura Caşinului, un ofiţer român a aruncat un bilet în care era scris că „mai multă propagandă este inutilă". „Românii par a reuşi să contracareze propaganda... punând mâna pe foile noastre volante", se plângea autorul austriac al unui raport.[8]

La sfârşitul lui octombrie, românii au început ei înşişi o campanie de propagandă, reflectată în extrase din rapoarte ale serviciilor austriece de informaţii. Un soldat din DI 12 „a lăsat material românesc de contrapropagandă în cursul unei conversaţii". În el, se atrăgea atenţia asupra iminentei sosiri a trupelor americane în Franţa, a unei înfrângeri a germanilor la Riga şi a pericolului înfometării Puterilor Centrale. „Lângă Varniţa, românii au pus o placardă pe care era scris că nu putem să câştigăm războiul." Altundeva, a apărut o altă placardă cu „informaţii exagerate despre bătălia de la Cambrai, reînvierea italienilor şi succesul repurtat de englezi în Palestina". La mijlocul lui noiembrie, DI 3 română „a dat jos placardele puse de noi noaptea şi a lipit peste ele o nouă inscripţie: «Numai minciuni. În Germania, revoluţie.»" La sfârşitul lui noiembrie, şi-a făcut apariţia în liniile austro-ungare şi germane *Kriegswoche*, un săptămânal de patru pagini în limba germană. Conţinea ştiri de pe toate câmpurile de luptă, precum şi informaţii cu privire la problemele militare şi politico-economice ale Puterilor Centrale, inclusiv despre moralul în declin al armatei germane, demonstraţiile pentru pace de la Berlin şi scăderea valorii mărcii germane. Era o propagandă neagresivă, ale cărei argumente chibzuite erau menite să submineze subtil moralul germanilor şi austriecilor. Distribuţia acestor materiale a continuat, spre marea nemulţumire a comandamentelor austriac şi german, până la tratativele de pace din martie 1918.[9]

O inițiativă propagandistică originală a românilor a fost apelul adresat românilor transilvăneni care serveau în armata habsburgică de a dezerta și a urma exemplul legiunii transilvănene. Câteva batalioane ale acesteia din urmă, recrutate din rândul a peste 100 000 de români transilvăneni aflați în lagărele de prizonieri din Rusia, sosiseră deja în Moldova. În toamna lui 1917, serviciile austriece de informații descoperiseră pe front foi volante semnate de „voluntari transilvăneni și bucovineni din armata română". În ele se vorbea despre păcatele din trecut ale ungurilor, cerând „moarte germanilor și ungurilor. Ei sunt dușmanii și tiranii noștri". Pentru că, intenționat, puțini români transilvăneni erau puși să lupte împotriva armatei române, cititorilor li se spunea: „Predați-vă rușilor... [Ei] vă vor trimite în România, unde veți lupta sub regele român." Numărul celor care au răspuns acestui mesaj nu este cunoscut, dar apelul în sine și de la sine a produs îngrijorare comandamentului habsburg.[10]

ARMISTIȚIUL DE LA FOCȘANI

Pe tot parcursul toamnei lui 1917, starea armatei române le-a dat liderilor Antantei motive de a fi optimiști. Diviziile sleite de puteri ale acesteia au fost completate și reinstruite. Ofițerii francezi apreciau în continuare că moralul soldaților era ridicat. Berthelot nu avea rezerve în privința capacității lor de luptă. Analiștii inamici erau de aceeași părere. Soldații români erau „sub stăpânirea ofițerilor... Deocamdată, disciplina n-a avut de suferit". Capacitatea de luptă a armatei române a fost refăcută „datorită autorității ofițerilor, instruirii și armamentului îmbunătățit, precum și rezervelor funcționale".[11] În schimb, armatele rusești erau cuprinse cu repeziciune de anarhie. Rezervele care soseau pe front, în special ofițerii tineri, veneau cu idei mai radicale. Influența bolșevică, pacifismul și purtarea necuviincioasă au sporit. Rapoartele generalului Șcerbacev și ale ofițerilor de legătură francezi și români, precum și ale serviciilor de informații inamice conțineau aceleași detalii: „o sete arzătoare de pace"; ofițeri intimidați, cărora nu li se mai dădea ascultare; șovăiala cu care se lucra la fortificații; împotrivirea față de trimiterea în linia întâi; numărul tot mai mare al dezertărilor de pe front. Gradul de indisciplină varia de la unitate la unitate și de la armată la armată. Armata a IX-a, aflată în nord, unde predominau soldații ucraineni, și Armata a IV-a, care luptase cu succes alături de armata română, erau considerate cele mai

de nădejde; Armata a VI-a, care ocupa aripa de sud a frontului, era cea mai puţin sigură. Corpul IV de Armată al acesteia din urmă, care apăra importantul cap de pod de la Nămoloasa, devenise unul dintre principalele centre ale influenţei bolşevice. Ofiţerii francezi care s-au adresat unităţilor DI 30, componentă a acestuia, au fost întâmpinaţi cu strigăte de „ruşii fac război pentru Franţa" şi „pace şi nimic mai mult". În rapoartele lor, ofiţerii ruşi erau înfăţişaţi ca demoralizaţi şi umiliţi. În Regimentul 117, ofiţerii unui batalion au fost arestaţi de propriii oameni şi siliţi să mărşăluiască la comandă. Soldaţii Regimentului 119 au năvălit ca o furtună în popota ofiţerilor şi au eliberat locul, silindu-i pe cei prezenţi să fugă pe fereastră. „Divizia 30 nu este singura divizie [rusă]... aflată într-o stare de anarhie", comenta colonelul Antonescu. „Armata a VI-a rusă nu vrea să lupte, iar soldaţii acestei armate... s-ar retrage la prima mişcare a inamicului."[12]

Drept urmare, rezervele româneşti au fost îndreptate spre zonele strategice din spatele Armatei a VI-a. Comandanţii români ai unităţilor învecinate au luat legătura cu omologii lor ruşi pentru a elabora un plan de operaţii în eventualitatea declanşării unui atac inamic. Pe 13 noiembrie, după ce un regiment al DI 30 şi-a părăsit poziţia, iar rezervele au refuzat s-o ocupe, i-a luat locul un regiment românesc. A doua zi, s-au făcut planuri pentru a înlocui întreaga divizie. Practic aceeaşi problemă a apărut în cazul DI 40. MCG român credea că dispune de suficiente rezerve pentru a înlocui parţial sau total Armata a VI-a rusă, dar, dacă trupele ruseşti continuau să plece, frontul nu mai putea fi apărat. S-au întocmit planuri de urgenţă pentru o retragere până la Prut dacă ar fi impus-o un atac inamic. Berthelot nădăjduia totuşi ca armatele ruseşti să poată rămâne pe tot parcursul iernii, apelând eventual la ajutorul unor noi divizii create din unităţi de voluntari cehi şi sârbi din Rusia. El s-a întâlnit la Iaşi, la sfârşitul lui octombrie, cu liderul ceh Thomas Masaryk pentru a discuta problema. După ce l-a încurajat întrucâtva, Masaryk a considerat condiţiile militare şi de aprovizionare prea nesigure pentru a trimite trupe cehe pe frontul românesc.[13]

Speranţele lui Berthelot şi ale românilor de menţinere a statu-quoului de pe front pe parcursul iernii 1917-1918 au fost spulberate de preluarea puterii, la Petrograd, de către Lenin, şi de ordinul acestuia din 21 noiembrie ca armatele ruseşti să încheie armistiţiu. Şcerbacev, cu susţinerea miniştrilor Antantei şi a românilor,

a respins ordinul lui Lenin. El intenţiona să continue războiul sub cvasiautoritatea embrionarei Republici Ucrainene. Majoritatea soldaţilor, otrăviţi cu toxina păcii şi încurajaţi de agitatorii bolşevici, au urmat instrucţiunile lui Lenin de a încheia armistiţii locale ad-hoc. Pentru a păstra cât de cât controlul, Şcerbacev a fost obligat să-i solicite pe 4 decembrie lui Mackensen şi arhiducelui Josef o întâlnire la Focşani pentru a discuta despre un armistiţiu pe frontul românesc[14]. Românii se aflau acum în faţa unei grele dileme. Continuarea luptei pe cont propriu ducea la dezastru, fie într-un „triunghi al morţii" în Moldova, fie într-o retragere în Rusia bolşevică. Pe de altă parte, un armistiţiu ducea aproape sigur la pace separată. Premierul francez Georges Clemenceau avertizase deja că o astfel de pace va pune în pericol obiectivele de război ale României promise prin tratatul din 1916. Sperând că aliaţii îşi vor da acordul după împlinirea faptului, cabinetul român l-a autorizat la 4 decembrie pe Prezan să trimită delegaţi la Focşani. S-a dat ordin ca, în seara respectivă, unităţi de pe front să trimită în tabăra inamicului parlamentari care să obţină o încetare a focului începând cu ora 8:00 a zilei de 5 decembrie. Pentru a sublinia natura strict militară a tratativelor şi pentru a nu-l implica pe rege, comanda supremă a armatei a fost transferată lui Prezan. Averescu, pe care mândria îl împiedica să servească sub rivalul său, a cerut să fie eliberat de la comanda Armatei a II-a. Fiind refuzat, el a ajuns să accepte o „permisie", care a servit drept perioadă de tranziţie de la cariera sa militară la cea politică.[15]

Puterile Centrale au răspuns cu nerăbdare solicitării privind negocierile, care au început pe 7 decembrie. Delegaţia germană de la Focşani era condusă de generalul Curt von Morgen, comandantul Corpului I de Rezervă. Generalul Oskar Hranilovici, fost ataşat militar habsburgic la Bucureşti, conducea delegaţia austro-ungară. Delegaţii bulgari şi turci erau şi ei prezenţi. Prioritatea germanilor era să se asigure că pot transfera în vest trupe care să participe la ofensiva de primăvară a lui Ludendorff; a austriecilor, preocupaţi de problema hranei, era deschiderea Dunării pentru importurile de alimente din Rusia de Sud. Delegaţia rusă era condusă de comandantul Armatei a IX-a, generalul Anatoli Kelcevski, cea română, de subşeful statului major, Alexandru Lupescu. Delegaţiile ruso-române, care acţionau în consens, erau hotărâte să nu recunoască guvernul lui Lenin şi să nu

accepte condiţiile nefavorabile ale armistiţiului pe care Puterile Centrale le impuneau bolşevicilor la Brest-Litovsk.[16] Cele mai disputate puncte de pe agenda de la Focşani au fost trei chestiuni pe care Puterile Centrale încercau să le preia din tratativele cu ruşii: libertatea de a transfera trupe pe alte fronturi, libertatea de deplasare pe Dunăre şi Marea Neagră şi libertatea de mişcare în zona neutră. În legătură cu prima chestiune, Lupescu avea ordin să obţină „cu orice preţ" interzicerea transferului cu scopul de a-i proteja pe aliaţii României. Impasul în care s-a intrat în această problemă a dus la suspendarea tratativelor pentru o zi. Apoi, pe 9 decembrie, s-a ajuns la un compromis. Puteau părăsi frontul numai trupele aflate deja sub ordin de tranzit pe 5 decembrie. Hranilovici raporta AOK faptul că „românii s-au împotrivit [poziţiei noastre] cu o asemenea fermitate... încât a trebuit ca ea să fie schimbată în defavoarea noastră". În cele din urmă, OHL a reuşit să folosească în avantajul său această formulare, pretinzând că ordinele de transfer fuseseră date pentru întreg Frontul Răsăritean înainte de 5 decembrie. Comandamentul român a acceptat această interpretare, socotind că se putea considera că trupele aflate deja sub ordinele respective nu mai existau pe front. Ambele tabere au trecut la aplicarea cu mărinimie a acestei clauze „autoexecutorii".[17]

În chestiunea libertăţii de deplasare pe Dunăre, românii erau dispuşi să deschidă fluviul la Galaţi, pe care-l stăpâneau, dar nu şi în aval sau în Marea Neagră. Aceasta însemna că principala cale pe care Puterile Centrale puteau ajunge la rezervele de hrană din Ucraina avea să rămână închisă. În lipsa definitivării unui acord la Focşani, chestiunea a fost încredinţată unei comisii speciale care urma să se întrunească la Brăila. Acolo, s-a semnat o convenţie care stabilea o linie de demarcaţie între forţele navale adverse, însă românii au refuzat să dea curs dorinţei Puterilor Centrale ca navigaţia pe Dunăre să fie liberă.[18] Puterile Centrale considerau libertatea de mişcare în zona neutră de pe front o „necesitate absolută". Hranilovici le explica celor din AOK faptul că „este necesar să promovăm în mod energic, prin toate mijlocele, propaganda în rândul trupelor române". Românii se împotriveau libertăţii de mişcare şi, în principiu, şi-au impus voinţa. Articolele 10-13 stabileau o zonă neutră în care intrarea era interzisă, iar vânzarea şi consumul de alcool nu erau permise. Românii au arătat cât se poate de clar că vor răspunde cu forţa la intrarea în zonă, dar că-i vor aresta pe contravenienţi în loc să-i

Negociatorii armistiţiului de la Focşani, 9 decembrie 1917. Sursa: Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. a II-a (Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1925).

împuşte. Forma finală a armistiţiului a fost semnată pe 9 decembrie, când toţi delegaţii s-au aşezat umăr lângă umăr pentru o fotografie de grup. Spiritul de camaraderie militară şi preocuparea comună legată de bolşevism creaseră o oarecare comuniune de sentimente. Şeful de stat major al lui Kelcevski, „mişcat sufleteşte", a strâns la plecare mâna lui Morgen: „Vă doresc, Excelenţa Voastră, să nu treceţi în ţara dumneavoastră şi în armata dumneavoastră prin aceleaşi situaţii care există la noi acum."[19]

IMPACTUL ARMISTIŢIULUI

Armistiţiul a exacerbat, de ambele părţi ale frontului, dorinţa arzătoare de pace. Parlamentarii români au raportat manifestări ale acesteia atunci când au vizitat poziţii ale inamicului: „Un colonel [german] a plâns în faţa mea spunând că şi-a pierdut în luptă doi fii... Un alt colonel s-a plâns în privinţa pierderilor grele de la Mărăşeşti." Un locotenent austriac şi oamenii lui de pe frontul Armatei I şi-au exprimat speranţa că va fi pace şi se vor întoarce acasă: „Îl iubim pe tânărul kaizer Karl, dar lupul de la Berlin, care stăruie ca războiul să continue, îşi va rupe gâtul." Un membru al delegaţiei române de la

Focşani a afirmat că a fost aclamat de 150 de soldaţi germani. Unul i-a cerut să aibă grijă ca armistiţiul să fie de lungă durată; „altfel, vom merge pe Frontul de Vest”. Cu toate acestea, parlamentarii au raportat că disciplina germană era respectată cu străşnicie şi că ofiţerii îşi ţineau oamenii în frâu.[20]

Comandamentul român era preocupat de impactul armistiţiului asupra propriilor soldaţi, având în vedere că echipele de propagandă ale inamicului continuau să fraternizeze, să aducă ziare şi pachete de scrisori din zonele ocupate, precum şi „manifeste... care-i invitau pe soldaţii noştri să trădeze şi poporul nostru să se revolte”.[21] Pentru a combate ascensiunea pacifismului, ofiţerilor li s-a reamintit despre „necesitatea de a opri cu orice preţ conversaţiile sau fraternizarea” pe front; ziarele „aruncate de dincolo trebuie arse”. În fiecare unitate trebuiau formate echipe de contrapropagandă. Adunările, chiar şi ale unui număr mic de soldaţi, erau interzise, „la fel şi discuţiile despre situaţia în care ne aflăm”. Contravenienţii „vor fi trimişi imediat înaintea curţii marţiale”. Pentru supraveghere era nevoie de „observatori ofiţeri în fiecare subsector, iar noaptea, de un ofiţer care să asculte în fiecare companie din tranşee”. Iniţiativele pozitive includeau slujbele religioase cu semnificaţie patriotică şi distribuirea de exemplare cu textul armistiţiului, ofiţerii explicându-le oamenilor că „un armistiţiu nu este acelaşi lucru cu încheierea păcii, ostilităţile riscând să se reia în orice clipă”. Alte argumente erau îndemnurile la „patriotism şi sacrificiu”, „păstrarea credinţei” şi „victoria finală va fi până la urmă a noastră şi a aliaţilor noştri”.[22] Se pare că aceste eforturi au avut succes, cel puţin la început. „Datorită aplicării stricte a armistiţiului de la Focşani şi disciplinei invariabil stricte a trupelor române”, se plângea un analist austriac pe 29 decembrie, „propaganda n-a putut realiza niciun progres”. Românii chiar „au profitat de orice ocazie pentru a întrerupe traficul nostru cu ruşii”. Se pare că dezertările erau puţine, dar fraternizarea a continuat pe toată perioada armistiţiului. Fiul lui Brătianu, Gheorghe, descrie în mod amănunţit cum, la sfârşitul lui decembrie, el şi un prieten ofiţer au vizitat liniile inamice de lângă Cireşoaia. Au făcut schimb de informaţii, scrisori, ţigări şi ziare cu un ofiţer austriac, un român din Transilvania. Pe măsură ce armistiţiul s-a prelungit, moralul trupelor române a fost tot mai afectat de dorinţa din ce în ce mai mare de a se încheia pace. „Ofiţerii şi oamenii îşi exprimă în mod constant dorinţa de pace”,

raportau, în ianuarie, serviciile de informații ale inamicului. „Corpul ofițeresc este abătut și, cu toate că este, într-adevăr, pe de-a-ntregul disciplinat și posedă acel sentiment patriotic esențial... consideră că războiul lor este pierdut din cauza plecării rușilor." Un alt analist a avertizat că puterea de luptă a armatei române „n-a avut de suferit și trebuie luată în considerare".[23]

În armatele rusești însă, armistițiul a servit drept catalizator al aplicării devizei revoluționare „pace, demobilizare, întoarcerea în patrie". În multe unități, domnea anarhia. Parlamentarii austrieci care au vizitat cartierul general al DI 48 și al CA XXIV pe 5-6 decembrie au fost întâmpinați de „circa 600-800 de soldați cu muzică, au fost ridicați din automobil și duși pe umeri de soldați într-o sală în care, în prezența unui mare număr de soldați, Comitetul Militar Revoluționar al DI 48 ne-a întâmpinat cu un discurs lung și înflăcărat ca pe niște «mesageri ai păcii»". Oaspeții au aflat că, cu două zile înainte, comandanții ambelor unități au fost arestați și înlocuiți cu tineri ofițeri revoluționari. Câteva zile după aceea, comandantul Armatei a IV-a, generalul Ragoza, a fost înlocuit printr-o lovitură asemănătoare. La Galați, Comitetul Revoluționar Militar al Armatei a VI-a a preluat controlul de la comandantul acesteia, generalul Țiurikov. Încercarea de îndepărtare a generalului Kelcevski de la cartierul general al Armatei a IX-a a eșuat în clipa în care soldații ucraineni, foarte bine reprezentați în comandamentul acesteia, s-au raliat în jurul lui.[24]

Următoarea țintă a fost chiar Șcerbacev. Pe 15 decembrie, Senen Roșal, numit de Lenin comisar pentru frontul românesc, a condus o acțiune bolșevică de preluare a controlului întreprinsă de Comitetul Militar Revoluționar de pe Front cu ajutorul garnizoanei rusești de la Socola, o suburbie a Iașului. Când revoluționarii au conspirat în vederea arestării lui Șcerbacev și preluării comenzii armatelor rusești, generalul le-a cerut românilor să ia măsuri. Berthelot a propus să se meargă și mai departe, să fie arestați în masă toți agitatorii. Brătianu șovăia, temându-se că aceasta va determina trupele rusești să se îndrepte în marș spre Iași și spre alte orașe, iar pe Lenin îl va îndemna să se răzbune, chiar să pornească un război. După ce cabinetul a dezbătut problema o noapte întreagă, pe 22 decembrie, Prezan a fost autorizat să folosească forța împotriva centrelor bolșevice de la Socola și din alte părți ale Moldovei. În urma unui atac

al trupelor româneşti, ajutate de câţiva ucraineni, au fost dezarmaţi la Socola 3 000 de soldaţi ruşi „fără nici cea mai mică vărsare de sânge". Şi la alte comandamente pe care puseseră stăpânire bolşevicii, uzurpatorii, dezorganizaţi şi slab conduşi, au fost repede eliminaţi. Ragoza împreună cu alţi generali ruşi au fost repuşi în funcţiile de comandă.[25]

PLECAREA ARMATEI RUSE

Deşi fusese dejucată o tentativă de preluare de către bolşevici a controlului asupra comandamentelor ruseşti, nu este mai puţin adevărat că nu se mai putea conta pe diviziile ruse în vederea apărării frontului. Soldaţii părăseau în număr mare poziţiile. În linia frontului apăreau goluri mari. Prefigurând ceea ce avea să se-ntâmple, DI 5 română raporta la mijlocul lui decembrie că, în cazul diviziei ruse învecinate, poziţiile defensive nu mai erau ocupate decât de un soldat per kilometru. Majoritatea „hoinăreau prin sate", reprezentând un pericol pentru siguranţa internă. „Indivizi izolaţi şi bande organizate", se spunea într-o circulară a MCG, „săvârşesc pe faţă tâlhării, jafuri şi chiar crime, îngrozind populaţia cu arme, grenade şi tot soiul de brutalităţi". Trupele ruseşti anarhice deveniseră acum o ameninţare mai mare decât duşmanul. Drept urmare, conducătorii români au hotărât să le dea voie să plece, dar numai cu respectarea unor condiţii stricte menite să asigure o evacuare ordonată: autorizarea de către comandamentul rus, dezarmarea şi deplasarea cu trenul sau pe jos pe trasee stabilite, cu provizii adecvate. „Altfel, se vor deda la jafuri pentru a trăi... Nu va fi tolerat niciun jaf, iar contravenienţii, oricât de mulţi, vor fi pedepsiţi potrivit legislaţiei române", se spunea în directiva colonelului Antonescu. Cu supravegherea evacuării au fost însărcinate câteva unităţi militare româneşti.[26]

Deşi multe unităţi ruseşti au hotărât să se supună condiţiilor, au fost câteva care au hotărât să le sfideze, deplasându-se spre est pe cont propriu şi înarmate. Situaţia s-a agravat pe 2 ianuarie, când Ensign Krîlenko, noul şef al STAVKA numit de Lenin, a ordonat unităţilor ruseşti să se retragă de pe front, cu forţa dacă era nevoie. Temându-se nu doar de o devastare sistematică a Moldovei, ci şi de distrugerea depozitelor şi liniilor de aprovizionare din Basarabia, MCG era hotărât să asigure respectarea condiţiilor. Şapte divizii româneşti, fie din rezervă, fie retrase de pe front, au fost poziţionate în totalitate sau

în parte în spatele frontului, spre est, aproape de Prut. Unele unităţi ruseşti au fost întoarse din drum fără incidente majore. Au avut loc însă şi câteva bătălii intense, de mare amploare. La Galaţi, DI 9 şi DI 10 din Corpul IV siberian au atacat DI 4 română pe 20 şi 21 ianuarie 1918. După ce au obţinut unele succese şi au luat un număr de prizonieri români, ruşii au fost dezorganizaţi de românii tenace, care au folosit baionetele, artileria şi tirul monitoarelor de pe Dunăre. Aceste acţiuni au convins DI 9 să accepte să fie dezarmată şi să se refugieze, pe 22 ianuarie, în liniile germane aflate la vest. După două zile, şi DI 10 a consimţit să fie dezarmată şi escortată dincolo de Prut, în Basarabia.[27] O confruntare asemănătoare, petrecută în nordul Moldovei, este prezentată pe scurt într-un raport al serviciilor de informaţii austriece din 2 februarie:

> Încercând să treacă în marş prin Basarabia, Corpul II de Armată [rus]... a fost ghidat şi, în cea mai mare parte, dezarmat. O parte, vreo 1000 de oameni, a trecut la noi... Nici trecerea cu arme a corpurilor de armată XVIII şi XL n-a reuşit. Bătăliile date cu românii lângă Sereth* şi Mihăileni s-au încheiat cu dezarmarea trupelor. Numai o parte a Diviziei 43 Infanterie a reuşit să treacă pe teritoriul Rusiei. Aproximativ 800 de oameni... precum şi 50 de camioane şi 20 de motociclete... au trecut la noi. Cea mai mare parte a ambelor corpuri, dezorganizate, este posibil să încerce să ajungă la graniţă neînarmate. Corpurile de armată II, XVIII şi XL pot fi considerate dizolvate... Divizia 9 română preia controlul în acest sector... Din cauză că românii se împotrivesc trecerii lui spre Rusia, Corpul VIII de Armată s-a întors în vechea poziţie.[28]

Deşi abia dacă se poate vorbi despre o demobilizare organizată, aşa cum intenţionau la început Şcerbacev şi românii, armata rusă a evacuat repede Moldova, fie în mod paşnic, fie cu violenţă. Între 14 decembrie şi 17 ianuarie, Corpul XXX de Armată, de exemplu, s-a redus de la 24 000 la 2 000 de oameni. De la începutul lui noiembrie până la sfârşitul lui ianuarie, totalul soldaţilor ruşi de pe frontul românesc a scăzut de la peste 1 200 000 la circa 50 000. La începutul lui februarie,

* Siret, în germană în original. (n.tr.)

MCG raporta că „întregul front, apărat înainte de Armatele [ruse] VIII, IX, IV şi VI, este acum, cu rare excepţii, aproape complet descoperit. Unităţile ruseşti sunt total dezorganizate şi, cu efective reduse, s-au retras din proprie iniţiativă în spatele frontului, unde continuă demobilizarea".[29] După 1 ianuarie, trupele ruseşti n-au mai fost incluse în efectivele de pe frontul românesc, iar la începutul lui februarie, MCG anunţa că „armata rusă nu mai există". În cursul lunilor februarie şi martie, numeroşi soldaţi ruşi care hoinăreau liberi au fost adunaţi, grupaţi în detaşamente şi transportaţi în Rusia. Curând, au rămas numai comisiile care se ocupau cu lichidarea depozitelor de provizii ruseşti. Au mai existat totuşi dovezi ale prezenţei cândva puternicei armate ruse în România. Colonelul Antonescu spunea că „Moldova este plină de cai, tunuri, arme şi căruţe abandonate".[30]

16

Basarabia şi pacea de la Buftea (ianuarie-martie 1918)

BASARABIA

Hotărârea lui Lenin cu privire la încheierea păcii şi la destrămarea rapidă a armatei ruseşti a lăsat armata română în postura de unică forţă militară disciplinată a Aliaţilor de pe Frontul de Răsărit. În ciuda armistiţiului de la Focşani, conducătorii aliaţi, în special cei francezi, sperau în continuare să o folosească drept *môle de résistance**, un nucleu în jurul căruia să construiască o coaliţie antibolşevică menită să continue războiul în Rusia de Sud. Ucraina, cazacii de pe Don şi diversele grupări de „voluntari” conduse de foşti generali ţarişti erau luate în considerare ca posibili participanţi. Berthelot, ales să coordoneze acest demers, şi-a exprimat faţă de Clemenceau scepticismul său, dar a acceptat să „încerce imposibilul”. Stabilitatea situaţiei din Basarabia era o condiţie sine qua non a succesului acestui plan, ca şi a supravieţuirii României înseşi. Aflată în zona din spate a frontului, ea oferea acces la hrană, depozite de armament şi restul lumii. Mai mult, era locul menit pentru refugiu în cazul în care o nouă ofensivă a Puterilor Centrale ar fi necesitat abandonarea Moldovei. Aşa cum anticipase Brătianu, fuga spre est a trupelor ruseşti a transferat problema tulburărilor revoluţionare din Moldova în Basarabia, care nu era pregătită să-i facă faţă.[1]

---

* Dig de rezistenţă, în franceză în original. (n.tr.)

REPUBLICA MOLDOVENEASCĂ

În cursul anului 1917, Basarabia trecuse printr-o revoluţie politică şi socioeconomică în încercarea de a realiza obiectivele Revoluţiei din Martie: autonomia provinciei, democraţie, reforma funciară. Procesul politic era dominat de intelectuali proveniţi din populaţia majoritară, români ca origine etnică, limbă şi cultură. Mulţi basarabeni îşi formaseră o conştiinţă a identităţii proprii şi erau sceptici în privinţa refacerii legăturii istorice a provinciei cu România. Minorităţile (ucraineni, ruşi, găgăuzi-bulgari, greci, evrei) se împotriveau cu tărie unirii. Pentru ţărani, prioritară era reforma funciară. În cursul anului 1917, adunările ţărăneşti locale au cerut fărâmiţarea marilor latifundii şi împărţirea pământului către masele de agricultori. Mulţi ţărani încetaseră deja să-şi mai îndeplinească obligaţiile de arendaşi şi de muncă datorată moşierului. Unii intraseră în posesia pământurilor sau fuseseră implicaţi în acte de violenţă. Nu fuseseră exceptate nici măcar pământurile mănăstirilor şi bisericilor.[2]

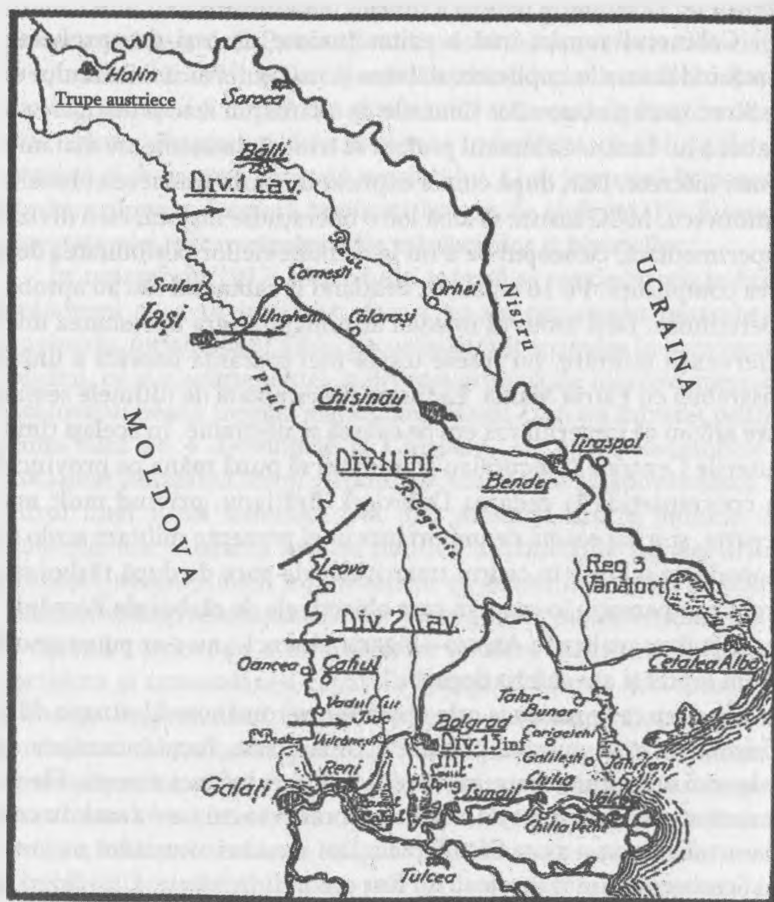
În noiembrie 1917, ofiţerii din armată şi conducătorii politici moldoveni au avut iniţiativa de a crea un parlament basarabean provizoriu, numit Sfatul Ţării. Locurile au fost atribuite în baza naţionalităţii, ca şi a apartenenţei la diverse grupuri de interese speciale. Moldovenii neaoşi formau majoritatea. Sfatul Ţării s-a întrunit pentru prima oară pe 4 decembrie la Chişinău, iar pe 15 decembrie a proclamat Basarabia drept Republică Autonomă Moldovenească în cadrul unei Rusii federale. Cea mai presantă dintre multele lui probleme era păstrarea ordinii publice în condiţiile frământărilor ţărăneşti, nemulţumirii minorităţilor şi, acum, influenţei insubordonaţilor soldaţi revoluţionari ruşi. Un regiment moldovenesc format de curând s-a dovedit a nu fi în stare să ofere securitate. Îi lipseau disciplina şi comandanţii capabili, ajungând în cele din urmă sub influenţa bolşevicilor.[3] În condiţiile în care dezordinea creştea, punându-i existenţa în pericol, Sfatul Ţării a apelat la ajutorul reprezentanţilor aliaţi de la Iaşi. Berthelot a promis bani, armament şi instructori francezi care să creeze o armată moldovenească. Pentru aşa ceva, însă, era nevoie de timp, iar situaţia era presantă. Din cauza suspiciunii larg răspândite cu privire la intenţiile de anexare ale României, ar fi fost lipsit de înţelepciune ca Sfatul Ţării să solicite în mod direct ajutorul armatei române. De aceea, s-au cerut iniţial de la Kiev unităţi cehe, sârbeşti sau transilvănene. Primele două nu erau

disponibile. Deşi un contingent de transilvăneni s-a pregătit să facă deplasarea la Chişinău, la Iaşi era limpede că această forţă ad-hoc era incapabilă să se achite de sarcină. După multe ezitări, Sfatul Ţării i-a cerut lui Şcerbacev, în calitatea acestuia de comandant al frontului, să trimită „o divizie din trupele aflate la dispoziţie". „Depinde de noi, de dumneavoastră şi de mine", îi scria Berthelot lui Prezan pe 5 ianuarie, „să-l facem pe generalul Şcerbacev să decidă ca această divizie să fie românească." Şcerbacev a acceptat şi s-a întâlnit cu Berthelot şi Prezan pe 12 ianuarie pentru a pregăti operaţiunea.[4]

Cabinetul român însă a ezitat înainte de a-şi da aprobarea, cântărind riscurile implicate: slăbirea şi mai puternică a frontului de pe Siret, tentaţia Puterilor Centrale de a lansa un atac şi instigarea la război a lui Lenin. Cabinetul prefera să trimită detaşamente mai mici şi mai discrete. Dar, după cum a explicat misiunii franceze colonelul Antonescu, MCG insista să aibă loc o operaţiune majoră, cu o divizie experimentată, cu scopul de a nu le da bolşevicilor posibilitatea de a crea complicaţii. Pe 16 ianuarie, Brătianu şi cabinetul său au aprobat operaţiunea. Deşi motivul imediat al românilor era necesitatea unei intervenţii militare, nu fusese uitată nici speranţa istorică a unirii Basarabiei cu Patria Mamă. Ea fusese redeşteptată de ultimele semne care arătau că imperiul rus era pe cale să se destrame. În acelaşi timp, Puterile Centrale îi încurajau pe români să pună mâna pe provincie în contrapartidă la cedarea Dobrogei. Brătianu, privind mult mai departe, şi-a dat seama de importanţa unei prezenţe militare acolo ca monedă de schimb în cadrul tratativelor de pace de după război sau drept compensaţie în cazul în care obiectivele de război ale României nu se puteau realiza în Austro-Ungaria. Atunci, „nu s-ar putea spune că am luptat şi am suferit degeaba".[5]

În timp ce se punea la cale operaţiunea românească, situaţia de la Chişinău a atins punctul critic. Pe 18 ianuarie, forţe încurajate de bolşevici au preluat puterea cu ajutorul garnizoanei ruseşti. Ele au dezarmat un contingent de voluntari transilvăneni care a sosit în cele din urmă pentru a ajuta Sfatul Ţării. Doi membri ai statului major al lui Şcerbacev care îi însoţeau au fost omorâţi în bătaie. Unii lideri ai Sfatului Ţării au fugit la Iaşi ori s-au ascuns. „Ceea ce trebuia să fie o acţiune de păstrare a ordinii,", comenta Berthelot, „devine acum o operaţiune militară care presupune în mod necesar vărsare de sânge."[6]

Pe 21 ianuarie, MCG a ordonat DI 11 române să înainteze în Basarabia. Misiunea ei era „să asigure deplasarea trenurilor cu provizii pe linia Bender-Socola" şi „să asigure ordinea la Chişinău şi Bender". Pentru orice eventualitate, alte trei divizii au fost poziţionate de-a lungul Prutului, DI 13, DC 2 şi DC 1. Toate cele patru divizii au fost grupate curând în Corpul VI de Armată, comandat de generalul Ion Istrate. Generalul Prezan a dat o proclamaţie, asigurându-i pe basarabeni că intervenţia unităţii româneşti, desfăşurată la cererea

Ocupaţia militară românească din Basarabia. Adaptare în ediţia University Press of Kansas după Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea Romîniei*, ed. a II-a (Bucureşti, Editura Casa Şcoalelor, 1925).

generalului Şcerbacev, viza doar restabilirea ordinii şi protecţia transportului proviziilor. Armata română urma să fie retrasă în clipa în care alte forţe aveau să-i ia locul; ea nu reprezenta o ameninţare pentru statul moldovenesc. Angajamentul lui Prezan a apărut în presă şi a fost răspândit cu ajutorul avionului. Berthelot şi ministrul francez Saint-Aulaire au dat publicităţii asigurări asemănătoare.[7]

OCUPAREA BASARABIEI

În seara zilei de 23 ianuarie, DI 11 a trecut Prutul. O brigadă a mers cu trenul direct la Chişinău, cealaltă, pe jos, apropiindu-se de oraş dinspre sud-vest. Niciuna n-a întâmpinat o rezistenţă semnificativă. Primul contingent a intrat în oraş fără zarvă pe 26 ianuarie, însoţit de doi lideri ai Sfatului Ţării. Forţele revoluţionare au fugit în est, spre Bender. Comitetul bolşevic de la Chişinău, refugiat acolo, a trimis o radiogramă tuturor trupelor ruseşti aflate încă pe frontul românesc, chemându-le în ajutor şi îndemnându-le să „[ia] drumul Basarabiei cu armele lor". Pe 27 ianuarie, infatuatul comandant al DI 11, generalul Ernest Broşteanu, şi-a pregătit intrarea triumfală în Chişinău, acompaniată de o fanfară şi salve de artilerie. Într-o cuvântare ţinută la o sesiune specială a Sfatului Ţării, el a promis să nu se amestece în activitatea acestuia de organizare a noii republici, ci să apere de anarhie viaţa şi avutul cetăţenilor ei.[8]

Lenin a reacţionat cu mânie la intervenţia românească în Basarabia, rupând relaţiile diplomatice, confiscând tezaurul românesc păstrat la Moscova şi băgându-l la închisoare, iar apoi expulzându-l pe reprezentantul statului român. La Odessa, Rumcerod, un comitet militar-revoluţionar bolşevic influenţat de socialistul român Christian Rakovski, care fusese cooptat în conducerea sovietelor, a iniţiat o domnie a terorii împotriva numeroşilor cetăţeni români care se refugiaseră acolo. Pe tot parcurşul lunii februarie, guvernul român, cu mijlocirea reprezentanţilor Antantei de la Odessa, şi mai ales a colonelului canadian Joe Boyle, a negociat cu Rakovski şi Rumcerod salvarea ostaticilor şi evitarea unei confruntări militare cu bolşevicii. O astfel de înfruntare părea a fi necesară deoarece Puterile Centrale ameninţau acum să denunţe armistiţiul.[9]

După ce a întărit Chişinăul, Broşteanu a trimis detaşamente în oraşele dimprejur, inclusiv la Orhei, aflat la 45 de kilometri spre nord. O unitate mai mare, de forţa unui batalion, cu artilerie şi cavalerie,

a înaintat 60 de kilometri spre sud-est, de-a lungul căii ferate spre Bender. După ce a fost întâmpinat cu focuri ostile de armă de pe dealurile şi satele din drum, comandantul detaşamentului a amânat atacul asupra oraşului până la sosirea unor întăriri substanţiale. Pe 2 februarie, Bender a fost ocupat cu uşurinţă, apărătorii retrăgându-se la est, dincolo de Nistru, la Tiraspol. În mod inexplicabil, românii nu au asigurat podul şi nici nu au dezarmat populaţia locală ruso-ucraineană. Prin urmare, adversarii lor au contraatacat şi au recucerit oraşul, ajutaţi de soldaţi ruşi, o unitate ucraineană şi 200 de membri ai unui batalion revoluţionar românesc recrutaţi dintre dezertorii şi lucrătorii din Odessa. Stânjenit, MCG a ordonat DC 1 să trimită DI 11 ajutoare „cât mai multe şi cât mai repede cu putinţă". Pe 7 februarie, o forţă românească formată din şase batalioane de infanterie cu artilerie şi o brigadă a DC 1 a lansat un nou atac. Pe la prânz, apărătorii şi mulţi localnici s-au retras iarăşi peste Nistru, la Tiraspol. De data aceasta, românii au întărit bine oraşul, inclusiv cetatea medievală de aici. În bătălia de la Bender, au fost ucişi trei ofiţeri şi 38 de soldaţi români. Potrivit istoricului român Kiriţescu, „au urmat represalii sângeroase împotriva bandelor din oraş".[10]

În vreme ce DI 11 restabilea pacea în Basarabia Centrală, celelalte trei divizii ale Corpului VI primiseră misiuni în alte regiuni. Pe 24-25 ianuarie, două detaşamente ale DI 13 au trecut Prutul. Unul a urmat cursul râului spre sud până la Reni, capătul sudic al căii ferate basarabene. Celălalt s-a îndreptat spre Bolgrad, în sud-est, unde s-a aflat cândva cartierul general al Armatei a VI-a ruse. Ambele oraşe au fost ocupate cu uşurinţă, iar ordinea a fost restabilită. Comandanţii militari au caracterizat populaţiile româneşti ca fiind „binevoitoare", dar pe majoritatea locuitorilor bulgari ai Bolgradului ca fiind „foarte iritaţi pentru că fusese deja proclamată o republică bulgărească". Se pare că, acolo, au fost executaţi „zece bandiţi".[11] De la Reni şi Bolgrad, DI 13 s-a deplasat sistematic în sud, spre Dunăre, şi apoi de-a lungul ţărmului Mării Negre. Populaţia din această regiune era în majoritatea ei neromânească, iar principalele oraşe se aflau sub controlul „Sovietelor de Soldaţi, Muncitori şi Ţărani". Acestea erau susţinute de elemente revoluţionare din flotila rusă de la Dunăre şi de dezertori din armata şi marina română, organizaţi în Gărzile Roşii. Primul obiectiv, Ismail, a fost ocupat uşor pe 3 februarie. Surse

sovietice au raportat că „14 marinari au fost executaţi". După ce au lăsat un batalion de protecţie la Ismail, detaşamente ale DI 13 au continuat spre Chilia. Aici, dezertorii români puseseră mâna pe câteva nave, iar revoluţionarii ruşi incendiaseră o mare parte a oraşului. Chilia a fost ocupată pe 8 februarie cu ajutorul soldaţilor de pe monitoarele româneşti aflate pe Dunăre. A urmat Vâlcov, unde era adăpostită cea mai mare parte a flotilei ruseşti de pe Dunăre. Era de aşteptat ca acest oraş să opună o puternică rezistenţă deoarece aici fusese trimis de la Odessa un nou contingent de Gărzi Roşii româneşti. Pe 18 februarie, după schimburi de focuri de artilerie şi de pe monitoare care au durat câteva zile, apărătorii s-au îmbarcat pe navele ruseşti şi au plecat. Ultimul obiectiv al DI 13 a fost Cetatea Albă (Akerman), situată la vărsarea Nistrului în Marea Neagră. Pe drumul de 150 de kilometri făcut de la graniţa românească, divizia pierduse câteva detaşamente de protecţie lăsate pe parcurs. Drept urmare, MCG a ordonat ca ea să fie ajutată de elemente ale DI 11 şi DC 2. După un marş de 60 de kilometri în patru zile, forţele române au intrat fără luptă în oraş pe 8 martie.[12]

Deşi centrele organizate de rezistenţă din sudul Basarabiei fuseseră neutralizate, împotrivirea faţă de ocupaţia românească a continuat în regiunile periferice. Ea era susţinută de nemulţumirea ţăranilor şi încurajată de Rumcerod de la Odessa. DC 2 a primit sarcina de a restabili pacea în zonele rurale. Primul ei ordin de zi a fost să-şi încheie mandatul încredinţat în momentul în care armata română a trecut prima dată Prutul: „Nicio unitate rusească înarmată nu trebuie lăsată în urmă... Toţi soldaţii ruşi fugari vor fi expediaţi... peste Nistru." În plus, DC 2 a fost însărcinată cu dezarmarea populaţiei civile, iar dacă era ostilă, să fie „silită să se supună". În lipsa poliţiştilor şi jandarmilor locali, diviziile româneşti au trebuit să-şi asume responsabilităţi administrative şi de siguranţă publică.[13]

Pe 30 ianuarie, MCG a ordonat DC 1, comandată de generalul Mihai Schina, să ocupe Basarabia de Nord, concentrându-şi activitatea în vecinătatea oraşului Bălţi. După un marş de aproape 200 de kilometri, primele unităţi au ajuns în oraş pe 3 februarie. Opoziţia organizată faţă de intervenţia românească se făcuse deja simţită în această regiune printre locuitorii predominant ruşi şi ucraineni. Pe 22 ianuarie, Sovietul de la Bălţi denunţase Sfatul Ţării. Pe 27 ianuarie,

o adunare regională a țăranilor a făcut același lucru, adresând guvernului român protestul ei față de „intervenția flagrantă a unei țări străine în treburile noastre interne". Adunarea a propus trimiterea în alte regiuni a unor agenți care să promoveze ideea organizării unor unități militare. „În regiunea Bălți", conchidea un raport al serviciilor de securitate românești, „domină printre țărani un spirit de revoltă și agitație împotriva intrării trupelor române în Basarabia". Din cauza stării de spirit de la Bălți, Schina a hotărât să aștepte sosirea tuturor forțelor sale înainte de a ataca orașul. Pe 5 februarie, apărătorii „bolșevici", țăranii și soldații ruși, conduși de un ofițer moldovean, au fost înfrânți cu ușurință și dezarmați. După aceea, Schina a trimis detașamente în regiunile învecinate, dezarmând populația civilă, dotată cu arme furate din depozite sau primite de la soldații ruși care plecau. La Ocnița, divizia a raportat: „Bolșevicii, alungați după o scurtă luptă, cu mulți arestați. Au fost executați cincisprezece." Pe 8 martie, Schima declara întreaga zonă „curățată de elemente ostile". Săptămâni după aceea, patrulele românești au continuat totuși să fie ținta focurilor de armă trase din diverse sate.[14]

Armata română a pătruns în nordul Basarabiei până la linia Ocnița-Moghilev-Soroca. Mai la nord, forțele austriece aflate sub comanda generalului Hermann Kövess intraseră deja în Basarabia când forțele rusești au plecat. Pe 24 februarie, austriecii au căutat să ajungă la linia Nowosielica-Hotin pentru a contracara înaintarea românilor. După trei zile, au atins obiectivul, calea ferată care traversa nordul Basarabiei și pe care ei intenționau s-o folosească pentru a transporta trupe în vederea ocupării Odessei. Pe 2 martie, o unitate românească s-a aflat în fața unui tren cu trupe austriece. Comandantul acestuia le-a cerut românilor să se retragă. Un incident care putea fi grav a fost evitat în clipa în care MCG a decis să nu se retragă, dar nici nu s-a împotrivit cu forța trecerii austriecilor. Având în vedere că tratativele dintre România și Puterile Centrale pentru încheierea păcii erau deja în plină desfășurare, exista o dorință reciprocă de a preveni un conflict armat. Cu excepția acestei regiuni nordice, care cuprindea vechea cetate românească a Hotinului, până la sfârșitul lui martie, armata română ocupase Basarabia. Costul în vieți omenești fusese relativ mic: trei ofițeri și 122 de soldați morți, 12 ofițeri și 300 de soldați răniți, 151 de soldați dispăruți.[15]

STĂPÂNIREA BASARABIEI

Deşi ocuparea Basarabiei se făcuse relativ uşor, stăpânirea ei nu era un lucru simplu. Într-o notă informativă din 15 februarie, Prezan arăta, cu o notă de discernământ, cum vedea el problemele. În primul rând, liderii Sfatului Ţării erau „oameni cultivaţi, cu un entuziasm deosebit, dar fără... experienţă politică". În al doilea rând, chestiunea agrară avea să constituie veşnic o problemă, deoarece „majoritatea latifundiilor au fost confiscate... Vechile proprietăţi nu s-ar putea reface decât cu mare risc". Cultivarea pământului trebuia să se facă „pornind de la actuala situaţie *de facto*". În al treilea rând, armata moldovenească era „un vulcan latent, nu face nimic... Fiind contaminată cu idei revoluţionare... este chiar periculoasă... Ar fi bine să se renunţe momentan la formarea unei Armate Moldoveneşti speciale". În fine, „nu există poliţie şi jandarmerie... Este imperios necesar să se organizeze aceste două servicii". Conduita adoptată de armata română în aplicarea acestei politici era controversată, fiind privită cu o suspiciune şi ostilitate considerabilă de către segmente largi ale populaţiei. Naţionaliştii moldoveni şi minorităţile se temeau că embrionara lor democraţie va fi înăbuşită. Ţăranii se temeau că reforma agrară va fi anulată. Aceste îngrijorări erau exacerbate de comportamentul iniţial al unor ofiţeri români, mai ales al generalului Broşteanu. La Chişinău, el conducea cu mână de fier, ignorând de cele mai multe ori Sfatul Ţării. A instituit un regim sever bazat pe legea marţială, inclusiv aplicarea pedepsei cu moartea. Când preşedintele Sfatului Ţării l-a informat că execuţiile au fost interzise în Republica Moldovenească, se spune că Broşteanu a replicat: „Eu sunt judecătorul, iar pentru toate crimele vor fi aplicate pedepse severe." Crimele pasibile de curtea marţială includeau „insultele, verbale sau scrise, aduse ofiţerilor şi soldaţilor români".[16]

După trei zile de la sosirea armatei române, căpitanul Sarret, consulul francez de la Chişinău, a început să-i trimită lui Saint-Aulaire rapoarte foarte critice la adresa lui Broşteanu pe care îl acuza că susţinea numai programul Partidului Naţional Moldovenesc, „care ducea la anexarea Basarabiei [de către România]". A transmis o mulţime de nemulţumiri referitoare la arestări arbitrare, acte de violenţă şi antisemitism. „Ai senzaţia că trupele generalului Broşteanu tratează Moldova întrucâtva ca o ţară ocupată", comenta Berthelot. Purtarea arbitrară a lui Broşteanu era reflectată în modul cel mai evident de

felul în care trata Partidul Țărănesc Moldovenesc. Sarret raporta că, la congresul acestuia de la Chişinău din 30 ianuarie, „un mic detaşament românesc a înconjurat sala, instalând mitraliere pe străzile dimprejur. La ora 14:00, un maior român, însoţit de M. Erhan [din conducerea Sfatului Ţării], a intrat în sală cu soldaţi înarmaţi şi a declarat şedinţa închisă". Întrebat ulterior, Broşteanu a afirmat că nu considera atitudinea sa o încălcare a promisiunii României de a nu se amesteca în treburile interne ale Basarabiei. El a justificat alte acţiuni represive subliniind că scopul venirii lui aici a fost să „lupte împotriva bolşevismului şi nimeni nu-i putea pune beţe în roate în această bătălie". Berthelot a considerat necesar să-i dea instrucţiuni generalului Charles Vouillemin, şeful misiunii de la Chişinău, să intervină mai energic pe lângă Broşteanu „pentru a apăra Basarabia de posibile acte de violenţă ale românilor".[17]

În timp ce, la Chişinău şi în alte oraşe, măsurile de constrângere au contribuit la restabilirea rapidă a ordinii, la ţară, armata română a continuat să se lovească de o atitudine ostilă şi de agitaţie în rândurile ţăranilor. Generalul Schina consemnează că, în regiunea Bălţi, ţăranii „şi-au exprimat ura faţă de noi. Ei au strigat că am venit să-i repunem în drepturi pe marii moşieri şi să-i supunem pe ţărani sistemului nostru [românesc] agrar, conform căruia ţăranul este obligat să muncească fără plată pentru boieri timp de cinci zile pe săptămână în vreme ce lui i se permite să muncească pentru sine doar o zi". La început, cel puţin în unele regiuni, armata chiar a intervenit, după cum informa o oficialitate românească, „luând partea proprietarului şi obligându-l pe ţăran să înapoieze totul". Pe 12 februarie, colonelul Anastasiu a avertizat de la Chişinău MCG că era „absolut necesar să înceteze acţiunea de restituire a avutului marilor moşii primite de ţărani". Generalul Lupescu a ordonat imediat ca armata „să nu mai intervină în relaţiile dintre proprietari şi ţărani decât pentru a preveni alte devastări şi furturi". O altă nemulţumire a ţăranilor se referea la rechiziţionarea de către armată a alimentelor la „preţuri mizerabile". „Soldaţii români iau cu forţa de la ţărani câtă pâine le trebuie", acuza presa basarabeană. Problema era exacerbată de recolta slabă, jafurile comise de soldaţii ruşi şi criza acută de alimente din Moldova, care silea armata din Basarabia să „trăiască din roadele pământului".[18]

UNIREA CU ROMÂNIA

Deşi am relevat că acţiunea comandamentului român în Basarabia a fost adeseori arbitrară, este important să evidenţiem că armata a intrat într-o provincie deja dominată de anarhie şi în care infrastructura administraţiei şi justiţiei fusese distrusă. „Majoritatea satelor şi târgurilor", scria colonelul Anastasiu, „sunt încă în situaţia creată de miliţia revoluţionară... [care] este mai rea decât poliţia şi autorităţile dinainte... Este nevoie de mult personal de jandarmerie de cel mai înalt grad." El îndemna Înaltul Comandament să organizeze un sistem militar complet de administraţie şi justiţie. Criticii relevă însă că, îndepărtându-i pe funcţionarii numiţi de ruşi, românii au agravat problema ordinii publice. Atunci când evaluăm prezenţa românească, este de asemenea important să avem în vedere faptul că aceasta era salutată de mulţi, mai ales de unioniştii din Partidul Naţional Moldovenesc. Chiar şi cei neîncrezători în intenţiile României erau destul de pragmatici ca să admită că supravieţuirea republicii lor depindea de armata română. Aşa cum conducătorul Sfatului Ţării a recunoscut în mod public, „în raioanele în care sunt trupe româneşti, domneşte liniştea... Însă în raioanele în care nu sunt trupe... domină anarhia".[19] Majoritatea marilor moşieri erau, bineînţeles, recunoscători. Rusul A.N. Krupensky, care, ulterior, i-a criticat aspru pe români, îi scria la 14 aprilie generalului Istrate: „După un an de oroare bolşevică..., mulţumită armatei române, ordinea a fost restabilită." Nu puţini angajaţi ai statului au salutat şi ei stăpânirea românească. Un lucrător de la calea ferată i-a mărturisit unui diplomat român că el şi colegii lui, care nu-şi mai primiseră salariile de săptămâni bune, „vor să ceară guvernului român ca, în cazul în care are intenţia să anexeze Basarabia, să ia măsuri şi să-i încorporeze şi pe funcţionari, plătindu-le salariile".[20]

Pe la mijlocul lui martie, decizia României de a începe tratative de pace, intrarea trupelor austro-germane în Rusia de Sud şi mai ales pretenţiile Ucrainei asupra Basarabiei au creat o situaţie periculoasă pentru Republica Moldovenească. Singura ei variantă realistă era să stabilească o legătură mai oficială cu România, singurul protector pe care se putea bizui. Prin urmare, pragmatismul mai degrabă decât entuziasmul popular a motivat Sfatul Ţării să aprobe la 9 aprilie o unire condiţionată. Votul împărţit asupra Actului unirii (86 „pentru", 3 „împotrivă" şi 36 de abţineri) a indicat faptul că, pentru mulţi

membri, aceasta era o soluţie necesară, dar nu ideală. Nemulţumirile interne şi ostilitatea faţă de România au persistat, încurajate de propaganda şi agenţii proveniţi din Rusia bolşevică, Ucraina şi de emigranţii politici ţarişti. Serviciul secret românesc şi-a extins mult activitatea în Basarabia pe parcursul anului 1918, iar provincia a continuat să fie administrată sub stare de asediu de un guvernator militar.[21]

PACEA DE LA BUFTEA

Comandamentele austro-ungare şi germane urmăriseră cu mult interes exodul trupelor ruseşti de pe front şi repartizarea unor divizii româneşti pentru a le ţine sub control. Aceste evoluţii le dădeau din nou posibilitatea de a folosi acţiunea militară pentru a sili România să semneze un tratat de pace. Mackensen sperase să realizeze acest lucru pe cale politică, folosindu-se de politicienii germanofili de la Bucureşti pentru a-i răsturna pe Brătianu şi pe regele Ferdinand cu consimţământul armatei române. La Focşani însă, devenise limpede că armata era credincioasă regelui şi că era pregătită să se opună rezistenţă. Pe 1 ianuarie, căpitanul Horstmann, şeful secţiei politice a OKM, informa Berlinul că „toate încercările de stabilire a unor contacte cu conducătorii ei [militari] în vederea susţinerii unei lovituri politice au eşuat". Mackensen era însă în continuare circumspect cu privire la reluarea luptelor. Avea mult respect pentru armata română. Propria Armată a IX-a fusese slăbită de transferuri, care au inclus unele dintre cele mai bune unităţi şi artileria ei grea. Comandamentul austro-ungar era în aceeaşi situaţie. Rapoartele transmise AOK în ianuarie scoteau în evidenţă forţa armatei române şi, în contrast, slăbiciunea unităţilor habsburgice. Moralul, instruirea şi alimentaţia celor din urmă lăsau de dorit; caii rămaşi nu erau suficienţi pentru deplasarea artileriei.[22] Până la sfârşitul lui ianuarie însă, odată cu dezintegrarea totală a armatei ruse, ecuaţia s-a schimbat. Armata română singură nu putea acoperi tot frontul. Chiar dacă erau disponibile toate cele 15 divizii de infanterie ale sale, fiecare trebuia să apere un segment de 22 de kilometri, „situaţie fără nicio valoare militară", conchidea o analiză făcută de austrieci.[23] În plus, aşa cum am văzut, după ameninţările lui Lenin din ianuarie la adresa Iaşiului, era posibil ca armata română să fie nevoită să lupte pe două fronturi.

Premierul Alexandru Marghiloman (mijloc) cu Sfatul Țării la semnarea Actului de unire a Basarabiei cu România. Sursa: *Lui Alexandru Marghiloman. Omagiu* (Bucureşti, Tiparul Cultura Națională, 1924).

ULTIMATUMUL PUTERILOR CENTRALE

În consecință, la 24 ianuarie, Mackensen i-a telegrafiat lui Ludendorff: „Acesta poate fi momentul potrivit pentru a obliga România să încheie pace." El a propus să se dea un „ultimatum prin care să se ceară [tratative de] pace în termen de 24 de ore, altfel armistițiul va fi denunțat". Ludendorff a considerat „corect din punct de vedere militar" acest lucru şi i-a telegrafiat lui Arz: „OK Mackensen crede că, cu forța de care dispune în prezent, poate desfăşura o operațiune reuşită pe Siretul inferior dacă, în acelaşi timp, Grupul de Armate Kövess poate înainta rapid în direcția Târgu Ocna-Oneşti cu cea mai mare forță posibilă." Arz a subscris la această idee şi a început planificarea unei operațiuni cu denumirea codificată de Halali. Pe lângă atacul Grupului de Armate Mackensen pe Siret şi cel al Armatei I austro-ungare peste trecătorile din Carpați, Armata a VII-a austro-ungară avea să invadeze nordul Moldovei din Bucovina.[24] Mackensen anticipa că va trimite un ultimatum la sfârşitul lui ianuarie. Generalul Max Hoffmann, şeful delegației germane de la tratativele de pace cu Rusia bolşevică de la Brest-Litovsk, a cerut

însă ca o amenințare directă să fie amânată până după iminenta încheiere a tratatului de pace cu Ucraina. Drept urmare, radiograma trimisă de Mackensen la Iaşi pe 31 ianuarie conţinea numai o convocare la o întâlnire la Focşani pe 4 februarie pentru a discuta despre „schimbările de trupe ruso-române care au făcut imposibilă menţinerea convenţiei [de la Focşani]". Când Ludendorff a întrebat comandamentul lui Mackensen ce va face dacă nu va veni niciun negociator român, generalul Hell a răspuns: „Denunţăm imediat armistiţiul! Ceea ce urmează va fi supus unor condiţii ."[25]

Pentru a pregăti principalele condiţii de pace care aveau să fie prezentate României, miniştrii de externe ai Germaniei şi Austriei, Richard von Kühlmann şi contele Ottokar von Czernin, s-au întâlnit cu Ludendorff la Berlin pe 4 februarie şi au convenit asupra următoarelor puncte:

Politic – demiterea guvernului Brătianu.
Teritorial – cedarea Dobrogei în totalitate Puterilor Centrale şi cedări de teritorii la frontiera cu Austro-Ungaria; în schimb, Puterile Centrale vor susţine dobândirea de către România a unor teritorii în Basarabia.
Militar – demobilizarea armatei române cu excepţia diviziilor care luptă împotriva Rusiei; îndepărtarea misiunilor militare ale Antantei.
Chestiuni dinastice – sunt considerate o problemă internă a poporului român.
Economic – pretenţii nedefinite, dar cu urmări pe termen lung.
Ocupaţia – continuarea pe termen nedeterminat a administraţiei germane în Valahia.

Pentru a-i aduce pe români la discuţii, aceste cereri nu aveau să fie dezvăluite în toată amploarea lor decât după începerea tratativelor.[26]

Radiograma lui Mackensen a fost primită la Iaşi ca o îndelung aşteptată sentinţă. Berthelot, care avea ordine de la Paris să ţină România în război, a încercat să o înfăţişeze ca pe un bluf. Conducătorii politici şi militari ai României au înţeles însă ceea ce era de fapt: o pregătire a denunţării armistiţiului. Brătianu, convins de ceva vreme că pacea era inevitabilă, îi contactase deja pe miniştrii Antantei, căutând să obţină aprobarea tacită a participării la negocieri.

Altfel, susţinea el, România avea să fie „condamnată la sinucidere". Consiliul de Coroană întrunit pe 2 februarie a autorizat o delegaţie condusă de generalul Lupescu să meargă la Focşani pentru a „afla intenţiile duşmanului". Anticipând denunţarea armistiţiului, MCG a pregătit un ordin de operaţii, care a fost emis pe 3 februarie. Se estima – foarte exact, aşa cum o dovedesc sursele germane – că forţele germane, austro-ungare şi bulgare cuprindeau 20 de divizii şi jumătate de infanterie şi 9 divizii şi jumătate de cavalerie, în total 159 400 de „baionete". Se recunoştea de asemenea că puterea de luptă a diviziilor habsburgice era „foarte redusă", moralul lor, „scăzut" şi că unele divizii germane fuseseră slăbite de la semnarea armistiţiului în urma transferului unor subunităţi izolate, precum şi a unor ofiţeri şi soldaţi mai tineri. Pe de altă parte, se spunea mai departe în ordin, „frontul actual este mult prea întins pentru mijloacele noastre... [şi] nu poate fi apărat... În cazul în care inamicul atacă cu o forţă superioară, tot teritoriul de la vest de Siret va fi disputat pas cu pas, dar numai prin lupte şi manevre în ariergardă. Adevărata rezistenţă se va face de pe poziţii... organizate... între Siret şi Prut." Reamintindu-i armatei sale de „izolarea noastră totală şi de mijloacele reduse", Prezan a chemat la „perseverenţă spirituală, curaj şi tenacitate... pentru a continua bătălia, a răzbuna trecutul şi a asigura viitorul".[27]

Pe 4 februarie, când au început tratativele la Focşani, generalul Hell a susţinut cu tărie că armistiţiul existent nu mai era viabil din cauza deplasării de pe front a trupelor ruseşti şi româneşti. Venise momentul unei „clarificări a intenţiilor României atât din punct de vedere militar, cât şi din punct de vedere politic". Generalul Lupescu a răspuns că este autorizat să negocieze numai în chestiunile militare, dar că va cere instrucţiuni. În cursul serii, el a vorbit „mult şi des" prin telex cu Iaşiul. Singurele indicaţii primite de la Prezan au fost să prelungească negocierile. Prin urmare, în şedinţa din 5 februarie, el nu a putut să declare decât că n-a primit instrucţiuni cu privire la atitudinea guvernului său. Totuşi, într-o discuţie personală avută cu generalul Hranilovici, delegatul austro-ungar, Lupescu şi-a exprimat sentimentul că, la Iaşi, se producea o schimbare de opinie în favoarea păcii. Frustrat şi nerăbdător, Hell a cerut ca Lupescu să se întoarcă în patru zile însoţit de un ministru plenipotenţiar politic. Comandamentele austro-ungare şi germane şi-au reafirmat hotărârea de a denunţa armistiţiul şi de a ataca dacă România nu începea imediat tratative de pace.[28]

AVERESCU ŞI PUTERILE CENTRALE

În realitate, Brătianu pregătea deja un răspuns la previzibilul ultimatum. Ştiind foarte bine că era persona non grata pentru Puterile Centrale şi refuzând să ia asupra sa ruşinea capitulării, el aranjase deja ca Averescu să-i succeadă în funcţia de prim-ministru. Prestigiul şi popularitatea de care se bucura generalul în armată şi în rândul populaţiei civile aveau să fie un factor de stabilizare în momentul în care naţiunea urma să plătească preţul dureros al păcii. Averescu, care avea ambiţii politice, credea cu naivitate că se va putea folosi de prietenia sa cu Mackensen, ce data din anii în care fusese ataşat militar la Berlin (1895-1897). De la începutul războiului, Averescu preferase pacea unui *Götterdämmerung* militar. Din luna decembrie, el susţinuse în mod activ începerea tratativelor de pace. Pe 7 februarie, Brătianu l-a invitat pe general la prânz şi i-a prezentat în mod amănunţit felul în care trebuia încheiată pacea: prelungirea negocierilor cât mai mult cu putinţă, apoi încheierea unui acord care să asigure integritatea dinastiei şi a teritoriului naţional, cu excepţia Dobrogei. A doua zi, Brătianu a demisionat, iar regele i-a cerut lui Averescu să formeze un nou guvern. Ceea ce nu ştia generalul era că Brătianu şi cercul din jurul regelui vedeau cabinetul său doar ca pe un guvern de tranziţie spre un viitor regim condus de Alexandru Marghiloman şi alţi politicieni conservatori de la Bucureşti.[29]

Schimbarea guvernamentală de la Iaşi a obligat Puterile Centrale să prelungească până la 13 februarie termenul sosirii la Focşani a unui ministru plenipotenţiar român. Semnarea tratatului de pace cu Ucraina la 9 februarie a mărit speranţele acestora de a ajunge la o înţelegere cu România „pe cale diplomatică"; dacă nu, atunci „o decizie prin forţa armelor". Averescu a trimis imediat trei delegaţi la Bucureşti să încerce să obţină o altă prelungire cu 20 de zile a armistiţiului. Unul dintre ei, vechiul său şef de cabinet, colonelul Ressel, a cerut o întâlnire personală între Averescu şi Mackensen. Feldmareşalul a acceptat bucuros să-l întâlnească pe noul premier la 18 februarie. A fost acordată o prelungire a armistiţiului până la 22 februarie, în ciuda ezitărilor manifestate de OHL şi AOK. Pentru Averescu, aceasta însemna o întârziere în transportul trupelor; pentru Mackensen, însemna o întârziere a importurilor de cereale din Rusia de Sud, facilitate acum de tratatul cu Ucraina. Negociatorii germani şi austro-ungari au fost încurajaţi de asigurările date în particular de

Averescu, acum premier, soseşte la Buftea pentru a se întâlni cu Mackensen la 18 februarie 1918. Sursa: *The Times History of the War* (Londra, *The Times*, 1917-1919).

Ressel că Averescu intenţiona să încheie pace, „repetând de trei ori că aşa va face".[30]

Feldmareşalul l-a primit pe Averescu cu multă cordialitate la cartierul său general, amplasat în palatul prinţului Ştirbey de la Buftea, chiar la periferia Bucureştiului. Mackensen, care era mândru nevoie mare de fizicul său, l-a descris pe Averescu ca „vizibil îmbătrânit, la minte şi la trup, dar nu senil". Atmosfera a fost una camaraderească, cei doi amintindu-şi de contactele avute cu 20 de ani în urmă. Premierul, remarca Mackensen, „a vorbit întruna" despre legăturile lui cu Germania. În cursul acestei discuţii şi al celei care a urmat, cu Hell şi Horstmann, lui Averescu i s-a făcut doar o prezentare generală a condiţiilor duşmanului; el avea impresia că era loc de negociere. Într-o privinţă însă, însuşi Averescu era ferm: cererea de a ceda toată Dobrogea avea să contribuie la eşecul tratativelor de pace. Germanii aveau impresia că, dacă se cerea doar regiunea de la sud de calea ferată Cernavodă-Constanţa, Averescu avea să accepte toate celelalte condiţii. Era limpede că Dobrogea reprezenta nodul gordian al tratativelor. În vreme ce Germania, Austro-Ungaria şi Turcia nu se opuneau

unui compromis în această privinţă, bulgarii erau împotrivă. Ei afirmau cu multă înflăcărare că toată Dobrogea era trofeul care li se cuvenea lor. A le refuza acest drept risca să împingă Bulgaria în braţele Antantei. Berlinul şi Viena se aflau între ciocan şi nicovală.[31]

Înainte de a se întoarce la Iaşi, Averescu a cerut să i se dea ocazia să se întâlnească personal cu Kühlmann şi Czernin. Implicaţi în continuare în tratativele de la Brest-Litovsk, aceştia n-au fost dispuşi la început să acorde atenţie României până nu terminau cu ruşii. Arz şi-a exprimat nerăbdarea, împărtăşită de Ludendorff, de a afla intenţiile Iaşiului: „Este esenţial să lămurim imediat situaţia României... Indiferent dacă aceasta va duce la pace sau la război... nu are importanţă." Lămurirea atitudinii României era mai importantă decât „pacea cu Lenin şi Troţki". Convinşi, cei doi miniştri de externe s-au deplasat împreună la Bucureşti pentru a se întâlni cu Averescu pe 24-25 februarie. Informat dinainte, Kühlmann a fost surprins să afle că Mackensen şi statul său major preţuiau „foarte mult" armata română. Hell a avertizat că ocuparea Moldovei nu va fi o *Spaziergang**, ci va presupune „o operaţiune dificilă şi costisitoare". „Aceasta nu corespunde viziunii cu care am venit aici", îi scria Kühlmann, la Berlin, cancelarului Reichului, „potrivit căreia înfrângerea definitivă a României nu poate fi cu mult mai grea şi mai costisitoare decât plimbarea militară împotriva bolşevicilor". El se întreba în particular „dacă este un lucru responsabil... să sacrifici foarte mult sânge german pentru a obliga România să cedeze Bulgariei toată Dobrogea".[32]

Cu toate acestea, Kühlmann i-a permis lui Czernin să domine întâlnirea cu Averescu de pe 24 februarie şi să prezinte pretenţiile complete ale Puterilor Centrale într-o „manieră care să nu lase nicio îndoială că, dacă vor fi refuzate, noi vom ataca". Averescu a fost şocat când a auzit condiţiile, dintre care unele fuseseră omise, ori cel puţin minimalizate, la întrevederea sa anterioară cu Mackensen. „Foarte deranjat", Averescu s-a îndârjit, declarând că cedarea Dobrogei era „cu deosebire imposibilă". Întâlnirea n-a dus la nimic şi a durat numai două ore. Generalul a plecat la Iaşi în acea seară. Colonelul Ressel i-a explicat în particular lui Hranilovici că premierul avea să fie înlăturat imediat la Iaşi dacă accepta cedarea întregii Dobroge. Dar, a adăugat

---

* Plimbare, în germană în original (n.red.)

el, „până la urmă, te-ai putea împăca totuşi cu" cedarea sudului Dobrogei până la linia ferată Cernavodă-Constanţa. Cedarea căii ferate, a portului Constanţa şi a Dobrogei de Nord era total inacceptabilă. „Din câte-şi putea da seama [Ressel]", consemna Hranilovici, „războiul avea să continue."[33]

Când s-a încheiat întâlnirea, Czernin l-a rugat pe Averescu să-i stabilească o întrevedere personală cu regele Ferdinand. Întâlnirea a avut loc pe 27 februarie, în apropiere de Mărăşeşti, în trenul regal. Într-o discuţie de 45 de minute desfăşurată „între patru ochi", Czernin „nu l-a menajat deloc", cerându-i să accepte toate condiţiile în 48 de ore. Altfel, reluarea luptelor avea să însemne „sfârşitul României şi al dinastiei". Intimidat şi plângând câteodată, Ferdinand a declarat că va permite ca tratativele să se poarte ţinându-se seama de Dobrogea Veche, dar că întreaga provincie nu putea fi cedată. Nu putea găsi un cabinet care să accepte acest lucru. În acest moment, Czernin l-a propus pe Marghiloman. În încheiere, el a reiterat termenul de 48 de ore. Regele a promis să dea un răspuns până în după-amiaza zilei de 1 martie.[34] După vizita lui Czernin, în condiţiile în care războiul părea o certitudine, Averescu şi-a exprimat acordul în privinţa unei înţelegeri cu Rumcerod menite să asigure eliberarea ostaticilor români din Odessa şi să reducă pericolul declanşării ostilităţilor cu Rusia bolşevică. Acest aşa-numit acord Rakovski prevedea şi retragerea armatei române în Rusia dacă era necesar.[35]

La 28 februarie, Ludendorff i-a ordonat lui Mackensen să înceapă operaţiunea Halali. OKM a primit permisiunea de a folosi cele cinci divizii germane care aveau ordinul să ia trenul spre vest; atacul putea începe în patru-şapte zile. Arz i-a ordonat lui Kövess să înceapă operaţiile la 72 de ore de la expirarea ultimatumului dat de Czernin. Participarea austro-ungarilor a fost pusă însă la îndoială de kaizerul Karl, care se împotrivea reluării războiului în privinţa Dobrogei doar pentru a „satisface dorinţa neînfrânată de cucerire a Bulgariei". Czernin a încercat să treacă peste împotrivirea monarhului său, dar Karl a revenit cu un ordin direct. El avea să permită participarea forţelor austro-ungare doar dacă românii refuzau un acord care le garanta Dobrogea de Nord.[36] Alarmat, Mackensen a avertizat că, fără cooperarea austriecilor, nu se putea conta pe un rezultat favorabil; ofensiva avea să se oprească în scurt timp. Rezultatul „le va părea românilor ca o victorie". OHL a fost de acord cu faptul că,

fără susţinerea austriecilor, operaţiunea n-avea şanse de reuşită. Kühlmann a adăugat într-o scrisoare către cancelarul Reichului că incapacitatea de a impune un ultimatum avea să pună Puterile Centrale într-o „poziţie caraghioasă şi periculoasă". Pentru a înfrânge împotrivirea lui Karl, kaizerul Wilhelm i-a telegrafiat omologului său să i se alăture într-o „acţiune imediată şi decisivă" dacă România respingea ultimatumul lui Czernin. Karl a acceptat până la urmă să trimită trupe habsburgice, dar numai după ce Czernin a promis că, dacă România continua să refuze, liderul conservator Alexandru Marghiloman avea să fie trimis la Iaşi pentru a oferi o soluţie de compromis potrivit căreia România putea să păstreze Dobrogea de Nord. Czernin a recunoscut că „aceasta ne-ar pune într-o poziţie dificilă faţă de bulgari, dar o vom folosi în ultimă instanţă".[37]

ROMÂNIA CEDEAZĂ

Între timp, la Iaşi, domnea confuzia, liderii români frământându-se să formuleze un răspuns la ultimatumul dat de Czernin. Averescu încerca să tragă de timp, cerând mai întâi o întâlnire directă între Ferdinand şi Karl. Apoi, Averescu a trimis o listă cu delegaţii proprii la tratativele de pace, care cuprindea câţiva diplomaţi din afara ţării, ceea ce avea să necesite o amânare. Răspunsul lui Czernin a fost iarăşi negativ. Când însă a fost informat că, la Iaşi, era programată o întrunire a Consiliului de Coroană al României, el a prelungit termenul până pe 4 martie, la prânz. Se dăduseră deja ordine cu privire la operaţiunea Halali, ostilităţile urmând să înceapă a doua zi, la prânz dacă răspunsul românilor nu era satisfăcător.[38] Pe 2 martie, a fost convocat de regele Ferdinand primul dintre cele trei consilii de coroană. Întâlnirea s-a desfăşurat într-o atmosferă tragică. Monarhul era atât de emoţionat, încât abia putea vorbi. La sfârşitul prezentării sale, a izbucnit în lacrimi. Majoritatea au fost de părere că pacea era inevitabilă, dar nimeni nu voia să-şi asume răspunderea încheierii unei păci atât de dăunătoare naţiunii. Brătianu a sugerat ca Averescu să negocieze cu „mâna pe sabie". Premierul a invocat faptul că nu dispunea de suficientă susţinere politică şi l-a îndemnat pe Brătianu să iniţieze tratativele. Acesta a refuzat şi a sugerat să fie chemat Marghiloman. Nu s-a ajuns la nicio decizie. Imediat după Consiliul de Coroană, a sosit o telegramă în care se anunţa denunţarea armistiţiului.[39]

Între timp, MCG român se pregătise pentru reluarea luptelor. Pe 2 martie, comandanţii armatelor au fost înştiinţaţi să-l lase pe inamic să iniţieze orice acţiune ostilă. A doua zi, s-au dat noi ordine de operaţiuni cu privire la reacţia faţă de un atac inamic. Ordinul analog dat cu o lună înainte prevăzuse o retragere în zona dintre Siret şi Prut. Acum, cu Basarabia asigurată, MCG preconiza o retragere a armatei române mai la est. Ea avea să se grupeze între Prut şi Nistru, la sud de o linie care trecea cu aproximaţie prin Soroca, Bălţi şi Rădăuţi. Retragerea avea să înceapă de îndată de duşmanul declanşa ostilităţile. Retragerea artileriei era deja în plină desfăşurare. Proviziile şi echipamentele care nu puteau fi retrase urmau să fie distruse. Conform grăitoarelor cuvinte ale lui Antonescu, Prezan şi-a chemat armata la luptă: România era izolată, într-o situaţie militară „fără precedent în istorie", dar „noi trebuie să luptăm pentru a salva onoarea, integritatea şi independenţa ţării". Cum în Ucraina se aflau deja forţe austro-ungare şi germane, situaţia militară a României era evident disperată. Berthelot telegrafia la Paris că, dacă duşmanul ataca, „armata română îi va face să plătească scump, dar succesul lor nu poate fi pus la îndoială. Nu va fi decât o chestiune de săptămâni".[40]

Denunţarea armistiţiului a sporit panica la Iaşi, unde guvernul încerca să dea un răspuns fără a capitula în mod ruşinos în faţa inamicului. După o discuţie avută cu regele în urma Consiliului de coroană, Averescu le-a telegrafiat lui Kühlmann şi Czernin, căutând să le demonstreze că desemnarea de către el a unei echipe româneşti de negociatori presupunea „implicit" acceptarea pretenţiilor lor ca „bază", pentru ca negocierile să se desfăşoare „într-un spirit de conciliere şi concesii reciproce". Răspunsul dat de la Bucureşti, care a sosit în timpul celui de-al doilea Consiliu de Coroană, din nou neconcludent, saluta răspunsul lui Averescu. În el se mai sublinia că un ministru plenipotenţiar român trebuia să semneze până pe 5 martie, la amiază, acceptarea tuturor cererilor formulate de Puterile Centrale dacă se dorea prelungirea armistiţiului. De data aceasta, la principalele pretenţii teritoriale şi economice, se adăugau trei noi condiţii de natură militară: demobilizarea imediată a cel puţin opt divizii; acordarea de ajutor pentru transportul trupelor austro-ungare şi germane spre Odessa; plecarea imediată a misiunilor militare aliate.[41] Averescu, deranjat cu precădere de cererea cu privire la demobilizare,

a demisionat, însă regele a refuzat să-i accepte demisia. După al treilea Consiliu de Coroană, ţinut în dimineaţa zilei de 4 martie, şi o altă încercare nereuşită de a demisiona, Averescu le-a telegrafiat lui Kühlmann şi Czernin că le-au fost acceptate condiţiile. Se promitea că, a doua zi, avea să sosească la Bucureşti, pentru a semna documentul dorit, ministrul justiţiei, Constantin Argetoianu, care avea puteri depline. Ordinul de începere a operaţiunii Halali dat forţelor austro-ungare a fost suspendat.[42]

Argetoianu, însoţit de câţiva consilieri economici şi juridici, a părăsit în grabă Iaşiul în seara zilei de 4 martie. Când a schimbat trenul la Focşani, a luat masa cu generalul Morgen. În gară, privitorii strigau: „Ura, pace, pace." Sosind în gara Buftea pe 5 martie, la ora 19:00, el şi-a dat seama că Puterile Centrale voiau să facă un spectacol din ceremonia semnării. Condus imediat la palatul Ştirbey, a fost întâmpinat pe scări de Mackensen, Hell şi Hranilovici. În Sala Mare, a găsit 120 de reprezentanţi ai ţărilor inamice, care se aflau deja acolo. „Fără discuţii pe măsura evenimentului", Argetoianu s-a dus la masă şi a semnat actul, urmat de Kühlmann, Czernin şi de reprezentanţii bulgar şi turc. Aşa cum se hotărâse la Iaşi, toate condiţiile au fost acceptate fără obiecţii. Singura excepţie a constituit-o noua pretenţie ca trupele române să evacueze imediat tot teritoriul austro-ungar. Argetoianu a semnat acest adaos ad referendum.[43] Pacea preliminară de la Buftea, cum a ajuns să fie numit documentul semnat la 5 martie, poate fi rezumată în următoarele puncte.

1. România cedează Puterilor Centrale Dobrogea până la Dunăre.
2. Puterile Centrale se vor „îngriji" să întreţină pentru România o cale comercială la Marea Neagră prin Constanţa.
3. România „acceptă în principiu" rectificările cerute de Austro-Ungaria la graniţă.
4. România „acceptă în principiu" măsuri în domeniul economic „corespunzătoare situaţiei".
5. România va demobiliza imediat cel puţin opt divizii. Când se va restabili pacea între Rusia şi România, restul armatei române va fi demobilizat în măsura în care nu va fi necesar pentru serviciul siguranţei la graniţa ruso-română.
6. Trupele române sunt obligate să evacueze teritoriile austro-ungare pe care le ocupă.

7. Guvernul român se angajează să ajute la transportul trupelor Puterilor Centrale prin Moldova şi Basarabia spre Odessa.
8. Guvernul român se angajează să-i concedieze pe ofiţerii Antantei care servesc în România.[44]

A doua zi, Argetoianu s-a întâlnit cu Kühlmann şi Czernin pentru a conveni asupra unui plan de lucru în vederea negocierii amănuntelor din clauzele nedefinite, care nu erau nimic altceva decât nişte cecuri în alb. La prima şedinţă plenară, s-a propus ca patru comisii mixte (politică, militară, juridică şi economică) să înceapă activitatea la palatul Cotroceni de la Bucureşti pe 8 martie. „Sperăm să terminăm repede treaba", scria Czernin la Viena. Optimismul lui nu ţinea seama de complexitatea şi caracterul controversat inerent unor chestiuni precum pretenţiile bulgarilor cu privire la Dobrogea, rectificările de frontieră, reparaţiile financiare ce urmau a fi plătite de România, un acord comercial de exploatare a resurselor româneşti, mai ales a petrolului, reorganizarea comisiei Dunării conform intereselor Puterilor Centrale şi emanciparea evreilor. Negocierea amănuntelor referitoare la aceste chestiuni avea să dureze aproape două luni, timp în care românii s-au luptat să limiteze pretenţiile exorbitante ale duşmanilor lor, iar în rândul Puterilor Centrale, care concurau între ele pentru a profita pe seama României, au apărut diferende serioase.[45]

17

Pace, demobilizare, reluarea luptelor (martie-noiembrie 1918)

APLICAREA TRATATULUI DE LA BUFTEA

În vreme ce erau negociate amănuntele altor concesii făcute de România, aplicarea prevederilor militare ale Tratatului de la Buftea, de care se ocupă în mod special această analiză, a început imediat. Pe 6 martie, Averescu a instruit MCG să evacueze trupele române din teritoriul austro-ungar pe care-l ocupaseră în cursul luptelor sau după aceea, odată cu plecarea trupelor ruseşti. Cele din Bucovina au început să plece a doua zi; cele din Transilvania au părăsit teritoriul până la 12 martie. La fel de rapidă a fost plecarea misiunii militare franceze şi a altor categorii de personal militar aliat. Berthelot începuse pregătirile curând după ce preluarea puterii de către Averescu îi dăduse de înţeles că pacea era inevitabilă. În cursul decisivelor consilii de coroană din 2-4 martie, el era pregătit să-şi trimită ofiţerii înapoi la unităţile româneşti dacă se lua hotărârea de a se trece la rezistenţă. El a respins oferta lui Mackensen de a traversa Austro-Ungaria, cu o perioadă de carantină de patru săptămâni în Valahia, considerând-o înjositoare. Berthelot a ales în schimb să facă o călătorie lungă cu trenul prin haosul Rusiei bolşevice. Plecarea a peste o mie de ofiţeri şi soldaţi care stătuseră alături de camarazii lor români în focul luptelor a fost precedată de două zile de emoţionantă despărţire. „Nu s-a spus încă ultimul cuvânt", le-a promis Berthelot conducătorilor români. „Franţa nu va recunoaşte niciodată această odioasă pace." Regele şi regina s-au alăturat miilor de oameni prezenţi în gară pentru înduioşătoarea despărţire de la 9 martie. Se spune că

impetuoasa regină Maria „s-a aruncat ea însăşi suspinând la pieptul lui Berthelot”. Ultimele cinci trenuri au plecat din Iaşi şi s-au îndreptat spre Odessa imediat după miezul nopţii, în strigătele sincere de „au revoir” ale mulţimii.[1]

Cu o zi înainte de plecarea grupului condus de Berthelot, soldaţi germani, urcaţi în peste 100 de camioane, au pornit din Galaţi pentru a traversa Basarabia, tot pentru a ajunge la Odessa. Misiunea lor era să pună bazele unei prezenţe în acest port al Mării Negre, esenţial pentru dobândirea accesului la resursele Ucrainei, înainte de sosirea coloanei austriece care înainta în aval pe Nistru dinspre Bucovina. Îndeplinind obligaţia asumată la Buftea, ofiţerii români au ajutat la organizarea expediţiei şi au aprovizionat-o pe drum din depozitele armatei române. Coloana germană n-avea nicio intenţie să intercepteze MMF, însă regele Ferdinand, deranjat de zvonurile care afirmau contrariul, i-a ordonat lui Averescu să-l avertizeze pe Mackensen că trecerea în siguranţă a acesteia era „o chestiune de onoare”. Împiedicarea ei avea să „pericliteze” tratativele de pace. În plus, MCG a ordonat unităţilor armatei române din Basarabia să pună beţe în roate înaintării germanilor, dacă era necesar. Fapt ce l-a determinat, la rândul său, pe Mackensen să ameninţe că se va înainta cu forţa. Problema a dispărut când ultimul tren, în care se afla Berthelot, şi-a păstrat avansul de cinci ore faţă de germani în drum spre Odessa. Cooperarea românilor în tranzitul şi aprovizionarea unităţilor austro-ungare şi germane din Ucraina a continuat pe tot parcursul lunii martie, prelungindu-se şi în următoarele luni.[2] Prezenţa lor s-a dovedit a fi în interesul României, ele ajutând la ţinerea sub control a forţelor antiromâneşti de pe Nistru şi la înăbuşirea tulburărilor bolşevice din Odessa.

Demobilizarea imediată a unei părţi semnificative a armatei române era condiţia obligatorie cerută de Mackensen pentru a elibera alte divizii germane în vederea ofensivei programate să înceapă în Occident pe 19 martie. De asemenea, aşa cum sublinia Ludendorff, odată demobilizarea începută, românii nu mai deţineau pârghiile necesare pentru a se opune exageratelor pretenţii economico-financiare ale germanilor. Pe de altă parte, Ludendorff nu dorea o demobilizare totală imediată a armatei române. Staţionarea ei, mai ales în Basarabia, reprezenta o utilă contragreutate la prezenţa bolşevicilor, acoperind spatele forţelor germane şi austriece din Ucraina.[3]

Regele Ferdinand şi regina Maria trec în revistă trupele în momentul începerii demobilizării, martie 1918. Arhivele Istorice Naţionale Centrale.

Prin urmare, în discuţiile purtate în cadrul comisiei militare mixte de la Focşani pe 8 martie, generalul Emile Hell, şeful de stat major al lui Mackensen, a cerut ca numai cinci dintre cele 15 divizii româneşti de infanterie să fie demobilizate la început. Cincizeci de mii de oameni din aceste divizii trebuiau să treacă în Valahia. Ofiţerii din trupele de rezervă îi puteau însoţi, însă ofiţerii activi trebuiau să rămână în Moldova. Dintre celelalte divizii, cele două divizii de infanterie (plus cele două divizii de cavalerie) din Basarabia puteau să rămână mobilizate în totalitate. După semnarea tratatului final de pace, trebuiau să fie demobilizate alte opt divizii de infanterie. Drept dovadă a intenţiilor României, Hell a cerut ca primul contingent de soldaţi demobilizaţi să treacă linia de demarcaţie în termen de cinci zile. Permiţându-i-se să aleagă diviziile care aveau să fie demobilizate primele, MCG a emis pe 12 martie un ordin în care erau desemnate diviziile 11-15, alcătuite în mare parte din oameni născuţi în Valahia. Două contingente ale DI 14, numărând vreo 3 500 de oameni fiecare, au traversat frontul în a treia săptămână din martie. Aveau să le urmeze alte mii de soldaţi.[4]

Când soldaţii demobilizaţi au plecat din Moldova spre domiciliile lor din zona ocupată, au fost preveniţi să „evite manifestări şi conflicte

care ar putea ofensa Germania şi Austro-Ungaria. Condiţiile viitorului României ar putea depinde de aceasta". Ei au călătorit cu trenul şi pe jos. Cei care au mers pe jos au fost întâmpinaţi în satele de pe drum de femei care aşteptau „de ore întregi" cu speranţa că-şi vor zări soţii şi fiii. Cei care au călătorit cu trenul, deşi nu au fost anunţaţi, au fost întâmpinaţi în Gara de Nord din Bucureşti cu flori şi strigăte de „ura" şi „trăiască România". Autorităţile de ocupaţie au reacţionat dând un decret care interzicea asemenea „manifestări şi ovaţii". Cu toate acestea, cei care se întorceau au fost primiţi în continuare ca nişte eroi. Întoarcerea acasă n-a fost însă plăcută pentru toţi. Unii s-au trezit că nu-şi găsesc de lucru, alţii, că locuinţa le este rechiziţionată de inamic. Când a sosit acasă, un tânăr locotenent a fost şocat să găsească soldaţi germani având grijă de cei doi copii mici ai lui. Soţia acestuia era într-o scurtă călătorie cu superiorul lor, un ofiţer german, care fusese încartiruit cu familia lui.[5] Autorităţile de ocupaţie au ajuns repede la concluzia că soldaţii demobilizaţi trezeau mândria naţională a românilor şi un spirit de rezistenţă. „Întoarcerea soldaţilor aminteşte cu înflăcărare de victoria lor de la Mărăşeşti împotriva germanilor", raporta pe 30 martie un funcţionar austriac de la Brăila. Consulul austriac de la Craiova remarca o exaltare a patriotismului, pe care o atribuia întoarcerii învăţătorilor de la sate. „Din cauza agitaţiei provocate de întoarcerea românilor demobilizaţi", raporta pe 17 aprilie ofiţerul de legătură al AOK de la Bucureşti, „ţăranii din zonele ocupate ezită să dea porumb şi cereale, astfel încât continuarea exporturilor şi cantităţile actuale sunt ameninţate. OK [Oberkommando] Mackensen cere ajutor şi trupe din Austria."[6] Când numărul celor întorşi în cursul primăverii şi al verii a depăşit 200 000, a crescut şi îngrijorarea germanilor şi austro-ungarilor.

GUVERNUL MARGHILOMAN

Exact în momentul în care a început demobilizarea, Averescu a demisionat, fiind înlocuit cu Alexandru Marghiloman, şeful Partidului Conservator care rămăsese la Bucureşti în decembrie 1916. Averescu ajunsese să fie criticat, în mare măsură pe nedrept, de diverse lucruri: criza evacuării MMF, acordul semnat cu bolşevicii în privinţa Basarabiei şi, înainte de toate, pentru că, aparent, a fost prea îngăduitor când a acceptat condiţiile oferite la Buftea. Brătianu, care era în continuare „păstorul spiritual al României", a aranjat ca

Alexandru Marghiloman, premier în perioada martie-noiembrie 1918. Sursa: *Lui Alexandru Marghiloman. Omagiu* (București, Tiparul Cultura Națională, 1924).

Marghiloman să vină la Iași pe 11 martie pentru o întrevedere cu regele. În aceeași zi, suveranul l-a anunțat limpede pe Averescu că venise vremea să-și părăsească postul. Generalul și-a înaintat demisia, dar apoi a făcut o încercare bizară de a-și păstra funcția solicitând sprijinul lui Mackensen. Feldmareșalul a refuzat să meargă atât de departe, dar i-a trimis lui Ferdinand o telegramă în care sugera ca Averescu să fie păstrat ca șef al armatei. Bineînțeles că sfatul a fost ignorat. Pe 18 martie, lui Marghiloman, care avea girul Puterilor Centrale, i s-a cerut să formeze un nou guvern. La Iași, se spera că acesta va putea să mai îmblânzească condițiile de pace.[7]

După întoarcerea lui Marghiloman la București pe 21 martie, Puterile Centrale au insistat ca el să semneze un al doilea acord preliminar în care erau specificate rectificările de frontieră și concesiile economice lăsate nedefinite în Tratatul de la Buftea. La rubrica „frontieră care poate fi apărată", AOK prezenta o hartă care se întindea nu doar până la trecătorile din Carpați, ci dincolo de ele, cuprinzând valoroase ținuturi împădurite, Turnu-Severin, important port dunărean, și Târgu Ocna cu câmpurile petrolifere din apropiere. „Sub nicio formă", a insistat Marghiloman, nu putea să accepte aceste pretenții exagerate, pe care chiar OHL le caracteriza drept „colosale". Împotrivirea încăpățânată a negociatorilor militari români a fost determinată de hotărârea atât a lui Ludendorf, cât și a kaizerului Karl de a nu prelungi tratativele de pace în această privință. Până la urmă, aceste cereri s-au redus cu aproape 75%, spre marea nemulțumire a

AOK şi a ungurilor. Cu toate acestea, au fost incluse în acord peste 5 000 de kilometri pătraţi şi 20 000 de locuitori. Negocierile cu privire la concesiile economice au fost mai complexe, necesitând şapte subcomisii care au lucrat simultan. Ludendorff a cerut ca, în chestiunile fundamentale, amănuntele să fie trecute pe hârtie şi parafate înainte de plecarea diviziilor germane pe Frontul de Vest. În cazul în care nu se ajungea la o înţelegere până pe 28 martie, urmau să se ia măsuri militare împotriva României. Pe 25 martie, Marghiloman a fost informat că, dacă nu parafa un acord chiar în acea noapte, armistiţiul urma să fie denunţat. Pe 26, la ora 4 dimineaţa, după ore de negocieri agitate, premierul, înconjurat de un grup impresionant de oficialităţi militare şi diplomatice din Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia, a semnat doritul document. „Eu eram singur, iar ei erau mulţi", a scris el în jurnal.[8] Pe 27 martie, germanii, convinşi acum că, „în vorbă şi în faptă, guvernul român a renunţat la orice idee de a mai lupta", au început transportul trupelor cu DI 76. Ea a fost urmată, la intervale de aproape zece zile, de DI 109, DI 216 şi DI 115. Aceste divizii şi altele din Rusia n-au putut fi folosite în primele săptămâni ale ofensivei lui Ludendorff. Acest lucru a dat naştere speculaţiilor conform cărora întârzierea cu care a fost încheiată pacea cu România şi Rusia a contribuit la eşecul ei.[9]

Marghiloman, care făcea naveta între Iaşi şi Bucureşti, a avut ingrata misiune de a guverna o naţie încă ruptă în două. În Valahia, administraţia militară a lui Mackensen a continuat să deţină un control ferm, deşi majoritatea ministerelor româneşti, inclusiv cel de război, şi-au înfiinţat anexe la Bucureşti. De fapt, ministrul de externe, Constantin Arion, îşi petrecea majoritatea timpului acolo. Autoritatea lui Marghiloman era însă mult restrânsă. Dacă s-ar putea spune că, în Valahia, abia dacă guverna, în Moldova, premierului îi era greu să guverneze. Privit de mulţi cu suspiciune, iar de unii ca trădător, autoritatea lui Marghiloman s-a lovit de opoziţie, mai ales în armată. În timpul războiului, sub Prezan şi Antonescu, MCG devenise aproape independent de autoritatea civilă. Pentru a dobândi controlul asupra armatei, noul premier l-a ales ca ministru de război pe generalul în retragere Constantin Hârjeu, un alt conservator care rămăsese la Bucureşti. Prezan n-a vrut să coopereze, îndeosebi la realizarea demobilizării şi ocolindu-l pe Hârjeu când a trebuit să numească noi generali. Regele a fost şi el complice la insubordonarea MCG.

Vreme de peste o lună, el a refuzat să dea curs cererii lui Marghiloman ca Prezan să fie înlocuit cu generalul Christescu. În cele din urmă, la 18 aprilie, după ce premierul a amenințat că va demisiona, monarhul a cedat. Prezan s-a retras la moșia lui de lângă Vaslui, iar Antonescu a fost numit la comanda unui regiment aflat departe de Iași. Structura de comandă a armatei a fost reorganizată în totalitate. MCG a fost desființat, iar funcțiile lui, reatribuite unui număr de cinci corpuri de armată, subordonate direct Marelui Stat Major (MSM). Trei generali în vârstă, Văitoianu, Coandă și Grigorescu, au primit titlul onorific de inspector general.[10] Ofițerii aflați în serviciul activ au fost împărțiți în privința susținerii lui Marghiloman și a politicii lui de conciliere cu Puterile Centrale. Unii au demisionat în semn de protest; câțiva au emigrat în Franța. În majoritatea lor, ofițerii au fost și au rămas francofili. Existau puțini germanofili cu adevărat. Cei asemenea lui Christescu, care au pus în practică politica de conciliere a lui Marghiloman, erau motivați mai degrabă de patriotism și pragmatism decât de un devotament față de Germania. Chiar unor francofili precum Grigorescu li s-a părut convenabil să fie pragmatici. La început, „eroul de la Mărășești" susținuse cu tărie continuarea războiului *à outrance*. În iunie, el a toastat în mod public pentru Marghiloman și a proclamat acordul de pace drept „cel mai bun cu putință" în circumstanțele date.[11]

În timp ce se străduia să capete controlul asupra armatei, Marghiloman și negociatorii lui se luptau cu Puterile Centrale și în privința ultimelor amănunte ale complexelor clauze economice, financiare și juridice ale unui tratat de pace final. Românii s-au străduit din răsputeri, dar n-au reușit decât în mică măsură să pondereze lăcomia dușmanului lor. Tratatul de la București, semnat pe 7 mai, confirma și enunța concesiile convenite mai înainte: cedarea Dobrogei unui condominiu al Puterilor Centrale, cedarea trecătorilor din Carpați Austro-Ungariei, dreptul de a exploata unele dintre cele mai prețioase resurse naturale ale României, mai ales țițeiul, acorduri comerciale și financiare nefavorabile, emanciparea parțială a populației evreiești din țară. Clauzele militare, care ne interesează pe noi aici, erau în esență aceleași cu cele asupra cărora se convenise deja în martie.[12]

DEMOBILIZAREA ÎN CONFORMITATE CU TRATATUL DE LA BUCUREŞTI

Odată cu semnarea tratatului, românii au fost obligaţi să înceapă demobilizarea restului armatei proprii, cu excepţia diviziilor din Basarabia. Mackensen l-a trimis pe colonelul Brandenstein, unul dintre ofiţerii săi de stat major, la Iaşi cu un număr considerabil de cadre ca să supravegheze cu atenţie procesul. Înaltul Comandament austriac plănuia să trimită în plus un reprezentant propriu, dar împotrivirea germanilor a întârziat sosirea acestuia până în octombrie. La Ministerul de Război, raporta Brandenstein, Hârjeu l-a primit „într-un mod foarte cordial", declarându-se „nerăbdător să purceadă braţ la braţ cu Germania la salvarea României". Christescu a promis şi el în mod solemn, „cu foarte multă sinceritate", să coopereze pe deplin: „Toate ordinele date de el sunt la dispoziţia mea." Brandenstein a considerat semnificativ faptul că fiecare l-a primit singur, fără martori. Colonelul Carol Ressel, şeful de cabinet al lui Averescu, de origine germană, numit ofiţer de legătură al lui Brandenstein cu MSM, era mai puţin afabil. El cataloga tratatul de pace ca fiind „foarte greu" şi îşi exprima speranţa că „nu s-a spus încă ultimul cuvânt în ceea ce priveşte România". „Ideea că, la conferinţa generală de pace, se vor obţine condiţii mai favorabile pentru România se aude adeseori repetată aici", comenta Brandenstein în raportul său.[13]

La 14 mai, MSM a emis un ordin privind demobilizarea a opt divizii de infanterie din Moldova. Au urmat curând instrucţiuni complementare pentru marină şi aviaţie. Încheierea procesului de demobilizare era programată pentru 14 iunie. Această dată s-a dovedit a fi nerealistă. Pregătirea şi transportul diviziilor 11-15 nu erau încă terminate. Adăugarea altor mii de soldaţi a exacerbat aceste probleme. „Transportul demobilizaţilor practic a încetat", raportau în iunie serviciile austriece de informaţii. Încercând să pună de acord demobilizarea cu transportul, MSM a prelungit procesul până la 14 iulie. Raportându-i lui Mackensen despre această întârziere, Brandenstein îndemna la indulgenţă: „Marele Stat Major şi Ministerul de Război român se află într-o situaţie dificilă, care ameninţă să se accentueze dacă demobilizarea nu este prelungită... Din câte îmi pot da seama, nu este în interesul Germaniei ca dificultăţile demobilizării să sporească." Deşi demobilizarea de jure a fost declarată încheiată pe 14 iulie,

demobilizarea de facto a continuat, întâmplător sau cu bună știință, pe tot parcursul verii și, de fapt, ea nu s-a terminat cu totul niciodată.[14]

Lipsa planificării și a pregătirii a amplificat dificultățile inerente demobilizării unei armate de peste 300 000 de soldați și ofițeri. Aceasta a creat haos, suferință și nemulțumire. Cu excepția soldei pe o lună, soldații demobilizați n-au primit niciun ajutor. Cei care se întorceau acasă, în Valahia, își aranjau de cele mai multe ori singuri transportul. În călătoria făcută la Iași la mijlocul lui mai, Brandenstein observa cât de îngrozitoare era situația: „În toate gările, se învârteau de colo până colo numeroși [soldați] demobilizați care păreau a aștepta o ocazie de a călători... Domnea haosul... Printre demobilizați, vezi mulți invalizi de care patria lor pare a fi prea puțin sau deloc interesată." Mulțimea demobilizaților care au rămas în Moldova se deosebea cu puțin de aceștia. La Iași, Brandenstein a mai observat că mulți „umblau hai-hui, fără treabă, iar întreținerea și salariile lor se terminau repede". Când l-a întrebat pe colonelul Ressel ce vor face acești oameni, i s-a răspuns simplu: „Vor fura." Unii se uneau cu dezertorii în bande care, potrivit serviciilor austriece de informații, „hoinăresc prin Moldova. Deoarece fură alimente, ele au devenit o veritabilă pacoste pentru populație."[15]

În rândul soldaților dornici să se întoarcă la casele și familiile lor, refuzul sau întârzierea demobilizării stârnea deseori nemulțumire și uneori nesupunere. Se pot cita câteva proteste mai deosebite. Cea mai neobișnuită a fost petiția trimisă lui Brandenstein de Batalionul Teritorial 75 din Bârlad, prin care se cerea ajutorul germanilor pentru a ajunge acasă, „deoarece autoritățile noastre militare nu ne vor demobiliza". Pe 13 iulie, conform afirmațiilor comandantului, câțiva soldați din Regimentul 1 Artilerie Grea „n-au vrut să urmeze bateria într-un nou cantonament, venind în grup... să ceară demobilizarea. Deși le-am vorbit, arătându-le motivele întârzierii... a fost cu neputință să-i conving și au plecat împreună la Mărășești. Dispunând de o forță limitată, n-am putut să iau măsuri imediate împotriva lor".[16] Atât forțele românești de securitate, cât și serviciile austro-ungare și germane de informații au raportat manifestări de protest similare în unitățile staționate în Basarabia. Cele din urmă consemnează: „Soldații mai tineri din regimentele staționate în Basarabia refuză să se supună ordinelor și cer demobilizarea imediată." Demobilizarea nu

era singura cauză a scăderii moralului în armata română. „Ca urmare a alimentației proaste și a muncii epuizante", consemnau serviciile austriece de informații, „peste 400 de soldați din Regimentul 33 Infanterie au dezertat până acum." Lipsa de preocupare, ineficiența și corupția din rândul oficialităților și ofițerilor au jucat rolul lor, dar principala cauză a proastei hrăniri este grava penurie de alimente din Moldova, care afectează și populația civilă.[17]

Demobilizarea era traumatizantă și pentru ofițeri. Din cauza restricțiilor prevăzute în tratat, majoritatea ofițerilor rezerviști și unii ofițerii activi și-au pierdut posturile. Un număr limitat au intrat în serviciul grănicerilor și jandarmeriei, care se dezvoltau. Puțini au găsit posturi în administrația civilă. Câțiva au participat la alegerile pentru parlament. Mulți s-au luptat să se îngrijească de nevoile lor materiale. Un grup de ofițeri în rezervă a cerut, printr-o petiție, ajutorul lui Marghiloman – rechemarea la datorie sau un post în administrație, dar, „până când era posibil acest lucru", ajutorarea sub formă de stipendii, acces la popota ofițerilor și bani sau alimente pentru familiile lor. În alegerea ofițerilor activi păstrați în armată, Ministerul de Război a dat prioritate experienței, ceea ce a înclinat balanța în favoarea gradelor superioare: „Astăzi, maiorii sunt conducători de pluton", se plângea un deputat în parlament. Deprimarea și nemulțumirea au crescut printre gradele cele mai înalte, înțesate cu colonei. „Ministerul de Război", observa Brandenstein, „este zilnic luat cu asalt la figurat de ofițeri superiori nemulțumiți care, prin plângerile și cererile lor, creează rumoare." În urma avansărilor anuale, anunțate pe 30 mai, 17 colonei au fost înaintați la gradul de general, iar 54 de generali și colonei au fost înaintați în posturi de comandă. Un deputat a întrebat în parlament: „De ce ar avea acum armata redusă 135 de generali, când, pe timp de pace, au fost numai 35?... Generalii sunt acum funcționari la minister [de război]." Hârjeu a explicat că, pentru a evita „răzmerița" și tulburările sociale, cum se întâmplase în Franța după înfrângerea de la 1870, el și-a însușit „principiul adaptării" până când aveau să apară posturi similare care să răspundă nevoilor.[18]

La sfârșitul verii anului 1918, în ciuda impactului demobilizării, armata română număra încă peste 100 000 de oameni, inclusiv unitățile de susținere și de servicii. Cu toate acestea, ea nu era capabilă să se angajeze într-o luptă crucială. DI 9, DI 10 și cele două divizii de cavalerie din Basarabia erau, teoretic, mobilizate complet.

Unitățile lor erau însă dispersate, fiind folosite la munci agricole, paza depozitelor de provizii și păstrarea ordinii publice în fața unei serioase opoziții naționaliste, țărănești și bolșevice. Forța Diviziilor 1-8 era redusă la cea avută pe timp de pace. Unele numărau mai puțin de 400 de oameni pe regiment. Instrucția era „aproape inexistentă". Eliminarea structurii de comandă și de stat major impusă prin Tratatul de la București slăbise coeziunea și controlul în interiorul armatei. Comunicațiile interne dintre Înaltul Comandament și unitățile din teren fuseseră paralizate când, pentru a-i mulțumi pe germani, Societatea de Poștă, Telegraf și Telefon a preluat sistemul de comunicații militare. Echipamentul și personalul tehnic al acesteia au fost trimise după aceea la București. Comunicarea rapidă în cazul armatei s-a redus la patru stații de porumbei călători. Caii erau cu totul insuficienți. Transportul feroviar era paralizat din lipsă de combustibil.[19] Informațiile care ajungeau la Paris confirmau slăbiciunea armatei române. Colonelul Rosetti, care a emigrat în Franța la sfârșitul lui iunie, a mărturisit Înaltului Comandament francez că, deocamdată, armata română „este redusă la o neputință totală". Depeșele atașatului militar francez, colonelul Pierre Lafont, erau la fel de negative: moralul era scăzut, „victoria finală a Antantei este văzută ca ultima șansă de salvare a țării. Toată lumea are ochii ațintiți asupra Frontului de Vest". Oamenii aveau în minte atacurile germanilor din cursul lunilor mai și iunie, care făcuseră o breșă de 60 de kilometri în liniile franceze, capturaseră Soissons și ajunseseră la râul Marna, la 50 de kilometri de Paris. După o pauză, Ludendorff a reluat atacul pe 15 iulie, trecând Marna și periclitând poziția Armatelor franceze a V-a și a VI-a. Moralul militarilor și civililor din România a atins punctul cel mai de jos.[20]

SOARTA RĂZBOIULUI SE SCHIMBĂ

A doua bătălie de pe Marna s-a dovedit a fi ultima ofensivă a lui Ludendorff. Pe 20 iulie, la Iași a ajuns vestea că germanii au fost opriți și siliți să se retragă dincolo de râu, abandonând 17 000 de prizonieri și 360 de tunuri. „Recenta ofensivă franceză a înflăcărat poporul român", raporta OKM la Berlin pe 8 august. Mai erau și alte vești bune pentru români. Mii de soldați americani soseau acum în fiecare zi în Franța. Pe frontul italian, austriecii au recunoscut eșecul ofensivei lor de la Piave. Simultan, grupări cehe și iugoslave au făcut declarații de

autodeterminare națională. Toate aceste evoluții au avut răsunet în România. „În toată Moldova", se arăta într-un raport al serviciilor austriece de informații, „circulă zvonuri despre un război civil în Austro-Ungaria", că „începe mult așteptata fărâmițare a monarhiei austro-ungare".[21] În pofida cenzurii presei, confirmarea a venit în urma informațiilor amănunțite difuzate de misiunile diplomatice aliate și răspândite în foi volante și din gură în gură. Serviciile germane de informații erau deranjate mai ales de rolul ofițerilor demobilizați, care se zice că „petreceau timpul în cafenele creând sentimente antigermane".[22]

În Valahia, știrile din străinătate se răspândeau la fel de rapid. Extrase din rapoartele poliției germane redau reacția. „Viața străzii din București oglindește deteriorarea stării de spirit: discuții aprinse, deschise despre hărțile de război, lipsa respectului din partea echipelor românești de curățenie [a străzilor], până acum politicoase"; „când ofițerii germani și austrieci apar pe străzi în uniformă, se strigă insulte, în special cuvântul *Boche*." Soldații demobilizați se distingeau din nou în calitate de provocatori ai rezistenței. O grevă a 350 de muncitori de la o fabrică din Turnu-Severin „a fost declanșată de instigarea soldaților români din Moldova". Circulau zvonuri că ofițeri în rezervă recrutați în jandarmerie plănuiau să-i înarmeze pe soldații demobilizați și să conducă o revoltă în legătură cu un atac al armatei române dincolo de Siret. Nu există nicio dovadă în privința elaborării la vremea respectivă a unui asemenea plan, deși, ulterior, s-a sugerat că acesta a servit drept mijloc auxiliar de remobilizare a armatei române. Ciudat este că Marghiloman n-a tras concluzia corectă din evenimentele petrecute pe câmpul de luptă, chiar dacă a fost bine informat, așa cum o arată propriul jurnal. El a rămas cu convingerea că viitorul României se afla într-o relație apropiată de Germania și Austro-Ungaria. Din acest motiv, el a continuat să susțină ratificarea de către rege a Tratatului de la București într-o formă care cuprindea multe dintre pretențiile impuse României. Dar Ferdinand, căruia evenimentele de pe Frontul de Vest îi dădeau noi speranțe, rezista presiunii germanilor de a-și da acordul, fără care tratatul nu era valabil din punct de vedere legal conform legislației românești.[23]

În condițiile în care dovezile cu privire la rezistența românilor s-au înmulțit și mai ales ca urmare a refuzului continuu al lui Ferdinand de a ratifica Tratatul de la București, furia și frustrarea

Puterilor Centrale au crescut. La Berlin se vorbea despre o „curățenie generală” la Iași, inclusiv înlocuirea dinastiei, sub amenințarea unei acțiuni militare. Comandamentul lui Mackensen nu-și dorea însă cu nerăbdare o confruntare. Căpitanul Horstmann a avertizat Berlinul că „românii ar putea strânge 350 000 de oameni, dintre care 175 000 gata de luptă”. Împotriva lor, puteau fi trimise numai „patru divizii germane din armata de ocupație, care nu sunt puternice și sunt alcătuite în cea mai mare parte din oameni care nu sunt în stare să lupte... Chiar dacă se mai adaugă două divizii austriece de ocupație, puterea totală pentru o confruntare serioasă ar fi extrem de mică”. Estimările exagerate ale lui Horstmann cu privire la capacitatea armatei române s-au regăsit și într-o analiză pregătită de OHL. Cu toate acestea, Ludendorff s-a întâlnit la 14 august cu Arz la cartierul general al armatei germane de la Spa pentru a planifica o operațiune militară cu denumirea codificată de Fangstoss. Până la începutul lui septembrie, s-a ajuns la un acord asupra următoarelor puncte: forțe austro-ungare și germane ale Ober-Ost (Înaltul Comandament de Est) aveau să atace Moldova pe Nistrul Superior, prin Bucovina; trupe austro-ungare din Ucraina urmau să invadeze Basarabia trecând Nistrul inferior pe la Tiraspol; forțele lui Mackensen aveau să înainteze peste Siret. Forțele defensive din Transilvania urmau și ele să fie sporite. S-a pregătit un ultimatum, iar la 13 septembrie, OHL i-a ordonat lui Mackensen să se pregătească de marș.[24] După trei zile însă, Arz l-a informat pe Ludendorff că, în urma inițiativelor de pace ale austro-ungarilor, kaizerul Karl a interzis participarea forțelor habsburgice. Nicio acțiune unilaterală a germanilor „nu era de dorit”. Ludendorff a anulat operațiunea Fangstoss, dar și-a exprimat nemulțumirea, avertizându-l pe Arz că toate viitoarele „complicații” cu România trebuiau să fie suportate de Austro-Ungaria singură. Trupele germane erau direcționate în altă parte, și nu se va mai oferi ajutor german, ca în 1916.[25]

Pe 15 septembrie, generalul Louis Franchet d'Esperey a lansat mult așteptata ofensivă a armatei aliate din Răsărit, de la Salonic. Două divizii franceze și o singură divizie sârbească au atacat pe frontul Armatei a XI-a germane, compusă acum în mare măsură din forțe bulgărești. În două zile, toate cele trei linii de apărare bulgărești au fost străpunse. În săptămâna următoare, armata bulgară s-a retras, uneori cuprinsă de panică. La 28 septembrie, Înaltul Comandament

Generalul Constantin Christescu, şeful Marelui Stat Major, martie-noiembrie 1918. Muzeul Militar Naţional.

bulgar a cerut armistiţiu. Acesta a fost semnat a doua zi la cartierul general al generalului Franchet d'Esperey de la Salonic. Condiţiile armistiţiului permiteau trecerea liberă a trupelor aliate pe teritoriul Bulgariei. În cursul lunii octombrie, trupele britanice şi franceze au înaintat spre nord, fiind încetinite doar de logistica proprie şi de drumurile şi căile ferate inadecvate. Frontul românesc avea să fie restabilit curând la Dunăre.[26]

Vestea înfrângerii Bulgariei s-a răspândit cu repeziciune în toată România. La Bucureşti, primele informaţii au fost primite cu scepticism, fiind „prea bune ca să fie şi adevărate". Confirmarea a venit însă în urma indiscreţiilor comise de personalul german de ocupaţie şi din surse externe. La Iaşi, misiunile diplomatice ale Aliaţilor au furnizat din nou informaţii amănunţite. Reprezentantul sârb l-a informat personal pe Marghiloman. La 27 septembrie, Horstmann a recunoscut înfrângerea Bulgariei, cerându-i lui Marghiloman să amâne publicarea în presă. „Aceasta confirmă faptul că frontul este complet distrus", a conchis premierul. A doua zi, când i-a înmânat lui Marghiloman o copie a raportului politico-militar săptămânal al MSM pregătit pentru regele Ferdinand, Christescu a adăugat: „Partida este pierdută pentru germani." Cu toate acestea, premierul nu-şi putea închipui înfrângerea finală a Germaniei sau dizolvarea Austro-Ungariei. Pentru Brătianu, cercul din jurul regelui şi înalţii conducători militari,

venise vremea să poziționeze în așa fel România, încât să tragă foloase de pe urma nenorocirilor dușmanilor. Ferdinand i-a ordonat lui Marghiloman să nu-și ia niciun angajament cu privire la ratificare. Brătianu le-a declarat miniștrilor Antantei că el a rămas fidel cauzei lor. Christescu și MSM au început să joace un rol mai activ în pregătirea remobilizării și a posibilei intrări în război a țării.[27]

REMOBILIZAREA ARMATEI ROMÂNE

Primii pași în reorganizarea armatei române fuseseră făcuți în iulie, pe vremea celei de-a doua bătălii de pe Marna. La început, Marghiloman nu și-a dat nici sprijinul, nici binecuvântarea. Hârjeu, ministrul de război, suferind și letargic, nu s-a ocupat în niciun fel de acest proces. Inițiativa a venit de la Christescu și stafful său. Planurile lor au fost ținute ascunse, *en bureaux*, iar ordinele, date verbal. Lipsa dovezilor a îngreunat descoperirea și documentarea a ceea ce s-a întâmplat în această primă etapă. Se pare însă că tot ce s-a putut face a fost să se încetinească procesul de demobilizare și să se păstreze soldații și ofițerii cei mai buni. Potrivit estimărilor românești, la începutul lui septembrie, erau încă sub arme 160 000-170 000 de soldați și ofițeri – cu 40 000-50 000 mai mult decât permitea tratatul. O analiză făcută de germani dă ca cifre 120 000, respectiv 33 000. Românii au avut și mai mult succes în ceea ce privește păstrarea armelor și muniției, cu încălcarea Tratatului de la București. Abia la 28 august a fost semnat cu Puterile Centrale un acord care stabilea o procedură de predare a acestora. El permitea comandamentului român să inventarieze bunurile proprii și să aleagă armele la care avea să renunțe. Românii au exploatat în mod inteligent acest sistem de autosupraveghere. În primul rând, ei au ținut două rânduri de registre, care ascundeau ceea ce avea armata de fapt. În al doilea rând, când au îndeplinit cota ce urma a fi predată, ei au ales cu preponderență arme învechite sau pentru care nu mai exista muniție. Aceste chițibușuri le-au permis românilor să păstreze circa 60% din armamentul existent, și încă cel mai bun. Armata română a putut să intre din nou în război în noiembrie cu suficiente arme de bază pentru toate diviziile și muniție pentru 15-20 de zile de luptă pentru cele nouă divizii pe care le-a mobilizat în cele din urmă.[28]

A doua etapă a renașterii armatei române a avut loc târziu în septembrie, odată cu prăbușirea frontului bulgăresc. Christescu a

ordonat secției de operații și celei administrative a MSM să elaboreze un plan detaliat de mobilizare „cât mai repede cu putință", dar „cu cea mai mare discreție, astfel încât comandamentul german să nu afle nimic despre pregătirea unei asemenea acțiuni". Propunerile lor, care au stat la baza planului aplicat în cele din urmă, prevedeau crearea a două grupuri în procesul de mobilizare. Grupul Unu, care putea fi constituit rapid, era alcătuit din divizii formate în majoritate din rezerviști din Moldova. Includea de asemenea diviziile din Basarabia. Grupul Doi era compus din divizii aparținând corpurilor de armată II și III, al căror personal trecuse, în cea mai mare parte, în Valahia. Scheletul lor avea să se formeze în Moldova, urmând a fi completate pe măsură ce reușeau să se întoarcă alți soldați și ofițeri. În ambele grupuri, era mare nevoie de ofițeri.[29]

În cursul lunii septembrie și la începutul lui octombrie, serviciile germane de informații au primit mai multe rapoarte care indicau că se făceau pregătiri pentru mobilizare: ofițerii aflați în serviciul activ nu mai primeau permisii, medicii militari erau rechemați din zonele ocupate, numărul ofițerilor care se prezentau la biroul Ministerului de Război de la București pentru a cere voie să călătorească în Moldova era în creștere. Brandenstein a înaintat un raport conform căruia bărbaților din Moldova li se ordonase să se înregistreze în scopul luării în evidență de către armată. Alte rapoarte indicau faptul că România aștepta cu nerăbdare să coopereze cu forțele Antantei care intrau acum în Bulgaria. „Serviciul de Informații al Marelui Stat Major român a desfășurat în ultima vreme o activitate foarte susținută în zona ocupată", se arăta într-un raport al poliției politice a lui Mackensen de la începutul lui octombrie, cu „un interes deosebit pentru locurile de traversare a Dunării și starea trupelor austro-ungare și germane din Valahia". Pe 9 octombrie, Christescu a ordonat ca tot personalul militar detașat să se întoarcă la unitățile proprii până pe 14 octombrie. După ce Bulgaria a încheiat armistițiul, s-au făcut auzite în armata română voci care cereau mobilizarea și revendicarea Dobrogei. „Trupele Corpului V de Armată sunt într-adevăr nerăbdătoare să lupte și vor să se răzbune pe populația bulgărească din Dobrogea", conform unei „surse de încredere din armata română", citate într-un raport german. Marghiloman i-a propus chiar lui Horstmann ocuparea provinciei de către un contingent românesc sau unul mixt, româno-german. Germanii au fost dispuși să accepte prima

variantă, cu condiția ca România să mobilizeze doar „numărul minim de soldați necesari”.[30]

Disponibilitatea germanilor de a retroceda Dobrogea evidențiază preocuparea lor cu privire la faptul că România putea intra din nou în război, amenințând spatele lui Mackensen, care trebuia să înfrunte forțele Antantei de la Dunăre. „Pentru mine”, consemnase feldmareșalul în jurnal pe 4 octombrie, „principala întrebare este acum «Ce va face România?».” El și-a continuat înlănțuirea de idei într-o telegramă adresată OHL: „Dacă ea [România] se alătură încă o dată Antantei... atunci Balcanii și, poate, întregul război sunt pierdute pentru noi... Nu trebuie să renunțăm la nimic pentru a câștiga România de partea noastră.” O variantă, scria el, era să se reactiveze operațiunea Fangstoss. „Nu am însă destulă putere”, adăuga el. Ludendorff, confruntându-se cu crize monumentale pe alte fronturi, era la fel de neputincios. El i-a recomandat lui Mackensen să se concentreze cât mai mult cu putință pe apărarea liniei Dunării împotriva forțelor Antantei. Fără petrolul românesc, războiul nu se putea continua în Vest. A doua propunere făcută OHL de Mackensen a fost următoarea: „Dacă oferim României toată Dobrogea, plus frontiera [veche] cu Austro-Ungaria, este posibil ca ea să ni se alăture.” În cadrul unor discuții prelungite avute cu Marghiloman, Horstmann a arătat foarte limpede că România trebuia să ratifice în schimb un tratat modificat, să promită o atitudine de neutralitate și prietenie față de Puterile Centrale și „să renunțe în mod explicit la Transilvania, cerând, eventual în caz de nevoie, autonomie locală pentru aceasta”.[31] La 13 octombrie, premierul i-a recomandat regelui să accepte propunerile, susținând că „viitorul economic al României impune o atitudine prietenească față de Puterile Centrale”. El pretindea că Antanta nu era „dispusă să dezmembreze Austro-Ungaria”, referindu-se la discursul președintelui Wilson din ianuarie, care vorbise numai despre autonomia popoarelor din Dubla Monarhie. „România nu poate primi Transilvania. Pentru ca această provincie să primească autonomia, trebuie să existe relații bune între România și Ungaria.” Ferdinand a respins argumentul lui Marghiloman, care nu ținea seama de direcția pe care o lua războiul și care a fost invalidat curând de declarația lui Wilson din 19 octombrie prin care se susținea autodeterminarea popoarelor din Austro-Ungaria. Regele și cei din

jurul lui așteptau acum cu nerăbdare sosirea armatelor aliate la Dunăre ca să elibereze, cu sprijinul lor, patria. Îndeplinirea promisiunilor pentru care intraseră în război părea a fi posibilă.[32]

ROMÂNIA SE ALĂTURĂ DIN NOU ANTANTEI

Odată cu înfrângerea Bulgariei, România a reapărut în planurile strategice ale Aliaților. Pe 30 septembrie, la o zi după armistițiul cu Bulgaria, Clemenceau l-a rechemat brusc pe Berthelot de la comanda Armatei a V-a de pe Frontul de Vest. Acestuia i s-a ordonat să plece la Salonic pentru a conduce o nouă „Armată a Dunării", care să ocupe Bulgaria și să îndemne România la acțiune. Armata română trebuia să joace un rol central în îngenuncherea forțelor lui Mackensen, ocuparea Transilvaniei și cooperarea cu contingentele aliate care interveneau în sudul Rusiei împotriva bolșevicilor. Berthelot a sosit la Salonic pe 13 octombrie. În colaborare cu Franchet d'Esperey, el a redactat o scrisoare către Saint-Aulaire, care a fost dusă la Iași, pe 22 octombrie, cu un avion francez, de Victor Antonescu, fostul ambasador român de la Paris. În scrisoare era dezvăluit planul lui Berthelot de a trece Dunărea cu armata sa „pe la mijlocul lui noiembrie". „Este indispensabil ca România să ridice armele", se atrăgea atenția în scrisoare, „pentru a-și dovedi fidelitatea de nezdruncinat față de Antantă, a elibera teritoriul național și a-și câștiga încă o dată dreptul de înfăptuire a revendicărilor sale naționale." Berthelot mai cerea informații amănunțite despre forțele române care puteau interveni, precum și detalii despre forțele inamice. Saint-Aulaire l-a însărcinat pe colonelul Lafont să răspundă întrebărilor de ordin militar, în vreme ce el și Antonescu au discutat despre implicațiile mobilizării și reintrării în război cu Brătianu, care, în mod cu totul întâmplător, locuia alături. Lafont a descris moralul civililor și militarilor români ca fiind ridicat, însă armata i s-a părut „complet dezorganizată". Cu toate acestea, Lafont credea că șase divizii puteau fi „gata de marș" în circa opt zile, altele două sau, poate, chiar patru, în 20 de zile, iar încă două, în 30 de zile sau șase săptămâni. Evenimentele aveau să dovedească faptul că estimările lui Lafont erau exagerat de optimiste.[33]

Între timp, pe 22 octombrie, Saint-Aulaire, Antonescu și Brătianu au continuat discuția cu privire la problemele ridicate de scrisoarea lui

Berthelot „până târziu în noapte, examinând toate ipotezele". A doua zi, Prezan a fost rechemat de la moșia lui de lângă Vaslui pentru a lua parte la deliberări. El „a ridicat obiecții din punct de vedere militar" față de mobilizarea imediată. Alți comandanți militari din Iași au fost și ei consultați. Aceștia au recunoscut că mobilizarea avea să fie dificilă. Averescu însă l-a sfătuit pe rege să schimbe guvernul și să înceapă imediat mobilizarea, „astfel încât pacea generală să ne găsească cu arma în mână și, dacă se poate, cu piciorul în teritoriul pe care-l revendicăm". Regele a cerut atunci să i se ordone colonelului Antonescu să se întoarcă la Iași, aparent pentru a-l ajuta „la un studiu legat de campania trecută". Marghiloman, Hârjeu și Christescu i-au îndeplinit cu reținere cererea, dar ultimul a atras atenția cu privire la o repetare a celor petrecute în 1916, „când Marele Stat Major a fost lăsat pe dinafară, iar totul a fost aranjat în culise". „O mobilizare astăzi ar echivala cu o sinucidere", a adăugat Christescu. „Germanii ne-ar zdrobi în trei săptămâni."[34]

Sub semnătura lui Prezan, Antonescu a pregătit pentru Ferdinand un memoriu de 15 pagini, intitulat „Evaluare generală a posibilităților și șanselor intrării noastre în acțiune împotriva Puterilor Centrale". El făcea o descriere „nefericită" a armatei române, care era în parte o critică adusă activității lui Christescu. Oamenii care se distinseseră la Mărășești „sunt astăzi goi, desculți, înfometați și demoralizați". Unităților „le lipsesc cu totul cadrele, înainte de toate cele ofițerești". Memoriul preconiza că aveau să se poată mobiliza la început numai opt divizii, oferindu-i-se dușmanului o „mare superioritate" numerică, dacă se luau în calcul toate diviziile germane și austro-ungare din jurul Moldovei. Dar „această cifră nu trebuie să ne sperie fiindcă nu toate reprezintă un pericol imediat". Majoritatea celor din est erau prea departe, iar majoritatea celor din Valahia „trebuie să înfrunte forțele Antantei care înaintează dinspre sud către Dunăre". Memoriul era realist atunci când minimaliza amenințarea reprezentată de dușman. Potrivit evaluărilor făcute de germani, diviziile de ocupație ale lui Mackensen nu aveau artilerie grea și erau compuse în mare măsură din oameni de peste 35 de ani. Diviziile austro-ungare incomplete se aflau într-o „stare de descompunere"; în Valahia și la est de Nistru, avuseseră deja loc răzmerițe. „Factorul decisiv" al mobilizării armatei române, se spunea mai departe în

memoriul lui Prezan, trebuia să fie armata aliată care înainta dinspre Salonic, „mai ales dacă aceasta are puterea şi intenţia de a forţa trecerea Dunării". Ea trebuia să ofere armatei române „o indispensabilă bază de operaţii". „Nu trebuie întreprinsă nicio mişcare dacă nu este sigur că, în timpul mobilizării noastre, 10-15 zile, trupele aliate nu ne asigură această bază." Rolul lor era nu doar să asigure sprijinul necesar operaţiunilor militare ale românilor, ci şi să aprovizioneze, până la urmă, trupele, caii şi populaţia civilă. Memoriul lui Prezan ataca şi amănunte cu privire la aspectele tehnice ale mobilizării. De cel mai mare interes pentru rege şi Brătianu era concluzia acestuia cu privire la momentul în care armata română putea face „mişcarea supremă". „Curând, da, dar nu imediat." Ar fi fost nevoie de 15 zile de pregătiri prealabile şi apoi 15 zile de mobilizare sub protecţia forţelor aliate de la Dunăre.[35]

Pe când conducătorii români discutau ce să facă, războiul intra în ultimele lui zile. Armata germană a fost respinsă pe Frontul de Vest, Ludendorff a fost demis, marina militară germană s-a răsculat, revoluţia şi revolta naţionalistă au izbucnit în Austro-Ungaria, iar frontul italian a căzut, silind Înaltul Comandament austriac să semneze Armistiţiul de la Villa Giusti din Padova (4 noiembrie). Acesta obliga trupele germane ca, în termen de 15 zile, să evacueze Italia, Balcanii şi Austro-Ungaria, altfel aveau să fie capturate. Pe 5 noiembrie, ministrul de externe Arion a telegrafiat de la Bucureşti că trupele germane se pregăteau să plece şi că putea urma anarhia. „Este necesar să avem imediat la dispoziţie jandarmi şi, în scurt timp, trupe româneşti." În aceeaşi zi, Marghiloman a solicitat şi a primit aprobarea lui Ferdinand de a trimite în Bucovina soldaţi din DI 8, ceruţi de Consiliul Naţional Român din Cernăuţi.[36] Tot pe 5 noiembrie, Christescu le-a transmis celor cinci comandanţi ai corpurilor de armată „Instrucţiuni secrete privind mobilizarea armatei". Pe 6 noiembrie, regele l-a înlocuit pe Marghiloman cu generalul Coandă, un reprezentant al lui Brătianu. Decizia cu privire la mobilizare şi intrarea în război a devenit imperativă când, pe 7 noiembrie, guvernul german a hotărât să înceapă negocieri privind încheierea unui armistiţiu pe Frontul de Vest. A doua zi, Brătianu i-a invitat acasă la el pe Saint-Aulaire, colonelul Lafont, Coandă, Prezan şi colonelul Antonescu. Discuţia a fost „aprinsă şi animată". Francezii au insistat să se treacă imediat la

acţiune. Prezan a afirmat că, în mai puţin de 25 de zile, nu se puteau strânge nici măcar proviziile necesare armatei. Brătianu, după cum îi era obiceiul, zăbovea, cântărind consecinţele. O operaţiune militară avea să consolideze poziţia României la conferinţa de pace. Pe de altă parte, o acţiune prematură şi ineficace putea fi periculoasă, permiţându-i inamicului să provoace distrugeri în teritoriul ocupat. În cele din urmă, s-a decis să fie trimis la Bucureşti un general care să cerceteze situaţia de acolo şi să-i deruteze pe germani în privinţa intenţiilor României. În plus, demersurile preliminare mobilizării începute deja de Christescu aveau să fie continuate.[37]

Între timp, Franchet d'Esperey şi Berthelot, care, de la raportul lui Lafont, nu prea aveau veşti de la Iaşi, deveneau neîngăduitori cu reţinerea românilor. Berthelot ajunsese la Sofia pe 6 noiembrie cu intenţia de a ataca dincolo de Dunăre peste două săptămâni. Însă Franchet d'Esperey, care avea ordin de la Paris să intercepteze armata lui Mackensen înainte ca ea să scape, a hotărât să forţeze mâna României. El a ordonat forţelor franceze să înceapă traversarea fluviului în noaptea de 8 spre 9 noiembrie. Berthelot pregătise deja o emoţionantă chemare la arme ce urma să fie lansată din avioanele franceze: „Ceasul răzbunării sau, mai degrabă, ceasul dreptăţii a sunat.. Ţărani, luaţi-vă furcile şi coasele şi ridicaţi-vă împotriva invadatorului... Ridicaţi-vă, fraţi români, şi năpustiţi-vă asupra duşmanului." De asemenea, pe 8 noiembrie, Berthelot a transmis la Iaşi un mesaj prin care anunţa traversarea şi care cuprindea acest sfat direct: „Cer într-un mod foarte serios ca Armata Română să fie mobilizată imediat. Mai târziu va fi prea târziu." Această radiogramă a pus capăt ezitării românilor. Lui Mackensen i-a fost transmis un ultimatum cu cererea imposibilă ca forţele sale să evacueze teritoriul românesc în 24 de ore, altfel urmând a fi dezarmate. A doua zi, guvernul român a declarat război Germaniei, cu mai puţin de 24 de ore înainte ca armistiţiul din Vest să intre în vigoare pe 11 noiembrie, la ora 11:00.[38]

Între timp, trecerea Dunării, atât de importantă ca simbol, s-a dovedit a fi o operaţiune militară minoră. Numai şase batalioane ale Armatei Dunării conduse de Berthelot ajunseseră la fluviu înaintea armistiţiului. Planul de traversare în noaptea de 8 spre 9 noiembrie a eşuat pentru că luntraşii bulgari au refuzat să coopereze. Abia pe data de 10, în zorii zilei, un detaşament francez stabilit la Giurgiu a devenit

prima unitate aliată prezentă pe pământ românesc. Ariergarda forțelor germane, aflate deja în retragere, a opus o slabă rezistență: focuri răzlețe de armă, câteva salve de artilerie și un atac al unui avion german. Pentru a întârzia înaintarea francezilor, Mackensen ordonase distrugerea câtorva poduri de peste Argeș, așa cum avertizase deja Iașiul. Pe 12 noiembrie, când a sosit vestea oficială cu privire la armistițiul din Vest, ambele tabere au suspendat operațiunile militare.[39] Deși ostilitățile cu Puterile Centrale se încheiaseră în mod oficial, armata română a continuat remobilizarea în vederea misiunilor pe care le avea de îndeplinit: în primul rând, asigurarea retragerii Armatei lui Mackensen și restabilirea suveranității românești în Valahia și alte zone ocupate; în al doilea rând, ocuparea Transilvaniei și a regiunilor adiacente promisă prin tratatul din 1916. Povestea Primului Război Mondial de pe frontul românesc ar fi incompletă fără o tratare pe scurt a acestor aspecte.

Epilog

RETRAGEREA ARMATEI LUI MACKENSEN

Armistiţiul de la Villa Giusti obliga trupele germane să plece până la 19 noiembrie. Pe 26 octombrie, generalul Wilhelm Groener, care-i succedase lui Ludendorff la OHL, i-a ordonat deja lui Mackensen să facă pregătirile de retragere prin Ungaria spre teritoriul german. Deoarece tulburările revoluţionare distruseseră deja proiectatele linii de comunicaţie, OHL l-a autorizat pe Mackensen să ocupe căile ferate din Transilvania, precum şi principalele centre de transport şi aprovizionare de aici, Braşov şi Sibiu. Horstmann i-a asigurat pe români că aceasta era o măsură militară temporară, nu un sprijin acordat perpetuării stăpânirii ungureşti. Anticipând dezmembrarea Dublei Monarhii şi interesat să stabilească relaţii bune cu România postbelică, Ministerul de Externe german i-a repetat lui Mackensen că retragerea trebuia să se realizeze „cu bune intenţii", subliniind că „Germania nu stă în calea aspiraţiilor naţionale ale României". Cu scopul de a evita un posibil conflict cu trupele româneşti care puteau pătrunde în Transilvania, Mackensen i-a propus generalului Mircescu, ofiţerul român de legătură de la OKM, o linie de separaţie de-a lungul căii ferate Predeal-Cluj. Mircescu a aranjat ca Marghiloman să meargă la Focşani pe 6 noiembrie ca să se întâlnească cu colonelul Maximilian Schwarzkoppen, şeful de stat major al lui Mackensen, pentru a discuta pregătirile unei evacuări paşnice şi organizate. Premierul a fost însă demis înainte de a pleca la întâlnire. Odată cu venirea noului guvern, declaraţia de război a României, şi mai ales implicarea francezilor, spiritul de cooperare a fost înlocuit cu unul de ostilitate.[1]

Din această cauză, evacuarea armatei germane a fost mai dificilă decât îşi închipuise la început guvernul român sau cel german. Au apărut imediat controverse în două chestiuni: responsabilitatea pentru dezordinea din Valahia care a însoţit retragerea lui Mackensen şi programul evacuării. Berthelot, desemnat de Puterile Aliate să aplice armistiţiul în România, i-a instruit pe prefecţii români să raporteze

orice încălcare de către inamic a condițiilor acestuia. Curând, avea să aibă o listă lungă. Pe 18 noiembrie, el i-a trimis lui Mackensen o radiogramă în care acuza trupele germane în retragere de „distrugerea excesivă" a podurilor, gărilor și depozitelor de alimente, ca și de rechiziții forțate și violență împotriva jandarmilor și civililor români. Berthelot a amenințat că-l va trage personal la răspundere pe Mackensen. Feldmareșalul a negat acuzațiile într-un răspuns agresiv.[2] Jurnalul său și alte surse germane confirmă însă o slăbire a disciplinei; unii soldați, demoralizați de înfrângere și disperați să ajungă acasă, luaseră cu forța bunuri personale, inclusiv hrană, cai, căruțe și vehicule. Dar, așa cum arăta Mackensen în răspunsul său, este la fel de adevărat că și românii purtau răspunderea pentru dezordinea care a însoțit evacuarea. Era de înțeles ca, după doi ani de ocupație nemiloasă, unii cetățeni, îndeosebi din București, să-și verse furia hărțuind personalul militar și civil german și distrugându-i sau furându-i bunurile. Așa cum confirmă sursele românești, bande de jefuitori i-au prădat nu doar pe germani, ci și depozite, prăvălii, firme și fabrici românești, într-o debandadă care a durat mai multe zile. Când trupele germane au intervenit pentru a păstra ordinea, s-au tras, în unele cazuri, focuri de armă. La depozitul de alimente de la Obor, se pare că au murit șase oameni în clipa în care soldații germani au tras asupra jefuitorilor. La București, se spune că au fost în total 21 de victime.[3]

O a doua controversă era legată de incapacitatea forțelor lui Mackensen de a termina evacuarea până la 19 noiembrie, cum cerea Armistițiul de la Villa Giusti. Evacuarea a început în mod serios pe 7 noiembrie. Mackensen și stafful său au părăsit Bucureștiul în seara zilei de 11 noiembrie, iar ultimele unități germane au plecat din capitală în grabă a doua zi. Capacitatea rețelei feroviare nu era însă suficientă pentru cei 160 000 de soldați, funcționari economico-administrativi, lucrători civili și servitori. Călătoria pe șosea pe timp de iarnă era extrem de dificilă. Prin urmare, când a trecut termenul de 19 noiembrie, mii de germani se aflau încă pe pământ românesc. Berthelot a transmis la Paris informații eronate conform cărora trupele germane se instalau pentru iarnă în Valea Prahovei cu scopul de a păstra controlul asupra țițeiului românesc. Apoi i-a transmis lui Mackensen un ultimatum prin care-i aplica o amendă de 500 000 000 de mărci plus 50 000 000 pentru fiecare zi de prelungire

a evacuării peste termenul stabilit. În baza unor instrucțiuni primite de la guvernul său, Mackensen a replicat că dispoziția mai flexibilă cu privire la evacuare cuprinsă în Armistițiul din Vest de pe 11 noiembrie, „de întoarcere imediată la frontierele Germanie i", avea prioritate față de înțelegerea de la Villa Giusti, unde Germania nu fusese parte. Comandantul suprem al forțelor aliate, Ferdinand Foch, dornic să-și umilească dușmanii, a insistat să fie aplicată cea din urmă.[4]

Pentru a rezolva aceste probleme și altele referitoare la evacuare, Berthelot a trimis la Sinaia, pe 24 noiembrie, o delegație româno-franceză condusă de generalul Mircescu ca să se întâlnească cu reprezentanți ai lui Mackensen. Aceștia au făcut unele concesii, recunoscând că este posibil ca „distrugerea" și „rechizițiile abuzive" să fi fost săvârșite de soldați și ofițeri „zăpăciți" și „derutați" de neașteptata declarație de război a României. Ei au exprimat „profunda părere de rău" și „regretele" lui Mackensen, dând asigurări, în numele acestuia, că „vor fi ordonate din nou cele mai riguroase măsuri pentru a evita reapariția lor". În raportul său cu privire la întâlnire, maiorul francez Mablais își exprima într-o oarecare măsură înțelegerea față de dilema în care se afla inamicul: „Germanii se retrag într-un mod destul de ordonat și par să respecte proprietatea și pe locuitori... Este evident totuși că disciplina scade în rândul armatei germane, ofițerii nu mai sunt foarte respectați." În privința programului evacuării, germanii au considerat noul termen de cinci zile dat de Berthelot pentru încheierea evacuării o „imposibilitate tehnică". Când li s-a cerut să estimeze data la care se va termina evacuarea, ei au răspuns că nu înainte de 5 decembrie pentru România și nu înainte de 25 decembrie pentru Transilvania. Pe ansamblu, întâlnirea a fost rodnică, iar în condițiile în care părțile au căzut de acord să se mai întâlnească pe viitor, părea posibilă încheierea unui compromis. Însă, în timp ce delegații plecau, un ofițer francez a sosit de la București cu un ordin categoric din partea lui Foch ca forțele lui Mackensen să fie imediat dezarmate și capturate. Generalul Kosch, cel mai înalt în grad din delegația germană, a părăsit furios încăperea. La a doua sesiune de negocieri, desfășurată la Râmnicu Vâlcea pe 1-2 decembrie, a prevalat însă o atitudine rațională și pragmatică. Mackensen, care primise ordine de la Berlin, a acceptat cererea de dezarmare și internare a trupelor într-o „manieră onorabilă". Fiindcă practic toate forțele germane trecuseră până atunci în Transilvania, delegația

româno-franceză și-a declarat „lipsa de interes” față de această chestiune, care, din acel moment, avea să fie de competența guvernului ungar.[5]

În timpul unor tratative simultane desfășurate la Budapesta, Mackensen ajunsese să creadă că ungurii vor cere doar o dezarmare și internare simbolică, ceea ce însemna că trupele aveau să ajungă în Germania cu o foarte mică întârziere. Declarațiile neoficiale ale Ministerului de Război ungar și un comentariu făcut de reprezentantul Franței în comisia de armistițiu de pe Frontul de Vest l-au încurajat pe Mackensen să-și continue cursa spre casă. În primele două săptămâni ale lui decembrie, o mare parte a forțelor germane a reușit să treacă propriu-zis prin Transilvania în Ungaria. Apoi însă, premierul ungar, contele Mihály Károlyi, a cedat presiunii francezilor și a acceptat să aplice imediat măsura dezarmării și internării. Mackensen a protestat și a încercat să prelungească negocierile pentru ca trupele lui să ajungă în număr cât mai mare în Austria. Absența unei puteri militare unguresti credibile și cooperarea oficialităților de rang inferior au făcut posibilă continuarea retragerii. Pe 16 decembrie, în timp ce feldmareșalul și stafful său treceau prin Budapesta, trenul lui a fost blocat, iar el a fost invitat la o întâlnire cu Károlyi. Când s-au întâlnit, premierul a cerut imediat ca Mackensen să accepte el însuși să fie internat și să ordone trupelor sale să predea armele. Altfel, toate trenurile cu militari germani aveau să fie blocate. Mackensen a dat curs fără tragere de inimă acestei cereri fiindcă, astfel, retragerea trupelor sale avea să continue. La 1 ianuarie 1919, ultimul tren cu trupe germane a ajuns în prietenoasa Austrie.[6]

Între timp, feldmareșalul și stafful lui personal și-au început perioada de captivitate într-o vilă particulară de la marginea Budapestei, sub pază ungurească. El credea că arestul avea să dureze puțin. La 31 decembrie însă, un detașament al cavaleriei franceze a înconjurat vila. După patru zile, lui Mackensen i s-a dat posibilitatea să meargă, de bunăvoie sau silit, într-un alt loc de detenție, nespecificat, sub pază franceză. Pentru că nu avea de fapt alternativă, s-a supus. Drept justificare a acțiunii lor, francezii au insinuat că el intenționa să fugă cu ultimul tren german. Cu toate că n-a fost maltratat din punct de vedere fizic, Makensen s-a simțit trădat și umilit. I s-a luat chiar și calul. Feldmareșalul împreună cu stafful personal au fost mutați de mai multe ori, ultima destinație fiind

Salonic. Aici, el a fost reținut nu doar până când Germania a ratificat Tratatul de Pace de la Paris, ci până în momentul în care mai multe puteri aliate au făcut și ele acest lucru. Abia la 1 decembrie 1919 a reușit să se întoarcă în patrie.[7]

În timp ce se desfășura evacuarea forțelor lui Mackensen din Valahia, regele Ferdinand și guvernul său au rămas la Iași. Aproape trei săptămâni au trecut de la semnarea armistițiului până când aceștia s-au întors la București și și-au reafirmat autoritatea asupra zonei ocupate. Întârzierea s-a datorat dezorganizării politice și militare existente pe atunci în Moldova, care fusese amplificată de schimbarea guvernului și sfârșitul cu totul neașteptat al războiului. După cum s-a menționat deja, remobilizarea armatei a întâmpinat dificultăți serioase. Ea a fost întârziată de vremea nefavorabilă, starea proastă a căilor ferate, lipsa echipamentului și a informațiilor exacte cu privire la locurile în care se aflau soldații demobilizați. Fiindcă foarte mulți soldați și ofițeri trecuseră în Valahia, au putut fi mobilizate la început numai patru divizii de infanterie (cu aproximativ 10 000 de oameni fiecare), plus două divizii mai mici de infanterie ușoară. Acestea s-au adăugat celor patru divizii din Basarabia și diviziei din Bucovina, care erau ele însele slăbite.[8]

Înainte de a se întoarce la București, regele l-a împuternicit pe Berthelot să administreze și să păstreze ordinea în Valahia în numele său. El i-a mai cerut generalului să-și amâne apariția în capitală până când puteau să-și facă intrarea triumfală împreună. Prin urmare, Berthelot și-a stabilit pe 16 noiembrie cartierul general temporar la Giurgiu, de unde își exercita autoritatea cu împuternicirea lui Ferdinand. Cum zilele treceau fără vreun semn legat de momentul întoarcerii românilor, Berthelot a devenit tot mai nerăbdător. „Iată, opt zile de când le-am cerut să vină", se plângea el nepotului Georges pe 24 noiembrie. „Discută în continuare nu știu ce, protocolul. Ieri, i-am trimis pe doi ofițeri ai mei la Iași să-i ia de guler și să-i aducă cu orice preț." Drept răspuns, pe 26 noiembrie, au sosit la Giurgiu generalul Prezan și colonelul Antonescu. S-a căzut de acord asupra unui plan de acțiune cu privire la Bucovina, Dobrogea, Transilvania și reocuparea Valahiei, precum și la întoarcerea regelui, care a fost fixată pentru 1 decembrie. Berthelot a mai cerut ca 16 batalioane românești de infanterie să fie puse imediat la dispoziția sa pentru a colabora la intervenția aliată din Rusia de Sud, pe care Berthelot o

Parada victoriei de la Bucureşti, 1 decembrie 1918. De la stânga la dreapta: Berthelot, Ferdinand, Maria, principele Nicolae.
Sursa: Muzeul Militar Naţional.

conducea. La 28 noiembrie, Berthelot şi statul său major s-au mutat în capitală, „aparent incognito".[9]

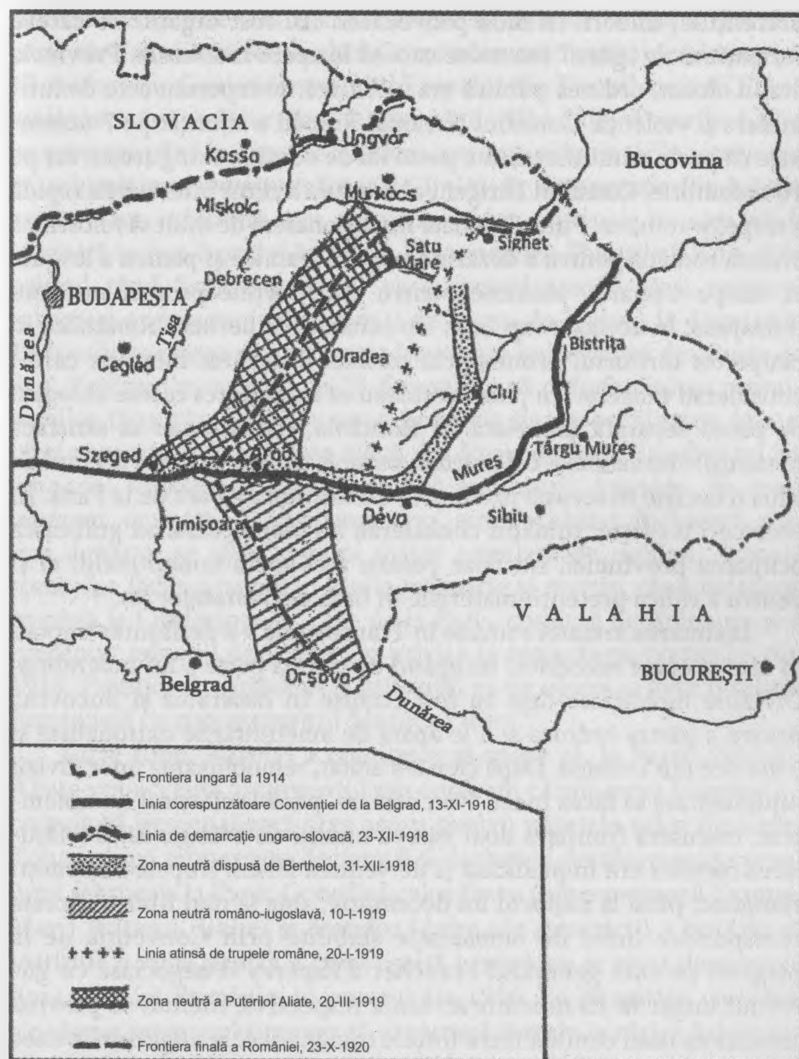
În dimineaţa zilei de 1 decembrie, regele şi suita lui au coborât din tren în gara Mogoşoaia, aflată într-o suburbie a Bucureştiului. Acolo, li s-a alăturat Berthelot, iar, la dorinţa lui Ferdinand, acesta s-a plasat în dreapta monarhului, cu regina Maria în stânga, în vederea intrării călare în Capitală. Ei erau urmaţi de unităţi simbolice româneşti, franţuzeşti şi englezeşti, iar deasupra, câteva avioane Nieuport franţuzeşti executau acrobaţii aeriene. Mulţimile uriaşe care înţesau străzile erau într-un delir absolut, strigând şi plângând, fluturând steaguri, placarde şi batiste. Florile acopereau Calea Victoriei. „Oraşul înnebunise pur şi simplu", scria Maria în jurnalul ei. Ceremoniile zilei au continuat, conducătorii români jubilând pe tot parcursul acestora. La doi ani de la fuga lor din Bucureşti, înfrânţi şi disperaţi, ei se întorceau triumfători, încredinţaţi, cum se exprima regina Maria, că au „înfăptuit visul de Veacuri, Visul de Aur al României. Ne întorseserăm ca Rege şi Regină a tuturor românilor".[10] În acea seară, Ferdinand a găzduit la palatul Cotroceni un banchet al victoriei, în aceeaşi sală în care, cu opt luni înainte, fusese semnat

umilitorul Tratat de la București. Monarhul, considerat cândva de unii lipsit de strălucire și fără voință, era acum privit cu respect și foarte prețuit. El demonstrase o forță neașteptată când susținuse hotărârea lui Brătianu de a interveni și, apoi, când perseverase în decizia sa în zilele întunecate ale războiului. Astfel, Ferdinand și-a asigurat un loc de cinste printre fondatorii României moderne.

OCUPAREA PĂMÂNTULUI FĂGĂDUIT

În aceeași zi în care Bucureștiul sărbătorea întoarcerea regelui, o adunare națională a românilor de la Alba-Iulia proclama unirea Transilvaniei cu România. Proclamarea unirii era un lucru; realizarea ei era cu totul altceva. Deși nu erau împăcați cu împărțirea ținuturilor istorice ale Sfintei Coroane a Sfântului Ștefan, ungurii s-au concentrat la început asupra revoluției lor politice și sociale interne. La 31 octombrie 1918, sub presiunea mișcării reformatoare liberal-democratice, kaizerul Karl îl numise pe liderul acesteia, contele Mihály Károlyi, în fruntea unui nou guvern. Pe lângă proclamarea independenței Ungariei față de Dubla Monarhie (16 noiembrie), guvernul Károlyi a inițiat reforme democratice, acordând, printre altele, minorităților concesii generoase, menite să le convingă să rămână. Era prea puțin și prea târziu. Asemenea românilor, sârbii, slovacii, croații și alte minorități aleseseră deja calea secesiunii. Károlyi și susținătorii lui și-au pus atunci speranța limitării pierderilor teritoriale în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris, care avea să înceapă la mijlocul lui ianuarie 1919. Între timp, și-au făcut apariția adversarii lui Károlyi, atât la dreapta, cât și la stânga spectrului politic. Conservatorii considerau că programul său politic era prea radical. Unii ofițeri din armată începeau să formeze organizații secrete care să i se opună, dar și să apere integritatea patriei. La extrema stângă, embrionarul Partid Comunist își întărea forțele alimentat de catastrofa economico-socială, ca și de dezamăgirea generală a populației cu privire la prețul pe care națiunea îl plătea pentru faptul că fusese implicată într-un război pe care mulți dintre ei nu-l doriseră.[11]

Aceste tensiuni politice se resimțeau și în Transilvania, unde susținătorii diverselor programe politice și sociale agitau populația. Au izbucnit greve în rândul minerilor, al personalului feroviar și lucrătorilor poștali. În plus, existau tensiuni etnice, românii, sașii, secuii, ucrainenii, ungurii și alte naționalități exprimându-și

Linii de demarcație în Transilvania, 1918-1919. Adaptare în ediția University Press of Kansas după Mária Ormos, *From Padua to the Trianon* (Boulder, Colo., East European Monographs, 1990).

pretențiile, uneori, în mod provocator. Au fost organizate câteva formațiuni de „gărzi" înarmate care să le apere interesele. Provincia era în clocot, ordinea publică era tulburată, se raportau acte de intimidare și violență. Consiliul Național Român a anunțat pe 7 noiembrie că preia administrarea a peste 20 de comitate ungurești, iar pe 10 noiembrie, Consiliul Dirigent al acestuia a cerut intervenția rapidă a trupelor române. Puterile Aliate intenționaseră de mult să folosească armata română pentru a dezarma trupele inamice și pentru a le ajuta să ocupe Ungaria, misiune pentru care forțele proprii nu erau îndeajuns. În același timp însă, ele ezitau să le permită românilor să ocupe tot teritoriul promis prin tratatul din 1916, lucru pe care-l considerau exagerat. În plus, susțineau că înțelegerea fusese abrogată de pacea separată încheiată de România. Intenționau să satisfacă pretențiile României – cel puțin în parte –, dar își rezervau dreptul de a lua o decizie în această privință la Conferința de Pace de la Paris. În ceea ce-i privește, românii considerau absolut necesar să grăbească ocuparea provinciei, nu doar pentru a-și apăra conaționalii, ci și pentru a ridica pretenții materiale în baza deziderатelor lor.[12]

Înaintarea armatei române în Transilvania s-a desfășurat treptat, în câteva etape succesive, începând cu ultima parte a lui noiembrie. Diviziile mobilizate deja au fost trimise în Basarabia și Bucovina pentru a păstra ordinea și a le apăra de amenințările naționaliste și bolșevice din Ucraina. După cum s-a arătat, remobilizarea unor divizii suplimentare se făcea încet. Prin urmare, până la sfârșitul lui noiembrie, trecuseră frontiera doar câteva unități de avangardă. Desfășurarea forțelor era împiedicată și de venirea iernii, trupele românești ajungând, până la mijlocul lui decembrie, abia la râul Mureș. Acesta corespundea liniei de demarcație stabilite prin Convenția de la Belgrad, pe care generalul Franchet d'Esperey o negociase cu guvernul ungar la 13 noiembrie. Linia respectivă, menită să prevină izbucnirea unui conflict între forțele române și cele ungurești, punea sub ocupație românească numai circa jumătate din Transilvania.[13] Românii au refuzat să accepte condițiile Convenției de la Belgrad deoarece nu fuseseră parte la încheierea ei, iar la vremea respectivă, Franchet d'Esperey nu avea cunoștință de angajamentele anterioare luate de Antanta față de România prin tratatul din 1916. Drept urmare, încurajați de Berthelot și alți militari francezi, românii au continuat să înainteze în decembrie dincolo de râul Mureș. Făcând

referire la rapoarte „alarmante" despre situația de la Cluj și din alte părți ale Transilvaniei, Înaltul Comandament român a ordonat, pe 17 decembrie, Comandamentului Trupelor din Transilvania (CTT) să înainteze până la linia Cluj–Turda–Aiud–Alba-Iulia. Puterile Aliate au acceptat până la urmă acest lucru, precum și înaintările ulterioare cu schimbarea corespunzătoare a liniei de demarcație fiindcă nu aveau trupe suficiente care să supravegheze regiunea, iar românii îi puseseră în fața faptului împlinit. De asemenea, Puterile Aliate, și în primul rând francezii, voiau ca guvernul român să-și respecte întocmai angajamentul luat mai devreme de a pune la dispoziție 15 batalioane pentru intervenția împotriva bolșevicilor din Rusia de Sud. Brătianu avertizase pe 23 decembrie că neîndeplinirea promisiunilor făcute în 1916 „va pune România în imposibilitatea de a-și oferi cooperarea la acțiunea aliată din Rusia de Sud". La sfârșitul lui ianuarie, forțele române ajunseseră la Munții Apuseni. În acest moment, ocuparea Transilvaniei era, strict vorbind, încheiată, dar, mai departe, se aflau regiuni masiv populate de români. Armata română a făcut o pauză în lunile februarie și martie, când delegația română la Conferința de Pace de la Paris, condusă de Brătianu, și-a prezentat punctul de vedere cu privire la respectarea tratatului din 1916. Premierul, turbulent și inflexibil ca de obicei, a avut o relație furtunoasă cu reprezentanții Marilor Puteri.[14]

Între timp, Károlyi a continuat să spere că, la Paris, Puterile Aliate vor accepta argumentul său conform căruia noua Ungarie nu trebuia să fie penalizată prea aspru pentru păcatele celor dinainte. Totuși, după numeroase declarații și dezbateri desfășurate în cursul lunii februarie la Paris, Consiliul celor Patru (reprezentanții Franței, Marii Britanii, Italiei și Statelor Unite ale Americii) a hotărât să instituie o zonă neutră a cărei limită vestică nu se situa departe de linia promisă României în tratatul din 1916. Pe 20 martie, consiliul a ordonat guvernului ungar să-și retragă forțele la câțiva kilometri în spatele acestei zone, care cuprindea cea mai mare parte a provinciilor ungurești Crișana și Maramureș. Deși această decizie nu însemna o conturare a frontierei finale, ungurii au presimțit o nenorocire și au fost distruși. Károlyi a demisionat în semn de protest, iar puterea a fost preluată de un regim revoluționar socialist-comunist, condus de Béla Kun, care a trecut la întemeierea unei republici sovietice.[15]

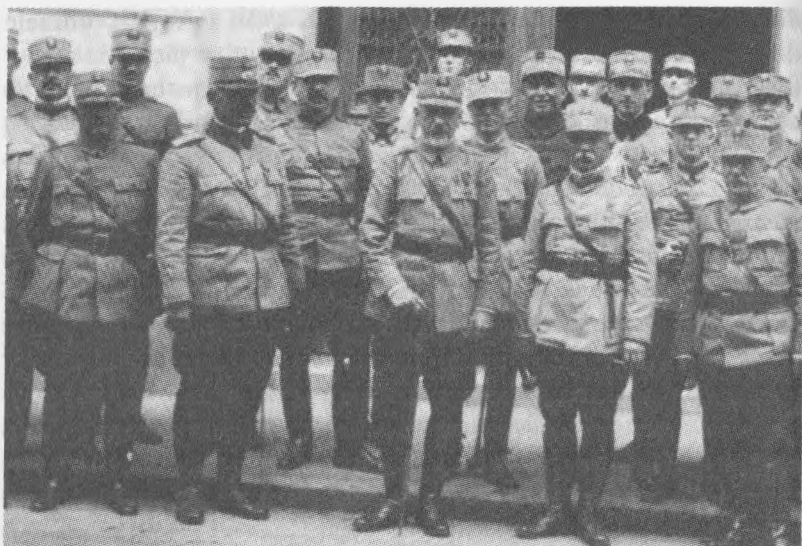
Kun, originar din Cluj și fost sergent în armata habsburgică, devenise bolșevic în timpul prizonieratului din Rusia. Eficacitatea demonstrată în recrutarea altor soldați și talentul său de agitator și publicist comunist dovedit în timpul Revoluției Ruse i-au adus oarece considerație. Când s-a întors acasă, reputația sa de asociat al lui Lenin a făcut să fie acceptat drept lider al Partidului Comunist Ungar. Nu amănuntele programului său politic ne interesează pe noi aici în primul rând, ci rolul jucat de el în conflictul cu România. Ca fiu al Transilvaniei, Kun era, fără îndoială, personal interesat să se opună așteptatei înaintări a armatei române în zona neutră. Acest aspect al programului său a găsit răsunet în rândul ungurilor, chiar și printre cei care nu erau de acord cu revoluția lui politică internă. Printre aceștia din urmă se aflau și vechi unități ale fostei armate habsburgice. Unele se regrupau deja și păreau gata să lupte pentru a împiedica dezmembrarea totală a provinciilor Ungariei istorice. Pe lângă susținerea creării Armatei Roșii ungare, regimul lui Kun a recrutat contingente de Gărzi Roșii revoluționare. Unele dintre consecințele dictaturii proletare ale lui Kun aveau să provoace însă nemulțumire printre soldații veterani: desființarea gradelor și decorațiilor militare, slăbirea disciplinei, apariția formațiunilor Gărzilor Roșii și a comisarilor politici în rândul acestora, precum și lecțiile politice ținute de agitatori de la direcțiile locale. Soldații voiau uniforme, arme și muniție pentru a se opune incursiunilor făcute de români dinspre est și de cehi dinspre nord.[16]

Autoritățile politice și militare românești erau profund alarmate nu doar de apariția unui regim bolșevic în Ungaria și de pregătirile făcute de acesta pentru a se împotrivi înaintării armatei române, ci și de faptul că Béla Kun se lăuda că forțele bolșevice din Ucraina erau pregătite să pornească împotriva României și să facă joncțiune cu Ungaria. La București, domnea convingerea unanimă că armata trebuia să înainteze cu orice chip în zona neutră. Regimul Kun a creat de asemenea în rândul liderilor aliați o solidaritate cu acțiunea militară a României. Generalul Franchet d'Espérey, pe care-l obseda de multă vreme ideea de a conduce un marș în susul Dunării, s-a întâlnit la București, pe 6 aprilie, cu Berthelot și lideri români. Acolo, s-a luat hotărârea „de a rezolva imediat chestiunea ungurească". Înaintarea a fost încurajată în mod indirect de acordul tacit al Marelui Stat Major francez, chiar dacă lipsea aprobarea Consiliului celor Patru

de la Paris. Pe 10 aprilie, comandamentul român a pregătit ordinele de operaţii pentru ocuparea zonei neutre şi a pus pe picior de război diviziile proaspăt activate. Încă din februarie, armata română îşi completase rândurile cooptând soldaţi şi ofiţeri de origine română şi germană dintre veteranii armatei imperiale. De nevoie, mulţi erau îmbrăcaţi în vechile uniforme austro-ungare, iar unele regimente au păstrat chiar germana ca limbă în care se dădeau ordinele. Două divizii aveau drept comandanţi şi şefi de stat major foşti ofiţeri ai armatei habsburgice. Una dintre ele, DI 18, era condusă de generalul Dănilă Papp, care servise în Marele Stat Major austriac, şi care fusese profesor la academia militară austriacă şi, nu demult, remarcabil comandant de unitate pe frontul rusesc.[17]

Înaintarea românilor în zona neutră, care a început devreme, pe 16 aprilie, a întâmpinat doar o rezistenţă vremelnică din partea forţelor ungureşti, multe dintre acestea fugind sau retrăgându-se, unele cu până la 50 de kilometri pe zi. Comisarii politici şi ofiţerii care au încercat să le oprească au fost ameninţaţi cu moartea. Câteva formaţiuni ale Gărzilor Roşii s-au revoltat şi s-au luptat cu alte unităţi revoluționare. În unele zone, cetăţeni înarmaţi de origine română sau contrarevoluționari unguri au ajutat forţele române. Până pe 23 aprilie, românii ajunseseră aproape de marginea de vest a zonei neutre, unde se afla Debreţin, important centru unguresc. După ce şefii revoluționari care controlau orașul au fugit, fostele oficialităţi ale acestuia au cooperat cu comandantul român. Ofiţerii de poliţie unguri au rămas la posturile lor, iar ofiţerilor și subofiţerilor unguri din garnizoana locală li s-a permis să se miște liber prin oraş, în uniformă, dar fără arme.[18]

Guvernul și armata română au făcut iarăşi o pauză de câteva zile, timp în care au analizat posibilitatea de a înainta dincolo de zona neutră, până la Tisa, care constituia o linie naturală de apărare. Când i s-a cerut părerea, Franchet d'Esperey i-a îndemnat din nou să continue. Aceasta a fost și părerea lui Foch şi a altor lideri aliaţi de la Paris, deși Consiliul celor Patru nu şi-a exprimat aprobarea. Pe 25 aprilie, românii şi-au reluat marşul. Rezistenţa ungară a fost din nou înfrântă aproape imediat. Soldaţii din trupele regulate voiau să meargă acasă. Divizii întregi s-au predat. Unităţile revoluționare de la Budapesta au fugit de pe front şi au trecut la jafuri. În apropiere de Solnok însă, românii au întâmpinat o rezistenţă serioasă din partea unui grup important de Gărzi Roşii, precum şi ostilitatea populaţiei

Generalul Prezan (în mijloc, cu Antonescu imediat în spatele lui) împreună cu membrii Comandamentului Trupelor din Transilvania, 1919. *Sursa:* Muzeul Militar Național.

ungureşti. Până la 30 aprilie, armata română ajunsese la râul Tisa, mult mai departe de linia prevăzută în tratatul din 1916.[19]

Stabiliţi ferm pe poziţii de-a lungul malului estic al Tisei, românii au fost puşi în faţa unei alte decizii. Unii lideri aliaţi, îndeosebi cei din armata franceză, preferau ca armata română să continue înaintarea până la Budapesta cu scopul de a dezarma regimul lui Kun care crea probleme tot mai mari. Românii şovăiau. Nu voiau să acţioneze singuri şi să fie acuzaţi de imperialism. De asemenea, aveau probleme pe meterezele din est, unde renegatul socialist român Christian Rakovski, devenit acum comisar sovietic pentru Ucraina, ameninţa să invadeze Basarabia. Când forţele lui au reuşit să alunge din Odessa forţele aliate de intervenţie la începutul lui aprilie, această ameninţare a părut credibilă. După ce au transferat trupe în est, românii au rămas pe Tisa în cursul lunilor mai, iunie şi în cea mai mare parte a lunii iulie, în vreme ce liderii aliaţi de la Paris au încercat să ajungă la un acord cu privire la rezolvarea situaţiei din Ungaria. Armata română s-a relaxat în această perioadă, în care Kun şi conducerea militară a acestuia şi-au îndreptat atenţia dinspre campania din răsărit, de pe

Tisa, spre campania din nord, împotriva forțelor cehe din Slovacia. Luptele au început pe acest din urmă front la 29 mai.[20]

În primele zile ale lui iunie, Armata Roșie ungară a obținut unele succese împotriva cehilor, dar, în urma unui ordin dat de Consiliul celor Patru de la Paris, Kun a cerut armatei sale să evacueze teritoriul ocupat. Succesul inițial al campaniei din nord i-a făcut pe Kun și pe consilierii săi militari să creadă că, transferând forțe, și o ofensivă peste Tisa împotriva românilor avea șanse de reușită. Ei stăruiau cu îndârjire în falsa speranță că o ofensivă a forțelor bolșevice din Ucraina va amenința România și chiar va stabili o joncțiune directă cu Ungaria. Drept urmare, pe 20 iulie, după ce a transferat forțe pe frontul românesc, Armata Roșie ungară a atacat dincolo de Tisa. Comandamentul român aruncase în aer podurile de peste Tisa, dar grupase majoritatea celor 90 000 de oameni la oarecare distanță în spatele frontului. În consecință, cu ajutorul factorului surpriză, ungurii au reușit să treacă râul în câteva puncte și să împingă înapoi, pe o distanță de până la 50 de kilometri, linia frontului românesc slab apărată. Decizia lui Kun de a evacua teritoriile câștigate cu greu în Slovacia distrusese însă spiritul de rezistență care mai exista în Armata Roșie. Comandanții și ofițerii experimentați și capabili au demisionat, soldații au plecat, iar disciplina a slăbit și mai mult. Când s-au dat ordine privind începerea unei noi ofensive, singurii soldați care au luptat cu ardoare au fost cei care-și aveau casele în teritoriul ocupat de români. Românii au răspuns repede cu rezervele, iar în patru zile, i-au înfrânt definitiv pe unguri. La 1 august, românii au trecut Tisa cu mare fast. Regele Ferdinand și regina Maria au venit de la București să asiste la eveniment. Drumul spre Budapesta era deschis. Atacul lui Kun pusese capăt indeciziei de la Paris. Cu larga aprobare a Aliaților, armata română a intrat în Budapesta la 3 august 1919, fără a întâmpina, practic, nicio rezistență.[21]

După o ocupație controversată care a durat până în noiembrie, românii s-au retras treptat la linia promisă în tratatul din 1916. În acordul final de pace, Tratatul de la Trianon (martie 1920), a fost prevăzută o frontieră la circa 50 de kilometri spre est de această linie. În urma altor decizii ale consiliului, România a primit Bucovina și jumătate din Banat, care a fost împărțit cu Iugoslavia. Chiar în condițiile acestor rectificări, România a primit cea mai mare parte a teritoriului promis în 1916. În plus, Puterile Aliate au recunoscut în

mod oficial anexarea Basarabiei.[22] Aceste câştiguri au transformat radical România de dinainte de război. Teritoriul ei s-a mărit de la circa 150 000 de kilometri pătraţi la aproape 300 000 de kilometri pătraţi. România era atunci cea mai mare ţară din Europa de Sud-Est. Populaţia ei a crescut de la circa 8 milioane la peste 15 milioane de locuitori. Din cei aproape 3 milioane de români care trăiau în Ungaria înainte de război rămăseseră 254 000 (inclusiv cei aflaţi acum în Iugoslavia). Numai 24 000 au rămas în Ungaria de după război. În acelaşi timp, peste 1 500 000 de unguri au fost înglobaţi în România Mare, unde reprezentau aproape 10% din populaţie. Împreună cu celelalte minorităţi, populaţia neromânească se ridica la 30% din total, faţă de 8% înainte de război. Cu aceste anexări, au sporit în mod corespunzător resursele şi potenţialul economic.[23] Toate aceste câştiguri au fost însoţite însă de probleme serioase, cum ar fi înstrăinarea minorităţilor şi supărarea vecinilor, care au afectat politica internă şi externă a României în perioada interbelică şi în anii ce au urmat.

În concluzie

Intervenția României în Primul Război Mondial n-a fost în primul rând o reacție la situația militară din vara anului 1916, nici măcar la Ofensiva Brusilov. Ea a fost urmarea unei decizii politice calculate de a face un pas hotărâtor în misiunea de unificare națională a țării. După doi ani de negocieri dure, premierul Ion Brătianu a reușit să obțină sprijinul diplomatic și militar al puterilor Antantei pentru anexarea de către țara sa a provinciilor locuite de români din Austro-Ungaria. Succesul Ofensivei Brusilov a reprezentat bineînțeles un factor care l-a determinat pe Brătianu să creadă că sosise clipa să acționeze. El nu s-a așteptat și nici n-a cerut ca înaintarea lui Brusilov să continue, ci doar ca forțele rusești să-și păstreze pozițiile, mai ales în Bucovina. Pe lângă situația militară, la fel de importantă a fost și concluzia că, din punct de vedere diplomatic, era „acum ori niciodată". În primul rând, el și-a dat seama că liderii Antantei își pierduseră răbdarea din cauza șovăielii lui și a faptului că se tocmea întruna cu privire la condițiile alianței. Brătianu a luat în serios un avertisment potrivit căruia Aliații puteau pune capăt tratativelor. În al doilea rând, se temea ca România să nu piardă această șansă dacă se încheia o pace generală sau separată. „Momentul aflat înaintea noastră este decisiv", îi spunea el fiului său, „dacă pacea se încheie fără noi, vom fi striviți între o Ungarie mare și o Bulgarie mare."[1] Aceste considerente politice explică și hotărârea lui Brătianu de a interveni chiar și atunci când schimbările suferite de situația militară în cursul lunii august au sporit șansele ca România să fie înfrântă. Unificarea Italiei și cea a Germaniei îi insuflaseră ideea că o înfrângere putea fi un pas spre victorie.

Înfrângerea României a fost un fapt previzibil pentru cei care cunoșteau poziția geografică vulnerabilă din punct de vedere strategic a țării, armata prost instruită și slab echipată, incompetența înaltului comandament și promisiunile îndoielnice de susținere făcute de aliații ei. Fără îndoială că la acești factori s-a gândit atașatul militar britanic când i-a mărturisit, cu conștiința încărcată, colegului său francez la scurt timp după ce semnaseră convenția militară: „Mă simt ca un asasin plătit."[2] Planul de război al României, bazat pe premise politice,

s-a adăugat problemelor menționate mai înainte prin faptul că nu a acordat destulă atenție opțiunilor strategice de adoptare a unei poziții defensive de-a lungul frontierei carpatice și, eventual, de retragere în Dobrogea. Fie într-un caz, fie în altul, succesul românilor ar fi necesitat cooperarea unor puternice forțe rusești și o ofensivă a Antantei dinspre Salonic, capabilă să amenințe în mod serios Bulgaria. Nu s-a întâmplat nimic din toate acestea. STAVKA a refuzat să reia Ofensiva Brusilov în Bucovina pentru a susține înaintarea armatei române dincolo de Carpați. Conflictul franco-britanic cu privire la rolul armatei aliate din Răsărit, faptul că Brătianu întârzia să semneze convenția militară și atacul preventiv al lui Mackensen nu i-au dat generalului Sarrail posibilitatea să ofere un ajutor substanțial României decât atunci când a fost prea târziu.

Intenția României de a intra în război n-a fost un secret pentru Puterile Centrale. Doar momentul exact, foarte important pentru Falkenhayn, le era necunoscut. Calculul greșit al acestuia a avut însă un impact minim asupra reacției militare a Puterilor Centrale. Ele luaseră deja majoritatea măsurilor de precauție posibile, mai puțin acțiuni provocatoare la adresa României sau operațiuni de slăbire prematură pe alte fronturi. Judecata greșită a lui Falkenhayn a avut însă urmări serioase în plan politic. Ea a precipitat înlocuirea lui în OHL cu dictatura tăcută Hindenburg-Ludendorff, ceea ce a influențat în mod hotărâtor relația dintre autoritățile politice și cele militare din Germania imperială. Astfel s-a inaugurat, după cum afirma Gerhard Ritter, domnia sabiei asupra sceptrului.[3] Politica războiului total promovată de Ludendorff a dus în cele din urmă la secătuirea Germaniei și la înfrângerea ei definitivă. De asemenea, criza românească a accelerat centralizarea conducerii militare în cadrul Puterilor Centrale. Cooperarea celor patru șefi militari ai acestora în iulie și august în fața amenințării românești a fost oficializată pe 6 septembrie, odată cu instituirea conducerii supreme de război a celor patru puteri, în spatele căreia se afla OHL. Mackensen preluase deja comanda forțelor germano-bulgaro-austriaco-turce de pe frontul dobrogean, singurul exemplu de operațiune comună desfășurată pe parcursul războiului. Crearea Armatei a IX-a germane, care a preluat controlul operațiilor de la frontiera Austro-Ungariei, a sporit și mai mult dependența acesteia din urmă de aliata ei. Centralizarea procesului de comandă sub pavăza germană a intensificat tensiunile

din interiorul alianței, dar a fost și unul dintre secretele primelor înfrângeri provocate românilor. Puterile Centrale au fost în stare să răspundă imediat cu un atac asupra Dobrogei și, mulțumită căilor ferate ungurești, să adune repede în Transilvania o forță suficient de mare pentru a-i alunga pe români.

Reacția hotărâtă și coordonată a Puterilor Centrale contrastează cu modul ezitant și necoordonat în care s-au angajat în război România și aliații ei. Pe lângă faptul că n-au cooperat atacând alături de Armata de Nord română, rușii nu au luat în serios obligația de a oferi un sprijin eficace forțelor române din Dobrogea. Corpul XLVII al generalului Zaioncikovski a fost mult mai slab decât s-a promis, iar comandantul lui a ezitat să lupte pentru români, pe care-i disprețuia. Comandamentul român a fost însă cel care a greșit cel mai grav în conducerea primelor campanii. Dintre multele erori comise amintim faptul că n-a evacuat capetele de pod vulnerabile de la Turtucaia și Silistra, încetinirea și apoi întreruperea înaintării din Transilvania, în fine, întreprinderea nesăbuitei Manevre de la Flămânda.

Ultimele două decizii i-au dat timp Armatei a IX-a germane să se organizeze în siguranță în Transilvania și apoi să lanseze o contraofensivă reușită. Încercarea lui Falkenhayn de a continua imediat cu invazia Valahiei a fost împiedicată în lunile octombrie și noiembrie de relieful accidentat al Carpaților și de rezistența dusă până la sacrificiu a soldaților români în tranșeele din trecători. Aceasta susține întrucâtva teoria conform căreia, din punct de vedere militar, un plan de război bazat pe apărare în nord ar fi putut fi o variantă mai bună pentru România decât Ipoteza Z, ajutând-o cel puțin să câștige timp pentru a obține sprijin în urma operațiunilor militare ale aliaților săi. Odată străpunși Carpații, iar forțele inamice libere să ducă un război de mișcare, apărarea Valahiei a devenit cu neputință, mai ales pentru că Mackensen era pregătit să treacă Dunărea. În acel moment al războiului, ar fi fost recomandat din punct de vedere strategic ca românii să urmeze sfatul rușilor și să treacă la o retragere controlată spre est, în Moldova. Factori politici și emoționali au dictat începerea unei contraofensive cu „masa de manevră” Prezan-Antonescu. Compromiterea secretului cu privire la această operațiune și întârzierile apărute în desfășurarea ei au pecetluit soarta acestei acțiuni nerealiste. Sub impactul atacului combinat al lui Falkenhayn și Mackensen, ea s-a încheiat cu o fugă dezordonată și costisitoare spre est.

Prin victoria asupra României, Puterile Centrale au dobândit acces la alimente pentru populațiile lor înfometate și petrol pentru armata și marina germană. Norman Stone ajunge la concluzia că aceste importuri din România au permis Puterilor Centrale să continue războiul în 1918.[4] Înfrângerea României a redus posibilitatea încheierii unei păci negociate. Aliații nu doreau să trateze de pe o poziție slabă, iar această strategie a grăbit decizia lui Ludendorff de a relua fără restricții războiul submarinelor. Urmările deciziei sale nu mai trebuie detaliate.

În contrast cu optimismul creat în rândul Puterilor Centrale, înfrângerea României a provocat un așa-numit „regret al cumpărătorului" printre liderii politici și militari ai puterilor Antantei, care speraseră ca intervenția României să încline balanța războiului în favoarea lor. Sarcina directă de a salva România a căzut pe ruși, care, în cele din urmă, au trimis peste 1 000 000 de soldați ca să le apere frontiera mai lungă acum, protejată până atunci de o Românie neutră. Furia îndreptată împotriva țarului și guvernului său în ceea ce privește eșecul României trebuie considerată unul dintre catalizatorii Revoluției din Martie. Și alți lideri ai Antantei au plătit un preț politic din cauza tragediei românești. Cu toate acestea, Puterile Occidentale au tras foloase de pe urma intervenției românești. Repartizarea a peste 40 de divizii austro-ungare și germane pe frontul românesc a fost cu siguranță în beneficiul armatelor aliate de pe alte câmpuri de luptă. Impactul acestor transferuri nu poate fi determinat cu precizie. De pildă, la 2 septembrie 1916, Ludendorff a ordonat ca toate operațiunile ofensive de la Verdun să înceteze pentru a putea trimite oameni și provizii pe Somme și în România. La Verdun însă, luptele depășiseră deja faza critică și nu se poate spune că intrarea României în război a „salvat" situația de la Verdun. Pe de altă parte, este evident că deschiderea unui nou teatru de operațiuni a fărâmițat și mai mult forța militară a Puterilor Centrale.[5]

În ceea ce-i privește pe români, campania din 1916 s-a soldat cu 250 000 de victime, a plasat două treimi din țară sub un regim dur de ocupație și a slăbit într-atât moralul soldaților și civililor, încât unii s-au îndoit că războiul trebuia continuat. Din fericire, scutul reprezentat de armata rusă și prioritățile strategice pe care Puterile Centrale le aveau în alte părți le-au oferit românilor un răgaz de șase

luni în care şi-au regrupat şi reorganizat armata puternic afectată. La baza renaşterii acestei armate – cu certitudine, cea mai remarcabilă din întregul război – a stat bineînţeles efortul propriu al românilor. Dar la fel de importante au fost echipamentul militar oferit de Antantă şi îndrumarea asigurată de misiunea generalului Berthelot. Deşi nu toate neajunsurile ei fuseseră corectate, spre deosebire de dezechilibrul din 1916, armata română de la 1917 a fost în stare să lupte practic de la egal la egal cu adversarele ei la majoritatea categoriilor de arme. Dobândirea unor arme şi deprinderi noi a ridicat moralul, la fel şi încrederea împărtăşită de Berthelot şi oamenii lui. Prezenţa acestora între români, faptul că luptau pentru ei şi, în unele cazuri, mureau cu ei pe câmpul de luptă erau o dovadă vie a susţinerii pe care România o primea din partea puternicilor aliaţi din Vest.

Comandamentul german şi austro-ungar a abordat campania din 1917 cu imaginea armatei române de la 1916. S-a îndoit de transformarea suferită de aceasta şi de capacitatea ei de a ţine piept unui atac major. De asemenea, a subestimat numărul soldaţilor ruşi care, în ciuda impactului produs de pacifismul revoluţionar şi de dezordinea creată în rândurile lor după Revoluţia din Martie, i-au susţinut pe aliaţii lor români, dacă nu în atac, măcar în apărare. Aceste concepţii greşite au stat la baza planurilor pe care Puterile Centrale şi le făcuseră pentru operaţiunile din 1917. Transferurile către alte fronturi le slăbiseră propriile forţe, iar întăririle necesare nu sosiseră. După ce luptele au început, comandanţii germani şi austro-ungari şi oamenii lor de pe front au fost surprinşi de dorinţa soldaţilor români şi a unora dintre cei ruşi de a rezista şi a contraataca, fie şi în condiţiile unor pierderi grele. Primii, apărând ultima bucată de pământ din patria lor, au luptat cu un curaj născut din disperare. Ei au fost ajutaţi de un relief nepotrivit pentru războiul de manevră, care fusese prielnic, în 1916, Puterilor Centrale. Deşi victoria românilor din vara lui 1917 a fost obţinută în apărare, ea a stricat planurile Puterilor Centrale de a forţa România să iasă din război şi de a transfera trupe pe alte fronturi. Fiind practic singurul succes militar semnificativ al Aliaţilor din 1917, bătăliile de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz le-au câştigat admiraţia şi au restabilit credibilitatea României în ochii lor. Victoria asupra unor duşmani temuţi şi respectaţi a sporit încrederea românilor în puterile proprii şi a rămas de atunci un motiv major de mândrie naţională.

Ceea ce n-au putut face armatele Puterilor Centrale pe câmpul de luptă a realizat ordinul dat de Lenin armatelor rusești în noiembrie 1917: să încheie un armistițiu. Românii n-au avut de ales decât să facă la fel. Retragerea ulterioară a trupelor rusești și trimiterea de trupe românești în Moldova și Basarabia pentru a le ține sub control au determinat Puterile Centrale să ceară mai repede o încheiere definitivă a ostilităților. Acest pas i-a pus pe români în fața unei dileme nemiloase: să încheie o pace separată care avea să-i absolve pe Aliați de promisiunile făcute în 1916 sau să înfrunte o sângeroasă și, în fond, deznădăjduită reluare a ostilităților. Cu Brătianu manipulând în continuare evenimentele de la Iași, românii au lungit negocierile cât de mult au putut înainte să încheie o pace preliminară (5 martie) și un tratat final (7 mai). Această întârziere a obligat Puterile Centrale să amâne un alt transfer de trupe necesare pe alte fronturi. În cursul tratativelor de pace, au apărut tensiuni și conflicte serioase în sânul Puterilor Centrale: între Bulgaria și aliații ei cu privire la cedarea Dobrogei și între Austro-Ungaria și Germania cu privire la propriile compensații teritoriale și economice. Pierderile teritoriale provocate de acestea României au fost mari, dar cele de natură economică au fost și mai semnificative, resursele țării fiind supuse exploatării pe termen lung de către germani. Sprijinul oferit de Austro-Ungaria în vederea anexării Basarabiei a fost o compensație neîndestulătoare pentru toate aceste pierderi. Mai mult, autoritatea exercitată de România în această provincie s-a dovedit a fi controversată și a dat naștere unui conflict neîntrerupt cu Rusia sovietică.

Pacea și demobilizarea impusă de tratatele de la Buftea și București au slăbit temporar armata română și au lipsit-o de capacitatea imediată de a lupta. Totuși, în noiembrie 1918, când a devenit posibilă remobilizarea, peste 100 000 de soldați au rămas sub arme, iar în urma unor șmecherii contabilicești, armata română dispunea de suficiente arme cu care să-i echipeze. Izolați între forțele austro-ungare și germane din Ucraina și diviziile lui Mackensen de pe Siret, este de înțeles de ce românii au ezitat să facă pași vădiți spre o nouă intrare în război, chiar și după ce a devenit limpede, în toamna anului 1918, că Puterile Centrale vor fi înfrânte. A fost nevoie de un avertisment serios din partea lui Berthelot pentru a-i face să se remobilizeze și să declare război Germaniei cu numai câteva ore înainte de încheierea armistițiului în Vest. Acest acțiuni de ultim

moment le-au oferit românilor argumentul plauzibil conform căruia tratatul de la 1916 și implicit promisiunile cuprinse în el au rămas valabile.

Această problemă a fost dezbătută cu aprindere la Conferința de Pace de la Paris, la care Brătianu a susținut respectarea întocmai a tratatului în felul său inflexibil și ostil. Comportamentul său i-a îndepărtat pe liderii aliați și a distrus o parte a simpatiei pentru cauza României pe care o generaseră suferința ei din 1916 și atitudinea curajoasă din 1917. Pe de altă parte, poziția României a fost întărită de dorința Aliaților, îndeosebi a Franței, de a folosi armata română pentru a stabiliza, după război, situația din Europa de Sud-Est și a participa la crearea unui cordon sanitar împotriva bolșevismului. Ascensiunea la putere a lui Béla Kun în Ungaria a făcut din armata română un element indispensabil și a consolidat sprijinul acordat pretențiilor României. În cele din urmă, Conferința de Pace de la Paris a acceptat pretențiile teritoriale ale României, care, cu excepția împărțirii Banatului cu Iugoslavia, includeau în general ceea ce se promisese în 1916. În plus, a fost recunoscută anexarea Basarabiei.

România Mare care s-a născut în urma Primului Război Mondial a fost aproape de două ori mai mare decât Vechiul Regat de dinainte de război, atât ca suprafață, cât și ca populație. Această dezvoltare a adus în schimb țării minorități nemulțumite și vecini ostili, iredentiști. Uniunea Sovietică, Bulgaria și Ungaria aveau să se răzbune în vara lui 1940. Sub amenințările succesive ale acestor state, care aveau aprobarea sau acceptarea tacită a Germaniei naziste, România a cedat Basarabia, Bucovina de Nord, Dobrogea de Sud și o mare parte a Transilvaniei. Aceste pierderi au reprezentat o treime din teritoriul și populația ei interbelică.[6] După al Doilea Război Mondial, numai Transilvania a fost reintegrată. Cu toate acestea, România contemporană rămâne împlinirea legitimă a visului României Mari pentru care țara a intrat în război la 1916.

Note

PREFAȚĂ

1. Glenn E. Torrey, „The Romanian Campaign of 1916: Its Impact on the Belligerents", *Slavic Review* 39, nr. 1 (martie 1980), 27-44.

1. CUM S-A AJUNS LA RĂZBOI (1914-1916)

1. Pentru un studiu competent al istoriei românești din această perioadă, a se vedea Keith Hitchins, *Rumania, 1866-1947* (Oxford, M.B., Clarendon Press, 1994), cap. 1. Atitudinea românilor față de Dobrogea s-a schimbat pe măsură ce imigrația și dezvoltarea economică, inclusiv construirea unui port important la Constanța și a unui pod feroviar peste Dunăre care să-l lege de restul țării, au transformat această regiune de graniță într-o Californie românească. Constantin Iordaci, „«Rumîskata Kaliforniia»: Integriraneto na Ceverna Dobrudja v. Rumîniia, 1878-1913 g." *Istoricheski Pregled* 46, nr. 3/4 (2001), 50-78.
2. Hitchins, *Rumania,* 1-10, 40-54, 137-153, 203-230. Pentru un studiu sumar al acestei perioade, a se vedea Jean-Noel Grandhomme, *La Roumanie de la Triplice à l'Entente, 1914-1919* (Paris: Soteca, 2009), 25-38.
3. Șerban Rădulescu-Zoner, *România și tripla alianță la începutul secolului al XX-lea 1900-1914* (București, Editura Litera, 1977), cap. 2; Grandhomme, *Triplice,* 40-42.
4. Katrin Boeckh, *Von der Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaaten Politik und ethnische Selbstbestimmungen auf dem Balkan* (München, Oldenbourg, 1996), 60. Francois Bocholier, „La Dobroudja entre Bulgarie et Roumanie (1913-1919). Regards française", *Etudes balkaniques* 37, nr. 1-2 (2001), 65-69, reflectă preocupările bulgarilor. Lascu Stoica, „Din istoria Dobrogei de sud în cadrul României întregite 1913-1940", *Revista istorică* 6, nr. 11-12 (1995), 957-975, rezumă punctul de vedere românesc.
5. Hitchins, *Rumania,* 153-154; Ottokar Czernin, *Im Weltkrieg* (Berlin, Ullstein, 1919), 106-107.
6. Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea 1900-1916* (Cluj, Editura Dacia, 1975), 48-49, 58; Anastasie Iordache, *Ion I.C. Brătianu* (București, Editura Albatros, 1994), 157, 202; Zoltan Szaz, „The Transylvanian Question and the Belligerents, July-October 1914", *Journal of Central European Affairs* 13, nr. 4 (octombrie 1953), 339; Ester Uribes, „La rencontre de Constantza du 14 juin 1914", *Revue roumain d'histoire* 7, nr. 2 (1968), 233-246. Vizita a avut loc din inițiativa românilor. Ion Oprea, *România și imperiul rus, 1900-1924,* vol. 1 (București, Editura Albatros, 1998), 60-64.

7. Czernin către Viena, 1 august, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv [HHStA], Politisches Archiv [PA] XVIII, Gesandtschaftsarchiv Bukarest/1914; Anastasie Iordache, „La declaration de neutralité de la Roumanie au commencement de la première guerre mondiale", *Revue roumain d'histoire* 13, nr. 1, (1994), 131-151; Glenn E. Torrey, *Romania and World War I: A Collection of Studies* (Iași, Center for Romanian Studies, 1998), 56-57, 65.
8. Ion Gheorghe Duca, *Amintiri politice*, 3 vol. (München, Jon Dumitru Verlag, 1981), 1:117, 121; Dumitru Suciu, *Monarhia și făurirea României Mari* (București, Editura Albatros, 1977), 165; Hannah Pakula, *The Last Romantic: A Biography of Queen Marie of Romania* (New York, Simon and Schuster, 1984), 134; Eugen Wolbe, *Ferdinand I. Der Begründer Grossrumäniens* (Leipzig, Verbano, 1938), 17.
9. Există multe exemple în nepublicatele „Memorii" ale Mariei, Arhivele Naționale Istorice Centrale [AN (București)], fondul Regina Maria, i.e., 12-25 noiembrie 1916; Alexandru Sturdza, „Jurnal", 19 noiembrie/ 2 decembrie 1916, AN (București), fondul Sturdza; Pakula, *Last Romantic*, 134, 191.
10. Wolbe, *Ferdinand*, 109; Czernin către Viena, 7, 30 septembrie 1914, HHStA, PA I, Karton 517. „A trebuit să fiu un fel de «doctor de suflete» ca să-l pregătesc puțin câte puțin, să-i întăresc voința, să-i susțin moralul, să netezesc calea", Maria, regina României, *Ordeal: The Story of My Life* (New York, Charles Scribner's Sons, 1935), 7.
11. Wolbe, *Ferdinand*, 114; Suciu, *Monarhia*, 166-167; Maria, „Memorii", 13 octombrie; Ioan Lupaș, *Zur Geschichte der Rumänien* (Sibiu, Krafft und Drotleff, 1943), 566.
12. Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, 10 vol. (București, Humanitas-Machiavelli, 1991-1997), 2:138; Ion Gheorghe Duca, *Portrete și amintiri*, ed. a II-a (București, Cartea Românească, f.d.), 39-40.
13. Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu* (București, Editura Museion, 1992), 3, 101; Iordache, *Brătianu*, 213; Radu R. Rosetti, *Mărturisiri, 1914-1918* (București, Editura Modelism, 1997), 80, 99; Terrence Elsberry, *Marie of Romania* (New York, St. Martin's Press, 1972), 217.
14. Frank Rattigan (București) către Foreign Office [FO], 22 februarie 1917, Public Record Office (Londra) [PRO], FO, clasa 371, dosar 2883 [371/2883]; Torrey, *Romania and World War I*, 107; Scurtu, *Brătianu*, 99; Vesa, *România*, 37; Duca, *Portrete*, 45.
15. Dimitrie I. Ghica, „Souvenirs de carrière, 1890-1940", 614 (manuscris la Hoover Institution Archives, Stanford, Calif.); Saint-Aulaire către Paris, 21 august 1916, Archives Diplomatiques, Ministère des Affaires Étrangères (Paris) [AD], Guerre 1914-1918, Balkans, Roumanie, vol. 112, 2; Bussche (București) către Auswärtiges Amt [AA], 26 noiembrie, Archiv des Auswärtigen Amts (Berlin) [AA], PA, dosar Deutschland 128, nr. 2; Iordache, *Brătianu*, 236.

16. Pakula, *Last Romantic,* 147-149, 157-158, 203, 206, 208; Argetoianu, *Pentru cei de mâine,* 3:174-176; Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897-1924,* 5 vol. (Bucureşti, „Eminescu", 1927), 1:240. Ioan Scurtu, „Eminenţe cenuşii: Barbu Ştirbey", *Magazin istoric* 33, nr. 6 (1999), 54.
17. Duca, *Amintiri,* 1:125, 264; Scurtu, „Barbu Ştirbey", 54, 58; Rattigan către Curzon (Londra), 21 mai, 1 iulie 1919, PRO/FO 608/49; manuscrisul Jean Naum, Biblioteca Academiei [BA (Bucureşti)], fondul Palatului.
18. Constantin Nuţu, *România în anii neutralităţii, 1914-1916* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972), 172-176, 195-204, 210-212. A se vedea Torrey, *Romania and World War I,* 11-13, 20, şi Grandhomme, *Triplice,* cap. 2; Blondel către Paris, 4 mai 1915, AD, Guerre, Roumanie, vol. 111.
19. V.N. Vinogradov, *Rumîniia v godî pervoi mirovoi voinî* (Moscova, Nauka, 1969), 165. A se vedea şi Ema Nastovici, *România şi puterile centrale în anii 1914-1916* (Bucureşti, Editura Politică, 1979), cap. 2, 4; Iordache, *Brătianu,* 213-215.
20. Oprea, *România şi imperiul rus,* 1:68-74, 87-89; Vesa, *România,* 112, 117.
21. „Proiect de convenţiune militară între Regatul Român şi Imperiul Rus", 18 iulie 1915, Biblioteca Centrală de Stat (Bucureşti) [BCS], fondul St. Georges, arhiva Coandă; Vinogradov, *Rumîniia,* 139-141; Vesa, *România,* 121-122.
22. Torrey, *Romania and World War I,* 22, 25; Nuţu, *România,* 264, 277-280; Nastovici, *România şi puterile centrale,* 207-208; Carl Mühlmann, *Oberste Heeresleitung und Balkan in Weltkrieg, 1914-1918* (Berlin, Limpert, 1942), 159-161.
23. Blondel către Paris, 29 iunie, AD, Guerre, Roumanie, vol. 98; Barclay către FO, 29 iunie, PRO/FO 371/2606; Blondel către Paris, 4 iulie, AD, Guerre, Roumanie, vol. 111; Torrey, *Romania and World War I,* 108. Pentru un studiu amănunţit al acestor negocieri, a se vedea Dumitru Preda, *România şi Antanta. Avatarurile unei mici puteri într-un război de coaliţie, 1916-1917* (Bucureşti, Institutul European, 1998), cap. 1, „Preliminarii". Despre Ofensiva Brusilov, a se vedea Timothy Dowling, *The Brusilov Offensive* (Bloomington, Indiana University Press, 2008), 150-159, şi Norman Stone, *The Eastern Front, 1914-1917* (New York, Charles Scribner's Sons, 1975), cap. 11 şi 12.
24. Brătianu către Lahovari (Paris), 3 iulie, BCS, fondul St. Georges; Vinogradov, *Rumîniia,* 157; Briand către Blondel, 7 iulie, AD, Guerre, Roumanie, vol. 111; France, Ministère de la Guerre, *Les armées françaises dans la grande guerre,* vol. 8(1) (Paris, Imprimerie Nationale, 1934), anexa 3, nr. 1352, 26 iunie; maior Jules Pichon (Bucureşti), „Historique des négociations poursuivies avec le gouvernement roumain en juin 1916", Service historique de l'armée de terre, Vincennes [SHAT], Serie 7N, Carton 1455 [7N1455]; Torrey, *Romania and World War I,* 109.
25. Resumé, Blondel-Brătianu, 29 iunie, AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, dosar 38/1916; Briand către Blondel, 7 iulie, AD, Guerre, Roumanie, vol. 111.

26. Duca, *Amintiri*, 1:251; Alexandru Oşca, Dumitru Preda, Eftimie Ardeleanu, ed., *Proiecte şi planuri de operaţii ale marelui stat major român până în anul 1916* (Bucureşti, Arhivele Militare Române, 1992), 90-91, 122-123, 172-173; Torrey, *Romania and World War I*, 144-151; Preda, *România şi Antanta*, 42-58. Liderii aliaţi au ajuns la concluzia, care avea să se dovedească a fi corectă, că unei declaraţii de război adresate de România Austro-Ungariei avea să i se răspundă cu o declaraţie de război din partea Bulgariei sau, în lipsa acesteia, că forţa expediţionară rusă din Dobrogea putea provoca un conflict. Briand către Paleologue (Petrograd), 31 iulie, AD, Guerre, Roumanie, vol. 112.
27. Joffre către Desprès, 8 august, AD, Guerre, Roumanie, vol. 99; France, Ministère de la Guerree, *Armées*, vol. 7(1); 524; William Robertson, *Soldiers and Statesmen*, 1914-1918 (Londra, Cassell, 1926), 130, 141; Maurice Sarrail, *Mon commandement en Orient, 1916-1918* (Paris, Flammarion, 1920), 149; Ţenescu către Marele Stat Major (MSM), 11 august, BCS, fondul St. Georges, arhiva Filodor; Barclay către FO, 30 iulie, PRO/FO 371/2607; Fasciotti către Roma, 1 august, Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri [AS (Roma)], 1914-1918, Telegrammi di Gabinetto in Arrivo, Anno 1916, vol. 441. Românii înclinau să nu dea crezare rapoartelor ataşatului lor militar de la Atena, lt. colonel Constantin Crăiniceanu, deoarece era considerat un „germanofil fanatic”. Duca, *Amintiri*, 1:251.
28. Saint-Aulaire (Bucureşti) către Paris, 4 august, AD, Guerre, Roumanie, vol. 99; Saint-Aulaire către Paris, 5, 21 august; „Protocole du 11 août 1916”, AD, Guerre, Roumanie, vol. 112, 2.
29. Paleologue către Paris, 5 august, AD, Guerre, Roumanie, vol. 112, 2; Saint-Aulaire către Paris, 4 septembrie, AD, Guerre, Roumanie, vol. 99, 2; Milne către Robertson, 14 august, Robertson către Hardinge (FO), 15 august, PRO/FO 371/2607; Torrey, *Romania and World War I*, 132-134.
30. Vinogradov, *Rumîniia*, 157; Fasciotti către Roma, 5, 10 august, AS (Roma), Telegrammi... Arrivo, vol. 441; Brătianu către Mişu (Londra), 11 august, Barclay către Grey, 11 august, GRC [funcţionar] către Hardinge, 14 august, PRO/FO 371/2607; Blondel către Paris, 26 iulie, Pelle către Briand, 7 august, AD, Guerre, Roumanie, vol. 112, 2; Grande quartier général către Théatre d'opérations extérieurs, „Note sur le concours roumain”, SHAT, 16N3167.
31. Albert Pinguad, *L'histoire diplomatique de la France pendant la Grande Guerre*, vol. 2 (Paris, Éditions „Alsatia”, 1938), 182, 194-195; Grey către Greene (Tokio), 11 august, PRO/FO 371/2607; Briand către Isvolsky, 11 august, Fleurieu (Londra) către Paris, 12, 15 august, AD, Guerre, Roumanie, vol. 112, 2; Pichon către Joffre, 12 iulie, SHAT, 7N1455; Vesa, *România*, 195; V.N: Vinogradov, „Romania in the Years of the First World War”, *International History Review* 14, nr. 1 (august 1992), 461. Penelopa, din *Iliada* şi *Odiseea* lui Homer, şi-a refuzat peţitorii vreme de 20 de ani.

32. Fasciotti către Roma, 15 august, AS (Roma), Telegrammi... Arrivo, vol. 441; Duca, *Amintiri*, 1:257-259, 261; Constantin Giurescu, „România și primul război mondial", în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, ed. D. Berciu (București, Editura Academiei, 1968), 351. Există o fotocopie a uneia dintre ciornele scrise de mână în Victor Atanasiu et al., *România în anii primului război mondial* [RAPRM], 2 vol. (București, Editura Militară, 1987), 1:151.
33. Duca, *Amintiri*, 1:263; Mavrocordat (Viena) către Burian, 27 august, HHStA, PA I, Karton 882; *Universul* (București), 13/26 august.

2. ARMATA ROMÂNĂ ȘI PLANUL DE RĂZBOI AL ROMÂNIEI

1. Costică Prodan, Dumitru Preda, *The Romanian Army during the First World War* (București, Univers Enciclopedic, 1998), 32. Datele statistice despre armata română în timpul războiului, asemănătoare celor ale altor țări beligerante, sunt, într-o oarecare măsură, estimări. Dintre cei 400 000 de soldați care puteau fi chemați, 150 000 de oameni erau din contingentele 1917, 1918 și 1919; ei aveau să fie chemați ulterior în cursul războiului.
2. Alexandru Ioanițiu, *Războiul României, 1916-1918* (București, Tipografia Geniului, f.d.), 19-22; Ministerul de Războiu, MSM, serviciul istoric, *România în războiul mondial, 1916-1919* [*RRM*], 4 vol. + 4 vol., Documente-anexe [(D)] (București, Imprimeria Națională, 1934-1946), 1:58-59, 61, 64-65; Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, ed. a II-a, 3 vol. (București, Casa Școalelor, 1925), 1:193; Gheorghe Dabija, *Armata română în războiul mondial, 1916-1918*, 4 vol. (București, Hertz, 1936), 1:337. Combatanții alcătuiau numai circa două treimi din efectivul total.
3. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg, 1914 bis 1918*, 14 vol. (Berlin, Mittler, 1938-1954), 11:190; Hitchins, *Rumania*, 171; Duc de Luynes (București) către Philippe Berthelot (Paris), 6 septembrie 1916, AD, Guerre, Roumanie, carton 14/I/23; Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv [KA (Viena)] Manuskripte Weltkrieg, Rudolf Kiszling, „Der Feldzug in Siebenbürgen und Rumänien in 1916", 1-2.
4. Dabija, *Armata română*, 2:336.
5. Alexandru Socec, *Zile de restriște din anii 1916-1918 și episodul din bătălia de pe Argeș*, ed. a II-a (București, Tiparnița de Arte Grafice, 1928), 8; Glenn Torrey, *When Treason Was a Crime: The Case of Colonel Alexandru Sturdza of Romania* (Emporia, Kans., Emporia State University, 1992), 11; Arhivele Militare Române (București) [AMR], fondul Marele Cartier General [MCG], Armata I, Dragalina (Divizia 1) către Armata I, 10 octombrie 1916; *RRM*, 1:79-80.
6. Alexandru Osca, „Pregătirea armatei române pentru împlinirea idealului național", în V.F. Dobrinescu și Horia Dumitrescu, *1917 pe frontul de est* (Focșani, Editura Vantrop, 1997), 13; Dabija, *Armata română*, 2:339; *RRM*, 1:75, anexa 4; Sterea Costescu, *Din carnetul unui căpitan*.

Însemnări și amintiri din războiul pentru întregirea neamului 1 august 1916-1 aprilie 1917 (Focșani, Tip. Învățătorul Român, 1927), 133.

7. Constantin Oprița et al., *Învățământul militar românesc: tradiții și actualitate* (București, Editura Militară, 1986), 96-98; Duca, *Amintiri*, 2:15; Constantin Teodorescu, „Memoriu asupra căderei capului de pod Turtucaia", AN (București), fondul Casa Regală, 53/1916; AMR, fondul MCG, Armata I, Dragalina către Armata I, 10 octombrie 1916; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:190; *RRM*, 1:75.
8. Jean Nouzille, „La formation des officiers roumains en France entre 1870-1914", *Revue roumain d'etudes internationales* 27, nr. 5 (1988), 403-409. Franța era preferată de majoritatea ofițerilor români, însă regele Carol le limita alegerea în favoarea Germaniei.
9. A se vedea C. Soare, ed., *Istoria gîndirii militare românești* (București, Editura Militară, 1974), și C. Soare, ed., *Pagini din gîndirea militară românească* (București, Editura Militară, 1969). Intelectualii nu sunt întotdeauna buni ucenici. Când a început războiul, câțiva comandanți au trebuit înlocuiți cu ofițeri care aveau mai puține atestate academice. Ioan Anastasiu, *Răsboiul pentru întregirea neamului. Studiu critic* (București, „Bucovina", 1937), 48.
10. Observatorii străini, îndeosebi cei francezi, erau foarte critici. Glenn E. Torrey, ed., *General Henri Berthelot and Romania, 1916-1919: Memoires et Correspondance* [în continuare menționată ca Berthelot, *Memoires*] (Boulder, Colo., East European Monographs, 1987), 33.
11. Dabija, *Armata română*, 1:16-18; George Protopopescu, *Arta militară românească în primul război mondial, 1916-1917* (Cluj, Muzeul de Istorie a Transilvaniei, 1973), 15-17; Vasile Alexandrescu et al., *Istoria militară a poporului român* [*IMPR*], vol. 5 (București, Editura Militară, 1988), 289-292; *RRM*, 1:30-33; Dumitru Iliescu, *Războiul pentru întregirea României. Pregătirea militară* (Bucuresti, Imprimeriile „Independența", 1920), 5-6.
12. Soare, *Istoria gîndirii*, 192-193, 196-200, 202, 214; Soare, *Pagini din gîndirea*, xxxii, xliii; Marin Dragu, Mircea Dumitriu, ed., *Istoria infanteriei române* (Bucuresti, Editura Stiințifică și Enciclopedică, 1985), 2:76; *IMPR*, 5:354-355.
13. Rosetti, *Mărturisiri*, 70, 84n30. Pe de altă parte, atașatul militar la Berlin, colonelul Ludovic Mircescu, „speriat" de distrugerea Serbiei pe care o văzuse personal, „a pledat în permanență" pentru neînceperea unui război împotriva Germaniei.
14. Soare, *Istoria gîndirii*, 196, 200-202, 214; Dragu și Dumitriu, *Istoria infanteriei române*, 2:75; Dabija, *Armata română*, 2:335-340; Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv [KA (München)], Alpenkorps, Abteilung 1a, Bund 35, Kriegstagebuch, 13, 19 septembrie 1916.
15. *IMPR*, 5:202-203. Chiar muniția deja achiziționată și o parte a acesteia aflată în curs de expediere au fost refuzate. Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război* (București, Editura Militară, 1989), 111-116, 129-142; Ioanițiu, *Războiul României*, 20.

16. *RRM,* 1:65, 78; Romulus Scărişoreanu, *Fragmente din războiul 1916-1918* (Bucureşti, Tiparul Cavaleriei, 1934), 77; raport al maiorului Sancery, 1 noiembrie 1916, AMR, fondul MCG; Dragu şi Dumitriu, *Istoria infanteriei române,* 2:73.
17. Ion Cupşa, *Armata română în campaniile din 1916-1917* (Bucureşti, Editura Militară, 1967), 31; *RRM,* 1:66-67.
18. Oşca, „Pregătirea armatei", 32; Ioaniţiu, *Războiul României,* 27; *RRM,* 1:67-69; KA (Viena), Neue Feldakten [NFA], Armeekommando 1 [Armeekmdo 1], Nachtrichten Abteilung [NA], Faszikel [Fasz.] 33, Kriegsberichte, 2 noiembrie 1916; Protopopescu, *Arta militară,* 14.
19. Alexandru Lupaşcu-Stejar, *Din războiul României în lumina adevărului* (Bucureşti, Tipografia Serviciul Geografic, 1921), 11-12; *RRM,* 1:73; Costescu, *Carnetul,* 83. Memoriile lui Erwin Rommel, *Attacks* (Vienna, Va.: Athena, 1979), dezvăluie modul efectiv în care germanii au folosit telefoanele de campanie în luptele din România. A se vedea 103, 108, 139, 146, 159, 163.
20. AMR, fondul MCG, Armata I, Dare de seamă, 28 august 1916, Raport, 9 septembrie 1916; *RRM,* 1:72; Emilian Ionescu, *Pe Neajlov, într-o toamnă rece* (Bucureşti, Editura Militară, 1976), 48-49; Iliescu, *Războiul,* 5; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 1:188.
21. Iliescu, *Războiul,* 5; Scărişoreanu, *Fragmente,* 32, 49; Bundesarchiv/ Militärarchiv [BA/MA] (Freiburg), PH I/415, Divizia 89 Infanterie, I, nr. 8943, 18 septembrie 1916; KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 34, „Einsatz in Rumänien und Siebenbürgen", 13 septembrie 1916.
22. Căpitanul E.H. Yates (Bucureşti) către Departamentul de Război, 1 septembrie 1916, National Archives and Records Administration [NARA] (Washington, D.C.), Departamentul de Război, rapoarte ale ataşatului militar în România; *RRM,* 1:72-79; Şerban Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu, *Bucureştii în timpul primului război mondial* (Bucureşti, Albatros, 1993), 91.
23. Nicolae Bălotescu et al., *Istoria aviaţiei române* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984), 89, 92; *RRM,* 1:70; Valeriu Avram, „Acţiunile aeronauticii române în campania din 1916", în *ACTA III: al III-lea colocviu internaţional de istorie militară,* ed. Costică Prodan şi Dumitru Preda [*ACTA*] (Bucureşti, Comisia Română de Istorie Militară, 1997), 118; AMR, fondul MCG, Armata I, Divizia 1, Raport, 9 septembrie 1916.
24. Nicolae Bîrdeanu, Dan Nicolaescu, *Contribuţii la istoria marinei române* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979), 2:262, 266, 274; Olaf Richard Wulff, *Die österreichisch-ungarische Donauflottille im Weltkrieg* (Viena, Braumüller, 1934), 82-83; N. Negrescu, *Rolul marinei în războiul pentru întregirea neamului şi recompensa finală* (Bucureşti, Gutemberg, 1920), 5-8.
25. Constantin Niculescu-Rizea, „Memoriu asupra activităţii mele în gradul de comodor cu privire la referatul domnului amiral Bălescu", aprilie 1918, BCS, fondul St. Georges; Negrescu, *Rolul,* 8, 7, 93; Berthelot către

Ferdinand, 10 decembrie, „Rapport du Colonel de Breda", BCS, fondul St. Georges; Vasile Scodrea, „Memoriu: situația flotei la 11 ianuarie 1917", BA (București), fondul Palatului; N. Negrescu, *Comment on fit la guerre sur le Danube 1916-1918* (București, Imprimeriile Naționale, 1938), 32.

26. Oșca et al., *Proiecte și planuri*, 22, 25; Victor Atanasiu, „Atitudinea și rolul militar al României în perioada neutralității și în campania din anul 1916" (teză de doctorat, Academia Militară, București, 1975), 74-77. Au existat de asemenea planuri de război cu Bulgaria și chiar s-a acordat inițial o oarecare atenție folosirii unui război ruso-austriac în vederea ocupării Transilvaniei.

27. Alexandru Oșca, Dumitru Preda, Eftimie Ardeleanu, ed., *Istoria Statului Major General Român. Documente 1859-1947* (București, Editura Militară, 1994), 137; Atanasiu, „Atitudinea", 77; Rosetti, *Mărturisiri*, 49-50; Dumitru Iliescu, *Documente privitoare la răsboiul pentru întregirea României* (București, Imprimeria Statului, 1924), 32-33.

28. Oșca et al., *Proiecte și planuri*, 122 ș.u.; *RRM*, 1:84-95. „Trupele române nu vor fi în stare să întreprindă operațiuni ofensive și nici măcar operațiuni defensive pe scară largă în Dobrogea" (dintr-un memoriu al biroului de operații, mai 1916, citat în Atanasiu, „Atitudinea", 103).

29. *RRM*, 1:95; Oșca et al., *Proiecte și planuri*, 178; Rosetti, *Mărturisiri*, 79; *RRM*, 1 (D), nr. 43; Prodan și Preda, *Romanian Army*, 27-28.

30. Ipoteza Z este analizată amănunțit de Protopopescu, *Arta militară*, 19-27, și Dabija, *Armata română*, 1:67-100.

31. Oșca et al., *Proiecte și planuri*, 172; Țenescu (Sofia) către MSM, 28 iulie 1916, BCS, fondul St. Georges; Saint-Aulaire către Paris, 8 august, AD, Guerre, Roumanie, vol. 99; Barclay (București) către FO, 30 iulie, PRO/FO 371/2607; George Protopopescu, „Planul de campanie al MCG român pentru primul război mondial", *Acta musei napocensis* 9 (1972), 308-310; Dabija, *Armata română*, 1:166, 178.

32. În 1924, o „Comisie pentru stabilirea adevărului cu privire la pregătirea armatei, 1914-1916" a prezentat informații statistice despre creșterea numărului soldaților și ofițerilor, a volumului echipamentului și a proviziilor. N-a emis judecăți de valoare și s-a limitat la a lăuda ceea ce s-a realizat și a expune impedimentele evidente ale unor realizări și mai remarcabile, cum ar fi lipsa facilităților interne de producție și nepriceperea în achiziționarea armamentului. Informațiile sunt rezumate de Oșca în „Pregătirea armatei", 12-34.

33. Oșca et al., *Istoria Statului*, 16-20; *IMPR*, 5:53-56; Anastasiu, *Răsboiul*, 26-29; Duca, *Amintiri*, 2:17; Rosetti, *Mărturisiri*, 83, 102; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 33, „Verzeichnis höherer rumänischen Offiziere", 24 octombrie 1916.

34. Duca, *Amintiri*, 2:38-39; Rosetti, *Mărturisiri*, 83-84, 90; Iliescu, *Documente*, 39; E. Ardeleanu, ed., *Marele Cartier General al armatei române. Documente, 1916-1920* [în continuare menționată sub forma *MCG... Documente*] (București, Editura Militară, 1996), 8-9; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 3:31.

35. Christescu a absolvit L'école de guerre de la Paris, dar era considerat germanofil. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 33, „Verzeichnis... Offiziere"; Bronsart (București) către AA, 29 martie 1914, Bussche (București) către AA, 25 mai 1916, AA, PA, dosar Rumänien 11; Czernin către Viena, 15 august 1916, HHStA, PA I, Karton 520; Rosetti, *Mărturisiri*, 88, 101-102, 231, 237.
36. Iliescu, *Documente*, 37; Oșca et al., *Proiecte și planuri*, passim; NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 33, „Verzeichnis... Offiziere"; Rosetti, *Mărturisiri*, 51-52, 82-83; Rășcanu servise ca atașat militar al României la Berlin între 1907 și 1911.
37. Duca, *Amintiri*, 1:262; Maria Georgescu, „Studiu introductiv", în Rosetti, *Mărturisiri*, 13, 15-16.
38. A se vedea „Studiu introductiv", în Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război* [*NZ*], vol. 1, ed. Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandea (București, Editura Militară, 1992); KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 33, „Verzeichnis... Offiziere".
39. Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda* (București, Editura Militară, 2005), 77, 80, 88, 90, 102, 108, 112.
40. Averescu, *NZ*, 1:53, 71-73, 153-156. Există indicii, dar nicio dovadă concretă că Averescu a propus, înainte de război, ca acțiunea principală să se desfășoare în sud, împotriva Bulgariei.
41. Citat în Rosetti, *Mărturisiri*, 59.

3. ÎN AJUNUL RĂZBOIULUI

1. Mühlmann, *Oberste Heeresleitung*, 169-170; Luckenwald (OHL) către AA, 1 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2. (Pentru conținutul acestor interceptări, a se vedea depeșele lui Luckenwald, Grünau [OHL] către AA din 15, 20, 24, 25, 26, 29, 31 iulie, 1, 4, 7, 8, 9, 10, 13, 18, 19 și 27 august.) Von Hötzendorf către Burian, 12 august, HHStA, PA I, Karton 520.
2. Hammerstein către Falkenhayn, 9, 10 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2; Karl-Heinz Janssen, *Der Kanzler und der General* (Göttingen: Musterschmidt, Verlag, 1967), 241.
3. Statul Major al Amiralității către AA, 26 iulie, Hammerstein către Falkenhayn, 3, 5, 11, 16 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2; BA/MA (Freiburg), RM 40, atașatul marinei (Constantinopol) către Statul Major al Amiralității, 9 august; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 10:601.
4. Luckenwald către AA, 5 august, Hammerstein către Falkenhayn, 11 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2; Evidenz Büro Armee Oberkommando [AOK], „Rumänien", 8 august, HHStA (Viena), PA I, Karton 520.
5. Czernin către Viena, 9 august, HHStA, PA I, Karton 520; Bussche către AA, 23 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2.
6. Hammerstein către Falkenhayn, 21 august, Bussche către AA, 25 iulie, 22, 24 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2; Titu Maiorescu, „Politica de neutralitate în conflictul european din 1914-1917", BA (București), fond

Maiorescu; Nuţu, *România,* 309-311; „Papers of G eneral Hans von Seeckt", NARA, M-132/27, 4 septembrie. Seeckt a fost şeful de stat major al Grupului de Armate austriac Arhiducele Karl, care a înfruntat armata română.

7. Obrendorff (Sofia) către AA, 13 august, Bethmann Hollweg către AA, 21 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 10:602; Erich von Falkenhayn, *Campania Armatei a 9-a împotriva Românilor şi Ruşilor, 1916-1917,* traducere de Al. Budiş şi C. Franc (Bucureşti, Socec, 1937), 15.
8. Thurn (AOK) către Viena, 31 august, HHStA, PA I, Karton 520; Gerhard Ritter, *Staatskunst und Kriegshandwerk,* vol. 3 (München, Oldenbourg, 1964), 246-249; Janssen, *Kanzler,* 249-251. Seeckt a făcut o observaţie sarcastică adresată soţiei: „A fost cumva aceasta ziua de naştere a kaizerului? Dacă da, declaraţia de război a României a fost un cadou." Seeckt Papers, NARA, M-137/27, 27 august.
9. Mühlmann, *Oberste Heeresleitung,* 166.
10. Wulff, *Donauflottille,* 80; KA (Viena), *Österreich-Ungarns Letzter Krieg, 1914-1918,* 7 vol. + 7 vol., Beilagen (Viena, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930-1938), vol. 5, *Das Kriegsjahr, 1916,* 238, 244; Oskar Regele, *Kampf um die Donau* (Potsdam, Voggenreiter, 1940), 49-50; KA (Viena), AOK, Bevollmächtigte Verbindungsoffiziere [VO], Fasz. 6270, VO/Oberkommando Mackensen [OKM], 27 iulie.
11. Thurn (AOK) către Viena, 20 iulie, HHStA, PA I, Karton 520; AMR, fondul Comandamentul Trupelor din Transilvania, Goldbach, „Grenzeverteidigung durch die Gendarmerie", 14 iunie 1915.
12. *Letzter Krieg,* 5:240-242; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:197; Rudolf Kiszling, „Feldzug", 3-4; Arthur Arz von Straussenburg, *Zur Geschichte des Grossen Kriegs, 1914-1918* (Viena, Rikola Verlag, 1924), 104.
13. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 26, 31 iulie; Falkenhayn către Jagow (AA), 31 iulie, Bussche către AA, 17 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2; BA/MA (Freiburg), N 440/III, Ulrich von Henning, „Kriegs Erinnerungen", 61. Henning a fost ofiţerul german de legătură ataşat Armatei a III-a bulgare din Dobrogea.
14. Regele, *Kampf,* 51; Wolfgang Foerster, ed., *Mackensen. Briefe und Aufzeichnungen* (Leipzig, Bibliographisches Institut, 1938), 280-282.
15. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 25 iulie, 8, 17 august; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 10:598, 11:195; *Letzter Krieg,* 5:271; Foerster, *Mackensen,* 277.
16. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 13, 14 august, VO Fasz. 6408, VO/Înaltul Comandament bulgar [BGK], 16 august; Foerster, *Mackensen,* 278; Obrendorff către AA, 11 august, Bussche către AA, 13 august, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2; Nastovici, *România şi puterile centrale,* 221.
17. Cyril Falls, *Military Operations: Macedonia,* 2 vol. (Londra, H.M. Stationery Office, 1933-1935), 1:140-144, 153-158; KA (Viena), AOK,

VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 17, 18, 21, 22 august, VO Fasz. 6408, VO/BGK, 17, 18, 24 august.
18. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 17, 20 august.
19. Wilhelm Groener, „Memoirs", NARA, M-137/2, 427, 29-30 august.
20. Duca, *Portrete*, 40; Gheorghe I. Brătianu, *File rupte din cartea războiului* (București, Editura „Cultura Națională", f.d.), 20-22; Langu către Rășcanu (MSM), 11, 21, 25 august, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe Române (București) [AMAER], fondul 71/1914/E2, vol. 35.
21. Langu către Rășcanu, 23 august, Derussi (Sofia) către București, 6, 14 august, AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 35; Barclay către Londra, 16 august, PRO/FO 317/2623; Bertie Papers, PRO/FO 16/40, 17 august, PRO/FO 800/176; Fasciotti către Roma, 26 august, AS (Roma), Telegrammi... Arrivo, vol. 441.
22. Fasciotti către Roma, 20, 22, 24 august, AS (Roma), Telegrammi... Arrivo, vol. 441; Barclay către Londra, 22, 26 august, Buchanan (Petrograd) către Londra, 18 august, Grey către Buchanan, 18 august, PRO/FO 371/2623; Saint-Aulaire către Paris, 23, 24 august, AD, Guerre, Roumanie, vol. 99, vol, 112, 2.
23. Duca, *Amintiri*, 1:271-272; Victor Antonescu, „Memoriu", 27 august, BCS, fondul St. Georges, arhiva Antonescu; Marghiloman, *Note politice*, 2:149-153; Iordache, *Brătianu*, 301.
24. Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 3:15; Constantin Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă: memorii* (București, Editura Sport-Turism, 1979), 211; Arhibald [pseud. (R. Rădulescu?)], *Porcii: impresii din timpul ocupației*, vol. 1 (București, „Poporul", 1921), 8; Christian Rakovski, „Arest și liberare", BA (București), fondul I.I.C. Brătianu. Pe de altă parte, generalul Averescu a obervat, seara, „puțin entuziasm"; capitala avea o „înfățișare lugubră". Averescu, *NZ*, 1:119.
25. Nicolae Iorga, *O viață de om*, vol. 2 (București, Stroila, 1934), 227; Duca, *Amintiri*, 2:24; Vasile T. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României*, 2 vol. (București, Universul, 192), 1:14-15; Arhibald, *Porcii*, 1:7.
26. Constantin Căzănișteanu, Dorina Rusu, ed., *Pe aici nu se trece!* (București, Editura Albatros, 1982), 55-57; „Pasiunea lui Ion Burlacu: un țăran ca toți țăranii (1)", *Magazin istoric* 12, nr. 9 (1978), 15; Traian Moșoiu, *Memorial de război (august-octombrie 1916)* (Cluj, Editura Dacia, 1987), 67.
27. Costescu, *Carnetul*, 10, 14; Sturdza, „Jurnal", 18/31 august; Averescu, *NZ*, 1:118; Duca, *Amintiri*, 2:9.
28. Cancicov, *Impresiuni*, 1:15; Vasile Bianu, *Însemnări din răsboiul României mari*, vol. 1 (Cluj, „Ardealul", 1926), 11; Ion Bulei, *1916: Zile de vară* (București, Editura Eminescu, 1978), 230; Sturdza, „Jurnal", 18/31 august.
29. G. Brătianu, *File rupte*, 19-21; Marghiloman, *Note politice*, 2:159; Rădulescu-Zoner și Marinescu, *Bucureștii*, 54-57, 68-69. Multe dintre aceste amănunte sunt consemnate de atașatul militar american. Căpitanul

E.H. Yates către Departamentul de Război, 1 septembrie, NARA, War Department, Reports of the Military Attaché in Romania.

30. *RRM*, 1:153-154, 160, 164, 166; Prodan și Preda, *Romanian Army*, 28-32; Dabija, *Armata română*, 1:105-106. Cu toate acestea, au ieșit la iveală multe detalii. De exemplu, statul major al comandamentului Armatei I a așteptat 12 ore pe peron sosirea trenului către Craiova. Mulți ofițeri au avut dificultăți în încercarea de a ajunge la unitățile lor. AMR, fondul MCG, Armata I, „Raport rezumativ 29 august-12 septembrie".
31. Mihail Aslan, *Memoriu asupra căderei capului de pod Turtucaia* (Iași, Ecoul, 1918), 5-6; Averescu, *NZ*, 1:116; Dabija, *Armata română*, 1:92-93, 163.
32. Ardeleanu, *MCG... Documente*, 76-78; Oșca et al., *Istoria Statului*, 23; Toma Dumitrescu, *Jurnal: războiul național (1916)*, ed. Petre Otu și Maria Georgescu (București. Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1999), 30; Rosetti, *Mărturisiri*, 94; Yates către Departamentul de Război, 1 septembrie, NARA, War Department, Reports of the Military Attaché in Romania.
33. Rosetti, *Mărturisiri*, 79, 96-99, 101-102; Duca, *Amintiri*, 2:17; Otu, *Averescu*, 131-132.
34. Marghiloman, *Note politice*, 2:176: Rosetti, *Mărturisiri*, 95-97, 104; Averescu, *NZ*, 2:66; Duca, *Amintiri*, 2:33.

4. INVADAREA TRANSILVANIEI

1. Rosetti, *Mărturisiri*, 79; *RRM*, 1 (D), nr. 141; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 3:18.
2. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 33, „Verzeichnis... Offiziere"; C. Căzănișteanu et al., *Comandanți militari. Dicționar* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983), 259-260. Acest stigmat era întărit de impresia că avansarea lui Prezan în armată se datora și tinerei sale soții, Olga, care era una dintre amantele lui Ferdinand. Biograful lui Prezan afirmă că aceste relații l-au ajutat să urce în ierarhia armatei, însă arată că realizările profesionale ale lui Prezan erau comparabile cu cele ale multor colegi ai săi. Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei* (București, Editura Militară, 2009), 44-48.
3. Larry L. Watts, „Ion Antonescu and the Great War", în *Romania in the World War I Era*, ed. Kurt Treptow (Iași, Center for Romanian Studies, 1999), 77-98. Argetoianu (*Pentru cei de mîine*, 3:121) afirmă în glumă că Antonescu „îl ducea de nas [pe Prezan]". După război, Antonescu a avut tendința să reliefeze în așa măsură propriul său rol, încât aproape că l-a înfățișat pe general ca pe un conducător doar cu numele (Otu, Prezan, 161). Bineînțeles că, în toată activitatea lui Prezan de planificare a acțiunilor militare, Antonescu a fost unicul colaborator, dacă nu sursa. V.F. Dobrinescu, Gh. Niculescu, *Plata și răsplata istoriei: Ion Antonescu: militar și diplomat, 1914-1940* (Iași, Institutul European, 1994), 12-22.

4. BA/MA (Freiburg), RM 40, Kaiserliche Nachrichtendienst Bukarest, Berichte, 11 septembrie; *Letzter Krieg*, 5:247; *RRM*, 1 (D), nr. 146; *RAPRM*, 1:277.
5. *RRM*, 1:207-209, 315, 653, 834-836; *RRM*, 1 (D), nr. 107-108, 313-316; Rosetti, *Mărturisiri*, 120; Torrey, *Romania and World War I*, 241-242; *RAPRM*, 1:281; Stone, *Eastern Front*, 270.
6. *RRM*, 1 (D), nr. 146, 156; Dabija, *Armata română*, 2:266-267.
7. *Letzter Krieg*, 5:280-281; *RRM*, 1 (D), nr. 147, 149, 220, 221.
8. *Letzter Krieg*, 5:258, 260, 282-286; Curt von Morgen, *Meiner Truppen Heldenkämpfe* (Berlin, Mittler, 1920), 103; *RRM*, 1 (D), nr. 159, 222, 223.
9. Prodan şi Preda, *Romanian Army*, 42; *RRM*, 1 (D), nr. 158-160; *RAPRM*, 1:284.
10. Dabija, *Armata română*, 2:284-285; *RAPRM*, 1:284, 294, 296.
11. Otu, *Averescu*, 131-132.
12. BA/MA (Freiburg), RM 40, Nachrichtendienst Bukarest, Berichte, 11 septembrie; E. Ionescu, *Pe Neajlov*, 23; Kiszling, „Feldzug", 3.
13. *Letzter Krieg*, 5:249-251. Secuii erau urmaşii populaţiilor care nu vorbeau limba maghiară şi care fuseseră de multă vreme maghiarizate (integrate culturii ungare).
14. *RRM*, 1:289-295, 299, 379-380.
15. *RRM*, 1 (D), nr. 139; *Letzter Krieg*, 5:288-289; *RRM*, 1:289-290, 379-380, 384-395, 400-401; Dabija, *Armata română*, 2:169.
16. *Letzter Krieg*, 5:280; *RRM*, 1:289-308, 389-405; *RAPRM*, 1:295; Prodan şi Preda, *Romanian Army*, 44.
17. Duca, *Amintiri*, 2:35-36; Rosetti, *Mărturisiri*, 201; Ioan D. Culcer, *Note şi cugetări asupra campaniei din 1916* (Iaşi, Tribuna, 1919), 84.
18. Dragalina a demisionat din armata habsburgică în 1887 pentru a intra în armata română, lucru destul de obişnuit în primii ani ai participării României la Tripla Alianţă. Nicolae Popescu, *Generalul Ion Dragalina* (Bucureşti, Editura Militară, 1967), 11-13; Virgil A. Dragalina, *Viaţa tatălui meu, generalul Ioan Dragalina* (Bucureşti, Editura Militară, 2009), 70.
19. AMR, fondul MCG, Armata I, Biroul de operaţii, Instrucţiuni secrete nr. 1, 2 septembrie; DI 1, Dragalina, Raport, 25 august, 5, 7 septembrie; *RRM*, 1:105, 232-233, 236-239; *Letzter Krieg*, 5:255-256; Popescu, *Dragalina*, 49, 54, 55.
20. Alexandru Sturdza către Zoe Sturdza, 1 septembrie, BA (Bucureşti), fondul Sturdza; Nicolae Defleury, *„Divizia de la Cerna". De pe front în captivitate, 1916-1918* (Craiova, Editura Ramuri, 1940), 47-48; Moşoiu, *Memorial*, 71-72.
21. Alexandru Niculescu, *Luptele de la Jiu* (Bucureşti, Editura Militară, 1976), 12; *RRM*, 1:232-236, 321; *Letzter Krieg*, 5:254; Dabija, *Armata română*, 2:26.
22. *Letzter Krieg*, 5:278-279; AMR, fondul MCG, Armata I, Biroul de operaţii, Instrucţiuni secrete, 11 septembrie; *RRM*, 1:305-306; Culcer, *Note*, 90-93; Niculescu, *Jiu*, 24-27; [KA (München)], Alpenkorps,

Abteilung 1a, Bund 4, Kriegstagebuch Siebenbürgen Rumänien, 8 septembrie.

23. Kirițescu, *Istoria războiului,* 1:237; Adolf Reiner, „Erinnerungen aus dem Weltkrieg", *Die Neue Zeitung* (Sibiu), 30 august, 6, 13 septembrie, 4, 11 octombrie 1936; *Letzter Krieg,* 5:253.
24. AMR, fondul MCG, Armata I, Instrucțiuni secrete nr. 1, 2 septembrie; *RRM,* 1:100, 223; KA (Viena), Manuskripte Weltkrieg, Rumänien, „Bruchstücke von Gefechtsberichte über den Feldzug 1916 in Siebenbürgen"; Reiner, „Erinnerungen", *Neue Zeitung,* 20, 27 septembrie 1936; Dabija, *Armata română,* 2:39; *Letzter Krieg,* 5:253; Victor Atanasiu, *Bătălia din zona Sibiu-Cîineni* (București, Editura Militară, 1982), 39.
25. Arz von Straussenburg, *Geschichte,* 111; Reiner, „Erinnerungen", *Neue Zeitung,* 18 octombrie 1936; *RRM,* 1 (D), nr. 120; Atanasiu, *Bătălia,* 37-39; Moșoiu, *Memorial,* 29, 77-79; *RRM,* 1:230; *Letzter Krieg,* 5:254.
26. Reiner, „Erinnerungen", *Neue Zeitung,* 25 octombrie 1936; Atanasiu, *Bătălia,* 43-44; Moșoiu, *Memorial,* 79; *RRM,* 1:231, 309-310; *RRM,* 1 (D), nr. 124; Dabija, *Armata română,* 2:44-47; Goldbach, „Grenzeverteidigung", 15 iunie 1915.
27. „Amintirea groaznicelor crime săvârșite de valahi [români] în 1848-1849 le-a aprins spiritele." Arz von Straussenburg, *Geschichte,* 109. Pentru o analiză echilibrată a situației românilor transilvăneni sub dominația habsburgică, a se vedea Keith Hitchins, *The Romanians, 1774-1866* (Oxford, M.B., Clarenden Press, 1996), 198-230, 249-272; Hitchins, *Rumania,* 202-230.
28. AMR, fondul MCG, Raport rezumativ, 16-31/29 august-13 septembrie; Moșoiu, *Memorial,* 75; Litz Korodi către Alfred Zimmerman (AA), 31 ianuarie 1917, în Ion Ardeleanu et al., *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe, 1916-1918,* vol. 2 (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983), 882-885.
29. BA/MA (Freiburg), RM 40, Nachrichtendienst Bukarest, Berichte, 11 septembrie; Reiner, „Erinnerungen", *Neue Zeitung,* 22 noiembrie 1936; M. Rill, C. Göllner, „Die Erste Weltkrieg, 1914-1918", în *Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren, 1848-1918,* ed. Carl Göllner (Viena, Bohlau, 1988), 248-249.
30. AMR, fondul Comandamentul Trupelor din Transilvania, Goldbach către Siebenbürgische Gendarme Truppen, 10 august; Kiszling, „Feldzug", 8-9; Arz von Straussenburg, *Geschichte,* 108; *Letzter Krieg,* 5:256; KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 34, „Besondere Anordnungen für Truppen", 13 septembrie.
31. BA/MA (Freiburg), RM 40, Nachrichtendienst Bukarest, Berichte, 11 septembrie; Arz von Straussenburg, *Geschichte,* 109, 118; Kiszling, „Feldzug", 8-9; Rill și Göllner, „Erste Weltkrieg", 247; Reiner, „Erinnerungen", *Neue Zeitung,* 10 ianuarie 1937; Falkenhayn, *Campania,* 20.

32. Bianu, *Însemnări,* 1:27; Ioan Vlad, „The Welcoming of the Romanian Troops in Braşov on August 29, 1916", *Romanian Review* 30, nr. 5-6 (1996), 76-77; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6281, VI/OKM, nr. 25088/9, care reproduce un ordin românesc capturat din 15 septembrie.
33. Bianu, *Însemnări,* 1:25; Vlad, „The Welcoming", 78-79, 83-84, 87; Dumitru Preda, Costică Popa, „Romanian Battalions Cross the Carpathians", *Pages of History* 12, nr. 4 (1987), 148-150; *Universul,* 30, 31 august; Cancicov, *Impresiuni,* 1:25, 31; Neli Cornea, *Însemnări din vremea războiului. Jurnal* (Bucureşti, Steinberg, f.d.), 5; „Pasiunea lui Ion Burlacu, 29 august-1 septembrie", *Magazin istoric* 12, nr. 9 (1978), 15-16; KA (München), Alpenkorps, Abteilung 1b, Bund 67, AOK Nachrichten, 1 noiembrie; Moşoiu, *Memorial,* 84; Căzănişteanu şi Rusu, *Pe aici nu se trece!,* 62.
34. Liviu Maior, „Soldaţi români în armata austro-ungară, 1914-1918", în *Civilizaţia medievală şi modernă românească,* ed. Nicolae Edroiu, Aurel Răduţiu, Pompiliu Teodor (Cluj, Editura Dacia, 1985), 357-360; Liviu Maior, *Habsburgi şi români. De la loialitatea dinastică la identitatea naţională* (Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2006), 127, 131-134; Günther Klein, „Die rumänische Offiziere in der k.u.k. Armee. Social Aufsteig ohne Verlust de nationalen Identität?", *Revista istorică* 8, nr. 3-4 (1997), 475-489; Von Hötzendorf către Kriegsministerium, 18 noiembrie, KA (Viena), AOK, Militär Kanzlei Seiner Majestät, Ops. nr. 34/242; Morgen, *Meiner Truppen,* 103; Rodica Băluţiu, „Atitudinea soldaţilor români faţă de primul război mondial", *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia* 46, nr. 1-2 (2000), 107-115; Gheorghe Bichicean, „Carnetul cu însemnări din primul război mondial ale învăţătorului Nicolae Curan", în Prodan şi Preda, *ACTA,* 3:150-151; Dumitru Ciumbrudean, *Jurnal de front* (Bucureşti, Editura Politică, 1976), 221-223.

5. ÎNCEPE RĂZBOIUL PE FRONTUL DOBROGEAN

1. KA (Viena), AOK; VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 30 august, 2 septembrie; Foerster, *Mackensen,* 285; *Letzter Krieg,* 5:240. Berlinul era îngrijorat de informaţiile potrivit cărora Antanta abordase Bulgaria cu o ofertă de pace separată. Jagow către Michahelles, 3 septembrie, AA, PA, Deutschland 128, nr. 2.
2. Henning, „Erinnerungen", 14, 16, 19, 30-31. Boris (1894-1943) a domnit ca rege al Bulgariei între 1918 şi 1943.
3. Stefan Popov, „Deistviiata na treta otdelna armiia v Dobruja prez 1916 godina", *Voennoistoriceski Sbornik* 65, nr. 3 (1996), 152-153; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 10:202; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 2, 3 septembrie; Boris Ciolpanov, „Atakata ovladiavaneto na Tutrakanskatat krepost prez purvata svetovna voina", *Voennoistoriceski Sbornik* 59, nr. 3 (1990), 128, 130; Henning, „Erinnerungen", 21, 24, 29.
4. Ciolpanov, „Atakata", 106-112; S. Popov, „Deistviiata", 151; Petăr Boicev, „Purvata svetovna voina 1915-1918 g. Bitaka za Tutrakan", în *Uceastieto*

na tutrakanți vuv voinite: sbornik s izseldvaniia [Participarea Turtucaiei la război: culegere de studii] (Tutrakan, Istoriceski Muzei, 1995), 134-135.
5. Averescu către Ferdinand, 9 septembrie, AN (București), fondul Casa Regală, 1/1916; Ioanițiu, *Războiul României,* 44-45; Lupașcu-Stejar, *Din războiul,* 53; Costescu, *Carnetul,* 40-43, 47; Scărișoreanu, *Fragmente,* 32-49; Henning, „Erinnerungen", 40.
6. Într-un act conștient de înșelătorie, rușii se obligaseră în mod expres să trimită „două divizii de infanterie și o divizie de cavalerie", ca nu cumva forța insuficientă a unităților ruse să-i oblige să trimită mai multe trupe până la totalul de 50 000. Janin către Joffre, 28 iulie, AD, G uerre, Roumanie, vol. 112; Hanbury-Williams către Robertson, 28 iulie, PRO/FO 371/2607.
7. Deși denumită „Divizia 1 sârbească de voluntari din Rusia", ea cuprindea, probabil, și alte minorități slave din Imperiul Habsburgic. Pentru o scurtă istorie a acestei unități, a se vedea Miodrag Milin, „Operațiile diviziei 1 sârbe de voluntari în Dobrogea (august-octombrie 1916), după informații de arhivă iugoslave", în Prodan și Preda, *ACTA,* 3:105-110.
.8. Andrei Zaioncikovski, „Dobruja avgusta-oktiabr' 1916 goda", Țentralnîi Gosudarstveni Voenno-Istoriceskii Arhiv (Moscova), fondul 69; „Russian Military Operations on the Romanian Front, October-December 1916" (raport al maiorului Thornhill), PRO/FO 371/2883; Costescu, *Carnetul,* 122. Brătianu s-a plâns în mod oficial de „efectul deplorabil produs de armata rusă în Dobrogea". Brătianu către Diamandy, 31 octombrie, AN (București), fondul Casa Regală, 29/1916.
9. Zaioncikovski către Alekseev, 23 august, Zaioncikovski, „Dobruja", Țentralnîi Gosudarstveni Voeno-Istoriceskii Arhiv (Moscova), fondul 69; Torrey, *Romania and World War I,* 235.
10. Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 3:33; Duca, *Amintiri,* 2:115. Șeful de stat major al lui Aslan, generalul Gheorghe Mărdărescu, și șeful de operații al acestuia, locotenent-colonelul Gheorghe Dabija, erau amândoi priviți cu mult respect.
11. Boicev, „Purvata svetovna", 103; Negrescu, *Comment,* 104-105; Dabija, *Armata română,* 1:179-185; Pamfil Șeicaru, *La Roumanie dans la grande guerre* (Paris, Minard, 1968), 304.
12. Un atașat militar francez, vizitând Turtucaia în iunie 1916, și-a dat seama că fortificațiile erau învechite, dar, din grijă pentru amorul propriu al românilor, s-a abținut să-i atragă atenția asupra acestui lucru colonelului Rășcanu, care-l însoțea. Pichon, „Historique de négotiations poursuivres".
13. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 7 septembrie; Teodorescu, „Memoriu"; Kirițescu, *Istoria războiului,* 1:367; Negrescu, *Comment,* 113; *RRM,* 1 (D), nr. 270, 271; Dabija, *Armata română,* 1:252-253.
14. Duca, *Amintiri,* 2:15; Lupașcu-Stejar, *Din războiul,* 32.
15. Ciolpanov, „Atakata", 112; Henning, „Erinnerungen", 16. Șeful lui de stat major era colonelul Stefan Noikov, care a servit ulterior ca șef de operații la Înaltul Comandament bulgar, iar după război, ca șef de stat major al

armatei bulgare. Ivan Stoicev, *Stroiteli i boini vojdove na bulgarska voiska, 1879-1941* (Sofia, Todorov, 1941), 37, 41.
16. Ioaniţiu, *Războiul României,* 48; Dabija, *Armata română,* 1:186; Ivan Popov, *Die Einnahme der Brückenkopffestung Tutrakan in Jahr 1916 und die Bulgarische Wehrmacht von heute* (Berlin, Heymann, 1940), 35; Ciolpanov, „Atakata", 106, 112, 113; Boicev, „Purvata svetovna", 134-135, 142, 153.
17. Dabija, *Armata română,* 1:280-281; Costescu, *Carnetul,* 43.
18. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 4 septembrie; S. Popov, „Deistviiata", 156-164; *RRM,* 1:488, 500, 530-534; Ioaniţiu, *Războiul României,* 55-58; Dabija, *Armata română,* 1:283, 297-298.
19. Scărişoreanu, *Fragmente,* 38-40; Costescu, *Carnetul,* 44-47, 51. Arghirescu dă vina pe lipsa de experienţă a oamenilor şi pe incapacitatea ofiţerilor săi de a-i îndeplini ordinele. „Operaţiile şi istoricul regimentului 9 vânători în războiul pentru întregirea neamului românesc 1916-1919", 51-55, BA (Bucureşti), Manuscrise, A2085.
20. Dimitr Azmanov, „General Ivan Kolev", *Voennoistoriceski Sbornik* 65, nr. 3 (1996), 78-97; Henning, „Erinnerungen", 16, 31-32; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 2 septembrie; S. Popov, „Deistviiata", 152-153; Dabija, *Armata română,* 1:285; Scărişoreanu, *Fragmente,* 35-36.
21. Tarnowski către Viena, 4 septembrie, HHStA, PA I, Karton 995.
22. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 4 septembrie; Negrescu, *Comment,* 141-142; Dabija, *Armata română,* 1:196-197; Popov, *Tutrakan,* 16; *RRM,* 1 (D), nr. 305, 306.
23. Iorga, *O viaţă de om,* 2:227; *RRM,* 1:474; Dumitrescu, *Jurnal,* 31; Aslan, *Memoriu,* 11; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 1:376.
24. *RRM,* 1:486; Henning, „Erinnerungen", 36; *RRM,* 1 (D), nr. 332; Dabija, *Armata română,* 1:209; Aslan, *Memoriu,* 13; Rosetti, *Mărturisiri,* 110.
25. Ciolpanov, „Atakata", 103; Popov, *Tutrakan,* 17-19; *RRM,* 1:553; *RRM,* 1 (D), nr. 325, 327, 328, 343; Dabija, *Armata română,* 1:211-212, 291; Zaioncikovski, „Dobruja", 12; Cupşa, *Armata,* 69.
26. *RRM,* 1 (D), nr. 334, 342, 346, 348, 554; Lupaşcu-Stejar, *Din războiul,* 24, 46-62; *RRM,* 1:525-529, 558-561; Dabija, *Armata română,* 1:274-277. Ciolpanov („Atakata", 122) rezumă bătălia din perspectiva bulgarilor.
27. *RRM,* 1:509-511; Negrescu, *Rolul,* 25; Ciolpanov, „Atakata", 119; Negrescu, *Comment,* 153-154; Dabija, *Armata română,* 1:216, 222; Henning, „Erinnerungen", 41.
28. Ciolpanov, „Atakata", 117-118, 126; Lupaşcu-Stejar, *Din războiul,* 14; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 1:389; *RRM,* 1:516 ş.u.; Dabija, *Armata română,* 1:222-225; Henning, „Erinnerungen", 38-39.
29. *RRM,* 1:520-525; Dabija, *Armata română,* 1:232-233; Teodorescu, „Memoriu"; Negrescu, *Comment,* 154, 166; Dumitrescu, *Jurnal,* 32; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 3:35; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 1:383; *RRM,* 1 (D), nr. 340; Nicolae Ionescu, *Generalul Eremia Grigorescu* (Bucureşti, Editura Militară, 1967), 29.

30. Ciolpanov, „Atakata", 120-121; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 6 septembrie; Negrescu, *Rolul,* 31; Dabija, *Armata română,* 1:240; *RRM,* 1:548-550; *RRM,* 1 (D), nr. 359, 360; Rosetti, *Mărturisiri,* 110; Negrescu, *Comment,* 173-174.
31. RRM, 1:551; Dabija, *Armata română,* 1:244; Negrescu, *Rolul,* 35; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 3:34; Ciolpanov, „Atakata", 122; Negrescu, *Comment,* 173-176; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 7 septembrie.
32. Kirițescu, *Istoria războiului,* 1:393-394; Boicev, „Purvata svetovna", 160; *RRM,* 1:552. Nu există o evidență completă a victimelor. Bulgarii recunosc că, la Turtucaia, au murit în luptă 1.500 de oameni. Din armata română, numai Regimentul 79 Infanterie a avut peste 1.500 de morți; totalul acestora trebuie să fi fost de două ori mai mare. Cea mai bună estimare este cea care dă pentru fiecare tabără 8.000-9.000 de soldați și ofițeri morți, răniți și dispăruți, iar pentru români, 25.000 de prizonieri, totalizând 40% din forțele pe care le aveau în Dobrogea. Ciolpanov, „Atakata", 126; Dabija, *Armata română,* 1:245-247.
33. Tarnowski către Viena, 11 septembrie, HHStA, PA I, Karton 995. Prizonierii români capturați la Turtucaia și ulterior au fost repartizați astfel: 12.000 la construcția de drumuri în Bulgaria, 8.000 la construcția de căi ferate în scop militar, 5.000 la muncă în Germania, 10.000 pentru austrieci. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6480, VO/BGK, 18, 24 octombrie.
34. Friedrich von Rabenau, ed., *Hans von Seeckt. Aus meinem Leben, 1866-1917* (Leipzig, Hase und Koehler, 1938), 451; Georg Alexander von Müller, *The Kaiser and His Court,* trad. și ed. de Walter Görlitz (New York, Harcourt, Brace and World, 1961), 201-202. Soldații austro-ungari au sărbătorit cu muzică. Moșoiu, *Memorial,* 86; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, 6277, VO/OKM, 8, 9, 17 septembrie.
35. Rădulescu-Zoner și Marinescu, *Bucureștii,* 51, 60; Marghiloman, *Note politice,* 2:171, 173; Duca, *Amintiri,* 2:18; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 3:34-36, 46; D. Iancovici, *Take Ionescu* (Paris, Payot, 1919), 129; Saint-Aulaire către Paris, 8 septembrie, AD, Guerre, Roumanie, vol. 99; *Universul* (București), 8 septembrie; Cancicov, *Impresiuni,* 1:44, 47, 182.

6. MANEVRA DE LA FLĂMÂNDA

1. *RRM,* 2:3-4; Rosetti, *Mărturisiri,* 112; Averescu, *NZ,* 2:16-17; Alexandru Averescu, *„Răspunderile" de Generalul Alexandru Averescu* (Iași, Editura „Ligei Poporului", 1918), 32; Dumitrescu, *Jurnal,* 34; Alexandru Iarca, *Memorialul meu* (Brăila, Liberia și Tipografia „Ion Călinescu", 1922), 157-158; AMR, fondul MCG, Armata I, Biroul de operații, Instrucțiuni secrete, 11 septembrie.
2. Cancicov, *Impresiuni,* 1:63; Averescu, *NZ,* 2:20-23, 24-28, 115, 119; Averescu către Ferdinand, 9 septembrie, AN (București), fondul Casa Regală, 1/1916.
3. BCS, fondul St. Georges, arhiva Coandă; *RRM,* 2:8-13; Torrey, *Romania and World War I,* 160-161; Saint-Aulaire către Paris, 8 septembrie, AD,

Guerre, Roumanie, vol. 99, 2; Joffre către Iliescu, 11 septembrie, BCS, fondul St. Georges, arhiva Iliescu; ataşatul militar (Londra) către Joffre, 12, 16 septembrie, SHAT, 16N3168.

4. AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, 53/1916. „Părere asupra situaţiunei armatei noastre şi soluţiunile ce propun", 12 septembrie; „Dosarul Prezan", în Ion Pavelescu, Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Proba focului: ultima treaptă spre marea unire* (Bucureşti, Editura Globus, 1991), 44-45; *RRM*, 2:15-17.
5. Nu există o consemnare oficială a discuţiei. Pentru versiunea lui Averescu referitoare la întâlnire, a se vedea Averescu, *Răspunderile*, 33-34, şi *Operaţiile de la Flămânda* (Bucureşti, „Cultura Naţională", f.d.), 25. Pentru versiunea lui Prezan, a se vedea Ardeleanu, *MCG... Documente*, nr. 22. Pentru versiuni indirecte ale relatării lui Iliescu, a se vedea Rosetti, *Mărturisiri*, 115, şi Dumitrescu, *Jurnal*, 42. Cele mai bune analize ale întâlnirii se găsesc la Pavelescu et al., *Proba focului*, 46-54, şi Otu, *Averescu*, 140-143.
6. *RRM*, 2:18-19.
7. *RRM*, 1:604-607; Dabija, *Armata română*, 1:323-327; Lupaşcu-Stejar, *Din războiul*, 124-126; Dumitrescu, *Jurnal*, 39. Brigada Bode combina detaşamentul habsburgic cu unităţi ale DI 101 germane şi patru baterii austro-ungare de mortiere. Foerster, *Mackensen*, 228; *Letzter Krieg*, 5:292; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 10, 15 septembrie.
8. Costescu, *Carnetul*, 54-57; Scărişoreanu, *Fragmente*, 63-64. O oficialitate bulgară a mărturisit reprezentantului austriac la Sofia că „au fost luaţi numai trei prizonieri [români] şi, de fapt, pentru că unul era de origine bulgărească, iar al doilea din cauză că era de origine turcească. Deşi un asemenea măcel a fost îngrozitor din punct de vedere uman, el a reprezentat o răzbunare pentru toate atrocităţile cumplite, de nedescris, pe care le-au săvârşit trupele româneşti". Un prefect român din Bazargic i-a spus tatălui său că „am comis excese împotriva bulgarilor noştri din Cadrilater [Dobrogea de Sud] care au justificat cu siguranţă represaliile". Mittag (Sofia) către Viena, 21 septembrie, HHStA, PA I, Karton 995; Marghiloman, *Note politice*, 2:193; Scărişoreanu, *Fragmente*, 52-53; Porumbaru către reprezentantul de la Haga, 20 septembrie, AMAER (Bucureşti), fond 71/1914/E2.
9. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 21 septembrie, Fasz. 6270, VO/OKM, 20 septembrie; Foerster, *Mackensen*, 287; Henning, „Erinnerungen", 54-55.
10. Henning, „Erinnerungen", 56-57; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:207-208; *Letzter Krieg*, 5:293. Bulgarii nu erau încântaţi de prezenţa trupelor turceşti, mai ales într-o regiune în care se afla o importantă minoritate turcă. Henning, „Erinnerungen", 30.
11. Foerster, *Mackensen*, 288-289; Henning, „Erinnerungen", 28, 58, 66.
12. *RRM*, 1:627-640; Dabija, *Armata română*, 1:337; Milin, „Operaţiile", 107-108; Henning, „Erinnerungen", 40, 63. Sârbii nu voiau să fie capturaţi, de teamă că puteau fi trataţi ca trădători de Austro-Ungaria.

13. Henning, „Erinnerungen", 62; Dabija, *Armata română*, 1:343-349; Costescu, *Carnetul*, 67-68; Scărişoreanu, *Fragmente*, 68-75.
14. *RRM*, 2:41-45; Dumitrescu, *Jurnal*, 47-48; Rosetti, *Mărturisiri*, 116; Averescu, *NZ*, 2:31, 34, 37; Averescu, *Operaţiile*, 32-35; Zaioncikovksi, „Dobruja", 6, 15. Zaioncikovksi a remarcat faptul că Averescu, născut în Basarabia, vorbea bine ruseşte.
15. Satul Flămânda, care nu mai există astăzi, era situat la cinci kilometri sud de actualul sat Prundu. Expunerea sumară a activităţii comisiei se găseşte în *RRM*, 2 (D), nr. 11, şi Averescu, *Operaţiile*, 53-54. S-a dat de înţeles că un loc situat mai în aval ar fi fost mai bun. Cel puţin ar fi fost mai departe de ameninţătoarea flotilă dunăreană a austro-ungarilor. Negrescu, *Comment*, 69-70.
16. Niculescu-Rizea, „Memoriu"; Negrescu, *Rolul*, 86; Negrescu, *Comment*, 245-246; *RRM*, 2:58-59; Averescu, *Operaţiile*, 58-59.
17. *RRM*, 2:52-63, 71-72; *Letzter Krieg*, 5:330. Când s-au adunat, erau 16 divizii (inclusiv Armata ruso-română a Dobrogei, cum se numea acum, condusă de Zaioncikovski) sub comanda lui Averescu, faţă de 11 divizii în total pentru cele trei armate din nord. Averescu s-a mândrit foarte mult cu acest lucru. Averescu, *NZ*, 2:35-36.
18. *RRM*, 2:73-74; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:109; Regele, *Kampf*, 65. Românii se bazau pe informaţii furnizate de Aliaţi de la Salonic. Averescu, *Operaţiile*, 40. Aceste cifre variază puţin de la o sursă la alta.
19. „Jurnal de operaţii al diviziei 21", 30 septembrie, AN (Bucureşti), fondul Amza Ştefănescu; *RRM*, 2:71.
20. Averescu, *Operaţiile*, 73-74; Negrescu, *Comment*, 56; Dumitrescu, *Jurnal*, 70-71. Averescu a reproşat ulterior MCG că i-a permis să continue ţinând cont de înrăutăţirea situaţiei din Transilvania, despre care pretinde că avea informaţii incomplete.
21. „Jurnal... al diviziei 21", 1 octombrie; Ordin de operaţii nr. 78, DI 10, citat în Dabija, *Armata română*, 1:379-380; Averescu, *Operaţiile*, 74, 82-83.
22. Toşev, citat în Ioaniţiu, *Războiul României*, 78. Regele, *Kampf*, 71; *Letzter Krieg*, 5:328; Averescu, *Operaţiile*, anexa 6.
23. Henning, „Erinnerungen", 66, 68; Toşev, citat în *RRM*, 2:188; Foerster, *Mackensen*, 291; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:209; Regele, *Kampf*, 83-84.
24. *Letzter Krieg*, 5:352-353; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:210; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 1 octombrie.
25. N. Tătăranu, *Acum un sfert de veac. Amintiri din războiu* (Bucureşti, Cartea Românească, 1940), 22; „Jurnal... al diviziei 21", 1 octombrie; Averescu, *Operaţiile*, 85; Negrescu, *Comment*, 58; Dabija, *Armata română*, 1:385; *RRM*, 2:91; *RRM*, 2 (D), nr. 19; Bălotescu et al., *Istoria aviaţiei*, 96-97; AN (Bucureşti), fondul A. Văitoianu, „Flămânda". Văitoianu (1864-1956), născut în Basarabia la fel ca Averescu, a servit sub acesta din urmă pe tot parcursul războiului. AN (Bucureşti), fondul A. Văitoianu, „Biografie".

26. „Jurnal... al diviziei 21", 1 octombrie; Averescu, *Operațiile,* 94, 130; Regele, *Kampf,* 78; Niculescu-Rizea, „Memoriu"; Bîrdeanu și Nicolaescu, *Contribuții,* 2:288-289; Negrescu, *Rolul,* 90; Negrescu, *Comment,* 63.
27. Wulff, *Donauflottille,* 88-90; *Letzter Krieg,* 5:330; Negrescu, *Comment,* 55-56; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 2, 3 octombrie; Bîrdeanu și Nicolaescu, *Contribuții,* 2: 289.
28. „Jurnal... al diviziei 21", 2 octombrie; *RRM,* 2:99-101; Negrescu, *Rolul,* 87; *RRM,* 2 (D), nr. 24; Averescu, *Operațiile,* 95-96; Rosetti, *Mărturisiri,* 121.
29. Averescu, *NZ,* 2:42; Averescu, *Operațiile,* 102; *RRM,* 2:105-106; *RRM,* 2 (D), nr. 30, 31; Văitoianu, „Flămânda"; „Jurnal... al diviziei 21", 5 octombrie; Wulff, *Donauflottille,* 91-92; Negrescu, *Comment,* 61; Bălescu către Negrescu, 3 octombrie, AMR, fondul MCG; Negrescu, *Rolul,* 88; Regele, *Kampf,* 84. Puțini dintre cei dispăruți au supraviețuit. Ofițerul austriac de legătură de la OKM raporta: „Majoritatea prizonierilor au fost uciși pentru a răzbuna actele de cruzime pe care românii le săvârșiseră împotriva populației din satele [bulgărești]." KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 4 octombrie.
30. Foerster, *Mackensen,* 292; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:210, 212; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 4 octombrie; Toșev, citat în *RRM,* 2:188.
31. Dumitrescu, *Jurnal,* 74-75, 77, 79; Duca, *Amintiri,* 2:33; *Universul,* 3, 4, 5 octombrie; Rădulescu-Zoner și Marinescu, *Bucureștii,* 71; Cancicov, *Impresiuni,* 1:84-85, 87, 89, 98.
32. Regele, *Kampf,* 61; R.J. Crampton, „The Balkans, 1914-1918", în *World War I: A History,* ed. Hew Strachan (New York, Oxford University Press, 1998), 74; Nicolae Ciobanu, „Manevra de la Flămânda și implicațiile ei asupra planului de campanie al marelui cartier general român", în Prodan și Preda, *ACTA,* 3:90; Protopopescu, *Arta militară,* 39. Otu (*Averescu,* 146-147) face o evaluare mai echilibrată.
33. Ciobanu, „Manevra", 91-92; George Protopopescu, „Mari comandanți români în primul război mondial", *Acta musei napocensis* 7 (1970), 387-388. La începutul războiului, unele unități au fost urcate în tren de cel puțin patru ori și mai multe au luptat pe patru fronturi diferite. E. Ionescu, *Pe Neajlov,* 11.
34. Maria, „Memorii", 10 octombrie; Rosetti, *Mărturisiri,* 125.

7. CONTRAOFENSIVA GERMANĂ ȘI AUSTRO-UNGARĂ DIN TRANSILVANIA

1. *Letzter Krieg,* 5:258. Peste 60 de trenuri erau necesare pentru a transporta o divizie. Amănunte despre originea, traseul și destinația tuturor mișcărilor de trupe germane și austro-ungare se pot găsi, împreună cu o hartă a căilor ferate din Transilvania, în *Letzter Krieg,* vol. 5 Beilage, nr. 8. A se vedea și Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:216, 219, și Kiszling, „Feldzug", 8-9.
2. Deși parte a armatei bavareze, Corpul Alpin cuprindea oameni din alte regiuni ale Germaniei. Organizat în 1915 și pregătit și echipat pentru

războiul de munte, acesta a luptat în Italia, Serbia și, cel mai recent, la Verdun. Majoritatea oamenilor erau tineri, mulți ofițeri proveneau din rândurile aristocrației, iar spiritul de solidaritate era puternic. Günther Herbert, *Das Alpenkorps* (Boppard, Harald Boldt Verlag, 1988), 37-77.

3. KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 35, „Betrachungen über die Fechtweise auf dem rumänischen Kriegsschauplätze", 13 noiembrie 1916. Căpitan Josef Wild, „Vortrag über die Operationen in Südost Siebenbürgen und die Schlacht bei Brassó an 7-8 X 1916", în AMR, fondul Comandamentul Trupelor din Transilvania; Falkenhayn, *Campania,* 91; Max Osborn, *Gegen die Rumänen. Mit der Falkenhayn Armee bis zum Sereth* (Berlin, Ulstein, 1917), 26.
4. Arz von Straussenburg, *Geschichte,* 112; *Letzter Krieg,* 5:258-259; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:217.
5. Hebert, *Alpenkorps,* 98. Discutând ulterior despre noua sa însărcinare cu un reporter american, Falkenhayn „a afișat zâmbetul pisicii gata să mănânce canarul". Holger Afflerbach, *Falkenayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich* (München, Oldenbourg, 1994), 466.
6. Alexandru Baboș, „Bătălia de la Sibiu (13/26-16/29 septembrie 1916)", în Prodan și Preda, *ACTA,* 3:93; Falkenhayn, *Campania,* 29; *RRM,* 2:284; Atanasiu, *Bătălia,* 67, 114; Dabija, *Armata română,* 2:67. Ineficacitatea artileriei românești de la Sibiu a fost remarcată de adversari. KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 35, Kmdo DI 51 către Corp XXXIX Rez., 19 septembrie.
7. Duca, *Amintiri,* 2:33; Ion Popovici, „Memoriu asupra conducerii Corpului I Armată în operațiunile de la Olt", *RRM,* 2 (D), nr. 126; Bălotescu et al., *Istoria aviației,* 95; *RRM,* 2:324-325.
8. *RRM,* 2:298, 308-309, 320; *RRM,* 2 (D), nr. 127; Falkenhayn, *Campania,* 44-45.
9. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:232; Dabija, *Armata română,* 2:66-67. Konrad Krafft von Dellmensingen (1862-1953), șeful Marelui Stat Major bavarez, a trecut, la izbucnirea războiului, în subordinea armatei prusace. El a devenit comandant al Corpului Alpin în 1915. Liniștit din fire, era un alpinist pasionat. Holger H. Herwig, Neil M. Heyman, *Biographical Dictionary of World War I* (Westport, Conn., Greenwood Press, 1982), 212-213; Seeckt Papers, NARA, M-132/27, Seeckt către soție, 11 noiembrie 1916.
10. Falkenhayn, *Campania,* 29; Falkenhayn către Dellmensingen, 19 septembrie, Falkenhayn către Staabs, Dellmensingen și Schmettow, 21 septembrie, Falkenhayn către AOK/OHL, 23 septembrie, *RRM,* 2 (D), nr. 100, 106, 109.
11. Franz Ritter von Epp (1868-1946). În 1919, Epp a fondat Freikorps Epp. Ulterior, a fost Gruppenführer în SA, deputat în Reichstag din partea NSDAP (1938) și premier al Bavariei (1934). Josef Krumbach, ed., *Franz Ritter von Epp. Ein Leben für Deutschland* (München, Zentralverlag der

NSDAP, Franz Eher Nachf., 1939); *Neue Deutsche Biographie* (Berlin, Duncker und Humblot, 1953-).

12. Friedrich Wilhelm Ernst Paulus (1890-1957). Paulus a servit după război ca ofiţer în marele stat major, general-maior şi şef de stat major în Panzer Korps (1939), apoi feldmareşal şi comandant al Armatei a VI-a la Stalingrad. *Neue Deutsche Biographie.*

13. Roland Kaltenegger, *Das Deutsche Alpenkorps im Ersten Weltkrieg* (Graz-Stuttgart: Leopold Stocker Verlag, 1995), 135-140; Ernst Kabisch, *Der Rumänienkrieg, 1916* (Berlin, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1938), 55-56; Popovici către Armata I, 23 septembrie, *RRM,* 2 (D), nr. 123, 124, 129, 130; *RRM,* 2:320-322; Moşoiu, *Memorial,* 89-90; Rosetti, *Mărturisiri,* 119.

14. Kaltenegger, *Alpenkorps,* 138-142; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:227-228; *RRM,* 2:384; Dabija, *Armata română,* 2:98, 108-109; Kabisch, *Der Rumänienkrieg,* 57-61; Falkenhayn, *Campania,* 54-55. Cantitatea de explozibili care a putut fi transportată cu mâna a fost insuficientă pentru a bloca total defileul.

15. Falkenhayn, *Campania,* 50; Cupşa, *Armata,* 97; Atanasiu, *Bătălia,* 118-119; Moşoiu, *Memorial,* 36, 98-99.

16. Popovici către Divizia 23, 27 septembrie, Falkenhayn către Armata a IX-a, 26 septembrie, *RRM,* 2 (D), nr. 147-149; Kiszling, „Feldzug", 15; Falkenhayn, *Campania,* 47, 52-53; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:228-229; Dabija, *Armata română,* 2: 105-106; Atanasiu, *Bătălia,* 132-133, 135, 137-138.

17. Kiszling, „Feldzug", 17; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:230; Falkenhayn, *Campania,* 56-57.

18. Popovici, „Memoriu", *RRM,* 2 (D), nr. 126; Atanasiu, *Bătălia,* 141-148; A. Niculescu, *Jiu,* 36-37.

19. Culcer către MCG, 23 septembrie, Crăiniceanu către MCG, 24 septembrie, Popovici către Armata a II-a, 27 septembrie, Culcer către MCG, 27 septembrie, Iliescu către Armata a II-a, 25, 27 septembrie, *RRM,* 2 (D), nr. 151, 161-163, 167-168. A se vedea şi relatarea lui Dabija (*Armata română,* 2:77-78), care era, pe atunci, în statul major al Armatei a II-a.

20. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:230-231; Falkenhayn, *Campania,* 47, 56-59, 61; *Letzter Krieg,* 5:308. Walter von Lüttwitz (1859-1942), supranumit „părintele Freikorps", a fost implicat în Puciul Kapp de la Berlin din 1920. *Neue Deutsche Biographie.*

21. Popovici către Armata a II-a, 27 septembrie, Popovici către Crăiniceanu, 27 septembrie, *RRM,* 2 (D), nr. 175, 180; Atanasiu, *Bătălia,* 149; *RRM,* 2:409.

22. Kaltenegger, *Alpenkorps,* 142-146; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 1:296-298; Atanasiu, *Bătălia,* 159, 161, 163; Moşoiu, *Memorial,* 111-112; Popovici, „Memoriu", MCG către Armata a II-a, 29 septembrie, *RRM,* 2 (D), nr. 126, 208. Prizonierii români şi-au exprimat sentimentul de

neputinţă şi dorinţa ca războiul să ia sfârşit. KA (München) Alpenkorps, 1a, Bund 34, „Einsatz in Rumänien", 2 octombrie.

23. Krumbach, *Epp*, 36; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 66.
24. Falkenhayn către Staabs şi Krafft, 29 septembrie, *RRM*, 2 (D), nr. 182; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 1:299; *Letzter Krieg*, 5:311; Rosetti, *Mărturisiri*, 120-121; Dumitrescu, *Jurnal*, 67-69, 72-74. Popovici a fost acuzat că s-a lăsat „surprins", că s-a retras prematur şi, apoi, că n-a organizat retragerea. Culcer se pare că a ameninţat că se va împuşca dacă MCG nu-l va demite pe Popovici. Pentru criticile aduse de români bătăliei de la Sibiu, a se vedea Atanasiu, *Bătălia*, 186-188; Cupşa, *Armata*, 104-105; şi Dabija, *Armata română*, 2:139-147.
25. Falkenhayn, *Campania*, 63, 66-68; *RRM*, 2 (D), nr. 224, 225, 233, 234.
26. *RRM*, 2 (D), nr. 238; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:237; Falkenhayn, *Campania*, 65-67. Pe Falkenhayn nu l-a liniştit ideea de a încredinţa apărarea trecătorii DI 51 ungare, care nu avea echipament de munte. *Letzter Krieg*, 5:315.
27. Morgen, *Meiner Truppen*, 107; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:237; *Letzter Krieg*, 5:321-322; *RRM*, 2 (D), nr. 240, 241, 242, 246; Dabija, *Armata română*, 2:214-216; Ioaniţiu, *Războiul României*, 104; *RRM*, 2:592-596.
28. *Letzter Krieg*, 5:326; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:239-240; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 75-76; *RRM*, 2:611-617.
29. Dabija, *Armata română*, 12:228-229, 233-235; Falkenhayn, *Campania*, 82; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 77.
30. AMR, fondul MCG, Ordin de operaţii, nr. 40, 7 octombrie; Dumitrescu, *Jurnal*, 78-79, 82; Rosetti, *Mărturisiri*, 124-125.
31. Falkenhayn, *Campania*, 87, 91-95; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 1:334, 336-339; *RRM*, 2:619-620, 623, 627, 639-643; Dabija, *Armata română*, 2:230-231, 240-241; Wild, „Vortrag über die Operationen".
32. *RRM*, 2:644-645; Dabija, *Armata română*, 2:255.
33. Averescu, *NZ*, 2:45; *RRM*, 2:656-657. Averescu a mai cerut şi o divizie rusească, dar STAVKA a refuzat. Otu, *Averescu*, 150.
34. *Letzter Krieg*, 5:344-345, 350-351; Ioaniţiu, *Războiul României*, 113-116; Otu, *Prezan*, 73-76.
35. Osborn, *Gegen die Rumänen*, 26; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 72.
36. Ioan Moşoiu, „Note din pribegie, 1916-1919", BA (Bucureşti), fondul Kirileanu; KA (München), Alpenkorps, 1b, Bund 67, AOK Ops. nr. 11795, 1 noiembrie; Maior, *Habsburgi şi români*, 134-135; Mircea Păcuraru, *Politica statului ungar faţă de biserica românească din Transilvania din perioada dualismului, 1867-1918* (Sibiu, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986), 184-185, 190-191; Constantin Voicu, *Biserica strămoşească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală şi naţională a poporului român* (Sibiu, Tiparul Tipografiei Eparhiale, 1989), 160-161; Ion Ardeleanu et al., *1918 la români*, 2:892-893.

37. Rădulescu-Zoner și Marinescu, *Bucureștii,* 72; Cancicov, *Impresiuni,* 1:79, 93, 96, 98; „Proces-verbal", prefectul poliției din București, 6 octombrie, Institutul de Patologie și Bacteriologie „Dr. Babeș" (raport de laborator), 18 octombrie, AMAER, fondul 72/1914/E 2, vol. 81; Erhard Geissler, „Anwendung von Seuchenmitteln gegen Menschen nicht erwünscht: Dokumente zum Einsatz biologischen Kampfmittel im Ersten Weltkrieg", *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 56, nr. 1 (1997): 129-131; BA (București), fondul Negruzzi, Constantin Negruzzi către Virgil Arion, 15 octombrie; Barclay către Londra, 13, 16 octombrie, PRO/FO 371/2613; Cancicov, *Impresiuni,* 1:101-103.
38. Larisch (însărcinat, Berlin) către Viena, 9, 13 octombrie, memoriul lui Alexander Hoyos (Viena), 16 octombrie, HHStA, PA I, Karton 954. O copie a răspunsului dat de Averescu se găsește la BA (București), fondul Rosetti. Scrisoarea, interceptată de cenzura guvernamentală, n-a fost dată publicității la vremea respectivă, dar Brătianu a folosit-o în particular pentru a-l discredita pe Averescu. Otu, *Averescu,* 173-174. A se vedea și Duca, *Amintiri,* 2:26, 37-38; Rosetti, *Mărturisiri,* 125, 127, 131, 151.
39. Berthelot, *Mémoires,* 16 octombrie; Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot: Soldier of France, Defender of Romania* (Iași, Center for Romanian Studies, 2001), 155; Dumitrescu, *Jurnal,* 78, 81, 87; Rosetti, *Mărturisiri,* 120.

8. BĂTĂLIILE DE LA FRONTIERE

1. Falls, *Military Operations,* 1:201.
2. Berthelot, *Mémoires,* 12 octombrie; Torrey, *Romania and World War I,* 242- 244. A se vedea și relatarea generalului Constantin Coandă, ofițerul român de legătură de la STAVKA: „Memoriu asupra tratativelor cu guvernul și comandamentul suprem rus în cursul campaniei 1916-1918 relativ la cereri de ajutoare, efecte, armament etc.", BCS, fondul St. Georges, arhiva Coandă.
3. Foerster, *Mackensen,* 292-293; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:212-213.
4. Rosetti, *Mărturisiri,* 137; *RRM,* 2:124-125, 128, 134, 144, 149, 161, 178-179, 181-183, anexa nr. 6; Costescu, *Carnetul,* 91-94, 99; Dabija, *Armata română,* 1:401-411, 421.
5. Foerster, *Mackensen,* 293.
6. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 21 septembrie, 22 octombrie; Henning, „Erinnerungen", 40, 62, 72, 75; Scărișoreanu, *Fragmente,* 92-95; Costescu, *Carnetul,* 126; *RRM,* 3 (pt. 2): 514, 520, 523, 542; Dabija, *Armata română,* 1:433; Foerster, *Mackensen,* 293.
7. *RRM,* 3 (pt. 2): 522, 532, 541; Dabija, *Armata română,* 1:432-435; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 24, 25 octombrie; Ioanițiu, *Războiul României,* 147; Henning, „Erinnerungen", 72.
8. Azmanov, „Kolev", 90; *RRM,* 3 (pt. 2): 551-553, 555-556, 567; Scărișoreanu, *Fragmente,* 92; Costescu, *Carnetul,* 127; Dabija, *Armata română,* 1:436-442; AMR, fondul MCG, De Renty către Berthelot, 8 noiembrie; Foerster, *Mackensen,* 294.

9. Rapoarte ale consulului Adams, 24, 25 octombrie, raport al consulului francez, 24 octombrie, toate la PRO/FO 371/2629; Imperial War Museum (Londra), Papers of Vice-Admiral J.R.P. Hawksley, scrisoarea lui L. Joy Brown, 14 decembrie; Scărişoreanu, *Fragmente,* 95-96, 106-107.
10. Dabija, *Armata română,* 1:439, 442; *RRM,* 3 (pt. 2): 522-523, 532-538, 553-554, 562-565; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 25 octombrie.
11. *RRM,* 3 (pt. 2): 588-589; Rosetti, *Mărturisiri,* 141; Negrescu, *Comment,* 277-283; Foerster, *Mackensen,* 295; Henning, „Erinnerungen", 83-84.
12. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 29 octombrie, 28 noiembrie; Henning, „Erinnerungen", 78-79, 84; AOK (Von Hötzendorf) către Kabinett des Ministers, „Präsidialsektion", 12 decembrie, HHStA, KM Präs. 83-26-7.
13. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 28 noiembrie, Fasz. 6408, VO/BGK, 25 octombrie, 24 martie; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 1:464. Constanţa, cetatea romană Tomis, a fost locul de exil al lui Ovidiu sub domnia împăratului Augustus.
14. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 29 octombrie, 2 noiembrie, 13 noiembrie; Azmanov, „Kolev", 91-93; *RRM,* 3 (pt. 2): 666-667; Dabija, *Armata română,* 1:450, 458; Torrey, *Romania and World War I,* 240.
15. *Letzter Krieg,* 5:501; Milin, „Operaţiile", 110. Efectivele acestor divizii la încheierea campaniei din Dobrogea erau următoarele: DI 2 – 1.505, DI 5 – 2.944, DI 9 – 1.800, DI 19 – 3.004. *RRM,* 3 (pt. 2): 738-739.
16. Citat în Dabija, *Armata română,* 2:348.
17. *RRM,* 3 (pt. 1): 19-31, 37-41; *RAPRM,* 1:391, 463. Lucrările de fortificaţii executate înainte de război au fost restrânse atât din motive financiare, cât şi pentru a evita „implicaţiile unor intenţii agresive" faţă de Austro-Ungaria. În 1915, s-au iniţiat însă proiecte limitate. *RRM,* 1 (D), nr. 55, 56; Moşoiu, *Memorial,* 90-91.
18. Falkenhayn, *Campania,* 105-107, 113-115; *Letzter Krieg,* 5:467; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:244-245; Hans Meier-Welcher, *Seeckt* (Frankfurt, Bernard und Graefe, 1967), 91-103; Rabenau, *Seeckt,* 438.
19. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:250-251; *Letzter Krieg,* 5:468-471; N. Ionescu, *Grigorescu,* 35; Raport al maiorului Sancery, 22 octombrie, AMR, fondul Grigorescu; *RRM,* 3 (pt. 1): 347-374. DI 15 a lui Grigorescu a înregistrat 420 de morţi, 2.175 de răniţi şi 880 de dispăruţi (*RAPRM,* 1:426). Hans Carossa, devenit mai târziu un bine cunoscut scriitor german, dar pe atunci medic militar, înfăţişează în chip tulburător latura umană a războiului de pe frontul de la Oituz: *Rumänisches Tagebuch* (Leipzig, Insel Verlag, 1934), 80-99. Pentru o traducere recentă în englezeşte a lui Carossa, a se vedea Robert S. Carver, *Tagebuch im Weltkriege: A Diary of WWI Rumania* (Claremont, Calif., Regina Books, 2005).
20. Falkenhayn, *Campania,* 132.
21. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:248-253; *Letzter Krieg,* 5:450-452; Falkenhayn, *Campania,* 117, 131-132; Rabenau, *Seeckt,* 478-485; Seeckt către soţie, 6 octombrie, Seeckt Papers, NARA, M-132/27.

22. Falkenhayn, *Campania,* 116, 130; Kirițescu, *Istoria războiului,* 2:56-59; *RRM,* 3 (pt. 1): 529; Dabija, *Armata română,* 2:487-492.
23. *Letzter Krieg,* 5:482; *RRM,* 3 (pt. 1): 538-541; Dabija, *Armata română,* 2:492-494.
24. Morgen, *Meiner Truppen,* 110; *Armata română,* 2:465-468; Victor Atanasiu, *Bătălia din zona Bran-Cîmpulung* (București, Editura Militară, 1976), 52, 65; Falkenhayn, *Campania,* 118; *RRM,* 3 (pt. 1): 424-425.
25. *RRM,* 3 (pt. 1): 431-434; Kabisch, *Rumänienkrieg,* 87; Morgen, *Meiner Truppen,* 112; J. Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie Division durch Rumänien. Ein Kriegstagebuch* (München, Verlag Jos. C. Huber, 1917), 13-14, 18; Averescu, *NZ,* 2:47; Atanasiu, *Bătălia... Bran,* 92.
26. Atanasiu, *Bătălia... Bran,* 65, 71-74, 98; Kirițescu, *Istoria războiului,* 2:51-53; Averescu, *NZ,* 2:47, 52, 64; *Letzter Krieg,* 5:484; *RRM,* 3 (pt. 1): 455; Dabija, *Armata română,* 2:478-483; Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie Division,* 22-23, 32, 36-39; Falkenhayn, *Campania,* 149-150; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:271.
27. Otu, *Averescu,* 2:152, 154; Torrey, *Berthelot,* 157-158.
28. *Letzter Krieg,* 5:485; Martin Breitenacher, *Das Alpenkorps, 1914-1918* (Berlin, Verhut Verlag Otto Schlegel, 1939), 108-109. El a primit comanda Grupului Krafft, iar generalul Ludwig von Tutschek i-a succedat în calitate de comandant al Corpului Alpin. Albert Reich, *Durch Siebenbürgen und Rumänien* (München, A. Reich, 1917), 2, 23.
29. *RRM,* 3 (pt. 1): 712-713; *RAPRM,* 1:429-430; Vasile Isopescu, Gheorghe Preda, *General David Praporgescu* (București, Editura Militară, 1967), 80-81, 84-86. Praporgescu a absolvit Școala Franceză de Cavalerie de la Saumur, după care a servit câte un an în armatele franceză și austriacă.
30. Kaltenegger, *Alpenkorps,* 148; Falkenhayn, *Campania,* 117-120.
31. *RRM,* 3 (pt. 1): 734, 743-747, 777-779, 966, 1010; *RRM,* 3 (pt. 1) (D), nr. 25; AMR, fondul MCG, Armata I, colonelul Cihoski, „Memoriu asupra operațiunilor detașamentului Argeș de la 19-26 octombrie 1916); Moșoiu, *Memorial,* 39-40, 121-123.
32. Breitenacher, *Alpenkorps,* 109-111; Kaltenegger, *Alpenkorps,* 148-149; Holger Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914-1918* (Londra, Arnold, 1997), 221. Într-un batalion, aproape jumătate dintre oameni n-au mai putut să lupte din cauza degerăturilor. *Letzter Krieg,* 5:487.
33. Kaltenegger, *Alpenkorps,* 150; Kabisch, *Rumänienkrieg,* 118-119; *Letzter Krieg,* 5:487-488; Cihoski, „Memoriu"; *RRM,* 3 (pt. 1): 968, 1031; *RRM,* 3 (pt. 2): 6, 58, 91; Falkenhayn, *Campania,* 136-137.
34. *RRM,* 3 (pt. 2): 43, 106-107, 124-125; *RRM,* 3 (pt. 2) (D), nr. 711; *Letzter Krieg,* 5:503; Krafft este citat în *Letzter Krieg,* 5:529.
35. AMR, fondul MCG, Armata I, Dare de seamă, 10, 11, 12 noiembrie; Dabija, *Armata română,* 2:448-449; *RRM,* 3 (pt. 2): 149-150, 172; *RRM,* 3 (pt. 2) (D), nr. 705, 714, 720, 738.
36. Rosetti, *Mărturisiri,* 147; Maria, „Memorii", 21 noiembrie; Lupașcu-Stejar, *Din războiul,* 156. Într-un raport detaliat al unui ofițer francez de legătură

se vorbea despre o confuzie şi o dezorganizare asemănătoare în comandamentul Corpului I de Armată. AMR, fondul MCG, Armata I, Corpul I de Armată, 4 noiembrie; *RRM*, 3 (pt. 2) (D), nr, 712, 736. Carol al II-lea, rege al României, *Între datorie şi pasiune: însemnări zilnice* (Bucureşti, Editura Silex, 1995), 1:40.

37. AMR, fondul MCG, Armata I, Dare de seamă, 11, 12 noiembrie; *Letzter Krieg*, 5:529-531; Breitenacher, *Alpenkorps*, 117, 119, 123, 126; Kaltenegger, *Alpenkorps*, 153; Falkenhayn, *Campania*, 137; KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 35, „Betrachtungen", 13 noiembrie.
38. *RRM*, 3 (pt. 2): 197, 224; Dabija, *Armata română*, 2:456-459; KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 35, „Betrachtungen", 13 noiembrie; *Letzter Krieg*, 5:540-542; Ioaniţiu, *Războiul României*, 158; Morgen, *Meiner Truppen*, 112.
39. Falkenhayn, *Campania*, 134; *RRM*, *3* (pt. 1): 786-787, 793-794, 805; Dabija, *Armata română*, 2:372; *Letzter Krieg*, 5:491; AMR, fondul MCG, Armata I, Raport nr. 63, 27-29 octombrie.
40. *Letzter Krieg*, 5:492-494; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:253; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 81-82; *RRM*, 3 (pt. 1): 817-821, 824, 848; Niculescu, *Jiu*, 52; Căzănişteanu şi Rusu, *Pe aici nu se trece!*, 111-112; Ioaniţiu, *Războiul României*, 138; Anastasiu, *Răsboiul*, 354-355; V. Dragalina, *Dragalina*, 414-415; Dabija, *Armata română*, 2:388.
41. *RRM*, 3 (pt. 1): 849, 856, 878. Regina Maria scria în jurnal: „Am stat o vreme cu fiul lui Dragalina... Am plâns întruna." „Memorii", 10 noiembrie 1916; V. Dragalina (*Dragalina*, 428-460) povesteşte cu lux de amănunte despre moartea generalului.
42. *RRM*, 3 (pt. 1): 847, 852, 860; Dabija, *Armata română*, 2:394; Falkenhayn, *Campania*, 125; *Letzter Krieg*, 5:459; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 2:92-93; Anastasiu, *Răsboiul*, 368-372. „Numai jumătate [dintre prizonieri] erau îmbrăcaţi în uniforme gri-verzui mai noi. Majoritatea purtau bonete din miţă, o combinaţie inimaginabilă de tot soiul de haine murdare şi rupte, cârpe deşirate în picioare şi opinci. Mulţi erau chiar desculţi. Asta nu prea este eroism. Lipsiţi de demnitate personală, ei cerşesc pâine şi ţigări." Württembergisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv [KA (Stuttgart)], Württembergisches Gebirgs-Bataillon [WGB], M-130/9, Kriegstagebuch, 20 octombrie, 1/lt. Zluhan şi sgt. Petzold, „Das Württembergisches Gebirgs-Bataillon in Rumänien", 1:11.
43. AMR, fondul MCG, Armata I, Raport nr. 63, 27-29 octombrie; Niculescu, *Jiu*, 58, 62-72; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 120; *RRM*, 3 (pt. 1): 894, 925.
44. Falkenhayn, *Campania*, 127, 137; *Letzter Krieg*, 5:497-498; Rommel, *Attacks*, 100-101.
45. Falkenhayn, *Campania*, 135; *Letzter Krieg*, 5:499; Niculescu, *Jiu*, 76; Rabenau, *Seeckt*, 490; Anastasiu, *Răsboiul*, 381.
46. Berthelot, *Mémoires*, 9 noiembrie; Falkenhayn, *Campania*, 141; *Letzter Krieg*, 5:524-525; Dabija, *Armata română*, 3:13; Niculescu, *Jiu*, 103; AMR, fondul Grigorescu, Ferdinand către armatele I, a II-a, de Nord, 14 noiembrie, fondul MCG, MCG către Armata a II-a, 29 noiembrie; *RRM*,

3 (pt. 2): 232-234, 247; Kirițescu, *Istoria războiului,* 2:140-141; Ioanițiu, *Războiul României,* 159.

47. KA (Stuttgart), WGB, M-130/9, Kriegstagebuch, 9-13 noiembrie; H. Lanz, *Die Württembergischen Gebirgs- u. Sturmtruppen im Weltkriege, 1914-1918* (Stuttgart, Bergers, 1929), 60, 65; Rommel, *Attacks,* 102-106, 109, 113-114; KA (Stuttgart), WGB, M-130, Erwin Rommel, „Gefechtsberichte", 18 noiembrie, M-130/9, Zluhan și Petzold, „WGB in Rumänien", 2:14-18, 3:2; *Letzter Krieg,* 5:526, 531.
48. *RRM,* 3 (pt. 2): 256-258, 269, 283, 288; Ioanițiu, *Războiul României,* 159; WGB, M-130/9, Zluhan și Petzold, „WGB in Rumänien", 2:14-18, 3:2; *Letzter Krieg,* 5:526, 531.
49. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:267-268; Falkenhayn, *Campania,* 146-147. Falkenhayn s-a plâns OHL că Seeckt a făcut o vizită pe front fără știrea lui. Rabenau, *Seeckt,* 499.
50. AMR, fondul MCG, Armata I, rapoartele nr. 83, 85, 19, 20 noiembrie; *RRM,* 3 (pt. 2): 298-306; Niculescu, *Jiu,* 108; *Letzter Krieg,* 5:534, 535; Kirițescu, *Istoria războiului,* 2:144-152.

9. BĂTĂLIA PENTRU VALAHIA

1. Oltenia este numele tradițional dat acelei regiuni a Valahiei situate la vest de râul Olt, în vreme ce partea de est a Valahiei este numită Muntenia. A se vedea Ian M. Matley, „The Geographical Background", în *Romania. A Profile* (New York, Praeger, 1970), 9-77.
2. Lanz, *Sturmtruppen,* 67; Adrian-Silvan Ionescu, „Amintirile de front și de prizonierat ale unui ofițer român, 1916-1917", *Revista istorică* 11, nr. 5-6 (2000): 467-468; AMR, fondul MCG, Armata I, DI 1, raport, 18, 20 noiembrie; Zluhan și Petzold, „WGB in Rumänien", 3:6.
3. AMR, fondul MCG, DI 1 către Armata I, 20 noiembrie; Rosetti, *Mărturisiri,* 150; Dumitrescu, *Jurnal,* 140; *RRM,* 3 (pt. 2): 463-464; Dabija, *Armata română,* 3:74-75; Defleury, *Divizia,* 43; *Letzter Krieg,* 5:573-574; *RAPRM,* 2:470.
4. *RRM,* 4 (pt. 1): 28; Berthelot, *Mémoires,* 20 noiembrie; Victor Pétin, *Le drame roumain, 1916-1919* (Paris, Payot, 1932), 54-62.
5. *RRM,* 4 (pt. 1): 28-29; Rosetti, *Mărturisiri,* 152. Cei trei oameni însărcinați să distrugă podul au avut numai 100 de kilograme de explozibili și timp insuficient. Tătăranu, *Acum un sfert de veac,* 35.
6. AMR, fondul MCG, Armata I, DI 1 către Armata I, 24, 25 noiembrie; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:274-275; Falkenhayn, *Campania,* 158.
7. Regele, *Kampf,* 110-112; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 19 august. Alte locuri menționate, Ruse și Turtucaia, au fost respinse fie pentru că nu aveau căile de comunicație terestră necesare adunării trupelor de atac, fie pentru că erau în afara zonei de operații a flotilei austriece de pe Dunăre.
8. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:277; Regele, *Kampf,* 113-115, 117; Wulff, *Donauflottille,* 100-101. Inițial, era planificat ca DI 15 turcească să se alăture forței de atac, dar ea a fost reținută în estul Dobrogei pentru a

sprijini şovăielnica Armată a III-a bulgară. DI 217 îi lipsea un regiment ce fusese trimis în Macedonia. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 13 noiembrie, Fasz. 6408, VO/BGK, 1 decembrie.

9. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6277, VO/OKM, 4, 23, 29 octombrie, 2 noiembrie, Fasz. 6408, VO/BGK, 8, 14 noiembrie.
10. *RRM*, 4 (pt. 1): 39; Regele, *Kampf*, 154-155; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 2:181-182; *RAPRM*, 1:482.
11. *RRM*, 4 (pt. 1): 43, 46-47; Dumitrescu, *Jurnal*, 145; Dabija, *Armata română*, 3:88.
12. Wulff, *Donauflottille*, 101-102; Foerster, *Mackensen*, 300; Regele, *Kampf*, 132, 142, 148, 150-152. Numai unu din cinci oameni au avut colac de salvare.
13. Mercier către Pétin, 24 noiembrie, *RRM*, 4 (pt. 1): 66-67, 72, 98, 126; Berthelot, *Mémoires*, 25 noiembrie; Dumitrescu, *Jurnal*, 149.
14. *RRM*, 4 (pt. 1): 72. Colonelul Tappen, şeful de stat major al lui Mackensen, a considerat rezistenţa „slabă" a românilor din primele zile ale traversării ca fiind esenţială pentru succesul operaţiei. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 2 decembrie.
15. Falkenhayn, *Campania*, 165; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:285; Regele, *Kampf*, 151-152; Dabija, *Armata română*, 3:285. Ulterior, OKM a regretat faptul că Goltz şi Schmettow doar s-au „lovit unul de altul", în loc să stabilească un contact ferm, greşeală care a avut grave urmări. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 2 decembrie.
16. Falkenhayn, *Campania*, 160-163, 167, 169; Rabenau, *Seeckt*, 511-514; Foerster, *Mackensen*, 301; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:273, 276, 289; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 137. Această schimbare n-a rezolvat problema comenzii. Când Falkenhayn a cerut să i se dea controlul asupra forţelor lui Kosch, Mackensen a refuzat. Când Mackensen a cerut de la armata lui Falkenhayn controlul operaţional asupra DI 11 a lui Kühne, OHL a refuzat la început. Jignit, Mackensen i-a trimis lui Hindenburg o telegramă personală în care îl întreba dacă mai avea încredere în el în calitate de comandant. Foerster, *Mackensen*, 304.
17. Berthelot, *Mémoires*, 24 noiembrie; Berthelot către Ministère de la Guerre, 26 noiembrie, SHAT, 17N573; Rosetti, *Mărturisiri*, 153-154; *RRM*, 4 (pt. 1): 125.
18. Duca, *Amintiri*, 2:71-72; Berthelot, *Mémoires*, 26 noiembrie. Planul lui Prezan amintea de manevra folosită de germani pentru a-i înfrînge pe ruşi în Prusia Orientală în august-septembrie 1914.
19. Berthelot, Rapport no. 3, 29 noiembrie, SHAT, 16N3168; Duca, *Amintiri*, 2:71-72, 74-75; Averescu, *NZ*, 2:86; Dabija, *Armata română*, 3:102.
20. *RRM*, 4 (pt. 1): 113, 132, 157.
21. KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 34, Nachrichten Offizier [NO], Berichte, 8 noiembrie; *RRM*, 4 (pt. 1): 15, 120; Socec, *Zile de restrişte*, 28-31; E. Ionescu, *Pe Neajlov*, 153; Dabija, *Armata română*, 3:102. Otu rezumă punctele slabe ale planului de operaţii al românilor în *Prezan*, 96.

22. Coandă, „Memoriu”, BCS, fondul St. Georges, arhiva Coandă; *RRM*, 1:653-661; *RRM*, 2:851-854; Berthelot, *Mémoires*, 19, 23 noiembrie; Pétin, *Drame roumain*, 93; *RRM*, 4 (pt. 1): 128-130.
23. Berthelot, *Mémoires*, 26 noiembrie; Dabija, *Armata română*, 3:112, 160, 164, 222, 225, 254, 262, 280, 291; Rosetti, *Mărturisiri*, 155-157, 181-182, 184; Socec, *Zile de restrişte*, 33, 37.
24. E. Ionescu, *Pe Neajlov*, 55; *RRM*, 4 (pt. 1): 172-173, 179-182, 200, 202, 239, 275-276.
25. Socec, *Zile de restrişte*, 34, 41; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 2:204-205; *RRM*, 4 (pt. 1): 195-198, 208-209, 228-229, 261; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 2 decembrie.
26. *RRM*, 4 (pt. 1): 260, 265n1, 278; Socec, *Zile de restrişte*, 40-43; Falkenhayn, *Campania*, 173; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:294; Kiszling, „Feldzug”, 32; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 4 decembrie.
27. Dabija, *Armata română*, 3:267, 271; *RRM*, 4 (pt. 1): 330; Dumitrescu, *Jurnal*, 159.
28. *RRM*, 4 (pt. 1): 260. Cópii ale acestor documente (în traducere germană) se păstrează la KA (Viena), AOK, NA, Fasz. 6281.
29. Falkenhayn, *Campania*, 172-176; Kiszling, „Feldzug”, 33-34; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 2 decembrie.
30. E. Ionescu, *Pe Neajlov*, 118; Dabija, *Armata română*, 3:287-288, 293; Socec, *Zile de restrişte*, 51-53. La BA (Bucureşti), fondul Kirileanu, se află un dosar pregătit pentru procesul lui Socec cu o depoziţie a ofiţerului francez de legătură ataşat cartierului general al lui Socec care susţinea într-o oarecare măsură afirmaţia lui Socec potrivit căreia n-a putut face altceva decât să fugă din calea tirului inamic. Socec a fost acuzat de dezertare, degradat şi condamnat la cinci ani de muncă silnică. În 1918, guvernul Marghiloman l-a achitat. Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea* (Bucureşti, Georgescu Delafras, 1939), 791.
31. *RRM*, 4 (pt. 1): 357-359; *RRM*, 4 (pt. 2): 6; E. Ionescu, *Pe Neajlov*, 126-127; Dabija, *Armata română*, 3:298.
32. *Letzter Krieg*, 5:577-583; Rabenau, *Seeckt*, 515-516; Dabija, *Armata română*, 3:453; *RRM*, 4 (pt. 1): 426-433.
33. Sturdza, „Jurnal”, 26, 28, 30 noiembrie, 3 decembrie; Dabija, *Armata română*, 3:128-129; *RRM*, 4 (pt. 1): 436-440; KA (Stuttgart), Nachlass General Friedrich von Gerok, „Kämpfe der Armee Gruppe Gerok in den rumänisch-siebenbürgischen Grenzkarpaten 1916-1917”, 8; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 9 decembrie; *Letzter Krieg*, 5:581-585.
34. *Letzter Krieg*, 5:567; *RRM*, 4 (pt. 1): 342, 373, 378, 380; Coandă, „Memoriu”; Foerster, *Mackensen*, 302-304; *RRM*, 4 (nr. 2): 8; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 4 decembrie.
35. *Letzter Krieg*, 5:564-565; Dabija, *Armata română*, 3:137-138, 189; Kaltenegger, *Alpenkorps*, 159; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:288; Morgen, *Meiner Truppen*, 112; *RRM*, 4 (pt. 1): 296.

36. Dabija, *Armata română*, 3:378-379; Morgen, *Meiner Truppen*, 113; Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie Division*, 61.
37. Dabija, *Armata română*, 3:194, 248-249; *RRM*, 4 (pt. 1): 223, 255, 298, 323.
38. Anastasiu, *Răsboiul*, 421-422; Dabija, *Armata română*, 3:196-197, 216, 281, 283-287; AMR, fondul MCG, Armata I, DI 1, Raport nr. 98, 3 decembrie; *RRM*, 4 (pt. 1): 298-299; Maiorul Georgescu către RI 69, 30 noiembrie, KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6281, VO/OKM.
39. Anastasiu, *Răsboiul*, 420-423; *RRM*, 4 (pt. 1): 285, 295-296; *RRM*, 4 (nr. 2): 5, 39-41, 54, 59-62; Dabija, *Armata română*, 3:307; A.S. Ionescu, „Amintirile", 468.
40. *RRM*, 4 (nr. 2): 23, 57-58; Dumitrescu, *Jurnal*, 161-162; Berthelot, *Mémoires*, 4 decembrie; Ioaniţiu, *Războiul României*, 265-266.
41. Lupu Kostache, „Memorii", 175 ş.u., BA (Bucureşti), fondul Kostache; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:303-304; Emil Petrescu, „Lucrare dedicată memoriei lui I.C. Brătianu", 32-37, AN (Bucureşti), fondul Berceanu; Foerster, *Mackensen*, 309-312; Bianu, *Însemnări*, 1:51.
42. Autoritatea de ocupaţie, Militärverwaltung in Rumänien, se afla sub comanda personală a lui Mackensen, cu întreg aparatul ei administrativ atotcuprinzător. Deşi era, în aparenţă, un regim de coaliţie, germanii controlau aspectele politice şi le îngăduiau aliaţilor lor, chiar şi Austro-Ungariei, să joace doar un rol limitat în exploatarea economică a ţării. Pentru o descriere a organizării şi funcţiilor îndeplinite de Militärverwaltung in Rumänien, a se vedea Kiriţescu, *Istoria războiului*, 3:136-141. Pentru felul în care aceasta interacţiona cu populaţia, a se vedea Lisa Mayerhofer, „Making Friends and Foes: Occupiers and Occupied in First World War Romania, 1916-1918", în *Untold War: New Perspectives in First World War Studies*, ed. Heather Jones, Jennifer O'Brien, Christoph Schmidt-Supprian (Leiden, Brill, 2008), 119-149.
43. Reacţionând la rapoarte care vorbeau despre „distrugeri absurde şi fără rost", Krafft îşi avertizase foarte serios oamenii să evite un asemenea comportament. El le-a ordonat: „Oriunde staţi, păstraţi locul în bună stare şi lăsaţi-l aşa cum v-ar plăcea vouă înşivă să-l găsiţi." KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 34, Korpsbefehl, 25 noiembrie; Rădulescu-Zoner şi Marinescu, *Bucureştii*, 118-120; Petrescu, „Lucrare", 38.
44. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6270, VO/OKM, 2, 3, 9 decembrie, Fasz. 6293, 6408, VO/BGK, 24, 26 decembrie; Mittag (Sofia) către Viena, 7 decembrie, HHStA (Viena), PA I, Karton 995; Petrescu, „Lucrare", 39.
45. Breitenacher, *Alpenkorps*, 133; Dabija, *Armata română*, 3:412; Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie Division*, 66-76; Reich, *Durch Siebenbürgen*, 57-59.
46. Robertson către Grey, 30 octombrie, FO către Barclay, 4 noiembrie, PRO/FO 371/2629; Keith Middlemas, *The Master Builders* (Londra, Hutchinson 1963), 274, 280; Dimitri D. Dimancescu, „A Challenge to Destiny" (amintiri nepublicate, copyright 2008, Dan Dimancescu, Concord, Mass.), 10-12; Breitenacher, *Alpenkorps*, 133. Germanii au

reuşit să reînceapă extracţia petrolului în februarie 1917, iar după cinci luni, au putut să obţină o producţie rezonabilă. Românii au revenit la nivelurile de producţie de dinainte de război abia după aproape cinci ani de la încheierea acestuia. Storch către Czernin, 20 martie, HHStA, PA I, Karton 1044; KA (Viena), AOK, VO; Fasz. 6272, VO/OKM, 9 februarie 1917; Maurice Pearton, *Oil and the Romanian State* (New York, Oxford University Press, 1971), 82.

47. Brătianu către Ferdinand, 16 decembrie, AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, 4/1916; Berthelot, *Mémoires*, 4 ianuarie. O scurtă relatare făcută de Norton-Griffiths activităţilor sale se găseşte în PRO, Cabinet Papers, 17/163. Raportul mai detaliat al acestuia se găseşte în FO 371/2689. Norton-Griffiths şi-a continuat ulterior activitatea în Rusia, folosind metodele de demolare pentru a descâlci liniile ferate ruseşti.

10. RETRAGEREA ÎN MOLDOVA

1. Falkenhayn, *Campania*, 183, 186-188; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:309-310; Dabija, *Armata română*, 3:317.
2. KA (Stuttgart), WGB, M-130/9, „Bericht über dei Zeit vom 10 Dezember 1916 bis 16 Februar 1917", 1; KA (Viena), AOK, VO; Fasz. 6270, VO/OKM, Tagesbericht, 10 decembrie; Falkenhayn, *Campania*, 183; *RRM*, 4 (nr. 2): 64-68, 88; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:305; Reich, *Durch Siebenbürgen*, 61; Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie Division*, 71.
3. *RRM*, 4 (nr. 2): 82-83; Dabija, *Armata română*, 3:333; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 163. Această camaraderie între cel prins şi cel care-l prindea nu era singulară, cel puţin printre ofiţeri, „Un maior bavarez", relatează căpitanul A.-S. Ionescu, „m-a întrebat dacă am mâncat,... m-a pus la masă cu ei şi am mâncat cu toţii dintr-o supieră ciorbă de vită cu fasole şi legume. Şi apoi mi-au dat cafea fără zahăr... şi o ţigară." Ionescu a dormit în acea noapte împreună cu ofiţerii germani. Ulterior, aflându-se în Craiova în drum spre locul de detenţie din Germania, a fost lăsat liber două ore pentru a-i face o vizită conjugală soţiei la un hotel. A.-S. Ionescu, „Amintirile", 470-471.
4. *RRM*, 4 (nr. 2): 64-65, 102; Dabija, *Armata română*, 3:411, 415-419; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:306; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 163; AMR, fondul MCG, Ferdinand către Averescu, 10 decembrie.
5. KA (Viena), AOK, VO; Fasz. 6270, VO/OKM, Tagesbericht, 9 decembrie; *Letzter Krieg*, 5:572; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:306; *RRM*, 4 (nr. 2): 120; Dabija, *Armata română*, 3:411, 450-451. Regimentul 2 „Vâlcea", care fusese completat, pe 5 decembrie, cu elemente de umplutură, a pierdut, pe 6 decembrie, 873 de soldaţi şi ofiţeri, iar a doua zi, alţi 524. „Jurnal de operaţii al Regimentului 2 Infanterie «Vâlcea»", *Revista istorică* 11, nr. 5-6 (2000), 484.

.6. Otu, *Averescu*, 157; AMR, fondul MCG, Averescu către Ferdinand, 6 decembrie, Prezan către MCG, 12 decembrie; *RRM*, 4 (nr. 2); 109, 158.

7. AMR, fondul MCG, MCG către Armata I, 7 decembrie, Iliescu către Prezan, Averescu, 12 decembrie.
8. AMR, fondul MCG, MCG, Ordin de operaţii nr. 26, 14 decembrie. Brigada 7 Mixtă avea să fie transformată în curând în DI 8.
9. Janin (STAVKA) către Berthelot, 30 noiembrie, SHAT, 17N1457; *RRM*, 4 (pt. 1): 379-380; *RRM*, 4 (nr. 2):120-121, 158; Dabija, *Armata română*, 3:321, 451-452, 507, 526, 636-637; Ioaniţiu, *Războiul României*, 269-272.
10. Pentru o discuţie mai amplă cu privire la problema exercitării comenzii, a se vedea Torrey, *Romania and World War I*, 252-257.
11. Christescu a fost numit şef-adjunct al statului major. Dumitrescu, *Jurnal*, 179; Rosetti, *Mărturisiri*, 164. La Paris, Iliescu a devenit renumit pentru corupţia practicată în legătură cu procurarea celor necesare armatei. „Dossier Iliescu", SHAT, 6N218.
12. Otu, *Prezan*, 102-106; Berthelot, *Mémoires*, 21 decembrie, scrisoare către Louise Berthelot, 22 decembrie; Berthelot către Ministère de la Guerre, 23 decembrie, SHAT, 16N2994; Maria, „Memorii", 11 decembrie; Averescu, *NZ*, 1:xxvi, 2:99-100; Duca, *Amintiri*, 2:105; Otu, *Averescu*, 160-161.
13. Morgen, *Meiner Truppen*, 114-115; Dabija, *Armata română*, 3:530, 534-535; Falkenhayn, *Campania*, 193-198; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:312; KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 34, Bericht (Krafft), 20 decembrie; Kabisch, *Rumänienkrieg*, 165-166.
14. Falkenhayn, *Campania*, 193; Berthelot către Ministère de la Guerre, Rapport no. 6, 10 ianuarie, SHAT, 16N2994; Berthelot, *Mémoires*, 13, 15, 17 decembrie. După al Doilea Război Mondial, trupele sovietice de ocupaţie au dus statuia în URSS. I. Constantinescu, *România de la A la Z* (Bucureşti, Editura Stadion, 1970), 295-296; KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 34, Bericht (Krafft), 20 decembrie.
15. Falkenhayn, *Campania*, 195; *Letzter Krieg*, 5:609-610; KA (Stuttgart), WGB, M-130/9, „Bericht... 10 Dezember 1916 bis 16 Februar 1917", 5; Breitenacher, *Alpenkorps*, 138, 140-141; Kaltenegger, *Alpenkorps*, 171-173; Rommel, *Attacks*, 115; Dabija, *Armata română*, 3:569, 574, 579.
16. Morgen, *Meiner Truppen*, 115-116; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:318-320; Dabija, *Armata română*, 3:458-459, 566, 570, 574; *RAPRM*, 1:539; Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie Division*, 93-104; *Letzter Krieg*, 5:618.
17. BCS, fondul St. Georges, scrisoare către căpitanul S.C. Lahovary, aproximativ ianuarie 1917; Berthelot către Ministère de la Guerre, Rapport no. 6, 10 ianuarie, SHAT, 16N2994; Berthelot, *Mémoires*, 31 decembrie, scrisoare către Louise Berthelot, 30 decembrie.
18. Falkenhayn, *Campania*, 204-205, 212; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:323; *Letzter Krieg*, 5:615.
19. Cei cinci ani de lucrări de construcţie efectuate la aceste fortificaţii şi la cea asociată lor de la Galaţi au consumat 50% din bugetul ministerului de război. Ultimul tun a fost luat în noiembrie 1916. *IMPR*, 5:218-223, 351.

20. Falkenhayn, *Campania*, 208-209; Rommel, *Attacks*, 115; Breitenacher, *Alpenkorps*, 141-144; KA (Stuttgart), WGB, M-130/9, „Bericht... 10 Dezember 1916 bis 16 Februar 1917", 3.
21. Dabija, *Armata română*, 3:615; Kaltenegger, *Alpenkorps*, 176-177; KA (Stuttgart), WGB, M-130/9, „Bericht... 10 Dezember 1916 bis 16 Februar 1917", 10-13; Rommel, *Attacks*, 117-118.
22. Breitenacher, *Alpenkorps*, 148-149; RAPRM, 1:545; Kaltenegger, *Alpenkorps*, 177; Rommel, *Attacks*, 121.
23. Rommel, *Attacks*, 124-125, 129-130; Dabija, *Armata română*, 3:615; Kaltenegger, *Alpenkorps*, 176; KA (Stuttgart), WGB, M-130/9, „Bericht... 10 Dezember 1916 bis 16 Februar 1917", 4.
24. Dabija, *Armata română*, 3:616-617, 621; Kaltenegger, *Alpenkorps*, 179; Breitenacher, *Alpenkorps*, 150; Falkenhayn, *Campania*, 213-216; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:325-326; *Letzter Krieg*, 5:619; Morgen, *Meiner Truppen*, 116; Kirițescu, *Istoria războiului*, 2:438; Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie Division*, 109-111.
25. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:328; Falkenhayn, *Campania*, 217; KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 34, Tagesbefehl, 8 ianuarie.
26. KA (Viena), B 1892, Nachlass Seeckt, „Allgemeines"; *Letzter Krieg*, 5:606, 612-613; Dabija, *Armata română*, 3:557, 561, 567, 572. Brigada 7 Mixtă fusese formată și instruită de Sturdza și nu luase încă parte la lupte grele. Torrey, *Treason*, 16, 18.
27. KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe der Armee Gruppe Gerok", 29, 30 decembrie; Scărișoreanu, *Fragmente*, 150-152, 182; Dabija, *Armata română*, 3:563-564, 566, 572, 582-583, 585-586; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, Divizia 1 Cavalerie, Fasz. 60, Gerok către DC 1, DI 218, 1 ianuarie; Berthelot, Rapport no. 6, 10 ianuarie, SHAT, 16N2994.
28. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, Divizia 1 Cavalerie, Fasz. 60, 1917 Ops., 3 ianuarie; Dabija, *Armata română*, 3:596, 600, 603, 607-808; Averescu, *NZ*, 2:103-104; Scărișoreanu, *Fragmente*, 165; Torrey, *Treason*, 26-27.
29. *Letzter Krieg*, 5:614, 622-623; Ioanițiu, *Războiul României*, 277; Scărișoreanu, *Fragmente*, 179-189; Dabija, *Armata română*, 3:629-633.
30. Dabija, *Armata română*, 3:638; KA (Viena), AOK, NA, Fasz. 6281, „Situation der rumänisches Streitkräfte", 9 februarie 1917. Socotind unitățile de sprijin, ca și oamenii și formațiile în curs de instruire, Armata a II-a totaliza circa 90 000 de oameni.
31. Müller, *Kaiser*, 222; Torrey, *Romania and World War I*, 182.
32. Alexander Kontz de Körpenyes, *Österreichisch-Ungarischer Tätigkeitberichte des Wirtscahaftsstabs der Militärverwaltungen in Rumänien* (Viena, K.K. Hof- und Staats Druckerei, 1918), 13, 23; G. Ionescu-Șișești, *L'Agriculture de la Roumanie pendant la Guerre* (New Haven, Conn., Yale University Press, 1929), 59.
33. Ritter, *Staatskunst und Kriegshandwerk*, 3:348-349; Torrey, *Romania and World War I*, 181-182.
34. Herwig, *First World War*, 278; Torrey, *Romania and World War I*, 184; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 11:335.

35. Am dezvoltat şi am documentat aceste probleme în Torrey, *Romania and World War I,* 185-191.
36. Ibid., 214-218.

11. REORGANIZAREA ARMATEI ROMÂNE

1. Berthelot, Rapport no. 4-5, 13, 23 decembrie, SHAT, 16N2994.
2. Dabija, *Armata română,* 3:642; 4:20; Ioaniţiu, *Războiul României,* 282; Ion Giurcă, *1917. Reorganizarea armatei române* (Bucureşti, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1999), 106-107; Căzănişteanu şi Rusu, *Pe aici nu se trece!,* 177; Şt. Petrovici către A.C. Cuza, 3 martie, BA (Bucureşti), fondul A.C. Cuza.
3. Giurcă, *1917,* 108; Ioaniţiu, *Războiul României,* 283; Dabija, *Armata română,* 3:643; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 7 februarie. Printre prizonierii capturaţi de Corpul Alpin se aflau lucrători civili la tranşee care aveau numai 15 ani şi care spuneau că au fost luaţi din Valahia de jandarmi. KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 39, NO, Gefangene Vernehmungen, 30 ianuarie. Cum nu există statistici exacte, sursele variază. Estimările serviciilor de informaţii ale duşmanului corespund cifrelor de mai înainte, luate după Dabija.
4. Giurcă, *1917,* 74-78; Averescu, *NZ,* 2:113-114; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:362-363; G. Brătescu, ed., *Din istoria luptei antiepidemice în România. Studii şi note* (Bucureşti, Editura Medicală, 1972), 481-482; Dabija, *Armata română,* 3:642; Lupaşcu-Stejar, *Din războiul,* 288. Temperatura a scăzut până la –40°C, „o iarnă ca în Siberia”.
5. Berthelot, Rapport no. 5, 23 decembrie, SHAT, 16N2994; Giurcă, *1917,* 103-105, 111; Prodan şi Preda, *Romanian Army,* 74-75; Ioaniţiu, *Războiul României,* 284.
6. Berthelot către Ministère de la Guerre, 26 decembrie (plus note marginale), SHAT, 5N143; Ministerul de Război către Berthelot şi Janin, 28 decembrie, SHAT, 16N3017; Giurcă, *1917,* 80-98. Pentru discuţii pe această temă, a se vedea Torrey, *Romania and World War I,* 260-267, şi Otu, *Prezan,* 128-137.
7. Berthelot, Rapport no. 10, 11 martie, SHAT, 16N2994; Brătescu, *Din istoria luptei antiepidemice,* 480, 482; colonelul Steghens către Berthelot, 31 ianuarie, AMR, fondul MCG.
8. Berthelot, Rapport no. 11 (anexă), 28 martie, SHAT 16N2994. În alte cantonamente existau condiţii similare. George Mavrodi, „Notes et souvenirs de ma vie”, 2 martie (manuscris aflat în posesia lui Mihai Sturdza).
9. Brătescu, *Din istoria luptei antiepidemice,* 483; maior Neilson, 24 februarie, PRO/FO 371/2880; Berthelot, *Mémoires,* 9, 15 martie, scrisori către Georges Berthelot şi Louise Berthelot, 8, 16 martie. Berthelot, şocat de lipsa lenjeriei intime, a găsit la Odessa 30 de căruţe cu pânză şi a ordonat să se facă din ea „cămăşi şi izmene”.

10. Brătescu, *Din istoria luptei antiepidemice,* 484; Rosetti, *Mărturisiri,* 187-188; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 24 martie, 3, 4, 23 aprilie.
11. Barclay către FO, 5 martie, PRO/FO 371/2883; Berthelot, *Mémoires,* scrisoare către Louise Berthelot, 16 martie; Berthelot, Rapport no. 11, 28 martie, Berthelot către Ministère de la Guerre, 8, 9 aprilie, SHAT, 16N2994. Rușii au început să înlocuiască o parte din alimentele pe care le luaseră, dar, dintre cele 43 579 de căruțe luate de la români, au fost înapoiate până la 28 martie numai 258.
12. Averescu, *NZ,* 2:115; Rosetti, *Mărturisiri,* 188.
13. Mavrodi, „Notes", 7, 22 ianuarie; lt.-col. Landrot, Rapport, 26 ianuarie, Landrot către Caput, 27 ianuarie, intendent Henry, Rapport, 15 februarie, AMR, fondul MCG; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, Gruppe Gerok, NO, Fasz. 255, Rumänische Armee, 8, 24 aprilie.
14. Brătescu, *Din istoria luptei antiepidemice,* 487.
15. Ibid., 484-485; lt.-col. Letellier, Rapport, 24 martie, 14 aprilie, AMR, fondul MCG, Prodan și Preda, *Romanian Army,* 72; Berthelot, Rapport no. 12, 13 mai, SHAT, 16N2294.
16. Rosetti, *Mărturisiri,* 186; Brătescu, *Din istoria luptei antiepidemice,* 487; lt.-col. Hucher către Pétin, Compte rendu, 15 martie, AMR, fondul MCG; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 3:89; KA (München), Alpenkorps, Arzt, Bund 176, Sanitätsdienst „Rumänien", 15 februarie; Alpenkorps, 1a, Bund 35, Tagesbefehl, 8 ianuarie.
17. Brătescu, *Din istoria luptei antiepidemice,* 485; Duca, *Amintiri,* 2:126; Rosetti, *Mărturisiri,* 17, 117; maior De Vassoigne, Rapport, 15 martie, AMR, fondul MCG; Michel Roussin, „La mission française en Roumanie pendant la première guerre mondiale", 2 vol. (teză, Universitatea din Paris, 1972); 2:125; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 3:88, 91, 166-167.
18. E. Ionescu, *Pe Neajlov,* 134; Brătescu, *Din istoria luptei antiepidemice,* 497-498; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 3:90-91, 166, 188; Maria, „Memorii", 4 februarie; Barclay către FO, 23 februarie, PRO/FO 371/2880.
19. Berthelot, *Mémoires,* 24 martie; Ilie Schipor, „Pierderi umane ale misiunii militare franceze în România", în *General H.M. Berthelot 80 ans après la mission française en Roumanie* (București, Editura Universității din București, 1997), 73, 75; Gheorghe Sandu, Mihai Neagu, „Date privind misiunea medicală franceză în România în 1916-1918", în *Momente din trecutul medicinii. Studii, note și documente,* ed. G. Brătescu (București, Editura Medicală, 1987), 621-625; Kirițescu, *Istoria războiului,* 2:391-392; Duca, *Amintiri,* 2:125. Pentru amănunte privind toate aspectele ajutorului medical oferit de francezi, inclusiv misiunile medicale catolice, a se vedea Jean-Noel Grandhomme, „Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale 1916-1918" (teză, Universitatea din Paris, 1998), 506-565.
20. Constantin Căzănișteanu, ed., *Mărăști, Mărășești, Oituz. Documente militare* [*MMO*] (București, Editura Militară, 1977), nr. 6; Kirițescu,

Istoria războiului, 2:374; Duca, *Amintiri,* 2:125; dr. Vasile Bianu a consemnat aproape zilnic în jurnalul său numele colegilor care au pierit. Bianu, *Însemnări,* 2:81, 101, 106-108, 118.

21. Roussin, „Mission française", 2:125; Rosetti, *Mărturisiri,* 186-187. Medicii proaspăt repartizaţi apăreau adeseori târziu, dacă mai apăreau. Lt.-col. De Vassoigne către Antonescu, 15 martie, AMR, fondul MCG.
22. KA (Viena), AOK, NA, Fasz. 6281, Nachrichten, 9 februarie; NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 27, 28 februarie; Constantin Antip, *Publicistica militară în serviciul apărării naţionale* (Bucureşti, Editura Militară, 1983), 70-71; Oşca et al., *Istoria Statului,* nr. 28; Octavian Ungureanu, „George Enescu în vizită la spitalul de campanie din Dorohoi", în *Revista de istorie militară* 16, nr. 5 (1992), 28-29.
23. Maria, „Memorii", 9 mai; Maria Bucur, „Between the Mother of the Wounded and the Virgin of Jiu: Romanian Women and the Gender of Heroism during the Great War", *Journal of Women's History* 12, nr. 2 (2000), 41-45; Constantin Nicolau, „Serviciul religios al armatei române în desfăşurarea campaniei din 1916", în Prodan şi Preda, *ACTA,* 3:102; Ilie Manole, „Asistenţa religioasă în anii războiului de întregire 1916-1918", în Dobrinescu şi Dumitrescu, *1917,* 247-266; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 24 februarie; Rosetti, *Mărturisiri,* 186; Roussin, „Mission française", 2:134.
24. Letellier, Rapport, 10 februarie, maior Legros, Rapport, 13 aprilie, Marchal către Berthelot, 7 februarie, AMR, fond MCG; Berthelot, Rapport no. 7, 25 ianuarie, no. 8, 7 februarie, SHAT, 16N2994; Berthelot, *Mémoires,* scrisoare către Louise Berthelot, 31 ianuarie; Rosetti, *Mărturisiri,* 175-176; Petrovici către Cuza, 3 martie, BA (Bucureşti), fondul A.C. Cuza.
25. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, Divizia 1 Cavalerie, Fasz. 60, DI 218 către Gruppe Ruiz de Roxas, 7, 22 februarie, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 19 februarie; Torrey, *Treason,* 26, 39-40; Marchal către Berthelot, 7 februarie, AMR, fondul MCG.
26. Janin către Ministère de la Guerre, 10 martie, Théâtre d'opérations extérieurs, „Note sur la réorganisation de l'armée roumaine", 13 martie, Berthelot către Ministère de la Guerre, 1 aprilie, SHAT, 16N2994, 6N3059, 5N143.
27. *România,* 9, 10, 25, 26 aprilie; Duca, *Amintiri,* 2:178-179.
28. Lt.-col. De Roice, Rapport, 14, 26 martie, 15, 30 aprilie, lt.-col. Capitrel, Rapport, 5 mai, lt.-col. Letellier, Rapport, 24, 31 martie, AMR, fondul MCG; Berthelot, Rapport no. 8, 7 februarie, SHAT, 16N2994; Giurcă, *1917,* 240-241. Pentru detalii tehnice cu privire la instrucţia asigurată de francezi, a se vedea Grandhomme, „Berthelot", 375-403.
29. Constantin Opriţă, ed., *Contribuţii la învăţământul militar în România* (Bucureşti, Editura Militară, 1978), 109; Giurcă, *1917,* 237-239; Berthelot, *Mémoires,* 3 aprilie; România, 5 aprilie; lt.-col. de Menditte, Rapport, 15 martie, Legros, Rapport, 13, Letellier, Rapport, 14 aprilie, AMR,

fondul MCG; Ioaniţiu, *Războiul României,* 287; N. Cerbulescu, *Generalul Henri Berthelot* (Sibiu, „Tipografia Şcolii Militare", 1931), 59.
30. Letellier, Rapport, 6 mai, Legros, Rapport, 9 mai, AMR, fondul MCG; Berthelot, Rapport no. 13, 28 mai, SHAT, 16N2294.
31. Lt.-col. Sancery, Rapport, 14 martie, Legros, Rapport, 13 aprilie, Letellier, Rapport, 6 mai, AMR, fondul MCG.
32. Roussin, „Mission française", 2:130; intendent Henry, Rapport, 15 februarie, AMR, fondul MCG; Giurcă, *1917,* 169-172; Ioaniţiu, *Războiul României,* 199; Scărişoreanu, *Fragmente,* 211-213, 233.
33. Pétin, Rapport no. 7, 25 ianuarie, Berthelot, Rapport no. 12-14, 24, 29 mai, 13 iunie, SHAT, 16N2994; Prodan şi Preda, *Romanian Army,* 74.
34. Otu, *Averescu,* 164-165; Averescu, *NZ,* 2:271; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 3:182-183; Dragu şi Dumitriu, *Istoria infanteriei române,* 107; *MMO,* nr. 20; AMR, fondul MCG, Marchal către Berthelot, 7 februarie, Armata a II-a, Jurnal de operaţii, 10-20 martie. Serviciile austriece de informaţii au urmărit cu atenţie rotaţiile. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 133, 255, Nachrichten, 9, 19, 24 martie.
35. Dabija, *Armata română,* 4:21; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 24 martie, AOK, VO, Fasz. 6280, VO/OKM, 24 aprilie; Legros, „Note sur l'encadrement des unités de la 12ième division", 13 aprilie, AMR, fondul MCG.
36. În armata a IX-a germană s-au înregistrat 3 000 de cazuri de degerături severe, unele dintre ele ducând la amputare şi chiar deces. Cel mai bun adăpost îl ofereau cramele de pe moşiile ocupate. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 11:395; Foerster, *Mackensen,* 333.
37. Dabija, *Armata română,* 3:644; Pétin, „Envoi de matériel et munitions de France en Roumanie", 17 aprilie, AMR, fondul MCG; Torrey, *Berthelot,* 185.
38. Jean Delmas, „Les problèmes logistiques de l'armée roumaine et l'aide française 1916-1917", în *Berthelot 80 ans après,* 32-33; Berthelot, Rapport no. 11, 28 martie, SHAT, 16N2994; FO către Barclay, 9 martie, Barclay către FO, 18, 29 martie, 24 aprilie, 3 mai, PRO/FO 371/2880.
39. *RAPRM,* 2:105-108; Giurcă, *1917,* 241-242, 256-257.
40. Bîrdeanu şi Nicolaescu, *Contribuţii,* 2:302-305; Negrescu, *Rolul,* 100-103, 113-121; Jean-Noel Grandhomme, „La mission navale française en Roumanie 1916-1918", *Revue historique des armées* 29, nr. 1 (2002), 86; Vasile Scodrea, „Memoriu"; Roussin, „Mission française", 2:136.
41. Torrey, *Berthelot,* 42-43; „La mission aéronautique française en Roumanie pendant la grande guerre 1916-1918", în *Berthelot 80 ans après,* 41-42, 44; Simone Presquies-Courbier, „Ajutorul acordat României de către Franţa cu personal şi material aeronautic, 1916-1917", în *File din istoria militară a poporului român* 12 (1984), 175-179; Grandhomme, „Berthelot", 428, 436-437, 1408. Hall susţine că lui s-a datorat doborârea a două avioane inamice la 20 februarie. Bert Hall, *One Man's War: The Story of the Lafayette Escadrille* (Londra, J. Hamilton, 1929), 236.

42. Bălotescu et al., *Istoria aviației*, 103, 114; Roussin, „Mission française", 2:147-148; Grandhomme, „La vie quotidienne des officiers français en Roumanie", în *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre, 1914-1918*, ed. G. Cipăianu, V. Vesa (Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1997), 111.
43. Roussin, „Mission française", 2:10; Berthelot, *Mémoires*, 2 ianuarie; Ardeleanu, *MCG... Documente*, nr. 58; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 28-30 iulie, 25 august.
44. Grandhomme, „Berthelot", 363-366; Grandhomme, „La vie quotidienne", 112-114; George Cipăianu, „Roumains et Français sur le front de Roumanie (1917-1918)", în Cipăianu și Vesa, *La présence française*, 81-104; Costescu, *Carnetul*, 209; Mavrodi, „Notes", 7 ianuarie; Constantin Turtureanu, *În vâltoarea războiului, 1914-1919* (Cernăuți, „Litera Românească", 1938), 32-33; N. Costăchescu, „Jurnal de campanie", *Magazin istoric* 21, nr. 8 (1987), 13-14.
45. Antonescu către Pétin, 17 martie, AMR, fondul MCG; Roussin, „Mission française", 2:131-132; Grandhomme, „Berthelot", 376; Maria, „Memorii", 14 iunie.
46. Maria, „Memorii", 17 iunie; Janin către Ministère de la Guerre, 31 martie, SHAT, 16N2994; Rosetti, *Mărturisiri*, 133-134; Dumitrescu, *Jurnal*, 160; Ion Antonescu, *Epistolarul infernului* (București, Editura Viitorul Românesc, 1993), 310. A se vedea și Gheorghe Nicolescu, „Ion Antonescu și misiunea Berthelot", în Dobrinescu și Dumitrescu, *1917*, 109-116.
47. Averescu, *NZ*, 2:271-273; Berthelot, *Mémoires*, 19, 26, 28 iunie; Roussin, „Mission française", 2:137; Berthelot către Prezan, 9, 12 iunie, AMR, fondul MCG.
48. Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 4:12. Elogiul făcut de Duca lui Berthelot la moartea acestuia, citat în Cerbulescu, *Berthelot*, 58.

12. OFENSIVA RUSO-ROMÂNĂ

1. Costică Prodan, „Planuri de campanie ale beligeranților pe frontul român", în Dobrinescu și Dumitrescu, *1917*, 37; Louise Heenan, *Russian Democracy's Fatal Blunder: The Summer Offensive of 1917* (New York, Praeger, 1987), 44.
2. Averescu, *NZ*, 2:120; Prodan, „Planuri", 37-38; Otu, *Averescu*, 176; Mircea Vulcănescu, *Războiul pentru întregirea neamului* (București, Saeculum, 1999), 106.
3. Glenn E. Torrey, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917* (Pittsburgh, Universitatea din Pittsburgh, Center for Russian and Eastern European Studies, 1995), 3-7; Hoover Institution Archives (Stanford, Calif.), Collection Heroys, D.G. Șcerbacev, „Situation politique et stratégique au printemps 1917 durant les préparatifs de l'offensive sur le front roumain"; Robert G. Feldman, „The Russian General Staff and the June 1917 Offensive", *Soviet Studies* 19 (1968), 532; Berthelot, *Mémoires*, 27 aprilie; SHAT, 16N2994, Berthelot, Rapport no. 12, 14 mai.

4. Alan K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army* (Princeton, N.J., Princeton University Press, 1980), 2:18-19; Feldman, „Russian General Staff", 534, 537-541.
5. Şcerbacev, „Situation politique"; Dabija, *Armata română,* 4:41; AMR (Bucureşti), MCG, Armata a II-a, Ordin de operaţii nr. 29, 1 iunie; Berthelot, „Opérations offensives du front Roumain en juin 1917", 29 august, SHAT, 16N2994; *MMO,* nr. 23.
6. Şcerbacev, „Situation politique"; Averescu, *NZ,* 2:133, 136-139; Berthelot, *Mémoires,* 13 iunie; Prodan, „Planuri", 41-42; Prezan, citat în Mihail Ionescu, *Zile epopeice* (Bucureşti, Editura Militară, 1989), 80.
7. AMR, fondul MCG, MCG către Şcerbacev, 30 mai, Armata a II-a, „Istoricul acţiunii Mărăşti 9-18 iulie (23-31 iulie) 1917"; Berthelot, Rapport no. 14-15, 13, 21 iunie, SHAT, 16N2994; *MMO,* nr. 30; Scărişoreanu, *Fragmente,* 215; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:438.
8. Berthelot către Ministere de la Guerre, 7 iulie, SHAT, 16N2994; *MMO,* nr. 32; Cupşa, *Armata,* 212-213; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:439-440.
9. Roussin, „Mission française", 2:141; Dabija, *Armata română,* 4:76; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:449-451; Gheorghe Bichicean, „Fortificaţiile şi războiul de poziţie. Campania românească din vara anului 1917", în Dobrinescu şi Dumitrescu, *1917,* 39; KA (Viena), *Österreich-Ungarns Letzter Krieg, 1914-1918,* vol. 6, *Das Kriegsjahr 1917,* 349.
10. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Ordin de operaţii nr. 1638, 3 iulie; Dabija, *Armata română,* 4:44-48, 66-67, 89; *MMO,* nr. 34, 35.
11. Otu, *Averescu,* 179-180; Dabija, *Armata română,* 4:76-77; Averescu, *NZ,* 2:142-143; reprezentantul lui Berthelot la cartierul general al Armatei a II-a raporta că Averescu „spune oricui îl ascultă că el nu are încredere în rezultatul atacului său". Berthelot, *Mémoires,* 17 iulie. A se vedea şi Adrian Pandea, „Campania anului 1917 în viziunea a doi mareşali: Constantin Prezan şi Ion Antonescu", şi Constantin Hlibar, „Mareşal Ion Antonescu şi războiul de reîntregire naţională", ambele în Dobrinescu şi Dumitrescu, *1917,* 95-100, 101-108.
12. Berthelot, „Opérations offensives du front roumain", SHAT, 16N2994; Casian Munteanu, *Bătălia de la Mărăşeşti* (Bucureşti, Editura Facla, 1977), 82; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 17 iulie; Cupşa, *Armata,* 204; Berthelot, *Mémoires,* scrisoare către Louise Berthelot, 15 iulie.
13. Torrey, *Russian Army,* 30-33; AMR, fondul Grigorescu, Raportul Mavrocordat, 18, 20 iulie.
14. Berthelot, *Mémoires,* 22-24 iulie; *Letzter Krieg,* 6:244-252.
15. Morgen, *Meiner Truppen,* 118-119; Foerster, *Mackensen,* 333; *Letzter Krieg,* 5:621, 6:76; Rabenau, *Seeckt,* 577; Torrey, *Russian Army,* 4.
16. Gerhard Wettig, „Die Role der Russichen Armee im Revolutionären Machtkampf 1917", în *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte* 12 (1967), 254, 256, 264-267, 270, 274; Rabenau, *Seeckt,* 563-564; BA (Koblenz), Reichskanzlei, R43/F2732, Lersner către Reichskanzler, 3 iulie; *Letzter Krieg,* 6:341, 343; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 12:502-505.

17. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 12, 18 iunie, 13, 21 iulie, Fasz. 117, 15 iulie, Fasz. 118, 2 iulie, Fasz. 145, 10 iunie, Fasz. 255, Rumänische Armee, 25 iunie; *Letzter Krieg*, 6:343-345; Rabenau, *Seeckt*, 577, 583.
18. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 11, 17 iulie; *Letzter Krieg*, 6:341; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Corpul IV, Raport, 14-21 iulie; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:180; Rabenau, *Seeckt*, 590; KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 14 iulie; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6275, VO/OKM, 15, 23 iulie.
19. Dabija, *Armata română*, 4:332-333; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:180-182; AMR, fondul MCG, „Auszüge aus des wichtiges Situationsmeldungen des beim OKM eingeteilen bevollmächtigen GSTB Offiziere an das k u k AOK während der Zeit der Schlacht bei Mărăşeşti 1917" [în continuare „Auszüge"], 28, 29 iulie; Foerster, *Mackensen*, 334.
20. Rabenau, *Seeckt*, 589-590; *Letzter Krieg*, 6:343-344, 346, 348; Ioaniţiu, *Războiul României*, 303-304; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Biroul de informaţii, „Memoriu" (aproximativ 15 mai). Comentariile lui Seeckt sunt revelatoare: DC 1 „deosebit de bună", BVM a 8-a „amestec puternic de naţionalităţi, nefericit alcătuită... soldaţi slabi, multe dezertări", KA (Viena), B 892, Nachlass Seeckt, „Allgemeines"; Cupşa, *Armata*, 218; *MMO*, nr. 34.
21. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Dare de seamă, 22-23 iulie, fondul Grigorescu, MCG către armatele I, a II-a, 23 iulie; Ioaniţiu, *Războiul României*, 301-302; Averescu, *NZ*, 2:144; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 2:461-462; Hauptmann Seeger, *Die Württembergische Gebirgs-Artillerie im Weltkrieg, 1915-1918* (Stuttgart, Belsersche Verlag, 1920), 125, 126; *Letzter Krieg*, 6:348, 350.
22. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, „Istoricul acţiunii Mărăşti", 24 iulie; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 24, 26, 30 iulie; *MMO*, nr. 49, 50, 51; *Letzter Krieg*, 6:350, 351.
23. Berthelot, „Opérations offensives du front roumain"; AMR, fondul MCG, Şcerbacev, Ordin nr. 0163, 25 iulie; Dabija, *Armata română*, 4:94; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 2:474; *RAPRM*, 2:171-172; Meier-Welcher, *Seeckt*, 121; *Letzter Krieg*, 6:350- 351.
24. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Dare de seamă, 24 iulie; *MMO*, nr. 54, 60; Dabija, *Armata română*, 4:91-92; Prodan şi Preda, *Romanian Army*, 88; Roussin, „Mission française", 2:149; *Letzter Krieg*, 6:352; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 24, 26 iulie.
25. KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 24 iulie, 21 august; *Letzter Krieg*, 6:351, 352, 355; Dabija, *Armata română*, 4:94, 96, 100, 106-108, 114, 129-130; Rabenau, *Seeckt*, 593-596.
26. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Dare de seamă, 25 iulie; *MMO*, nr. 57; Berthelot, „Opérations offensives du front roumain"; Scărişoreanu, *Fragmente*, 221, 223; Dabija, *Armata română*, 4:100, 106.
27. Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 4:13; Şcerbacev, „Situation politique"; AMR fondul Grigorescu, Şcerbacev către armatele a IV-a, a VI-a, a IX-a,

25 iulie, fond MCG, MCG către armatele I, a II-a, 25 iulie; *MMO,* nr. 61; Berthelot către Ministère de la Guerre, 26 iulie, SHAT, 16N2994; Duca, *Amintiri,* 2:216.

28. Averescu, *NZ,* 2:146-148; Seeger, *Gebirgs-Artillerie,* 126; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Dare de seamă, 26 iulie, „Istoricul acţiunii Mărăşti", 26 iulie; Scărişoreanu, *Fragmente,* 227-228; Dabija, *Armata română,* 4:112-113; *MMO,* nr. 65. Gerok a confirmat ulterior contribuţia civililor români. KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 21 august.
29. *MMO,* nr. 68; Cupşa, *Armata,* 225; Dabija, *Armata română,* 4:116-117; M. Ionescu, *Zile epopeice,* 130.
30. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Dare de seamă, 27, 28, 29 iulie; *MMO,* nr. 68, 71, 73; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 124, Nachrichten, 29 iulie; *Letzter Krieg,* 6:357; Dabija, *Armata română,* 4:118-119, 125-126.
31. Berthelot, „Opérations offensives du front roumain"; Ardeleanu, *MCG... Documente,* nr. 74; Dabija, *Armata română,* 4:120, 122, 135-136, 140; Averescu, *NZ,* 2:149; M. Ionescu, *Zile epopeice,* 130.
32. Berthelot către Ministère de la Guerre, 28 iulie, 4 august, SHAT, 16N2994; Ardeleanu, *MCG... Documente,* nr. 76; Averescu, *NZ,* 2:153; Otu, *Averescu,* 182-183.
33. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 28, 29 iulie; Rabenau, *Seeckt,* 596; *Letzter Krieg,* 6:354, 355, 358, 360; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:182; Dabija, *Armata română,* 4:129, 135.
34. *MMO,* nr. 68, 71-73; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:124-125, 132; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Dare de seamă, 27 iulie; Dabija, *Armata română,* 4:123-125, 132; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 124, Nachrichten, 23, 24, 29 iulie.
35. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Dare de seamă, 28, 30 iulie; Dabija, *Armata română,* 4:132; *Letzter Krieg,* 6:356; *MMO,* nr. 74-76, 80.
36. *MMO,* nr. 81, 85, 87; M. Ionescu, *Zile epopeice,* 160; *Letzter Krieg,* 6:363; Dabija, *Armata română,* 4:141-143.
37. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:182; Ioaniţiu, *Războiul României,* 314; Seeger, *Gebirgs-Artillerie,* 126; Dabija, *Armata română,* 4:145, 147, 151.
38. BCS, fondul St. Georges, Averescu către (soţie?), f.d.; Otu, *Averescu,* 181-182.

13. OFENSIVA GERMANĂ ŞI AUSTRO-UNGARĂ: MĂRĂŞEŞTI

1. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 28, 29 iulie; KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 3 august; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:182; *Letzter Krieg,* 6:359-360; Rabenau, *Seeckt,* 597, 599. Germanii voiau pur şi simplu să extindă guvernarea militară a lui Mackensen din Valahia în Moldova. Austriecii erau pregătiţi să-i lase pe germani să stăpânească doar sudul Moldovei. Ei intenţionau să pună stăpânire pe teritoriul de la nord de linia Pasul Ghimeş-Adjudul Nou-Bacău-Paşcani-Iaşi. BA (Koblenz), Reichskanzlei, R43/F2735, Lersner către

Reichskanzler [RK], 4 august; HHStA (Viena), PA I, Karton 1056, Arz către Czernin, 5 august.

2. Morgen, *Meiner Truppen,* 122-123; *Letzter Krieg,* 6:362; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 4 august.
3. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 4, 7 august; *Letzter Krieg,* 6:368; Dabija, *Armata română,* 4:356. În statul major general al Diviziei 89 germane se afla căpitanul G ünther von Kluge, viitorul feldmareşal. BA/MA (Freiburg), RA 7/704.
4. Ardeleanu, *MCG... Documente,* nr. 93, 95; Dabija, *Armata română,* 4:355-356, 371-372; Berthelot, *Memoires,* 3 august; Berthelot, Rapport no, 17, 7 august, SHAT, 16N2994; L. Hetzer, „Aceşti români s-au bătut ca nişte lei", *Magazin istoric* 21, nr. 9 (1987), 17; AMR, fondul MCG, „Auszüge", 29 iulie, 4 august. Berthelot (*Memoires,* 9 august) citează un ofţer german capturat: „Voiam să-i atacăm pe ruşi şi am dat peste francezi" (adică trupe româneşti echipate şi luptând ca soldaţii francezi).
5. *MMO,* nr. 97; Dabija, *Armata română,* 4:360-361.
6. Morgen, *Meiner Truppen,* 123-124; AMR, fondul MCG, „Auszüge", 6-7 august; BA (Koblenz), Reichskanzlei, R43/F2735, Lersner către RK, 4 august; *Letzter Krieg,* 6:367-368; AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 6 august; *MMO,* nr. 99. Gazul, pe care ambele părţi l-au folosit cu regularitate, era ineficient împotriva soldaţilor, care purtau măşti de protecţie, dar era mortal pentru animale şi civili. KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 44, Kriegstagebuch, 24 august, 3 septembrie.
7. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 6 august; Dabija, *Armata română,* 4:384.
8. Mihai Macuc, „Consideraţii cu privire la criza de comandament de pe frontul din Moldova din vara anului 1917", în Dobrinescu şi Dumitrescu, *1917,* 70; AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 7 august, Christescu către MCG, 6 august; *MMO,* nr. 99, 100; Dabija, *Armata română,* 4:382, 386-387; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:506.
9. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:184; Hetzer, „Aceşti români", 18; Căzănişteanu şi Rusu, *Pe aici nu se trece!,* 215; AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 5, 7 august, „Auszüge", 7 august; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:510; Ardeleanu, *MCG... Documente,* nr, 78; *MMO,* nr. 102.
10. Dabija, *Armata română,* 4:391-392, 395, 399; *MMO,* nr. 103; AMR, fondul Grigorescu, Christescu către MCG, 7 august, Caput către Pétin, 9 august; Ioaniţiu, *Războiul României,* 324; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 7 august; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:184; *Letzter Krieg,* 6:368.
11. *MMO,* nr. 106-108; *Letzter Krieg,* 6:368; Dabija, *Armata română,* 4:412-413; Hetzer, „Aceşti români", 18; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:184.
12. BA (Koblenz), Reichskanzlei, R43/F2735, Lersner către RK, 8 august; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 8, 9 august; *Letzter Krieg,* 6:369-371; Berthelot, *Memoires,* 95; AMR, fondul MCG, „Auszüge",

8 august; Dabija, *Armata română,* 4:415; Rabenau, *Seeckt,* 599; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:185.

13. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 9, 10, 12 august; *Letzter Krieg,* 6:175, 216, 370; AMR, fondul MCG, Armata I, Dare de seamă, 9-10 august; *MMO,* nr. 109, 110, 113; Ioaniţiu, *Războiul României,* 326-328; Dabija, *Armata română,* 4:420-436.
14. *MMO,* nr. 114; AMR, fondul MCG, Armata I, Dare de seamă, 10-11 august; Dabija, *Armata română,* 4:440, 444-446, 448.
15. AMR, fondul MCG, Armata I, Dare de seamă, 11-12 august, Caput către Berthelot, 11 august; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 11 august; *MMO,* nr. 116-117; Dabija, *Armata română,* 4:446-447.
16. AMR, fondul MCG, Christescu către MCG, 11 august; *MMO,* nr. 119, 122; Dabija, *Armata română,* 4:459-461; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2: 536-537.
17. AMR, fondul MCG, „Auszüge", 13 august; Ioaniţiu, *Războiul României,* 328. Dabija prezintă tabele cu pierderile românilor pe perioade (*Armata română,* 4: 393, 415, 436, 447, 465).
18. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 12 august; *Letzter Krieg,* 6:272; MMO, nr. 128; Berthelot, Rapport no. 18, 18 august, SHAT, 16N2994; Dabija, *Armata română,* 4:481-482.
19. Breitenacher, *Alpenkorps,* 137-138; AMR, fondul MCG, „Auszüge", 12 august.
20. Breitenacher, *Alpenkorps,* 159-161; AMR, fond MCG, Armata a II-a, Jurnal de operaţii, 9, 10 august, „Auszüge", 12 august; Dabija, *Armata română,* 4:486-487. Unităţi ale Corpului II condus de Averescu eliberaseră Corpul VIII rus de unele poziţii ale acestuia.
21. KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 44, Kriegstagebuch, 12 august; Breitenacher, *Alpenkorps,* 162-164; *Letzter Krieg,* 6:373; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:185-186; BA (Koblenz), Reichskanzlei, R43/F2735, Lersner către RK, 13 august.
22. Ardeleanu, *MCG... Documente,* nr. 88; Berthelot, Rapport no. 18, 18 august, SHAT, 16N2994; Berthelot, *Memoirs,* 12 august; Berthelot, „Sur le front roumain en 1917", *Revue de France,* 1 septembrie 1927, 111; AMR, fondul MCG, Christescu către MCG, 8, 9, 11 august, Ragoza către Şcerbacev, 8 august, Caput către Petin, 9 august; Macuc, „Consideraţii", 75. Ofiţerul francez de legătură de la cartierul general al Armatei I confirmase, în esenţă, versiunea lui Christescu cu privire la evenimente şi recomandase să i se dea acestuia comanda forţelor ruseşti şi româneşti.
23. Şcerbacev, „Situation politique"; AMR, fondul MCG, Antonescu către Christescu, 9, 14 august, Antonescu, „Referate", 10 august; Macuc, „Consideraţii", 75. Deşi a fost reabilitat ulterior şi a activat ca şef al Marelui Stat Major (1918, 1920-1922), Christescu nu şi-a revenit niciodată cu adevărat de pe urma acestei experienţe devastatoare. Pentru o analiză completă a concedierii lui Christescu, a se vedea Otu, *Prezan,* 184-194.

24. N. Ionescu, *Grigorescu,* 64-65, 72; AMR, fondul MCG, Şcerbacev către armatele a IV-a, a VI-a şi I, 12 august, Grigorescu către MCG, 12 august, Prezan către armatele I, a II-a, 12 august; Ardeleanu, *MCG... Documente,* nr. 89; Dabija, *Armata română,* 4:494-495, 499.
25. AMR, fondul Grigorescu, telex Prezan-Grigorescu, 13 august, telex Şcerbacev-Grigorescu, 13 august, Grigorescu către Corpul V de Armată, 13 august; Dabija, *Armata română,* 4:500.
26. *Letzter Krieg,* 6:374, 383; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Dare de seamă, 12, 13 august, „Auszüge", 13 august; Ardeleanu, *MCG... Documente,* nr. 90, 91.
27. KA (München), Alpenkorps,1a, Bund 44, Kriegstagebuch, 11, 12, 16 august; AMR, fondul MCG, „Auszüge", 14 august; Kaltenegger, *Alpenkorps,* 196-198; *Letzter Krieg,* 6:384; Berthelot către Ministère de la Guerre, 14 august, SHAT, 16N2994; *MMO,* nr. 137, 140; Dabija, *Armata română,* 4:519-521; BA (Koblenz), Reichskanzlei, R43/F2735, Lersner către RK, 16 august.
28. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, DI 3, col. Alexiu, Raport, 16 august, „Auszüge", 14 august; Dabija, *Armata română,* 4:522; Foerster, *Mackensen,* 336.
29. Morgen, *Meiner Truppen,* 124-125; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6274, VO/OKM, 13 august; BA (Koblenz), Reichskanzlei, R43/F2735, Lersner către RK, 15 august; Dabija, *Armata română,* 4:523-527, 533, 537; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:550; AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 15 august, Razu către DI 5, DI 14.
30. AMR, fondul Grigorescu, telex Antonescu-Samsonovici, 15 august, telex Prezan-Grigorescu, 15 august; N. Ionescu, *Grigorescu,* 84; Dabija, *Armata română,* 4:543.
31. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6274, VO/OKM, 19, 21 august; AMR, fondul MCG, „Auszüge", 16-18 august; *Letzter Krieg,* 6:388; Dabija, *Armata română,* 4:553.
32. KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 44, Kriegstagebuch, 1 septembrie; Dabija, *Armata română,* 4:552; *Letzter Krieg,* 6:522; *MMO,* nr. 155; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:570-574.
33. *MMO,* nr. 153, 155, 157; Munteanu, *Bătălia,* 88; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:572-573; Dabija, *Armata română,* 4:565; Vasile Mocanu, *Căpitanul Grigore Ignat* (Bucureşti, Editura Militară, 1967), 89-104.
34. AMR, fondul MCG, DI 13, Dare de seamă, 19 august; *MMO,* nr. 151, 153, 157; Rosetti, *Mărturisiri,* 215-217; „Din memoriile general-colonelului Constantin Popescu", *Magazin istoric* 27, nr. 5-6 (1993), 21.
35. *MMO,* nr. 156, 157, 163; Dabija, *Armata română,* 4:566-567, 570; *RAPRM,* 2:260-263; Munteanu, *Bătălia,* 88; *Letzter Krieg,* 6:388; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6282, VO/OKM, 23 august; Kiriţescu, *Istoria războiului,* 2:580.
36. AMR, fondul MCG, DI 13, Dare de seamă, 21 august; *MMO,* nr. 163; Dabija, *Armata română,* 4:567, 571, 576; KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 44, Kriegstagebuch, 1 septembrie; AMR, fondul Grigorescu, telex

Antonescu-Samsonovici, 21 august. Decizia lui Grig orescu de a nu încerca să exploateze succesul din 19 august a fost imediat criticată și lăudată deopotrivă. Cupșa, *Armata*, 249; Dabija, *Armata română*, 4:576.

37. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6274, VO/OKM, 21 august; AMR, fondul MCG, „Auszüge", 29 august; *Letzter Krieg*, 6:390; N. Ionescu, *Grigorescu*, 98; BA (Koblenz), Reichskanzlei, R43/F2735, Lersner către RK, 20 august; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:186-187; Dabija, *Armata română*, 4:271-273.
38. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6274, VO/OKM, 20, 27 august; *Letzter Krieg*, 6:392-393; Dabija, *Armata română*, 4:591; Foerster, *Mackensen*, 336-337. „Consecințele politice" la care se gândea Mackensen erau înlocuirea guvernului român cu unul aflat sub influență germană, pe care înfrângerea armatei române ar fi făcut-o cu putință.
39. Breitenacher, *Alpenkorps*, 167-169; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6282, VO/OKM, 1 septembrie; AMR, fondul Grigorescu, telex Grigorescu-Văleanu, 1 septembrie, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operații, 29 august; *MMO*, nr. 179, 180; Dabija, *Armata română*, 4:598-600.
40. Breitenacher, *Alpenkorps*, 172; Berthelot, Rapport no. 19, 31 august, SHAT, 16N2994; Dabija, *Armata română*, 4:605; AMR, fondul Grigorescu, telex Prezan-Grigorescu, 30 august.
41. *MMO*, nr. 185; Dabija, *Armata română*, 4:612, 618; Breitenacher, *Alpenkorps*, 172. A se vedea comentariile critice făcute de un observator francez despre bătălie. AMR, fondul MCG, cpt. Cherel către col. Rosetti, 6 septembrie.
42. AMR, fondul Grigorescu, telex Samsonovici-Antonescu, 4 septembrie; *MMO*, nr. 189, 191; *RAPRM*, 2:275; Bucur, „Between the Mother", 45-50.
43. Breitenacher, *Alpenkorps*, 171-173; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:187; *Letzter Krieg*, 6:394; Dabija, *Armata română*, 4:611, 614.
44. Dabija, *Armata română*, 4:641-642; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:187. Într-o evidență a prizonierilor români ținută de Crucea Roșie, datată 1 octombrie 1917, apăreau 67 240 în Germania și 38 376 în Austro-Ungaria, plus 63 000 în Bulgaria, Turcia și România aflată sub ocupație. AN (București), fondul Comitetul... Crucii Roșii, 52/1916.
45. KA (München), Alpenkorps, 1a, Bund 44, Armeebefehl, 20 august; Morgen, *Meiner Truppen*, 125-126; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:187; Dabija, *Armata română*, 4:629-631, 635-636. A se vedea și lungul raport retrospectiv al lui Wenninger în Dabija, *Armata română*, 4:631-635.
46. AMR, fondul Grigorescu, Prezan către armatele I, a II-a, 25 august; Berthelot, *Mémoires*, 4 septembrie.
47. Dabija, *Armata română*, 4:641; Morgen, *Meiner Truppen*, 126; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, NO Gruppe Gerok, 25 septembrie, Fasz. 118, Halbmonatsberichte, 15 august; *Letzter Krieg*, 6:394.
48. Pétin către Niessel, 27 septembrie, în Roussin, „Mission française", 2:169; Florian Tucă, *Triunghiul eroic: Mărăști, Mărășești, Oituz* (Iași, Editura Junimea, 1973), 115; *RAPRM*, 2:287; N. Ionescu, *Grigorescu*, 120; Maria

Mihăilescu, „6 august 1917 – semnificații și comemorări", în Dobrinescu și Dumitrescu, *1917*, 219-226; Maria Bucur, *Remembering War in Twentieth Century Romania* (Bloomington, Indiana University Press, 2009), cap. 3, 4.

14. OFENSIVA GERMANĂ ȘI AUSTRO-UNGARĂ: OITUZ

1. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6273, VO/OKM, 29 iulie; Rabenau, *Seeckt*, 597-599; Dabija, *Armata română*, 4:161-162.
2. KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 3 august; *Letzter Krieg*, 6:360.
3. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 2 august, MCG, Ordin de operații, nr. 37, 39, 2, 5 august; *MMO*, nr. 89; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 124, Nachrichten, 9 august.
4. AMR, fondul MCG, Ordin de operații, nr. 40, 42, 7, 8 august; Cupșa, *Armata*, 255, 257-258.
5. *Letzter Krieg*, 6:365-366, 374; Seeckt aprecia DI 71 ca fiind „bună", îndeosebi RI 82 secuiesc. În DI 70, aprecia „starea de spirit" a ungurilor și croaților ca fiind „bună", dar îl neliniștea faptul că soldații aduși să-i înlocuiască erau „acum 40% români, 20% din total". KA (Viena), B 892, Nachlass Seeckt, „Allgemeines".
6. *Letzter Krieg*, 6:375; Dabija, *Armata română*, 4:172-173.
7. KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 5 august; *Letzter Krieg*, 6:374-375; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 8 august.
8. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 8 august; *Letzter Krieg*, 6:376; Ioanițiu, *Războiul României*, 350; Kirițescu, *Istoria războiului*, 2:599; Averescu, *NZ*, 2:159; „1917: Rudolf Hess în România", *Magazin istoric* 17, nr. 9 (1983), 33. În timpul permisiei de convalescență, Hess, care mai zburase înainte de război, s-a transferat la aviație. Wolf Rüdiger Hess, ed., *Rudolf Hess. Briefe 1908-1933* (München, Langen Müller, 1987), 205.
9. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 8 august; Cupșa, *Armata*, 263; KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 8 august.
10. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 9 august; *Letzter Krieg*, 6:377; Averescu, *NZ*, 2:170; KA (Stuttgart), WGB, M-130/9, Kriegstagebuch, 7-18 august; Rommel, *Attacks*, 137-146; Lanz, *Sturmtruppen*, 74.
11. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, Nachrichten, 9 august; Dabija, *Armata română*, 4:189; Scărișoreanu, *Fragmente*, 234.
12. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 10 august; Ardeleanu, *MCG... Documente*, nr. 84; Ioanițiu, *Războiul României*, 350; Duca, *Amintiri*, 2:219-220. A se vedea Otu, *Averescu*, 183, pentru o evaluare echilibrată a acestui incident.
13. *Letzter Krieg*, 6:377-378; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 10 august; Dabija, *Armata română*, 4:195-196, 198-199.
14. Rommel, *Attacks*, 148-153; Lanz, *Sturmtruppen*, 74; Dabija, *Armata română*, 4:198. Germanii l-au identificat drept „lt. Berge". Mai mult ca

sigur, era căpitanul Paul Berge, care, din proprie inițiativă, condusese o companie într-un viguros contraatac. KA (Stuttgart), WGB, Kriegstagebuch, 7-18 august; *RAPRM*, 2:305.
15. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 11 august; *MMO*, nr. 120; *Letzter Krieg*, 6:379; Dabija, *Armata română*, 4:205-206; Kirițescu, *Istoria războiului*, 2:696-697; Seeger, *Gebirgs-Artillerie*, 121.
16. KA (Stuttgart), WGB, Kriegstagebuch, 11 august; ibid., Nachlass Gerok, „Kämpfe", 11 august; Rommel, *Attacks*, 156, 162-163; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 11 august.
17. *RAPRM*, 2:308; Dimancescu, „Challenge to Destiny", 16-17; Rommel, *Attacks*, 166-167; Dabija, *Armata română*, 4:207.
18. KA (Stuttgart), WGB, Kriegstagebuch, 12, 13 august; Rommel, *Attacks*, 169-172; Lanz, *Sturmtruppen*, 76; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 12 august; *MMO*, nr. 124; Dabija, *Armata română*, 4:212-213.
19. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, 13 august; KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 13 august; *Letzter Krieg*, 6:381; *MMO*, nr. 129; Dabija, *Armata română*, 4:220-221; Cupșa, *Armata*, 266.
20. KA (Stuttgart), WGB, Kriegstagebuch, 13 august; Lanz, *Sturmtruppen*, 76; Rommel, *Attacks*, 181-183.
21. *MMO*, nr. 129, 130; *Letzter Krieg*, 6:381; Ioanițiu, *Războiul României*, 353; Scărișoreanu, *Fragmente*, 243-247; Dabija, *Armata română*, 4:224; Cupșa, *Armata*, 267-268.
22. AMR, fondul MCG, Averescu către MCG, 16 august, Prezan către Averescu, 19 august.
23. Dabija, *Armata română*, 4:226, 228-230, 233; *Letzter Krieg*, 6:384; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, NO Gruppe Gerok, 25 septembrie.
24. *Letzter Krieg*, 6:382, 386-387; Dabija, *Armata română*, 4:228; KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 16 august; Scărișoreanu, *Fragmente*, 253-257.
25. *Letzter Krieg*, 6:388-389; *MMO*, nr. 152; Dabija, *Armata română*, 4:258-261. Raza de acțiune a artileriei grele austro-ungare și germane îi permitea acesteia să susțină ambele puncte de atac, atât la nord, cât și la sud de râul Oituz.
26. KA (Stuttgart), WGB, Kriegstagebuch, 17 august; Rommel, *Attacks*, 187-193.
27. Dabija, *Armata română*, 4:259; Rommel, *Attacks*, 194-196; Lanz, *Sturmtruppen*, 77. WGB Kriegstagebuch se face ecoul părerii lui Rommel: „Dacă mai aveam în rezervă încă un regiment, ne-am fi putut croi drum spre Târgu Ocna" (Überblick, 19-25 august).
28. Dabija, *Armata română*, 4:262-264; Rommel, *Attacks*, 198-199; *Letzter Krieg*, 6:389; KA (Stuttgart), WGB, Kriegstagebuch, 20 august.
29. KA (Stuttgart), WGB, Kriegstagebuch, 21, 22 august; Dabija, *Armata română*, 4:266 ș.u.; *Letzter Krieg*, 6:391.

30. Ioaniţiu, *Războiul României,* 355; Rommel, *Attacks,* 200; Lanz, *Sturmtruppen,* 78; KA (Stuttgart), WGB, Kriegstagebuch, Überblick, 19-25 august.
31. KA (Stuttgart), Nachlass Gerok, „Kämpfe", 25, 27 august; *Letzter Krieg,* 6:403; Averescu, *NZ,* 2:163, 168, 170; Ioaniţiu, *Războiul României,* 355-357; Dabija, *Armata română,* 4:305-308.
32. *Letzter Krieg,* 6:403-404; Dabija, *Armata română,* 4:309-318, 321-324, 326; Ioaniţiu, *Războiul României,* 357-359; *RAPRM,* 2:330.
33. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, NO Gruppe Gerok, 25 septembrie; *Letzter Krieg,* 6:391-392; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:188.
34. Grandhomme, *Triplice,* 147; Ştefan Pâslaru, „Mărăşti-Mărăşeşti-Oituz: ecouri şi impact strategic", în Dobrinescu şi Dumitrescu, *1917,* 217; Torrey, *Romania and World War I,* 288-289.
35. Konradsheim către Czernin, 29 august, HHStA, PA I, Karton 1044.
36. Torrey, *Romania and World War I,* 218, 349-350, 356; Kalvero Hovi, *Cordon Sanitaire or Barrière de l'Est: The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917-1919* (Turku, Turun yliopisto, 1975), 176-180; Grandhomme, *Triplice,* 236-238.
37. Ioan Scurtu, „Consecinţele Marii Uniri din 1918. Viaţa politică din România în anii 1918-1923", în Ioan Scurtu, ed., *Marea Unire din 1918 în context european* (Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003), 298; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 4:18. Argetoianu continuă astfel: „Până la Mărăşti şi Mărăşeşti, când i-am întâlnit pe ofiţerii francezi, preferam să nu vorbim despre războiul nostru. După bătăliile din iulie şi august, lucrurile s-au schimbat şi am intrat şi noi în rândul bărbaţilor" (adică au dobândit sentimentul demnităţii personale).
38. Kiriţescu, *O viaţă, o lume, o epocă,* 13. A se vedea şi introducerea lui Mircea Popa la ediţia din 1989 a cărţii lui Kiriţescu *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919,* 2 vol. (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989), 1:1-2, 19.

15. ÎNTRE RĂZBOI ŞI PACE

1. Rabenau, *Seeckt,* 603-605; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:341-342; AMR, fondul MCG, Prezan către Armata I, 24 septembrie, Secţia de operaţii, dosar 356, „Aprecieri generale asupra situaţiei inamicului", 13 octombrie, Şcerbacev către Armatele a IV-a, a VI-a, a VIII-a, a IX-a, Prezan către Armata a II-a, 31 octombrie; Berthelot către Ministère de la Guerre, 7 noiembrie, SHAT, 16N2994.
2. AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 24 septembrie; Dabija, *Armata română,* 4:65; *Letzter Krieg,* 6:408, 412, 721-723, 737-738, Beilage 21; Ioaniţiu, *Războiul României,* 360-361; *RAPRM,* 2:410. Deşi nu se afla pe pământ românesc, Armata a VIII-a a fost ataşată comandamentului frontului românesc şi a înfruntat Armata I austriacă.

3. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 118, Halbmonatsberichte, 1, 16 septembrie, 1 octombrie; AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, Buletin de informaţii, 8 septembrie.
4. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 145, OHL către Armeekmdo 1, 10 iunie, Fasz. 255, Rumänische Armee, 1, 14 septembrie.
5. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 1, 15, 26 septembrie, Referate über Rumänien, 8-14 septembrie, Fasz. 123, 124, Nachrichten, 7, 11, 13, 15, 22, 24 septembrie, 5, 6, 9, 10 octombrie.
6. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6283, VO/OKM, 22 septembrie, NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 26 septembrie, 30 noiembrie; SHAT, 17N542, Compte rendu... Armata a II-a, 19 septembrie, Compte rendu..., 9, 22 septembrie, col. Letellier, Rapport, 22 septembrie, 14 octombrie; Berthelot, Rapport no. 22, 22 octombrie, SHAT, 17N545.
7. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 16, 26 septembrie, Fasz. 123-124, Nachrichten, 5, 6, 28, 29, 30 septembrie, 23 octombrie, AOK, VO, Fasz. 6283, VO/OKM, 1 septembrie, 19 noiembrie; AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 25 septembrie.
8. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, 124, Nachrichten, 7, 15, 20, 22, 27, 28 septembrie, 1, 5, 27, 28, 29 octombrie, 8, 20, 25, 26, 27, 28, 30 noiembrie.
9. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6283, VO/OKM, 26 noiembrie, NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 123, 124, Nachrichten, 28 octombrie, 8, 16 noiembrie, Fasz., 255, Rumänische Armee, 31 decembrie, 15, 28 februarie, 15 martie.
10. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6282, VO/OKM, 19 noiembrie, NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 30 noiembrie, 31 decembrie. Despre legiunea transilvăneană, a se vedea Marin Stănescu, *Armata română şi unirea Basarabiei şi Bucovinei cu România, 1917-1919* (Constanţa, Ex Ponto, 1999), 129-148.
11. AMR, fondul MCG, Mission Militaire Française [MMF] către MCG, lt.-col. Letellier, Rapport no. 10, 14, 21 octombrie, 15 noiembrie; Berthelot către Ministere de la Guerre, 24 octombrie, SHAT, 17N545; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 124, Nachrichten, 27 octombrie, AOK, VO, Fasz. 6280, VO/OKM, 29 noiembrie, Fasz. 6283, Wochenberichte, 18-24 noiembrie.
12. Torrey, *Russian Army,* 49-53; Berthelot către Ministere de la Guerre, 22 octombrie, SHAT, 17N545; AMR, fondul Grigorescu, Prezan către Grigorescu, Antonescu către Samsonovici, 9 octombrie.
13. AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 4 noiembrie, MCG către Armata I, 15 noiembrie, Grigorescu către MCG, 17, 19 noiembrie; Torrey, *Russian Army,* 53-54; Berthelot către Ministere de la Guerre, 23 octombrie, SHAT, 17N545; PRO/FO 371/2895, „Serbo-Czech Army for the

Romanian Front", 13 noiembrie; Ioan Saizu, „Repere noi în relaţiile româno-cehe octombrie 1917: T.G. Masaryk la Mărăşeşti", în Dobrinescu şi Dumitrescu, *1917*, 275-292.

14. AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 34, Şcerbacev către Mackensen şi arhiducele Josef, 3 decembrie, Mackensen către Şcerbacev, 4 decembrie; KA (Viena), AOK, VO, VO/OKM, Fasz. 6283, Berichte Russland nr. 355, AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 494, 4 decembrie, Manuskripte Weltkrieg, Rudolf Kiszling, „Unterlagen über die Österreich-Ungarns Mitwirkung bei den Friedenverhandlungen mit Rumänien", 1, 2.
15. Torrey, *Romania and World War I*, 291-300; Ardeleanu, *MCG... Documente*, nr. 37; Pavelescu et al., *Proba focului*, 244-249; AMR, fondul Grigorescu, Antonescu (MCG), „Chestiunea armistiţiului", 28 martie 1918, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 34, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, nr. 234, 4 decembrie, Armata a II-a, Prezan către armatele I, a II-a, 4 decembrie; Averescu, *NZ*, 2:211-212; Otu, *Averescu*, 194-195; KA (Viena), AOK, Ops. Geheime nr. 510, 5 decembrie.
16. Morgen, *Meiner Truppen*, 127-128; *Letzter Krieg*, 6:735-737; Torrey, *Romania and World War I*, 304, 307-308; KA (Viena), AOK, VO, VO/OKM, Fasz. 6275, „Verhandlungen in Focşani... Tagebuch", 4, 6, 7 decembrie, Ops. Geheime nr. 513, 525, 531, 5, 6 decembrie.
17. Kiszling, „Unterlagen", 3-5; KA (Viena), AOK, VO, VO/OKM, Fasz. 6275, Hranilovici către AOK, 7, 8, 9 decembrie, Ops. Geheime nr. 536, 543, 8, 9 decembrie; AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 34, Kelcevski către Şcerbacev, 7 decembrie, Lupescu către Prezan, 9, 10 decembrie, Antonescu către Lupescu, 9 decembrie.
18. AMR, fondul MCG, Lupescu către Prezan, 10 decembrie; KA (Viena), AOK, VO, VO/OKM, Fasz. 6275, Hranilovici către AOK, 9 decembrie, Fasz. 6276, 6277, VO/OKM, 13, 14, 20 decembrie, 4 ianuarie; BA/MA (Freiburg), N 326/35, „Sitzung Protocol... Brăila", 14 ianuarie. Procesul-verbal românesc, cu observaţii, se găseşte în Pavelescu et al., *Proba focului*, 275-284.
19. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6275, VO/OKM, 8 decembrie, Ops. Geheime nr. 823, Hranilovici, „Gang der Verhandlungen in Focşani 7 Dezember", 12 decembrie; Morgen, *Meiner Truppen*, 129; Kiszling, „Unterlagen", 6, 7; Torrey, *Romania and World War I*, 307. La Focşani, a continuat să funcţioneze o comisie militară mixtă care a urmărit respectarea armistiţiului.
20. AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 34, Armata I către MCG, 11 decembrie, Armata I, Jurnal de operaţii, 5-6 decembrie, Buletin de informaţii, 6 decembrie.
21. AMR, fondul MCG, Armata I, Buletin de informaţii, 19 decembrie, Dare de seamă, 5-11, 11-18 ianuarie; AA, PA, Weltkrieg, WK nr. 2f, nr. 2, Horstmann (OKM) către AA, 25 decembrie.
22. AMR, fondul MCG, Armata I, Moşoiu către DI 12, 7, 12 decembrie, Armata a II-a, Mărgineanu către DI 3, 7 decembrie, CA IV, Ordin

circular, 8, 9, 11 decembrie, fondul Grigorescu, Prezan către armatele I, a II-a, 14 decembrie; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 25, 31 decembrie.
23. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 29, 31 decembrie, 15 ianuarie; Brătianu, *File rupte*, 146-148; AA, PA, Weltkrieg, WK nr. 2f, nr. 2, Horstmann (OKM) către AA, 19, 21, 25 decembrie, Lersner (OHL) către Hertling, 21 decembrie.
24. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Beilage, Ops. nr. 7228, Maior Kirsch către Armeekmdo 1, 8 decembrie, Rumänische Armee, 31 ianuarie, 15 februarie; AMAER, fond 71/1914/E2, vol. 31, Diamandy către Brătianu, 22 decembrie; Torrey, *Russian Army*, 61.
25. Torrey, *Russian Army*, 61-66.
26. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, „Evenimente 1-10 [14-23] decembrie", Raport, 26, 28 decembrie, 1 ianuarie, Mărdărescu către Armata a II-a, 19 decembrie, fondul Grigorescu, Armata I către MCG, 12 decembrie, Prezan, Ordin circular, 15 decembrie; KA (Viena), AOK, NA, Fasz. 6284, Nachrichten, 23-28 decembrie. Pedeapsa cu moartea a fost introdusă sub legislaţia militară românească.
27. M.S. Fremkin, *Russkaia armia i revoluţia, 1917-1918* (München, Logos, 1978), 721; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Raport sumar, 21-31 decembrie, Armata I, Jurnal de operaţii, 20, 21, 22 ianuarie; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 12, 26 ianuarie; Torrey, *Russian Army*, 68-72. Mackensen era uluit de complicatele neînţelegeri dintre ruşi şi români. Foerster, *Mackensen*, 344.
28. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 2 februarie.
29. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operaţii, 17 ianuarie, 2 februarie, „Instrucţii operative", 3 februarie; M.S. Fremkin, *Revoluţionoe dvjenie n rumînskom fronte 1917g-mart 1918* (Moscova, Nauka, 1965), 244.
30. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operaţii, 2, 13 februarie, 21 martie; *Letzter Krieg*, 7:107; Ion Antonescu, *Românii. Originea, trecutul, sacrificiile şi drepturile lor* (Bucureşti, f.e., 1919).

16. BASARABIA ŞI PACEA DE LA BUFTEA

1. Torrey, *Berthelot*, 207-208; Grandhomme, „Berthelot", 756-757; BCS, fondul St. Georges, arhiva Coandă, Brătianu către Coandă, 2 ianuarie.
2. Pentru o examinare a evenimentelor din Basarabia din 1917-1918, a se vedea Harald Heppner, „Zwischenspiel in Bessarabien: Die Moldauische Republik, 1917-1918", *Südost-Forschungen* 56 (1997), 279-289.
3. Wim P. Van Meurs, *The Bessarabian Question in Communist Historiography* (Boulder, Colo., Eastern European Monographs, 1994), 55-61, 354, 360; Ion Ţurcanu, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări 1918* (Chişinău, Tipografia Centrală, 1998), 124-125; Izeaslav Levit, *An de răspîntie. De la proclamarea Republicii*

Moldoveneşti pînă la desfiinţarea autonomiei Basarabiei (noiembrie 1917-noiembrie 1918) (Chişinău, Universul, 2003), 52-54.

4. BCS, fondul St. Georges , Erhan (Chişinău) către Iancovescu (Iaşi), 4 ianuarie; Torrey, *Romania and World War I*, 313-316.
5. SHAT, 17N543, „Reponse du Colonel Antonescu au sujet de l'envoi des troupes roumaines en Bessarabie", circa 14-15 ianuarie; V.F. Dobrinescu, D. Tompea, „Ion Antonescu şi Basarabia", în *1917*, 299-304; Ţurcanu, *Unirea Basarabiei*, 132; Torrey, *Romania and World War I*, 317-318, 323, 329-330; HHStA, PA I; Karton 1044, Abwehr Berichte (Bucureşti), 7 decembrie; Marghiloman, *Note politice*, 3:239, 269, 282; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 4:99-100.
6. Dumitru Seserman, *Acţiunile armatei române în spaţiul dintre Carpaţii Orientali şi Nistru, 1917-1920* (Bucureşti, Editura Universităţii Naţionale de Apărare, 2004), 100; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 3:84-85; Levit, *An de răspîntie*, 170-173; Berthelot către Ministere de la Guerre, 22 ianuarie.
7. SHAT, 17N543, Prezan către DI 11, 21, 22 ianuarie, Prezan, „Instructions concernant les troupes envoyées en Bessarabie", 19 ianuarie; AMR, fondul Grigorescu, Grigorescu către Armata I, 21 ianuarie, Armata I către DI 11, 23 ianuarie; Stănescu, *Armata română*, 72, 74-75, 109-110; AD, Europe 1918-1929, Roumanie, vol. 48, „Proclamation... citoyens de la République Moldave", 25 ianuarie.
8. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 26 ianuarie; Seserman, *Acţiunile armatei române*, 102; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 3:89-90; Stănescu, *Armata română*, 68, 73, 75-76; Levit, *An de răspîntie*, 192-193.
9. Otu, *Averescu*, 212-225; Levit, *An de răspîntie*, 224-226; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 3:52-56; Stănescu, *Armata română*, 152 ş.u.; William Rodney, *Joe Boyle, King of the Klondike* (Toronto, McGraw Hill-Ryerson, 1974), cap. 23, „The Odessa Affair".
10. Seserman, *Acţiunile armatei române*, 103-106; Levit, *An de răspîntie*, 205; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 3:91-93. În Rusia de Sud, existau circa 20 000 de dezertori din armata şi marina română. Vreo 600, împreună cu câţiva muncitori, au format două batalioane de Gărzi Roşii la Odessa. AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 34, Vivescu (Odessa) către MCG, 10 februarie.
11. AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 23 ianuarie, DI 13, Dare de seamă, 26, 27, 28 ianuarie; Levit, *An de răspîntie*, 10.
12. KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, NA către AOK, 4, 5, 9 februarie; Seserman, *Acţiunile armatei române*, 107; Levit, *An de răspîntie*, 113, 225; AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 356, Buletin de informaţii, 12 februarie; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 2:107; Virgil A. Dragalina, „Carnet de campanie", 2:214-222 (manuscris în posesia lui Oprea Popa); AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, 7/1918, „Raport asupra situaţiunii trupelor române din Basarabia...", 25 februarie; Stănescu, *Armata română*, 122-123.

13. AMR, fondul Grigorescu, MCG op. 23, 30 ianuarie; Seserman, *Acţiunile armatei române,* 111-112.
14. Seserman, *Acţiunile armatei române,* 113-114; AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 356, „Informaţiuni: nota", 10 februarie; Levit, *An de răspîntie,* 177, 194, 202, 221-222; Dimancescu, „Challenge to Destiny", 29-30; AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, 7/1918, „Raport asupra situaţiunii trupelor", 25 februarie; KA (Viena), AOK, OPAbt, Ops. Geheime nr. 1391, 6 aprilie; AMR, fondul Grigorescu, MCG către CA VI, DC 1, 5 mai.
15. KA (Viena), AOK, OPAbt, Ops. Geheime nr. 1391, 1697, 12, 17 martie; HHStA, PA X, Karton 154, „Bessarabien 1918", 18 aprilie; AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 50, Prezan către Ministerul Afacerilor Externe, 9 martie, Averescu către MCG, 9 martie; Stănescu, *Armata română,* 125. Sursele diferă în privinţa acestor cifre.
16. AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 34, Prezan către ministrul de război, 15 februarie; Ţurcanu, *Unirea Basarabiei,* 126; Levit, *An de răspîntie,* 191, 193-194, 199-200, 220.
17. Berthelot, *Mémoires,* 11 februarie; AD, Guerre 1914-1918, Russie, Bessarabie, vol. 48, Sarret către Saint-Aulaire, 29 ianuarie, 5, 11 februarie; Berthelot către Vouillemin, 29 ianuarie, 11 februarie, SHAT, 17N543; Levit, *An de răspîntie,* 191, 200-201.
18. AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 356, Buletin de informaţii, 6, 12 februarie; Levit, *An de răspîntie,* 204, 221, 298, 302-303; AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 34, col. Anastasiu, „Note din Basarabia", 12 februarie, col. Racuila, „Starea de spirit a locuitorilor din Basarabia", 18 februarie, „Sumar al rapoartelor asupra situaţiunii din Basarabia", 20 februarie, Lupescu către CA VI, 12 februarie; Ţurcanu, *Unirea Basarabiei,* 133, 247-248.
19. AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 34, col. Anastasiu, „Note din Basarabia", 12 februarie; Levit, *An de răspîntie,* 201-202, 300.
20. Hoover Institution Archives (Stanford, Calif.), A.N. Krupensky Archive, Krupensky către Istrate, 14 aprilie; Ţurcanu, *Unirea Basarabiei,* 247-248; AD, Guerre, Russie, Bessarabie, vol. 48, Sarret către Saint-Aulaire, „La République Moldave; Tableau de la situation politique", 27 februarie, AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 34, „Notă", 2 martie.
21. Meurs, *Bessarabian Question,* 68-69; Heppner, „Zwischenspiel in Bessarabien", 287-289; Mitru Ghiţiu, „Sfatul Ţării şi procesul de unire a Basarabiei cu România în 1918", *Destin românesc* 1 (1994), 6-7; Ion Ţurcanu, „Unirea condiţionată a Basarabiei cu România la 28 martie (9 aprilie) 1918", *Revista de istorie a Moldovei* 4, nr. 17 (1994), 1-19; Stelian Stoian, „Viaţa politică din Basarabia în perioada de autonomie provizorie (27 martie-27 noiembrie 1918). Activitatea Sfatului Ţării", *Revista de istorie a Moldovei* 2, nr. 10 (1992), 49-55; Levit, *An de răspîntie,* 298-314; Seserman, *Acţiunile armatei române,* 172-177; Pavel Moraru, *La hotarul românesc al Europei. Din istoria siguranţei generale*

în Basarabia, 1918-1940 (București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2008), 39-40, 61.

22. AA, PA, Deutschland 130, Horstmann către AA, 1 ianuarie; BA (Koblenz), Nachlass Schwertfeger, Mackensen către Hindenburg, 31 decembrie, Hindenburg către Wilhelm al II-lea, 8 ianuarie; Mühlmann, *Oberste Heeresleitung*, 242; Elka Bornemann, *Der Frieden von Bukarest, 1918* (Frankfurt, Peter Lang, 1978), 20-26; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 819, 831, 897, 14, 18, 21, 29 ianuarie; KA (Viena), *Österreich-Ungarns Letzter Krieg, 1914-1918*, vol. 7, *Das Kriegsjahr, 1918*, 109.
23. KA (Viena), AOK; VO, Fasz. 6409, VO/BGK, 1 ianuarie.
24. AA, PA, Weltkrieg nr. 2f, nr. 2, Lersner (OHL) către AA, 24 ianuarie; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 893, 25 ianuarie, Ops nr. 49406, Ludendorff către Arz, 29 ianuarie, Ops. nr. 49755, AOK către Kövess, 6 ianuarie, Kövess către OKM, 9 februarie; *Letzter Krieg*, 7:109; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:359; Kövess intenționa să se concentreze asupra cuceririi rapide a orașului Târgu Ocna.
25. AA, PA, Weltkrieg nr. 2f, nr. 2, Rosenberg (Brest-Litovsk) către AA, 24 ianuarie; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 899, 28 ianuarie; Berthelot către Ministère de la Guerre, 1 februarie, SHAT, 17N545; Bornemann, *Frieden*, 27.
26. Bornemann, *Frieden*, 29-32; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1031, Hranilovici către AOK, 14 februarie.
27. AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 34, Brătianu către Mișu, 31 ianuarie; Berthelot către Ministere de la Guerre, 2 februarie, SHAT, 17N545; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 4:114; AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operații, MCG Op. nr. 7533, Instrucțiuni operative, 3, 9 februarie.
28. AMR, fondul MCG, Secția de operații, dosar 39, telex Lupescu-Prezan, 4 februarie; SHAT, Fonds Privés (Berthelot), 1K77, „Dare de seamă asupra discuțiilor urmate la Focșani... 4, 5 februarie"; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6303, Hranilovici către AOK, 4, 5, 6 februarie, Arz către Kövess, 6 februarie.
29. Otu, *Averescu*, 202-206; Averescu, *NZ*, 2:243; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 4:151.
30. KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 989, 1031, 1041, Arz către Hranilovici, 9 februarie, Hranilovici către AOK, 9, 12, 13, 15 februarie, Hempl către AOK, 16 februarie.
31. Averescu, *NZ*, 2:249-251; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 4:152-153; Foerster, *Mackensen*, 345-346; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6303, Hempl către AOK, 19 februarie, Hranilovici către AOK, 18 februarie; Bornemann, *Frieden*, 37-38. Pentru contextul istoric al poziției bulgarilor, a se vedea Bornemann, *Frieden*, 89-96.
32. KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1045, 1065, Ludendorff către Arz, 19 februarie, Arz către Czernin, 20 februarie; BA (Koblenz),

Reichskanzlei, R43/F2458, Kühlmann către Reichskanzler, 23 februarie; Bornemann, *Frieden,* 38-39.
33. AA, PA, Kommissionakten Brest-Litovsk, Bukarest, Bukaresterakten, Rumänien, pol. nr. 1, Kühlmann către Reichskanzler, 24 februarie; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1076, Ops. nr. 73, 76, 24 februarie; AMAER, fond 71/1914/E2, vol. 50, Averescu către Ferdinand, 24 februarie.
34. AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 50, Averescu către Czernin, 24 februarie; HHStA, PA I, Karton 1089, Czernin către soţie, 28 februarie; AA, PA, Bukaresterakten, Rumänien, pol. nr. 1, Kühlmann către Reichskanzler, 28 februarie; Bornemann, *Frieden,* 44. „Ferdinand scheuna ca un căţel de salon", a comentat, cu vădită încântare, kaizerul Wilhelm. Müller, *Kaiser,* 339.
35. Otu, *Averescu,* 212-225, face o analiză completă şi pătrunzătoare a acestui acord.
36. KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1114, 1115, 1116, Hranilovici către AOK, Ludendorff către Arz, Hranilovici către AOK, toate 28 februarie; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:359; HHStA, PA I, Karton 1085, Karl către Czernin, 26 februarie; AA, PA, Bukaresterakten, Rumänien, pol. nr. 1, Kühlmann către Reichskanzler, 28 februarie.
37. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:360; AA, PA, Bukaresterakten, Rumänien, pol. nr. 1, Kühlmann către Reichskanzler, 26 februarie, Bussche către Kühlmann, 28 februarie, 2 martie; Bornemann, *Frieden,* 42.
38. AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 50, Averescu către Kühlmann/Czernin, Kühlmann/Czernin către Averescu, 1 martie; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1122, 1125, 1128, Mackensen către Averescu, 1 martie, Hranilovici către AOK, 2 martie; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 4:171-174.
39. Averescu, *NZ,* 2:254-256; Otu, *Averescu,* 210.
40. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operaţii, 2, 3 martie; SHAT, 17N543, MCG „Instrucţiuni operative", 3 martie; Berthelot către Ministère de la Guerre, 2 martie, SHAT, 17N545.
41. AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 50, Averescu către Kühlmann/Czernin, 2 martie; Averescu, *NZ,* 2:254-255; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 4:179-183; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1117, Hranilovici către AOK, 2 martie.
42. Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 4:184-191; AA, PA, Bukaresterakten, Rumänien, pol. nr. 1, Kühlmann către AA, 4 martie; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1143, 1156, Hranilovici către AOK, 4 martie, Arz către Kövess, 4 martie; *Letzter Krieg,* 7:116.
43. Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 4:196-198, 232, 5: 198; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1160, 1168, Hranilovici către AOK, 5 martie; Foerster, *Mackensen,* 348.
44. Bornemann, *Frieden,* 45, prezintă textul documentului scurt, în opt puncte. Un exemplar original, în limba germană, cu ştampile, se află în AA, PA, Bukaresterakten, Rumänien, pol. nr. 1.

45. AA, PA, Bukaresterakten, Rumänien, pol. nr. 1, „Protocol", 6, 8 martie; HHStA, PA I, Karton 1088, Czernin către AMR, 6, 9 martie; Bornemann, *Frieden*, 220-229.

17. PACE, DEMOBILIZARE, RELUAREA LUPTELOR

1. AMR, fondul MCG, Secţia de operaţii, dosar 34, Averescu către MCG, 6 martie, Hranilovici către Misiunea Română, 10 martie, Mircescu către Averescu, 10 martie; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 5:249-250; Kiszling, „Der Österreich-Ungarns Vormarsh in der Ukraine 1918", KA (Viena), Manuskripte Weltkrieg; SHAT, 17N543, Berthelot către Prezan, 3 martie; AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 50, Argetoianu către Averescu, 6, 8 martie; Torrey, *Berthelot*, 231-233.
2. AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 50, Averescu către Argetoianu, 8, 9 martie, Samsonovici către MCG, 8 martie, OKM către Mircescu, 9 martie, Averescu către Mircescu, 10 martie, Ressel către Argetoianu, 15 martie; Berthelot, *Mémoires*, 11 martie; Otu, *Averescu*, 239-240; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:378-379.
3. KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1036, 1086, 1170, Arz către Ludendorff, 15 februarie, 6 martie, Op. nr. 431/8, Lupescu către Hranilovici, 21 aprilie; AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, 7/1918, MCG, Secţia de operaţii, Raport, 28 martie; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:361; Bornemann, *Frieden*, 64-65.
4. Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 5:240 (col. Eliad către MCG, 8 martie); AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 50, Argetoianu către Averescu, 6 martie, Averescu către Mircescu, 10, 12, 13 martie; fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operaţii, 13 martie; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1223, Hranilovici către AOK, 15 martie; Seserman, *Acţiunile armatei române*, 127-128; Bornemann, *Frieden*, 66.
5. AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, 12/1918, MCG, Ordin circular, 27 martie; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 5:264; Marghiloman, *Note politice*, 3:417; Cancicov, *Impresiuni*, 2:352-353; Rădulescu-Zoner şi Marinescu, *Bucureştii*, 275-276; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 3:265-266, 289.
6. HHStA, PA I; Karton 1044, Rapoarte ale consulilor, 30 martie (Brăila), 3 aprilie (Craiova); KA (Viena), AOK, OpAbt, Op. nr. 140971, Forester către AOK, 17 aprilie, Hranilovici către Mackensen, 17 aprilie.
7. Otu, *Averescu*, 242, 244; AMAER, fondul 71/1914/E2, vol. 50, Averescu către Argetoianu, 9 martie; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 5:239; Marghiloman, *Note politice*, 3:399; Torrey, *Romania and World War I*, 338-339; Bornemann, *Frieden*, 46-47.
8. KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1227, 1294, 1309, Hranilovici către AOK, 15, 21, 25 martie; AA, PA, Bukaresterakten, Rumänien, pol. nr. 1, Bussche către Kühlmann, 23, 25 martie, Hindenburg către Hell, f.d., Kühlmann către Marghiloman, 25 martie, Kühlmann către Reichskanzler, 26 martie, Ludendorff către OKM, 27 martie; Marghiloman, *Note politice*, 3:431-432.

9. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:361; *Letzter Krieg*, 7, Beilage 12; Jean Delmas, „L'État major française et le front oriental après la révolution bolshévique 9 novembre 1917-11 novembre 1918" (teză, Universitatea din Paris, 1965), 170.
10. Torrey, *Romania and World War I*, 340; Kiriţescu, *Istoria războiului*, 3:277; AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, 21/1918, Marghiloman către Ferdinand, 17 aprilie; AA, PA, Rumänien, 11a, nr. 2, Horstmann către AA, 24 aprilie; Marghiloman, *Note politice*, 3:451-453, 472-474, 516; Duca, *Amintiri*, 3:134; Ardeleanu, *MCG... Documente*, nr. 25-28; *IMPR*, 5:680.
11. SHAT, 7N1455, Lafont către Ministère de la Guerre, 14 iunie, État-Major de l'Armée, 2e Bureau, „La situation actuelle de la Roumanie" (Rosetti), 11 iulie.
12. Pentru amănunte, a se vedea Bornemann, *Frieden*, pt. 2, pentru capitole dedicate fiecăreia dintre aceste concesii.
13. AMAER, fondul 71/1914/E2, lt.-col. Foerster-Straffleur către Ministerul Afacerilor Externe, 13 mai; HHStA, PA I, Karton 1057, „Entsendung der Oberst Randa nach Jassy, Mai 1918"; KA (Viena), AOK, OpAbt, Op. nr. 148464, Randa către AOK, 10 octombrie; AOK, VO, VO/R (Verbindungsoffizier... beim Rumänisches Oberbefehlshaber), col. Von Brandenstein, „Berichte", 14 mai. Ironia a făcut ca misiunea germană să ocupe fostul sediu al MMF.
14. AMR, fondul MCG, Armata a II-a, Jurnal de operaţii, 11, 18, 28 mai, fondul Grigorescu, Armata I, MCG către Armata I, 13 mai; Brandenstein, „Berichte", 28, 30 mai, 6 iunie; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 17 iunie. Pentru amănunte, a se vedea Seserman, *Acţiunile armatei române*, 130-134.
15. Brandenstein, „Berichte", 14 mai, 6 iunie; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 31 august; AMR, fondul MCG, Armata I, Jurnal de operaţii, 23 aprilie.
16. AA, PA, Rumänien 6, OHL, NA către AA, 22 iunie; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 5, 15 iulie; BA (Koblenz), Sammlung Ersten Weltkrieg, Balkan, „Wochenberichte der Politisches Polizei OKM über der Lage in Rumänien", 3-10 august, 2-6 septembrie, Brandenstein, „Berichte", 6 iunie. În mai 1917, regele Ferdinand promisese că, după război, va înfăptui reforma funciară. Aceasta a sporit fără îndoială necesitatea întoarcerii acasă. Vasile Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluţionare din România* (Bucureşti, Editura Politică, 1960), 330-334.
17. KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6287, VO/OKM, 5, 9 septembrie, NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 17 iunie, 15, 31 iulie, 25, 26, 29, 31 august.
18. AN (Bucureşti), fondul Preşedinţia Consiliului de Miniştri, 1918/2, 16 august; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 15, 31 iulie; BA (Koblenz), „Wochenberichte... Polizei OKM", 23-29 iunie; Brandenstein, „Berichte", 23 mai, 1 iunie, 29 iulie.

19. Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *La Roumanie et sa guerre pour l'unité nationale. Campagnes de 1918-1919* (Bucureşti, Editions Encyclopédiques, 1995), 89-92; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 25 iulie; Seserman, *Acțiunile armatei române,* 130.
20. SHAT, 7N1455, Lafont către Ministère de la Guerre, 14 iunie, État-Major de l'Armée, 2e Bureau, „La situation actuelle de la Roumanie" (Rosetti), 11 iulie; Torrey, *Berthelot,* 253 ş.u.; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 5:131; Cancicov, *Impresiuni,* 2:509-510; Rădulescu-Zoner şi Marinescu, *Bucureştii,* 294-295. Berthelot a fost comandantul Armatei a V-a franceze în iulie-septembrie 1918.
21. AA, PA, Deutschland 130, Horstmann către AA, 8 august; Marghiloman, *Note politice,* 3:567-568, 569, 574, 4:12; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6287, VO/OKM, 25 iulie, 5, 7 august, NFA, Armeekmdo 1, NA, Fasz. 255, Rumänische Armee, 25, 31 iulie, 15, 31 august.
22. AA, PA, Deutschland 130, Horstmann către AA, 13, 17 august, Bussche către Horstmann, 15 august; KA (Viena), AOK, VO, Fasz. 6286, 6287, NA/OHL (NO/OKM), 25 iulie, 7, 23, 30 august; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 5:133-135; Grandhomme, „Berthelot", 967-969.
23. BA (Koblenz), „Wochenberichte... Polizei OKM", 3-10, 11-18, 17-24 august, 1-7, 7-14, 14-21 septembrie; KA (Viena), NFA, Armeekmdo 1, NA, „Verordnungsblatt für die Zivilbevölkerung in Besetzten Gebiet Rumänien", 10 septembrie; Marghiloman, *Note politice,* 4:8, 12, 30, 32.
24. AA, PA, Deutschland 130, Schwarzkoppen către AA, 6 august, Horstmann către AA, 8 august, Bussche, Memorandum, 10 august; Foerster, *Mackensen,* 358; *Letzter Krieg,* 7:415; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1876, 1878, 1880, 8, 13, 14 septembrie; AA, PA, Rumänien 11 nr. 1, Hintze către AA, 5 septembrie. Grupul de Armate Kövess cuprindea armatele I şi a VII-a austriece.
25. KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1880, 1889, Arz către Hindenburg, 16 septembrie, Hindenburg către Arz, 18 septembrie, Burian către Trautmansdorff, 22 septembrie; AA, PA, Deutschland 130, Lersner către AA, 17 septembrie; *Letzter Krieg,* 7:535. Ministerul german de externe era şi el convins că „o intervenţie armată împotriva României trebuia evitată cu orice preț" (Hindenburg către Arz, 18 septembrie).
26. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg,* 13:400-403, 407-412; *Letzter Krieg,* 7:401-406, 501-512; Mühlmann, *Oberste Heeresleitung,* 228-240; Falls, *Military Operations,* 2:147 ş.u.; Richard Hall, *Balkan Breakthrough: The Battle of Dobro Pole, 1918* (Bloomington, University of Indiana Press, 2010), cap. 8.
27. SHAT, 7N1455, Attaché Berne, 15 octombrie; Marghiloman, *Note politice,* 4:32, 35, 37, 42, 46, 47; Rădulescu-Zoner şi Marinescu, *Bucureştii,* 302-306; Duca, *Amintiri,* 3:135; Saint-Aulaire către Paris, 7 noiembrie, AD, Europe 1918-1929, Roumanie, vol. 31.
28. Seserman, *Acțiunile armatei române,* 135-138, 142, 145-146; Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* 5:123; *RAPRM,* 2:533-534; AA, PA, Deutschland 130,

„Rumänische Armee in August 1918", 22 august; Ardeleanu, *MCG... Documente*, nr. 113; Pavelescu et al., *Proba focului*, 335-336; Bornemann, *Frieden*, 67.

29. *IMPR*, 5:682; Preda et al., *La Roumanie*, 92; Seserman, *Acțiunile armatei române*, 140-141, 143.

30. SHAT, 7N1455, Grande quartier général, 2e Bureau, 3, 15 octombrie; KA (Viena), AOK, NA, Fasz. 6287, NO/OKM, 22, 24, 27 septembrie, 3 octombrie; BA (Koblenz), „Wochenberichte... Polizei OKM", 4, 5, 7-10, 15 octombrie; Seserman, *Acțiunile armatei române*, 138; *RAPRM*, 2:535; HHStA, PA I, Karton 1057, Burian către Trautmansdorf, 24 octombrie; Marghiloman, *Note politice*, 4:59, 76; AA, PA, Deutschland 130, Bussche către OHL, 13 octombrie.

31. AA, PA, Deutschland 130, Mackensen către Hindenburg, 4 octombrie; Foerster, *Mackensen*, 358; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, 13:395; *Letzter Krieg*, 7:538-539; Ioan Chiper, „Atitudinea Germaniei față de problema unirii Transilvaniei cu România (1918-1929)", *Revista de istorie* 31, nr. 11 (1978): 2066; Marghiloman, *Note politice*, 4:56-57; KA (Viena), AOK, OpAbt, Ops. Geheime nr. 1893, 2035, Demblen către Burian, 4 octombrie, Kontz către AOK, 10 octombrie.

32. AN (București), fondul Marghiloman, dosar 326, notele din 5, 7, 8, 9, 10 octombrie, fondul Casa Regală, 47/1918, Marghiloman către Ferdinand, „Memoriu", 13 octombrie; Saint-Aulaire către Paris, 7 octombrie, AD, Europe 1918-1929, Roumanie, vol. 31; Duca, *Amintiri*, 3:138.

33. Torrey, *Berthelot*, 265; Torrey, *Romania and World War I*, 349-350; AD, Europe, 1918-1929, Roumanie, vol. 31, Berthelot, Rapport no. 1, 20 noiembrie, anexele nr. 1, 2.

34. Victor Antonescu, „Un courier de guerre", în *Hommage à Monsieur de Saint Aulaire* (București, Socec, 1930), 18-19; G.I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919* (București, Cartea Românească, 1939), 18; AN (București), fondul Casa Regală, 52/1918, Averescu către Ferdinand, 22 octombrie; Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, 5:159-161; Otu, *Prezan*, 268; Marghiloman, *Note politice*, 4:81, 94.

35. BCS, fondul St. Georges, arhiva V. Antonescu, „Aprecieri generale asupra posibilității și oportunității reintrării noastre în acțiune contra Puterilor Centrale", datat 22 octombrie; *Letzter Krieg*, 7:536-537, 757-761, 796-797; Max Luyken, *General Feldmarschall von Mackensen. Von Bukarest bis Salonika* (München, J.F. Lehmanns, 1920), 7; Foerster, *Mackensen*, 359.

36. Jean Bernachot, *Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918*, 2 vol. (Paris, Imprimerie Nationale, 1970), 1:35; AN (București), fondul Casa Regală, 103/1918, Arion către Marghiloman, 5 noiembrie; Ardeleanu, *MCG... Documente*, nr. 107, 108, 109; Marghiloman, *Note politice*, 4:116; Seserman, *Acțiunile armatei române*, 53 ș.u.. Erich Protokowitsch, *Die Ende der Österreichisches Herrschaft in der*

Bukovina (München, Oldenbourg, 1959), 48-65, relatează în mod amănunţit întreaga poveste.

37. *IMPR*, 5:680; AN (Bucureşti), fondul Casa Regală, 101/1918, Marghiloman către Ferdinand, 6 noiembrie; AD, Europe 1918-1929, Roumanie, vol. 31, Saint-Aulaire către Paris, 6 noiembrie; Brătianu, *Acţiunea*, 21-22; Duca, *Amintiri*, 3:140-141. La 11 noiembrie, Grigorescu l-a înlocuit pe Hârjeu, iar Prezan, pe Christescu.
38. AD, Europe 1918-1929, Roumanie, vol. 31, Berthelot, Rapport no. 1, 20 noiembrie, anexa nr. 4; Rosetti, *Mărturisiri*, 277-278; Bernachot, *Les armées françaises*, 2:27, 29, 30-32; Brătianu, *Acţiunea*, 22-23; Preda et al., *La Roumanie*, 69-70.
39. Berthelot, *Mémoires*, 8, 10, 11 noiembrie; SHAT, Fonds Privés, 1K77 (Berthelot), „Extraits du journal de guerre du Général Berthelot", 11 noiembrie.

EPILOG

1. Foerster, *Mackensen*, 358-359, 360; *Letzter Krieg*, 7:706 ş.u.; Chiper, „Atitudinea Germaniei", 2068-2070; Marghiloman, *Note politice*, 4:116, 122; Luyken, *Mackensen*, 25.
2. SHAT, 20N718, Brătianu către Rosetti, 25 noiembrie; Berthelot, „Extraits", 12, 17 noiembrie; Emil Răcilă, *Contribuţii privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial, 1916-1918* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981), 337-339, 342; Berthelot către Mackensen, 18 noiembrie; SHAT, Fonds Privés, 1K77; Luyken, *Mackensen*, 34-35.
3. V. Varga, „Retragerea armatei germane din România la sfîrşitul anului 1918", *Studii. Revista de istorie* 14, nr. 4 (1961), 881, 883; Foerster, *Mackensen*, 355-356; Grigore Antipa, *L'occupation ennemie de la Roumanie et ses conséquences économiques et sociales* (New Haven, Conn., Yale University Press, 1929), 158. Automobilul lui Marghiloman s-a aflat printre vehiculele luate. Nici măcar câmpurile petrolifere n-au scăpat de actele de vandalism ale jefuitorilor. Cancicov, *Impresiuni*, 2:633; Pearton, *Oil*, 95.
4. Luyken, *Mackensen*, 28, 32, 34-35, 37-40; Varga, „Retragerea", 884; Berthelot, „Extraits", 17 noiembrie; Berthelot către Clemenceau, 17 noiembrie, Berthelot către Ministère de la Guerre, 24 noiembrie, SHAT, Fonds Privés, 1K77; Berthelot, *Mémoires*, Berthelot către Georges, 24 noiembrie; Bernachot, *Les armées françaises*, 2:38-39; Foerster, *Mackensen*, 368-369.
5. Berthelot către Ministère de la Guerre, 21 noiembrie, SHAT, 20N218, Fonds Privés, 1K77, maior Mablais, „Compte-rendu de mission. Relations avec les délégués du Commandement Allemand", 24-26 noiembrie; Bernachot, *Les armées françaises*, 2:40-41; Berthelot, *Mémoires*, 24 noiembrie; Luyken, *Mackensen*, 56; Foerster, *Mackensen*, 368-371.
6. Bernachot, *Les armées françaises*, 1:37-38; Luyken, *Mackensen*, 63-66; Foerster, *Mackensen*, 373-374.

7. Luyken, *Mackensen*, 67; Varga, „Retragerea", 893; Bernachot, *Les armées françaises*, 1:39-41; Foerster, *Mackensen*, 375-389. Luyken (*Mackensen*, 69-90) conţine o prezentare completă a detenţiei suferite de Mackensen.
8. Brătianu, *Acţiunea*, 23-24; Preda et al., *La Roumanie*, 93-95.
9. Berthelot, *Mémoires*, 16-23, 26 noiembrie; Rosetti, *Mărturisiri*, 280, 284-288; Otu, *Prezan*, 259-264; Prezan (Antonescu) către Coandă, AN (Bucureşti), fondul Preşedinţia Consiliului de Miniştri, 16/1918, 4 decembrie (note marginale, 7 decembrie, „Colaborare aprobată"). Despre planurile lui Berthelot cu privire la trupele române, a se vedea Torrey, *Berthelot*, 293-294.
10. Cancicov, *Impresiuni*, 2:675; Maria, „Memorii", 1 decembrie; Duca, *Amintiri*, 3:147-148; Berthelot, *Mémoires*, 1 decembrie, scrisoare către Louise Berthelot, 2 decembrie.
11. Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary, 1867-1986*, trad. Kim Traynor (Londra, Longman, 1984), 80-82, 84, 86-89; György Litván, „The Home Front during the Károlyi Regime", în *Revolutions and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. Peter Pastor (Boulder, Colo., Atlantic Research and Publications, 1988), 124-125.
12. Hoensch, *Hungary*, 84-85; Torrey, *Romania and World War I*, 349-350, 367-369.
13. Preda et al., *La Roumanie*, 169-185; Peter Pastor, „Hungarian Territorial Losses during the Liberal-Democratic Revolution, 1918-1919", în *Trianon and East Central Europe: Antecedents and Repercussions*, ed. Béla Király, László Veszprémy (Boulder, Colo., Atlantic Research and Publications, 1995), 173-175; Mária Ormos, „The Military Convention of Belgrade", în Király şi Veszprémy, *Trianon*, 55-91. Banatul, atribuit şi el României, era deja ocupat de trupe sârbeşti şi n-a reprezentat obiectivul înaintării trupelor române.
14. Torrey, *Berthelot*, 275-277, 293; Torrey, *Romania and World War I*, 228; Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference: A Study in the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu* (New York, Bookman Associates, 1962), 102-108.
15. Hoensch, *Hungary*, 85, 90-92; Pastor, „Hungarian Territorial Losses", 177; Spector, *Rumania*, 109, 113-114.
16. György Borsányi, „Béla Kun and His Views on Strategy and Defense", 61-62; Ervin Liptai, „War and Home Defense, October 31, 1918 to November 3, 1918", 26-28; László Forgarassy, „The Eastern Campaign of the Hungarian Red Army, April 1919", 35, toate în Pastor, *Revolutions and Interventions*.
17. Tibor Hajdu, „Plans of Strategic Cooperation between the Russian and Hungarian Red Armies", în Pastor, *Revolutions and Interventions*, 367-372; Torrey, *Romania and World War I*, 376-377, 382; Preda et al., *La Roumanie*, 281-282, 310-312; Mária Ormos, „The Hungarian Soviet Republic and Intervention by the Entente", în Király şi Veszprémy, *Trianon*, 97-98; Forgarassy, „Eastern Campaign", 36.

18. Forgarassy, „Eastern Campaign", 40-44; Preda et al., *La Roumanie,* 316-318.
19. Preda et al., *La Roumanie,* 320-324; Forgarassy, „Eastern Campaign", 45.
20. Torrey, *Romania and World War I,* 378; Preda et al., *La Roumanie,* 329-333; Hajdu, „Plans", 368-369.
21. Tibor Hetés, „The Northern Campaign of the Hungarian Red Army, 1919", 55-59; Peter Gosztony, „The Collapse of the Hungarian Red Army", 69-73; Jean Nouzille, „The July Campaign of the Hungarian Red Army against Romania as Seen by France", 82-84, toate în Pastor, *Revolutions and Interventions;* Preda et al., *La Roumanie,* 355-383; Torrey, *Romania and World War I,* 381-383.
22. Spector, *Rumania,* 227; Preda et al., *La Roumanie,* 405-484; Torrey, *Romania and World War I,* 383-386.
23. Hitchins, *Rumania,* 290-291.

ÎN CONCLUZIE

1. Brătianu, *File rupte,* 21.
2. Marthe Bibesco, *Lord Thomson of Cardington: A Memoir and Some Letters* (Londra, J. Cape, 1932), 119.
3. Ritter, *Staatskunst und Kriegshandwerk,* 3:249.
4. Stone, *Eastern Front,* 265.
5. Am dezvoltat și am documentat acest paragraf în Torrey, *Romania and World War I,* 186-191.
6. Hitchins, *Rumania,* 445-450; Hoensch, *Hungary,* 102.

Lista selectivă a surselor

Sunt menţionate aici doar sursele care au cea mai mare importanţă pentru studiul de faţă. Pentru alte trimiteri, a se consulta notele. Acronimele sau abrevierile acestor surse folosite în text sau în note apar între paranteze.

ARHIVE

În România

Arhivele Militare Române [AMR]
Fondul Marele Cartier General [MCG]
Fondul Grigorescu
Fondul Comandamentul Trupelor din Transilvania [CTT]

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe Române [AMAER]
Fondul 71/1914/E2

Arhivele Naţionale Istorice Centrale [AN]
Fondul Casa Regală, fondul Regina Maria, fondul Marghiloman, fondul Sturdza, fondul Rosetti, fondul Preşedinţia Consiliului de Miniştri

Biblioteca Centrală de Stat [BCS]
Fondul St. Georges (arhivele Filodor, Coandă, V. Antonescu, Maiorescu, Iliescu)
Manuscrise
Corespondenţă

Biblioteca Academiei [BA]
Fondul Palatului, fondul Sturdza, fondul Kirileanu, fondul Rosetti, fondul Brătianu, fondul Berthelot, fondul A.C. Cuza, fondul Maiorescu
Manuscrise
Corespondenţă

În Austria

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv [HHStA]
Politisches Archiv [PA], Abteilungen I, X, XVIII, XXXVIII, XL

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv [KA (Viena)]
Armeeoberkommando [AOK]
AOK Ops. Geheime nr. 494-2035 (1917-1918)
Verbindungsoffiziere [VO], Fasy. 6270-6480
VO/OKM (Bucureşti)
VO/BGK (Bulgaria)
VO/R (Iaşi, 1918)

Neue Feldakten [NFA]
1. Op. Armee [Armeekmdo 1]
Nachrichten Abteilungen [NA] Fasz. 33, 118, 123, 124, 145, 255
Manuskripte Weltkrieg
Rudolf Kiszling, „Der Feldzug in Siebenbürgen und Rumänien", „Unterlagen über die Österreich-Ungarns Mitwirkung bei den Friedenverhandlungen mit Rumänien", „Der Österreich-Ungarns Vormarsh in der Ukraine 1918"
Nachlässe
B892, Nachlass Seeckt

În Germania

Archiv des Auswärtigen Amts (Berlin) [AA], Politisches Archiv [PA]
Deutschland 128, nr. 2, Deutschland 130, Rumänien 11, Weltkrieg 2f, nr. 2
Kommissionakten Brest-Litovsk/Bukarest, Bukaresterakten

Bundesarchiv [BA (Koblenz)]
Sammlungen Ersten Weltkrieg Balkan
Akten des Reichskanzlei
Diverse Nachlässe

Bundesarchiv/Militärarchiv [BA/MA (Freiburg)]
Bestand: N 326, N 440, PH 5, PH 51, RA 7/704, RM 40, RM 401

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv [KA (München)]
Bestand Weltkrieg 1914-1918
Alpenkorps, Abteilung 1a, 1b

Württembergisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv [KA (Stuttgart)]
Württembergisches Gebirgs Bataillon [WGB]
M-130 Tagebücher, Gefechtsberichte, Skizzen
M-130/9, „Das Württembergisches Gebirgs-Bataillon in Rumänien"
M-1/11 „Tagebuch des Oberleutnant Rommel... August 1917"
Nachlass Friedrich Gerok

În Franța

Service historique de l'armée de terre (Vincennes) [SHAT]
Diverse serii, îndeosebi 6N, 7N, 16N, 17N, 20N, 1K77

Archives Diplomatiques, Ministère des Affaires Étrangères (Paris) [AD]
Série Guerre 1914-1918, Balkans/Roumanie, Russie/Bessarabie
Série Europe 1918-1919, Roumanie

Alte țări

Moscova, *Țentralnîi Gosudarstvennîi Voenno-Istoriceskii Arhiv [ȚGVIA]*
Fondul 69

Roma, *Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri [AS (Roma)]*
1914-1918, Romania, Telegrammi di Gabinetto in Arrivo

Londra, *Public Record Office [PRO]*
Foreign Office [FO], îndeosebi clasele 371, 608, 800

Stanford, CA, *Hoover Institution Archives*
Colecţiile Heroys, Krupensky

Washington, DC, *National Archives and Records Administration [NARA]*
War Department, rapoarte ale ataşatului militar în România
Acte ale generalului Hans von Seeckt, microcopia M-132
Wilhelm Groener, „Memoirs", microcopia M-137

DOCUMENTE PUBLICATE

Eftimie Ardeleanu, Alexandru Oşca, Dumitru Preda, ed., *Istoria Statului Major General Român. Documente 1859-1947*, Bucureşti, Editura Militară, 1994.

Eftimie Ardeleanu, ed., *Marele Cartier General al armatei române. Documente 1916-1920*, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1996. [*MCG... Documente*]

Eftimie Ardeleanu, Adrian Pandea, Ion Pavelescu, ed., *Proba focului. Ultima treaptă spre Marea Unire. Dosare ale participării României în primul război mondial*, Bucureşti, Editura Globus, 1991.

Constantin Căzănişteanu, ed., *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz. Documente militare*, Bucureşti, editura Militară, 1977. [*MMO*]

Jean-Noel Grandhomme, Thiery Sarmant, ed., *La Roumanie dans la grand guerre et l'effondrement de l'armée russe. Édition critique des rapports du Général Berthelot, chef de la mission française en Roumanie, 1916-1918*, Paris, L'Harmattan, 2001.

Alexandru Oşca, Dumitru Preda, Eftimie Ardeleanu, ed., *Proiecte şi planuri de operaţii ale marelui stat-major român (pînă în 1916)*, Bucureşti, Arhivele Militare Române, 1992.

RELATĂRI ALE OPERAŢIILOR MILITARE

Româneşti

Ministerul de Războiu, Marele Stat Major, Serviciul Istoric, *România în războiul mondial, 1916-1919*, 4 vol. + 4 vol. Documente-anexe, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1934-1946. [*RRM*]
Istoria oficială pregătită de Serviciul Istoric al Marelui Stat Major al armatei române. Bazată nu doar pe accesul la arhivele militare româneşti, ci şi pe documentaţia suplimentară furnizată de Reichsarchiv din Germania şi Kriegsarchiv din Austria. *RRM* conţine o prezentare cronologică extrem de amănunţită a operaţiilor militare, fără comentarii sau interpretări. Din păcate, publicarea ei a încetat în 1946, în timpul mişcărilor sociale de după al Doilea Război Mondial, şi este puţin probabil să se încheie vreodată. Cele 5 000 de pagini de texte şi documente ale acesteia au constituit o mină de aur pentru cercetătorii de mai târziu, dar

ele acoperă numai perioada cuprinsă între august 1916 şi ianuarie 1917. Unii critici români susţin că tonul primelor volume este favorabil armatei germane şi comandamentului acesteia.

Gheorghe A. Dabija, *Armata română în războiul mondial 1916-1918*, 4 vol., Bucureşti, Editura IG Hertz, 1936.

În timpul războiului, Dabija a servit în statul major a două armate româneşti, iar ulterior a fost comandant de brigadă şi divizie. După război, a lucrat la Serviciul Istoric al armatei, folosind documentele româneşti şi străine aflate acolo pentru a alcătui această amănunţită relatare (2 300 de pagini). Dabija exploatează vastele sale aptitudini lingvistice pentru a consulta o mare varietate de surse. El îşi exprimă nestingherit părerile, care sunt favorabile în general lui Averescu şi critice la adresa lui Prezan şi a Înaltului Comandament. Dat fiind faptul că istoria oficială este incompletă, volumul 4 (700 de pagini) al lucrării sale oferă amănunte esenţiale despre bătăliile cruciale din 1917. Ea include reproduceri aproximative ale ordinelor şi rapoartelor de operaţii ale armatei române, precum şi ale forţelor germane şi austriece.

Alexandru Ioaniţiu, *Războiul României, 1916-1918*, Bucureşti, Tipografia Geniului, f.d.

Ioaniţiu a fost şi el în război şi a lucrat la Serviciul Istoric, unde a folosit şi el resursele existente pentru a elabora acest studiu de 400 de pagini dedicat operaţiunilor militare. El se concentrează asupra anului 1916, rezervând doar 80 de pagini campaniei din 1917. Relatarea sa este concisă, faptică, lipsită în mare măsură de comentarii sau interpretări. Deosebit de valoroase sunt anexele lucrării, în care sunt enumerate ordinele de luptă ale unităţilor româneşti, ruseşti, germane, austro-ungare, bulgăreşti şi turceşti, inclusiv comandanţii şi şefii de stat major ai acestora. În paranteză fie spus, Ioaniţiu a ajuns şeful statului major al armatei române în 1940 şi a murit într-un accident de avion, în timpul unei vizite efectuate pe frontul rusesc în 1941.

Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, ediţia a II-a, 3 vol., Bucureşti, Editura Casa Şcoalelor, 1925.

O a doua ediţie modificată a fost republicată în două volume (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989). Există de asemenea o traducere prescurtată într-un singur volum în limba franceză.

Constantin Kiriţescu, *La Roumanie dans la guerre mondiale (1916-1919)*, trad. L. Barral, Paris, Payot, 1934. Citatele din acest studiu sunt preluate din a doua ediţie, apărută în 1925.

Profund afectat de experienţa războiului, Kiriţescu, pedagog şi istoric autodidact, s-a hotărât să pună la dispoziţia unui „public larg... îndeosebi a tinerilor" povestea „acelor milioane de eroi, morţi pentru ca noi să fim o naţie măreaţă şi liberă". Lucrarea sa este istoria clasică, naţionalistă a războiului, ea având o influenţă enormă asupra generaţiei postbelice. În ciuda limitelor, aceasta conţine o relatare utilă, cuprinzătoare, a operaţiunilor militare, inclusiv a campaniei ungureşti din 1919.

În plus, el descrie într-un chip tulburător experiența trăită de națiune pe frontul intern.

Victor Atanasiu et al., *România în anii primului război mondial*, 2 vol., București, Editura Militară, 1987. [*RAPRM*]
O istorie cvasioficială, elaborată de o echipă de autori care se referă și la cele întâmplate pe frontul intern. Conține peste douăsprezece capitole bine sistematizate, care includ date privind operațiunile militare, cu hărți și schițe. Susține un punct de vedere naționalist și subliniază bravura și sacrificiul soldaților români.

Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916, 1917*, 2 vol., București, Editura Militară, 1967.
O relatare scurtă, echilibrată, atentă, a operațiunilor militare, bazată pe cele mai importante surse tipărite românești, plus o analiză de actualitate a câtorva materiale de arhivă relevante. Cupșa ajunge la concluzii rezonabile în chestiuni controversate. Include un util eseu bibliografic și hărți.

Costică Prodan, Dumitru Preda, *The Romanian Army during the First World War*, București, Univers Enciclopedic, 1998.
Scrisă de doi autori fecunzi, membri ai Comisiei Române de Istorie Militară, cartea reprezintă un studiu concis, solid din punct de vedere faptic, destinat cititorului englez, cu hărți excelente. Narațiunea se continuă pe tot parcursul campaniei ungurești din 1919. Este scrisă din perspectivă românească, dar ține seama de bibliografia străină secundară. Textul nu este documentat, dar amănuntele, inclusiv utilele date statistice, demonstrează că autorii au folosit informații de arhivă și surse tipărite relevante.

Neromânești

Austria, Kriegsarchiv, *Österreich-Ungarns Letzter Krieg, 1914-1918*, 7 vol. + 7 vol., Beilagen, Viena, Verlag der Militärwissenschaft Mitteilungen, 1930-1938.
Această istorie oficială cuprinde o amplă prezentare a operațiunilor de pe frontul românesc, care este în mare măsură opera renumitului istoric Rudolf Kiszling. Acesta a fost, în timpul războiului, șeful statului major al DI 71 austriece de pe frontul românesc, iar ulterior, șeful Secției Istorice a Kriegsarchiv. „Beilagen" (anexele) cuprind multe hărți detaliate, precum și desene utile care prezintă în mod amănunțit toate mișcările trupelor austro-ungare și germane spre și dinspre România.

Germania, Reichsarchiv, *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*, 14 vol., Berlin, Mittler, 1925-1954.
Această istorie oficială conține mai puține amănunte despre frontul românesc decât relatarea austriacă, dar este esențială pentru urmărirea interacțiunilor din sânul comandamentului german și a relațiilor acestuia cu aliații săi, mai ales cu bulgarii. Este onestă în privința greșelilor făcute în cursul ofensivei eșuate menite să îngenuncheze armata română în campania din 1917.

Erich von Falkenhayn, *Campania Armatei a IX-a împotriva românilor şi ruşilor 1916-1917*, traducere din germană de Al. Budiş şi C. Franc, Bucureşti, Socec, 1937. Ediţia originală în limba germană: *Der Feldzug der 9. Armee gegen die Rumänien und Russen 1916/1917*, Berlin, Mittler, 1921. Citatele din acest studiu provin din ediţia românească.

„Scrisă în general în momentul desfăşurării evenimentelor", ne spune Falkenhayn, această carte este atât o biografie, cât şi o relatare a operaţiilor desfăşurate sub comanda lui Falkenhayn. De un interes deosebit sunt reacţia sa personală la evenimentele petrecute pe câmpul de luptă, precum şi explicaţiile cu privire la raţionamentul care a stat la baza deciziilor lui tactice. Generalul a părăsit postul de comandă din România înainte de campania din 1917.

Ernst Kabisch, *Der Rumänienkrieg, 1916*, Berlin, Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1938.

Această scurtă, dar documentată relatare a generalului Kabisch se bazează pe cele mai importante surse germane şi austriece date publicităţii, nu însă şi pe surse româneşti. Este destinată publicului general şi acoperă doar operaţiunile din 1916. Kabisch îl admiră pe Falkenhayn şi consideră campania românească o confirmare a talentului militar al generalului.

Victor Pétin, *Le drame roumain 1916-1918*, Paris, Payot, 1932.

Pétin a funcţionat ca şef de stat major în misiunea lui Berthelot din 1916-1917. Cartea lui este atât o biografie, cât şi o relatare a operaţiunilor desfăşurate de armata română după sosirea misiunii franceze în octombrie. Pétin a avut acces la arhivele misiunii şi la relatări nepublicate ale membrilor acesteia. El pune accentul pe bătălia de la Bucureşti (noiembrie-decembrie 1916), în a cărei planificare şi desfăşurare s-a implicat îndeaproape. Din nefericire, cartea dedică doar un scurt epilog anului 1917, un cusur care se regăseşte la aproape toate relatările neromâneşti.

Jean Léopold Émile Bujac, *Campagnes de l'armée roumaine 1916-1919*, Paris, Charles-Lavauzelle, 1933.

Bujac, critic şi scriitor militar francez din perioada interbelică, a folosit o varietate de materiale publicate până în 1933. El face o prezentare cuprinzătoare a operaţiunilor militare din campania anului 1916, dar naraţiunea nu prea reuşeşte să creeze o imagine limpede a cursului general al operaţiunilor şi a ceea ce se întâmpla în spatele frontului, mai ales la nivel de comandament. O neglijenţă mai gravă o constituie tratarea superficială a campaniei din 1917, care dedică numai 21 de pagini bătăliilor hotărâtoare de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, ultimei fiindu-i consacrată o singură pagină. Cu toate acestea, el adaugă o a treia secţiune despre campania ungurească din 1919.

Norman Stone, *The Eastern Front, 1914-1917*, New York, Charles Scribner's Sons, 1975.

Stone dedică un singur capitol frontului românesc. Studiul său consacrat evenimentelor petrecute pe Frontul de Est în 1914-1916 face o prezentare

utilă a contextului în care au avut loc, pe parcursul a doi ani, negocierile cu Antanta. Capitolul despre Ofensiva Brusilov conține o analiză critică a atitudinii comandamentului rus față de intervenția României și a reținerii acestuia de a-i acorda ajutor imediat. Prezentarea campaniei din 1916 a armatei române se bazează pe surse rusești și austriece, nu și românești. Stone nu se referă la campania din 1917.

MEMORII, BIOGRAFII

Românești

Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, vol. 1, 1914-1916, vol. 2, 1916-1918, editori Eftimie Ardeleanu, Adrian Pandea, București, Editura Militară, 1992. [*NZ*]

Publicarea primei ediții a jurnalului aparținând generalului Averescu (1937) a făcut vâlvă din cauza comentariilor sale sarcastice și adeseori nedrepte la adresa regelui Ferdinand, a lui Brătianu, Berthelot, Prezan și a Înaltului Comandament. Averescu pleacă de la premisa că ideile lui sunt corecte, iar pentru eșecurile sale de vină sunt alții. Cu toate acestea, el a jucat un rol de seamă în peste 30 de ani de istorie românească. Relatarea lui este esențială pentru înțelegerea multor evenimente și decizii de comandă din timpul războiului.

Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda*, București, Editura Militară, 2005.

Istoricul militar Otu a făcut o excelentă și echilibrată evaluare critică a carierei lui Averescu. Atitudinile confuze și greșelile generalului sunt analizate în mod remarcabil, la fel și cele care s-au dovedit a fi înțelepte și corecte. Averescu apare ca o personalitate cu defecte, dar ca un mare conducător militar într-o perioadă de criză pentru România. O carte foarte necesară.

Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, București, Editura Militară, 2009.

Prezan a lăsat puține materiale personale pentru un biograf, niciun jurnal sau amintiri în afara unui scurt memoriu. Chiar și depeșele și notele sale oficiale din timpul războiului au fost scrise, în mare parte, de Antonescu. Otu a adunat din documente oficiale și mărturii ale contemporanilor, ca și din tipărituri destule informații pentru a creiona un portret credibil și nuanțat. El recunoaște limitele generalului, dar susține că acesta trebuie judecat după forța morală și serviciile aduse în viața sa, mai ales conducerea înțeleaptă a Înaltului Comandament al armatei române în timpul războiului.

Radu R. Rosetti, *Mărturisiri 1914-1919*, editor Maria Georgescu, București, Editura Modelism, 1997.

Rosetti, cumnatul lui Brătianu, a fost membru al comandamentului român între 1914 și 916, apoi comandant de front și, între 1918 și 1919, membru al statului major al lui Berthelot. Amintirile lui sunt completate cu referiri la jurnale ale altor ofițeri și documente din arhivele militare

românești. Relatarea lui este prețioasă pentru observațiile cu privire la modul în care a funcționat Înaltul Comandament român în 1916, pentru prezentarea rolului său în calitate de comandant de regiment în grelele lupte ale anului 1917 și pentru documentarea întoarcerii lui Berthelot în România în octombrie 1918.

Ion Gheorghe Duca, *Amintiri politice*, 3 vol., München, Jon Dumitru-Verlag, 1982.

Fiind ministrul cel mai apropiat de premierul Brătianu, Duca a luat parte, pe durata războiului, la multe întâlniri și decizii cruciale. După cum, poate, era de așteptat, amintirile lui sunt partizane, mai ales prin tonul lor anti-Averescu. Ele sunt însă esențiale pentru înțelegerea a ceea ce se întâmpla în culisele scenei politice și militare românești, mai ales că Brătianu n-a lăsat nicio relatare personală.

Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, 5 vol., editor Stelian Neagoe, București, Humanitas-Machiavelli, 1991-1995.

Redactate în anii 1930, memoriile lui Argetoianu sunt prețioase datorită faptului că acesta a fost o personalitate bine informată a elitei politice, membru al cabinetului Averescu și semnatarul din partea României al Păcii de la Buftea. Ele sunt pline de fraze pitorești, demne de a fi citate, dar, așa cum reliefează editorul său, Argetoianu nu delimitează întotdeauna în mod limpede istoria de literatură. După război, Argetoianu a dobândit reputația unui politician lipsit de principii.

Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897-1924*, 5 vol., București, Eminescu, 1927.

Aceste amănunțite însemnări de jurnal sunt inestimabile pentru înțelegerea nu doar a activității întreprinse de Marghiloman ca premier în 1918, ci și a cursului evenimentelor desfășurate în România ocupată, inclusiv a concepției comandamentului lui Mackensen. Marghiloman așteaptă încă o evaluare adecvată a rolului său nepopular și a abnegației demonstrate de el în momentul în care a devenit necesară punerea de acord cu Puterile Centrale.

Neromânești

Glenn E. Torrey, ed., *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et correspondance 1916-1919*, Boulder, Colo., East European Monographs, 1987.

Mărturia lui Berthelot, bazată pe însemnările sale de jurnal și pe scrisorile adresate membrilor familiei, ajută la o mai bună cunoaștere a activității Misiunii Franceze, a rolului jucat de Franța și Antanta și a funcționării comandamentului român. Berthelot a avut o influență enormă asupra regelui Ferdinand, asupra lui Brătianu și Prezan. El a cultivat un spirit de rezistență și speranță în sânul populației, precum și printre conducătorii acesteia. Ostilitatea lui față de Averescu este proverbială.

Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot. Soldier of France, Defender of Romania*, Iași, Center for Romanian Studies, 2001.

Aproximativ jumătate din această biografie este dedicată relației generalului cu România. Are la bază memoriile sale, scrisori adresate membrilor familiei și documente personale, precum și documente din arhivele militare franceze. În ea se explică de ce a devenit Berthelot erou în România și de ce este considerat unul dintre principalii întemeietori ai României Mari.

Wolfgang Foerster, ed., *Mackensen. Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, Leipzig, Bibliographisches Institut AG, 1938.

Rolul esențial jucat de Mackensen în fiecare aspect al războiului dus împotriva României face din memoriile sale un document indispensabil pentru înțelegerea operațiunilor militare și a politicii de ocupație a Puterilor Centrale. Din punct de vedere personal, experiența trăită în România i-a generat o deosebită satisfacție, și chiar a căpătat o oarecare dragoste pentru această țară.

Curt von Morgen, *Meiner Truppen Heldenkämpfe*, Berlin, Mittler, 1920.

Deși memoriile lui Morgen se referă doar parțial la frontul românesc, acestea sunt importante datorită faptului că el a comandat Corpul I de Rezervă german în ambele campanii din 1916 și 1917, precum și rolului jucat de el în tratativele care au dus la încheierea armistițiului și a păcii.

Erwin Rommel, *Attacks*, Viena, Va., Athena Press, 1979. Ediția originală în limba germană: *Infanterie greift an*, Potsdam, Voggenreiter, 1937. Prima ediție în limba engleză: *Infantry Attacks*, trad. G.E. Kidde, Washington, D.C., Infantry Journal, 1944. Citatele din acest studiu sunt preluate din ediția 1979.

Participant, în calitate de locotenent-major în Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg, la campaniile românești din 1916 și 1917, Rommel și-a demonstrat talentul de conducător militar strălucit și agresiv care avea să-l facă mai târziu renumit în întreaga lume. Relatarea sa originală, în limba germană, a fost tradusă de armata americană în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și se pare că a avut o mare influență asupra generalului George C. Patton. Relatarea amănunțită a luptelor ajută la înțelegerea eșecului armatei române din primul an de război și a puternicei rezistențe a acesteia din cel de-al doilea an, care a atras din partea lui Rommel repetate laude.

STUDII SPECIALIZATE

Timothy C. Dowling, *The Brusilov Offensive*, Bloomington, Indiana University Press, 2008.

Acest studiu, bazat pe cercetarea arhivelor de la Kriegsarchiv din Austria, urmărește cu atenție circumstanțele, desfășurarea și urmările ultimei ofensive reușite a armatei ruse. Cartea lui Dowling ajută la clarificarea contextului în care au avut loc tratativele finale dintre România și Antanta în iulie-august 1916. El consideră intervenția românilor ca fiind cea mai semnificativă realizare a Ofensivei Brusilov.

Oskar Regele, *Kampf um die Donau 1916*, Potsdam, Ludwig Voggenreiter Verlag, 1940.
Renumit istoric austriac, Regele a folosit o mare varietate de surse tipărite germane, austriece și românești pentru a realiza acest studiu amănunțit dedicat atât atacului lansat de trupele române dincolo de Dunăre în octombrie, cât și asaltului Puterilor Centrale din noiembrie. Studiul, însoțit de hărți și diagrame excelente, este lucrarea de referință din perspectiva Puterilor Centrale.

Elke Bornemann, *Der Frieden von Bukarest 1918*, Frankfurt, Peter Lang, 1978.
Bazat pe materiale de arhivă germane și austriece (nu și românești), acest studiu detaliat este, fără îndoială, cea mai bună lucrare despre tratativele de pace cu România, scrisă din perspectiva Puterilor Centrale. Autoarea analizează pe larg fiecare dintre clauzele principale ale tratatului de pace. Un punct forte îl reprezintă descrierea interacțiunii dintre diversele eșaloane ale autorităților politice și militare ale Puterilor Centrale.

Ion Giu rcă, *1917. Reorganizarea armatei române*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1999.
Giurcă folosește documente din arhivele militare românești pentru a înfățișa amănunțit reorganizarea armatei române în perioada decembrie 1916 – iulie 1917. Include numeroase informații statistice.

Dumitru Seserman, *Acțiunile armatei române în spațiul dintre Carpații Orientali și Nistru (1917-1920)*, București, Editura Universității Naționale de Apărare, 2004.
Seserman documentează eforturile armatei române de a combate tulburările revoluționare produse de armata rusă mai întâi în Moldova, apoi în Basarabia. El oferă amănunte despre ocuparea Basarabiei de către România în 1918 și despre perioada imediat următoare încheierii războiului. Are la bază materiale din arhivele militare românești.

Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *La Roumanie et sa guerre pour l'unité nationale. Campagne de 1918-1919*, București, Éditions Encyclopédiques, 1995.
Este lucrarea românească de referință dedicată intrării armatei române în Transilvania și ocupării de către aceasta a Ungariei în 1919. Bazată pe materiale de arhivă, ea face o prezentare foarte amănunțită a operațiilor militare. Acțiunea românească în Ungaria este explicată și justificată. Conține informații utile despre starea și remobilizarea armatei române în octombrie-noiembrie 1918.

Glenn E. Torrey, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Pittsburgh, Pa., University of Pittsburgh, Carl Beck Papers, 1995. În traducere românească: *Armata revoluționară rusă și România. 1917*, București, Editura Militară 2005.
Acest text urmărește amplificarea tulburărilor revoluționare printre soldații ruși de pe frontul românesc după Revoluția din Martie și efectul

acestora atât asupra armatei române, cât şi asupra celei ruse. Se bazează pe materiale de arhivă româneşti, ruseşti, franţuzeşti şi austriece.

Ion Ţurcanu, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări. 1918*, Chişinău, Tipografia Centrală, 1998.

Specialist în istorie contemporană din Republica Moldova, Ţurcanu reuneşte câteva dintre studiile sale pentru a explica evoluţia mişcării naţionale din Moldova în 1917, proclamarea Republicii Moldoveneşti Independente, intervenţia armatei române şi unirea Basarabiei cu România în 1918. Expunerea lui este echilibrată, iar concluziile, în general, îl situează la mijloc, între susţinătorii şi criticii intervenţiei româneşti.

Izeaslav Levit, *An de răspîntie. De la proclamarea Republicii Moldoveneşti pînă la desfiinţarea autonomiei Basarabiei (noiembrie 1917 – noiembrie 1918)*, Chişinău, Universul, 2003.

Levit acoperă aproximativ acelaşi domeniu ca Ţurcanu, dar din punct de vedere rusesc. El intră în amănunte cu privire la ocupaţia românească şi, lucru de înţeles, este foarte critic. Levit este critic şi în privinţa Sfatului Ţării şi a unirii cu România. Deşi Levit susţine o teză, abordarea lui reprezintă o bună contrapondere la multe expuneri tradiţionale româneşti.

Jean-Noel Grandhomme, „Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie Méridionale (1916-1918)", teză, Universitatea din Paris, 1998.

O istorie detaliată a misiunilor militare franceze conduse de generalul Berthelot în România şi Rusia de Sud. Oferă informaţii esenţiale despre alcătuirea misiunilor, funcţionarea lor şi viaţa membrilor acestora, precum şi despre atitudinea lor faţă de români. Se bazează pe o mare varietate de materiale din arhivele militare franceze şi din relatările personale ale membrilor misiunilor. Este un studiu exhaustiv, de referinţă.

Şerban Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu, *Bucureştii în anii primului război mondial, 1914-1918*, Bucureşti, Albatros, 1993.

Această carte surprinde atmosfera din capitala României în perioada neutralităţii, când intrarea în război era dezbătută în presă şi pe stradă. Urmăreşte schimbarea opiniei publice, care trece de la speranţă la teamă odată cu prefigurarea înfrângerii în campania din 1916. Face de asemenea o edificatoare şi interesantă prezentare a vieţii cotidiene sub ocupaţia inamică.

Studii contextuale

Keith Hitchins, *Rumania 1866-1947*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

Această carte, de departe cel mai documentat şi mai sigur ghid de istorie modernă a României, oferă un context istoric mai amplu subiectului prezentului studiu. Ea asociază cunoaşterea temeinică de către autor a ansamblului surselor primare şi secundare cu analiza echilibrată. De un deosebit interes pentru prezentul studiu este expunerea lui Hitchins despre românii din afara României, mai ales din imperiile austro-ungar

și rus. Analiza pe care o dedică acestor minorități și statutului lor, un subiect extrem de controversat, este imparțială și onestă.

Charles King, *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture,* Stanford, Calif., Hoover Institution Press, 2000.

King face o excelentă examinare a istoriei noii Republici a Moldovei, care ocupă teritoriul dintre râurile Prut și Nistru, cunoscut cândva ca Basarabia. Studiul său despre tranziția de la statutul de provincie răsăriteană a principatului român medieval Moldova la anii dominației rusești (1812-1918) este esențial pentru înțelegerea evenimentelor din timpul războiului. Descrierea Basarabiei aflate, în perioada interbelică, sub administrație românească, a Moldovei Sovietice (1940-1991) și a Moldovei independente din perioada contemporană reprezintă o călăuză sigură într-un teritoriu controversat.

Jean-Noel Grandhomme, *La Roumanie de la Triplice à l'Entente, 1914-1919,* Paris, Soteca, 2009.

Grandhomme oferă un studiu documentat al trecerii României de la alianța cu Germania de dinainte de război la rolul jucat de aceasta în sistemul francez de alianțe. Pe lângă două scurte capitole despre operațiile militare din 1916-1917, celelalte se referă la contextul de dinainte de 1914, la perioada de neutralitate (1914-1916), la ocuparea de către inamic a României, la consolidarea României Mari în 1919 și la rolul țării în Europa postbelică. Concluziile sale cu privire la chestiuni controversate sunt echilibrate.

Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference,* New York, Bookman Associates, 1962.

Un studiu de pionierat despre diplomația premierului Ion Brătianu. După ce examinează perioada neutralității și a războiului, Spector acordă o atenție deosebită rolului jucat de Brătianu în tratativele postbelice de la Paris. Deși se bazează pe surse disponibile în 1962, lucrarea este încă de mare folos, mai ales în urmărirea răspunsului Marilor Puteri la argumentele pătimașe și inflexibile cu care Brătianu a susținut dezideratele României.

Culegeri de studii

Costică Prodan, Dumitru Preda, ed., *ACTA III: al III-lea Colocviu Internațional de Istorie Militară,* București, Comisia Română de Istorie Militară, 1996.

Comunicări prezentate de către istorici din România, Anglia, Franța, Bulgaria, Serbia și Portugalia cu prilejul celei de-a optzecea aniversări a intrării României în război și a începerii operațiunilor din 1916. De un interes deosebit sunt articolele despre divizia sârbă care a luptat în Dobrogea, Serviciul Român de Aviație, reacția localnicilor la intrarea armatei române în Transilvania și reorganizarea armatei române.

V.F. Dobrinescu, Horia Dumitrescu, ed., *1917 pe frontul de est,* Focșani, Editura Vantrop, 1997.

Un substanțial volum de materiale prezentate la Focșani cu prilejul celei de-a optzecea aniversări a bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz de

către istorici români. Câteva dintre ele au fost de un interes deosebit pentru acest studiu, inclusiv două care analizează rolul lui Ion Antonescu, deosebirile dintre planurile lui Averescu şi Prezan cu privire la ofensiva din 1917 a armatei române, activitatea preoţilor militari ortodocşi în timpul războiului şi comemorarea bătăliei de la Mărăşeşti ca sărbătoare naţională.

Glenn E. Torrey, *Romania and World War I: A Collection of Studies*, Iaşi, Center for Romanian Studies, 1999.

Reeditare a unui număr de 19 articole apărute pentru prima oară în publicaţii istorice americane, canadiene, englezeşti, germane, australiene şi româneşti, referitoare la diverse aspecte ale neutralităţii României, ale beligeranţei acesteia şi ale ocupării de către România a Ungariei în 1919.

Kurt Treptow, ed., *Romania in the World War I Era*, Iaşi, Center for Romanian Studies, 1999.

O culegere de articole ale unor istorici americani, români şi britanici despre diverse aspecte ale istoriei României dinainte, din timpul şi de după război. Include materiale despre personalităţi precum profesorul Nicolae Iorga, regina Maria şi Ion Antonescu. Cel despre Antonescu, scris de Larry Watts, face o analiză amănunţită a rolului jucat de acesta în calitate de ofiţer de operaţii al armatei române. Volumul cuprinde şi câteva materiale despre influenţa războiului asupra culturii româneşti.

Index

R

S